PETRU RAREȘ

„Eu sînt gata să slujesc... toată creştinătatea, punîndu-mi capul şi domnia mea, şi nu-mi voi cruţa nici viaţa, nici averea, ci sînt pregătit să înfrunt toate ⟨primejdiile⟩ pentru apărarea creştinătăţii şi pentru binele obştesc, numai doar ca maiestăţile lor să-şi dea concursul şi sprijinul ca să pot să-mi urmez gîndul meu mai uşor şi fără vătămarea mea şi a acestei ţări a Moldovei. Căci de pretutindeni sîntem înconjuraţi, şi eu şi ţara mea, de mari duşmani...

Iar cînd vor vrea maiestăţile lor să facă o expediţie generală împotriva turcilor, să trimită 15 000 de oameni, la care eu voi adăuga din ţara mea 45 000 de oameni aleşi, 20 000 ai Transilvaniei şi 25 000 ai Ţării Româneşti". Cu aceştia vrea el să meargă pînă la Constantinopol...

Din raportul lui Balthazar Bánffy şi a lui Marc Pemfflinger către Ferdinand I de Habsburg din 31 iulie 1536 (*Călători*, I, p. 378).

Şi dacă aş vedea că vreun rege creştin s-ar ridica cu putere şi hotărîre împotriva turcilor, atunci m-aş alătura cu credinţă de el şi l-aş ajuta din toate puterile... Ştiu ⟨bine⟩ că a trebuit să-i trimit pe fiul meu ⟨sultanului şi că el⟩ va trebui jertfit..., dar de cînd fiul meu a fost dus peste Dunăre din acea zi eu îl socotesc ca mort. Totuşi eu păstrez această hotărîre şi părere nestrămutată, ca să ţin cu creştinii pînă la pieirea capului meu.

Din declaraţia făcută de Petru Rareş, la 2 iunie 1542, tălmaciului polon Nicolae Armeanul (*Călători*, I, p. 387–388).

† ПЕЧАТЬ Ѡ ПЕТРА ВОЄВОДЫ ГОСПОДАРЯ ЗЕМЛИ МОЛДАВСКОИ

Redactor: BEATRICE BUDESCU
Tehnoredactor: MAGDALENA IACOB

Bun de tipar. 4 I 1978. Tiraj 8300 Format 16/70×100. Coli de tipar. 21. Planşe 1. C. Z. pentru biblioteci mari şi mici. {*92 (Petru (498.3)(Rareş)* / *9(498.3). ,,1527: 1546''*}

Întreprinderea Poligrafică Informaţia
str. Brezoianu nr. 23 — 25, Bucureşti
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

INSTITUTUL DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE „A.D. XENOPOL" – IAȘI
INSTITUTUL DE ISTORIE „N. IORGA" – BUCUREȘTI

PETRU RAREȘ

Redactor coordonator
LEON ȘIMANSCHI

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
București, 1978

ПЕТРУ РАРЕШ
PETRU RAREȘ

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Calea Victoriei 125, București
cod poștal 71 021

Sumar

Table des matières

Cuvînt înainte

Cînd, în ianuarie 1527, Petru Rareş urca pe tronul Moldovei vremurile se arătau tulburi. Europa, sfîşiată de conflicte şi de interesele diferitelor state ceda, din nou, în faţa Imperiului otoman. Înfrîngerea de la Mohács (1526) şi prăbuşirea regatului ungar deschidea otomanilor, conduşi de Soliman Magnificul, unul dintre cei mai mari sultani, drumul spre Europa Centrală. Viena avea să cunoască în 1529 primul asediu turcesc.

În Petru Rareş, fiu natural al marelui Ştefan voievod, Ţara Moldovei punea multe speranţe şi noul domn a căutat să nu le dezmintă. El s-a dorit şi a făcut totul să fie un continuator al operei, strălucit reprezentată de domnia tatălui său, a făurit, totodată, — folosind jocul evenimentelor externe — proiecte îndrăzneţe, care-i vor sluji ca model, la sfîrşitul veacului al XVI-lea, lui Mihai Viteazul.

În interior Petru Rareş a încercat, urmîndu-l pe tatăl să, să întărească autoritatea domniei. El a căutat să limiteze privilegiile de imunitate ale marii boierimi, a confiscat averile celor care se dovediseră „hicleni" participînd la uciderea lui Ştefăniţă vodă. Atenţia domnului s-a îndreptat spre mica boierime, tîrgoveţi şi ţăranii liberi. Un raport diplomatic consemna că Petru vodă „îi apăra pe ţărani de nedreptăţile celor puternici".

Măsurile de protecţie luate, ca şi de pază a drumurilor au condus la înviorarea comerţului, la intrarea în ţară a unor mari sume de bani, atît de necesare cheltuielilor Curţii, creşterii şi întreţinerii oastei — ajunsă să aibă o putere combativă de temut —, cît şi operei de construcţii laice şi religioase ce au făcut gloria domniei lui Petru Rareş. Cetăţile-pivot, Suceava, Cetatea Neamţ, Romanul, Hotinul, au fost întărite; s-au refăcut şi desăvîrşit un număr însemnat de biserici, lor adăugîndu-li-se ctitorii noi: mănăstirea Probota, o adevărată „culme" în dezvoltarea stilului Ţării Moldovei, o biserică la Baia, Sf. Dumitru din Suceava, Sf. Dumitru din Hîrlău, Biserica Domnească din Tîrgu Frumos. Importante danii, care aveau şi un rost politic, au luat drumul aşezămintelor de la Muntele Athos.

Iubitor şi ocrotitor de cultură, Petru Rareş a ştiut să stimuleze iniţiative în creaţia artistică şi literară, care au dat domniei lui, ca şi celei a lui Neagoe Basarab în Ţara Românească, o aureolă de care puţini voievozi români sau alţi monarhi ai lumii ortodoxe au avut parte. Pătruns de un superior simţ artistic, Petru Rareş s-a înconjurat de meşteri talentaţi, care, sub supravegherea lui, au realizat valoroase opere de artă. Din

vremea domniei lui datează pictura exterioară, faima bisericilor din nordul Moldovei : Humorul (1535), Moldoviţa (1537), Arbore (1541), Voroneţ (1547). Arta broderiei, dezvoltată la curtea domnească, a cunoscut şi ea remarcabile realizări. Este edificator în această privinţă acoperămîntul din mătase şi fir de aur şi argint, dăruit mănăstirii Putna, ţesut cu migală şi îndemînare de însăşi soţia lui Petru Rareş, doamna Elena.

Ştiri din izvoare străine, contemporane domniei lui Petru Rareş, relevă şi apreciază gîndirea politică superioară a domnului Moldovei, situată la nivelul celor mai avansate idei politice ale timpului. Ivan Semenovici Peresvetov, care a stat cinci luni la Suceava, la curtea lui Petru Rareş îl prezenta pe acesta ţarului Ivan al IV-lea ca model de domnie energică, preocupat să crească autoritatea monarhiei, prin întărirea armatei si slăbirea forţelor centrifuge.

Pe plan extern, Petru Rareş a desfăşurat o largă activitate diplomatică, urmărind, pe lîngă lupta împotriva Imperiului otoman, ridicarea ţării ca factor important pe arena internaţională. Atent la schimbările ce se petreceau în Transilvania după lupta de la Mohács, el a căutat să intervină aci pentru a-şi întări şi lărgi stăpînirile, obţinute în vremea lui Ştefan cel Mare, nutrind, în planurile sale intime gînduri şi mai mari. Împrejurările l-au implicat în luptele dintre Ferdinand de Habsburg şi Ioan Zápolya şi el a înclinat, la început, pentru Ferdinand de Habsburg. Teama că întărirea poziţiei acestuia în Transilvania ar constitui un pericol pentru Moldova l-a făcut pe Rareş să-l părăsească pe Ferdinand şi să-l susţină pe Ioan Zápolya. În schimbul recunoaşterii din partea lui Zápolya a stăpînirii de către Petru Rareş a Ciceului, a Cetăţii de Baltă, a oraşului Bistriţa cu cetatea Rodnei şi cu toate veniturile lor, domnul Moldovei cerea oraşelor, care-l sprijineau pe Ferdinand, să se supună lui Zápolya ; în caz contrar, ameninţa cu despuierea de averi şi pierderea de vieţi omeneşti. La 22 iunie 1529 la Feldioara, Rareş înfrîngea oastea lui Ferdinand, luînd ca trofeu o mare cantitate de armament, în care era şi un număr însemnat de tunuri (50). Observînd că Rareş întîrzie după victorie să-şi retragă oştile în Moldova, căutînd să întărească propria lui poziţie în Transilvania, Ioan Zápolya i-a cerut să renunţe, ameninţîndu-l cu răzbunarea sultanului. Pentru a nu periclita poziţiile dobîndite în Transilvania, mult mai mari decît le avuseseră predecesorii săi, voievodul român a trebuit să cedeze. El a încercat apoi să realizeze o a doua variantă a planurilor sale, îndreptîndu-şi privirile spre nord, asupra Pocuţiei. Rareş a cerut regelui Poloniei, Sigismund I, restituirea acestui ţinut, cedat Poloniei de Bogdan al III-lea, căruia i se promisese, fără să se realizeze în fapt, mîna fiicei regelui polon. Refuzul lui Sigismund i-a determinat lui Rareş hotărîrea să obţină Pocuţia cu orice preţ, văzută de el ca o rezervă strategică în viitoarele planuri de luptă contra otomanilor, care stăpîneau în sudul ţării importante capete de pod. În vederea confruntării moldo-poloneze pe cîmpul de luptă, domnul român a căutat să se apropie de ţarul Moscovei, aflat în conflict cu regele polonez, a obţinut de la Ferdinand de Habsburg recunoaşterea dreptului său asupra Pocuţiei, şi-a apropiat pe

domnul Țării Românești, Vlad zis Înecatul, dîndu-i în căsătorie pe o fiică a sa. Dinamismul politicii lui Rareș i-a întărit autoritatea în țările române, stîrnind temeri că el ar încerca să le unească. Cronicarul Anton Verancsics mărturisește că sultanul Soliman Magnificul se temea ca nu cumva „toate aceste țări să se unească împreună și să se apere".

Problema Pocuției, care scoate în relief puternicul temperament al lui Rareș, avea să-i macine însă forțele militare și să-i slăbească sistemul de alianțe, atît de necesare în vederea realizării cu succes a celei de-a treia etape a planurilor sale politice : lupta împotriva Porții și recuperarea teritoriilor țării cucerite de ea.

Victorios la început, reușind chiar să ia în stăpînire pentru mai multe luni Pocuția, Rareș avea însă să sufere, la 22 august 1531, o grea înfrîngere la Obertyn. Victoria oastei poloneze se explică, atît prin superioritatea tactică folosită de comandantul ei, Jan Tarnowski, cît și prin defecțiunile ivite în tabăra lui Petru Rareș.

După lupta de la Obertyn au continuat incursiunile, fie ale polonezilor în Moldova, fie ale oastei moldovene în Polonia. S-au încercat și unele tratative de împăcare a celor două părți aflate în conflict, dar ele au eșuat. Mai mult chiar, Polonia și-a intensificat eforturile de slăbire a poziției lui Rareș. Repetatele ei intervenții la Poartă, ca și rolul jucat de voievodul român în episodul Aloisio Gritti — aventurierul venețian în slujba Porții, cu planuri de stăpînire, prin fiii săi, a celor trei țări române — au determinat pe turci să pună la cale expediția în Moldova pentru detronarea lui Petru Rareș.

În așteptarea ciocnirii cu oștile lui Soliman Magnificul, Petru Rareș a căutat să se apropie de imperiali. În 1535, el a încheiat un tratat de alianță cu Ferdinand de Habsburg, învinsul de la Feldioara. Domnul Moldovei urmărea prin aceasta, pe de o parte, să-l folosească pe Ferdinand pentru normalizarea raporturilor lui cu Polonia, pe de altă parte, ca împreună cu habsburgii să întreprindă lupta împotriva turcilor. Cu prilejul tratativelor pe care Rareș le-a dus cu imperialii aflăm, din relatările unor diplomați ai vremii, că Moldova era considerată ca o mare putere, care deținea cheia evenimentelor din această parte a lumii.

Cu toate demersurile făcute de Ferdinand de Habsburg, ca dealtfel și de cneazul Moscovei, încercarea lui Rareș de a se împăca cu regele Poloniei a eșuat, cum a eșuat și încercarea imperialilor de a organiza o mare expediție împotriva otomanilor.

În 1536, în momentul în care Soliman Magnificul se întorcea victorios din campania împotriva perșilor, situația lui Rareș era deosebit de grea. El se găsea între doi dușmani, regele polonez și sultanul turc, hotărîți să-l scoată din domnie. În țară o parte dintre boieri, nemulțumiți de măsurile luate de domn, de limitare a privilegiilor lor, făgăduiau sultanului că dacă va veni în Moldova să-i scape de acel „tiran" îi vor da în mînă „toate orașele, castelele și întăriturile".

În fruntea unei oaste ce număra, după izvoare contemporane, între 150 000 și 200 000 de oameni, căreia i s-au adăugat hoardele tătare, Soli-

man Magnificul a ajuns la Dunăre la sfîrşitul lunii august 1538. El a cerut lui Rareş să se supună. Acesta a refuzat şi a încercat din nou, cu scopul de a evita atacarea Moldovei şi din partea polonezilor, să ajungă la înţelegere cu ei, renunţînd la Pocuţia. Tentativa a eşuat şi de data aceasta. Rareş s-a văzut silit atunci să ia măsurile ce se mai puteau lua : a aplicat tactica de luptă a predecesorilor lui, a ars cîmpurile şi satele din calea năvălitorilor, a închis locurile de trecere şi s-a pregătit în vederea rezistenţei împotriva cotropitorilor. Ostili încercării de împotrivire, parte dintre boierii de frunte, profitînd că Rareş era prins în luptele cu tătarii, au predat, conform tratativelor anterioare, ţara sultanului. Rareş a fost nevoit ca, în condiţii dramatice, să-şi caute refugiu în Transilvania. În locul lui, pe tronul Moldovei, era numit, de Soliman Magnificul, Ştefan, feciorul lui Alexandru, nepot al lui Ştefan cel Mare. Fîşii din teritoriul Moldovei au fost smulse şi trecute sub administraţia directă a Porţii sau a aliaţilor lor tătari. Chiliei şi Cetăţii Albe, cucerite de turci în 1484, i s-a adăugat Bugeacul. Acesta a intrat în stăpînirea tătarilor, care aveau să întreprindă de aci dese incursiuni de pradă în Moldova. S-a smuls, de asemenea, Moldovei cetatea Tighina cu teritoriul din jur, creîndu-se raiaua Bender.

Nemulţumiţi de domnia lui Ştefan Lăcustă care, prin politica de închinare a ţării sultanului şi de dezmembrare a ei, punea în pericol nu numai privilegiile boierimii, dar şi existenţa acesteia, unii dintre boieri, în frunte cu Mihul hatmanul şi Trotuşan logofătul au pus la cale uciderea lui şi ridicarea pe tron a lui Alexandru Cornea, deşi poporul de jos — informează Anton Verancsics — dorea întoarcerea lui Rareş. Alexandru Cornea nu s-a putut menţine în scaun. Împotriva lui Poarta a susţinut pe Rareş, care a ştiut „să-şi pledeze cauza" şi să cîştige preţuirea sultanului prin calităţile arătate. Reîntoarcerea lui în scaun, în 1541, cu ajutorul otomanilor a atras creşterea obligaţiilor faţă de Imperiul otoman. Lui Rareş i s-a impus să mărească haraciul la 12 000 de galbeni, să accepte ca pază pentru persoana sa, de fapt ca o supraveghere a politicii sale, 500 de ostaşi turci şi să trimită ca ostatic la Istanbul pe fiul său, Iliaş. Rareş, domnul căruia i se acorda în prima domnie un mare rol în desfăşurarea evenimentelor de la Dunărea de Jos, care impresiona prin puterea lui, a încercat şi în cea de-a doua domnie să intre într-o coaliţie antiotomană, care s-a destrămat însă foarte repede. Dezamăgit, mîndrul domnitor, întocmai ca altădată tatăl său, Ştefan cel Mare, a căutat să întreţină asemenea raporturi cu Poarta otomană încît să nu agraveze statutul politic al Moldovei şi să capteze bunăvoinţa sultanului în recîştigarea poziţiei avute în Transilvania.

Autorii volumului de faţă au căutat ca prin aducerea în circuitul ştiinţific a unui plus de date documentare şi a unor interpretări noi să redea personalitatea lui Petru Rareş în toată complexitatea ei, să surprindă mobilurile planurilor sale, să sublinieze valoarea lor pentru evoluţia statală a Moldovei, să explice cauzele unor neîmpliniri sau chiar eşecuri.

Rareș apare în urma amplelor investigații științifice întreprinse, nu numai ca oștean temut sau ctitor de cultură, ci și ca un mare om politic, care în ciuda unor greșeli, a reușit, prin virtuțiile lui să asigure continuitate și durabilitate vieții statale românești, să salveze Moldova de la o eventuală împărțire polonezo-turcească.

Speranța afirmată de Rareș în pribegie „să fim iarăși ceea ce am fost și încă mai mult decît atît" a sunat peste veacuri, în ceasuri grele, ca un îndemn pentru marii conducători de stat, ca și pentru cei mulți făuritori de istorie, de a se dărui cauzei întăririi și înălțării patriei.

Volumul de față este nu numai o operă științifică valoroasă, ci, totodată, un adevărat imn închinat lui Petru Rareș, cel care și-a durat pentru veșnicie numele în conștiința colectivă a națiunii române și în atîtea monumente de cultură, devenite celebre. Lectura volumului creează cititorului sentimentul tonic al încrederii în judecata dreaptă a istoriei și în forța ei educativă.

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

Prefață

Comandamente majore, constituite în procesul devenirii sociale, în general, și al celei intelectuale, în special, impun scrisului istoric revenirea periodică asupra teoretizărilor și retrospectivelor sale anterioare, realizîndu-se astfel acea dialectică interacțiune a valorilor experienței deja dobîndite cu prefigurările înnoitoare ale viitorului. Ca și multe, foarte multe concretizări ale acestei trebuințe obștești, cartea de față reprezintă, așadar, înainte de toate, rodul ambianței în care înșiși autorii ei își desfășoară activitatea, scrutînd orizonturi adesea nedeslușite, dar întotdeauna cu speranța unui aport cît mai substanțial la cunoașterea istoriei neamului.

Considerate dintr-o asemenea perspectivă, epoca — în sensul comun al acesteia — și personalitatea lui Petru Rareș n-au încetat, de fapt, niciodată, să exprime semnificații de larg și acut interes, chiar dacă o monografie exhaustivă nu le-a fost consacrată încă. Printr-un aparent hazard al împrejurărilor, obiective istoriografice de stringentă necesitate rămîn însă, uneori, vreme îndelungată, la stadiul de deziderate, tocmai datorită dificultăților speciale pe care le generează abordarea lor științifică. Iar faptele domniei lui Petru Rareș implică indiscutabil astfel de greutăți. Vasta acțiune diplomatică a domnului Moldovei, într-o perioadă cînd Europa însăși, de la Madrid la Istanbul, era cuprinsă de febra aranjamentelor politice, a presupus și mai solicită încă o serioasă investigație arhivistică, mai ales că orice inițiativă de natură să provoace riposta forțelor potrivnice se cerea a fi mai întîi disimulatorie. Exemplul tratatului de alianță din 1535 dintre Petru Rareș și Ferdinand de Habsburg, cunoscut istoriografiei noastre abia la sfîrșitul secolului trecut, dar definitoriu în aprecierea raporturilor moldo-otomane ale perioadei, este desigur elocvent în acest sens. Aflată, pe de altă parte, la cumpăna a două mari subdiviziuni istorice, cînd forme devenite clasice ale feudalismului se perimau în fluxul unei dezvoltări materiale și spirituale axate pe alte coordonate, vremea lui Petru Rareș s-a înfățișat, ea însăși, de la bun început, tratării istoriografice handicapată de cursivitate și de mari împliniri. Este suficient să fie invocată în acest sens delimitarea pe care o marchează anul 1538 nu numai în desfășurarea aceleiași domnii, ci și în procesul dezvoltării generale a țărilor române în evul mediu sau personalitatea deconcertantă a domnului Moldovei, acuzînd deopotrivă trăsături contradictorii și agravînd, tocmai de aceea, inconvenientele metodologice ale reconstituirii de tip monografic.

Conștienți de aceste realități, autorii volumului n-au abandonat totuși ideea unei tratări unitare a vremii lui Petru Rareș — idee căreia dăinuirea

aceleiaşi problematici social-politice, interne sau externe, îi asigură un suport obiectiv. Stadiul diferenţiat al cunoaşterii acesteia s-a reflectat însă în modalităţi de prezentare specifice, de la analiza detaliată la retrospectiva de ansamblu, lucrarea recomandîndu-se, în totalitatea ei, nu numai ca o însumare a rezultatelor precedente, ci şi ca o contribuţie efectivă la progresul studiilor consacrate perioadei rareşiene. Reexaminarea comparativă a puţinelor desluşiri păstrate despre viaţa şi înscăunarea noului domn al Ţării Moldovei a prilejuit, astfel, afirmarea aceleiaşi conivenţe faţă de veracitatea tradiţiei pe care o acuză şi alte „cuvinte din bătrîni", după cum cercetarea complexă a documentaţiei de epocă a permis o refacere cu mult mai precisă şi mai consistentă a politicii interne promovată de Petru Rareş în prima sa domnie. Utilizîndu-se o informaţie în genere cunoscută, a fost reconstituită apoi desfăşurarea plină de dinamism şi de profunde semnificaţii a raporturilor Moldovei cu factorii politici care-şi disputau moştenirea coroanei ungare sau cu cei responsabili de atitudinea coroanei jagiellone, atribuindu-se, totodată, operei politice transilvănene a lui Petru Rareş calitatea unui autentic prolog al faptei lui Mihai Viteazul, iar tentativei sale pocuţiene, sensul major al acţiunilor menite să asigure neatîrnării de fapt a ţării echilibrul politic atît de necesar al statelor înconjurătoare. Pe baza unor ştiri şi observaţii excerptate cu precădere din istoriografia turcă contemporană, s-a efectuat, de asemenea, o nuanţată reaşezare a raporturilor moldo-otomane în contextul politicii „mondiale" inaugurate de Soliman Magnificul, după cum de o reconsiderare similară, deşi într-un cadru deosebit, s-a bucurat atît de ignorata domnie a lui Ştefan Lăcustă. Beneficiind de o informaţie parţial inedită, ca şi de explorarea metodică a celei îndeobşte uzitată, aria faptelor celei de-a doua domnii a lui Petru Rareş a fost extinsă apoi considerabil, obţinînd noi şi preţioase semnificaţii. În sfîrşit, atmosfera ideologică şi efervescenţa creaţiei artistice care, însoţind opera de guvernămînt a lui Petru Rareş, i-au adăugat acesteia atribute fundamentale, precum şi profilul renascentist al personalităţii domnului formează ultimele subcapitole ale lucrării.

Deosebindu-se, aşadar, de sintezele precedente prin sporul informativ sau interpretativ al contribuţiilor care o alcătuiesc, noua lucrare despre Petru Rareş tinde să probeze în acelaşi timp o modalitate de realizare mai puţin experimentată, dar de certă eficienţă pentru scrisul istoric contemporan. Elaborarea unui plan de tratare unitară a subiectului, întrunind consensul tuturor colaboratorilor, o confruntare ulterioară de opinii, urmărind, deopotrivă, omogenizarea lucrării şi delimitarea punctelor de vedere personale (cum este cazul identificării fratelui vitreg al lui Petru Rareş, vezi p. 51), precum şi, în final, un aport mai consistent al coordonatorului, prin intervenţiile căruia, introductive (cap. II, 1, 2; III, 1; IV, 3) sau finale (cap. II, 1, 3; IV, 3), să se ofere volumului unitatea necesară, să se elimine suprapunerile şi să se întregească principalele lacune (cap. II, 3, paragraful consacrat raporturilor moldo-muntene, şi 4, despre bătăliile de la Gwozdziec şi Obertyn), au constituit, fireşte, în această situaţie, faze de lucru obligatorii. Nu mai puţin necesar pentru definitivarea lucrării s-a

dovedit a fi, totodată, sprijinul competent și eficace al Editurii Academiei, sprijin din sfera căruia n-a lipsit nici sugestia deferentă și nici conlucrarea laborioasă.

Rezultat al tuturor acestor eforturi, noul „Petru Rareș" urmează să-și verifice, desigur, calitățile și imperfecțiunile în procesul permanentei revalorificări științifice. Scrisă însă cu pasiunea pentru adevărul istoric obiectiv al tuturor celor care, în mai redusă ori mai largă măsură, au realizat-o, ea își asumă, oricum, intenția de a omagia memoria uneia dintre cele mai tulburătoare personalități propulsate de geniul poporului român la conducerea destinelor sale, acum, cînd s-au împlinit 450 de ani de la actul care i-a consfințit suprema demnitate.

LEON ȘIMANSCHI

Abrevieri

AAR, MSI	=	„Analele Academiei Române. Memoriile secției istorice".
Acta Tomiciana	=	*Acta Tomiciana. Epistole, legationes, responsa, actiones, res geste Serenissimi Principis Sigismundi* ... Per Stanislaum Gorski ... <et>Petri Tomicii collecte, et in tomos XXVII digeste, t. IX—XVII (1527—1535), Posnaniae, Wratislawiae, Cracoviae, 1876—1966.
„Anuar" — Iași	=	„Anuarul Institutului de istorie și arheologie « A. D. Xenopol »" — Iași.
„Arhiva" — Iași	=	„Arhiva. Organul Societății științifice și literare din Iași".
Balș, *Biserici veac. XVI*	=	Balș, G., *Bisericile moldovenești din veacul al XVI-lea*, București, 1928.
BCI	=	„Buletinul Comisiei istorice".
BCMI	=	„Buletinul Comisiunii monumentelor istorice".
Călători	=	*Călători străini despre țările române*, vol. I, îngrijit de Maria Holban, București, Editura științifică, 1968.
Ciorănescu, *Documente*	=	Ciorănescu, Al., *Documente privitoare la istoria românilor culese din Arhivele lui Simancas*, București, 1940.
Ciurea, *Relațiile externe*	=	Ciurea, D., *Relațiile externe ale Moldovei în secolul al XVI-lea*, „Anuar"-Iași, X (1973), p. 1—47.
Corfus, *Activitatea diplomatică*	=	Corfus Ilie, *Activitatea diplomatică în jurul conflictului dintre Petru Rareș și Polonia*, „Romanoslavica", X (1964), p. 315—340.
Cronicile slavo-române	=	*Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI, publicate de Ioan Bogdan*, ed. revăzută de P. P. Panaitescu, București, Editura Academiei, 1959.
Cronici turcești	=	*Cronici turcești privind țările române. Extrase*, vol. I (sec. XV — mijlocul sec. XVII), întocmit de Mihail Guboglu și Mustafa Mehmet, București, Editura Academiei, 1966.
DIR, A, XVI, 1—4	=	*Documente privind istoria României*, veacul XVI, A, Moldova, vol. I (1501—1550), II (1551—1570), III (1571—1590), IV (1591—1600), București, Editura Academiei, 1951—1953.
Giurescu, *Istoria românilor*, II, 1	=	Giurescu, Constantin C., *Istoria românilor*, vol. II, partea întîi, București, 1937.
Giurescu Const. C., Giurescu Dinu C., *Istoria românilor*, 2,	=	Giurescu, Constantin C., Giurescu, Dinu C., *Istoria românilor*, vol. 2, București, Editura științifică și enciclopedică, 1976.
Gorovei, *Găneștii și Arbureștii*	=	Gorovei, Ștefan S., *Găneștii și Arbureștii (Fragmente istorice, 1538—1541)*, „Cercetări istorice", s.n., II (1971), p. 143—159.
Gorovei, *Note istorice și genealogice*	=	Gorovei, Ștefan S., *Note istorice și genealogice cu privire la urmașii lui Ștefan cel Mare*, SMIM, VIII (1975), p. 185—200.
Hăjdeu, *Arch. ist. Rom.*	=	Hăjdeu, B. Petriceicu-, *Archiva istorică a României*, tom. I, 1—2, II și III, București, 1865—1867.
Hurmuzaki	=	*Documente privitoare la istoria românilor*, culese de Eudoxiu de Hurmuzaki (urmare la colecțiunea lui ~), vol. II, 1—4, VIII, XI, XIV, 1, XV, 1, supl. I, 1, și II, 1, București, 1880—1915.
Ilarian, *Tesaur*	=	Ilarian, A. Papiu, *Tesauru de monumente istorice pentru România*, tom. I—III, București, 1862—1864.

Iorga, *Acte și fragmente* = Iorga, N., *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, vol. I, București, 1895.

Iorga, *Doc. Bistriței* = Iorga, N., *Documente românești din arhivele Bistriței*, partea I, București, 1899.

Iorga, *Ist. rom. Ardeal* = *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. I, București, 1915.

Iorga, *Istoria românilor* = Iorga, N., *Istoria românilor*, vol. IV. *Cavalerii*, București, 1937.

Iorga, *Scrisori*, = Iorga, N., *Scrisori de boieri, scrisori de domni*, ed. a III-a, Vălenii de Munte, 1932.

Iorga, *Studii istorice* = Iorga, Nicolae, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București, 1899.

Iorga, *Studii și documente* = Iorga, N., *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. XV, XVI și XXIII, București, 1908–1913.

Istoria artelor = *Istoria artelor plastice în România*, vol. I, București, Editura Meridiane, 1968.

Istoria României = *Istoria României*, vol. II, București, Editura Academiei, 1962.

Mehmed, *Documente turcești* = Mehmed, M. A., *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, București, Editura Academiei, 1956.

Motogna, *Relațiunile* = Motogna, V., *Relațiunile dintre Moldova și Ardeal în veacul al XVI-lea*, Dej, 1928.

Neculce, *O samă de de cuvinte* = Neculce, Ion, *Letopisețul Țării Moldovei* și *O samă de cuvinte*, ed. a II-a, revăzută, de Iorgu Iordan, București, E.S.P.L.A., 1959.

Nicolaescu, *Documente slavo-române* = Nicolaescu, Stoica, *Documente slavo-române cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în sec. XV–XVI*, București, 1905.

Panaitescu, *Rareș și Moscova* = Panaitescu, P. P., *Petru Rareș și Moscova*, în vol. *În memoria lui Vasile Pârvan*, București, 1934, p. 265–278.

Quellen = *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, II–IV, 1889–1903.

Relațiunea lui Giovio = *Relațiunea lui Paul Giovio despre aventurile domnului moldovean Petru Rareș*, în B. P. Hăjdeu, *Arch. ist. Rom.*, II, p. 26–41.

RIR = „Revista istorică română".

SCIA = „Studii și cercetări de istoria artei".

SCIV = „Studii și cercetări de istorie veche".

Simionescu, *Noi date* = Simionescu, Ștefana, *Noi date despre situația internă și externă a Moldovei în anul 1538 într-un izvor inedit*, „Studii", XXV (1972), nr. 2, p. 225–240.

Simionescu, *Țările române* = Simionescu, Ștefana, *Țările române și începutul politicii răsăritene antiotomane a Imperiului habsburgic (1526–1594)*, „Revista de istorie", XXVIII (1975), nr. 8, p. 1197–1214.

SMIM = „Studii și materiale de istorie medie".

Stănescu, *Le coup d'état* = Stănescu, Eugen, *Le coup d'état nobiliaire de 1538 et son rôle dans l'asservissement de la Moldavie par l'Empire ottoman*, în *Nouvelles études d'histoire*, < I >, București, Editura Academiei, 1955, p. 241–264.

Stoicescu, *Dicționar* = Stoicescu, N., *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, București, Editura enciclopedică, 1971.

Șincai, *Hronica* = Șincai, Gheorghe, *Hronica românilor*, tom. II, în *Opere*, II, ed. îngrijită de Florea Fugariu, note de Manole Neagoe, București, E.P.L., 1969.

Tocilescu, *534 documente* = Tocilescu, Gr., *534 documente istorice slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul, 1346–1603*, București, 1931.

Ureche, *Letopisețul* = Ureche, Grigore, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. a II-a, revăzută, de P. P. Panaitescu, București, E.S.P.L.A., 1959.

Ursu, *Die auswärtige Politik* = Ursu, I., *Die auswärtige Politik des Peter Rareș, Fürst von Moldau (1527—1538)*, Viena, 1908.

Ursu, *Petru Rareș* = Ursu, I., *Petru Rareș. Domn al Moldovei de la 20 ianuarie 1527 pînă la 14 septembrie 1538 și din februarie 1541 pînă la 3 septembrie 1546*, București, 1923.

Vătășianu, *Istoria artei* = Vătășianu, Virgil, *Istoria artei feudale în țările române*, vol. I, București, Editura Academiei, 1959.

Verancius, *Despre espedițiunea lui Soliman* = Veranciu, Antoniu, *Despre espedițiunea lui Soliman imperatul turcilor în Moldavia și Transilvania asupra lui Petru și Ioane*, în Ilarian, *Tesaur*, III, p. 145—175.

Veress, *Acta et epistolae* = Veress, Andreas, *Acta et epistolae relationum Transilvaniae cum Moldavia et Valahia*, Budapesta, 1914 (*Fontes rerum Transylvanicarum*, vol. IV).

Veress, *Documente* = Veress, A., *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. I, București, 1929.

Xenopol, *Istoria românilor* = Xenopol, A. D., *Istoria românilor din Dacia traiană*, ed. a III-a, de I. Vlădescu, vol. IV, Bucuresti, < 1927 >.

CAPITOLUL I

RESTITUIRI ISTORIOGRAFICE

de **Leon Şimanschi**

Reflectarea istoriografică a domniei şi personalităţii lui Petru Rareş se înfăţişează astăzi, după o desfăşurare de aproape patru secole şi jumătate, la fel de inegală şi de contradictorie cum se dovedeşte a fi fost însăşi seria faptelor istorice din cel de-al doilea sfert al secolului al XVI-lea. Apreciat pînă la admiraţie de către cei care i-au împărtăşit convingerile sau acţiunile şi dispreţuit pînă la detestare de către cei aflaţi pe poziţii opuse, Petru Rareş a pătruns, dealtfel, în memoria istorică disputîndu-şi, de la bun început, autenticitatea. Nu este întîmplător, de aceea, că receptarea pozitivă a personalităţii sale concordă numai atunci cînd sfera intereselor divergente a fost depăşită sau cînd calitatea de referinţă aparţine nu atît domnului, cît omului însuşi.

Sugestiv a reacţionat, din acest punct de vedere, mai ales conştiinţa istorică populară, care îl prezintă pe domnul Ţării Moldovei tocmai în afara ipostazei sale oficiale : în preajma înscăunării, cînd nu era decît un simplu negustor de peşte, în timpul refugierii spre Transilvania, urmărit de cei ce s-au grăbit să-l repudieze, sau al şederii la Ciceu şi la Constantinopol, unde a reuşit să depăşească toate obstacolele şi să recapete coroana [1]. Fireşte, imaginea care se conturează, din aceste cîteva episoade, asupra domniei lui Petru Rareş nu poate suplini retrospectiva istorică propriu-zisă. Maniera în care conştiinţa populară şi-a făurit-o demonstrează însă subiectivismul acut al celorlalte reflectări istoriografice de epocă, produse în afara raportului, altminteri definitoriu, dintre conducător şi mase. În acelaşi timp, ea îşi revendică aprecierea favorabilă pe care, cu un secol mai tîrziu, a făcut-o Grigore Ureche aceleiaşi domnii, urmînd tocmai spiritul povestirilor referitoare la Petru Rareş inserate în letopiseţ: „Cu adevărat era ficior lui Ştefan vodă celui Bun, că întru tot simăna tătîne-său, că la războaie îi mergea cu noroc, că tot izbîndiia,

[1] Neculce, *O samă de cuvinte*, p. 12—14 ; Ureche, *Letopiseţul*, p. 154—164 (notificaţia finală a autorului : „carile toate, dacă le-am luat sama, le-am socotit a fi adevărate”, trădează, indiscutabil, originea populară a acestor „poveşti”, indiferent dacă ele suferiseră sau nu, mai înainte, o prelucrare literară).

lucruri bune făcea, ţara şi moşiia sa ca un păstor bun o socotiia, judecată pre direptate făcea. Almintrilea de stat era om cuvios şi la toate lucrurile îndrăzneţu şi la cuvîntu gata, de-l cunoştea toţi că ieste harnic să domnească ţara" [2].

Spre deosebire de tradiţia orală, supusă, cum a fost şi firesc, coroziunii timpului, şi, tocmai de aceea, esenţializată la maximum ca semnificaţie, opera istoriografică apărută concomitent oferă o perspectivă cu mult mai substanţială referitoare la domnia lui Petru Rareş. Toate aceste scrieri, aparţinînd unor autori din ţară sau din străinătate, reprezintă însă înainte de toate, modalitatea specifică prin care faptele istorice marcante ale vremii s-au impus memoriei scrise, recomandîndu-se, deci, ca surse primare ale cercetării. Pe de altă parte, majoritatea lor au fost alcătuite cu scopul, exprimat deschis uneori, de a justifica opinii sau întreprinderi particulare şi acuzînd de aceea, mai degrabă, caracterul unei literaturi istorice politizante şi apologetice. Dar, eliminînd din discuţie aspectele implicate, se poate totuşi considera că opera istoriografică a timpului, deşi eterogenă, corespunde şi celei dintîi încercări de sistematizare a faptelor, cu accente a căror necesitate se menţine la fel de actuală.

Încă de atunci a fost sesizată, astfel, importanţa hotărîtoare pe care a avut-o în desfăşurarea evenimentelor victoria turcilor de la Mohács. „De aici, dar, multă neorînduială a crescut în această ţară (Ungaria — L.Ş.); de la miază-noapte s-a ridicat un crai, de la apus altul ... Şi după vremi, cînd se predau celui dintîi cîte unul dintre unguri, iar către celălalt se alipea dintre saşi şi făcîndu-se pentru aceasta război între dînşii, era deci mare nenorocire" [3], observa episcopul Macarie. Pornind de la aceeaşi constatare, Paul Giovio conchidea, la rîndul său, că Petru Rareş „visa, de asemenea, şi dobîndirea *(animum adjecit)* Transilvaniei, folosindu-se de anarhia în care fu aruncată Ungaria prin lupta între regii Ioan şi Ferdinand ..." [4], ceea ce analiza atentă a faptelor şi informaţia documentară directă atestă astăzi fără putinţă de tăgadă. Totodată, maniera în care înţelegea cronicarul turc Mustafa Gelalzade să prezinte expediţia din 1538 împotriva Moldovei, determinată de două cauze: „1. Încheierea unei alianţe împotriva împărăţiei otomane, la care participau şi moldovenii; 2. Nesocotitele fapte de nesupunere ale acestora", şi făcînd parte, tocmai de aceea, dintr-un plan mai vast de acţiuni militare conceput de Poartă [5], se impune şi în prezent, în faţa cercetătorului, ca singura în măsură să conducă la discernerea raţiunilor fundamentale ale politicii turceşti privind Moldova şi, în consecinţă, a importanţei excepţionale pe care a obţinut-o, în acest context, opţiunea internaţională a lui Petru Rareş.

Dar, ceea ce se constituie într-un punct de vedere pe cît de insolit, pe atît de preţios astăzi, în reconstituirea operei de guvernămînt şi a

---

[2] Ureche, *op. cit.*, p. 166.
[3] *Cronicile slavo-române*, p. 94.
[4] *Relaţiunea lui Giovio*, p. 31—32.
[5] *Cronici turceşti*, I, p. 262.

orientării politico-ideologice generale a puterii domnești în prima jumătate a secolului al XVI-lea, este, fără îndoială, scrierea lui Ivan Semenovici Peresvetov, *Jalba cea mare*, dedicată țarului moscovit Ivan cel Groaznic [6]. Pentru că, chiar dacă și-a dezvoltat sau nu, în fața peregrinului rus, întreaga concepție despre rolul monarhului în stat pe care acesta i-o atribuie, Petru Rareș rămîne, neîndoielnic, exponentul principiului autorității în conducerea treburilor publice, din moment ce numele lui a servit tocmai pentru a fi recomandat țarului [7]. O întreagă problematică, mai complexă chiar decît cea abordată în cercetarea istorică imediat ulterioară, se dezvăluie astfel înaintea cititorului, începînd cu menirea fiecăreia dintre categoriile privilegiate ale societății — accentul punîndu-se pe forțele militare care sprijineau puterea centrală —, continuînd cu practica guvernării și a mijloacelor necesare îndeplinirii acesteia — relevîndu-se marea importanță a „visteriei" statului în reușita diferitelor inițiative — și terminînd cu pregătirea personală a monarhului pentru activitatea de conducere, în cadrul căreia un loc central trebuia să ocupe cunoașterea experiențelor istorice similare.

Considerate după metoda de prezentare a faptelor, cele mai multe dintre scrierile de epocă ale autorilor din afara Moldovei, cuprinzînd referiri mai mult sau mai puțin detaliate la domnia lui Petru Rareș, aparțin însă narațiunii istorice cu profil analistic și cu interferențe ale memorialului de călătorie sau ale descrierii geografice, prilejuite de inedit și de conjunctură. Prin frecvența consemnărilor se remarcă mai ales producțiile istoriografiei transilvănene contemporane — datorate lui Nicolae Olahus, George Széremi, Ioan Mihail Brutus, Sebastian Borsos, Ieronim Ostermayer, autorilor anonimi ai cronicii secuiești etc. [8] — producții dovedind o preocupare constantă pentru relevarea contribuției locale sau regionale la istoria, atît de tulburată, a perioadei. Ca urmare, politica ardeleană a domnului Moldovei apare doar în repercusiunile ei particulare, deseori chiar în contradicție cu interesele mediului reprezentat de autor, dar aproape întotdeauna ca o prezență obișnuită. Sugestiv exemplificată această situație îndeosebi *Istoriile* lui Ostermayer, inserînd, fără nici o discriminare, informațiile referitoare la istoria politică a Moldovei sau a Țării Românești în contextul celor brașovene și în general transilvănene. Mai mult chiar, deși exprimă în general orientarea politică adoptată de sași, Ostermayer consemnează cu obiectivitate principalele intervenții ale lui Petru Rareș peste munți, recunoscîndu-i deplina victorie de la Feldioara împotriva armatei ferdinandiste [9].

Spre deosebire de reflectarea spontană a faptelor istorice moldovene în cuprinsul unor opere destinate altui scop, misiunea lui Aloisio

---

[6] *Călători*, I, p. 452—463.

[7] Ștefan Ciobanu, *Domnitorul Moldovei Petre Rareș în literatura rusă veche*, RIR, XIV (1944), p. 325—326.

[8] I. Crăciun și A. Ilieș, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne, sec. XV—XVII privind istoria României*, București, Editura Academiei, 1963, p. 210 și urm. și 442 și urm.

[9] *Quellen*, IV, p. 498.

Gritti din 1534 în Ungaria, răscoala transilvănenilor împotriva sa şi episodul final de la Mediaş, în desfăşurarea căruia participarea detaşamentului moldovean a avut un rol decisiv, au constituit subiectul a trei relatări speciale, semnate de martori oculari ai evenimentelor : Tranquillo Andronico, Francesco della Valle şi Agostino Museo [10]. Deşi acestea reprezintă, în esenţă, adevărate memorii retorice justificative ale autorilor lor, elementele de istorie generală înfăţişîndu-se în măsura solicitată de motivarea acţiunii şi conduitei personale, patronajul direct sau indirect exercitat de domnul Moldovei asupra situaţiei transpare cu claritate. Pînă şi în povestirea cu mult mai precisă şi mai reticentă a lui Agostino Museo, atmosfera politică surprinsă de călugărul augustin trădează aceeaşi realitate : pătrunzînd în Transilvania el întîlneşte un convoi de care transportînd arme cu destinaţia Moldova, febrilitatea pregătirilor izbindu-l pretutindeni, pentru a culmina la Braşov, de unde partizanii guvernatorului îi trimiteau acestuia rugămintea să-şi schimbe itinerariul „căci se temeau şi de moldovean” [11].

Inserţiuni de istorie românească, referitoare mai ales la numeroasele conflicte militare dintre Ţara Moldovei şi Polonia în prima domnie a lui Petru Rareş, cuprind, apoi, operele istorice ale lui Bernard Wapowski, Martin Bielski — participant la lupta de la Obertyn — Martin Kromer, Lukasz Górnicki şi Stanisław Orzechowski [12]. Adoptînd însă, de regulă, punctul de vedere promovat de oficialităţile poloneze chiar de la declanşarea ostilităţilor şi făcut public prin broşuri propagandistice [13], lucrările istoriografice nu se remarcă nici ele printr-o altă interpretare a faptelor [14]. Dimpotrivă, accentuîndu-se, cu orice prilej, asupra dependenţei Moldovei de Poartă şi a sprijinului acordat de aceasta „supusului său”, se creează o impresie falsă despre rolul pe care l-a jucat Polonia în combaterea înaintării turceşti, ajungîndu-se pînă la afirmaţia eronată conform căreia expediţia otomană din 1538 „s-a făcut pentru că împăratul turcesc,

---

[10] *Călători*, I, p. 242—255, 317—340 şi 356—367.

[11] *Ibidem*, p. 360—361.

[12] *Bibliografia historii Polski*, tom. I, partea a 2-a, sub redacţia Heleny Madurowicz-Urbańskiej, Varşovia, P.W.N., 1965, p. 18—23. Pentru relaţia lui Bielski, vezi şi Hăjdeu, *Arch. ist. Rom.*, I, 2, p. 168—169.

[13] Cum este cea redactată de Jan Dantiszek, episcop de Chelmno, şi publicată chiar în octombrie 1531, la Louvain (vezi Iorga, *Acte şi fragmente*, I, p. 9—13, şi *Hurmuzaki*, supl. II, 1, nr. X, p. 27—30), de Stanislaw Gorski, canonic de Cracovia (*Hurmuzaki*, supl. II, 1, nr. XI, p. 30—40, sau de Stanislaw Zacharia Wlossek, secretarul cancelarului polon Cristofor Szydlowiecki (I. Ursu, *Bătăliile de la Gwozdziec şi Obertyn—1531—*, AAR, MSI, s. II, t. XXXV (1912—1913), p. 444—463).

[14] Majoritatea ştirilor cu privire la Moldova ale cronicarilor menţionaţi au fost reluate de Joachim Bielski, *Kronika Polska*, Cracovia, 1957, şi, prin acesta, de Gr. Ureche. Pasajele în cauză au fost traduse de P. P. Panaitescu, *Influenţa polonă în opera şi personalitatea cronicarilor Grigore Ureche şi Miron Costin*, AR, MSI, s. III, t. IV (1925), p. 311—316, şi de G. I. Năstase, „Cercetări istorice”, I (1925), nr. 1, p. 135—139. Extrase din opera lui St. Orzechowski, la I. Minea, *Începutul domniei lui Alexandru Lăpuşneanu*, „Cercetări istorice”, I (1925), nr. 1, p. 105—110.

temîndu-se ca regele Sigismund să nu cuprindă Ţara Moldovei, i-a părut mai bine să i-o ia înainte şi de aceea a trimis îndată oaste pentru a supune sub puterea sa Ţara Moldovei"[15].

Deşi au reţinut în operele lor un singur eveniment din istoria raporturilor moldo-otomane: războiul din 1538, cronicarii turci ai vremii lui Petru Rareş, în special Nasuh Matrakci şi Mustafa Gelalzade[16], dovedesc, în schimb, mai mult discernămînt în aprecierea faptelor. S-a menţionat deja, în acest sens, preciziunea cu care Mustafa Gelalzade a definit cauzele expediţiei turceşti împotriva Moldovei, oferind un argument hotărîtor pentru susţinerea politicii de neatîrnare dusă de Petru Rareş. Mai mult încă, acelaşi autor recunoaşte caracterul aproape formal al suzeranităţii otomane, deoarece, după retragerea lui Mahomed, în 1476, „moldovenii s-au răsculat din nou şi s-au purtat ca nişte duşmani"[17]. În acelaşi timp, cronicarii turci acordă o sugestivă atenţie caracterului special al pregătirilor Porţii, scopul imensei concentrări armate nefiind anunţat decît în ultimă instanţă, iar cooperarea cu forţele tătăreşti asigurîndu-se din vreme. Tratarea expediţiei ca „război sfînt", pentru „supunerea Ţării Moldovei cu puterea săbiei"[18], precum şi consemnarea detaliată a condiţiilor viitoarei dependenţe, survenită în urma închinării ţării de către boierime, subliniază, la rîndul lor, importanţa reglementării de drept care a survenit cu acest prilej între Moldova şi Poartă. Adăugînd acestor aspecte informaţiile, destul de numeroase, referitoare la defecţiunea boierească, la măsurile pe care le luase Petru Rareş în vederea respingerii atacului turcesc sau la desfăşurarea propriu-zisă a campaniei şi făcînd, totodată, abstracţie de exacerbarea perspectivei islamice asupra raporturilor cu lumea creştină, rezultă, deci, o construcţie istorică în măsură să ofere şi astăzi elemente de reevaluare ştiinţifică.

Comparată cu modelele similare turceşti, scrierea eruditului dalmatin Anton Verancsics, *De apparatu Ioannis regis contra Solimanum caesarem in Transsylvaniam invadentem (1536—1538)*[19], consacrată aceluiaşi eveniment, trădează o subiectivitate sporită, cu consecinţe grave asupra întregului tablou istoric reconstituit. Este evidentă mai ales denaturarea obiectivului campaniei turceşti din 1538, considerată, încă din titlu, ca vizînd, deopotrivă, înlăturarea lui Petru Rareş şi a lui Ioan Zápolya.

---

[15] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 315.

[16] *Cronici turceşti*, I, p. 221—232, 261—272. Scrierile contemporane ale lui Lûfti paşa, Rustem paşa şi Mehmed paşa *(ibidem*, p. 247—248, 254—255 şi 295) acordă cu mult mai puţin spaţiu expediţiei, rezumînd principalele ei aspecte.

[17] *Ibidem*, p. 263.

[18] *Ibidem*, p. 532.

[19] Titlu incorect, pentru că însuşi autorul, referindu-se la această lucrare, o defineşte astfel: „ . . . expediţia sultanului turcilor Soliman, din anul 1538, în Moldova şi în Transilvania împotriva voievodului Petru şi a regelui Ioan . . ." *(Călători*, I, p. 397). Sub acest titlu ea a fost editată încă de A. Papiu Ilarian, în *Tesaur*, III, p. 145—175 (după care se dau şi citatele).

Drept urmare, pentru a înfăţişa principala cauză a acţiunii lui Soliman Magnificul, Verancsics descrie preparativele acordului încheiat la Oradea, la 24 februarie 1538, susţinînd, chiar după ce direcţia de atac a armatei otomane se precizase, că sultanul „venia din cauza păcii între Ioan și Ferdinand, care, deşi nu era încă publicată, îl împlea de griji şi o prepunea ..." (p. 148). De asemenea, cedînd duşmăniei pătimașe pe care i-o purta lui Petru Rareş (evidentă mai ales în corespondenţa sa) şi desconsiderînd, în genere, cauza neatîrnării româneşti, el substituie faptelor reale propriile sale convingeri sau interese, mistifică și inventează, încît acţiunile domnului Moldovei ajung să îndreptăţească pînă și expediţia otomană. Nu mai puţin exagerat apare, pe de altă parte, opoziţia dintre domn şi ţară, în cadrul căreia îi include şi pe ţărani, precum şi apelul adresat de către boierime lui Soliman, încît acesta, „cu toate că, pe acel timp, era cuprins de foarte mari griji", s-ar fi hotărît la campanie numai „ca să nu respingă cu nepăsare aceea ce-i oferea norocul de la sine" (p. 152). Dar, în ciuda acestei evidente încercări de denigrare a lui Petru Rareş şi, concomitent, de supraestimare a meritelor lui Ioan Zápolya, autorul nu se poate sustrage întotdeauna realităţii istorice, consemnînd teama lui Soliman ca „nu cumva, voind a ocupa sau Transilvania, sau Ţara Românească sau Moldova, să se unească toate trei ţările şi să-l sfarme ... lucru ce, fără îndoială, se şi putea crede" (p. 154), sau recunoscînd că, spre deosebire de gruparea trădătoare a boierimii, Petru Rareş, „considerînd că nimic nu e mai de laudă pentru un principe creştin ca a se lupta pentru credinţă şi a cădea chiar, dacă așa i-ar fi soarta, ... se decide serios de a opri pe Soliman să intre în Moldova ..." (p. 156). Totodată, efortul lui Verancsics de a pune alături situaţia lui Ioan Zápolya de cea a lui Petru Rareş se încheie, contrar intenţiilor sale, printr-un adevărat eşec, ocuparea cetăţilor moldovene din Transilvania într-un astfel de moment dovedind laşitatea politică a semiregelui maghiar, iar tentativa de disculpare a inactivităţii acestuia în faţa tragediei Moldovei frizînd ridicolul, deoarece, numai de neloialitate faţă de Liga Sfîntă nu putea fi învinuit Petru Rareş, după cum numai prin retragerea sa, cu întreaga armată, în tabăra lui Ioan Zápolya, nu putea fi apărată atunci libertatea teritoriului românesc.

Dacă scrierile deja menţionate nu oferă decît o perspectivă limitată asupra domniei lui Petru Rareş, opera lui Paul Giovio, *Histora sui temporis, ab anno 1494 ad annum 1547*, se impune, în ciuda caracterului oarecum întîmplător al digresiunii pe care i-o prilejuieşte prinderea lui Mailat, în 1541, la Făgăraş, ca o autentică retrospectivă istorică asupra perioadei în cauză. Eruditul istoric conturează astfel cu exactitate principalele etape ale politicii externe duse de Petru Rareş în prima domnie, reuşind mai ales să surprindă obiectivul major al expediţiilor moldovene din anul 1529: „dobîndirea Transilvaniei". În ceea ce priveşte interpretarea conflictului pentru Pocuţia, ca şi a expediţiei otomane din 1538, el rămîne însă tributar surselor poloneze pe care le-a folosit și, implicit, denaturării

sensului antiotoman al politicii domnului Moldovei. Apelînd totuşi nemijlocit, în final, la faptele al căror contemporan a fost, aşa cum este cazul etapei constantinopolitane a pribegiei lui Petru Rareş, discernămîntul istoricului operează din nou cu luciditate, prezentînd un tablou fidel al situaţiei şi reabilitînd o personalitate căreia, în fond, i-a recunoscut, rînd pe rînd, întocmai ca Anton Verancsics, exact calităţile de care erau lipsiţi, în faţa turcilor, ceilalţi principi creştini: curajul, abilitatea, demnitatea şi îndeosebi puterea de înţelegere a faptelor. Căci, oricît ar fi fost de antrenat autorul în denigrarea însuşirilor domnului Moldovei, cuvintele sale transmiteau un cu totul alt mesaj: „Pe lîngă acestea, Petru vodă nu mai trimitea la Constantinopol tributul cel anual, pretinzîndu-se cu aroganţă mai presus de o asemenea înjosire, nepotrivită cu calitatea unui adevărat principe, şi lăudîndu-se a-şi fi răscumpărat libertatea prin arme" [20].

În acest context al istoriografiei străine, scrierile de epocă ale cronicarilor moldoveni realizează, fireşte, asupra domniei lui Petru Rareş, o imagine cu mult mai cuprinzătoare şi mai organic alcătuită, chiar dacă angajamentul politic al autorilor lor nu este mai puţin ferm, iar maniera de prezentare a faptelor dovedeşte tot atîtea particularităţi. Eliminînd însă din discuţie continuarea vechilor anale de curte [21], al căror caracter consemnativ prevalează asupra construcţiei istoriografice propriu-zise, precum şi presupusa scriere despre pribegia lui Petru Rareş în Ardeal [22], aparţinînd, mai degrabă, modului popular de reflectare a faptelor, o atenţie specială reclamă doar cronicile lui Macarie şi Eftimie, prima îmbrăţişînd întreaga domnie a lui Petru Rareş, iar cea de-a doua numai ultima ei parte [23]. Trădînd un retorism şi o apologetică exagerată, ambele scrieri rămîn totuşi tributare, în compunerea lor, metodei analistice de reconstituire istorică, dezvoltarea socială concretizîndu-se, mai ales, în evenimentele politico-militare ale vremii, iar selectarea acestora făcîndu-se în funcţie de contribuţia directă a monarhului. Aşa se şi explică de ce întreaga istorie a ţării apare doar în măsura interferării ei cu destinul personal al domnului sau de ce explicarea faptelor nu depăşeşte graniţele cauzalităţii individuale. Dar, dacă ar fi exagerat, în această situaţie, să se pretindă cronicii lui Macarie informaţii privind, de exemplu, tratativele diplomatice sau noul statut al ţării faţă de Poartă, nu este mai puţin adevărat că autorul, reţinînd modificările, îşi continuă expunerea tocmai în spiritul acestora. Este evidentă îndeosebi noua modalitate de introducere în text a rolului Porţii în istoria Ţării Moldovei de după 1538, „acel trufaş stăpînitor al turcilor", „împăratul de trei ori blestemat, Suliimen", devenind, şi pentru Petru Rareş, „stăpînitorul turc" [24]. În

[20] *Relaţiunea lui Giovio*, p. 36.

[21] Continuare dovedită, pînă la 1552, de *Cronica moldo-polonă* (vezi *Cronicile slavo-române*, p. 182—185).

[22] P. P. Panaitescu, *Introducere*, la Ureche, *op. cit.*, p. 40.

[23] *Cronicile slavo-române*, p. 95—103 şi, respectiv, 117—118.

[24] *Ibidem*, p. 94, 102 şi 103.

ciuda particularităţilor sale, cronica lui Macarie se înscrie astfel ca cea dintîi retrospectivă istorică integrală asupra domniei lui Petru Rareş, căreia îi defineşte corect conţinutul, structura şi evoluţia. Totodată, prezentînd-o în cadrul dezvoltării politice generale a Moldovei din prima jumătate a secolului al XVI-lea, opera episcopului de Roman implică şi prima apreciere de ansamblu asupra acesteia — apreciere sugerată încă de la început prin calitatea lui Petru Rareş de autentic urmaş al „veşnic pomenitului Ştefan" şi întărită apoi de raportul favorabil în care apare faţă de domnia celui dintîi fiu, Iliaş, „întru nimic asemănător tatălui său" [25].

Deşi dominată de caracterul direct al oglindirii faptelor şi improprie, din această cauză, unei prelucrări metodice eficiente, istoriografia iniţială a vremii lui Petru Rareş a rămas, totuşi, pentru multă vreme, definitorie în interpretarea personalităţii şi domniei acestuia. Aceleaşi idei, mergînd uneori pînă la identitatea de expresie, se regăsesc astfel în marile compilaţii otomane [26], polone [27] sau transilvănene [28] de la sfîrşitul secolului al XVI-lea sau din secolul următor, cu deosebirea că circulaţia mai mare a unor opere a asigurat, implicit, şi predominarea punctului de vedere al autorilor lor. Petru Rareş a continuat astfel să personifice acţiunea voluntară a conducătorului de stat şi să suporte, totodată, integral, consecinţele nefaste ale campaniei turceşti din 1538.

Concomitent însă, în cadrul unui lent, dar necesar proces de reestimare a valorilor trecutului, conştiinţa istorică românească a redat domniei lui Petru Rareş adevăratele sale dimensiuni interne, înscriind-o, prin Grigore Ureche [29], în rîndul celor mai reprezentative afirmări generale, aşa cum atestă însăşi caracterizarea deja menţionată a acestuia. Dealtfel, constatarea, aparent paradoxală, „că pace şi odihnă era tuturora, şi ca un păstoriu bun ci străjuieşte turma sa, aşa în toate părţile străjuia şi priveghiia" (p. 148), nu face decît să repună în drepturile sale o coordonată a guvernării sesizată încă de Ivan Peresvetov, dar estompată temporar de nu mai puţin susţinuta activitate politică externă a domnului. În acelaşi timp, justificarea egoistă de către gruparea boierimii trădătoare a atitudinii ei din 1538, care găsise în epocă adeziunea cercurilor de orientare asemănătoare, şi-a pierdut treptat orice consistenţă, ajungînd să obţină aprobarea marelui vornic al Ţării de Jos doar în măsura în care ea izvora dintr-o slăbiciune umană obişnuită : „... boierii şi ţara, cunoscîndu la ce vine lucrul, să sfătuia şi unul de la altul cerca sfat, ce

[25] *Ibidem*, p. 95 şi 103.

[26] *Cronici turceşti*, I, p. 350—355 (Mustafa Ali,) 477—481 (Ibrahim Pecevi) şi 532—536 (Kara Celebi-Zade).

[27] Cum sînt cele aparţinînd lui Alexander Gwagnin, lui Joachim Bielschi (vezi şi mai sus, n. 14) sau lui Stanislaw Sarnicki (vezi *Bibliografia historii Polski*, I, 2, p. 18—23 şi 47—50).

[28] Datorate lui N. Isthvanffi, Ambrosie Somogyi (Simigianus), Wolfgang Bethlen, Ioan Nadányi, Matei Miles, Laurenţiu Toppeltinus etc. (vezi I. Crăciun şi A. Ilieş, *op. cit.*, p. 236, 302, 463 şi 465—466).

[29] Ureche, *op. cit.*, p. 147—167, de unde se dau şi citatele.

vor face, ca să poată hălădui de atîta nevoi ce s-au ațîțatu pen țări, de s-au strînsu o grămadă de răotăți și risipă asupra țărilor" (p. 153). Părăsirea domnului însă într-un moment cînd împrejurările deveniseră, într-adevăr, extrem de tragice, îi prilejuiește lui Grigore Ureche cea dintîi „Învățătură și certare" (p. 163) adresată contemporanilor săi, operînd, totodată, și acea apropiere a evenimentelor din septembrie 1538 și decembrie 1540 care subliniază tocmai semnificația comportamentului politic condamnat.

Paralel cu această interpretare a conflictului dintre domn și grupul boierimii ostile, opera lui Grigore Ureche consemnează și cea dintîi apreciere a stadiului real în care ajunseseră raporturile moldo-transilvane în vremea lui Petru Rareș, deși planul de referință nu este cel oficial, ci limitat la sfera manifestărilor personale. Descriind, astfel, trecerea domnului spre Ciceu, în 1538, cronicarul remarcă, referitor la secui, „că la vremea norocului celui prostu, ce era și pribeag la dînșii și să scăpasă de domnie și după ce să dusese la turci, lăsîndu-ș doamna sa cu coconii și avuțiia în Ciceu, necum să să bage să-i jăfuiască, ce încă i-au păzit și i-au socotit pînă la venirea sa al doilea rîndu" (p. 166). Cauza acestei atitudini nu consta însă desigur, în „groaza" pe care „le didease" domnul Moldovei — după cum consideră autorul —, ci în comunitatea de interese ce prevala atunci asupra deosebirilor de altă natură; căci, tot Grigore Ureche este cel care, îndreptățind expedițiile lui Petru Rareș peste munți din a doua domnie, reamintește de fiecare dată lipsa de loialitate a lui Ioan Zápolya față de domnul Moldovei, „cîndu era la Ciceu, de nu-și era volnic cu nimica, mai apoi și priieteșugul ce avea împreună îl călcase ..." (p. 165).

Letopisețul lui Grigore Ureche nu reprezintă însă un progres istoriografic numai sub aspectul rezolvării problematicii speciale presupusă de evenimentele epocii. Întreaga domnie a lui Petru Rareș se înfățișează, în urma adaosului informativ obținut prin folosirea completă a izvoarelor narative interne sau a confruntării acestora cu cele poloneze, mult mai consistentă și mai echilibrată în diferitele sale momente, chiar dacă din punct de vedere structural este respectată în esență opera similară a episcopului Macarie. Specificul izvoarelor a determinat, însă concomitent, și insuficienta înțelegere a semnificației unor fapte din domnia lui Petru Rareș, în special a campaniei turcești din 1538, rămasă la motivarea macariană (cererea boierilor) și poloneză (intervenția regelui pe lîngă sultan). Tocmai de aceea, cronicarul se și considera îndreptățit să motiveze hotărîrea Porții de a-l înlocui pe Petru Rareș „ca să nu să lipască lăcuitorii la alte părți și să închine țara" (p. 153), ceea ce constituia, firește, o exagerare.

Carențele generale ale literaturii noastre istorice vechi, de la care letopisețul lui Grigore Ureche nu s-a putut, în mod inerent, sustrage, aveau să fie totuși, odată cu începutul epocii moderne, depășite treptat, domnia lui Petru Rareș reobținîndu-și astfel aproape integral valențele

ei reale. „Hronica" lui Gheorghe Şincai [30] se înscrie, mai ales în acest proces, ca un moment definitoriu al noii modalităţi de abordare a fenomenului istoric, chiar dacă, raportată la opera lui Chr. Engel [31], în a cărei replică se afirmă permanent, ea trădează încă imperfecţiuni şi lacune. Tributară formal analisticii medievale şi prezentînd, ca urmare, faptele istorice în stricta lor succesiune cronologică, lucrarea reprezentantului Şcolii ardelene realizează, însă, tocmai prin acest procedeu, o expunere unitară asupra trecutului ţărilor române, relevînd, implicit, comunitatea dezvoltării lor istorice.

Beneficiind de avantajele manierei de prezentare, domnia lui Petru Rareş se înfăţişează astfel în adevărata ei dimensiune românească, tot atît de prezentă în Transilvania, ca şi în Moldova, şi concentrînd, deseori, aproape întreaga substanţă istorică a epocii. Pe de altă parte, utilizarea directă sau indirectă a unei game variate de surse narative, dar mai ales a informaţiilor documentare, i-a permis istoricului ardelean nu numai să completeze tabloul general al faptelor, ci să şi observe, pentru prima dată, unele dileme interpretative, ca, de pildă, cele legate de identificarea pretendenţilor menţionaţi de izvoare cu domnii omonimi: Petru Rareş, Ştefan Lăcustă sau Alexandru Cornea. Dezvăluindu-şi însă părerile prin intermediul citatelor selectate din bibliografia istorică investigată, autorul se înfăţişează nu numai contradictoriu în propria sa reconstituire, ci şi lipsit, deseori, de decizie. Cunoscînd, astfel, noile raporturi care interveniseră între Petru Rareş şi Ferdinand de Habsburg, începînd din 1535, el rămîne, totuşi, la vechea explicaţie a atacării Unguraşului, în 1536, de către Ştefan Mailat, sau a efectuării campaniei turceşti din 1538. Consecvent în definirea corectă a poziţiei internaţionale ocupată de ţările române în fiecare moment istoric, Gheorghe Şincai observă însă transformarea statutului juridic al Moldovei faţă de Poartă, acceptînd aserţiunea lui Dimitrie Cantemir, conform căreia „moldovenii, carii din bunăvoinţa lor, s-au dat pre sine turcilor supt apărare, pînă la Petru Rareş numai bairám-pişchieşi, adecă cinste de Paşti plătea împăratului turcesc, 4 000 de galbeni, 20 de şoimi şi 40 de cai moldoveneşti. Pe vremea acestuia au poftit turcii mai mare sumă de bani supt numele de haraci; ci Petru Rareş au respuns că el îşi poate da domnia, dară nu poate cinstea sau darul se-l mute în haraci, sau se adaoge la suma carea obicinuise a o trimite împăratului, că aceasta nu stă în puterea lui. Tătuşi, după ce l-au strîmtorit la cele mai de pre urmă şi el au scăpat în Ardeal, turcii nu s-au lăsat de pofta sa ...", impunînd lui Ştefan Lăcustă un haraci de 10 000 de galbeni pe an [32].

Cum era şi firesc, chiar dacă autorul monumentalei „hronici" se oprise în faţa prelucrării superioare a imensului material informativ adunat, puterea de sugestie a acestuia n-a fost defel estompată. Dimpotrivă, odată cu punerea sa în circuitul istoriografic al perioadei paşoptiste,

[30] Şincai, *Hronica*, II, p. 208—247.
[31] Chr. Engel., *Geschichte der Moldau*, Halle, 1804.
[32] Şincai, *op. cit.*, p. 145.

reprezentanţii noii concepţii de valorificare a trecutului ţării i-au folosit semnificaţiile, numele lui Petru Rareş începînd să se identifice tot mai mult cu ceea ce conştiinţa istorică populară postulase deja : un domn ridicat din rîndul maselor [33] şi preferînd pribegia în locul închinării faţă de turci [34]. Devenea evident, în primul rînd, că domnia ilustrului voievod se afla la cumpăna a două epoci, deosebite mai ales prin regimul politico-juridic internaţional, al ţărilor române, aşa cum lăsa să se înţeleagă Mihail Kogălniceanu în articolul său privitor la *Autonomia principatelor române* [35], sau cum considera August Treboniu Laurian în manualul său de istorie, atunci cînd îşi intitula una din marile „secţiuni" ale lucrării : „De la căderea Constantinopolului pînă la moartea lui Petru Rareş" [36]. Totodată, ca urmare a punerii problemei capitulaţiilor iniţiale încheiate între ţările române şi Poartă în discuţie ştiinţifică, evenimentele anului 1538 au fost reevaluate prin această prismă, cererea turcilor de sporire a haraciului, asupra căreia insistase Gheorghe Şincai, dovedindu-se tocmai o încălcare a regimului stabilit anterior. Dealtfel, August Treboniu Laurian nici nu ezita să aducă drept mărturie a poziţiei Moldovei faţă de Poartă, în prima domnie a lui Petru Rareş, „tratatul" încheiat cu Soliman, în 1529, la Buda, ale cărui stipulaţii le-ar fi reluat pe cele înscrise în tratatul lui Bogdan, din 1511 [37].

Dar, în condiţiile unei deficienţe metodologice generale a istoriografiei noastre romantice din deceniile de mijloc ale veacului trecut, atît problematica independenţei, cît şi cea a unităţii politice româneşti în evul mediu nu puteau depăşi încă stadiul dezideratului ştiinţific şi al supoziţiei logice. Abia odată cu acţiunea de editare şi, implicit, de aprofundare a diferitelor categorii de izvoare interne şi externe, în special a documentelor oficiale, faptele domniei lui Petru Rareş au putut ieşi complet din anonimat, înfăţişîndu-se examenul ştiinţific al istoricului. Iar opera lui A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia traiană*, II, partea I, Iaşi, 1889, alcătuită cu competenţa şi responsabilitatea pe care le presupunea o concepţie superioară despre scrisul şi fenomenul istoric în general, venea să consemneze, spre sfîrşitul secolului, tocmai momentul iniţial al acestui proces.

În sinteza xenopoliană, domnia şi personalitatea lui Petru Rareş pătrundeau, fireşte, cu zestrea atributelor deja cîştigate. Ea marca, astfel, sfîrşitul perioadei pe care savantul român, consfinţind verdictul unei tradiţii seculare, o definea semnificativ „epoca luptelor celor mari (ale poporului român—L.Ş.) purtate mai întâi pentru întemeierea, apoi pentru

---

[33] Este sugestivă în acest sens, prelucrarea de către Mihail Kogălniceanu tocmai a legendei privitoare la momentul înştiinţării lui Petru Rareş că a fost ales domn : *Un vis a lui Petru Rareş* (*Opere*, I, ed. critică de Dan Simonescu, Bucureşti, Editura Academiei, 1974, p. 168—169).

[34] *Ibidem*, II, ed. critică de Alexandru Zub, Bucureşti, Editura Academiei, 1976, p. 127 şi 390.

[35] *Ibidem*, vol. II, p. 570—571.

[36] A. Treboniu Laurian, *Istoria românilor*, ed. a III-a, Bucureşti, 1869, p. 301.

[37] *Ibidem*, p. 333 şi 350.

apărarea statelor întemeiate de el" (p. 2), pe care ulterior [38], subîmpărţind-o, o intitula, în secvenţa ei finală, „Epoca lui Ştefan cel Mare" [39]. Şi proceda în acest mod pentru că, după părerea sa, „Moldova pe timpul lui Rareş nu era departe de Ştefan cel Mare, şi puterea dezvoltată în ea de marele domn era încă în picioare" (p. 262). Judecata de ansamblu era, totodată, însoţită de comentarii şi sublinieri referitoare la caracterul principalelor fapte politice ale domniei lui Petru Rareş, pe care anul 1538 le despărţea în două serii absolut distincte. Observînd, astfel, acţiunile politico-militare întreprinse de domnul Moldovei în Transilvania, iar ulterior în Pocuţia, şi dînd creditul cuvenit mărturiilor contemporane despre intenţiile sale reale, A. D. Xenopol îşi exprima părerea conform căreia „domnii cei mari şi însemnaţi ai Moldovei înţeleseră, în curînd, că cu ţara lor, în marginile în care se afla, nu se va putea isprăvi nimic" (p. 232). Din păcate, pornind de la această premisă, autorul nu insista, totuşi, suficient asupra naturii argumentelor, dezvoltînd-o în afara necesităţii de unificare a potenţialului românesc de pe ambele laturi ale Carpaţilor, ca şi în afara finalităţii sale concrete antiotomane.

Deşi nu a reuşit să cuprindă în sfera documentaţiei sale şi izvoarele turceşti, A. D. Xenopol ajungea să discearnă, în acelaşi timp, şi aproape întreaga problematică a campaniei otomane din 1538, supunînd pentru prima dată atenţiei istorice tratatul de alianţă încheiat de către Petru Rareş, în 1535, cu Ferdinand de Habsburg precum şi implicaţiile deconspirării acestuia de către Ioan Zápolya, în condiţiile în care „turcii îşi însuşiseră în teorie, asupra ambelor ţări române, un drept deplin de stăpînire" (p. 243). Adept al existenţei „hatişerifului" din 1513, prin care se stipulau libertăţile şi obligaţiile Moldovei faţă de Poartă, istoricul ieşean nu putea, fireşte, decît să observe încălcarea acestuia de către învingători şi să constate „cît de iute ajunsese Moldova pe sora ei mai mare, Muntenia, în valea plîngerilor, către care fuseseră aruncate" de turci (p. 248).

Relevînd astfel întreaga semnificaţie a anului 1538 pentru istoria ţărilor române, desfăşurarea ulterioară a evenimentelor îi apărea, la rîndul ei, autorului ca fiind marcată de această substanţială modificare. „Pricina nemulţămirei boierilor cu domnia lui Ştefan Lăcustă are un caracter de gravitate deosebit" (p. 251), aprecia el, insistînd asupra „desmădulărei Moldovei" şi a consecinţelor acestui act. Totodată, în noua situaţie, nici revenirea lui Petru Rareş pe tron nu mai putea fi considerată un fapt obişnuit, întrucît ea consemna începutul acelui procedeu de scoatere a domniilor la mezat prin care Poarta va ajunge să controleze efectiv politica ţărilor române. Iar obligaţiile sporite contractate de Petru Rareş la Constantinopol pentru numirea sa în scaun demonstra, în concepţia lui A. D. Xenopol, tocmai acest caracter. Ca urmare, nici politica externă

[38] A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. IV, ed. a III-a, de I. Vlădescu, Bucureşti ⟨1927⟩, ediţie după care se vor da şi celelalte citate, deoarece, cu excepţia celui de la p. 251, referitor la „nemulţămirea boierilor cu domnia lui Ştefan Lăcustă", acestea se află, cu foarte mici deosebiri, şi în prima ediţie.

[39] *Ibidem*, p. 5 şi 9; perioada lui Petru Rareş la p. 226–265.

promovată în cea de-a doua domnie nu s-a mai putut exprima în vechile forme, supunerea aparentă față de orice ordin al Porții și secretul inițiativelor diplomatice devenind condiții obligatorii ale păstrării tronului, așa cum demonstra alianța încheiată de Petru Rareș cu Ioachim de Brandenburg împotriva Porții sau atitudinea adoptată de el cu prilejul noilor intervenții efectuate în Transilvania.

În sfîrșit, pe parcursul reconstituirii, dar mai ales în paragraful final pe care îl consacră lui Petru Rareș, autorul celei dintîi sinteze științifice asupra istoriei românilor dovedește o constantă preocupare și pentru definirea personalității acestuia. Convins însă de judecățile adversarilor politici ai lui Petru Rareș, care ajunseseră să prolifereze în literatura istorică a epocii un întreg arsenal de calomnii, A. D. Xenopol consideră „cam lingușit" (p. 262) portretul pe care Grigore Ureche i l-a făcut domnului Moldovei. Mai mult chiar, insuficient de atent față de calitățile atribuite lui Petru Rareș de tradiția populară, ca și față de atașamentul pe care i l-au dovedit masele, el absolutizează ipostaza nefavorabilă, după cum, văzîndu-l „mai puțin politic" și „mai slab general" (p. 261), nu ia, totuși, în considerație împrejurările interne și externe deosebite.

Indiferent însă de veracitatea imaginii obținute asupra domniei lui Petru Rareș prin intermediul spiritului istoric xenopolian, fertilizarea ariei interpretative rămîne incontestabilă, studiile ulterioare structurîndu-se tematic tocmai pe direcțiile astfel sugerate [40], iar reevaluările sintetice dezvoltîndu-se pe baza aceluiași concept. După mai bine de trei decenii, micromonografia lui Ion Ursu, *Petru Rareș*, București, 1923, venea, de aceea, să confirme în multe privințe valabilitatea reconstituirii lui A. D. Xenopol, deși studiile apărute între timp — cele mai importante aparținîndu-i chiar lui — au impus, pe alocuri, retușuri sau completări.

Astfel, concretizînd ceea ce predecesorul său avea, desigur, în vedere atunci cînd sublinia nevoia de creștere a puterii Moldovei, I. Ursu afirma că, „încă de la începutul domniei, Rareș *a fost călăuzit de gîndul ca să scape țara de tributul turcesc și acest gînd a fost steaua care i-a fost călăuză în tot decursul domniei*" (p. 8). Prezentarea intervențiilor lui Petru Rareș în Transilvania îl conducea, de asemenea, pe autor la concluzia că, ajungînd „stăpîn pe toată partea de răsărit și <pe> centrul" acesteia, odată cu trecerea Țării Românești sub „influența" sa, domnul Moldovei „a izbutit astfel să aducă sub ascultarea lui toate țerile locuite de români, *realizînd — după formele de atunci — cea dintîi unire a celor trei țări locuite de români*" (p. 20). Era, firește, o încheiere pe cît de inedită, pe atît de îndrăzneață, dar citatele sugestive ale contemporanilor transilvăneni, ca și cele atestînd caracterul conștient al întreprinderii lui Petru Rareș avansau ele însele această idee. Declanșarea ostilităților militare cu Polonia și redeschiderea problemei Pocuției se constituia, în schimb, într-o evocare cu mult mai succintă și mai puțin comentată de autor, pentru care

[40] Cele mai importante contribuții speciale la problematica rareșiană vor forma obiectul ultimei părți a acestei retrospective.

raţiunile hotărîrii domnului Ţării Moldovei rămîneau totuşi marcate de un puternic subiectivism.

Ceea ce reuşea să gradeze apoi, într-o perfectă, deşi esenţializată desfăşurare, microsinteza lui I. Ursu era tocmai capitolul cel mai important al domniei lui Petru Rareş şi care rămăsese, pînă la A. D. Xenopol, şi cel mai puţin ilustrat de scrisul istoric: conflictul cu turcii. Spre deosebire însă de marele său predecesor, pentru care deznodămîntul din 1538 continua să implice, în primul rînd, responsabilitatea domnului Moldovei, I. Ursu opera un transfer substanţial de cauzalitate, accentuînd asupra caracterului obiectiv al confruntării moldo-otomane, precum şi asupra multitudinii factorilor care au concurat la căderea lui Petru Rareş. Mai mult încă, ceea ce părea a fi, în expunerea lui A. D. Xenopol, doar suita unor riposte izolate la intenţiile bine definite ale Porţii otomane, se înfăţişa, dimpotrivă, în noua viziune, ca o manifestare conştientă şi cu o finalitate precisă din partea domnului Moldovei. „*Uciderea lui Gritti* — pe care Rareş l-a bănuit că a urmărit tronul Moldovei — *avea să fie astfel semnul material al ruperii cu sultanul şi al independenţei Moldovei faţă de turci. Realizarea acestui plan însemna o revoluţie faţă de puternica împărăţie turcească*" (p. 34), afirma hotărît autorul. Iar refuzul domnului de a accepta, în 1536, propunerile de împăcare ale lui Soliman, ca şi adeziunea sa totală la proiectul unei expediţii generale împotriva turcilor, demonstrau, în concepţia lui I. Ursu, tocmai consecvenţa unei atitudini generate de „idealul ... de a scăpa Moldova de tributul datorit turcilor" (p. 32), pe care, dealtfel, Rareş a şi încetat să-l achite. Ca urmare, coalizarea forţelor ostile acestui deziderat şi, implicit, politicii domneşti care îl promova, departe de a reprezenta consecinţa unor repetate greşeli de interpretare a situaţiei obiective, devenea expresia inevitabilei coliziuni dintre două puteri antinomice angajate în aceeaşi dispută. Se remarca, în demonstraţia autorului, mai ales caracterul decisiv pe care atitudinea boierilor l-a avut, ca şi anterior, la Obertyn, în desfăşurarea ostilităţilor, pregătirile domnului Moldovei pentru o ripostă energică dată armatei invadatoare eşuînd în condiţiile „trădării" (p. 50) acestora. Petru Rareş, „căzut jertfă în lupta pentru idealul mîntuirii Moldovei de turci şi pentru idealul creştinităţii din vremurile sale" (p. 53), îşi profila, astfel, trăsătura eroică a personalităţii sale, pe care autorul o considera cu atît mai impresionantă, cu cît nici unul din contemporanii implicaţi în conflict nu au probat-o.

Faptele celei de-a doua domnii atestau, la rîndul lor, după I. Ursu, aceeaşi perseverentă căutare de mijloace în vederea înlăturării suzeranităţii turceşti, deşi împrejurările deveneau din ce în ce mai nefavorabile. În special, transformarea Budei în paşalîc — fapt pe care autorul îl punea în nemijlocită legătură cu înfrîngerea Moldovei, cel mai avansat bastion al luptei antiotomane — schimbase complet raportul de forţe în zonă, orice acţiune ostilă Porţii incumbînd, de acum înainte, pentru domnul de la Suceava, nu numai necesitatea unei alianţe sigure, ci şi a apropierii forţelor aliate de hotarele ţării sale. Reîntoarcerea lui Petru Rareş pe

tron i-a oferit totodată autorului prilejul să sublinieze constatările anterioare cu privire la atitudinea diferitelor categorii sociale față de politica autoritară a domnului, masele populare primindu-l, peste tot, cu încredere și bucurie.

În sfîrșit, cu toată economia expunerii, lucrarea lui I. Ursu acorda, în final, o atenție specială cîtorva din aspectele majore ale guvernării lui Petru Rareș, caracterizîndu-i colaboratorii și precizînd etapele defecțiunii boierești, remarcînd, întocmai ca și A. D. Xenopol, calitatea oștirii moldovene din vremea sa, sau atribuindu-i patronajul unei opere cultural-artistice ale cărei proporții și semnificații îi scăpau totuși. Personalitatea lui Petru Rareș ajungea astfel să se contureze pe coordonate întrucîtva deosebite de cele ale retrospectivei xenopoliene, mai ales după ce autorul observa lipsa de temeinicie a însușirilor pe care i le-a atribuit Anton Verancsics, dușman declarat al domnului Moldovei și exprimîndu-și deschis regretul că acesta n-a „căzut mort de mușcăturile fiarelor pe cînd rătăcea în pădure ..." (p. 61). Mai mult chiar, I. Ursu sesiza valoarea documentară deosebită a portretului consacrat de Gr. Ureche domnului Moldovei, deoarece acesta „ne arată amintirea ce s-a păstrat despre Rareș în Moldova și chipul cum a fost judecată domnia lui de generațiile cari i-au urmat" (p. 125).

Tocmai de aceea, încheindu-și evocarea, I. Ursu se considera perfect îndreptățit să acorde lui Petru Rareș atributele unei mari personalități, pe care numai împrejurări „de așa natură că nu puteau fi dominate de oameni, oricît de geniali și de puternici ar fi fost" (p. 127), au împiedicat-o să culeagă laurii ce i-ar fi meritat. Totuși, „prin puterea de sacrificiu pe care a arătat-o, luptînd pentru mîntuirea țării sale de tributul turcesc, prin suferințele și patimile îndurate pentru acest ideal, prin iubirea sa nemărginită pentru Moldova, prin luptele pentru lărgirea hotarelor țării, prin sprijinul dat culturii și artei, prin renumele la care a ridicat Moldova și rolul deosebit pe care l-a jucat în istoria universală, Rareș rămîne, — aprecia autorul — alături de Ștefan și Mihai, una din cele mai mărețe figuri ale istoriei noastre" (p. 134). Se modifica, în acest fel, o concepție, devenită tradițională, asupra semnificației istorice a faptelor unei importante perioade din trecutul luptei și creației românești — concepție care, în ciuda caracterului mărturisit al lucrării, se întemeia pe o profundă cunoaștere a izvoarelor și a epocii, așa cum își propunea autorul încă din prefață: „prin aceasta (caracterul de popularizare — L.Ș.) n-am înțeles însă să sacrific cît de puțin obiectivitatea, indispensabilă cărților de istorie, adevărul istoric și baza strict științifică" (p. 3).

După entuziasta reabilitare a unei personalități, cu prea multă ușurință condamnată pînă atunci, dar al cărei idealism și caracter eroic i se înfățișau lui I. Ursu ca neîndoielnice, expunerea lui Const. C. Giurescu asupra aceluiași subiect, din cadrul sintezei sale de *Istoria românilor*, vol. II, 1, București, 1937 (ediția a III-a, 1940, p. 168—190, după care se dau și citatele), invită la prudență și discernămînt. Fără a fi fost exprimat în mod explicit, criteriul diferențierii vorbelor de fapte opera mai ales,

în retrospectiva autorului, precizările necesare, după cum, pînă la deplina elucidare a incongruenţelor existente, se relevau soluţiile optime. Tradiţia populară înregistrase astfel, după Const. C. Giurescu, un element cu mult mai acceptabil referitor la îndeletnicirea lui Petru Rareş înainte de domnie: negustoria de peşte, decît presupunerile istoriografiei moderne, care-i atribuiau o îndelungată pretendenţă în Polonia. „Cîştigul" imediat, concretizat în „sporirea posesiunilor sale ardelene", i se prezenta, apoi, autorului la fel de real, în cazul politicii transilvănene a lui Petru Rareş, ca şi „gîndul său ascuns de a scăpa de suzeranitatea turcească" (p. 168—169). Tocmai de aceea, prima companie în Transilvania nu era legată nemijlocit de politica Porţii, iar dorinţa păstrării acestei provincii *„pentru el"* nu era confundată cu deţinerea *de jure*, întrucît „Rareş a trebuit în cele din urmă să respecte convenţia pe care o făcuse cu Szápolyay şi să lase acestuia stăpînirea asupra Ardealului". Astfel, deşi domnul Moldovei „a realizat un cîştig apreciabil", acesta s-a limitat, totuşi, la aspectul „teritorial" şi la cel „moral" (p. 172).

Posibilitatea de realizare externă, mai ales că invocarea unui temei „legal" a facilitat-o, guvernase însă — după Const. C. Giurescu — şi acţiunea lui Petru Rareş împotriva Poloniei, acţiune care va declanşa o adevărată reacţie în lanţ pînă la deznodămîntul din 1538. Fireşte, revenind la construcţia xenopoliană, căreia îi atenua totuşi creditul acordat subiectivismului politic al domnului, autorul divulga, implicit, ipoteticul din presupunerea lui I. Ursu referitoare la permanenţa obiectivului antiotoman în practica politică a lui Petru Rareş. Căci, deşi logică, aserţiunea nu obţinea o confirmare certă decît prin tratatul de alianţă cu Ferdinand de Habsburg. În schimb, rolul defecţiunii boiereşti în eşuarea rezistenţei moldovene din septembrie 1538, după ce, „la început, norocul păru a surîde lui Rareş" (p. 175), era apreciat în mod asemănător.

Consemnînd, apoi, faptele ulterioare anului 1538, asupra semnificaţiei căruia nu se insista totuşi, istoria politică a Ţării Moldovei se derula, conform structurii propuse de autor, într-o relativă continuitate, pînă la moartea lui Ştefan, cel de-al doilea dintre „nevrednicii ... fii" (p. 168) ai lui Petru Rareş. Desigur, procedînd astfel, Const. C. Giurescu sublinia unitatea tematică a unei perioade despărţite, de fiecare dată pînă atunci, prin schimbarea de domnie produsă în anul 1546, dar care nu modificase substanţial nici coordonatele interne şi nici obiectivele externe ale politicii domneşti. Doar decăderea morală a urmaşilor lui Petru Rareş — incontestabilă, după succintele prezentări ce le sînt consacrate de autor — trăda deosebirea faţă de remarcabila domnie a tatălui, dar ea aparţinea, mai curînd, unui epilog, decît unui debut [41].

[41] Cu prilejul noii sale sinteze, autorul a revenit, împreună cu Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, 2, p. 271—284, asupra cîtorva dintre elementele construcţiei anterioare, valorificînd astfel ultimele contribuţii istoriografice privind, mai ales, politica internă a domnului (în paragraful „Evoluţii interne") şi reacţia marii boierimi faţă de aceasta (în paragraful despre „Invazia otomană").

Întemeindu-și originalitatea demersului său asupra trecutului românesc pe calitatea reflectării complexe a devenirii noastre istorice, Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, vol. IV, București, 1937, repunea, implicit, în drepturi — așa cum anunța, de fapt, încă prima sa sinteză de *Istoria poporului românesc* (cf. vol. II, București, 1925, p. 158—175, trad. din limba germană de Otilia Enache Ionescu) — problematica majoră a perioadei rareșiene, estompată întrucîtva de rigoarea metodică a operei lui Const. C. Giurescu. Atribuită generosului efort al cîtorva generații de a conserva intactă „Moștenirea lui Ștefan cel Mare", în spiritul dominant al unei epoci pe care „Cavalerii", „prin buna pregătire, prin curajul de a înfrunta riscul, prin disprețul față de moarte, dar fără nimic din periculoasa pasiune a aventurii" (p. 251), o înzestraseră cu capacitatea marilor înfăptuiri, domnia lui Petru Rareș, împreună cu cele ale fiilor săi, revenea astfel să marcheze limita maximă a dezvoltării într-un cadru definit de autor încă odată cu prezentarea întemeierii „libertăților" statale românești. Ceea ce izbutea să reintroducă însă Nicolae Iorga, după un veac și jumătate de la exemplul lui Gh. Șincai, era acea viziune unitară asupra istoriei românești, pe care nici coexistența mai multor state feudale și nici particularitățile de detaliu ale evoluției lor politice nu se dovedeau suficiente pentru a o fragmenta. Iar vremea lui Petru Rareș, cu recrudescența ei de interes românesc în general, cu transferul acestuia de pe o parte pe alta a lanțului carpatic și, totodată, cu accepțiunile definitorii pe care el le-a dobîndit, i-a oferit tocmai prilejul unei demonstrații concludente asupra obiectivității procedeului. După „Cei opt ani de anarhie", în care, totuși, „*Radu se iea la luptă cu Mahomed, salvînd astfel neatîrnarea, aproape dispărută, a ţerii sale*" (p. 311), iar frontul comun al împotrivirii față de Poartă, din Banat pînă în Moldova, tinde să se refacă, „Românii în luptă pentru Ardeal" izbutise ulterior să impună identitatea acestuia, similară celei a țărilor românești de peste munți, dar pe care statutul situației sale în disputa dintre cei doi regi ai Ungariei, de țară aparținînd „*cui va învinge*" (p. 342), ajunsese s-o pericliteze grav. Ca urmare, „Noua problemă a Ardealului", așa cum o înțelegeau cei doi domni români, care „*își dădeau seama că trebuia cu orice preț să se împiedice crearea unui Ardeal turcesc, cu un aventurier creștin în frunte, cea dintîiu lovitură pentru a întinde și dincoace de Dunăre stăpînirea directă și arbitrară a sultanului*" (p. 369), a fost soluționată în spiritul acestui imperativ. Și, cu toate că apariția principatului autonom al Transilvaniei a coincis cu „Pierderea neatîrnării moldovenești", noul cadru politic al dezvoltării țărilor române a fost de la început utilizat tocmai pentru realizarea dezideratului lor major, așa cum dovedea sfatul adresat de Rareș ardelenilor, ca „*împreună cu moldovenii și muntenii să facă o dietă pentru apărarea acestor locuri: o adevărată uniune dacică*" (p. 409), sau cum părea să trădeze, după Nicolae Iorga, chiar gestul disperat al lui Iliaș, unul dintre „Epigonii vitejilor", a căror vreme, anunțîndu-se prin „acele *dovezi de vitejie*, care se vor înmulți, devenind *faptul obișnuit normal al epocii pe care trebuie s-o definească tocmai*

fenomenul moral, caracteristic, al acestei vitejii" (p. 425), prelua totuşi o moştenire în formele schiţate de tumultoasa istorie rareşiană.

Bogăţia şi calitatea informaţiei supusă discernămîntului ştiinţific al savantului opera însă redimensionarea globală a domniei lui Petru Rareş într-un peisaj de dinamism şi autenticitate istorică tot atît de edificator şi pentru multitudinea aspectelor adiacente raporturilor fundamentale. Relevînd, astfel, continuitatea politicii domneşti în Moldova, pe care o exprima menţinerea boierilor de sfat ai lui Ştefan cel Tînăr, autorul potenţa cu abilitate acuitatea problemei transilvănene cu care a fost confruntat de la început Petru Rareş. Şi aceasta cu atît mai mult, cu cît „ţara era în voia oricărui" (p. 334), iar românii transilvăneni dovediseră, „cu prilejul răscoalei sociale a « Ţarului Ivan », că lumea începea să se gîndească, nu numai cei privilegiaţi, ci şi marea masă de ţărani ..." (p. 335) la rezolvarea situaţiei. Tocmai de aceea, Nicolae Iorga nu întîrzia să şi presupună, sugestionat de elementele realităţii, că „dacă Petru-Vodă cel nou a fost negustor de peşte" — şi, în acest caz, îi apărea ca neîndoielnică şi prezenţa sa în oraşele transilvănene —, „el avea cunoştinţă de ce însemnau atîtea sute de mii de oameni ... şi avea destulă inteligenţă, într-o vreme cînd spiritul Renaşterii făcea suflete realiste, ... ca să-şi dea seamă ce se poate face cu un asemenea material" (p. 335).

O a doua observaţie, strîns legată de precedenta şi tot atît de hotărîtoare pentru întreg edificiul reconstituirii sale, îi era prilejuită lui Nicolae Iorga de caracterul celei dintîi expediţii peste munţi a lui Petru Rareş, care, voind „*Ardealul pentru dînsul*" (p. 334), „fără a spune nimănui de ce vine, pentru cine şi contra cui" (p. 336), reuşi să atragă asupra scaunului domnesc de la Suceava privirile tuturor celor ce urmau să joace un rol în confruntările viitoare. Iar acestea, în concepţia autorului, n-au putut fi decît cele afectînd interesele general româneşti, pe care atunci le concentra cu prioritate disputa ardeleană. Intervenţiile moldo-muntene în Transilvania, cu accentul firesc asupra demersurilor politice proprii ale lui Petru Rareş, ca şi împletirea de interese moldo-ardelene în succesiunea tronului Ţării Româneşti apar, ca urmare, la fel de bine prezentate, după cum ascendenţa domnului Moldovei asupra tuturor celorlalţi factori de decizie românească era subliniată prin cererea adresată de braşoveni „*ca Petru să oprească pe năvălitori, prin scris sau prin soli*" (p. 349), cînd Vlad preluase, cu ajutor turcesc, locul lui Moise voievod la sud de Carpaţi.

Fără ca să-şi propună reinterpretarea diferendului moldo-polon, Nicolae Iorga realiza, de asemenea, în continuare, o introspecţie cu mult mai sugestivă decît se făcuse pînă atunci asupra desfăşurării acestuia, principalele sale faze consumîndu-se de fapt la Constantinopol, iar eşecul întreprinderii lui Petru Rareş explicîndu-se tocmai prin abandonul diplomaţiei poloneze de la orice veleitate antiotomană. Expunerea îi prilejuia, totodată, autorului să descopere valenţe noi „în sufletul omului, desigur neobişnuit, care era această dîrză şi deşteaptă odraslă a lui Ştefan cel Mare" (p. 358), şi care, atunci cînd vorbea, părea că „vorbesc vechii traci şi, în furia lui sfidătoare, Decebal, neînduplecatul Dac !" (p. 363). Problemele

ardelene, reafirmîndu-şi apoi, din nou, acuitatea, Nicolae Iorga îşi individualiza reconstituirea prin cîteva remarci de mare fineţe privind politica lui Petru Rareş faţă de „*ţara*" care, „*înfăţişîndu-se acum, ca în toate momentele de mare criză, ca un organism politic de tradiţională independenţă*" (p. 369), căuta soluţii proprii şi „*fără a întreba pe regele depărtat ..., făcea un act neobişnuit de suveranitate, alegîndu-şi un voievod ... un Român, Mailat ...*" (p. 370). Astfel, marele istoric ajungea să contrapună, în noua circumstanţă, obiectivul politic al domnului Moldovei, de menţinere a preponderenţei sale asupra Transilvaniei, tendinţei fireşti a acestuia, văzînd chiar şi în iniţiativa de alianţă a lui Petru Rareş cu Ferdinand o motivaţie asemănătoare. Observînd, totodată, că „acţiunea habsburgilor trădează, „*înainte de toate, o imensă lipsă de inteligenţă*" (p. 373), care nu i-a facilitat, dealtfel, lui Petru Rareş realizarea niciunuia dintre dezideratele sale, Nicolae Iorga definea, implicit, şi „*cea mai mare greşeală a fiului lui Ştefan cel Mare*", care, preferînd un „Ardeal fără stăpîn", „*îl sacrificase*" pentru a reglementa problema Pocuţiei (p. 382).

În sfîrşit, atribuind responsabilitatea majoră a profundei transformări, survenită, la 1538, în situaţia juridică externă a Ţării Moldovei, polonezilor, care, „*ca să-şi răsbune pe « valah » ... aduseră pe sultan şi-şi pregătiră astfel o nouă raia în coastă*" (p. 383), dar fără a diminua nici consecinţele „răscoalei" boiereşti, „*care i-a tăiat mînile*" (p. 386) celui ce se pregătea, totuşi, pentru rezistenţă, Nicolae Iorga subsuma desfăşurarea istorică a perioadei ce se încheia, după el, abia în 1546 aceleiaşi preocupări politice fundamentale: anularea subordonării ţării faţă de Poartă, în formele dictate la Suceava de Soliman Magnificul. Constata, astfel, din atitudinea boierimii moldovene, trezită la realitate de dictatul otoman, că „*nu mai erau două partide, prin sfîşierea ţerii, ci, de pe urma păcatului cu tînguirile la sultan, o singură mare neogoită, durere*" (p. 393—394), în timp ce peste munţi, unde Mailat « pregătia despărţirea Ardealului de Ungariapentru a-l stăpîni cu ajutorul şi voia turcului ca domnii Moldovei şi Ţerii-Româneşti » (p. 394), deosebea o situaţie politică ce propulsa din nou importanţa conlucrării acestora. Revenirea lui Petru Rareş pe tron, cu reacţiile cunoscute în ţară, dar care pentru discernămîntul istoricului însemnau „*un antagonism care începe să se pronunţe*" (p. 400), şi cu cele de la Cracovia, de unde a sosit refuzul oricărui sprijin antiturcesc, la care s-au adăugat noile obligaţii de supunere faţă de Poartă, n-a fost însă de natură să modifice raportul de forţe în zonă şi fireşte, nici cursul evenimentelor. Atît planul lui Mailat, care se baza pe contribuţia românească, cît şi intenţia lui Radu Paisie de reluare a unei mai active politici antiturceşti sau dorinţa lui Petru Rareş, „chinuit de ideea întregirii Moldovei şi răzbunării contra turcilor" (p. 408), au eşuat rînd pe rînd, anul 1546 consemnînd sfîrşitul unei domnii care, „îndrăzneaţă, capabilă să înfrunte orice primejdie, dar să le şi trezească atunci cînd nu veniau de la sine, a avut marele dar de a amesteca numele Moldovei şi al neamului său « valah » în toate marile probleme ale timpului" (p. 414).

Sinteza lui Nicolae Iorga, prin cele mai bine de o sută de pagini pe care le-a consacrat istoriei româneşti din vremea lui Petru Rareş, oferea,

aşadar, o perspectivă de maximă deschidere asupra semnificaţiilor complexe ale acesteia, cu „marele dar" de a prezenta într-un flux unitar ceea ce, aparent, se desfăşurase distinct şi într-o perfectă simbioză, ceea ce spiritul metodic diferenţiase în particular şi în general. Era, într-adevăr, o replică demnă de soliditatea construcţiei xenopoliene, căreia Nicolae Iorga i-a transmis bogăţia propriei sale personalităţi. Şi, poate tocmai de aceea, la dimensiunile pe care i le-a atribuit cel ce, dorindu-şi, proba totuşi destul „talent « poetic » pentru a fi mai aproape de adevăr" [42], vremea lui Petru Rareş nici n-a mai putut fi, istoriografic, reluată astfel. Puţinele file ale tratatului *Istoria României*, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei, 1962, de care Nicolae Stoicescu a dispus pentru introspectarea unei domnii atît de dinamice şi de multilaterale, nu au putut servi, fireşte, decît unei chintesenţieri maxime a faptelor deja cunoscute, singurul aspect care s-a bucurat de o relativă atenţie fiind doar cel al politicii interne promovate de domn şi al reacţiei boiereşti faţă de obiectivele acesteia. În schimb, fără a fi nemijlocit subordonată vremii lui Petru Rareş, problematica instaurării dominaţiei otomane (anul 1538 fiind considerat hotărîtor în acest sens) şi a diverselor ei forme de manifestare au obţinut, datorită contribuţiilor lui M. Berza şi D. Mioc, o imagine adecvată importanţei lor istorice, la fel cum aspectele dezvoltării cultural-artistice a tuturor ţărilor române pînă la mijlocul secolului al XVI-lea s-au bucurat de o detaliată prezentare, semnată de P. P. Panaitescu şi de V. Vătăşianu.

În sfîrşit, încheind şirul principalelor momente de reflectare istoriografică a subiectului [43], expunerea rezumativă pe care a oferit-o Paul Simionescu, în *Petru Rareş. Domnul şi vremea sa*, Bucureşti, Editura enciclopedică română, 1970, fără a depăşi coordonatele sugerate de o informaţie deja prelucrată, în viziunea de ansamblu a retrospectivelor anterioare, se impune, totuşi, ca o pledoarie elocventă pentru înscrierea numelui acestui domn în rîndul celor mai ilustre ale întregului ev mediu românesc.

Paralel cu procesul de reevaluare continuă a domniei şi personalităţii lui Petru Rareş, marcat, în ultima sa parte, de operele lui A. D. Xenopol,

---

[42] N. Iorga, *Materiale pentru o istoriologie umană*, Fragmente inedite publicate de Liliana N. Iorga, Bucureşti, Editura Academiei, 1968, p. 5.

[43] În cadrul căruia nu au fost incluse, din motive lesne de înţeles, lucrările de popularizare, cum au fost cele datorate lui D. Almaş, *Petru voievod Rareş*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1970, şi lui Gh. Asachi, *Petru Rareş*, Bucureşti, 1970, şi nici cele cu caracter didactic, chiar dacă ţinuta, ştiinţifică generală le recomandau, cum se înfăţişează , de exemplu, cele întocmite de Gr. Tocilescu, *Manual de istoria românilor*, Bucureşti, 1900, de Şt. Pascu, C. Cihodaru şi G. Georgescu-Buzău, *Istoria medie a României*, partea I, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1966, sau de Miron Constantinescu, Constantin Daicoviciu ş.a., *Istoria României, Compendiu*, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1969. De asemenea, nu au fost reţinute expunerile, cu mult prea succinte pentru a reuşi o aprofundare a perioadei rareşiene, semnate de Dimitrie Onciul, *Scrieri istorice*, ediţie de Aurelian Sacerdoţeanu, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1968, p. 536—541, sau de Mihai Buza, în *Istoria poporului român*, sub red. lui Andrei Oţetea, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1970, p. 151—152.

I. Ursu şi N. Iorga, zestrea istoriografiei româneşti cu aceeaşi tematică s-a amplificat şi diversificat considerabil, studiile speciale determinînd, de fapt, noile sinteze, dar fără ca acestea să le reflecte, totuşi, integral, aportul ştiinţific [44].

Viaţa lui Petru Rareş de pînă la alegerea sa ca domn al Ţării Moldovei a suscitat, astfel, de timpuriu un interes aparte. Unii dintre istoricii care s-au ocupat de domnia acestui voievod, în lipsa dovezilor concludente care să-i ateste prezenţa în ţară, au acreditat ideea pribegiei. Existenţa unui Petru, supranumit Mânja, pretins fiu de voievod, pribeag în Polonia pe vremea lui Bogdan şi a lui Ştefan cel Tînăr, amintit în tratatul moldo-polon din 1510, a sugerat încă lui Gheorghe Şincai stabilirea unei identităţi între acesta şi viitorul domn al Moldovei. „Petru al VI-lea (*sic* !) — scria el — au fost Petru pribeagul despre care vorbeşte hrisovul din 1510 ... şi aşa au pribegit şi s-au ascuns de groaza fratelui său, Bogdan, şi a nepotului său, Ştefan ...” [45]. Identitatea Petru Pribeagul — Petru Rareş a fost susţinută apoi de A. D. Xenopol, convins că, „îndată după suirea fratelui său Bogdan în tron, Rareş trece în Polonia pentru a fi mai în apropiere de coroana pe care o pîndea”. Xenopol îşi întemeia credinţa nu numai pe clauza tratatului din 1510, privitoare la reglementarea situaţiei fugarilor, ci şi pe alte documente, cum ar fi două scrisori ale regelui polon din 1511 şi 1516 şi o alta, a lui Petru Tomiczki, din 1517. Toate acestea amintesc de un oarecare Petru, care se numea fecior de voievod moldovean şi care spera să ocupe, cu ajutorul regelui Sigismund, tronul de la Suceava. Autorul celei dintîi sinteze de istorie a românilor conchidea că, la moartea lui Ştefan cel Tînăr, „întorcîndu-se boierii pribegi, care se vede că erau în număr însemnat, veniră cu candidatul lor din Polonia”, iar boierii din ţară „adeverind” şi ei că Petru era descendent domnesc, l-au acceptat cu toţii domn [46]. Aceleiaşi păreri i s-a raliat iniţial şi N. Iorga, pentru care Petru Rareş îşi cruţase într-adevăr viaţa fugind în Polonia, „de unde se întorsese ... ca să stea unde stătuse părintele său” [47], precizînd însă că acesta era un alt Petru şi nu acela „care trăia sub pază în Prusia” [48].

Dar, confuzia Petru Rareş — Petru Pribeagul a fost temeinic respinsă, încă din 1909, de G. Coriolan. El a dovedit că acesta din urmă se afla în Polonia şi după ce Petru Rareş ocupase tronul Moldovei, aşa cum dovedeau documente din anii 1528 şi 1533 [49]. Totuşi, împotriva argumentelor care atestă omonimia, identitatea celor doi Petru a fost, în continuare, susţinută, găsind pînă astăzi adepţi. Istoricul polon Zdizslaw Spieralski, cunoscut

---

[44] Prezentarea care urmează a fost alcătuită, parţial, pe baza materialelor predate coordonatorului volumului de Ion Toderaşcu (p. 33—35), Veniamin Ciobanu (p. 38) şi Gemil Tahsin (p. 39—40).

[45] Şincai, *op. cit.*, II, p. 210.

[46] Xenopol, *op. cit.*, IV, p. 305—306.

[47] N. Iorga, *Istoria lui Ştefan cel Mare pentru poporul român*, ed. a II-a, Bucureşti, 1966, p. 222.

[48] Idem, *Istoria poporului românesc*, II, Bucureşti, 1925, p. 156.

[49] G. Coriolan, *Petru Rareş înainte de urcarea sa pe tron şi Petru Pribeagul*, Bucureşti, 1909, p. 12.

cercetător al relaţiilor moldo-polone, într-un studiu publicat în 1962 şi intitulat *Campania de la Obertin din 1531*, continuă să creadă, de exemplu, că Petru Rareş a stat mai mulţi ani în Polonia, închis în cetatea Marienburg, de unde a încercat, cu sprijinul suveranului polon, să ocupe în mai multe rînduri tronul Moldovei. Este, prin urmare, confundat cu Petru Pribeagul [50].

O altă ipoteză privind viaţa lui Petru Rareş înainte de urcarea sa pe tronul Moldovei a fost formulată de istoricul I. Ursu, neobositul cercetător al epocii lui Ştefan cel Mare şi a fiilor săi. Pornind de la relaţia medicului veneţian Leonardo da Massari, care, în scrisoarea sa din 26 iulie 1504, înfăţişînd efortul lui Ştefan de a-şi asigura urmaşul, afirmă că acesta avea un fiu la Constantinopol, pe care turcii ar fi dorit să-l înscăuneze, I. Ursu bănuia că acesta nu putea fi decît Rareş, ce fusese trimis „chizaş la turci şi şi-a trecut tinereţea la curtea sultanului" [51]. Ulterior, istoricul avea să revină însă asupra acestei opinii, precizînd că pretendentul de la Constantinopol era Ştefan Lăcustă [52].

În sfîrşit, cea de-a treia propunere de rezolvare a dilemei a fost cea formulată de G. Coriolan. În lucrarea deja citată, întocmită sub îndrumarea lui D. Onciul, Coriolan era de părere că Petru Rareş a trăit aici, în Moldova, ca negustor de peşte. Tradiţia, înregistrată cu grijă de Ion Neculce, ca şi informaţiile transmise de Gigore Ureche (care s-a putut inspira, presupune autorul, dintr-o cronică contemporană lui Rareş, scrisă, poate, la Probota) dovedesc acest lucru. Puţini vor fi ştiut însă despre existenţa acestui fiu natural al lui Ştefan cel Mare. Petru Rareş, continuă G. Coriolan, nu a fost adus la domnie de boierii pribegi din Polonia. „Boierii şi ţara", mitropolitul, sfatul lui Ştefăniţă de pe patul morţii, ca şi gloata, care, după tradiţie, a ieşit în faţa alesului ţării, aceştia sînt factorii care au hotărît alegerea lui Rareş (p. 13—16). În politica internă, argumentează apoi autorul, Petru Rareş ni se înfăţişează ca un continuator al lui Ştefan cel Tînăr. A fost intransigent faţă de boierii care s-au răsculat în vremea nepotului său, nu i-a primit în Moldova şi nu le-a retrocedat averile confiscate. Dacă el ar fi fost acel Petru ce pribegea în Polonia, încercînd să uzurpe tronul Moldovei în vremea lui Bogdan şi a lui Ştefăniţă, ar fi adoptat o altă atitudine faţă de boierii fugari (p. 20). Mai adaugă şi faptul, de asemenea foarte sugestiv, că Petru Rareş menţine în sfat majoritatea boierilor cu care a condus Ştefăniţă (p. 22—25).

Deşi respinsă temporar — aşa cum s-a menţionat — de I. Ursu, demonstraţia lui G. Coriolan, convingătoare în elementele sale esenţiale, s-a impus atenţiei istoriografice ulterioare. În sinteza sa de istorie a românilor, N. Iorga, lăsînd loc acestei posibilităţi, scria astfel: „Că ar fi fost

[50] Cf. Ilie Corfus, *Pagini de istorie românească în noi publicaţii poloneze*, în „Anuar"—Iaşi, V (1968), p. 228.

[51] Ursu, *op. cit.*, p. 6.

[52] Idem, *Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1925, p. 431, n. 3.

negustor o bucată de vreme, fără a se gîndi la moştenirea pe care, ca de obicei, ar fi putut-o dovedi prin semnele făcute pe braţe, e foarte cu putinţă"[53]. De asemenea, exprimînd rezerve faţă de cei ce l-au socotit pribeag în Polonia ori chezaş la turci, Const. C. Giurescu dădea dreptate tradiţiei consemnată în *O samă de cuvinte*. „Înainte de domnie — scria el —, Petru a fost negustor şi anume negustor de peşte sau măjar, întocmai după cum, înainte de a ajunge la dregătorii, tot negustor a fost şi Mihai Viteazul". Dacă Rareş „ar fi fost binecunoscut ca pretendent pribeag prin vecini ori la turci, n-ar mai fi stat boierii să cerceteze şi să iscodească" pe cine să pună domn la moartea lui Ştefăniţă. Un argument interesant în sensul celor afirmate constituie, pentru Const. C. Giurescu, scrisoarea lui Petru Rareş către bistriţeni, din 1 aprilie 1527, prin care domnul cere să se facă dreptate lui Toma din Suceava şi tovarăşului său, negustori de peşte sărat[54].

Dealtfel, preferinţa lui Ştefăniţă, aflat pe patul de suferinţă, de a-i succeda nu altul „ci .. Pătrul Măjariul, ce l-au poreclit Rareş", transmisă de Grigore Ureche, l-a determinat, recent, pe Horia I. Ursu să presupună chiar că, „încă din timpul domniei sale, Ştefan cel Tînăr a primit sfaturile unchiului său în ce priveşte orientarea politică, internă şi externă". În sprijinul ipotezei sale, pe care n-o doreşte „hazardată", autorul aduce şi alte două argumente: mai întîi faptul că multe acte interne, ieşite din cancelaria lui Petru Rareş, „sînt solidare în conţinut cu confiscările de moşii făcute de Ştefan cel Tînăr pe seama boierilor « hicleni »", iar apoi şi iniţiativa lui Rareş de a-i pune înaintaşului său pisanie nouă pe mormîntul de la Putna[55].

Spre deosebire de politica internă, care, cu excepţia intervenţiilor lui I. Minea şi C. A. Stoide referitoare la pretendenţa lui Gonţa vornicul[56], a contribuţiei lui Eugen Stănescu privind cauzele, desfăşurarea şi, mai ales, caracterul de „lovitură de stat" al defecţiunii boiereşti din 1538[57] sau a studiului lui Ştefan S. Gorovei despre complotul Găneştilor şi Arbureştilor din 1540 împotriva lui Ştefan Lăcustă[58], nu a format subiectul unei analize multilaterale, acţiunea externă a lui Petru Rareş s-a aflat în atenţia permanentă a elaborării istoriografice.

---

[53] Iorga, *Istoria românilor*, IV, p. 326.

[54] Const. C. Giurescu, *op. cit.*, II, 1, p. 168.

[55] Horia I. Ursu, *Moldova în contextul politic european (1517—1527)*, Bucureşti, Editura Academiei, 1972, p. 126.

[56] Ilie Minea, *Pretendentul Gonţea fost vornic*, „Cercetări istorice", V—VII (1929—1931), p. 355—356; idem, *Iarăşi despre Gonţea Vornicul*, „Cercetări istorice", VIII—IX (1932—1933), nr. 2, p. 215—219; idem, *Cînd a fost pretendenta lui Gonţea Vornicul*, „Cercetări istorice", VIII—IX (1932—1933), nr. 3, p. 353—360; C. A. Stoide, *Pretendenţa lui Gonţa vornicul*, „Arhiva"-Iaşi, XL (1933), nr. 3—4, p. 132—135.

[57] Stănescu, *Le coup d'état*, p. 241—264.

[58] Gorovei, *Găneştii şi Arbureştii*, p. 143—159.

Abordată pentru prima dată, într-unul din aspectele sale particulare, cel al relaţiilor moldo-poloneze, de Nicolae Iorga şi de Antoni Prochaska [59], afirmarea Moldovei în dinamica raporturilor politice est-continentale a fost introspectată apoi, în mod detaliat, de I. Ursu [60], care, surprinzîndu-i dimensiunile, a şi reuşit s-o încadreze parţial în contextul acesteia [61], aşa cum probează, dealtfel, şi microsinteza sa ulterioară. Supusă în continuare unor succesive reestimări, din diferite puncte de vedere, în operele lui Nicolae Iorga [62], alimentată de noile contribuţii ale lui V. Motogna, Alexandru Ciorănescu, P. P. Panaitescu şi G. Duzinchievici [63] şi rediscutată de Rodica Ciocan în substanţiala sa teză de doctorat [64], ea a fost reluată în ultima vreme, pe baza inerentelor acumulări documentare şi interpretative, de I. Corfus, D. Ciurea, A. Decei şi Ştefana Simionescu [65]. Fireşte, diversitatea aspectelor relevate cu prilejul fiecărui nou aport ştiinţific la clarificarea unei politici într-adevăr internaţionale, cum a fost cea promovată de Petru Rareş, a impus treptat necesitatea metodologică de investigare tematică a problemelor, în funcţie de partenerii externi ai Moldovei, iar pe de altă parte imperativul definirii periodice a locului ocupat de aceasta în ansamblul structurii politice a Europei răsăritene.

Din acest ultim punct de vedere, contribuţia lui Nicolae Iorga se detaşează evident, marele istoric izbutind să îmbine consecinţele celor doi factori generatori de politică internaţională ai vremii : Imperiul habsburgic şi Imperiul otoman şi, totodată, să surprindă faza nouă de dezvoltare în care păşise întreg continentul, chiar dacă elementele definitorii cu care opera frapau uneori prin relativismul lor exagerat. Pentru Nicolae Iorga era, astfel, evident că *„les raports des Roumains avec l'Empire ottoman n'eurent pas, même après la conquête de Constantinople, le même caractère d'une époque à l'autre. Leurs différentes phases sont déterminées non pas autant par l'attitude des Roumains eux-mêmes que par la direction changeante de la politique des Sultans, qu'il ne faut pas s'imaginer comme représentant*

---

[59] N. Iorga, *Relaţiile Moldovei cu Polonia după documente nouă. I. Petru Rareş şi politica sa faţă de poloni*, în „Convorbiri literare", XXV (1901), p. 324—352 şi 391—419; Antoni Prochaska, *Rokosz Lwówski w r. 1537*, în „Kwartalnik historyczny", Liov, XVI (1903).

[60] Ursu, *Die auswärtige Politik, passim.*

[61] Idem, *La politique orientale de Francois I*, Paris, 1908.

[62] Iorga, *Ist. rom. Ardeal*, I, p. 123—156; idem, *Istoria romînilor prin călători*, vol. I, ed. a II-a, Bucureşti, 1928 p. 91—115 ; idem. *Istoria armatei romîneşti*, vol. I, Bucureşti, Editura militară, 1970, 130—157.

[63] Motogna, *Relaţiunile*; Alex. Ciorănescu, *Petru Rareş şi politica orientală a lui Carol Quintul*, AR, MSI, s. III, tom. XVII (1935—1936), p. 241—246; Panaitescu, *Petru Rareş şi Moscova*; G. Duzinchevici, *Din legăturile lui Petru Rareş cu Polonia*, „Revista istorică", XXIII (1937), nr. 7—9, p. 252—266.

[64] Rodica Ciocan, *Politica Habsburgilor faţă de Transilvania în timpul lui Carol Quintul (1526—1550)*, Bucureşti, 1945.

[65] Corfus, *Activitatea diplomatică*, p. 315—340; Ciurea, *Relaţiile externe*, p. 7—17; Aurel Decei, *Aloisio Gritti, în slujba sultanului Soliman Kanuni, după unele documente turceşti inedite (1533—1534)*, SMIM, VII (1974), p. 101—160; Simionescu, *Ţările române*, p. 1197—1211.

un développement continuel et logique ..."[66]. Iar începutul uneia dintre aceste faze coincidea, în concepţia istoricului, cu preluarea tronului imperial de către Soliman Magnificul şi cu încercarea lui Mehmed beg de a se impune la nord de Dunăre, cea din urmă de acest fel care s-a mai produs asupra ţărilor române. Ulterior, „*d'une côté, leur autonomie avait été suprimée par la politique impériale, centralisatrice, de Soliman le Magnifique; et de l'autre, au lieu de commander ches les Roumains, ils en étaient arrivés à subir l'influence de ces derniers*". Tocmai datorită acestei noi politici otomane, care, după masiva campanie de cuceriri în Asia a unor provincii „*d'un si grand rôle dans les annales de l'Islam*", a urmărit obţinerea aceleiaşi preponderenţe a sultanilor în Europa, „*comme les empereurs romains et byzantins de jadis*"[67], eforturile lui Petru Rareş de a păstra neatîrnarea Moldovei au eşuat.

Dacă intervenţiile lui Nicolae Iorga au reuşit de fiecare dată să indice zone de fructuoasă prospectare ştiinţifică, formulînd primele impresii cu caracter general, dar nu rareori şi cu amprenta adevărului intuit de geniul istoricului, studiile ulterioare au fost consacrate aspectelor particulare. Astfel, lucrarea semnată de Rodica Ciocan a constituit o transpunere fidelă şi metodică, în realitatea faptelor, tocmai a ceea ce însemnase ansamblul raporturilor europene din vremea lui Carol Quintul, în cadrul căruia s-a desfăşurat şi politica externă a lui Petru Rareş. Fireşte, examinată dintr-o astfel de perspectivă, strădania domnului Moldovei de a menţine neatîrnarea ţării sale pe baza unificării tuturor energiilor româneşti în lupta antiotomană nu se putea încheia, într-adevăr, decît printr-un eşec, aşa cum observase, la vremea sa, încă Ion Ursu, deoarece politica orientală a lui Carol Quintul, singura de la care se spera un ajutor, s-a dovedit, ea însăşi, inconsistentă şi „falimentară"[68]. Această determinare obiectivă din punct de vedere internaţional a evoluţiei politice interne, inclusiv a desnodămîntului din 1538, a fost, dealtfel, confirmată în ultima vreme de D. Ciurea sau de Ştefana Simionescu, cu prilejul reluării în studiu a problemelor suspceptibile de discuţii. Pentru Ştefana Simionescu, de pildă, „această imposibilitate de a créa o mare coaliţie militară şi politică din partea statelor europene, capabilă să reziste agresiunii otomane, a lipsit ţările române de un ajutor efectiv, fiind unul din factorii principali care a dus la pierderea independenţei economice şi politice a Moldovei, la noi pierderi teritoriale pentru Ţara Românească şi la agravarea controlului otoman în Transilvania"[69], după cum, sesizînd dialectica particulară a situaţiei, D. Ciurea observa că „datorită planurilor sale politice, susceptibilităţilor şi concepţiei de monarh modern, care îl domina, Petru Rareş a intrat într-un conflict diplomatic şi militar inerent, care, în funcţie şi de zenitul

---

[66] N. Iorga, *La place des Roumains dans l'histoire universelle. I. Antiquité et Moyen-âge*, Bucureşti, 1925, p. 98.

[67] *Ibidem*, p. 101, 103 şi 104.

[68] R. Ciocan, *op. cit.*, p. 206.

[69] Simionescu, *op. cit.*, p. 1207.

puterii otomane şi de duplicitatea diplomaţiei iagellone şi habsburgice, a avut drept rezultat o evoluţie *ad absurdum*, afectarea autonomiei şi a integrităţii teritoriale a Moldovei" [70].

În ceea ce priveşte aspectele constitutive ale politicii externe moldovene din vremea lui Petru Rareş, o preocupare constantă, atît a istoriografiei româneşti cît şi străine, s-a dovedit a fi cea a raporturilor moldo-polone. Fireşte, abordarea complexei problematici implicate de desfăşurarea acestora a fost mult înlesnită de editarea masivă a izvoarelor documentare de epocă în cadrul colecţiei româneşti, iniţiată de Eudoxiu Hurmuzaki, şi în al celei poloneze, datorată lui Petro Tomiczki, dar ajunsă numai pînă la al XVII-lea tom, la care s-au adăugat numeroase alte informaţii descoperite de istoricii polonezi şi români în arhivele şi bibliotecile ambelor ţări şi valorificate separat. De asemenea, un rol important în dezvoltarea cercetărilor de această natură au avut-o cunoaşterea reciprocă a rezultatelor obţinute de istoricii români sau poloni şi, concomitent, caracterul de replică al majorităţii contribuţiilor. În acest sens, în afară de studiile deja citate ale lui Antoni Prochaska şi Nicolae Iorga, pot fi menţionate şi cele ale lui Al. Czołowski şi G. Duzinchevici [71] sau, recent, cele ale lui Zdzisław Spieralski şi Ilie Corfus [72].

Remarcabile, în genere, din punct de vedere strict documentar, intervenţiile în cauză dovedesc însă deseori, facilităţi de interpretare [73], ideea lor dominantă fiind aceea că politica lui Petru Rareş faţă de Polonia a fost determinată, în esenţă, de dorinţa recuperării Pocuţiei. Ca urmare, calităţile de om politic ale acestuia au fost mult diminuate, mai ales de către istoricii poloni, Petru Rareş apărînd ca un conducător lipsit de realism, care şi-a propus să redea Moldovei importanţa internaţională din vremea lui Ştefan cel Mare, dar fără a lua în consideraţie totala modificare a situaţiei politice din zonă. Rareori s-a încercat prezentarea politicii lui Rareş faţă de Polonia ca o parte componentă şi, în anumite momente, de prim ordin, a unei activităţi diplomatico-militare destinată menţinerii Moldovei în raporturi de neatîrnare faţă de colosul otoman. Mai mult încă, negîndu-se orice relaţie între problema Pocuţiei şi planurile lui Rareş de luptă antiotomană, istoricii polonezi au acreditat, uneori, chiar ideea că domnul Moldovei a constituit, temporar, un instrument al politicii turceşti faţă de Polonia. Exagerarea, deşi evidentă, este totuşi într-o anumită măsură explicabilă, deoarece nici una din cele două istoriografii nu a reliefat suficient reciprocitatea existentă între bunele raporturi polono-otomane şi identitatea de obiective, bazată, fireşte, pe interese deosebite, ale celor două state în centrul şi răsăritul continentului.

---

[70] Ciurea, *op. cit.*, p. 8.

[71] Alex. Czolowski, *Bitwa pod Obertynem*, <ed. a II-a>, Liov, 1931 (cu recenzia lui G. Duzinchevici în „Kwartalnik historyczny", XLVIII (1934), p. 159—162).

[72] Cf. Ilie Corfus, *Pagini de istorie românească în noi publicaţii poloneze*, p. 217—231.

[73] Cum se întrevede, de exemplu, în chiar titlul celei mai] recente lucrări a lui Zdzislaw Spieralski, *Awantury Moldavskie*, Varşovia, 1967.

Problemă de importanță majoră nu numai pentru domnia lui Petru Rareș, ci și pentru întregul fenomen otoman din istoria României, raporturile Moldovei cuPoarta în răstimpul avut în vedere nu au constituit, totuși, obiectul vreunui studiu special nici în istogriorafia noastră și nici în cea străină. Mai mult sau mai puțin consistent ea a fost abordată doar în retrospectivele globale asupra domniei lui Petru Rareș, iar „tangențial, cu prilejul examinării problemei „capitulațiilor" [74] și a instaurării dominației otomane [75]. Poate tocmai de aceea, esența și implicațiile substanțialei modificări intervenită în desfășurarea fenomenului otoman odată cu domnia lui Soliman Magnificul au scăpat, de regulă, observației științifice, cei mai mulți dintre istorici concepînd raporturile moldo-otomane într-un cadru limitat și procedînd mai ales la înregistrarea reacțiilor pe care dezvoltarea puterii otomane le-a generat în țările române, în special, și în Europa, în general. Ca urmare, neînțelegerea fenomenului otoman în intimitatea sa a provocat obținerea unei imagini insuficient de clare și de convingătoare, ba, uneori, chiar deformate asupra raporturilor moldo-otomane din timpul domniei lui Petru Rareș. O întrebare firească, de exemplu, ca cea referitoare la incredibila revenire a lui Petru Rareș pe tronul Moldovei, după ce el cauzase, totuși, marea campanie otomană din 1538, persistă încă, în ciuda tuturor avansurilor care au fost făcute talentului diplomatic al domnului Moldovei.

Grație capacității sale extraordinare de pătrundere a faptului istoric și cunoașterii superioare a dezvoltării politice otomane, dintre reprezentanții vechii noastre istoriografii doar Nicolae Iorga a reușit să depășească, după cum s-a menționat deja, acest stadiu, surprinzînd parțial noile elemente ale raporturilor moldo-otomane și căutînd să le integreze în ansamblul situației internaționale. Nici eruditul istoric nu a observat însă că întreaga politică a lui Petru Rareș față de Poartă a fost determinată tocmai de aprecierea realistă a dimensiunilor avansului otoman și de înțelegerea gravității repercusiunilor pe care acesta începuse să le aibă asupra statutului internațional al Țării Moldovei.

Resimțită acut, mai ales după ce celelalte direcții ale investigării politicii rareșiene au fost, în mare măsură, fructificate, necesitatea reevaluării fenomenului otoman a izbutit totuși să se afirme cu succes, în ultima vreme, așa cum demonstrează contribuțiile lui Ion Matei și ale Ștefanei Simionescu [76]. Totodată, ca și în cazul istoriografiei raporturilor moldo-polone, studiile de natură precumpănitor documentară, referitoare mai ales

[74] Dezbătută multilateral de istoriografia noastră încă la începutul acestui secol: cf. C. Giurescu, *Capitulațiile Moldovei cu Poarta otomană*, București, 1908, și reluată apoi de N. Beldiceanu, *Problema tratatelor Moldovei cu Poarta în lumina cronicei lui Pečeyi* „Balcania", V (1942), p. 393–407.

[75] N. A. Constantinescu, *Începuturile și stabilirea suzeranității turcești în Moldova*, București, 1914.

[76] I. Matei, *Quelques problèmes concernant le régime de la domination ottomane dans les pays roumains*, în „Revue des études sud-est europeen", X (1972), nr. 1, p. 65–81, și XI (1973), nr. 1, p. 81–95; Simionescu, *op. cit.*.

la anul 1538 sau chiar ca acela datorat lui Aurel Decei, despre episodul Gritti [77], n-au încetat să-şi releve marea lor utilitate pentru interpretarea corectă a unei informaţii de factură specială.

Constituind un obiectiv de mai redusă importanţă în multitudinea celor ce-şi solicită încă rezolvarea, istoriografia turcă nu s-a ocupat decît cu totul tangenţial pînă acum de problema raporturilor Porţii cu Moldova în timpul domniei lui Petru Rareş. De obicei aceasta a fost luată în consideraţie doar în lucrările de istorie generală otomană şi în cele privind relaţiile europene ale Porţii în vremea lui Soliman Magnificul. Totuşi, chiar într-un astfel de context, au fost puse uneori în valoare informaţii din sursele documentare sau narative turceşti de o deosebită însemnătate pentru înţelegerea realităţilor vremii, cum sînt cele datorate lui I. N. Uzunçarşilî şi lui I. H. Danîşmend [78]. Aprecieri concluzive, întemeiate însă pe o profundă cunoaştere a izvoarelor, privind evoluţia fenomenului otoman în ansamblu sau accepţiunea unora dintre aspectele confruntării moldo-otomane se găsesc, de asemenea, în lucrările semnate de Halil Inalçik [79], în timp ce pentru istoria otomană din secolul al XVI-lea, mai ales pentru interferenţele ei cu cea europeană, nu se poate face abstracţie de contribuţiile lui Tayyib Gökbilgiu [80], care şi-a consacrat o bună parte a activităţii sale ştiinţifice studierii epocii lui Soliman Magnificul. În sfîrşit, cu toate ideile lor parţial greşite, aşa cum se înfăţişează lucrarea lui Osman Turan despre concepţia politică otomană [81], sau cea a lui Paul Coles, despre desfăşurarea practică a confruntării turco-europene [82], exegeza documentării ştiinţifice pentru aceeaşi perioadă nu le poate omite.

---

[77] A. Decei, *op. cit.*, în care regretatul turcolog a reuşit să lămurească împrejurările şi scopul misiunii lui Aloisio Gritti, atît de des, dar şi de incert invocată în studiile de specialitate.

[78] I. N. Uzunçarşîlî, *Osmanli Tarihi (Istoria otomană)*, II, ed. a II-a, Ankara, 1964; I. H. Danişmend, *Izahli Osmanli Tarihi Kronolojisi (Cronologia explicativă a istoriei otomane)*, II, Istanbul, 1971.

[79] Vezi, mai ales, H. Inalçîk, *The Ottoman Empire. The Classical Age, 1300—1600*, Londra, 1973.

[80] M. T. Gökbilgin, *Kanuni Sultan Süleyman' in Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebep ve Âmilleri, Geçirdiği Safhalar (Cauzele şi obiectivele politicii lui Solimon Magnificul faţă de Ungaria şi Europa, etapele ei)*, în vol. *Kanuni Armağani*, Ankara, 1970, p. 5—41.

[81] O. Turan, *Türk cihan hâkimiyeti mefkûresi tarihi (Istoria idealului turc de dominaţie universală)*, I—II, Istanbul, 1970.

[82] P. Coles, *The Ottoman Impact on Europe*, Londra, 1968.

CAPITOLUL AL II-LEA

PRIMA DOMNIE
(1527-1538)

1. Înscăunarea

de **Ion Toderașcu**

La 20 ianuarie 1527, atunci cînd Petru Rareș, noul domn al Țării Moldovei, va fi încercat, cu ochii pătrunzători ai inteligenței moștenite de la tatăl său, marele Ștefan, cea dintîi explorare a împrejurărilor în care urma să-i conducă pe cei ce l-au ales sau doar i-au încuviințat alegerea, satisfacția deținerii sceptrului va fi fost repede adumbrită de gravitatea conjuncturii generale. Într-adevăr, dacă relativa grabă a luării deciziei, în intervalul 15—19 ianuarie, de către sfatul lui Ștefan cel Tînăr îl asigura de fidelitatea majorității membrilor acestuia, natura descendenței sale și, implicit, legalitatea ocupării tronului nu puteau să rămînă în afara oricărui comentariu sau interpretări. La rîndul său, sprijinul de care Ștefan cel Tînăr beneficiase în septembrie 1523, reușind să înfrîngă revolta armată a boierimii opoziționiste și să-i pedepsească pe conducătorii acesteia, deși suficient pentru menținerea rolului preponderent al domniei în guvernarea statului feudal, trădase totuși un regres al aderenței de clasă la regimul politic autoritar și o stare de spirit pe care pribegii din Polonia, Transilvania sau Țara Românească nu încetaseră, desigur, s-o cultive. Iar situația se înfățișa cu atît mai îngrijorătoare, cu cît între ideile vehiculate de această grupare a boierimii se întrezărea deja principiul abandonării luptei antiotomane și al compromisului politic, firește, cu prețul diminuării libertății de acțiune a puterii centrale. Or, raportul de forțe în răsăritul continentului, ca, dealtfel, și în întreg mediul politic românesc, favoriza tocmai avansul unei astfel de ideologii.

În Polonia, Sigismund I și soția sa, Bona Sforza, patronînd ampla manifestare spirituală care avea să reprezinte mai apoi, în istoria țării, „secolul de aur", se aflau, de fapt, la latitudinea unei nobilimi ostile din principiu actului de autoritate și, în același timp, divizate politic conform intereselor interne sau externe deosebite. Ca urmare, regalitatea polonă va fi nevoită să abandoneze nu numai cauza publică în favoarea unor doleanțe restrînse, de clasă, ci și realismul reprezentării externe a trebuințelor țării, părăsindu-și un aliat firesc : Ungaria, în momentul căderii acesteia, și pactizînd ulterior cu Poarta, pentru a se putea dedica conflictului cu

Moscova. După catastrofa de la Mohács, din 29 august 1526, regatul ungar încetase, la rîndul său, să mai constituie un element de rezistență în fața înaintării otomane. Împărțită în două mari tabere rivale, care se formaseră în jurul voievodului Transilvaniei, Ioan Zápolya, ales rege la 10 noiembrie, și a arhiducelui Ferdinand de Austria, fratele împăratului Carol Quintul, încoronat la 17 decembrie, aristocrația maghiară înțelegea să profite mai întîi de lipsa autorității centrale, pentru a-și spori beneficiile și a-și neutraliza dușmanii, înainte ca aceasta să poată reveni la exercitarea prerogativelor sale. Exprimîndu-și ca deobicei individualitatea, Transilvania nu rămăsese totuși , nici ea, în afara tendinței generale, făcîndu-se ecoul celor mai diverse orientări social-politice și pregătind, astfel, izbucnirea unui îndelungat și păgubitor conflict. În sfîrșit, Țara Românească, unde Radu de la Afumați reușise să-și impună domnia, după ce zădărnicise planul lui Mehmed beg, sangiacul de Nicopole, de a institui la nord de Dunăre un pașalîc turcesc, se afla, de fapt, într-o situație cu mult mai gravă decît Țara Moldovei pentru a putea reprezenta un element de siguranță al configurației politice din zonă.

Dar, ceea ce ar fi fost imposibil să scape spiritului de observație al noului domn, de vreme ce el devenise un subiect de discuție publică, era fără îndoială, ofensiva otomană spre Europa centrală. După căderea Belgradului și a Sabațului, împreună cu regiunile înconjurătoare, în 1521, sub stăpînire turcească, au urmat astfel încercarea din 1522 a lui Mehmed beg de a rămîne în Țara Românească și ocuparea Severinului, în 1524, pentru ca în 1526 direcția de atac a lui Soliman Magnificul să se precizeze. Deplina libertate de decizie a domniei Moldovei ajunsese astfel într-un extrem pericol, orice atenuare a suveranității ei de fapt în raporturile externe putîndu-i submina autoritatea internă, după cum lipsa de fidelitate a celor din țară putea găsi acum un sprijin eficient la Poarta otomană. Iar primejdia, pentru cel ce urma să exercite o putere tinzînd la depășirea reprezentării stricte a intereselor de clasă, se înfățișa cu atît mai evidentă, cu cît opoziția boierească și amenințarea turcească coincideau ca finalitate imediată. Trebuiau, așadar, găsite resurse noi, de ordin economic, social sau politic, pentru a rezista presiunii ce se manifesta, trebuiau concepute, totodată soluții și descoperite metode pentru depășirea impasului. Înainte însă ca faptele istorice concrete să certifice măsura descifrării realității politice înconjurătoare de către noul domn al Țării Moldovei, cunoașterea experienței, posibilităților și formației acestuia, prin specificul cărora urma să se exprime întreaga activitate de guvernămînt, se impune ca acel dintîi obiectiv al reconstituirii de față.

Viața lui Petru, căruia i s-a spus și Rareș, „dinspre numele muierii ce au fost după alt bărbat, tîrgoveț din Hîrlău, de l-au chiemat Rareș” [1], de pînă la ocuparea tronului, întocmai ca și cea a ilustrului său părinte, ne este destul de puțin cunoscută. „Misterul” care îi învăluie tinerețea a provocat, era și firesc, un interes sporit din partea istoricilor. După cum

[1] Ureche, *Letopisețul*, p. 148.

Fig. 1. — Petru Rareş, soţia sa, Elena, şi fiii lor, Iliaş şi Ştefan, din tabloul votiv al mănăstirii Moldoviţa.

Fig. 2. — Harta Moldovei de Georg Reicherstorffer.

s-a amintit deja, aceştia au pendulat între a-l considera pribeag, chezaş ori negustor de peşte în Ţara Moldovei, aşa cum, în această ultimă ipostază, ni-l prezintă tradiţia, pe care cronicarul Ion Neculce, cu simţul său de istoric, a înregistrat-o de la „oameni vechi şi bătrîni" şi a transmis-o spre judecată şi generaţiilor viitoare.

Cea de-a unsprezecea legendă din ciclul *O samă de cuvinte*, care, ca şi celelalte, nu reprezintă altceva decît „modul în care s-au cristalizat în amintirea contemporanilor evenimente şi episoade istorice reale" [2], ne prezintă astfel înscăunarea lui Petru Rareş : „Cînd au pus ţara întăi domn pre Petru-vodă Rareş, el nu era acasă, ce să tîmplase cu măjile lui la Gălaţi, la peşte. Şi au trimis boierii şi mitropolitul haine scumpe domneşti şi carătă domnească cu slujitori, unde l-ari întîmpina să-l aducă mai în grabă la scaon, să-l puie domnu. Deci el, întorcîndu-să de la Gălaţi, au fost agiunsu la Docolina, de au mas acolo cu dzece cară, cîte cu şase boi carul, pline de peşte. Şi piste noapte au visat un vis, precum dealul cel di cee parte de Bîrlad şi dealul cel di-ncoaci era de aur, cu dumbrăvi cu totul. Şi tot sălta, giuca şi să pleca, să închina lui Rareş. Şi deşteptîndu-să din somn dimineaţă, au spus visul argaţilor săi, celor ce era la cară. Iar argaţii au dzis : « Bun vis ai visat, giupîne, că cum om sosi la Iaşi şi la Suceavă, cum om vinde peştile tot ». Şi au şi îngiugat carăle dimineaţa şi au purces Petru-vodă înaintea carălor. Şi cînd s-au pogorît în vadul Docolinii, l-au şi întîmpinat gloata. Şi au început a i să închina şi a-l îmbrăca cu haine domneşti. Iar el s-au zîmbit a rîde şi au dzis că « de mult aşteptam eu una ca aceasta să vie ». Şi cînd au purces de acolo, argaţii lui au dzis : « Dar noi ce-om face, doamne, cu carăle cu peştile ». Iar el au dzis : « Să fie carăle cu peşte, cu boi cu tot, a voastre. Şi viniţi după mine, să vă fac cărţi de scuteală, să nu daţi nemică în dzilele mele » [3].

Această îndeletnicire a lui Petru Rareş, zis şi „Măjariul" [4], se conturează şi mai clar dacă se ia în consideraţie descendenţa mamei sale, Maria,

---

[2] Const. C. Giurescu, *Valoarea istorică a tradiţiilor consemnate de Ion Neculce*, în vol. *Studii de folclor şi literatură*, Bucureşti, 1967, p. 440.

[3] Neculce, *O samă de cuvinte*, p. 12—13.

[4] În tratatul din 7 februarie 1510, încheiat între Bogdan al III-lea şi regele Poloniei, Sigismund I, este amintit un Petru Mânja, pribeag în Polonia, pretendent la tronul Moldovei. Unii istorici (vezi cap. I, p. 33) au văzut în acesta pe Petru Rareş, apropierea Mânja—Maja — Măjariul fiind ispititoare. Petru Mânja sau Pribeagul este amintit însă în Polonia şi după ce Rareş ocupase tronul Moldovei, în 1528, 1531 şi 1533, dovedindu-se a fi, deci, o altă persoană. Acest Petru Mânja, remarca Mihai Costăchescu, „făcea parte din neamul de boieri Mânja ce aveau moşii în ţinutul Cîrligăturii", neam despre care se aminteşte într-un document de la Iliaş Rareş (13 martie 1550), în două documente de la Petru Şchiopul (25 noiembrie 1582 şi 30 aprilie 1583) şi în altele de mai tîrziu (M. Costăchescu, *Documentele moldoveneşti de la Bogdan voievod (1504—1517)*, Bucureşti, 1940, p. 484—485).

„o jupîniţă din neamul boierilor Cernat”, care stăpîneau zona lacului Brateş, [5] unde existau multe iezere şi gîrle [6]. Bogăţia în peşte a acestor proprietăţi îl va fi determinat pe Petru să organizeze exploatarea şi valorificarea ei.

Interesant, în acest sens, este şi documentul din 1546, a cărui autenticitate a fost restabilită [7], prin care Petru Rareş dăruieşte mănăstirii Bistriţa satul Mojeşti, în ţinutul Covurlui [8]. Numele satului, Mojeşti (= Măjeşti), vine de la un proprietar numit Maja, foarte probabil un boier din familia mamei sale care s-a ocupat şi cu comercializarea peştelui.

Calitatea de negustor de peşte transmisă de legendă este confirmată, cum bine s-a observat [9], şi de alte două informaţii. Prima o constituie scrisoarea lui Petru Rareş către bistriţeni, din 1 aprilie 1527 (deci la puţin timp după ocuparea tronului), prin care cerea să se facă dreptate lui Toma din Suceava şi tovarăşului său, doi negustori de peşte, care nu primiseră pentru marfa lor o datorie de 14 florini ungureşti [10]. Intervenţia aceasta poate să sugereze „legături mai vechi cu cei din aceeaşi breaslă” [11]. Cea de-a doua informaţie o datorăm cronicarului Grigore Ureche, care, vorbind despre pribegia lui „Pătru vodă de multe nevoi în „Ţara Ungurească”, notează că, după ce umblase şase zile prin munţi „flămîndu şi truditu, au nemerit la un rîu ce cura spre săcui. Şi mergîndu pre pîrău în jos, au datu priste nişte păscari, carii daca i-au luat seama, cu dragoste l-au priimit”. După ce l-au ospătat „cu pîine şi cu peşte friptu, ospăţu păscărescu ... l-au îmbrăcat cu haine proaste de a lor şi cu comănac în cap şi decii l-au scos la Ardeal” [12]. Felul în care a fost tratat, ajutorul pe care i l-au dat pescarii poate fi explicat, foarte probabil, „prin vechile lui legături cu pescarii, prin faptul că Rareş se bucura de o deosebită preţuire în rîndul acestora” [13].

Că a fost negustor, nu trebuie să surprindă. Mircea Ciobanul, Ioan vodă Viteazul şi Mihai Viteazul s-au ocupat şi ei cu negustoria înainte de a ajunge domni [14].

Petru Rareş a trăit, prin urmare, în ţara sa, unde puţini au ştiut despre existenţa lui ca fiu nelegitim al lui Ştefan cel Mare. El însuşi va fi preferat acest mod de viaţă, care îi garanta apropierea de tronul ce şi-l dorea. Anonimatul în care s-a complăcut viitorul domn este sugerat şi de

---

[5] Adică chiar acolo unde tradiţia locală fixează naşterea domnului Moldovei: „pe lîngă lacul Brateş, într-un sat azi desfiinţat, din grindul ce e în faţa Vadului lui Isac, de pe Prut” (vezi, Moise Pacu, *Cartea judeţului Covurlui*, Bucureşti, 1891, I, p. 82, n. 1).

[6] Ştefan S. Gorovei, *Muşatinii*, Bucureşti, Editura Albatros, 1976, p. 81.

[7] Leon Şimanschi, *Autenticitatea şi datarea unor acte publicate în „Documente privind istoria României”*, în „Anuar” — Iaşi, I (1964), p. 92—93.

[8] *DIR*, A, XVI, 1, nr. 13, p. 106.

[9] Const. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 452—453.

[10] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 294.

[11] Const. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 453.

[12] Ureche, *op. cit.*, p. 154—155.

[13] Const. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 453.

[14] *Ibidem*.

cronicarul Macarie, cînd afirma că „Petru cel Minunat ... *era una din odraslele veşnic pomenitului Ştefan, ascuns ca odinioară lumina sub obroc*..." (subl. — I.T.) [15]. Folosind izvoare mai vechi, Grigore Ureche avea să scrie, la rîndu-i, că Ştefan vodă cel Tînăr, suferind fiind, „au lăsat cuvîntul ca, de se va sfîrşi el, să nu puie pre altul la domnie, ci pre Pătru Măjariul...". Boierii i-au respectat dorinţa „aflîndu-l şi adeverindu-l că iaste de osul lui Ştefan Vodă ...[16]. Cronicarul muntean Radu Popescu, cunoscînd, desigur, izvorul moldovean, scria şi el că după moartea lui Ştefan vodă cel Tînăr „socotind boiarii pre cine ar pune domn să fie de sămînţă domnească ca după obiceiul cel vechi al acestor ţări, *au ieşit unul de au mărturisit că au auzit din gura mitropolitului, ce să pristăvisı mai nainte, că Pătru Măjariul de la Hîrlău iaste fecior lui Ştefan vodă*" [17] (subl. —I.T.).

Constatăm, prin urmare, că descendenţa domnească a lui Petru Rareş nu era un fapt notoriu. În schimb, el ne apare ca un urmaş firesc, „pre obiceiul ţării", desemnat de către înaintaşul său, cu care s-a aflat în cele mai bune relaţii. Altfel nu ne-am putea explica persistenţa aceloraşi coordonate în politica sa internă. Într-adevăr, Petru Rareş a fost neiertător faţă de boierii care s-au ridicat, la 1523, împotriva nepotului şi predecesorului său. Nu le-a admis să se întoarcă în ţară şi nu le-a înapoiat bunurile confiscate [18]. Adăugăm că a făcut, după cît se ştie, o singură excepţie, iertînd pe fostul mare ceaşnic Dragotă Săcuiarul, căruia, la 23 aprilie 1529, i-a înapoiat satul Cordărenii ce-i fusese confiscat „de nepotul de frate al domniei mele, Ştefan voievod, cînd el a greşit ..." [19]. De asemenea, noul domn a condus ţara, pînă în 1530, slujindu-se, cu mici excepţii, de aceiaşi sfetnici ca şi înaintaşul său. Doar patru dregători noi întîlnim în sfatul cu care Petru Rareş îşi inaugurează domnia: *Mihul*, pîrcălab de Hotin alături de Vlad, *Danciul*, pîrcălab de Cetatea Nouă alături de Grozav, *Drăgşan*, căruia i s-a încredinţat dregătoria de spătar în locul lui Huru (făcut, la rîndu-i, pîrcălab de Neamţ, unde îl înlocuia pe Scripcă şi-l dubla pe Coste Cîrje) şi *Ion*, pus comis în locul lui Hârsu [20]. Un duşman al fostei domnii, pribeag prin ţara vecină de la nord, n-ar fi procedat astfel.

Că Petru Rareş a trăit în Moldova pînă a fi ales domn, sau, în tot cazul, că nu a pribegit în Polonia, reiese şi din corespondenţa sa cu regele Sigismund I, din 1531, în legătură cu Pocuţia. Suveranul polon îl numeşte fiu al lui Bogdan, ceea ce îi provoacă nemulţumirea. Faptul n-ar fi fost cu putinţă dacă Petru Rareş ar fi fost una şi aceeaşi persoană cu pretendentul Petru, care a stat vreme îndelungată în Polonia şi despre soarta

---

[15] *Cronicile slavo-române*, p. 95.

[16] Ureche, *op. cit.*, p. 148.

[17] Radu Popescu, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, ed. Const. Grecescu, Bucureşti, Editura Academiei, 1963, p. 42.

[18] Vezi, mai pe larg, în continuare, „Politica internă".

[19] N. Grigoraş şi I. Caproşu, *Documente moldoveneşti inedite din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea*, „Studii", 2, 1968, p. 245.

[20] Pentru comparaţie, a se vedea documentele din 9 septembrie 1525 şi 3 martie 1527 (*DIR*, A, XVI, 1. nr. 200 şi 202).

căruia suveranul se interesa periodic. Sigismund I ar fi trebuit să cunoască descendența pribeagului pe care îl adăpostea în regatul său [21].

În toamna anului 1526, Ștefăniță a întreprins o nouă expediție în Țara Românească de unde, spune Macarie, „s-a întors ... purtînd în trupul său boala" [22]. La începutul anului 1527 se afla bolnav la Hotin, unde a primit pe Laurentius Misschlinger, solul lui Ferdinand de Austria [23]. La puțin timp, în ziua de 14 ianuarie, acest domn tînăr, care semăna „întru tot ... cu firea moșu-său, lui Ștefan vodă cel Bun" [24], a incetat acolo din viață. Apoi „strînsu-s-au boiarii și țara de s-au sfătuit pre cine vor alege să puie domnu, că pre obiceiul țării nu să cădiia altuia domniia, fără carile nu vrea fi sămânță de domnu. Și iscodindu unul de la altul, aflatu-s-au unul de au mărturisit că au înțeles din rostul mitropolitului, carile s-au fostu săvîrșit mai nainte de Ștefan vodă, și fiindu Ștefan vodă bolnav la Hotin, au lăsat cuvîntu că de se va săvîrși el să nu puie pre altul la domnie, ci pre Pătru Măjariul, ce l-au poreclit Rareș, dinspre numele muierii ce au fostu după alt bărbat, tîrgoveț din Hîrlău, de l-au chiemat Rareș. Așa pre Pătru aflîndu-l și adeverindu-l că iaste de osul lui Ștefan vodă, cu toții l-au rădicatu domnu, ghenarie 20" [25]. Așadar, a fost desemnat ca urmaș de Ștefăniță, preferat fiind celorlalți candidați la tron. „Boierii și țara", cercetînd, au constatat că, într-adevăr, este fecior domnesc, drept pentru care, cu toții, l-au ales domn la 20 ianuarie 1527 și l-au încoronat, ne informează unul dintre manuscrisele cronicii lui Macarie, la Hîrlău, orașul nașterii sale [26]. Tradiția ni-l înfățișează, în momentul alegerii, „cu măjile lui la Galați, la pește ...". Vestea l-a ajuns pe cînd se întorcea, la popasul de la Docolina. Anunțat de hotărîrea țării, proaspătul domn a exclamat : „de mult așteptam eu una ca aceasta să vie" [27]. La alegerea lui Rareș au concurat, așadar, după informația scrisă și orală, toți factorii îndreptățiți : domnul anterior, boierii și „țara", mitropolitul și „gloata".

În momentul ocupării tronului, Petru Rareș avea, după cercetări recente de genealogie a Mușatinilor, în jur de 40 de ani. Era căsătorit cu Maria, dintr-o familie necunoscută, cu care a avut, se pare, trei copii : *Bogdan*, menționat în sfatul domnesc între februarie 1528 și martie 1534, *Chiajna*, căsătorită, în iunie 1546, cu Mircea Ciobanul, domnul Țării Românești și *Ion*, mort de copil, în 1532. Dintr-o căsătorie anterioară mai avea două fiice : *Ana*, căsătorită, în 1531, cu Vlad Înecatul, domnul Țării Românești și *Maria*, căsătorită, foarte probabil, cu logofătul Ion Movilă,

---

[21] Ilie Corfus, *Pagini de istorie românească în noi publicații poloneze*, în „Anuar" — Iași V (1968), p. 229.

[22] *Cronicile slavo-române*, p. 95.

[23] Horia I. Ursu, *Moldova în contextul politic european (1517—1527)*, București, Editura Academiei, 1972, p. 125.

[24] Ureche, *op. cit.*, p. 147.

[25] *Ibidem*, p. 147—148.

[26] *Cronicile slavo-române*, p. 95.

[27] Neculce, *op. cit.*, p. 13.

(mamă, prin urmare, a voievozilor Ieremia și Simion). Cea de-a doua soție a lui Petru Rareș, Maria, a decedat la 28 iunie 1529 și a fost îngropată la mănăstirea Putna [28]. Cele două căsătorii, contractate pînă la ocuparea tronului, ca și numărul relativ mare al copiilor sînt o dovadă în plus pentru șederea lui permanentă în țară, chiar dacă specificul îndeletnicirii îl va fi determinat să treacă deseori granițele Moldovei.

Firește, judecînd după ceea ce a realizat ca domn al Țării Moldovei, sîntem îndreptățiți să credem că, la urcarea pe tron, Petru Rareș dispunea de instrucția și de experiența necesară pentru a putea să-și îndeplinească atribuțiile. Personalitatea lui reunea multe dintre calitățile părintelui său căruia, spunea Nicolae Iorga, îi semăna „la gînd și la faptă : gîndul îi era înalt și cuprinzător, iar fapta fulgerătoare" [29].

Dar, în ipoteza spre care converg, după cum s-a văzut, cele mai multe dovezi : a îndeletnicirii sale negustorești și a unei statornice existențe în țară, inconvenientele nu întîrzie să apară. Cum a putut, în primul rînd, cel ce rămînea, totuși, de „os domnesc", să nu răspundă chemării atît de îmbietoare a pretendenței și cum i-a acceptat fratele său vitreg, Bogdan, prezența în apropierea tronului, cînd tocmai o astfel de grijă reflectă una din clauzele speciale ale tratatului moldo-polon din 1510? Unde a reușit să acumuleze apoi acea experiență politică absolut necesară unui conducător de stat, de vreme ce ocupația îl îndepărta, prin însăși natura ei, de mediul curții domnești, și, în sfîrșit, care poate fi explicația eventualei lui acceptări în preajma acesteia de către un domn care nu părăsise nici unul din principiile consolidării autorității centrale.

Fără a putea solicita informației de epocă un răspuns direct în acest sens, situația, aparent paradoxală, sugerată mai sus comportă totuși o rezolvare acceptabilă, dacă se ia în considerație specificul elementelor implicate în dispută. Principiul primogeniturii în succesiunea la tron, respectat nu numai în cazul lui Bogdan, ci și al lui Ștefan cel Tînăr, indică astfel o temporară acceptare a sa de către toți factorii politici ai țării, mai ales că prestigiul de care se bucura memoria lui Ștefan cel Mare ar fi compromis în cele din urmă orice altă soluție. Or, într-o asemenea conjunctură, cunoscută fiindu-i chiar descendența, Petru Rareș nu se putea gîndi, cu șanse de izbîndă, la alternativa pretendenței oficiale, după cum Bogdan sau fiul său n-au avut motive serioase pentru a-i suspecta șederea în țară. Mai mult încă, numai așa se explică pe deplin desemnarea lui ca succesor de către Ștefan cel Tînăr, precum și consensul unanim al reprezentanților boierimii și clerului, iar presupusa colaborare dintre nepot și unchi obține, la rîndul ei, condiția probabilității.

---

[28] Aceste probleme la Gorovei, *Note istorice și genealogice*, p. 194—196 ; idem, *Mușatinii*, p. 84 și urm.

[29] N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare pentru poporul român*, ed. a II-a, București, 1966, p. 222.

Totodată, reevaluată într-un astfel de context, îndeletnicirea lui Petru Rareş nu numai că nu contravine inițierii sale în afacerile de stat, ci, dimpotrivă, îi determină pînă şi natura. Prezent deopotrivă la Braşov sau la Liov, la Bistrița sau la schelele dunărene, viitorul domn a putut culege permanent informații utile țării sale, îndeplinind eventual şi misiuni oficiale. Cunoaşterea relativ exactă a situației din Transilvania sau din Imperiul otoman, ca şi relațiile personale de care va utiliza ulterior în ambele medii politice par să trădeze tocmai această realitate. Oricum, negoțul practicat de Petru Rareş a constituit, fără îndoială, mijlocul principal prin care acesta şi-a desăvîrşit formația, accentul pe care l-a pus încă de la începutul domniei pe aspectele financiare ale problemelor politice subliniind-o cu prisosință.

Se poate încheia, aşadar, această succintă prezentare a celui ce preluase asupră-şi destinele Țării Moldovei, adăugînd calității sale fireşti, de urmaş al neîntrecutului Ştefan, pe cea de om al pămîntului, al țării pe care o cunoştea nu numai ca participant la una din activitățile economice ale acesteia, ci şi ca un observator atent al intereselor sale majore.

2. Politica internă

de **Constantin Cihodaru**

Deși modalitatea de conducere adoptată de Petru Rareș în prima sa domnie a produs o puternică impresie asupra contemporanilor, conținutul propriu-zis al acesteia a rămas în afara consemnărilor, de natură obișnuit evenimențială, ale istoriografilor vremii. Firește însă că nici unul din principalele domenii presupuse de politica internă a statului feudal nu a putut fi neglijat de atenția permanent trează a domnului, mai ales că afirmarea plenară a Țării Moldovei în raporturile internaționale n-ar fi fost posibilă altminteri. Direct sau indirect, informația documentară a epocii relevă, astfel, preocuparea lui Petru Rareș de a asigura condiții normale procesului productiv și schimbului de mărfuri al țării, de a menține și consolida o structură socială favorabilă sistemului de alianțe ale domniei, de a stimula afirmarea ideologică și cultural-artistică menită să mobilizeze în jurul tronului cea mai mare parte a energiilor interne. Iar această preocupare era necesară nu numai pentru realizarea obiectivelor de perspectivă ale domniei: apărarea libertății de acțiune, pe plan intern, și a neatîrnării țării, pe plan extern, ci și a celor imediate. Dealtfel, numai îndeplinindu-le pe acestea din urmă Petru Rareș putea să treacă la o guvernare de natura dorită.

Împrejurările alegerii sale i-au ușurat însă mult noului domn sarcinile inițiale. Partida ajunsă la putere în urma înăbușirii răscoalei boierești din 1523, avîndu-l în fruntea ei pe fratele său vitreg *,

* Asupra identificării lui Toader, fratele vitreg al lui Petru Rareș, cu logofătul omonim din sfatul domnesc al vremii, opiniile colaboratorilor volumului nu coincid. Ștefan S. Gorovei (vezi cap. III, 2 și IV, 3) și Constantin Rezachevici (vezi cap. III, 4 și IV, 2), consideră astfel, spre deosebire de Constantin Cihodaru, că fratele domnului nu era logofătul, ci pîrcălabul de Hotin cu același nume, întrucît cele două calități apar asociate în cererea de extrădare a acestuia, adresată regelui polonez, după compania din 1538, de către sultan (vezi *Hurmuzacki*, supl. II, 1, p. 110—111),iar în 1528 cînd Petru Rareș miluia pe „fratele domniei mele, pan Toader", cu două sate pe Sitna (vezi *DIR*, A, XVI, 1, p. 256—257), acesta apare ca o persoană deosebită de logofătul omonim care primește porunca de validare a actului, așa cum nu s-ar fi procedat dacă beneficiul ar fi fost însuși logofătul (cf. *ibidem*, p. 253—255). Firește, în contextul acestor informații documentare, ipoteza lui C. Cihodaru, deși sprijinită și de alte argumente logice, pare puțin probabilă (notă-L. Ș.).

Fig. 3. — Toader logofăt din tabloul funerar de la mănăstirea Humor.

Teodor [1] — boier cu oarecare avere [2], ridicat la dregătorii încă din vremea lui Ştefan cel Mare şi a lui Bogdan voievod —, se recomanda de la sine ca un colaborator politic fidel pentru începutul de drum. Tocmai de aceea, Petru Rareş a efectuat schimbări minime — doar patru [3] — în componenţa sfatului domnesc cu care condusese Ştefan cel Tînăr, subliniind, desigur, prin aceasta, şi preluarea programului politic al predecesorului. Totodată noul domn se grăbeşte să-şi vestească alegerea peste hotare, trimiţînd, încă de la 15 februarie, soli cu declaraţii de prietenie atît la Cracovia, cît şi la Esztergom, unde se afla Ioan Zápolya [4], şi obţinînd, prin răspunsurile primite, certitudinea recunoaşterii externe a calităţii sale. În cadrul aceloraşi demersuri a primit, probabil, şi încuviinţarea Porţii, care, folosind prilejul, a trimis cel dintîi steag de învestitură [5] unui domn al Moldovei, indiciu elocvent al unei substanţiale schimbări de atitudine.

Procedînd astfel, Petru Rareş a reuşit să diminueze considerabil posibilităţile de izbîndă ale pretendenţilor la domnie, care, pierzînd ocazia de a ocupa tronul după 14 ianuarie, cînd a murit Ştefan cel Tînăr, aşteptau totuşi o alta, mai potrivită. Şi într-adevăr, existau destui descendenţi, adevăraţi sau pretinşi, din Petru Aron, din Alexandru al II-lea, din Ştefan cel Mare însuşi sau din Bogdan al III-lea [6], care reuşiseră să grupeze în Polonia, în Transilvania sau chiar în Imperiul otoman pe numeroşii boieri fugiţi din ţară şi prin mijlocirea cărora întreţineau legături cu opoziţia internă. Tocmai de aceea, Petru Rareş a urmărit, concomitent, şi atragerea fruntaşilor boierimii pribege, izbutind să readucă în ţară pe vistierul Dumşa, pe Dragotă Săcuianu, unul din principalii conducători ai răscoalei din 1523, şi pe Glăvan, ginerele acestuia. Ultimul a devenit la început pisar al cancelariei domneşti, pentru a fi ridicat ulterior la rangul de mare vistier. De asemenea, Petru Rareş l-a eliberat din temniţă pe Trotuşanu, admiţîndu-l chiar în rîndul boierilor fără dregătorie ai sfatului domnesc [7]. Nu se ştie însă cum a procedat cu Nicoară, fiul lui Cozma Şarpe, un alt fruntaş al răscoalei menţionate, pentru a cărui iertare şi primire în ţară intervenea regele polonez [8]. Din acest program iniţial, de concentrare în jurul tronului a tuturor forţelor ţării, n-au putut fi excluse, desigur masele populare. Dregătorii polonezi de la graniţă arătau dragostea cu care poporul l-a primit în 1541 pentru că îl apăra împo-

[1] *DIR*, A, XVI, 1, p. 221—222 şi urm. Nu trebuie confundat cu Toader Băloş logofăt, ginerele marelui logofăt Tăutu.

[2] *Ibidem*, p. 249—250, 253—254, 255, 294, 334, 372 şi 382 ; vol. II, p. 40 : danii primite de la Petru Rareş.

[3] Vezi mai sus, p. 47.

[4] Ursu, *Die auswärtige Politik*, p. 19—20.

[5] *Călători*, I, p. 315. Nu este însă exclus ca steagul de învestitură să fi fost primit de Petru Rareş şi într-unul din anii următori (vezi, în continuare, raporturile moldo-otomane, p. 132—133).

[6] Gorovei, *Note istorice şi genealogice*, p. 186—187.

[7] *Hurmuzaki*, II, 3, p. 442 ; N. Grigoraş şi I. Caproşu, *Documente moldoveneşti inedite din sec. XV—XVII*, „Studii”, XVI (1968), nr. 2, p. 244—246.

[8] *Hurmuzaki*, II, 3, p. 600—601.

triva abuzurilor boierimii [9], chiar dacă relatarea lor nu conţine prea multe desluşiri referitoare la acţiunile concrete ale acestuia. Oricum, stingerea din viaţă a lui Ştefan cel Tînăr la Hotin şi înmormîntarea sa la Putna, alegerea lui Petru Rareş la Hîrlău şi „ungerea" lui probabil la Suceava reprezintă destule evenimente cu prilejul cărora masele populare constituite *ad-hoc* să-şi fi manifestat opinia, iar Petru Rareş să fi făcut primele încercări de a le cîştiga încrederea. Aşadar, un început de domnie prezentînd suficiente similitudini cu cel al părintelui său, Ştefan cel Mare, deşi atunci divergenţa reprezentanţilor clasei feudale fusese cu mult mai profundă pentru ca realismul politic al celui dintîi să poată fi atribuit în întregime şi fiului.

Dar, dacă pe parcursul anului 1527 Petru Rareş a reuşit, treptat, să rezolve sarcinile care-i grevau în mod firesc începutul domniei, activitatea ulterioară îl înfăţişează tot atît de preocupat în realizarea dezideratelor majore ale statului feudal în etapa istorică pe care o parcurgea. Iar primul dintre acestea consta, fără îndoială, în asigurarea unei solide baze economice domniei şi în protejarea intereselor de aceeaşi natură ale categoriilor sociale care sprijineau economic, politic sau militar, iniţiativele tronului. Bun gospodar, Petru Rareş a urmărit, de aceea, cu cea mai mare atenţie realizarea tuturor veniturilor de către vistieria domnească, dovedindu-se necruţător cu datornicii acesteia sau cu cei care nu administrau cu grijă bunurile lăsate în seama lor [10]. În afară de beneficiile provenind de la ocne, din vămi, din amenzi sau din dări, domnia dispunea însă şi de posibilităţile, foarte mari, pe care i le oferea exploatarea resurselor economice ale propriilor sale domenii, întrucît, după cum se ştie, domnul era cel mai mare proprietar de pămînt din ţară. El stăpînea, de asemenea, un mare număr de sate, toate oraşele, „locurile pustii" şi apele mari din ţară, iar în regiunea de munte întinse teritorii rezervate, denumite branişti. În oraşe sau în apropierea lor deţinea, totodată, iazuri, mori, sladniţe, pive, stupe şi crescătorii de animale, cum apare, de exemplu, la 28 mai 1528, crescătoria de oi de la Lazova (Cîmpul Ocolului) [11].

Petru Rareş s-a străduit să păstreze intact domeniul domnesc, refăctu şi mărit în vremea lui Ştefan cel Mare. Cazurile de dăruire a unor sate aparţinînd domniei se întîlnesc, ca urmare, extrem de rar. Pentru înzestrarea ctitoriilor sale de la Probota şi Moldoviţa domnul a procedat la cumpărarea unor sate scoase în vînzare de boieri. De asemenea, colaboratorilor săi apropiaţi Petru Rareş le-a dăruit îndeosebi sate confiscate de predecesorul său, Ştefan cel Tînăr, în urma răscoalei boiereşti din 1523, şi aceasta nu imediat după urcarea pe tron, cînd a urmărit să-i atragă în ţară pe boierii pribegi, ci mai tîrziu, cînd s-a convins de opoziţia constantă a unora dintre ei.

---

[9] *Ibidem*, II, 4, p. 279.
[10] *DIR*, A, XVI, 3, p. 357.
[11] *Ibidem*, XVI, 1, p. 215, 297.

Cum însă creşterea veniturilor domniei nu se putea realiza decît odată cu dezvoltarea întregii activităţi productive şi comerciale a ţării, Petru Rareş a dovedit o grijă permanentă pentru apărarea intereselor economice ale tuturor supuşilor săi. Ca urmare, Ţara Moldovei a cunoscut în vremea sa o perioadă de prosperitate şi avînt economic, pe care un călător străin, sasul Georg Reicherstorffer, o surprindea. „Această ţară a Moldovei este îndeajuns de frumoasă, cu şesuri şi văi pretutindeni, plină de oraşe şi felurite sate..." observa el, notînd, totodată, şi numele celor mai însemnate aşezări: „Suceava, Hotin, Neamţ, Cetatea Nouă de la Roman, cetatea Iaşi, Vaslui, Soroca, Orhei, apoi Tîrgul Huşi, Trotuş, Bîrlad, Tîrgul Romanului şi alte tîrguri şi castele"[12]. Era informat, de asemenea, şi despre existenţa Galaţilor, care, pe atunci, la scurt timp după căderea Chiliei şi Cetăţii Albe sub stăpînirea turcească, realizau începutul dezvoltării lor ulterioare.

Fireşte însă că unui observator străin, ca Georg Reicherstorffer, nu putea să-i parvină, în scurtul timp petrecut la curtea domnului, toate datele despre repartiţia şi activitatea centrelor urbane ale Ţării Moldovei. El nu aflase nimic, de pildă, despre Baia, un centru orăşenesc însemnat încă şi avînd, ca şi Suceava, strînse legături cu Bistriţa. Nu ştia nimic nici despre Tecuci, care de pe la 1435 avea o curte domnească, înzestrată cu un ocol de sate[13] şi nici despre Hîrlău sau despre Tîrgul Lăpuşna. Pe de altă parte, despre Focşani, pe atunci un simplu sat cu numele Stăieştii de Sus[14], sau despre Botoşani, devenit abia acum domeniu al doamniei, administrat de un ureadnic şi începînd astfel să se dezvolte prin grija soţiei lui Rareş, care a clădit aici două biserici: Sf. Gheorghe şi Vovidenia[15], nu avea, într-adevăr, ce să relateze. Dealtfel, în aceeaşi situaţie se află şi Cotnarii, care, pe măsura extinderii podgoriilor de la Hîrlău spre sud încep să se dezvolte tot acum, cu locuitori aduşi, se crede, din Hîrlău, într-o perioadă anterioară domniei lui Petru Rareş. Pîrcălab la Cotnari, în vremea lui Petru Rareş, a fost sasul Grigore Rosenberger, pe care domnul l-a folosit deseori ca agent diplomatic[16]. Viaţa orăşenească maturizîndu-se, organizarea cu pîrgari şi şoltuz s-a impus, în 1556, aşezarea apărînd cu „*Tomasch Grof am Kottnersperg*" (Tomaş, *şoltuz de Cotnari*)[17].

Dacă aşezările pînă atunci preponderent rurale de la Botoşani şi Cotnari au intrat într-un rapid proces de urbanizare tocmai datorită

---

[12] *Călători*, I, p. 198—199 şi 202. Spre deosebire de descrierea lui Georg Reicherstorffer, cea a lui Anton Verancsics este cu totul lipsită de obiectivitate. Desigur, oraşele din Moldova sau din Ţara Românească nu aveau aspectul citadin al celor din Apus, dar aceasta nu îndreptăţea constatarea că „oraşe nu sînt deloc în acele ţări" ... sau că „satele arată ca nişte colibe de păstori ..." (*ibidem*, p. 404).

[13] M. Costăchescu, *Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, II, Iaşi, 1932, p.683.

[14] D. Caion, *Istoricul oraşului Focşani*, Focşani, 1906, p. 4 (anexa), p. 11.

[15] N. Iorga, *Istoria comerţului românesc. Epoca veche*, Bucureşti, 1925, p. 157.

[16] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 330, 387, 391—393, 413, 437, 438; Iorga, *Studii şi documente*, XXIII, p. 336.

[17] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 521—522.

lui Petru Rareş, altele, cunoscute de multă vreme ca tîrguri, au primit, în schimb, un serios impuls prin cultivarea, de către acelaşi, a statutului lor de reşedinţe temporare domneşti. Hîrlăul, dispunînd de o curte domnească şi fiind un însemnat centru viticol, a fost, astfel, foarte des vizitat de domn, de curtea sa şi de cetele de oşteni care îl însoţeau, urmîndu-se exemplul lui Ştefan cel Tînăr. Între preferinţele lui Petru Rareş s-au mai adăugat însă oraşele Huşi, Vaslui şi Iaşi, deoarece Hîrlăul, staţie importantă pe drumul, cunoscut şi sub numele de „drumul Hîrlăului" [18], care lega Iaşii cu oraşele din nordul Moldovei, era totuşi frecventat rar de negustorii străini.

Limitate la rolul unor simple staţii pe marile artere comerciale ce uneau oraşele de la Dunăre şi de la mare sau din Ţara Românească cu cele din Moldova, tîrgul Lăpuşna şi Tîrgul Putnei decad în schimb, ambele apărînd sporadic în registrele vamale ale Braşovului [19]. În perioada ulterioară ele vor deveni, dealtfel, simple sate şi în locul lor se vor ridica Chişinăul şi, respectiv, Focşanii. Celelalte oraşe, antrenate în comerţul braşovean, ca Trotuşul, Bacăul, Bîrladul, Vasluiul şi Iaşii, sau altele întreţinînd strînse legături cu Bistriţa din Transilvania, ca Suceava şi Baia, sau cu Liovul, cum erau oraşele din nordul ţării, şi-au menţinut însă, toate vechea lor importanţă. Este cazul să se noteze aici că Suceava întreţinea strînse legături cu toate cele trei centre situate în apropiere de graniţele Moldovei [20].

Un indiciu grăitor, deşi tot indirect, al aceleiaşi politici domneşti de stimulare economică, pe care dezvoltarea vieţii orăşeneşti îl şi presupune, constă în nivelul relativ ridicat al producţiei meşteşugăreşti din această perioadă, considerată, după numărul dublu al branşelor specializate faţă de cel înregistrat la mijlocul secolului al XV-lea, ca apogeu al procesului evolutiv anterior [21]. Sugestiv este ilustrată mai ales pentru vremea lui Petru Rareş prelucrarea fierului, activitate esenţială nu numai pentru practicarea celorlalte meşteşuguri, ci şi pentru înzestrarea cu arme a unei oştiri asemenea celei de care a dispus permanent domnul Ţării Moldovei.

Cu ocazia cercetărilor arheologice efectuate la Suceava s-au descoperit, astfel, locuinţe-ateliere, datînd încă din perioada anterioară, cu un inventar consistent şi semnificativ: unelte agricole neterminate, creuzete de lut pentru topirea metalelor, linguri de turnare în forme, deşeuri de fier ş.a. [22]. Nu este, de aceea, întîmplător că în registrele vigesimale pe

---

[18] N. Iorga, *Istoria comerţului românesc ...*, p. 158.

[19] R. Manolescu, *Comerţul Ţării Româneşti şi Moldovei cu Braşovul (secolele XIV—XVI)*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1965, p. 261, 271 şi 275.

[20] N. Iorga, *op. cit.*, p. 155—156 ; R. Manolescu, *op. cit.*, p. 261—275.

[21] Şt. Olteanu şi C. Şerban, *Meşteşugurile în Ţara Românească şi Moldova în Evul Mediu*, Bucureşti, Editura Academiei, 1969, p. 63 şi urm.

[22] M. D. Matei şi Şt. Olteanu, *Noi date cu privire la dezvoltarea meşteşugurilor în oraşul Suceava*, SCIV, XII (1961), nr. 1, p. 773—774. Pentru tunurile pe care voia să le toarne Ştefan Lăcustă, în 1539, din clopotele bisericilor, vezi Veress, *Documente*, I, p. 18.

anii 1542 şi 1548 ale oraşului Braşov sînt menţionaţi fierarii Toma din Roman şi Rusu din Tîrgul Trotuş [23], că în corespondenţa domnului se întîlneşte amintit un altul *(faber)*, trimis la Bistriţa cu o însărcinare anumită, sau că la 1542 apare, într-o altă împrejurare, un Iacob săbier *(gladiator)* din Suceava [24].

Intensa activitate constructivă desfăşurată în vremea lui Petru Rareş, presupunea, la rîndul ei, o gamă variată de îndeletniciri, pe care cercetările arheologice de la Vaslui, de la Suceava, de la Piatra Neamţ sau din alte centre nu numai că le-au atestat existenţa [25], ci şi contribuţia lor la specificul arhitecturii de epocă. Este adevărat că pentru repararea unor cetăţi, ca Neamţ şi Soroca, sau pentru construirea unor biserici continua să se aducă, în vremea lui Petru Rareş, şi meşteri zidari din Transilvania, în special de la Bistriţa, dar şi aceştia puteau uneori să greşească, aşa cum i s-a întîmplat unuia dintre ei la zidirea bisericii episcopale din Roman [26]. Pentru rolul pe care îl putea juca în viaţa unui oraş ca Suceava un meşter din această categorie, este sugestiv cazul lemnarului Ianoş, ajuns, la începutul domniei lui Petru Rareş, în funcţia de şoltuz [27].

Fireşte, nu numai cele două domenii meşteşugăreşti menţionate mai sus pot fi luate în consideraţie pentru conturarea tabloului economic al vremii. Concludente sînt, de asemenea, şi informaţiile privind prelucrarea materialelor textile sau a pieilor, în cadrul cărora specializarea atinge un grad avansat (primul tăbăcar, Todor din Bîrlad, fiind atestat chiar la 1530 [28]), iar cei ce le practică întreţin legături intense cu marile oraşe din jurul ţării. Este cazul lui Ioan, blănar din Roman, în raporturi cu meşterii similari din Liov, pe la 1529, sau al lui Iacob, curelar din Tîrgul Trotuş, aducînd de la Braşov mărfuri în valoare de 5 400 de aspri şi exportînd, în schimb, în anii 1542—1543 şi 1547—1548, un mare număr de vite şi trei poveri de crap [29]. Tocmai ca urmare a acestei importante creşteri numerice a meşteşugarilor orăşeneşti şi a amplificării activităţii lor economice, vremea lui Petru Rareş corespunde, probabil, şi momentului de iniţiere a primelor „frăţii" ale acestora, după model transilvănean sau liovean [30]. Totodată, acelaşi stadiu al dezvoltării se reflectă în măiestria artistică cu care au fost lucrate uneori obiectele comandate, aşa cum probează vasele de argint, provenind din Moldova, aflate în sala armelor din Moscova. Acestea sînt lucrate într-un stil aparte, recunoscut ca moldovean, au reprezentată pe ele stema ţării, cu capul de zimbru şi

---

[23] R. Manolescu, *op. cit.*, p. 200.

[24] *Ibidem;* Iorga, *Studii şi documente*, XXIII, p. 340.

[25] Şt. Olteanu şi C. Şerban, *op. cit.*, p. 72—76.

[26] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 317, 447—448, 453 şi 454.

[27] *Ibidem*, p. 292.

[28] *Quellen*, II, 1889, p. 227 ; Vezi şi V. Neamţu, *Comerţul cu piei şi prelucrarea lor în Moldova*, „Studii şi cercetări ştiinţifice", Iaşi, II (1951), nr. 1—2, p. 532 .

[29] R. Manolescu, *op. cit.*, p. 199—200. În aceeaşi calitate, de exportator de vite, apare tot acum şi Iacob curelar din Baia.

[30] Pe la 1570 se menţionează deja (vezi Şt. Olteanu şi C. Şerban, *op. cit.*, p. 106, 120—121) „frăţia zugravilor din Suceava", dar credem că ea era mult mai veche.

cu inscripția, în prezent modificată, dispusă în benzi. Ele au făcut parte din tezaurul domnilor moldoveni și au ajuns la Moscova în împrejurări necunoscute [31].

Dar, în condițiile în care politica economică a domniei nu putea afecta, totuși, acele zone care implicau o reglementare fundamentală pentru menținerea relațiilor de producție feudale, domeniul supus cel mai lesne controlului oficial și, ca atare, cel mai elocvent pentru obiectivele acestuia, a rămas și în vremea lui Petru Rareș comerțul extern și de tranzit. Adăugînd rațiunilor financiare tradiționale ale încurajării unui astfel de comerț de către domnie — venitul vămilor constituind un capitol de bază al încasărilor vistieriei — și cele care apăruseră după căderea Chiliei și Cetății Albe sub stăpînire otomană, se înțelege, totodată, și atenția sporită acordată de Petru Rareș raporturilor comerciale ale țării cu Brașovul, cu Bistrița sau cu Liovul. Încă din primele luni ale anului 1527, noul domn se grăbea, de aceea, să vestească vecinilor, odată cu alegerea sa, și asigurarea respectării vechilor legături de schimb, iar la 4 iulie, în numele său, marele vameș al Moldovei, Ieremia, și vameșul de Suceava, Toader, anunțau pe conducătorii orașului Bistrița că negustorii lor puteau veni fără nici o teamă în Moldova pentru a-și urmări afacerile [32]. Desigur, invitații asemănătoare au fost trimise și la Brașov sau la Liov, deoarece în aceeași lună se făcea aranjamentul unor plăți între cîțiva negustori lioveni și *dominus Iwano Moldavo de Bielc* (Bălți) [33].

De asemenea, în tratatul de alianță între regele Poloniei, Sigismund I, și domnul Țării Moldovei, din toamna anului 1527, au fost inserate clauze speciale privind negoțul dintre cele două țări. Regele declara că negustorii moldoveni vor fi liberi și în siguranță să meargă în Polonia și să facă negoț, cu condiția să plătească dările și vămile obișnuite, respectînd vechiul drept al tîrgurilor *(emporia)* și al depozitelor. La rîndul lor, negustorii poloni urmau să se bucure în Moldova de drepturi asemănătoare, stipulîndu-se ca neînțelegerile și neajunsurile survenite să fie judecate de staroștii poloni din Halici și din Camenița împreună cu pîrcălabii de Hotin și sta-

---

[31] T. Uspenschi, *Vasele moldovenești aflătoare în Sala armelor din Moscova*, trad. de Topacevschi în BCMI, XX (1927), p. 88—97; C. Cihodaru, *Vasele uricarului Ieremia Băseanu*, „Analele Moldovei", III (1942—1943), p. 206. Uspenschi credea că vasele acestea ar fi fost duse în Rusia de o solie trimisă acolo de Alexandru Lăpușneanu. Este greu de crezut însă că soli, mergînd după ajutoare, ar fi putut oferi țarului vase de argint cu numele domnului Țării Moldovei. Este cu mult mai sigur că ele au fost cumpărate de la argintarii din Lemberg sau din Cracovia de unul din țarii ruși, care a cerut ca inscripțiile să fie modificate. S-ar putea crede că avem de a face cu vasele furate din vistieria lui Petru Rareș în timpul evenimentelor din vara anului 1538 și duse la Camenița de Sienco Popovici, unul din slujitorii voievodului (Iorga, *op. cit.*, XXIII, p. 336—348). Vasele duse în Polonia de Ștefan Tomșa, în 1564, au fost confiscate și au intrat în vistieria regelui Poloniei, de unde mai greu puteau ajunge la Moscova. În cazul cînd nu sînt vasele lui Rareș, ele ar putea fi cele pe care le-a dus în Polonia Bogdan Lăpușneanu și au fost oprite de la acest domn de italianul Carol Soderini din Cracovia pentru datorii, ajungînd apoi la argintarii Cesar și Petru Swieczkowicz *(Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 267—268).

[32] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 298.

[33] Iorga, *op. cit.*, XXIII, p. 335.

rostele de Cernăuţi [34]. Fireşte, dreptul de depozit despre care amintea tratatul moldo-polon şi care nu funcţiona numai în regatul jagiellon, ci şi în Transilvania, garantînd întîietatea unor oraşe asupra altora, impieta totuşi asupra activităţii negustorilor moldoveni. În virtutea lui, aceştia erau obligaţi să se oprească în oraşele care-l deţineau şi să-şi vîndă mărfurile într-un anumit termen, urmînd ca, în caz de nereuşită, marfa să fie preluată şi vîndută de negustorii locali, cu preţuri impuse de ei. În general, aceştia rămîneau însă datori negustorilor moldoveni, uitînd să-şi plătească datoriile. Tocmai de aceea, în arhivele Bistriţei s-au păstrat numeroase intervenţii ale lui Petru Rareş şi ale altor domni privind plata datoriilor negustorilor din acel oraş către exportatorii din Moldova [35].

Datorită numeroaselor întreprinderi politico-militare ale lui Petru Rareş, activitatea comercială externă a negustorilor moldoveni a fost însă, în ciuda demersurilor diplomatice ale domnului, deseori întreruptă. În 1530, războiul dintre Moldova şi Polonia a determinat astfel încetarea schimbului de mărfuri dintre cele două ţări, Sigismund I refuzînd să admită trecerea graniţei chiar de către negustorii greci, care se dădeau drept „negustori ai sultanului" [36]. Normalizarea relaţiilor comerciale a survenit abia în 1539, cînd, prin tratatul de pace cu Polonia pregătit de Petru Rareş în septembrie 1538, dar sancţionat ulterior de Ştefan Lăcustă, libertatea practicării negoţului de către negustorii ambelor ţări, cu condiţia respectării vechilor drumuri şi vămi, a fost din nou asigurată [37].

În schimb, cu toate intervenţiile sale militare în Transilvania, domnul Ţării Moldovei a reuşit să preîntîmpine întreruperea negoţului, registrele vigesimale ale Braşovului pe anii 1529—1530, 1542—1544 şi 1546, deci din perioadele marcate îndeosebi de conflicte, probînd un continuu schimb de produse. Se constată, astfel, din aceste registre, că negustorii moldoveni exportau pe piaţa braşoveană numeroase bovine şi porcine — exportul cailor continuînd să fie interzis —, piei şi blănuri, ţesături, slănină şi ceară, precum şi mari cantităţi de peşte şi de icre (dintre care unele de morun). Deoarece desfacerea peştelui pe piaţa braşoveană era totuşi dominată de negustorii din Ţara Românească, cei din Ţara Moldovei îşi îndreptau concomitent transporturile lor şi spre Bistriţa [38] sau spre Liov, fireşte atît timp cît relaţiile dintre Moldova şi Polonia au fost bune.

Mărfurile importate de negustorii moldoveni din Transilvania, deşi descrise cu mult mai succint, nu reflectă, mai puţin sugestiv, aceeaşi realitate. În a doua jumătate a anului 1529, s-au exportat, de exemplu, din Braşov, în Moldova şi în Ţara Românească, 1 000 de cuţite albe *(waiz*

---

[34] *Hurmuzaki*, II, 3, p. 605—609. Exemplarul slavon poartă data de 1 octombrie 1527.
[35] *Ibidem*, XV, 1, p. 294, 232—233, 370 etc.
[36] Iorga, *op. cit.*, XXIII, p. 28—29.
[37] *Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 119.
[38] *Ibidem*, XV, 1, p. 294, 333, 357; vezi şi M. Dan şi S. Goldenberg, *Bistriţa în secolul al XVI-lea şi relaţiile ei comerciale cu Moldova*, „Studia Universitatis Babeş—Bolyai", series Historica, 1964, fasc. 2, p. 22 şi urm.

greezer) și alte soiuri de cuțite, printre care și *cuttely greezer* (cuțite de măcelărie). Se mai expediau dincoace 1 000 de bonete sau șepci (cuvîntul *Narrenkappen* neavînd o determinare precisă), 2 182 de valuri de postav de Nürenberg, 150 de pături, fire de in (poate și pentru plasele pescărești, ca aceea pe care o cerea Rareș de la bistrițeni [39]), 1 000 de bucăți de pergament *(Kalbkrumpel* și nu *Halbkrumper*, cum s-a redat în textul publicat), precum și alte mărfuri nespecificate *(mercimonia)* [40].

Este de remarcat că la acest comerț au participat în anii 1529 și 1530 un număr de 52 de negustori, mulți dintre ei apărînd nu numai la export, dar și ca importatori de mărfuri brașovene. Unii, cum este cazul a patru negustori din Vaslui și a doi negustori din Trotuș, se dovedesc a fi fost asociați între ei, atît în ceea ce privește expedierea mărfurilor indigene la Brașov, cît și la import, element care marchează tocmai stadiul premergător apariției „frățiilor". În registrele vigesimale brașovene sînt menționate, de asemenea, și orașele din care veneau negustorii moldoveni : Trotușul, Bacăul, Bîrladul, Vasluiul, Romanul, Iașii, Suceava și Baia. În anii care urmează se mai înregistrează mărunte afaceri comerciale și cu Tîrgul Putna sau cu Lăpușna.

La comerțul de import-export al Moldovei cu Brașovul se adaugă, totodată, și un important comerț de tranzit, atît ca volum, cît și ca valoare. În acest domeniu activau foarte puțini brașoveni și foarte mulți negustori din Moldova și, mai ales, din Țara Românească. Se tranzitau din porturile dunărene spre Brașov, Bistrița sau Liov mărfuri orientale ca : orez, șofran, piper, scorțișoară, tămîie, ulei de măsline, stafide, smochine, lămîi, nucușoară, carafol, zinziber, chimen și altele, sau țesături, cum erau pînzeturile de bumbac (bogasie), de Damasc, tafta, atlas, camhă, covoare, postav caraci, broboade, cingători, văluri, chingi de șea, frîie turcești etc. Aduse din Imperiul otoman sau din regiunile mediteraneene, se mai adăugau la acestea vinul de Malvasia, heringii și sardelele, precum și diferite materii colorante și piei roșii *(karmasy)*.

Diferite sortimente de țesături proveneau însă și din apusul Europei. În anul 1530, negustorul Grigore din Baia aducea, de pildă, la Brașov un transport cu postavuri din Lund și din Wroclaw, postav numit Consing și un altul, cunoscut sub numele de Kutonis, mătăsuri grele, pînză de in de Halle, pînză vopsită cu purpură și pălării. Un alt negustor din Baia, Isaia, aducea în același an la Brașov mai multe valuri de postav de Maestricht, de Lund și de Mecheln [41]. Legăturile comerciale cu apusul Europei, mai ales cu Țările de Jos, continuau, așadar, să funcționeze. De asemenea, din Rusia se aduceau spinări de zibelină.

Aceleași strînse legături comerciale au existat între negustorii din orașele moldovene, mai ales din Baia și din Suceava, și centrul meșteșugăresc și negustoresc transilvănean Bistrița. Mărfuri similare celor duse

---

[39] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 431—432.
[40] *Ibidem*, II, 3, p. 651 ; *Quellen*, II, p. 172—175.
[41] *Hurmuzaki*, II, 3, p. 689.

la Braşov, ca vite, peşte, piei, lînă şi blănuri, precum şi coloniale, pînzeturi şi mătăsuri sau îmbrăcăminte şi piese de harnaşament, se expediau de negustorii moldoveni şi la Bistriţa. Cîteodată se aduceau de acolo şi grîne [42].

Desigur o mare parte de mărfurile care se tranzitau prin Imperiul otoman şi prin oraşele de la Dunăre sau prin ţările europene se plasau chiar în Moldova. Este de notat aici că, în afara beneficiilor indirecte, domnul se bucura de scutiri de vamă pînă la o anumită sumă [43], ceea ce sporea interesul acestuia în desfăşurarea normală a negoţului. Trebuie subliniat, de asemenea, faptul că cea mai mare parte din negustorii care participau la acest comerţ erau români, cu excepţia unui foarte mic număr de armeni şi unguri. Se observă, totodată, că la acest comerţ participau şi unii boieri mari, ca vistierul Dumşa, care trimitea la Bistriţa, prin omul său Cristea, peşte, postav şi blănuri [44].

Din analiza datelor de mai sus, oferite de izvoare, rezultă, aşadar, menţinerea activităţii comerciale din Moldova în vremea lui Petru Rareş într-o continuă dezvoltare, care a contribuit la progresul economic al ţării şi la accelerarea procesului de formare şi extindere a pieţii interne. Trebuie ţinut seamă că această vie activitate negustorească se desfăşura într-o vreme cînd Moldova pierduse marile porturi din sudul ţării, Chilia şi Cetatea Albă. Dealtfel, în perioada următoare, acest avînt va fi estompat tocmai datorită consecinţelor negative pe care înaintarea otomană le va avea asupra rolului jucat în comerţul internaţional de oraşele transilvănene, pe de o parte, precum şi datorită stabilirii monopolului turcesc asupra comerţului Moldovei şi Ţării Româneşti, pe de altă parte. Strîngerea şi continua dezvoltare a legăturilor comerciale dintre Ţara Moldovei, Ţara Românească şi Transilvania au constituit una din premisele formării ulterioare a statului român unitar.

Consecinţă firească a unei politici economice parţial contradictorii: de stimulare a dezvoltării vieţii orăşeneşti, a meşteşugurilor şi a negoţului, dar în condiţiile conservării imunităţilor de tip feudal, „programul" social al domnului nu putea, la rîndul său, decît să reflecte raporturile de clasă fundamentale. Tocmai de aceea, înţelegînd şi sprijinind interesele orăşenimii, ba chiar folosindu-se de unii reprezentanţi ai ei în rezolvarea afacerilor domneşti [45], ştiind a se apropia şi a se face iubit de masele

[42] *Ibidem*, XV, 1, p. 301.

[43] *Ibidem*, p. 360.

[44] *Ibidem*, p. 332—333. Boierii şi mănăstirile îşi desfăşurau mărfurile mai ales la iarmaroacele tîrgurilor sau la cele de graniţă, cum erau cele de la Trotuş, Baia sau Hotin, iniţial anuale, dar înmulţite ulterior şi ajungînd, în vremea lui Alexandru Lăpuşneanu, la şase sau şapte pe an (N. Iorga, *Istoria comerţului românesc*. . ., p. 172).

[45] Cum a fost cazul pîrcălabului de Cotnari, Grigore Rosenberger (vezi mai sus, n. 16). Pentru unele afaceri comerciale cu Lituania şi Moscova, în perioada de deteriorare a relaţiilor moldo-polone, Petru Rareş a folosit şi serviciul unor negustori străini, ca, de pildă, Andrei Chalkokondylas, care trecea drept negustor al sultanului (Iorga, *Studii şi documente*, XXIII, p. 28—29).

populare, Petru Rareş şi-a întemeiat, totuşi, activitatea sa de guvernămînt pe consensul celei mai mari părţi a boierimii moldovene. Desigur, dată fiind divergenţa de interese şi opinii care apăruse în cadrul acesteia domnul s-a văzut însă nevoit să continue politica inaugurată de predecesorul său, politică de contracarare a tendinţelor marii boierimi, prin exercitarea consecventă a dreptului de *dominium eminens*, în virtutea căruia orice schimbare intervenită în regimul proprietăţii feudale trebuia să fie sancţionată de şeful statului [46]. Emiterea unui act de proprietate reprezenta, astfel, un mijloc eficient de realizare a obiectivelor majore ale domniei, de care Petru Rareş a fost conştient şi ale cărui atribute a încercat să le fructifice.

După cum se ştie, datorită politicii desfăşurate de Ştefan cel Mare şi de urmaşii săi imediaţi, s-a stăvilit alcătuirea unor întinse domenii boiereşti, asemănătoare celor din prima jumătate a secolului al XV-lea. Petru Rareş a continuat această practică. Boieri ca fostul mare logofăt din vremea lui Ştefan cel Tînăr şi viitorul logofăt al lui Ştefan Lăcustă, Trotuşanu, ca vornicii Huru sau Grozav, nu stăpîneau mai mult de şase, şapte sate, răspîndite şi acestea în diferite colţuri ale ţării [47]. Numai marele logofăt Toader îi întrecea în această privinţă, datorită daniilor făcute chiar de Petru Rareş, însă numai din sate cumpărate [48]. Prin urmare, luaţi în parte, nici unul din aceşti boieri nu se putea compaia în ceea ce priveşte puterea economică sau militară cu domnul şi nu putea să-i facă o opoziţie serioasă. Ei puteau deveni primejdioşi doar atunci cînd ajungeau să se coalizeze şi, eventual, să primească ajutor din afară.

Modalitatea transpunerii în fapt a acestei politici domneşti reiese, dealtfel, limpede, din examinarea tipologiei documentelor emise de cancelaria lui Petru Rareş în prima domnie, întrucît mai mult de două treimi privesc transferări de proprietăţi sau împărţiri ale lor între urmaşi şi numai o treime se referă la confirmări [49]. Iar acestea din urmă au fost emise mai ales pentru „locuri pustii" sau pentru silişti, adică în acele cazuri cînd condiţiile sub care fuseseră donate în trecut nu se îndepliniseră. Or, din punct de vedere social, rezultatul unei astfel de proceduri echivala cu menţinerea unei însemnate categorii de proprietari mici şi mijlocii, adică tocmai a acelei boierimi care, avînd nevoie de protecţia domnească, acorda autorităţii acesteia întregul său sprijin politic şi militar.

---

[46] În legătură cu politica domniei faţă de proprietate, în general, vezi I. C. Filitti, *Proprietatea solului în Principatele Române pînă la 1864*, Bucureşti, 1935 ; C. Cihodaru, *Forme de proprietate feudală în Moldova*, *„Studii şi cercetări ştiinţifice"*, Ştiinţe sociale, Iaşi, VI (1955), nr. 3—4, p. 1—30 ; N. Grigoraş, *Contribuţii la cunoaşterea politicii domniei în Moldova faţă de proprietatea funciară condiţionată, sec. XIV—XVII*, „Studii şi cercetări ştiinţifice", Istorie, Iaşi, XIII (1962), nr. 1, p. 55—79 ; Valeria Costăchel, *Contribuţii la istoria socială a Moldovei în sec. XIV—XVII*, „Romanoslavica", XI (1965), p. 155—165.

[47] *DIR*, A, XVI, 1, p. 63, 64, 181, 209, 274, 283, 327.

[48] *Ibidem*, p. 125—126, 150, 194, 221, 222, 249—250, 253—254, 256, 294—295, 372, 390.

[49] Din cele 151 de acte interne, 84 privesc transferuri, 52 confirmări, iar 15 sînt de altă natură (în special danii).

Alături de proprietate, slujba pe care fiecare stăpîn de pămînt, mare sau mic, o datora domnului constituia un alt mijloc, nu mai puţin eficient, în realizarea obiectivelor sociale ale politicii domneşti. Şi aceasta, pentru că, în afară de accepţiunea ei generală, slujba ajunsese să însemne în vremea lui Petru Rareş şi o suită întreagă de funcţii în aparatul de stat, prin repartiţia cărora domnia îşi crea cel mai apropiat suport politic. Într-adevăr, deosebindu-se de categoria *nemeşilor* [50] — proprietari de pămînt lipsiţi de dregătorii —, *slujitorii şi curtenii*, cu obligaţii de ordin militar sau administrativ pe lîngă o curte domnească, reprezentau din punct de vedere numeric o forţă considerabilă, pe care efectivul ridicat al armatei moldovene din această perioadă, dacă nu o poate preciza cu exactitate, o probează totuşi. La rîndul lor, ei se împărţeau în mai multe grupări: de curteni propriu-zişi, de hînsari, de călăraşi sau de roşii [51], după cum dintre slujitorii mai înstăriţi se recrutau, pentru a îndeplini slujba sub conducerea unui mare dregător, cetele de *vistiernicei*, *stolnicei*, *pitărei*, *sulgerei*, *păhărnicei*, *comişei*, *spătărei*, *portărei* sau *uşerei* şi *aprozi*, care efectuau îndatoririle ce le reveneau la curte timp de un anumit număr de zile pe an, prin rotaţie [52]. Dat fiind caracterul complementar al slujbelor civile şi militare, domnul dispunea, în acest fel, şi de o oaste permanentă în preajmă, care reuşea să impresioneze pe călătorii străini [53].

Totodată, prin intermediul funcţiilor mai importante ale aparatului de stat, domnul putea să fructifice, în folosul politicii sale, slujba pe care, datorînd-o, o şi solicita marea boierime. Evident, elementele boiereşti grupate de la început în jurul lui Petru Rareş reprezentau partida nouă, ridicată în urma înfrîngerii răscoalei din 1523. Interesele ei erau legate, aşadar, de politica inaugurată de Ştefan cel Tînăr şi preluată de Petru Rareş. Acesta nu a procedat însă la restructurarea masivă a repartiţiei stăpînirilor feudale existente — pe care o dorea, desigur, noua grupare boierească —, deoarece şi-ar fi diminuat, pe de o parte, veniturile, iar pe de altă parte, şansele de a-i readuce pe pribegii „hicleni" în ţară. O danie ca aceea făcută lui Grozav, pîrcălabul de Roman, se explică prin intrarea întîmplătoare a satului Şendreşti în stăpînirea domnească, datorită desherenţei [54], fără a indica o regulă. Tocmai de aceea, în ciuda relativei satisfacţii pe care domnul a încercat să i-o ofere în politica sa

---

[50] Ca o categorie socială aparte ei apar abia peste cîteva decenii (*ibidem*, XVI, 3, p. 24: nemeşii şi vatagii din ţinutul Vasluiului; XVI, 4, p. 4—6: categorie impozabilă în catastiful lui Petru Şchiopul). Izolaţi, sînt menţionaţi însă şi în vremea lui Petru Rareş (*ibidem*, XVI, 1, p. 245: Nenciul nemeş).

[51] Pentru hînsari, viteji şi curteni, vezi pisania bisericii de la Războieni, în N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, I, Bucureşti, 1915, p. 43—44, şi *Cronicile slavo-române*, p.18. Pentru roşiori pledează existenţa satelor cu acelaşi nume de pe Moldova şi de pe Crasna, înainte de Petru Rareş; vezi şi Stoicescu, *Curteni şi slujitori*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1968, *passim*.

[52] *DIR*, A, XVI, 1, p. 185 şi 2, p. 172 (vistiernicei); XV, 2, p. 186 şi XVI, 1, p. 66 (stolnicei); XV, 2, p. 171 (pitărei); XVI, 1, p. 524 şi 587 (sulgerei), p. 46, 325 şi 573 (păhărnicei); XV, 2, p. 303 (comişei); XV, 2, p. 180 şi 255 şi XVI, 1, p. 607 (aprozi).

[53] *Călători*, I, p. 199 (Georg Reicherstoffer).

[54] *DIR*, A, XVI, 1, p. 274—275.

externă, această boierime se va arăta, treptat, tot mai nemulţumită de beneficiile colaborării sale la conducerea statului.

Fără a putea fi asimilată slujbei feudale propriu-zise, activitatea complexă a clerului nu a scăpat, totuşi, nici ea atenţiei domneşti. Dimpotrivă, printr-o operă ctitoricească tinzînd să reediteze exemplul părintelui, Petru Rareş, a stimulat viaţa mănăstirească, urmărind, desigur, cîştigarea unui sprijin deosebit de preţios, în condiţiile mentalităţii generale, pentru înfăptuirea deziderátelor politice ale ţării. A respectat, de asemenea, largile imunităţi de care se bucurau mănăstirile încă din perioada anterioară, acordîndu-le şi celor nou-construite. La 27 aprilie 1529, domnul hotăra, de exemplu, ca oamenii din satul Sălăgeni, al mănăstirii cu acelaşi nume, construită de Eremia fost vistier, „să nu aibă a ne lucra nici o muncă a noastră şi nici judeţii să nu-i judece şi să fie legea acestui sat cum este legea şi a celorlalte sate mănăstireşti". În acelaşi sens este elocventă şi scutirea acordată, la 21 martie 1528, popii Luca din Suceava, pentru o casă a acestuia de pe Uliţa Nouă, „unde au fost tătăraşii", ca „să nu aibă a da nici o dare, nici mare, nici mică, şi nici o angherie, nici să nu lucreze la lucrul nostru, nici piatră de ceară să nu dea"[55]. Şi într-adevăr, ca urmare a acestei atitudini, biserica a aderat la politica domnească, închinîndu-i lui Petru Rareş, prin cronica episcopului de Roman, Macarie, o adevărată apologie a guvernării sale, iar Grigore Roşca, egumenul mănăstirii Pobrata şi vărul său după mamă, precum şi Atanasie, episcopul de Vad, devenindu-i colaboratori apropiaţi.

Dacă structura socio-economică a ţării continua să ofere, în esenţă, aceleaşi posibilităţi de realizare politică a dezideratelor obşteşti, raporturile care urmau să mijlocească transpunerea lor în fapt erau însă fără îndoială, cele ale vieţii de stat. Tocmai de aceea, Petru Rareş a adoptat, încă de la înscăunare, o atitudine de maximă responsabilitate politică, instituind singura modalitate de conducere în măsură să combată abuzul de putere al celor ce-i datorau, de drept, supunere: guvernarea autoritară. Aflată, desigur, la limita extremă a variantelor unui regim politic, ea se întemeia totuşi pe concepţia, teoretic acceptată, despre originea divină a puterii domneşti — exprimată în formula „domn din mila lui Dumnezeu" —, precum şi despre prerogativele acesteia, în virtutea cărora cel ce le reprezenta era proprietarul suprem al ţării, comandantul forţei ei militare, judecătorul tuturor locuitorilor şi purtătorul de cuvînt al acestora în faţa vecinilor.

Dealtfel, conştient de imperativele vremii, după cum pretinde Ivan Peresvetov, domnul Moldovei i-ar fi înşirat acestuia toate cauzele care au determinat decăderea şi dispariţia Imperiului bizantin şi pe care un adevărat conducător de stat trebuia să le preîntîmpine. „Aşa vorbeşte — relatează Peresvetov — Petru voievod despre împărăţia grecească. Nobilii greci, în vremea împăratului Constantin... stăpîneau împărăţia,

[55] *Ibidem*, p. 278 şi 321.

nu ţineau în seamă întru nimic jurămintele, trădau şi vindeau pe mită împărăţia cu judecăţile lor nedrepte şi din lacrimile şi sîngele creştinilor îşi umpleau bogăţiile cu agonisită necurată şi ei înşişi s-au lenevit să lupte cu tărie pentru credinţa creştină şi pe împărat l-au îndepărtat de la oastea lui... Şi astfel, împărăţia grecească şi credinţa creştină şi frumuseţea bisericilor le-au predat spre batjocură turcilor de alt neam...". Petru Rareş i-ar fi spus, de asemenea : „Dacă vreun împărat şi-ar pierde însuşirile sale de oştean şi s-ar lăsa cuprins de mare blîndeţă, aceasta va fi spre folosul duşmanilor săi, ⟨căci⟩ împăratul ⟨acela⟩ nu se va ⟨mai⟩ gîndi la oaste, nici la orînduială în împărăţia lui, ⟨ci⟩ el va petrece..., iar asupra ostaşilor lui va aduce mare amărăciune şi asupra întregii împărăţii mari nenorociri de la nobilii săi" [56]. În acest program de guvernare accentul se punea evident pe supravegherea drastică a boierimii.

Spre deosebire de Peresvetov, mulţi dintre călătorii străini, mai ales cei care prin însăşi formaţia sau poziţia lor aprobau denigrarea domnului, au calificat politica internă a lui Petru Rareş drept tiranie. Aşa, de exemplu, Anton Verancsics afirmă că : „moldovenii sînt mai blînzi de felul lor şi nu sînt aşa de aprigi faţă de domnii lor ; cînd s-au apucat să-l ridice pe unul în scaun şi să-l primească drept domn, îl slujesc cu credinţă şi-l însoţesc cu iubire, decît doar dacă noul domn nu alunecă spre tiranie şi ei văd că sînt dispreţuiţi de el. Pe unul ca acesta ei caută să-l scoată din mijlocul lor sau să-l alunge din domnie, precum l-au alungat în zilele noastre pe voievodul Petru cu ajutorul lui Soliman, împăratul turcesc" [57]. Fireşte însă că acuzaţia de tiranie nu redă decît poziţia unei părţi a boierimii moldovene, şi anume a autorilor trădării din 1538 sau a celor care au refuzat să se supună domnului după revenirea acestuia în scaun, deoarece alţi călători străini sau agenţi diplomatici, cărora li s-a cerut să observe cu obiectivitate starea de spirit care domnea în ţară, nu uitau să sublinieze marea afecţiune de care se bucura domnul în marea masă a poporului. În raportul făcut de un dregător polonez de la graniţa dinspre Moldova superiorilor săi, după ce se descria reîntoarcerea lui Petru la domnie, în 1541, şi înfrîngerea rezistenţei lui Alexandru Cornea, se adăuga, de exemplu, că poporul „este foarte mulţumit de întoarcerea lui Petru, deoarece îl apăra de nedreptăţile boierilor ; astfel, părăsindu-şi stăpînii, el a alergat bucuros la Petru, fostul voievod" [58]. De asemenea, după un alt dregător polon, Alexandru Cornea ar fi căzut pentru că era „nepriceput" *(ignavus)* şi „nu apăra plebea de cei puternici". De aceea „poporul l-a urît şi a aderat la Petru, fostul domn, care îl apăra de nedreptăţile celor puternici", predîndu-i pe sfetnicii şi dregătorii celui dintîi lui Petru [59]. În sfîrşit, Paul Giovio, care a prezentat pe larg expediţia sultanului Soliman Magnificul în Moldova, în anul 1538, constata la rîndu-i că poporul

---

[56] *Călători*, I, p. 452 şi 457.
[57] *Ibidem*, p. 463.
[58] *Hurmuzaki*, II, 4, p. 278–279.
[59] *Ibidem*, p. 279.

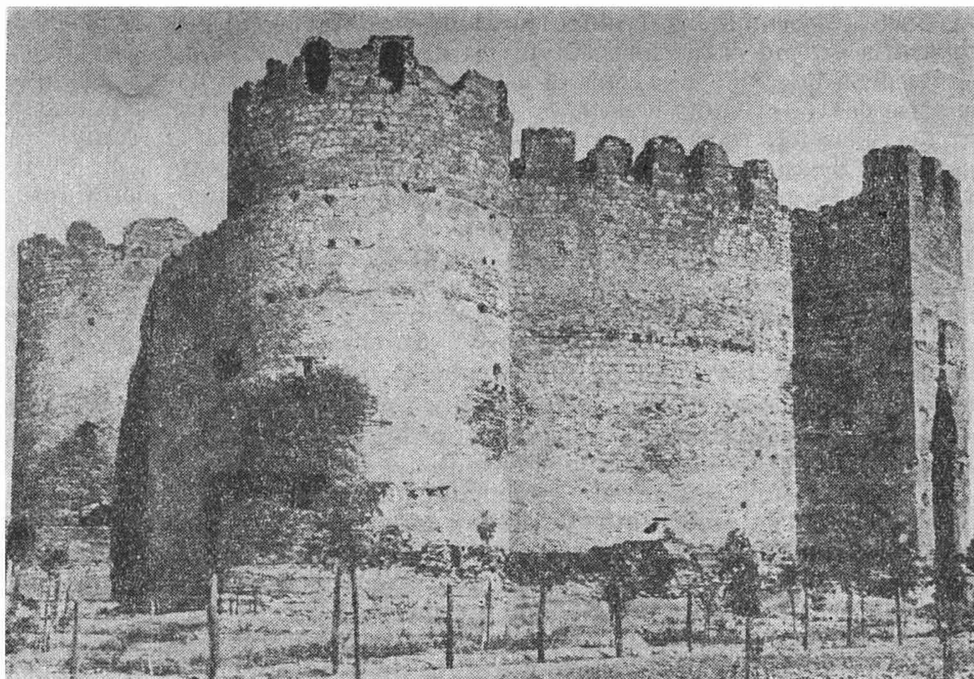

Fig. 4. — Cetatea Soroca refăcută de Petru Rareş la 1543.

simpatiza pe Petru, pe cînd boierimea îi era duşmănoasă [60]. Iată, deci, suficiente mărturisiri care, infirmînd accepţiunea tiranică a guvernării lui Petru Rareş, precizează, totodată, manifestările supuse îndeosebi rigorii extreme a acestuia : neascultarea, nedreptatea şi samavolnicia. Tocmai de aceea, Georg Reicherstorffer conchidea că „Această ţară este vrednică de toată lauda... pentru faptul că domnul pedepseşte cu toată asprimea pe răufăcători şi în aşa fel că se dau pedepse felurite după felurile deosebite ale crimelor... chiar şi pentru cele mai mici abateri..." [61].

Fireşte, pretinzînd „cea mai credincioasă slujbă" [62], aşa cum chiar unul din reprezentanţii boierimii recunoştea, domnul n-ar fi putut să-şi impună cuvîntul dacă nu şi l-ar fi întemeiat pe forţa capabilă să-l facă respectat. Petru Rareş a reuşit însă, destul de curînd, să pună din nou în valoare atributele organizării militare a ţării, acţiune cu atît mai necesară, cu cît ea rezulta din convergenţa imperativelor interne ale guvernării cu solicitările situaţiei externe din zonă. Şi într-adevăr, datorită calităţilor ei, oastea Moldovei a atras atenţia tuturor celor care au cunoscut-o.

---

[60] *Relaţiunea lui Giovio*, p. 41.
[61] *Călători*, I, p. 201.
[62] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 358.

„Ţară puternică prin armată şi bogăţie şi mîndră în război", exclama, de exemplu, Georg Reicherstorffer [63], pentru a încerca apoi să-şi argumenteze afirmaţia invocînd calităţile războinice ale moldovenilor. Coroborînd însă informaţiile existente, elementele definitorii ale acestei puteri militare apar mai degrabă ca rezultate ale unei eficiente politici domneşti.

Aproape toţi călătorii care au trecut prin Moldova în vremea lui Petru Rareş subliniază caracterul popular al oştirii şi accentul pus pe călărime, în organizarea ei. Georg Reicherstorffer nota despre moldoveni că „în treburile ostăşeşti şi războinice ei sînt deosebit de bine pregătiţi în felul lor" [64], iar Paul Giovio, unul dintre contemporanii lui Rareş, scria că fiecare român, oricît de sărac, avea un cal pentru război [65]. În acelaşi fel vorbea Anton Verancsics despre locuitorii Moldovei, despre felul lor de luptă, despre armamentul şi îmbrăcămintea lor : „Ei se luptă mai mult călare. Trupe de pedestraşi nu folosesc deloc, decît doar pentru a-i hărţui pe duşmani în locuri muntoase. Şi pe acestea le au risipite şi fără rînduială". Tot el relevă existenţa la moldoveni a unei „cavalerii uimitor de numeroase", dar şi aportul adus de ţărănime la cîştigarea victoriilor Moldovei din vremea lui Rareş, „atît de pricepută şi de dîrză în atacarea duşmanului în asemenea locuri grele, încît cei ce nu au văzut acest lucru cu greu ar putea fi făcuţi să-l creadă. Îmbrăcaţi într-o dimie de culoare brună, grosolană şi peste măsură de păroasă, acoperiţi pe cap cu o căciulă ascuţită de acelaşi fel, în formă de piramidă..., înarmaţi doar cu un ţepoi şi cu o coasă legată de o prăjină, nespus de sprinteni, aleargă departe în mare număr prin acele păduri şi munţi şi atacă peste tot locul deopotrivă rîndurile duşmanilor, fie ele cele din faţă sau de la mijloc sau de la urmă şi chiar în toate nopţile îi hărţuiesc, cu mari pierderi pentru aceia" [66]. Evident se descrie aici participarea la luptă a ţărănimii care, atît ca armament cît şi prin felul de a lupta, se deosebea de cavalerie. Cronicarul polonez Bielski, participant la lupta de la Obertyn, făcea, la rîndul său, deosebire între ţărănime şi oastea de curteni a domnului Moldovei. El afirma că moldovenii sînt foarte iscusiţi în lupta cu suliţa, deşi nu sînt decît „ţărani" ... „plecaţi de la plug" [67].

În ceea ce priveşte efectivul la care se ridica oştirea Ţării Moldovei, informaţiile date de aceiaşi călători străini confirmă constatările anterioare. Astfel, Georg Reicherstorffer, care era bine informat, observa că „Principele acestei ţări, care se numeşte voievodul Moldovei, ţine pentru strălucirea curţii sale, pe cheltuiala sa zilnică, trei mii de călăreţi care stau necontenit sub arme, gata să însoţească oriunde pe voievod cu trupele lor. Dealtfel, voievodul poate, atunci cînd nevoia unui război ar cere-o, să adune în ţara sa, fără mare greutate şi muncă, făcînd chemare obştească,

---

[63] Ilarian, *Tesaur*, III, p. 130.
[64] *Călători*, I, p. 196.
[65] *Relaţiunea lui Giovio*, p. 29.
[66] *Călători*, I, p. 407 şi 418—419.
[67] Hăjdeu, *Arch. ist. Rom.*, I, 2, p. 168.

o oaste pînă la şaizeci de mii de călăreţi şi pedeştri" [68]. Pentru a asigura cavaleria sa cu cai, exportul acestora era prohibit, în ţară crescîndu-se minunaţi cai turceşti şi moldoveneşti, precum şi foarte buni cai „asturcomi". Seniawski, comandantul polon învins de oştile lui Petru Rareş la Siret, aprecia însă în mod exagerat, prin 1540, că din Moldova s-ar fi putut ridica în acea vreme la luptă împotriva turcilor pînă la 100 000 de călăreţi [69]. În schimb, Fabio Mignanelli, cu doi ani mai înainte, afirma că Moldova putea ridica singură pînă la 30 000 de ostaşi, iar Nicolae Olahus era informat că moldovenii puteau strînge cam 40 000 şi mai bine de oameni [70]. Petru însuşi promitea solilor Marc Pempflinger şi Balthasar Bánffy, trimişi la el de Ferdinand de Habsburg, în 1536, că ar putea ridica la luptă, în cazul unei expediţii generale împotriva turcilor, pînă la 45 000 de oameni aleşi. Cerea ca într-un astfel de caz să i se pună la dispoziţie 5 000 de ostaşi cu maşini de război din cele ce sparg zidurile [71]. Propuneri asemănătoare făcea episcopului de Lund, la Oradea, tot atunci, vistierul moldovean Mateiaş, care vorbea de o oştire obişnuită de 30 000—40 000 de oameni, iar în cazul cînd împăratul ar porni o expediţie împotriva turcilor, 60 000 sau chiar 80 000 de ostaşi bine instruiţi [72].

Cam aceasta era deci puterea de luptă a Moldovei în vremea lui Petru Rareş : o oştire de aproximativ 40 000 luptători, dar al cărui efectiv, în caz de primejdie gravă, cînd se chemau la luptă masele ţărăneşti, se putea ridica pînă la 70 000 de oameni. Într-adevăr, Verancsics afirma că în 1538, în faţa invaziei turceşti, Petru a putut strînge 70 000 de oşteni [73], în timp ce împotriva Poloniei, cu prilejul luptelor pentru Pocuţia, ridicase numai 40 000 de oameni. Referindu-se la regele Poloniei, care ameninţa pe atunci pe Rareş cu 70 000 de ostaşi şi la greutăţile financiare în care se zbătea acesta, domnul Moldovei aprecia, dealtfel, că „aşa ceva se poate, dar trebuiesc şi 70 000 de vase cu galbeni ungureşti pe care regele nu-i are" [74]. Din această comparaţie se poate vedea ca Rareş era conştient de marea putere militară de care dispunea.

Una din marile calităţi ale oştirii moldovene consta apoi în repeziciunea cu care ea se concentra. Faptul acesta era remarcat de Reicherstorffer, după care domnul Moldovei întreţinea o oaste pregătită ca la sosirea vrăjmaşilor să poată ocupa cu uşurinţă, înaintea acestora, oricare loc de trecere [75]. Ea nu era însă o oaste permanentă, formată din mercenari, plătiţi din visteria domnească, cum credea solul lui Ferdinand, ci, mai degrabă, era formată din acele cete de curteni care făceau serviciul cu schimbul la curţile domneşti sau la cetăţi. Acelaşi afirma că domnul

[68] *Călători*, I, p. 199.
[69] N. Iorga, *Studii şi documente*, XXIII, p. 47—48.
[70] *Călători*, I, p. 465 şi 488.
[71] *Ibidem*, p. 378.
[72] *Hurmuzaki*, II, 4, p. 103—104.
[73] Ilarian, *Tesaur*, III, p. 157.
[74] *Hurmuzaki*, II, 1, p. 136.
[75] *Călători*, I, p. 193.

avea în serviciul său şi un număr de tătari, dintre cei care locuiau în Moldova, dar fără a fi reduşi, bineînţeles, în stare de robie. Ei dispuneau de 500 de gospodării şi erau „deopotrivă legaţi prin credinţa lor de voievod şi siliţi a porni expediţii războinice cu trupele lor instruite, chiar împotriva tătarilor din afară, ale căror năvăliri le îndură nu arareori această ţară" [76]. Este vorba de tătarii care mai tîrziu vor fi cunoscuţi sub numele de lipcani.

În sfîrşit, armata Moldovei din vremea lui Petru Rareş se remarca printr-o disciplină severă. Vorbind despre lupta de la Obertyn, un autor polon afirma astfel că la moldoveni exista obiceiul ca toţi cei care fugeau de pe cîmpul de luptă să fie pedepsiţi cu o moarte mai cumplită decît dacă ar fi căzut pe cîmpul de luptă [77]. Fireşte, această asprime nu izvora însă numai din practica de conducere adoptată de domnul ţării. Fiind o armată cu un pronunţat caracter popular şi luptînd pentru interesele reale ale ţării, trădarea nici nu putea fi tratată altminteri.

Moldova avea, de asemenea, în vremea lui Petru Rareş şi o bună artilerie, moştenită încă de la Ştefan cel Mare. Faptul era cunoscut de Ioan Zápolya, care, în 1529, scria lui Ştefan Bathory să ceară de la voievodul Moldovei bombarde şi meşteri tunari pentru a distruge zidurile oraşelor din Transilvania, răzvrătite împotriva sa [78]. La tunurile vechi, de fier, cumpărate de la genovezi [79], s-au adăugat apoi cele cucerite în lupta de la Feldioara. Ercole Dalmatul, vorbind despre cele 50 de tunuri pierdute de moldoveni la Obertyn, spunea că ele fuseseră ale lui Ioan Albert şi că printre ele se afla şi „un alt Certaldo", adică un tun care a fost turnat de vestitul armurier Certaldo, cel care făurise o sabie scumpă lui Francisc I, regele Franţei [80]. În realitate tunul acesta, ca şi altele, fusese capturat în lupta de la Feldioara [81]. Printre tunurile cu care era înzestrată cetatea Sucevei existau şi unele „de mare preţ". Un astfel de tun a fost stricat „de Dragoş ce-au fost portar la Arbure, în Cetatea Sucevii", în vremea lui Bogdan voievod [82]. Chiar după pierderea artileriei la Obertyn, Moldova a continuat să dispună de tunuri, dar ele nu mai erau suficiente în caz de război. Tocmai de aceea, domnul cerea lui Ferdinand, în anul 1536, un număr de 5 000 de ostaşi cu „maşini de război din cele ce sparg zidurile".

Totuşi, puterea artileriei moldovene era diminuată de cîteva elemente. Primul din acestea consta în inexistenţa unor ostaşi de ţară care să ştie cum să manevreze tunurile. În lipsa lor, se angajau străini, care nici ei nu erau prea pricepuţi. În timpul campaniei din Transilvania, din 1530, oştirea Moldovei a asediat oraşul Braşov şi a voit să-l ia cu asalt,

---

[76] *Ibidem*, p. 197.
[77] *Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 38.
[78] *Ibidem*, II, 3, p. 638.
[79] *Relaţiunea lui Giovio*, p. 29.
[80] *Călători*, I, p. 315.
[81] *Hurmuzaki*, VIII, p. 58.
[82] *DIR*, A, XVI, 1, p. 501.

dar tunurile au fost aşezate în munţi, prea departe de oraş, ghiulelele trimise de ele căzînd în interiorul acestuia fără să producă vreo pagubă [83]. Lupta de la Obertyn a început, de asemenea, printr-un duel de artilerie, însă tunarii moldoveni, conduşi, se presupune, de un trădător, nu ţinteau bine [84]. Deseori, în cazuri mai grele, cum a fost în 1538, tunarii străini refuzau chiar să lupte. Pe de altă parte, praful de puşcă nu se producea în cantitate îndestulătoare şi domnul se vedea silit să-l importe din Transilvania. În 1529, Petru cerea de la bistriţeni, prin Simion Dracsin, pîrcălabul de Ciceu, muniţii şi anume: pulbere pentru bombarde (*tria vasa vegeticium)* şi plumb *(una massam)* [85]. Ştefan Lăcustă mulţumea, la rîndul său, aceloraşi bistriţeni pentru praful de puşcă trimis, asigurîndu-i că îl va plăti mai tîrziu, deoarece se afla atunci pe urmele unui lotru (pretendent la domnie) [86].

Capacitatea defensivă a ţării era sporită apoi de un număr important de cetăţi, situate unele pe graniţă, iar altele în interior, nu prea mari, dar puternic întărite. După ocuparea Chiliei şi Cetăţii Albe, în 1484, de către turci, Moldova rămăsese fără apărare la graniţa de sud. Mica cetăţuie de lemn de la Crăciuna, situată pe teritoriul actual al satului Independenţa (jud. Galaţi) [87], nu mai este menţionată nici ea în documente. La graniţa răsăriteană a ţării, stăteau, în schimb, de veghe, pe Nistru, cetăţile de la Tighina (aceasta numai pînă în 1538, cînd a fost luată de turci), Ciobărciu, Orhei şi Soroca, iar la graniţa de nord, Hotinul. În interior constituiau piedici serioase în calea înaintării duşmanului cetăţile Suceava, Neamţ şi Roman, prima fiind şi cea mai puternică. Vorbind despre expediţia sultanului Soliman Magnificul, din 1538, în Moldova, cronicarul turc Mustafa Gelalzade scria despre ea că era înaltă, cu turnuri solide, cu porţi înguste şi şanţuri largi, cu neputinţă de pătruns chiar pentru zborul unei păsări. În turnurile ei se găseau tunuri de toate mărimile, muniţii şi provizii din belşug. Şanţurile ei aveau ţepuşe de lemn şi de fier, care alcătuiau alte piedici în calea atacatorilor. Un alt cronicar turc, Mustafa Ali, referindu-se la acelaşi eveniment, spunea că era o cetate cu turnuri puternice, mici şi mari, de formă concavă, şi cu un şanţ lat şi adînc. Era plină de tunuri, darbezenuri şi havane, iar la intrări se aflau întărituri suplimentare, făcute din trunchiuri de copac [88]. Fireşte, Petru Rareş a menţinut intactă puterea de rezistenţă a cetăţilor ţării, documentele păstrate atestînd tocmai acum ultima lor reparare generală înainte de a fi distruse din ordinul turcilor.

---

[83] *Călători*, I, p. 218.

[84] N. Iorga, *Acte şi fragmente*, I, p. 9—12; *Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 36.

[85] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 328.

[86] Gr. Tocilescu, *534 documente*, p. 522—523.

[87] L. Chiţescu, *Cercetările arheologice de la Cetatea Nouă (jud. Neamţ) şi cetatea Crăciuna (jud. Galaţi)*, „Materiale şi cercetări arheologice", IX (1970), p. 367—371.

[88] *Cronici turceşti*, I, p. 269.

În acest scop, domnul a chemat meşteri saşi de la Bistriţa, care au lucrat la consolidarea cetăţilor Neamţ şi Soroca [89].

Pentru a întregi ansamblul raporturilor interne în care se afla angajată puterea domnească şi din a căror desfăşurare a rezultat politica oficială a acesteia, este necesar să fie luată, în sfîrşit, în consideraţie şi colaborarea dintre Petru Rareş şi reprezentanţii boierimii în conducerea treburilor de stat, colaborare de natură să explice, parţial, un deznodămînt pe care principiile de bază ale guvernării păreau să-l excludă. Desigur, cadrul juridic al acţiunilor de stat nu a putut fi altul decît cel consacrat de organizarea feudală a ţării, domnului, ca exponent al puterii suverane, fiindu-i recunoscut dreptul de iniţiativă şi de sancţionare a tuturor hotărîrilor, iar sfatului domnesc dreptul de a-i cere acestuia permanenta sa consiliere şi, implicit, avizare.

Una dintre preocupările principale ale domniei lui Petru Rareş a fost, de aceea, normalizarea propriului său statut juridic, întrucît, aşa cum s-a arătat deja, fiind descendent nelegitim al lui Ştefan cel Mare, şi, totodată, ales ca succesor pe tronul ţării de către boierime, situaţia putea fi oricînd interpretată în defavoarea sa. Aşa s-a întîmplat probabil în cursul anului 1528, cînd, conform unui document din 25 martie 1529, a avut loc o încercare a vornicului Gonţa, de a-l răsturna din scaun [90]. Din păcate nu se cunosc alte date cu privire la acest pretendent la tronul lui Rareş. Nu se poate preciza dacă el a fost vornic la o curte regională sau un mare vornic în sfatul ţării. Este cu mult mai probabil că avem de a face cu un vornic subordonat, care a participat la răscoala din 1523 şi, după înfrîngerea ei, s-a refugiat în Imperiul otoman. O solie, trimisă de Petru Rareş în Polonia şi primită de regele acestei ţări la 1 decembrie 1528, arată, printre altele, că domnul prinsese înainte de acea dată un om care, pus la cale de turci, se pretindea voievod al Moldovei. Petru l-a prins şi el şi-a primit răsplata ambiţiei sale [91]. Răzvrătirea a avut loc deci în vara anului 1528, cînd se emite din cancelaria domnului ultimul document din acest an [92]. Gonţa nu a găsit partizani printre boieri sau a găsit prea puţini. De aceea, el a

---

[89] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 317 şi 432; alte cereri de zidari la p. 325, 440 şi 447 419. Vezi şi Alex. Lapedatu, *Ioan, zidarul lui Petru Rareş*, în BCMI, V (1912), p. 18. Se poate considera, în acelaşi sens, că Petru Rareş a intenţionat să transforme şi Iaşii într-o adevărată fortificaţie, întrucît Reicherstorffer denumea aşezarea urbană de aici „cetate" (*Călători*, I, p. 198—199), iar în 1538 oştile turceşti îi distrugeau întăriturile (*Cronici turceşti*, I, p. 252—253).

[90] *DIR*, A, XVI, 1, p. 318.

[91] *Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 18.

[92] *DIR*, A, XVI, 1, p. 296—299. Const. C. Giurescu şi Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, 2, p. 272, consideră că Petru a iertat mai tîrziu pe Gonţa şi i-a restituit satul. Documentul din 4 februarie 1548 (*DIR*, A, XVI, 1, p. 614), pe care se sprijină această afirmaţie, ca şi alte documente de mai tîrziu relative la Gonţa, sînt însă false. Dealtfel, documentul din 25 mai 1529 arată clar că pretendentul „şi-a pus capul" atunci. Acelaşi lucru îl arată şi solia trimisă de Rareş în Polonia. În legătură cu pretendenţa lui Gonţa, vezi şi precizările lui I. Minca şi C. A. Stoide, citate la cap. I, n. 56.

fost repede înfrînt și ucis. În documente nu se menționează alte confiscări de domenii boierești, în afară de satul Cobîlia de pe Nistru, proprietatea pretendentului. Totuși, este posibil ca cercetările în legătură cu acest eveniment să fi continuat pînă în martie 1529, căci documentele din această perioadă lipsesc cu totul. În cele din urmă, folosind cu abilitate poziția în care se afla, odată cu el, și partida boierească de la conducerea statului, Petru Rareș a izbutit să-și impună legalitatea domniei, după cum atestă desemnarea fiului său, Bogdan, ca succesor al tronului, iar din 1535, a lui Iliaș și Ștefan. Firește, la această consolidare a situației sale a contribuit și contractarea unei căsătorii de prestigiu, cu Elena-EcaterinaBrancovici [93], fiica despotului sîrb Iovan Brancovici, căsătorie grevată evident de semnificații politice.

În ceea ce privește respectarea atribuțiilor *sfatului de obște*, care funcționase chiar cu prilejul alegerii ca domn a lui Petru Rareș [94] și va continua să se afirme în situații similare [95], informația cunoscută nu oferă nimic concludent. Este posibil, totuși, ca acest organ al puterii centrale să fi fost consultat în ajunul intervenției oștilor Țării Moldovei în Transilvania, dată fiind tocmai gravitatea implicațiilor unei astfel de acțiuni. Sfatul domnesc obișnuit, format în esență din 12 dregători — număr spre care converg marea majoritate a știrilor [96] — , dar apărînd în formularul documentelor cu 17 sau chiar mai mulți membri, datorită fiilor domnului și dublurilor pîrcălabilor de la cetăți, a fost însă prezent la luarea celor mai multe dintre hotărîrile domnești.

Un rol important în cadrul acestuia a jucat mai ales logofătul Teodor [97], fratele vitreg al domnului, comandînd de regulă cetele de curteni ale țării și participant activ la evenimentele care au provocat înlăturarea lui Aloisio Gritti, la Mediaș, în 1534. Datorită atribuțiilor lor administrative, judecătorești și militare, vornicii Ștefan Hrană, Nicoară Grozav și Efrem Huru, dispunînd pe rînd de această dregătorie, s-au înscris, firește, printre membrii marcanți ai sfatului. Cel de-al doilea a dovedit, în plus, reale însușiri de comandant, repurtînd în fruntea oștilor moldovene, la 22 iunie 1529, categorica victorie de la Feldioara, împotriva armatelor ferdinandiste.

---

[93] Gorovei, *Note istorice și genealogice*, p. 124.

[94] *Cronicile slavo-române*, p. 95 ; *Hurmuzaki*, II, 3, p. 600 (scrisoare de felicitare a regelui polon, în care se menționa că alegerea fusese făcută *ab omnibus terrae Moldaviae ordinibus concordibus et unanimis votis etc. ...*) ; vezi și C. Cihodaru, *Sfatul domnesc și sfatul de obște în Moldova (sec. XV—XVIII)*, în „Anuar" — Iași, I (1964), p. 55—85.

[95] Ureche, *Letopisețul*, p. 156 (la alegerea lui Iliaș Rareș), *Cronicile slavo-române*, p. 104—105 (a lui Ștefan Rareș) ; Hăjdeu, *Arh. ist. Rom.*, II, p. 41 (a lui Alexandru Cornea : *omnium expletus votis et publico consensu seu acclamatus)*.

[96] C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 64 și urm. Pentru problemele generale ale raporturilor dintre domn și sfat, vezi și N. Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, București, Editura Academiei, 1968, p. 87—101.

[97] Vezi și G. Coriolan, *Logofeții mari Toader Bubuiog și Toader Băloș și alți boieri ai lui Petru Rareș în întiia lui domnie*, „Neamul românesc literar", II (1910), p. 122 și urm., și I. Minea, *Despre Teodor, fratele lui Petru Vodă Rareș*, „Cercetări istorice", VIII—IX, nr. 3, p. 349—351.

În legătură cu vornicia în timpul domniei lui Petru Rareş se ridică însă problema dacă ea era sau nu de pe atunci scindată şi dacă exista un vornic al Ţării de Sus şi un altul al Ţării de Jos. După cum se ştie, au existat cîte doi vornici în vremea fiilor lui Alexandru cel Bun, atunci cînd puterea în ţară era împărţită între doi domni. Dualitatea nu s-a menţinut însă după ce puterea centrală a fost consolidată în timpul lui Ştefan cel Mare, în lista martorilor din documente apărînd numai un singur vornic. Abia în documentele din al treilea deceniu al celei de-a doua jumătăţi a secolului al XVI-lea apar în acelaşi timp doi vornici : unul pentru Ţara de Sus şi altul de Ţara de Jos [98]. Există însă un raport al unui dregător polon de la graniţa dinspre Moldova, raport în care se afirmă că atunci cînd Petru Rareş a venit în ţară pentru a doua oară ca domn, în 1541, el a fost sprijinit de vornicul (*praefectus*) Moldovei inferioare, care, cu o parte din oştirea adunată de Alexandru Cornea, a trecut de partea noului domn, înlesnind astfel victoria acestuia [99]. E vorba de Efrem Huru, care a deţinut funcţia de mare vornic în timpul domniei lui Ştefan Lăcustă şi Alexandru Cornea, precum şi în ultimul an de domnie al lui Petru Rareş.

Ţinînd seama de această informaţie s-ar putea admite că vornicia a continuat să rămînă scindată şi în timpul domniei lui Ştefan cel Mare şi a urmaşilor săi imediaţi, dar numai unul din titularii ei făceau parte din sfat şi era menţionat în documente ca atare. S-ar putea, de asemenea, ca atribuţiile marelui vornic al Ţării de Sus să fi fost preluate de portarul de Suceava, acesta devenind conducătorul oştilor din Ţara de Sus, pe cînd vornicul a rămas în fruntea celor din Ţara de Jos. Pentru prima ipoteză ar pleda faptul că, în 1529, cînd s-a ridicat împotriva lui Petru Rareş ca pretendent la domnie, Gonţa era vornic, în timp ce în sfatul domnesc apărea în această funcţie Ştefan Hrană [100], iar pentru a doua, informaţia din cronica lui Ureche potrivit căreia oştile care au pătruns în anul 1529 în Transilvania, din părţile de sud ale Moldovei, erau comandate de marele vornic Nicoară Grozav, în timp ce ostaşii care pătrundeau din nordul ţării aveau în fruntea lor pe portarul de Suceava, Onofrei Barbovschi, şi pe pîrcălabul Danciul [101]. La aceasta se mai adaugă ştirea furnizată de acelaşi cronicar, care arată că lupta cu tătarii de la Gura Ciuhurului, din timpul domniei lui Ştefăniţă, a fost decisă pentru moldoveni cînd au sosit pe cîmpul de bătălie „giosenii", conduşi de vornicul Petru Carabăţ [102]. Într-o scrisoare a regelui polonez Sigismund, acesta este arătat în mod expres ca *vornic al Moldovei de Jos (capitaneus inferioris Moldaviae)* [103]. Oricare ar fi însă explicaţia reapariţiei denumirii de vornic al Ţării de Jos şi a considerării ei oficiale, necesitatea unei astfel de scindări rămîne totuşi evidentă pentru perioada lui Petru Rareş.

[98] *DIR*, A, XVI, 2, p. 182. Vezi şi D. Ciurea, *Organizarea administrativă a statului feudal Moldova (sec. XIV—XVIII)*, „Anuar" — Iaşi, II (1965), p. 144—148.
[99] *Hurmuzaki*, II, 4, p. 278—279.
[100] *DIR*, A, XVI, 1, p. 296, 300.
[101] Ureche, *op. cit.*, p. 149.
[102] *Ibidem*, p. 134.
[103] *Hurmuzaki*, II, 3, p. 442 (Petre Carabăţ se afla atunci, în 1523, refugiat la Braşov).

Pîrcălabii principalelor cetăţi din ţară: Hotin, Neamţ şi Roman, precum şi pîrcălabul Sucevei, numit portar, urmau apoi în ierarhia sfatului, pe care îl încheiau dregătorii personali ai domnului. Dintre aceştia, vistierul, administrînd deopotrivă veniturile ţării şi pe cele ale domnului, s-a bucurat, se pare, de o relativă ascendenţă asupra celorlalţi, datorită atenţiei deosebite acordată de Petru Rareş problemelor financiare. Aceasta reiese atît din desele schimbări de vistieri pe care le-a efectuat domnul: Toader, Dumşa, Glăvan şi apoi Mateiaş, cît şi din încrederea acordată ultimului. Într-adevăr, vistiernicul Mateiaş nu s-a ocupat numai cu finanţele ţării, ci a fost întrebuinţat şi în diplomaţie, fiind trimis cu diferite misiuni în Transilvania, pentru a trata cu Zápolya sau cu agenţii regelui Ferdinand. Unul dintre aceştia, episcopul de Lund, se exprima în 1536 destul de elogios despre dînsul. „Se află aici — scria el — vistiernicul domnului Modovei, fără îndoială principe foarte puternic. Acest vistiernic mă întîlneşte foarte des, în secret, şi mă roagă să nu închei pace cu acest voievod Ioan (Zápolya — C.C.), căci domnul său, la orice cerere a mea, este gata să vină cu 30 sau 40 000 de ostaşi aleşi şi va da Transilvania în mîinele regelui romanilor (Ferdinand — C.C.)... Am încheiat cu omul acesta mare prietenie şi am dispus să ne scriem unul altuia. În adevăr, e un om foarte modest, foarte bun şi, pe lîngă aceasta, foarte prudent şi destul de cumpănit în afacerile sale, aşa cum n-aş putea găsi altul în acest regat"[104].

În timpul domniei lui Ştefan Lăcustă, Mateiaş, se pare, a devenit, împreună cu Ungurul, pîrcălab de Roman. Nu trebuie confundat cu vistierul, probabil al II-lea sau al III-lea, Matiaş, fiul lui Cozmin, care a atacat şi a prădat, împreună cu fraţii săi, în 1538, vistieria domnească la Hîrlău[105], deoarece el s-a bucurat în continuare de preţuirea domnească, devenind logofăt.

Pentru înţelegerea raporturilor dintre domn şi sfat este însă necesară examinarea modificărilor care au survenit periodic în componenţa acestuia. Primele schimbări operate astfel de către Petru Rareş în sfatul său iniţial au fost prilejuite de către moartea marelui vornic Ştefan Hrană. Ca urmare, la 9 martie 1529, dregătoria acestuia a fost încredinţată lui Nicoară Grozav, pînă atunci pîrcălab de Roman, în locul căruia a fost numit Zberea, deţinător, pînă la aceeaşi dată, al funcţiei de stolnic. În sfat a fost deci introdusă o singură persoană, Toader, ca stolnic, restul modificărilor reducîndu-se, de fapt, la tot atîtea avansări[106].

Cu mult mai profunde au fost însă transformările sfatului domnesc în anul 1530, cînd funcţia de mare vornic a fost dată lui Efrem Huru, iar cea de portar de Suceava, lui Mihul, fost pîrcălab de Hotin, renunţîndu-se, în schimb, la serviciile celor doi conducători ai oştilor moldovene din

[104] Hăjdeu, *Arch. ist. Rom.*, I, 1, p. 48.

[105] *DIR*, A, XVI, 1, p. 404—405. Pentru problemele generale ale vistieriei domneşti, vezi şi P. P. Panaitescu, *Tezaurul domnesc. Contribuţii la studiul finanţelor feudale în Ţara Românească şi Moldova*, „Studii", XIV (1961), nr. 1, p. 49—85.

[106] *DIR*, A, XVI, 1, p. 296 şi 300.

timpul campaniei transilvănene din anul 1529, Grozav şi Onofrei Barbovschi. Totodată, în noul sfat nu au mai fost menţinuţi Dumşa, Felea şi Ion Gug. Ca urmare, alte trei promovări în dregătorii, precum şi cele cinci apariţii noi, printre care şi cea a lui Glăvan, fost pisar, ca vistier, au redat sfatului domnesc o înfăţişare cu mult deosebită [107]. Se pare totuşi că remanierea nu a fost provocată de descoperirea vreunei uneltiri boiereşti,

Marii dregători ai lui Petru Rareş (1527–1538)

Calitatea	1527 martie 3 – 1528 mai 18	1529 martie 5 – 1529 aprilie 29	1530 aprilie 23 – 1530 august 22	1531 martie 4 – 1537 aprilie 30
Boieri fără dregătorie	Negrilă Grincovici Tălabă Scripcă[3]	idem — idem idem	idem [1] Trotuşan [2] — idem [2]	— idem — idem
Logofeţi	Toader	idem	idem	idem
Vornici	Hrană	Nicoară Grozav[4]	Efrem Huru	idem
Pircălabi de Hotin	Vlad Mihul	idem idem	idem Toader	idem idem
Pircălabi de Neamţ	Cirjă Efrem Hurul	idem idem	idem Danciul Huru	Danciul Huru Liciul
Pircălabi de Cetatea Nouă	Nicoară Grozav Danciul Huru	Danciul Huru Zbiarea	Zbiarea Ion	idem/idem/Crăciun idem/Crăciun[5]/ Toader [6]
Portari de Suceava	Onofrei Barbovschi	idem	Mihul	idem
Spătari	Drăgşan	idem	idem	idem
Vistieri	Toader/Dumşa [7]	idem	Glăvan	idem/Mateiaş[6]
Postelnici	Liciul	idem	idem	Costea Albotă
Ceaşnici	Felea	idem	Popescul	idem
Stolnici	Zbiarea	Toader [4]	Colun [2]	idem
Comişi	Ion Gug	idem [4]	Albotă	Ion Gug/Draxin [8]

[1] După 1530 aprilie 23 dispare.
[2] În doc. din 1530 aprilie 23 lipseşte.
[3] Scripcă apare neregulat.
[4] În doc. din 1529 martie 5 lipseşte.
[5] Începînd cu doc. din 1532 februarie 27.
[6] Începînd cu doc. din 1535 martie 3.
[7] Începînd cu doc. extern din 1527 octombrie 21.
[8] Începînd cu doc. din 1533 martie 6.

[107] *Ibidem*, p. 322, 325.

ci doar de opoziția față de noua orientare a domnului în politica externă. Numai așa se explică, cel puțin, revenirea lui Ion Gug în funcția de comis, după ce domnul, foarte pretențios în îngrijirea cailor săi și nemulțumit de serviciile lui Albotă, l-a trecut pe acesta ca postelnic, sau lipsa obișnuitelor confiscări de sate. Dovada o constituie faptul că satul Șendrești, pe Polocin, dăruit de Petru Rareș vornicului Grozav, a rămas în stăpînirea acestuia și a fost confirmat fiului său, Ioan, care însă a făcut parte, se pare, din sfatul lui Ștefan Lăcustă, ca pîrcălab de Neamț [108].

După acest moment, sfatul domnesc, cu excepția unor modificări cauzate probabil de moartea sau de retragerea normală din funcție a unor dregători, nu a suportat, pînă în 1538, nici o prefacere substanțială. Doar înlocuirea vistierului Glăvan cu Mateiaș poate fi pusă, eventual, pe seama nemulțumirii domnului, însă mobilul acesteia nu constă, desigur, decît în exigența lui Petru Rareș față de administrarea veniturilor vistieriei. Ceilalți boieri au fost menținuți în dregătoriile lor chiar și atunci cînd au existat motive pentru a fi îndepărtați, provocînd, prin comportarea lor, mari neplăceri domnului, ca, de pildă, Vlad, pîrcălabul de Hotin, înfrînt de polonezi la Gwozdziec, sau ca paharnicul Popescul, cel care a dat semnalul fugii la Obertyn. Lipsa din sfat a lui Bogdan, fiul domnului din prima căsătorie, începînd din 1534, nu comportă nici ea altă explicație [109], ci tot una naturală. În 1534, acesta s-a îmbolnăvit și la începutul lunii septembrie, în același an, a murit. În tot timpul bolii și cîteva luni după moartea lui, din cancelaria domnească nu s-a mai emis nici un document. Tocmai de aceea, de la 3 martie 1535 sînt menționați în fruntea sfatului cei doi fii ai domnului din a doua căsătorie, Iliaș și Ștefan [110].

Deși documentele nu reflectă neînțelegeri între domn și boierime, în afară de cea din 1530, totuși, cu vremea, raporturile dintre cele două părți au devenit tot mai încordate, domnul trecînd la o guvernare din ce în ce mai autoritară, care a mărit dușmănia boierimii față de el, așa cum probează numărul mic de documente din anii 1535—1538 emis de cancelaria sa. Desigur, cauza răcirii relațiilor dintre domn și boierime nu trebuie căutată numai în deosebirile de păreri referitoare la politica externă, ci și în atenția pe care primul o acorda marii mase a poporului și în special păturii mijlocii, formată din diferite categorii de slujitori care alcătuiau

---

108 *Ibidem*, p. 393—402.

109 Așa cum a presupus Gorovei, *Note istorice și genealogice*, p. 196. Data inscripției de pe piatra de mormînt a lui Bogdan, rău păstrată în biserica Sf. Dumitru din Suceava, a fost însă descifrată greșit : 7048 ⟨1540⟩ septembrie 3, în loc de 7042 ⟨1534⟩ septembrie 3. Textul arată, apoi, că lespedea funerară a fost înfrumusețată și pusă de către Petru Rareș (Balș, *Biserici veac. XVI*, p. 334), ceea ce contravine realității anului 1540, cînd domnul nu se afla în țară. Suspiciunile apărute au fost, de aceea, firești, dar nici uciderea lui Bogdan de către turci sau de către Ștefan Lăcustă, în toamna anului 1538, nu poate fi primită, fiul lui Petru Rareș care și-a pierdut viața atunci fiind un altul, necunoscut.

110 *DIR*, A, XVI, 1, p. 369.

puterea militară a ţării. Aşa cum s-a arătat deja, în tot timpul domniei sale Petru Rareş s-a străduit să impună ordine şi cinste în justiţie şi să nu tolereze abuzurile. Grigore Ureche, referindu-se la una din calităţile domnului, scria că „judecată pre direptate făcea" [111], iar călătorii străini care l-au cunoscut se referă adesea la pedepsele aspre pe care le aplica celor vinovaţi. Trebuie notat, de asemenea, că în timpul domniei lui Petru a avut loc un singur proces pentru proprietate. La rîndul său, Ivan Peresvetov, referindu-se la atitudinea pe care domnul trebuia s-o adopte faţă de ostaşii săi, pretindea că Petru i-ar fi spus „să-l ţii pe oştean cum creşti un şoim şi întotdeauna să-i înveseleşti inima şi să nu-i îngădui să fie supărat cu nimic", folosind pentru aceasta veniturile vistieriei [112].

Evident, o astfel de politică nu putea provoca, în ultimă instanţă decît coalizarea celor nemulţumiţi şi încercarea acestora de a submina poziţiile domniei. Şi într-adevăr, în jurul familiilor Găneştilor şi Arbureştilor s-a format treptat o puternică facţiune [113], în strînse legături cu boierii care se găseau pribegi în Polonia şi în Transilvania încă din 1523. Conducătorii ei erau boierii Gavril Trotuşanu, cel pe care Petru îl iertase, îi redase moşiile confiscate şi-l pusese în fruntea sfatului ţării, şi Mihu, portarul de Suceava. Referindu-se la acesta, Macarie, cronicarul lui Petru Rareş, scria : „Pe faţă el se prefăcea că are iubire curată faţă de Petru, în taină însă ţesea viclenii şi sfaturi pline de clevetiri şi îşi împrietenea pe toţi cei doritori de a pune mîna pe lucruri străine, iar pe ale sale să le înmulţească pe căi nedrepte" [114]. Se vede clar de aici că una din principalele cauze ale nemulţumirii boierimii consta în grija domniei de a pune stavilă tendinţelor de cotropire a pămînturilor micilor proprietari şi ale slujitorilor. Dealtfel, Găneştii şi Arbureştii, precum şi conducătorii lor, Mihul şi Trotuşanu, calificaţi drept „lupi", sînt menţionaţi şi de Grigore Ureche [115], care a folosit printre izvoarele sale o veche cronică, ce se ocupa pe larg de evenimentele din anii 1538—1541.

La mobilul intern al deteriorării relaţiilor dintre domn şi boieri s-a adăugat însă şi dezacordul, devenit cu timpul total, al celor din urmă faţă de politica externă a lui Petru Rareş. Nu este întîmplător în acest sens că modificările din anul 1530 ale componenţei sfatului domnesc, precedînd redeschiderea problemei Pocuţiei, au fost urmate de defecţiunile de la Gwozdziec şi Obertyn sau că, încă de atunci, Poarta avea în vedere conformismul boierilor faţă de orice poruncă a ei, chiar şi în cazul cînd cel vizat ar fi fost însuşi domnul ţării [116]. Dealtfel, legăturile dintre boieri şi turci, intermediate fireşte de numeroşii pribegi ţinuţi la curent cu starea de spirit internă, au ajuns curînd de notorietate în mediile politice ostile

111 Ureche, *op. cit.*, p. 166.

112 *Călători*, I, p. 456.

113 Gorovei, *Găneştii şi Arbureştii*, p. 156 şi urm.

114 *Cronicile slavo-române*, p. 84 şi 98.

115 Ureche, *op. cit.*, p. 160.

116 *Hurmuzaki*, II, 4, p. 12—13.

domnului moldovean, aşa cum atestă relatările contemporane [117]. Stabilitatea sfatului domnesc din această perioadă, precum şi descoperirea intenţiilor boierimii abia în faza iminentei lor concretizări dovedesc însă că domnul şi-a păstrat încrederea în consilierii săi, neglijînd supravegherea acestora. Se poate presupune, de aceea, că, spre deosebire de consecvenţa cu care a urmărit respectarea principiilor politice generale, Petru Rareş a fost totuşi tolerant în raporturile personale, ceea ce a îngăduit maturizarea trădării chiar în preajma sa.

Un număr mai restrîns de boieri a rămas totuşi, în toamna anului 1538, credincios lui Petru şi nu a acceptat capitularea de la Bădăuţi. Printre aceştia se numără, fireşte, fratele domnului, marele logofăt Teodor. De asemenea, dintre ceilalţi membri ai sfatului, şapte nu au mai făcut parte din noul sfat al lui Ştefan Lăcustă, printre ei numărîndu-se şi Toader, pîrcălab de Hotin [118], confundat adesea cu logofătul. Apărînd, cel puţin în parte, vinovaţi faţă de noul domn şi faţă de sultan pentru faptul că predaseră cetatea Hotin polonezilor [119] şi nu se supuseseră lui Ştefan, ei s-au grupat, fireşte, în jurul unor pretendenţi la tron, unii din ei susţinînd pe un fiu al lui Petru, probabil natural, necunoscut altfel, iar alţii pe un pretins fiu al lui Ştefan cel Mare sau al lui Ştefan cel Tînăr. În luptele care au avut loc în lunile septembrie sau octombrie 1538 în nordul Moldovei, ambii au fost ucişi [120].

Deşi „moştenise înţelepciunea adînc şi îndelung chibzuitoare a lui Ştefan cel Mare" [121], Petru Rareş a fost, aşadar, nevoit să-şi încheie prima domnie fără a reuşi să preîntîmpine actul trădător al unei facţiuni boiereşti care se maturizase treptat sub propria-i guvernare, revenindu-se astfel la acea categorică opoziţie dintre principalii factori politici interni manifestată cu prilejul evenimentelor din anul 1523. De această dată însă convergenţa dificultăţilor interne cu cele externe a avut ca rezultat înfrîngerea domniei şi triumful temporar al conjuraţiei boiereşti, Petru Rareş fiind nevoit să ia drumul pribegiei. Grija pe care a dovedit-o însă faţă de interesele fundamentale ale ţării — interese fireşti, în acelaşi timp pentru masele populare — nu a rămas totuşi fără consecinţe, Ţara Moldovei reuşind, după cîţiva ani, să depăşească impasul şi să-şi primească din nou, după cum se va vedea, cu bucurie, fostul domn.

---

117 Analiza detaliată a acestora, la Stănescu, *Le coup d'état*, p. 241 şi urm.

118 *DIR*, A, XVI, 1, p. 390—391 şi 393.

119 *Cronici turceşti*, I, p. 268—269.

120 *Ibidem*, p. 230 şi 255; Iorga, *Studii istorice*, p. 231 şi 323—324; Simionescu, *Noi date*, p. 233.

121 Iorga, *Istoria românilor*, IV, p. 336.

3. Precursor al lui Mihai Viteazul

de **Nicolae Grigoraş**

Ales domn după îndemnul pe care Ştefan cel Tînăr l-a adresat înainte de moarte colaboratorilor săi [1] şi promovînd o politică internă de natura celei deja înfăţişate, Petru Rareş a trebuit să respecte, totodată, principiile politice tradiţionale ale puterii centrale din Moldova în domeniul raporturilor externe, printre care se număra şi cel al colaborării permanente cu Transilvania şi cu Ţara Românească, al concentrării întregului potenţial românesc în lupta de apărare a fiinţei neamului şi a organismului statal care să-i asigure dezvoltarea. Şi aceasta se impunea cu atît mai mult, cu cît încă din vremea lui Ştefan cel Mare apăruseră semnele formării conştiinţei politice a unităţii româneşti, bazată pe originea comună a întregului popor, pe comunitatea sa de limbă, credinţă, obiceiuri şi mod de viaţă. Intensele schimburi comerciale, legăturile culturale sau deplasările continue de populaţie de pe o parte pe alta a Carpaţilor relevau acest incontestabil adevăr. Marele număr de legende care au circulat în Transilvania despre Ştefan cel Mare constituie în acest sens, un fenomen extrem de semnificativ [2].

Hotărît să valorifice din plin posibilităţile pe care i le oferea situaţia obiectivă a raporturilor dintre toate forţele româneşti ale vremii, Petru Rareş a acordat, de aceea, încă de la inscăunare, o atenţie specială Transilvaniei, mai ales că intervenţia sa în rezolvarea complicatei situaţii politice apărute în urma înfrîngerii de la Mohács se putea sprijini pe stăpînirea efectivă a cetăţilor Ciceu şi Cetatea de Baltă şi a domeniilor înconjurătoare acestora.

Cetăţile Ciceul şi Cetatea de Baltă, cu domeniile înconjurătoare, au fost obţinute de Ştefan cel Mare de la Matei Corvin. După trecerea lor în stăpînirea domnului Moldovei [3], ele au fost însă reclamate de diferiţi

---

[1] N. Grigoraş, *Ştefăniţă vodă şi Luca Arbure*, „Anuar" — Iaşi, IX (1972), p. 28.

[2] Vezi, Teodor Bogdan, *Ştefan cel Mare. Tradiţii, legende, balade, colinde ş.a. culese din gura poporului*, Braşov, 1904, *passim*.

[3] Vezi, pentru pîrcălabii acestuia de la Ciceu, Victor Motogna, *Articole şi documente. Contribuţii la istoria românilor din veacurile XII—XVI*, Cluj, 1923, p. 28—29.

nobili, care îşi revendicau drepturi asupra lor, în special asupra Ciceului. Cu toate acestea, la 25 aprilie 1502, ambele cetăţi au fost reconfirmate lui Ştefan cel Mare de către Vladislav al II-lea, acordîndu-se, în acelaşi timp, despăgubiri celor ce le pretindeau.

Legăturile dintre domeniile din Transilvania ale domnilor de la Suceava şi Moldova au continuat nestînjenite, apoi s-au consolidat [4], contribuind astfel la intensificarea relaţiilor cu restul românilor transilvăneni. O însemnătate deosebită în acest sens au avut castelanii-pîrcălabi din Ciceu şi din Cetatea de Baltă, care purtau o permanentă corespondenţă, în chestiuni comerciale, dar şi de altă natură, cu toate oraşele din Transilvania, în special cu Bistriţa şi cu Braşovul. În preajma Ciceului şi a Cetăţii de Baltă, de care ascultau, încă din anul 1489, circa 60 de sate, se ţineau apoi, tîrguri anuale la care veneau locuitori şi negustori din toate regiunile locuite de români, inclusiv din cele de la est şi de la sud de Carpaţi. Neînţelegerile care apăreau, cu acest prilej, între participanţii la tranzacţiile comerciale se judecau, ca şi în Moldova, de pîrcălabi sau de delegaţii acestora [5]. Fireşte, pentru apărarea ambelor cetăţi şi a domeniilor lor înconjurătoare sau pentru a-şi putea impune autoritatea asupra locuitorilor lor, pîrcălabii-castelani aveau la dispoziţie forţe armate corespunzătoare [6]. Ponderea crescîndă a prezenţei domnilor moldoveni în viaţa politică şi economică a Transilvaniei se explică, pe de altă parte, prin extinderea teritorială a celor două domenii, extindere care a continuat atît în timpul domniei lui Bogdan al III-lea, cît şi în cea a lui Ştefan cel Tînăr [7].

Una din împrejurările care au facilitat această dezvoltare a raporturilor moldo-transilvane la începutul secolului al XVI-lea a constat în convergenţa intereselor Ungariei cu cele ale Moldovei în faţa tendinţelor de cotropire ale Porţii otomane. Tocmai de aceea, Ludovic al II-lea a întreţinut relaţii foarte strînse cu Ştefan cel Tînăr, cedîndu-i acestuia, la 13 aprilie 1525, suma de 1 000 de galbeni din darea regală a Bistriţei, care se plătea în ziua Sfîntului Martin. Această donaţie a fost, cum aprecia N. Iorga, „cel dintîi pas făcut pentru stăpînirea asupra înfloritoarei cetăţi" [8]. Dealtminteri, trebuie subliniat că populaţia domeniului înconjurător al Bistriţei era formată, în covîrşitoare majoritate, din români, de religie ortodoxă şi cu preoţi care se aflau sub ascultarea episcopului ortodox de Maramureş. Sprijiniţi de cnejii români de pe Valea Rodnei, ei au cerut conducerii oraşului, la 29 septembrie 1523, aprobarea întemeierii unei mănăstiri pe pîrîul Bircheş, între satele Hordo şi Teleci, acolo unde anterior fusese o alta [9].

În afirmarea conştiinţei de neam şi a unităţii româneşti, o contribuţie specifică a avut biserica. Pentru românii din zona Ciceului şi a Cetăţii

---

[4] Iorga, *Ist. rom. Ardeal*, I, p. 128 şi urm.
[5] *Ibidem*, p. 128.
[6] Veress, *Acta et épistolae*. I, p. 109—110.
[7] Iorga, *op. cit.*, I, p. 128 şi urm.
[8] Idem, *Doc. Bistriţei*, I, p. XVI.
[9] *Ibidem*, p. XV—XVI.

de Baltă, în localitatea Vad, de pe Someş, ascultătoare de domeniul Ciceului, Ştefan cel Mare a întemeiat o mănăstire, cu biserică de piatră, păstrată pînă astăzi, hotărînd, totodată, ca aceasta să fie reşedinţa unui episcop ce urma să fie hirotonisit în Moldova. Numele său nu ni s-a transmis însă. Primul episcop de Vad cunoscut este Ilarion, dar atestarea sa datează din anul 1523, deci abia din timpul domniei lui Ştefan cel Tînăr. Succesorul acestuia a fost Varlaam, urmat, la rîndul său, de Atanasie, care şi-a început păstorirea în anul 1529. Sub oblăduirea episcopilor de Vad, la începutul domniei lui Petru Rareş se aflau 60 de sate din domeniul cetăţii Ciceu, 24 de sate aşezate între Bistriţa şi Gherla, care vor face parte din domeniul cetăţii Unguraşul, şi 50 de sate din domeniul Bistriţei [10]. Ulterior domnul Moldovei a extins teritoriul aflat sub administraţia pîrcălabilor săi, episcopul de Vad avînd libertatea deplină în îndeplinirea misiunii sale, deşi, canonic, el depindea de Mitropolia Moldovei. Episcopii de Vad se alegeau dintre monahii mănăstirilor moldovene [11] şi se hirotoniseau la Suceava, unde primeau cîrja de arhipăstor din mîna domnului Moldovei. Dealtfel, la o vîrstă înaintată aceşti episcopi se reîntorceau în mănăstirile din care plecaseră.

Atitudinea episcopilor de Vad a constituit un element important în desfăşurarea planurilor politice ale domnilor moldoveni cu privire la Transilvania. Episcopul de Vad, Atanasie, cu metania la Putna [12], a fost, de exemplu, pentru o vreme, nu numai unul dintre sfetnicii lui Petru, dar şi un luptător dîrz pentru uniunea moldo-transilvană care se întrezărea. El a fost trimis de domn în diferite misiuni diplomatice, fiind, se pare, un bun cunoscător al limbilor diplomatice ale timpului.

Se poate, aşadar, conchide, în urma celor de mai sus, că prezenţa moldoveană în Transilvania s-a dezvoltat continuu după ce Ştefan cel Mare a ajuns în stăpînirea celor două cetăţi, atingînd apogeul în timpul primei domnii a lui Petru Rareş. Această creştere s-a manifestat nu numai pe plan politic, ci a avut un caracter complex, implicînd şi domeniile economic sau religios. În acelaşi timp, natura feudală a legăturii dintre domnia Moldovei şi cele două cetăţi din Transilvania a fost treptat depăşită, ajungîndu-se la adevărata şi fireasca comunitate de viaţă a populaţiei româneşti din cele două zone geografice învecinate.

Bazat pe puterea economică şi pe forţa militară a ţării şi intuind că victoria oricăruia dintre cei doi candidaţi la tronul regatului ungar va depinde de atitudinea domnului Moldovei, în ultimele momente ale domniei sale, Ştefan cel Tînăr a urmărit cu atenţie situaţia din Transilvania, ducînd tratative şi schimbînd păreri cu conducerile principalelor oraşe de aici. Deşi sfîrşitul său neaşteptat a întrerupt şirul acestor acţiuni,

---

[10] Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii ortodoxe române*, Sibiu, 1972, p. 112.
[11] N. Iorga, *Istoria bisericii româneşti*, vol. I, ed. a II-a, Bucureşti, 1928, p. 114.
[12] Idem, *Ist. rom. Ardeal*, I, p. 140—141.

alegerea ca domn a lui Petru Rareş nu a produs vreo modificare substanţială în atitudinea oficială a Moldovei. Dimpotrivă, Petru Rareş a adoptat, pentru început, expectativa predecesorului, aşteptînd solicitările celor doi rivali pentru a le descifra intenţiile. De la bun început s-a dovedit, astfel, că, în timp ce Ioan Zápolya, reînviind vechi pretenţii de suzeranitate ale regilor maghiari asupra Moldovei, demult căzute în desuetudine, îl considera pe Petru Rareş ca pe un vasal, Ferdinand de Habsburg se arăta dispus la o alianţă. Dîndu-şi seama de slăbiciunea ambilor pretendenţi la tronul fostului regat ungar, domnul Moldovei a acţionat, la rîndul său, într-o astfel de manieră încît, obţinînd din această dispută avantaje maxime, să-şi creeze o poziţie dominantă care să-i permită realizarea ulterioară a propriilor sale interese. Tocmai de aceea, pentru a-l avea în tabăra lor, fiecare dintre cei doi competitori amintiţi a fost nevoit să-i confirme stăpînirea asupra posesiunilor din Transilvania pe care le moştenise, deoarece domnului Moldovei îi „trebuia tot unghiul nord-estic al Transilvaniei, cu capitala-i naturală Bistriţa, cu minele de aur şi de argint ale Rodnei, cu celălalt castel care-l domina — Unguraşul — de la unirea celor două Someşuri"[13]. Dealtfel, contemporanul Paul Giovio recunoştea, că, folosindu-se de „anarhia" de după 1526 — bătălia de la Mohács — Petru Rareş voia să obţină pentru el întreaga Transilvanie[14].

Şi într-adevăr, obiectivul părea realizabil atîta vreme cît pîrcălabii moldoveni din Transilvania, avînd sub comandă puternice detaşamente de pedestraşi şi de călăreţi pentru menţinerea autorităţii lor, pentru apărarea teritoriului şi pentru asigurarea pazei drumurilor, reprezentau aproape singurul element de ordine al provinciei. Iar această situaţie apărea cu atît mai evidentă, cu cît, alături de facţiunile în luptă ale celor doi candidaţi la coroana regatului, în părţile Banatului izbucnise o mişcare populară, în estul Transilvaniei se produseseră mişcări cu caracter social-politic, iar în regiunea Făgăraşului începuseră tulburări de aceeaşi natură. Era o urmare firească a înfrîngerii de la Mohács, masele populare din Transilvania socotind că a sosit momentul eliberării lor de sub exploatarea nobilimii şi a clerului catolic. De o deosebită amploare s-a dovedit, mai ales, mişcarea din anii 1526—1527, izbucnită în părţile bănăţene, sub conducerea lui Ioan Nenada, supranumit de către nobili „Omul Negru". Din Banat ea s-a extins spre nord-est, ajungînd pînă în regiunile Aradului şi Zarandului şi tinzînd să cuprindă Haţegul şi Alba Iulia. Armata nobililor, condusă de voievodul Transilvaniei, Petru Perény, a fost înfrîntă, iar ulterior, trupele conduse de episcopul de Oradea, Emerik Czibák nu au reuşit să obţină un succes hotărîtor[15]. Este explicabil, deci, pentru ce Ferdinand de Habsburg, informat de amploarea mişcării, i-a invitat pe răsculaţi să se unească cu trupele sale. Nu este exclus ca ambii regi să fi

---

[13] Idem, *Doc. Bistriţei*, I, p. XIX.

[14] *Relaţiunea lui Giovio*, p. 31.

[15] Ştefan Pascu, *Răscoalele ţărăneşti în Transilvania. I. Epoca voievodatului*, Cluj, 1947, p. 117—131.

luat în considerare şi atitudinea populaţiei româneşti majoritare în Transilvania, capabilă, prin atitudinea ei, să încline balanţa victoriei în favoarea uneia din cele două tabere.

A sesizat oare Petru Rareş tendinţele, chiar şi insuficient de coordonate, ale românilor din Transilvania de a se elibera de sub jugul exploatator al unei nobilimi străine? S-ar părea că da, şi, de aceea, el a urmărit cu perseverenţă extinderea teritorială a posesiunilor pe care le deţinea aici, tocmai pentru a obţine adeziunea şi sprijinul celor de un neam cu el [16]. Este posibil, de asemenea, ca odată izbucnite luptele pentru tron, Petru Rareş, ca moştenitor şi stăpîn al Cetăţii de Baltă şi al Ciceului, cu domeniile lor populate de români, să-i fi voit şi pe ceilalţi români transilvăneni sub conducerea sa. Oameni pregătiţi de el vor fi străbătut, de aceea, Transilvania în lung şi în lat, alături de preoţii ortodocşi sfinţiţi în Moldova, propagîndu-i ideile, aşa cum o vor face şi pentru Mihai Viteazul cei din Ţara Românească peste o jumătate de veac. Şi este cu atît mai firească această posibilitate, cu cît, desigur, Petru Rareş „avea cunoştinţă de ce însemnau atîtea sute de mii de oameni voinici, viteji şi deştepţi şi avea destulă inteligenţă, într-o vreme cînd spiritul Renaşterii făcea suflete realiste, ambiţioase şi lacome, în ciuda datoriilor morale şi celor mai solemne din angajamentele scrise, ca să-şi dea seama ce se poate face cu un asemenea material" [17].

Conştient de situaţia favorabilă pe care o deţinea şi descifrînd sensurile politicii duse de Ioan Zápolya, condiţionată de sprijinul turcilor şi al polonezilor, Petru Rareş şi-a îndreptat mai întîi atenţia asupra lui Ferdinand de Habsburg, duşmanul recunoscut al Porţii, care i-a şi solicitat alianţa, în februarie 1527, prin solia condusă de Laurenţiu Misschillinger [18]. Dîndu-şi seama însă cît de primejdios era să promoveze ostentativ o politică antiotomană, intrînd pe faţă în alianţă cu duşmanul recunoscut al Porţii, mai ales că şi polonii duceau o politică filoturcă, Petru Rareş nu a acceptat imediat oferta de alianţă a lui Ferdinand de Habsburg. El a anunţat doar că în curînd solii moldoveni vor veni cu propunerile sale [19]. Şi într-adevăr, în mai 1527, Petru Rareş a trimis la Viena o solie prin care şi-a exprimat aprobarea faţă de planurile antiotomane ale lui Ferdinand, iar la 21 mai acesta i-a răspuns că chestiunile care-i interesau direct vor fi discutate de un om al său care va pleca în Moldova. Acesta avea să fie Georg Reicherstorffer, care deţinea titlul de secretar şi consilier regal. El a plecat din Viena la 27 iunie, cu instrucţiuni prin care Ferdinand de Habsburg, în concordanţă cu promisiunile făcute, îl invita pe Petru Rareş să-l oprească pe Radu de la Afumaţi, domnul Ţării Româneşti, şi pe secui de a i se împotrivi. Totodată voia să cunoască clar pretenţiile domnului Moldovei cu privire la posesiunile sale din Transilvania şi-i făcea promi-

---

[16] Iorga, *Istoria românilor*, IV, p. 335—336.
[17] *Ibidem*.
[18] Alexandru Ciorănescu, *Petru Rareş şi politica orientală a lui Carol Quintul*, în AR. MSI, s. III, tom. XVII, p. 242.
[19] I. Ursu, *Die auswärtige Politik*, p. 17, n. 8; Veress, *op. cit.*, I, p. 145—146.

Fig. 5. — Carol Quintul, gravură de epocă.

siuni referitoare la plata censului Bistriţei, în valoare de 1 000 florini [20]. Întrucît nici una din părţi nu era dispusă însă la un angajament ferm, schimburile de solii au continuat. După Georg Reicherstorffer, Ferdinand de Habsburg a trimis în misiune la Petru Rareş pe Paulus Litteratus, care era şi om de încredere a lui Alexie Bethlen. Acesta, cunoscînd intenţiile lui Ioan Zápolya, dar fără a avea şi avizul lui Ferdinand, i-a promis domnului Moldovei, înainte de 26 septembrie, Bistriţa cu întregul ei domeniu [21], desigur, pentru a-l îndepărta de celălalt rival.

[20] *Călători*, I, p. 182.
[21] Iorga, *Doc. Bistriţei*, I, p. XX.

Deşi încurajatoare, promisiunea nu-l putea, totuşi, cuceri definitiv pe Petru Rareş. El trebuia să ţină seama de faptul că Ioan Zápolya fusese recunoscut ca rege al Ungariei de către toţi duşmanii Habsburgilor : papa, Veneţia, Franţa, Bavaria, Polonia şi chiar de Poartă. De aceea, a şi trimis, imediat după înscăunare, o solie la Ioan Zápolya [22], care i-a răspuns imediat, acordîndu-i şi el, în schimbul alianţei, confirmarea stăpînirii asupra domeniilor sale ardelene, precum şi asupra Bistriţei, aceasta din urmă însă pe un termen limitat şi fără dreptul de a fi înstrăinată de coroana ungară [23]. Nesinceritatea lui Ioan Zápolya se vede însă din scrisoarea trimisă bistriţenilor, la 21 august 1527, în care li s-a destăinuit acestora că i-a zălogit, nu cedat, lui Petru Rareş „oarecare bunuri şi drepturi de stăpînire" ale sale „în ţinutul acestei cetăţi a noastre", Bistriţa, numai pentru a-i obţine alianţa. Din scrisoare se mai constată, de asemenea, că Zápolya lua în consideraţie şi anumite drepturi de suzeranitate ale coroanei ungare asupra Moldovei, drepturi de mult uitate şi neluate de nimeni în seamă, dar conform cărora Petru Rareş i-ar fi fost vasal [24]. Bistriţenii erau rugaţi să nu-l împiedice pe Rareş să ia în posesiune oraşul şi domeniul înconjurător, deoarece situaţia se va schimba curînd. Totuşi, îi ameninţa cu pedepse grave şi cu confiscarea bunurilor, dacă nu ar fi predat imediat moldovenilor cele concedate [25].

Intuind sau cunoscînd provizoratul promisiunii lui Ioan Zápolya, Petru Rareş a continuat tratativele cu Ferdinand de Habsburg, ale cărui oşti victorioase reuşeau tocmai să pătrundă în Buda (23 august). La 19 noiembrie, doi soli moldoveni, Simion uşer şi Ion diac, au fost trimişi la Ferdinand, pe care l-au informat că domnul lor va trimite în curînd soli cu depline puteri pentru a stabili condiţiile şi caracterul unei alianţe dintre ei. Totodată, printr-o scrisoare, Petru Rareş i-a transmis lui Ferdinand o serie de informaţii din Constantinopol, aduse de marele său logofăt, Teodor, referitoare la pregătirile militare ale turcilor [26].

La începutul anului 1528, o solie a lui Ioan Zápolya, condusă de polonezul Ieronim Laski, a obţinut însă de la sultan o scrisoare către Petru Rareş, prin care i se cerea categoric acestuia să ocupe Transilvania şi s-o predea lui Ioan Zápolya [27]. Data la care i-a parvenit porunca domnului Moldovei nu se cunoaşte. Dar, la 14 februarie 1528, acesta continua să-l asigure pe arhiduce că va lupta împotriva duşmanilor comuni şi că, prin eforturile pe care le depusese, reuşise să-i îndepărteze pe transilvăneni de fugarul Ioan Zápolya, pe care îl considera nu numai duşman al său, ci şi al întregii creştinătăţi [28]. O informaţie, tot din anul 1528, provenind din cercurile zapolyene ale Transilvaniei şi ajunsă la Jan Tarnowski, îl de-

---

[22] Ursu, *op. cit.*, p. 20.
[23] Iorga, *op. cit.*, I, p. XX, n. 105.
[24] Idem, *Istoria românilor*, IV, p. 331.
[25] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 298—299.
[26] Veress, *op. cit.*, I, p. 150—152 ; Motogna, *Relaţiunile*, p. 15—16.
[27] Motogna, *op. cit.*, p. 16.
[28] Veress, *op. cit.*, I, p. 157—158.

nunţa, totodată, pe domnul Moldovei ca pe un „tiran" care „se lăsase de prietenia cu regele Ioan" [29]. De asemenea, în dietele care s-au ţinut la Sighişoara şi la Odorhei, s-au discutat zvonurile neliniştitoare despre atitudinea lui Petru Rareş faţă de Ioan Zápolya [30].

Dar, cu toate că generalii lui Ferdinand de Habsburg pătrunseseră în Transilvania şi, cu ajutorul episcopului de Alba Iulia, Nicolae Gerendi, al lui Petru Perény, al lui Ştefan Mailat şi al lui Marcus Pempflinger, au înfrînt oştile partizanilor lui Zápolya, situaţia acestuia, refugiat în Polonia, a început totuşi să se schimbe la începutul anului 1528, datorită sprijinului primit din partea statelor duşmane Habsburgilor. Pus în faţa unei astfel de situaţii, Rareş nu a făcut, fireşte, pasul hotărîtor pe care îl pregătise. Cum însă o Transilvanie încadrată într-un regat vasal Porţii îi răpea, totuşi, orice posibilitate de manevră în faţa presiunilor turceşti, el nu şi-a abandonat imediat proiectele. Hotărît de la începutul domniei să menţină Ţara Moldovei neatîrnată în fapt de Poartă şi urmărind exploatarea tuturor şanselor care i s-ar fi ivit, Petru Rareş nu a pregetat, de aceea, să apeleze chiar la poloni, deşi ştia că aceştia erau în cele mai bune relaţii cu turcii. Astfel, într-o scrisoare din anul 1528, Petru Rareş a atras regelui polon atenţia asupra primejdiei otomane, condamnînd aspru politica veneţiană. De asemenea, el i-a propus lui Sigismund August să ia parte la o campanie pentru îndepărtarea primejdiei otomane, care oricînd putea crea şi Poloniei soarta Ungariei[31]. Fireşte, demersul său a rămas însă fără urmări.

În concluzie, anul 1527 şi începutul anului 1528 a constituit pentru Petru Rareş o perioadă de tatonări, de luări de contact, de observare a situaţiei din Transilvania. Exista aici o partidă filoturcă, cuprinzînd cea mai mare parte a nobilimii ungare, cu toate că regatul ungar primise lovitura mortală chiar de la turci, şi o partidă ferdinandistă, susţinută de saşi, de secui şi de o parte a nobilimii române[32]. Acesteia din urmă, cu prudenţa impusă de împrejurări, i s-a alăturat, în secret, şi Petru Rareş. Devenea însă tot mai clar că o schimbare politică în Transilvania, în favoarea uneia din cele două partide, nu se putea produce decît prin intervenţia făţişă şi efectivă a lui Petru Rareş.

După tratativele duse concomitent cu Ferdinand de Habsburg şi cu Ioan Zápolya pentru realizarea planurilor sale cu privire la Transilvania, Petru Rareş a întreprins, începînd cu anul 1529, mai multe expediţii la vest de Carpaţi. Formal, el a fost nevoit să intre cu oastea în Transilvania datorită poruncii sultanului Soliman Magnificul şi a cererii lui Ioan Zápolya, care, sprijinit de forţe turceşti, comandate de Mehmed paşa, şi de detaşamente polone, s-a reîntors în Transilvania în toamna anului 1528.

---

29 *Călători*, I, p. 247.
30 Iorga, *Ist. rom. Ardeal*, I, p. 135.
31 Ursu, *op. cit.*, p. 28—29.
32 Nu întîmplător, la sfîrşitul anului 1528, Alexie Bethlen, vicevoievodul ferdinandist al Transilvaniei, cerea de la bistriţeni trupe de „suliţaşi valahi" (*Hurmuzaki*, XV,1, p. 309—310).

Pentru început, Petru Rareş a întreprins o campanie în perioada 29 ianuarie—8 februarie. Potrivit izvoarelor interne, el a pornit împotriva secuilor, „stricători de pace" [33], deoarece aceştia ar fi jefuit şi ucis mai mulţi negustori moldoveni. După o luptă în care secuii au fost înfrînţi şi i s-au supus, domnul Moldovei s-a întors în ţară, unde „au urzit monastirea Pobrata şi au zidit-o pînă la jumătate" [34]. Într-adevăr, conform declaraţiilor lui Petru Rareş, secuii au fost pedepsiţi fiindcă încălcaseră pacea la hotarele Moldovei, afirmînd că ei nu recunosc autoritatea nici unui rege sau voievod.

Prin aducerea la ascultare a secuilor, Petru Rareş a voit să aibă, desigur, „o poartă deschisă" sau o bază de operaţiuni pentru supunerea întregii Transilvanii. S-a gîndit poate şi la o unire efectivă a estului Transilvaniei cu Moldova, „ori, cel puţin, la o trainică legătură de vasalitate"[35]. Oricum, între partizanii transilvăneni ai lui Ferdinand de Habsburg circula insistent zvonul că Petru Rareş făcuse cauză comună cu Ioan Zápolya, tocmai datorită faptului că acesta, prin donaţia amintită, îi lărgise considerabil „raza teritoriului de administraţie" proprie în Transilvania [36].

Campania lui Petru Rareş în Transilvania nu s-a limitat însă numai la regiunea amintită. La 4 februarie 1529, potrivit informaţiilor pe care le deţinea voievodul Transilvaniei, Alexie Bethlen, Petru Rareş, străbătînd Ţara Bîrsei în fruntea oştilor sale, se îndrepta spre Braşov [37], capitala partizanilor lui Ferdinand de Habsburg. Alexie Bethlen îi ruga, de aceea, pe sibieni, cei mai fervenţi susţinători ai imperialilor, să trimită ajutoare braşovenilor, pe care, la 5 februarie, Petru Rareş îi invitase la discuţii. Înfricoşaţi, aceştia din urmă au acceptat invitaţia, oferindu-i totodată daruri şi rugîndu-l să le cruţe oraşul. La rîndul său, domnul Moldovei, mulţumit de comportarea braşovenilor, a plecat din Ţara Bîrsei la 8 februarie. Acţiunea sa a avut însă consecinţe importante, deoarece, urmîndu-i exemplul, atît românii din Haţeg, cît şi cei din Maramureş [38] şi chiar din Banat i-au părăsit pe ferdinandişti, alăturîndu-se taberei zapolyene. Susţinători ai lui Ferdinand au rămas astfel numai saşii din Braşov, din Sibiu şi din Sighişoara [39]. La 4 aprilie, Nicolae Apaffi îi invita, de aceea, pe braşoveni, care nu-şi achitaseră încă partea lor din suma globală promisă lui Petru Rareş, să depună banii fără altă amînare, „ca nu cumva pentru acei bani să se producă vre-o tulburare între această ţară şi Moldova" [40].

---

[33] *Cronicile slavo-române*, p. 183—184.
[34] Ureche, *Letopiseţul*, p. 150.
[35] Iorga, *op. cit.*, I, p. 137; *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 310—313; Verres, *op. cit.*, I., p. 182—183.
[36] Iorga, *op., cit.*, I, p. 137.
[37] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 311.
[38] Iorga, *op. cit.*, I, p. 136.
[39] Motogna, *op. cit.*, p. 18.
[40] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 316.

Fig. 6. — Ioan Zápolya, gravură de epocă.

Restructurarea de forţe pe care a produs-o în Transilvania intervenţia domnului Moldovei confirmă deci importanţa poziţiei sale pentru clarificarea situaţiei. Acest fapt îl făcea pe Nicolae Iorga să afirme că „între românii din Moldova şi cei din Muntenia, între ambii domni şi nobilii români din Ardeal" se realizase „o unitate de acţiune politică, pornită din acelaşi instinct, care a unit totdeauna silinţele tuturora" [41]. Şi într-adevăr, marea majoritate a românilor transilvăneni— luînd ca exemplu atitudinea lui Petru Rareş, l-au urmat, trecînd în tabăra aderenţilor lui Ioan Zápolya.

[41] Iorga, *op. cit.*, I, p. 136.

De partea aceluiaşi au trecut, de asemenea, şi numeroşi nobili care anterior susţinuseră cauza lui Ferdinand de Habsburg, după cum încrederea în victorie a saşilor a început să se clatine [42]. În sfîrşit, succesele înregistrate tot acum în Transilvania de Ştefan Báthory, trecut de curînd de partea lui Ioan Zápolya, s-au datorat şi ele, parţial, aceleiaşi demoralizări produse în tabăra ferdinandistă de acţiunea lui Petru Rareş.

Fireşte, hotărîndu-se la acest pas, domnul Moldovei a luat în consideraţie, în primul rînd, raportul de forţe care se crease în zonă, primejdios pentru însăşi soarta ţării sale. Ceea ce l-a determinat să intervină însă tocmai în acest moment a fost, desigur, posibilitatea consolidării stăpînirilor sale din Transilvania. Într-adevăr, pe la mijlocul lunii aprilie sau începutul celei următoare a anului 1529, Petru Rareş a iniţiat tratative serioase cu Ioan Zápolya, privitoare la posesiunile teritoriale ale voievozilor moldoveni în Transilvania şi la cele promise de acesta în schimbul ajutorului militar cerut pentru păstrarea provinciei de partea sa, încheind, prin mitropolitul ţării, cu puţin înainte de 11 mai, acordul de la Lipova [43]. Regele i-a recunoscut şi i-a confirmat, astfel, lui Petru Rareş stăpînirea asupra Ciceiului şi a Cetăţii de Baltă, cu domeniile lor înconjurătoare, la care a adăugat Unguraşul, Bistriţa, cu districtul ei, şi întreaga vale a Rodnei [44].

Dispunînd de forţe militare apreciabile şi bucurîndu-se de sprijinul populaţiei săseşti, Ştefan Mailat şi Valentin Török, generalii lui Ferdinand de Habsburg au început însă o campanie de cucerire a localităţilor care trecuseră în tabăra partizanilor lui Ioan Zápolya. De asemenea, văzîndu-se definitiv părăsiţi de către Petru Rareş, au atacat prin surprindere Cetatea de Baltă, ocupînd-o, şi au început asediul cetăţii Ciceu, deşi, la 10 mai, sultanul Soliman pleca, în fruntea oştilor sale, din Constantinopol spre Buda, în sprijinul lui Ioan Zápolya. Ca urmare, pîrcălabul Toma al Ciceului, care primise dispoziţii să-i îndemne pe transilvăneni la fidelitate faţă de Ioan Zápolya, a fost ucis, iar însoţitorul său luat prizonier, la începutul lunii iunie, cu prilejul unei consfătuiri la care fuseseră invitaţi de vicevoievodul Alexie Bethlen [45]. La rîndul lor, bistriţenii, „mîndri de autonomia lor seculară" [46], nu voiau să accepte situaţia în care fuseseră puşi de Ioan Zápolya şi nici să se comporte, aşa cum le cerea scrisoarea lui Petru Rareş, ca „iobagi şi credincioşi" (*iobagiones et fideles*) ai săi, trimiţînd la Braşov, unde trebuia să ajungă oastea moldoveană, o sută de călăreţi, conduşi de judele oraşului.

Contraofensiva ferdinandistă l-a convins însă pe Petru Rareş de necesitatea unei noi expediţii în Transilvania. Sub pretextul apărării posesiunilor sale, în iunie 1529, şi-a trimis trupele care au trecut munţii, pe

---

[42] *Quellen*, IV, p. 76.
[43] Ursu, *op. cit.*, p. 46 ; Veress, *Documente*, I, p. 6.
[44] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 325—326.
[45] Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 192.
[46] Motogna, *op. cit.*, p. 18.

două coloane : prima pe la Cîrlibaba, sub comanda pîrcălabului Danciu de Roman şi a portarului Barbovschi, iar a doua, pe la sud, prin pasurile Ghimeşului şi Oituzului, sub comanda vornicului Grozav. Coloana care pătrunsese prin nord avea misiunea de a despresura Ciceul şi de a-i respinge pe ferdinandişti din zonă. În ziua de 18 iunie, în cercurile acestora se ştia deja că moldovenii erau aproape de Lăpuş şi Negrileşti [47]. Acţiunea de despresurare reuşind, la 24 iunie în locul pîrcălabului ucis a fost instalat Simion Dracsin [48], iar oastea Moldovei a trecut, în continuare, prin mai multe sate locuite de români : Suciu de Sus, Suciu de Jos, Ambriciu, Negrileşti şi Giurgeşti [49]. Între timp, trupele comandate de vornicul Grozav, care ar fi numărat 50 000 de oameni [50], dar după opinia noastră cifra este exagerată, s-au îndreptat spre Braşov. Pentru a le respinge, trupele din Transilvania ale partizanilor lui Ferdinand de Habsburg, aflate sub comanda lui Valentin Török, Marcus Pempflinger şi Ştefan Mailat, cărora li s-au alăturat şi cele aduse de la Timişoara de episcopul Nicolae Gerendi, s-au îndreptat spre acelaşi punct. Generalii ferdinandişti erau încrezători în victorie. Nicolae Gerendi scria, de pildă, braşovenilor, în zilele premergătoare luptei : „Să nu aveţi nici o teamă de moldovean, căci, cu voia lui Dumnezeu, va avea o soartă rea... pentru atîta mîndrie” [51]. Totuşi, în bătălia care s-a dat la 22 iunie 1529, lîngă Feldioara, vornicul Grozav s-a dovedit cel mai bun general de pe cîmpul de luptă, adversarii săi salvîndu-se prin fugă sau procedînd ca Ştefan Mailat, care a stat ascuns sub un pod pînă la căderea nopţii. Resturile oştii ferdinandiste s-au refugiat la Sibiu.

Moldovenii au obţinut astfel cea mai mare victorie de cînd se deschisese problema transilvană. Secuii, aflaţi în tabăra partizanilor lui Ferdinand de Habsburg, au trecut definitiv de partea învingătorilor, iar braşovenii recunoşteau că „în acea luptă nenorocită, ca să nu zicem ruşinoasă, am pierdut toate tunurile noastre... şi toţi ostaşii” [52]. Ferdinandiştii au fost „zdrobiţi cu desăvîrşire”, scria la rîndul său Ostermayer [53]. „Moldoveanul — se credea de către unii că Petru Rareş ar fi comandat personal oastea — , atacînd pe austrieci în şesul Bîrsei, nu departe de Braşov, i-a distrus, iar ca victoria să fie mai mare şi mai strălucită, i-a despuiat de toate tunurile” [54]. Cronicarul moldovean, Macarie, a consemnat şi el următoarele : moldovenii „au pornit lupta cu dînşii ; duşmanii îndată au luat-o la fugă şi au dat dosul, iar armele pe toate le-au părăsit cu ruşine. Şi au căzut o mulţime dintre dînşii lîngă rîul Bîrsei,... şi luînd pradă de la duşmani au

[47] Iorga, *Doc. Bistriţei*, I, p. XXIII.
[48] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 328.
[49] Iorga, *Ist. rom. Ardeal*, I, p. 139.
[50] Ieronim Ostermayer, *Historien*, în *Quellen*, IV, p. 498.
[51] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 320.
[52] Iorga, *Doc. Bistriţei*, I, p. 219.
[53] Ieronim Ostermayer, *op. cit.*, p. 498.
[54] Ursu, *Petru Rareş*, p. 14.

adus-o cu multă cinste domnului Petru Voievod"[55]. Ioan Zápolya l-a felicitat pentru victoria oştilor sale pe domnul Moldovei, deşi acesta nu a participat la expediţie, fiind reţinut în ţară de boala soţiei sale, care a şi murit la 28 iunie 1529.

Tranşînd, aşadar, în favoarea lor categorică, disputa armată cu forţele ferdinandiste, deşi Ştefan Báthory, în locul unei acţiuni combinate cu cei care îi veniseră în ajutor, a încheiat cu învinşii un acord temporar de nonbeligeranţă, oştile lui Petru Rareş nu s-au întors însă imediat în ţară. Ele au urmărit, dimpotrivă, o cît mai deplină exploatare a succesului, instituind un adevărat control militar asupra întregului răsărit transilvănean. De lîngă apa Bîrsei, moldovenii s-au „revărsat de-a lungul întregii ţări, voind să ajungă la Alba Iulia", iar cetele lor au fost văzute prin satele româneşti Orlat, Turnişor, Şura Mică, Şura Mare şi Şorotin, trecînd spre Veşăud[56]. Scaunele Mediaşului şi Sas-Sebeşului, de asemenea, i s-au supus[57]. Prezentînd această înaintare, Paul Giovio observa, de aceea, că „... moldoveanul, mîndrindu-se de norocul ce avusese şi gîndindu-se să nu lupte pentru alţii, *şi-a băgat în cap să cuprindă Ardealul* (subl. N.G.), bizuindu-se şi pe tunurile capturate, fiindcă mai înainte nu avusese tunuri de oţel ca să poată distruge zidurile"[58].

În ciuda succeselor moldovene, bistriţenii refuzau totuşi să facă act de supunere lui Petru Rareş, deşi, încă de la 1 iulie, prin comandanţii oştii din nord, acesta i-a invitat ca pe „iubiţii şi înţelepţii săi supuşi", să predea castelul Unguraş pîrcălabului de Ciceu. Încurajaţi de voievodul Transilvaniei, Nicolae Gerendi, care spera că „Dumnezeu va pedepsi pe barbarul acesta pentru trufia lui"[59], conducerea oraşului nu a dat însă curs cererii domnului moldovean, tergiversînd răspunsul. De aceea, la 15 iulie, cînd Petru Rareş a trimis la Bistriţa pe sluga sa, Ioan, pentru a face o cercetare solicitată de conducerea oraşului, poruncind, totodată, să fie reţinută familia lui Alexie Bethlen, care se afla acolo, el le-a reamintit bistriţenilor că „regele Ioan, să ştiţi că ne-a dat de veci, pentru dragostea lui de frate, Bistriţa, cu comitatul ei, şi cetatea Unguraşului, şi să ştiţi că bucuros vă iau sub ocrotirea şi apărarea noastră. Vă voi milui în tot chipul şi să nu vă temeţi, că vă voi ţinea cu legea cu care v-au ţinut cei de mai înainte domni ai voştri"[60]. Totuşi, pînă tîrziu, în octombrie, oastea moldoveană a rămas în colţul nord-estic al Transilvaniei, instituind aici o administraţie proprie. La Rodna s-a numit astfel un *aurarius*, iar un dregător moldovean poruncea în Reteg. La Ciceu, pe lîngă noul pîrcălab, au primit tot atunci funcţii administrative mai multe „slugi domneşti", ca Dragoş, Galea, Rotompan ş.a., iar „dijmaşii" domneşti şi-au făcut

[55] *Cronicile slavo-române*, p. 97.
[56] Iorga, *Ist. rom. Ardeal*, I, p. 139.
[57] Idem, *Doc. Bistriţei*, I, p. XXIII.
[58] *Relaţiunea lui Giovio*, p. 31.
[59] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 320.
[60] Iorga, *op. cit.*, I, p. XXIV.

apariţia [61]. Ca urmare, în oastea moldoveană au început să se înroleze românii din satele domeniului cetăţii şi de pe valea Lăpuşului, ceea ce justifică părerea unui contemporan „că uşor s-ar putea ca românii din Ardeal să se alipească lui Petru Rareş pentru identitatea limbii [62]. Şi într-adevăr, cantonarea şi permanenţa unei numeroase şi victorioase oşti moldovene nu putea să trezească între „iobagii Bistriţei" şi românii veniţi din Moldova decît „o simţire de frăţietate şi de libertate" [63], aşa cum pînă atunci nu mai fusese.

După victoria oştii lui Rareş de la Feldioara, Ioan Zápolya l-a numit ca voievod al Transilvaniei pe Ştefan Báthori, dîndu-i misiunea de a înfrînge rezistenţa ferdinandiştilor din restul provinciei. Trupele acestuia au ajuns pînă la Alba Iulia şi au încercat să-l prindă pe Ştefan Mailat, care însă s-a retras. Sub presiunea celor moldovene, trupele ferdinandiste de la Ciceu s-au îndreptat, la rîndul lor, spre Unguraş, lăsîndu-i pe bistriţeni descoperiţi în faţa primejdiei. Pe la mijlocul lunii august, aceştia nu au ezitat, de aceea, să ceară ajutorul lui Ştefan Báthori, căruia i s-au plîns că Petru Rareş urmăreşte să le încalce libertăţile[64]. Cum însă oastea comandată de Danciu şi Barbovschi nu a întreprins nici o acţiune împotriva lor, bistriţenii i-au trimis lui Petru Rareş daruri [65], iar ulterior au predat pîrcălabului de Ciceu, Simion Dracsin, şi castelul Unguraş, apărat pînă atunci de o garnizoană comandată de ofiţeri din Bistriţa. Totodată, ei au intervenit pe lîngă Ioan Zápolya pentru anularea actului de cedare a oraşului. La 27 august, domnul Moldovei îi admonesta, de aceea, astfel : „Am auzit că în semeţia şi îndărătnicia voastră sînteţi rebeli...că nu acceptaţi să intre pîrcălabii pe care i-am numit acolo, *în oraşul nostru*" (subl. N.G.). În continuare, îi ameninţa cu pedepse grave pentru rezistenţa lor, adăugînd : „Dacă vreţi să abateţi de la voi mînia noastră, ...să primiţi pe aceşti castelani în mijlocul vostru şi *în cetatea care este a noastră*"[66] (subl. N.G.). Situaţia nu s-a schimbat însă nici chiar după ce Ioan Zápolya, care avea nevoie de oastea moldovenească aflată în apropierea Bistriţei, pentru a-i aduce la ascultare şi pe ceilalţi partizani ai lui Ferdinand de Habsburg din Transilvania, le-a poruncit bistriţenilor, încă o dată, să facă act de supunere faţă de Petru Rareş[67].

Apreciind că rezistenţa ferdinandistă, reînviată nu numai la Bistriţa, ci şi în alte centre ale Transilvaniei, putea să compromită tot ceea ce se realizase pînă atunci în folosul cauzei comune moldo-transilvănene, domnul Ţării Moldovei s-a hotărît să întreprindă, de aceea, o nouă expediţie în Transilvania. La 14 octombrie, cînd Soliman al II-lea se pregătea să părăsească asediul Vienei, el a pătruns în Ţara Bîrsei şi s-a îndreptat

[61] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 337, n. 3.
[62] Motogna, *op. cit.*, p. 20—21.
[63] Iorga, *Ist. rom. Ardeal*, I, p. 140.
[64] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 352.
[65] Iorga, *Doc. Bistriţei*, I, p. XXIII.
[66] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 329—330.
[67] *Hurmuzaki*, II, 3, p. 641—643.

spre Braşov, făcînd cunoscut locuitorilor acestuia că Transilvania fusese dobîndită de el cu sabia şi nu o va da nimănui, ci doar lui Ioan Zápolya, pe care îl socotea „frate bun şi prieten"[68]. Sugestivă, pentru aceeaşi situaţie de fapt, este şi aprecierea saşilor din Braşov, care îl calificau pe domnul Moldovei drept „ipocrit", fiindcă, sub pretextul ajutorului dat regelui Ioan Zápolya, se dorea el însuşi *voievod al Transilvaniei*[69].

Apropiindu-se de Braşov, Petru Rareş şi-a instalat la Prejmer o vamă de graniţă[70], iar la 31 octombrie se afla în apropierea oraşului, pe care a început să-l asedieze. Încurajaţi de Ştefan Mailat, care se afla în oraş, braşovenii s-a decis însă pentru apărare, respingînd toate încercările domnului Moldovei de rezolvare a diferendului pe calea tratativelor. De aceea, abia peste trei săptămîni, la 3 noiembrie, cînd oastea moldoveană, condusă personal de domn, a reuşit să cucerească un turn construit de curînd, să captureze două bombarde cu muniţiile lor şi să ia prizonieri pe cei 20 de apărători[71], braşovenii au acceptat începerea discuţiilor. Prin înţelegerea la care s-a ajuns, ei urmau să plătească domnului 5 000 de galbeni pentru eliberarea prizonierilor, să-i facă un cadou de 600 de galbeni şi să-l recunoască rege pe Ioan Zápolya. În schimb, Petru Rareş şi-a luat obligaţia de a apăra nu numai Ţara Bîrsei, ci şi restul Transilvaniei de orice pericol. Considerîndu-se un adevărat stăpîn, el a dat libertate braşovenilor să facă comerţ nu numai cu Moldova, ci şi în toate părţile Transilvaniei[72]. Ulterior, o altă delegaţie braşoveană, compusă din 20 de persoane, a început noi tratative, adresîndu-ne lui Petru Rareş ca unui „vechi şi bun prieten" şi recunoscînd că „ţara noastră şi ţara Măriei Sale (Moldova — N.G.), *au fost totdeauna o ţară şi săracii Măriei Tale şi noi ne-am ajutat totdeauna*"[73] (subl. — N.G.). Delegaţii braşoveni i-au cerut, totodată, domnului Moldovei să-i apere de turci şi de tătari, adăugînd că ei n-au dorit acest război, al cărui scop nu-l înţelegeau.

Considerînd definitiv înfrîntă rezistenţa Braşovului, Petru Rareş s-a îndreptat apoi spre Sighişoara, dar conducerea acestui oraş s-a grăbit să răscumpere pacea, plătind o sumă de bani şi promiţînd supunere faţă de Ioan Zápolya. Din Valea Oltului, unde ajunseseră, oştile moldovene s-au întors acasă prin pasul Oituzului, cu excepţia unui detaşament trimis spre Bistriţa. Cu prilejul acestor acţiuni toate ţinuturile prin care a trecut, Petru Rareş a fost recunoscut ca stăpîn. Hotărîrile sale erau adevărate acte de guvernămînt, recunoscute ca atare.

Dar, odată cu plecarea oştii moldovene, braşovenii au redevenit partizani ai lui Ferdinand de Habsburg. În ianuarie 1530, chiar Ştefan

---

[68] Ursu, *op. cit.*, p. 20.
[69] N. Iorga, *Îndreptări şi întregiri la istoria românilor*, Bucureşti, 1905, p. 133; Motogna, *op. cit.*, p. 29.
[70] *Hurmuzaki*, II, 3, p. 659—660.
[71] Ursu, *Die auswärtige Politik*, p. 60—61.
[72] *Ibidem*, p. 62.
[73] N. Iorga, *op. cit.*, p. 35.

Báthory îl înştiinţa pe domnul Moldovei de noua atitudine a acestora, care în timpul tratativelor se prefăcuseră [74]. Pe de altă parte, luptele continuau, iar Petru Rareş trimisese la Bistriţa alte forţe, sub comanda vistiernicului Tomşa şi a pîrcălabului Vlad de Hotin, care s-au alăturat celor ce se aflau sub comanda pîrcălabului Gheorghe, cantonate în Budac şi Dumitra Mare. Începînd să simtă însă lipsa alimentelor, asediaţii s-au arătat dispuşi să înceapă tratative. Ele au durat, cu unele întreruperi, din octombrie 1529 pînă în februarie 1530, încheindu-se mai multe armistiţii : primul, la 9 octombrie, de către episcopul de Vad, Atanasie, împuternicit de domn în acest sens, de Dracsin, pîrcălabul Ciceului, şi de vistiernicul Tomşa, al doilea, la 14 decembrie, de către pîrcălabii Iura, Sava, Hussar, Mihail şi Solomon şi de voievodul Toma, iar al treilea, la 6 februarie, de către pîrcălabii Mihul şi Danciul [75]. Ultimul prevedea schimbul de prizonieri, plata de către bistriţeni a unei sume de 1 000 de florini de aur şi retragerea oştii moldovene din întregul comitat în direcţia Rodnei. Dar, în ciuda retragerii, începută la 8 februarie, bistriţenii întîrziau totuşi eliberarea prizonierilor moldoveni, care se va produce abia în luna martie [76]. De asemenea, ei au intervenit din nou, în mai multe rînduri, la Ioan Zápolya, pentru anularea daniei, încît acesta s-a văzut nevoit să le repete, la 22 aprilie 1530, porunca anterioară, invitîndu-i să primească numaidecît pe dregătorii lui Petru Rareş [77]. Bistriţenii s-au văzut astfel nevoiţi să înceapă, în iunie noi tratative cu domnul Moldovei. Solia lui Petru Rareş a sosit la Bistriţa în iulie 1530, fiind bine primită de conducerea oraşului, care a acceptat să plătească censul anual al Sf. Martin, în valoare de 1 000 de ughi. Potrivit cererii lui Petru Rareş, acesta trebuia să-i fie prezentat însă în mod solemn, de notabilităţile oraşului [78]. Totodată, domnul şi-a afirmat şi dreptul de a face donaţii din district [79], care era înconjurat numai de posesiunile sale, ca : Ciceul, Unguraşul, Rodna, Retegul ş.a.

Dar, deşi acceptase, în aceste condiţii, supunerea Bistriţei, Petru Rareş nu renunţase la stăpînirea ei efectivă, după cum nu abandonase nici planurile referitoare la Transilvania. Considerîndu-se astfel, un adevărat voievod al Transilvaniei, Petru Rareş a făcut unora dintre supuşii săi danii de proprietăţi funciare în Ţara Bîrsei, în Măieruş, în Apaţea şi în alte localităţi [80], iar altora le-a conferit demnităţi, aşa cum s-a întîmplat cu voievodul Toma — unul dintre acei voievozi care conduceau satele de pe domeniile cetăţilor moldovene — ajuns pîrcălab de Ciceu. De asemenea, domnul Moldovei ajunsese să stăpînească efectiv Cetatea de

[74] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 354.
[75] Iorga, *Doc. Bistriţei*, I, p. XXV.
[76] *Ibidem*, p. XXVII—XXVIII.
[77] *Hurmuzaki*, XV, 1 p. 356.
[78] Iorga, *op. cit.*, I, p. XXIX ; primul cens a fost adus de Peter Rehmer, consilier al oraşului, la 8 iulie 1530, odată cu promisiunea ajutorului militar : Ursu, *op. cit.*, p. 10.
[79] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 369.
[80] I. Bogdan, *Documente moldoveneşti din sec. XV şi XVI, în Arhivul Braşovului*, în „Convorbiri literare", 1905, p. 53.

Baltă, cu domeniul său, Ciceul, cu peste 60 de sate locuite de români, Ungurașul, cu ținutul său destul de întins, Bistrița, cu 23 de sate valea Someșului Mare, cu minele de aur și de argint de la Rodna și Țara Bîrsei. În același timp era ascultat de brașoveni, de sighișoreni și de secui, la 2 aprilie 1531 domnul făcînd chiar cunoscut public, ceea ce se știa, că de doi ani Țara Bîrsei asculta numai de el [81]. Este elocventă, mai ales, în acest sens, mustrarea adresată, la începutul anului 1530, brașovenilor, pentru că, fără a-l fi întrebat, aceștia acordaseră ajutor lui Ștefan Mailat, pe care-l considera vasalul său: „Cît despre Mailat, știți dumneavoastră că a trimis pe omul său și cartea sa la mine și s-a dat să fie slugă a domniei mele?", iar în continuare adăuga că *Ardealul „l'am cucerit cu sabia și nu-l voi da nimănui, nici lui Ferdinand nici altuia...*" (subl.—N.G.)[82]. Aceeași declarație o repeta în fața unor trimiși din Transilvania: „*Sînteți supușii mei cuceriți cu sabia*" (subl. — N.G.), întrebîndu-i apoi: „*ce domn mai puteți avea?*" (subl. — N.G.). Situația era, de altfel, recunoscută de un ferdinandist ca Marcus Pampflinger, care observa că: „moldoveanul...*cere țara pentru el*" [83] (subl. — N.G.).

Este deci evident că Petru Rareș nu numai că nu renunțase la planurile sale, ci, dimpotrivă, profitînd de lipsa lui Ioan Zápolya și a lui Ferdinand de Habsburg, devenise stăpîn nedezmințit în Transilvania, unde dispunea de cea mai puternică forță armată. Într-adevăr, anul 1530 reprezintă „anul cel mare al lui Petru Rareș în Ardeal. El are aici o situație pe care n-o va căpăta nici Mihai Viteazul. Amintește pe craiul Ioanăș, dar la nevoie se leapădă și de dînsul. Petru a vorbit pretutindeni în numele său propriu. Ce cucerește, pentru sine, și în toate regiunile cedate cu diplomă de el e stăpîn de fapt nu numai administrator trecător.... Și putem adăugi că, pe cînd Mihai lucrează, de nevoie, cu mercenari străini, cari-l lăsară să cadă și să moară așa cum a murit, Petru Rareș duce la biruință și stăpînire numai românimea Moldovei" [84].

Deși drepturile obținute în Transilvania nu erau încă consolidate și nici nu erau recunoscute de autorități sau de partizanii celor doi regi, începînd cu anul 1531, Petru Rareș și-a îndreptat atenția spre nord, susținînd un lung război cu Polonia, pentru rezolvarea problemei Pocuției. Firește, conflictul a slăbit puterea militară și economică a Moldovei, reducîndu-i posibilitatea de a interveni, tot atît de eficace ca mai înainte, în Transilvania. Petru Rareș nu a renunțat însă la nimic din ceea ce obținuse. Pe bistrițeni îi califică în continuare drept „credincioșii noștri iubiți", exercitîndu-și dreptul de suzeranitate asupra orașului pînă în anul 1538 [85]. Relațiile comerciale dintre Moldova și Transilvania, în

[81] „Columna lui Traian", an. V (1874).
[82] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 50—51.
[83] *Hurmuzaki*, II, 4, p. 60—61.
[84] Iorga, *Ist. rom. Ardeal*, I, p. 143.
[85] Idem, *Doc. Bistriței*, I, p. XXIX.

general, şi îndeosebi cele cu Bistriţa s-au desfăşurat, de asemenea, cu intensitate. Diplomatul polon, Petre Opalinski, care fusese trimis la Poartă de regele polon în octombrie 1532, putea să insereze, de aceea, în raportul său din 20 martie 1533, că atît în Transilvania, cît şi în Ţara Românească oamenii lui Petru Rareş i-au întins diferite curse, din care a scăpat cu mare greutate. Remarca, în mod special, miile de români din cetăţile aflate în posesiunea lui Petru Rareş, care circulau pe drumurile Transilvaniei [86].

Poziţia temeinică pe care o ocupa încă Petru Rareş în Transilvania s-a vădit, dealtfel, cu prilejul intervenţiei din anul 1534, împotriva lui Aloisio Gritti. După cum se ştie, sosit la Braşov, acesta a dispus uciderea episcopului Czibak, ceea ce a provocat o răscoală generală împotriva sa. Mailat începu asediul Mediaşului, unde reuşise să ajungă aventurierul, fiind ajutat şi de un corp de oaste din Moldova, de 12 000 de călăreţi[87]. Transilvania întreagă se „înfăţişa acum, ca în toate momentele de mare criză, ca un organism politic de tradiţională independenţă" [88]. Totodată, între transilvăneni, munteni şi moldoveni s-a ajuns repede la înţelegerea pericolului comun: „trebuia cu orice preţ să se împiedice crearea unui Ardeal turcesc" condus de un aventurier ca Aloisio Gritti, fiindcă aceasta ar fi însemnat „cea dintîi lovitură pentru a întinde şi dincoace de Dunăre stăpînirea directă şi arbitrară a sultanului" [89]. Ca urmare, veneţianul şi-a sfîrşit viaţa (28 septembrie) fără a putea îndeplini misiunea sultanului şi a-şi duce la bun sfîrşit propriile-i planuri.

Datorită acestei acţiuni era evident că Poarta nu va întîrzia să ia măsuri împotriva celor responsabili de moartea lui Gritti şi îndeosebi împotriva lui Petru Rareş. La rîndul său, anticipînd primejdia, acesta, a reluat tratativele cu Ferdinand de Habsburg în ianuarie 1535 [90] şi după ce, i-a fost confirmată stăpînirea tuturor teritoriilor din Transilvania[91], la 4 aprilie a încheiat cu reprezentanţii imperiali, care sosiseră deja în Moldova, aducînd promisiunea unui stipendiu de 6 000 de galbeni, o adevărată alianţă antiotomană [92]. Evident, deci, şi de data aceasta Petru Rareş a urmărit, însă cu ajutorul imperialilor, să ajungă adevăratul stăpîn al Transilvaniei. Tocmai de aceea, el îi atrăgea atenţia lui Ferdinand de Habsburg că „pînă ce Ardealul nu va fi liniştit şi supus Măriei Tale, Măria Ta să nu dai nimănui voievodatul, fără ştirea mea, afară dacă nu m-aş fi înţeles cu Măria Ta să împaci şi să păstrezi toată Ţara Ardealului" [93]. Totodată, Pavel diacul, trimis al lui Petru Rareş la Ferdinand de Habsburg, declara că domnul său va împiedica cucerirea

[86] *Călători*, I, p. 348.
[87] *Ibidem*, p. 332.
[88] Iorga, *Istoria românilor*, IV, p. 369.
[89] *Ibidem*.
[90] Ursu, *op. cit.*, p. 123; *Hurmuzaki*, II, 1, p. 90.
[91] *Ibidem*, II, 1, p. 91.
[92] *Ibidem*, p. 91–95.
[93] *Ibidem*, p. 96–97.

Transilvaniei de către Ioan Zápolya, care nu era, după el, decît un „eretic" [94]. Fireşte, într-o asemenea situaţie controlul întregii Transilvanii i-ar fi revenit, de fapt, lui Petru Rareş. Mai mult încă, oferindu-se să-i aducă la supunere şi pe domnii Ţării Româneşti, care „nu pot face nimic fără Moldova" [95], el ar fi putut deveni conducătorul tuturor forţelor româneşti în lupta cu colosul otoman.

Cum era însă de prevăzut, simţindu-se ameninţat, Ioan Zápolya, la îndemnul lui Ştefan Mailat, a trecut la contramăsuri, atacînd Ungurașul, mai slab apărat, şi ocupîndu-l, la 25 mai 1536 „prin merşteşug şi şiretenie" [96]. Informat însă despre planul lui Petru Rareş şi al căpitanilor imperiali din Caşovia, Marcus Pempflinger şi Baltazar Bánffi [97], de a-l ataca concomitent, Ioan Zápolya a restituit lui Rareş castelul Unguraș, promiţîndu-i chiar şi „alte danii mai mari" [98], ceea ce l-a făcut pe domnul Moldovei să nu mai dea curs acţiunii.

În acelaşi timp, situaţia se complicase datorită gestului de independenţă al ardelenilor, care, după uciderea lui Gritti, în dieta de la Turda, fără a întreba pe vreunul din cei doi regi, aleseseră ca voievod pe nobilul român trecut la catolicism, Ştefan Mailat. Nemulţumit, Ioan Zápolya a trimis o solie la Petru Rareş [99]. Dar, nici domnului Moldovei actul dietei de la Turda nu putea să-i convină, fiindcă ţara „îi trebuia lui, indiferent de cine i-ar fi dat-o" [100]. În cele din urmă însă Ioan Zápolya va fi nevoit să recunoască noua calitate a lui Ştefan Mailat şi l-a folosit, după cum s-a văzut, cu succes, tocmai împotriva domnului Ţării Moldovei.

Evoluţia situaţiei din Transilvania în anii 1536 — 1537 a relevat astfel slăbiciunea alianţei încheiate cu Ferdinand de Habsburg, nu numai în privinţa pregătirii unei confruntări hotărîtoare cu turcii, ci şi a consolidării poziţiei lui Petru Rareş în Transilvnia, deşi acesta a intrat în legături directe cu însuşi Carol Quintul [101]. Astfel, dacă la începutul anului 1535, Alexis Thúrzo putea să-l informeze pe Ferdinand că „nimeni n-ar mai putea restitui Maiestăţii Voastre Transilvania decît Moldoveanul ...", stare pe care i-o confirmau şi solii întorşi din Moldova [102], aranjamentele diplomatice la care a recurs chiar din primăvara aceluiaşi an fratele lui Carol Quintul, mai întîi cu Ioan Zápolya (armistiţiul de la 12 mai), iar în vară cu Poarta, deşi sultanul se afla angajat în războiul cu Persia, au contribuit la izolarea treptată a lui Petru Rareş, mai ales că în iulie 1535

[94] *Ibidem*, II, 4, p. 294—296.

[95] *Ibidem*, II, 1, p. 117; I. Ursu, *op. cit.*, p. 125.

[96] Şincai, *Hronica*, II, p. 225, 245, 269.

[97] Iorga, *Doc. Bistriţei*, I, p. XXX.

[98] *Călători*, I, p. 348.

[99] *Hurmuzaki*, II, 4, p. 76—77.

[100] Iorga, *Istoria românilor*, IV, p. 371.

[101] Alex. Ciorănescu, *Petru Rareş şi politica orientală a lui Carol Quintul*, AR MSI, s. III, t. XVII (1935—1936), p. 241—246.

[102] *Hurmuzaki*, II, 1, p. 88—90.

conflictul pentru Pocuţia reizbucneşte. Tocmai de aceea, domnul Moldovei a fost nevoit să reia la rîndu-i relaţiile cu Ioan Zápolya [103], căruia în anul următor i se supune şi ultimul centru ferdinandist: Sibiul. Iar conjunctura nefavorabilă se accentua tocmai cînd riposta otomană la actele de independenţă ale domnului de la Suceava era aşteptată deja [104] şi cînd, în ciuda medierii lui Ferdinand, încheierea disputei moldo-poloneze trena [105]. Pacea de la Oradea, din 24 februarie 1538, între cei doi regi ai Ungariei venea astfel să pecetluiască o evoluţie politică în care şansele lui Petru Rareş nu puteau rezulta decît din rivalitatea acestora. Pentru că, în ciuda prevederilor ei antiotomane, această pace a însemnat, în condiţiile slăbiciunii militare a imperiului, abandonarea de fapt a Moldovei, considerată pînă atunci doar ca un mijloc de contracarare a acţiunilor zapoliene în Transilvania.

În condiţiile unei politici de anvergura celei promovate de Petru Rareş în prima sa domnie, Ţara Românească nu putea rămîne, fireşte, în afara atenţiei sale permanente, chiar dacă statutul raporturilor ei cu Poarta otomană nu permitea reluarea unui demers de natura celui întreprins de Ştefan cel Mare. Identitatea de interese, atît pe frontul de acţiune transilvăneană, cît şi pe cel general, al luptei antiotomane, a promovat totuşi, în mod obiectiv, colaborarea moldo-munteană, patronată uneori de Petru Rareş, dar, de regulă, realizată spontan, aşa cum sugerează cele cîteva ştiri care ne-au parvenit prin intermediul izvoarelor.

Moştenind astfel, de la predecesorul său, o relativă stare de încordare a raporturilor dintre cele două ţări [106], provocată desigur de sprijinul acordat boierilor moldoveni pribegi de către rudele lor muntene [107], Petru Rareş a precedat, încă din luna aprilie, la normalizarea situaţiei, folosindu-se, în acest scop, de oficiile municipalităţii braşovene [108]. Înţelegerea a fost însoţită, probabil, şi de o conciliere reciprocă privitoare la atitudinea politică ce se impunea a fi adoptată faţă de ofertele lui Ferdinand de Habsburg, aşa cum pare să indice conlucrarea braşoveană, precum şi atenta supraveghere a lui Ieronim Laski şi a lui Tranquillo Andronico de către Radu de la Afumaţi în primăvara anului următor [109], deşi aceştia poposiră la Tîrgovişte ca reprezentanţi ai intereselor lui Ioan Zápolya. Dar, în

[103] Ursu, *op. cit.*, p. 128 : *Hurmuzaki*, II, 1, p. 109.

[104] *Hurmuzaki*, II, 1, p. 104, şi 107—108 (rapoarte din aprilie şi iunie 1536).

[105] *Ibidem*, p. 114—116, 119 şi urm.

[106] În toamnă, Ştefan cel Tînăr, trecuse cu oştile sale peste Milcov, pentru a pedepsi „obrăzniciile" adversarilor săi (*Cronicile slavo-române*, p. 95). Ecouri ale aceleiaşi tensiuni, în instrucţiunile primite de Georg Reicherstorffer, în iunie 1527 : *Hurmuzaki*, II, 1, p. 86—87 (cu data greşită),şi *Călători*, I, p. 182.

[107] Nu este de admis, între cei doi cumnaţi, o altfel de rivalitate, decît cea care condusese şi în primăvară la un conflict asemănător (*Cronicile slavo-române*, p. 94 ; *Hurmuzaki*, XI, p. 3—4). Probabil Ştefan cel Tînăr nu a urmărit decît prinderea pribegilor, pentru că între oştile celor doi domni nu s-a produs nici o ciocnire.

[108] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 303—304.

[109] *Călători*, I, p. 248—249.

timp ce perioada de expectativă[110] s-a încheiat pentru domnul Moldovei, în toamna anului 1528, prin trecerea sa de partea candidatului protejat de sultan, Radu de la Afumați s-a lăsat în cele din urmă convins de promisiunile ferdinandiste[111], riscîndu-și nu numai tronul, ci și viața.

Noul domn al Țării Românești, fost ostatec la Poartă și instalat din porunca acesteia, Moise vodă, nu s-a înfățișat, de aceea, ca un adversar al acțiunilor lui Petru Rareș din Transilvania. Dimpotrivă, făcîndu-și cunoscută imediat după preluarea tronului, în martie 1529, intenția sa de a interveni în favoarea lui Ioan Zápolya[112] și dorind, cu acest prilej, ca și domnul Moldovei, să-și asigure stăpînirea asupra Vințului și Vurpărului[113], recunoscute predecesorului său[114], Moise Vodă își va trimite curînd oștile sub comanda vornicului Neagoe și a postelnicului Drăgan, pentru a seconda acțiunea celor pornite dinspre Moldova și a-și asigura posesiunea feudalelor transilvănene[115].

Dar cu toate că înfrîngerea de la Feldioara anulase șansele partidei ferdinandiste, brașovenii au refuzat totuși recunoașterea autorității lui Ioan Zápolya, pe care reprezentanții lui Moise, ajunși după încheierea campaniei moldovene, au încercat să le-o smulgă [116]. Ambii domni s-au văzut astfel nevoiți de a relua în toamnă acțiunile militare, trupele Țării Românești precedînd de această dată sosirea lui Petru Rareș printr-o acțiune spre Sibiu și Sebeș, în septembrie 1529, prilej cu care se ajunge la o înțelegere temporară cu reprezentanții intereselor habsburgice[117]. Aceasta nu va împiedica însă o reafirmare a colaborării muntene în lunile următoare, cînd, pentru a sprijini intervenția lui Petru Rareș, un nou detașament muntean, condus de vornicul Lăudat, va trece pe la Turnu Roșu în Transilvania[118].

Revolta internă, care a pus capăt domniei lui Moise vodă în primăvara anului 1530, și trecerea rapidă a tronului de la un pretendent la altul

---

[110] Știrea despre un conflict armat între cei doi domni la sfîrșitul anului 1527, transmisă de Ursinus Vellius (Ursu, *op. cit.*, p. 25, n. 24), știre pe care ar fi adus-o chiar solii moldoveni primiți de Ferdinand, la 2 ianuarie 1528, la Buda, nu reprezintă, probabil, decît unul dintre zvonurile atît de eronate care circulau în mediul habsburgic despre situația din țările române, deoarece, în noiembrie 1527, Ștefan Glincici raporta lui Ferdinand constatarea unei atitudini favorabile a lui Radu de la Afumați față de proiectul luptei antiotomane care i-a fost prezentat deși prudența îl îndemna momentan la așteptare (*Călători*, I, p. 239—241).

[111] În septembrie 1528, Ferdinand se referea deja la serviciile pe care i le făcuse Radu de la Afumați (*Hurmuzaki*, II, 1, p. 67).

[112] *Ibidem*, XV, 1, p. 315—316.

[113] *Ibidem*, XI, p. 853. Domeniul Vinț era tot atunci, solicitat lui Ferdinand de către Georg Reicherstorffer, iar comunitatea sașilor reclama, la rîndul ei, alte drepturi de stăpînire (*Călători*, I, p. 183).

[114] *Hurmuzaki*, II, 3, p. 527.

[115] Bogdan, *Documente și regeste*, p. 174.

[116] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 321—322.

[117] *Ibidem*, XI, p. 853—854; XV, 1, p. 331—332. Ulterior Moise vodă era recomandat, de aceea, de agentul habsburgic Andrei Mihalevich suzeranului său ca favorabil cauzei pe care el o reprezenta, spre deosebire de „acel vestit moldovean", Petru Rareș, care, „deși nu a fost făcut domn de turci", le respingea totuși colaborarea (*Călători*, I, p. 302).

[118] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 344—346.

l-a determinat pe domnul Moldovei să acţioneze mai hotărît pentru a-şi asigura sprijinul Ţării Româneşti în realizarea politicii sale. Iniţial, avînd în vedere colaborarea din anul care trecuse, Petru Rareş se va fi gîndit totuşi la susţinerea lui Moise, de vreme ce acesta s-a refugiat în regiunile transilvănene aflate sub controlul său, iar mai apoi braşovenii, primindu-l între ei, au cerut sfatul domnului de la Suceava [119]. Cînd va fi aflat însă de legăturile lui Moise cu partida ferdinandistă, iar înrudirea cu Vlad, noul domn numit de turci, se va fi proiectat, fostul domn a fost părăsit, găsindu-şi, după cum se ştie, sfîrşitul la Viişoara, în ultimele zile ale lui august. Oricum, contactarea lui Vlad constituia la această dată un fapt împlinit, dacă se consideră că numai astfel a putut domnul Moldovei să impună, atît lui, cît şi lui Mehmed beg, care-l însoţea, acordul de la Braşov [120]. Succesul intervenţiei lui Petru Rareş, pentru efectuarea căreia braşovenii trimiseseră o solie specială, atestă în acelaşi timp şi prestigiul considerabil al celui proaspăt căsătorit cu Elena Brancovici, nepoata soţiei lui Neagoe Basarab, prin mijlocirea căreia se şi ajunsese la această legătură.

Dealtfel, anul care a urmat reprezintă apogeul puterii domnului Moldovei, controlului direct sau indirect asupra celei mai mari părţi din Transilvania adăugîndu-i-se ascendenţa dobîndită asupra politicii promovate de către Vlad voievod, mai ales după ce acesta i-a devenit ginere [121]. Iar dovada cea mai concludentă a stării de fapt reiese din încercarea polonilor de a compromite înţelegerea moldo-munteană la Constantinopol [122], înţelegere care permisese lui Petru Rareş menţinerea poziţiilor sale politice chiar şi după insuccesul de la Obertyn din august 1531. Mai mult chiar, polonii se temeau şi de o efectivă colaborare militară, în care contribuţia lui Vlad ar fi urmat să însemne 10 000 de oşteni [123]. Iar evenimentele din martie — aprilie 1532, cînd misiunea lui Aloisio Gritti a eşuat în faţa aranjamentului pus la cale probabil de Petru Rareş, dar cu consimţămîntul lui Vlad [124], au demonstrat într-adevăr o perfectă conlucrare.

Înlăturarea lui Vlad, în toamna anului 1532, de către boierimea munteană ostilă, a întrerupt însă pentru a doua oară şirul stăruinţelor lui Petru Rareş, noul Vlad, supranumit Vintilă, manifestîndu-şi chiar ostilitatea faţă de sprijinitorul predecesorului său şi oferindu-şi serviciile regelui

[119] *Ibidem*, II, 3, p. 664—665.

[120] *Ibidem*, p. 669—670; Bogdan, *op. cit.*, p. 177—178.

[121] Data acestei înrudiri nu se cunoaşte cu exactitate. Ursu, *Petru Rareş*, p. 20, n. 2, presupune că „Vlad şi-a asigurat tronul cu ajutorul lui Rareş , al cărui ginere a devenit", se subînţelege, curînd. Totuşi, dată fiind disputa pentru tronul muntean pînă la lupta de la Viişoara, este de presupus că legătura s-a oficializat ulterior, poate chiar în 1532. Vezi şi Iorga, *Istoria românilor*, IV, p. 348.

[122] *Hurmuzaki*, XI, p. 31—33 (solia lui Wilamowski).

[123] Iorga, *op. cit.*, p. 356; Corfus, *Activitatea diplomatică*, p. 323.

[124] *Călători*, I, p. 322—323. Încercînd să pătrundă în Moldova, trimisul sultanului a fost înspăimîntat de „cursa" pe care i-ar fi pregătit-o Petru Rareş şi s-a întors la Tîrgovişte, unde Vlad i-a arătat aceeaşi bunăvoinţă, iar solii moldoveni care au sosit ulterior au dezminţit ştirea.

polonez. Totuşi, domnul Moldovei nu a renunţat să-l convingă pe Vlad Vintilă de necesitatea unei atitudini comune, aşa cum reiese din însăşi relatarea lui Petre Opalinski, solul polonez care s-a întors de la Constantinopol prin Ţara Românească, în februarie 1533, avînd asupra sa tratatul de pace „perpetuă" cu Poarta. Despre împiedicarea acestei alianţe Petru Rareş i-ar fi comunicat domnului Ţării Româneşti că ar fi o acţiune „de mare trebuinţă" pentru amîndoi, cum de fapt şi era [125]. Identitatea de interese a izbîndit, ca urmare, şi în noua conjunctură, misiunea lui Gritti, din vara anului 1534, întîmpinînd, de la început, opoziţia combinată a celor doi domni. Reprezentantul lui Petru Rareş, logofătul Teodor, a acţionat astfel nestingherit încă de la intrarea împuternicitului sultanului pe teritoriul Ţării Româneşti [126], cea mai bună dovadă constituind-o dania — una dintre puţinele de acest fel — pe care Vlad Vintilă o va acorda în anul următor tocmai ctitoriei logofătului Teodor de la Humor [127]. Pe de altă parte, colaborarea moldo-munteană a contribuit la realizarea unui adevărat front de apărare românesc, înglobînd şi Transilvania, a cărei cauză a putut, tocmai de aceea, să triumfe fără a se apela la intervenţia lui Ioan Zápolya.

Dar, aflîndu-se deja în tratative cu Habsburgii, cărora le promitea în afară de ajutorul propriu şi pe acela ce putea să-l obţină de la domnul Ţării Româneşti [128], Petru Rareş a trecut definitiv, după episodul Gritti, de partea acestora [129]. Fireşte, procedînd astfel, domnul Moldovei avea în vedere că, mai devreme sau mai tîrziu, reacţia Porţii se va produce. O atitudine deschisă antiotomană era însă cu mult mai riscantă pentru domnii de la Tîrgovişte, care — atît Vlad Vintilă, pînă în vara anului 1535, cît şi urmaşul său, Radu Paisie [130] — au continuat să se afirme de aceea ca sprijinitori ai partidei zápoliene din Transilvania. Actele domnului Moldovei au continuat totuşi să fie considerate ca hotărîtoare pentru orientarea întregului front politic românesc, refuzul său de a participa în 1536 cu trupe alături de Ioan Zápolya fiind urmat nu numai de Ţara Românească, ci şi de Transilvania [131]. Tocmai de aceea, oastea Ţării Româneşti nici

---

[125] *Călători*, I, p. 345 şi 347; *Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 71—72 şi 80.

[126] *Ibidem*, p. 251 şi 327. Cei 300 de călăreţi munteni care l-au însoţit pe Gritti pînă la Braşov (*ibidem*, p. 362) nu mai apar ulterior alături de acesta.

[127] D. P. Bogdan, *O danie a domnului muntean Vlad Vintilă către mănăstirea Homor*, „Raze de lumină", VIII (1938), nr. 1—4, p. 263—269.

[128] Iorga, *op. cit.* vol. IV, p. 371. Ulterior, în 1536, Petru Rareş va repeta, dealtfel, aceeaşi promisiune (*Hurmuzaki*, II, 1 ,p. 112; *Călători*, I, p. 378).

[129] Chiar dacă nu a rupt nici raporturile cu Ioan Zápolya, pentru a nu-şi periclita, desigur, posesiunile de peste munţi (Ursu, *Die auswärtige Politik*, p. 128).

[130] Cunoscînd atitudinea domnului Moldovei, acesta se temea ca înscăunarea să nu-i fie periclitată tocmai printr-o intervenţie a lui Petru Rareş (Veress, *Documente*, I, p. 13—14).

[131] *Călători*, I, p. 377.

nu s-a aflat în vara anului 1538 alături de cea otomană, Radu Paisie trimiţînd sultanului doar un detaşament auxiliar [132], pentru că, de fapt, el nutrea aceleaşi sentimente antiturceşti [133].

Aşadar, generate de interese economice asemănătoare, dar mai ales de scopuri politice identice: salvgardarea neatîrnării şi a fiinţei de stat, ameninţate de rapacitatea otomană, raporturile dintre cele trei ţări române au înregistrat în vremea lui Petru Rareş o însemnată transformare calitativă. De la colaborarea propriu-zisă, mascată de relaţiile oficiale pe care cele două state româneşti extracarpatice trebuiau să le întreţină cu coroana ungară, s-a ajuns acum, în procesul de disoluţie a statului feudal ungar după bătălia de la Mohács, la o adevărată încercare de unificare moldo-transilvăneană. Iar întreprinderea lui Petru Rareş, avînd, evident, ca suport spiritul deosebit de pătrunzător al domnului moldovean, s-a bazat pe realitatea faptelor. Posesiunile din Transilvania ale domnilor din cetatea Sucevei, obţinute de Ştefan cel Mare şi extinse treptat de Bogdan al III-lea, de Ştefan cel Tînăr şi de Petru Rareş, permiteau un control efectiv asupra întregului unghi nord-estic al Transilvaniei şi, în consecinţă, exercitarea unei autorităţi de fapt asupra întregii provincii. Situaţia demonstra, totodată, adeziunea spontană a românilor transilvăneni la iniţiativele politice ale domnului Moldovei, mai ales că ele erau însoţite de acţiunea similară, pe plan religios, a episcopilor de Vad. Deşi întreprinse din porunca sultanului sau la cererea lui Ioan Zápolya, campaniile lui Petru Rareş în Transilvania nu exprimă, totuşi, mai puţin iniţiativa moldoveană. Dimpotrivă, acţiunile şi spusele domnului Moldovei, ca şi reacţiile tuturor cercurilor transilvănene aflate în dispută, confirmă proiectul curajos al unificării, fie şi parţiale, a celor două zone de locuire românească, atestîndu-l pe autorul său în calitate de precursor al operei lui Mihai Viteazul. Mai mult chiar, întrezărind această posibilitate şi încercînd s-o realizeze tocmai pentru a putea opune presiunii otomane un front românesc unitar, din care nici o clipă nu a omis Ţara Românească, Petru Rareş prefigurează o reciprocitate a celor două imperative, valabilă pentru formarea statului român unitar.

Dar, cu toate că în 1530, adăugînd vechilor posesiuni, Ciceul şi Cetatea de Baltă, altele noi, Unguraşul şi Bistriţa, toate cu întinse domenii, făcîndu-se ascultat la Braşov, la Sighişoara sau la Mediaş, supunîndu-i pe secui şi controlînd tot răsăritul Transilvaniei, Petru Rareş s-a apropiat de înfăptuirea idealului spre care năzuia, împrejurările defavorabile l-au împiedicat, în cele din urmă, să-şi desăvîrşească opera. Lipsa unei puternice nobilimi româneşti care să-i susţină cauza şi gravele divergenţe dintre principalele grupări politice transilvănene, dar mai ales atitudinea filoturcă a lui Ioan Zápolya şi colaborarea Poloniei cu Poarta, l-au determinat pe domnul Moldovei să caute şi alte modalităţi de rezolvare a situaţiei, ceea ce a provocat reacţia turcilor, ajunşi la apogeul puterii lor militare.

---

132 *Cronici turceşti*, I, p. 268.
133 Alex. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 9—10.

4. Apărător al moştenirii lui Ştefan cel Mare

de **Veniamin Ciobanu**

Dominate de rivalitatea otomano-habsburgică, evenimentele care au urmat după 29 august 1526 aveau să antreneze şi Moldova în desfăşurările de ordin politic, diplomatic şi militar din zonă. O parte activă la această confruntare a avut-o şi Polonia, fapt care s-a repercutat asupra poziţiei internaţionale a Moldovei. Participarea poloneză a fost grevată însă de la început de interese particulare, generate de complicatele raporturi externe în care se afla angajat regatul jagiellon.

Constituind una din cele mai întinse, mai populate şi mai bogate ţări ale Europei secolului al XVI-lea, Polonia ocupa o poziţie importantă şi în sistemul relaţiilor internaţionale ale continentului, definitorii fiind, în acest sens, raporturile sale cu Habsburgii, cu Moscova şi cu cavalerii teutoni. Astfel, ultimii maeştri ai Ordinului — Frederic de Saxa (1498—1510) şi Albrecht de Hohenzollern (1511—1525) — au făcut mari eforturi pentru a înlătura suzeranitatea polonă, fiind sprijiniţi de papă şi de împărat. Ei au recurs în acest scop la arme, desfăşurînd, totodată, o vastă activitate diplomatică în rîndul duşmanilor Poloniei, în vederea iniţierii unei coaliţii împotriva acesteia. Eforturile principale au fost îndreptate către Moscova, aflată, cu unele întreruperi, de mult timp în conflict cu Marele Cnezat al Lituaniei, conflict în care au fost antrenaţi, cînd de o parte, cînd de alta, şi tătarii. Un interes deosebit în realizarea unei coaliţii antipolone a manifestat însă împăratul Maximilian I (1486 — 1519)[1], datorită „concurenţei" pe care Jagiellonii, stăpîni ai unor întinse teritorii în Europa centrală şi răsăriteană, o făceau Habsburgilor, în tendinţa acestora de a stăpîni Ungaria şi Cehia. Tocmai de aceea, Sigismund I (1506—1548) conştient că nu putea conta pe aportul lui Vladislav la menţinerea preponderenţei Poloniei în această zonă, întrucît acesta era influenţat de magnaţii unguri, a încheiat alianţa matrimonială cu cea mai importantă familie de

[1] Cf. *Dzieje Polski*, sub redacţia lui Jerzego Topolskiego *(Istoria Poloniei)*, Varşovia, Pánstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1975, p. 258 ; Cf. Andrzej Wyczánski, *Polska sluzba dyplomatyczna w latach 1506 — 1530 (Serviciul diplomatic al Poloniei în anii 1506—1530)*, „Polska sluzba dyplomatyczna XVI—XVIII w.", Varşovia, Pánstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1966, p. 14.

aristocraţi din Ungaria, căsătorindu-se în 1511 cu Barbara Zápolya. După cîte se presupune, alianţa matrimonială a fost însoţită de un acord secret, al cărui obiectiv consta în prevenirea pericolului expansiunii habsburgice [2]. Nu este însă mai puţin adevărat că regatul ungar căuta în alianţa cu Jagiellonii şi un sprijin contra pericolului expansiunii otomane.

Menţinerea poziţiei politice a Poloniei în răsăritul Europei era însă condiţionată şi de consolidarea graniţei răsăritene a Lituaniei, contestată de statul moscovit. Cele trei războaie polono-moscovite din prima jumătate a secolului al XVI-lea — 1507—1508, 1512—1522 şi 1534—1537 — au dus în cele din urmă la stabilizarea graniţei dintre cele două state pentru un sfert de secol. Conflictul cu Moscova îngreuna însă eforturile lui Sigismund I de a apăra poziţia dinastiei jagiellone faţă de tendinţele lui Maximilian, care, pentru a-şi realiza obiectivul, a încheiat în 1514 o alianţă cu ţarul îndreptată împotriva Poloniei. Pentru a anula efectele acesteia şi a-l împiedica pe împărat să-l sprijine pe Albrecht de Hohenzollern, Sigismund I şi Vladislav Jagiello au încheiat însă la rîndul lor, cu Maximilian I, în 1515, la Viena, un acord privind dubla căsătorie a fiilor lui Vladislav (Ludovic şi Anna) cu nepoţii lui Maximilian (Maria şi Ferdinand), Habsburgii asigurîndu-şi astfel drepturi de succesiune la tronul Cehiei şi al Ungariei.

Dacă acest acord a însemnat, dintr-un anumit punct de vedere, o subordonare a politicii poloneze celei habsburgice în Europa apuseană, Sigismund I nu a manifestat însă nici un interes pentru cruciada antiotomană preconizată de papă şi de noul împărat, Carol al V-lea. El s-a pronunţat categoric pentru menţinerea unor bune raporturi cu turcii pe care îi considera ca o contrapondere a tendinţelor expansioniste habsburgice în detrimentul intereselor Poloniei în zonă. În armistiţiul încheiat cu Poarta în 1525, în urma invaziei turcilor în Polonia din anul precedent, diplomaţia polonă a încercat, de aceea să includă şi Ungaria. Refuzul otomanilor şi campania lor în Ungaria, încheiată cu moartea regelui, a avut însă ca primă urmare instalarea Habsburgilor în cele două ţări, al căror tron, deţinut de Ludovic, revenea conform acordului de la Viena lui Ferdinand I. Dar aceasta însemna, totodată, şi înstrăinarea unei părţi a teritoriului Poloniei — Silezia —, ceea ce a impulsionat opoziţia faţă de succesiunea Habsburgilor. Un mijloc eficace în acest scop putea fi alianţa cu sultanul, dar, pentru început, regele Poloniei a evitat-o. Alegerea lui Ioan Zápolya, de către magnaţii maghiari, ca rege al Ungariei, şi alianţa acestuia cu sultanul, din 1528, au găsit însă un puternic sprijin în Polonia, acordat de partida antihasburgică, în frunte cu regina Bona şi cu primatul Poloniei, Jan Laski. Totuşi Habsburgii s-au străduit, în continuare, să-şi sporească şi să-şi consolideze influenţa în Polonia, exponentul intereselor lor fiind scatelanul Cracoviei, Krzysztof Szydlowiecki, în timp ce Sigismund I a încercat să se menţină pe o poziţie intermediară. Dar, dacă partida filohabsburgică a reuşit, în cele din urmă, să determine în 1543 căsătoria lui Sigismund August, moştenitorul tronului polon, cu fiica lui Ferdinand I,

[2] Cf. Andrzej Wyczánski, *op. cit.*, p. 14; *Dzieje Polski*, p. 263.

Fig. 7. — Sigismund I Jagello, gravură de epocă.

Elisabeta, în schimb partida antihabsburgică a izbutit să-l convingă pe rege să impună, în 1533, „pacea veşnică" cu Poarta otomană şi să încheie căsătoria fiicei lui Sigismund I, Izabela, cu Ioan Zápolya, fapte politice de importanţă majoră nu numai pentru evoluţia raporturilor internaţionale din zonă, ci şi pentru situaţia externă a Moldovei.

Aplicînd cu consecvenţă perceptele politicii externe promovate de bunicul său, Ştefan cel Tînăr a reuşit să conserve independenţa ţării, deşi intrase în „sfera de influenţă" a Imperiului otoman. Moartea l-a surprins însă înainte de a fi clarificat — clarificare deosebit de necesară în acele împrejurări — relaţiile sale cu Polonia. Iată pentru ce această problemă a constituit unul din obiectivele centrale ale politicii externe a succesorului său, Petru Rareş, deşi cel dintîi act de politică externă al acestuia se explică,

în primul rînd, prin dorința de a evita orice conflict posibil, înainte de a se fi cunoscut învingătorul din lupta pentru tronul Ungariei. Căci, în funcție de rezultatul acestei confruntări, Petru Rareș urma să opteze pentru sistemul de alianțe care i-ar fi servit, după părerea sa, în mod eficace obiectivul sau major : menținerea Moldovei în raporturi de neatîrnare față de Poarta otomană.

Astfel, la scurt timp după ocuparea tronului, domnul Moldovei a trimis o solie la Cracovia, în frunte cu pîrcălabii de Hotin și de Cernăuți — Vlad și, respectiv, Toma Barbovschi —, care au încheiat cu regele Poloniei cunoscutul tratat de prietenie, completat cu o convenție referitoare la relațiile de graniță, la comerț și la vamă. Pentru problema în discuție, importanța acestui act constă nu numai în faptul că el a fost conceput ca un tratat între două țări egale în drepturi, ca și cele din 1499, 1510 sau 1517, ci și prin clauzele referitoare la Imperiul otoman și la Ungaria. Includerea lor s-a făcut din considerente care trădau deosebiri de interese și, deci, de orientare, în politica externă a celor doi parteneri. Astfel, pentru Sigismund I, a cărui politică externă se axa pe bunele raporturi cu Imperiul otoman, inserarea prevederii potrivit căreia el era gata să colaboreze la o expediție antiotomană împreună cu Rareș și cu „regele" Ungariei era o stratagemă. Departe, de a se fi gîndit serios la o astfel de eventualitate, el urmărea de fapt atragerea domnului Moldovei de partea lui Ioan Zápolya pe care îl sprijinea contra rivalului acestuia, Ferdinand de Habsburg [3]. De aici și echivocul în privința „regelui" Ungariei care nu a fost numit în mod expres în tratat. Aceasta nu lăsa totuși nici un dubiu pe care anume dintre ei îl avea în vedere regele Poloniei. Dealtfel, diplomația poloneză s-a străduit în primii ani ai domniei lui Rareș să strîngă raporturile dintre acesta și Ioan Zápolya. În ceea ce-l privește pe domnul Moldovei, prevederea colaborării militare împotriva otomanilor avea un sens real. Dacă a acceptat formularea echivocă în privința „regelui" Ungariei, a făcut-o în mod conștient, întrucît aceasta îi permitea să se alăture acelui „rege" care ar fi ieșit învingător și să oblige astfel Polonia să i se alăture, deoarece a nutrit tot timpul domniei sale speranța că Polonia avea să înțeleagă în cele din urmă că era în interesul ei să sprijine Moldova pentru a se sustrage dominației otomane. Această speranță s-a concretizat nu numai în încercările sale diplomatice, ci și în recurgerea la mijloace de presiune pentru a atrage Polonia într-o coaliție antiotomană.

Șansele victoriei în disputa pentru tronul Ungariei păreau să aparțină atunci lui Ioan Zápolya, fapt care l-a determinat pe domnul Moldovei să-i trimită soli în același timp cu cei trimiși regelui Poloniei, pentru a încheia alianța atît de necesară realizării obiectivului său. Petru Rareș nu a pierdut însă din vedere nici posibilitatea ca Ferdinand de Habsburg să-și adjudece victoria. Dealtfel, însuși Ferdinand s-a grăbit să-i facă avansuri, sperînd că nu-i va refuza alianța, atît de prețioasă pentru el. Deși nu se cunoaște

[3] Antoni Prochaska, *Rokosz lwowski w r. 1537 (Răscoala de la Liov din anul 1537)*, „Kwartalnik historyczny", XVI, 1, Liov, 1902, p. 1—4.

pînă la ce punct s-a angajat Rareş faţă de Ferdinand, solul acestuia Reicherstorffer, a afirmat doar că a primit „cel mai bun răspuns şi a fost lăsat să plece cu bogate cadouri"[4], faptul că a continuat şi legăturile cu Zápolya demonstrează că el îşi urmărea cu tenacitate programul său politic.

Victoria lui Ferdinand contra lui Zápolya (la 23 august 1527 a intrat în Buda, iar în scurt timp Zápolya a trebuit să părăsească chiar Transilvania şi să se refugieze în Polonia), a contribuit la abandonarea imediată de către Rareş a politicii sale de echilibru în raporturile cu cei doi regi, trecînd fără echivoc*, aşa cum o demonstrează cercetările de pînă acum, de partea primului. Noua conjunctură politică părea să fie de bun augur, dată fiind rivalitatea habsburgo-otomană. Pentru o reuşită deplină era însă absolut necesară neutralizarea, dacă nu chiar convingerea Poloniei să se alăture cauzei antiotomane. Tocmai de aceea Rareş a încercat, prin intermediul unei solii trimisă probabil în noiembrie 1527 la seimul de la Pitroków, să obţină sprijinul regelui pentru a achita la timp tributul datorat sultanului. Nu este de crezut că această cerere a fost doar un pretext pentru domnul Moldovei, aşa cum s-a afirmat [5], pentru a justifica ulterior atitudinea sa duşmănoasă. Achitarea obligaţiilor către Poarta otomană cu sprijinul polonez era, mai ales în acele împrejurări, o problemă de tactică diplomatică, menită să-l cointereseze pe regele Poloniei în apărarea Moldovei faţă de pericolul otoman, pînă cînd aceasta avea să fie suficient de bine pregătită în interior şi solid asigurată în exterior.

De aceea, se poate considera că şi cererea domnului Moldovei de a se permite solilor săi să treacă prin Polonia la Moscova pentru a cumpăra blănuri şi „dinţi de peşte", tot în vederea achitării unor obligaţii faţă de Poartă, corespundea unei necesităţi reale. Nu este însă mai puţin adevărat că, pe lîngă obiectivul economic, solii lui Rareş trebuiau să aibă şi o misiune politică. Alianţa Moscovei în lupta antiotomană era, fără îndoială, deosebit de dorită şi înşişi Habsburgii făceau atunci eforturi în această direcţie. Pe de altă parte, alianţa cu Moscova era necesară lui Rareş deoarece, în cazul în care Polonia ar fi refuzat colaborarea cu Moldova, ea putea constitui un mijloc eficace de a o împiedica să întreprindă vreo acţiune duşmănoasă. Din acest punct de vedere, Rareş continua linia politică inaugurată de Ştefan cel Mare, care a căutat, după cum se ştie, să contrabalanseze ostilitatea Poloniei prin intermediul alianţei sale cu Moscova. În acest sens, trebuie luată în consideraţie şi posibilitatea ca ideea unei solii la Moscova să-i fi fost sugerată lui Rareş de noul său aliat, Ferdinand, care vedea în marele cneaz un colaborator în lupta cu Jagiellonii.

Oricum, faptul că Rareş a mai solicitat permisiunea de a importa din Polonia grîu cu scutire de plata vămii, şi scoaterea din competiţia pentru tron a pretendentului Petru, aflat în Polonia, ca şi informaţiile trimise de el despre pregătirile de război ale tătarilor şi turcilor dovedesc intenţia

---

[4] Ursu, *Die auswärtige Politik*, p. 20—23.

* Vezi însă mai sus p. 85—86 (notă—L. Ş.)

[5] Ion I. Nistor, *Die moldauischen Ansprüche auf Pokutien*, Viena, 1910, p. 99.

sa, nu numai de a-şi asigura în continuare prietenia Poloniei, ci şi de a o atrage în frontul antiotoman. Iată pentru ce el a sugerat „ut Maiestas sua faceret bonam provisionem in castris suis, *quae habet in finibus regni et Magnus ducatus Lithuaniae*"[6] (subl.—Ven. C.). Mai mult chiar, pentru a convinge de pericolul unui atac turcesc asupra Poloniei, domnul Moldovei a trimis în februarie 1528 o nouă solie la Piotrków, iar într-o scrisoare din acelaşi an adresată regelui Poloniei el îşi exprima convingerea că numai o „cruciadă" întreprinsă de Polonia ar fi putut înlătura pericolul otoman. Convingerea sa se baza pe faptul că războiul pentru tronul Ungariei făcea nu numai imposibilă o colaborare eficace a acestei ţări, ci prezenţa pericolul instalării acolo a otomanilor, prin înlăturarea celor doi pretendenţi[7]. Pentru a preîntîmpina un astfel de pericol, Rareş s-a arătat chiar gata să-l sprijine pe Zápolya să reocupe tronul, *fără sprijinul sultanului*[8], după ce Ferdinand fusese scos de către acesta din Ungaria. Sprijinul sultanului îi fusese însă asigurat lui Zápolya de către partizanul său, devenit voievod al Transilvaniei, nobilul polonez Ieronim Laski, prin alianţa încheiată, în numele lui Zápolya, cu Soliman Magnificul la 28 februarie 1528.

Eforturile lui Rareş erau însă sortite de la bun început eşecului. Într-adevăr, în Polonia, după înfrîngerea lui Zápolya de la Kosice, partida prohabsburgică în frunte cu cancelarul Szydlowiecki a declanşat un puternic atac împotriva lui Laski pe care l-a acuzat de înaltă trădare. Însuşi papa Clement al VII-lea l-a excomunicat pe Zápolya pentru alianţa sa cu turcii şi l-a chemat în judecată pe primatul Poloniei, Laski, fratele lui Ieronim, sub ameninţarea anatemizării şi a retragerii demnităţii de arhiepiscop. Sigismund nu a cedat însă în faţa curentului antiotoman şi a refuzat să primească acuzaţia papei împotriva primatului. L-a dezavuat în schimb pe Ieronim Laski. Dezavuarea lui Laski nu a avut însă nici un efect asupra raporturilor Poloniei cu Poarta otomană pentru că sultanul, luînd sub protecţia sa pe Zápolya, a adoptat în acelaşi timp o atitudine de prietenie faţă de Polonia. Aceasta corespundea cu obiectivele politice preconizate de puternica partidă prootomană reprezentată de primatul Laski şi regina Bona care considera că instalarea habsburgilor în Ungaria ar fi fost mult mai dăunătoare pentru interesele Poloniei, decît înţelegerea polono-otomană. Iată pentru ce misiunea lui Jan Teczynski, castelanul de Lublin, trimis în mai 1528 la Istanbul pentru a prelungi cu cinci ani armistiţiul existent, a fost încununată de succes [9].

Fireşte, într-o astfel de conjunctură politică regele nu putea da curs solicitărilor lui Rareş. Cererile de ajutor financiar i-au fost respinse pentru motivul că acesta nu ar mai fi avut nici o justificare, de vreme ce Moldova

---

[6] Cf. Zdzislaw Spieralski, *Kampania obertynska 1531 roku (Campania de la Obertyn din 1531)*, Varşovia, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1962, p. 94.

[7] Panaitescu, *Petru Rareş şi Moscova*, p. 266.

[8] Alexander Jablonowski, *Sprawy voloskie za Jagiellonow. Akta i listy (Problemele valahe în timpul Jagiellonilor. Acte şi scrisori)*, Varşovia, 1878 p. CXIX.

[9] Zdzislaw Spieralski, *Awantury moldawskie (Aventuri moldoveneşti)*, Varşovia, Wiedza Powszechna, 1967, p. 78.

nu se mai afla sub suzeranitatea Poloniei. Nu a admis nici trecerea solilor săi prin Polonia către Moscova. Mareşalul Coroanei, Stanilsaw de Chodcza, trimis la Suceava, urma să explice domnului că blănurile necesare pentru tributul datorat sultanului le putea procura şi din Polonia sau Lituania şi că, dealtfel, regele nu dorea să faciliteze menţinerea contactului cu duşmanul său, marele cneaz al Moscovei. Solul trebuia însă să evite să declanşeze animozitatea domnului. Cum persistenţa unor nereguli şi abuzuri provocate, după cum pretindeau polonezii, de către moldoveni supuşilor lor de la graniţă puteau da naştere la discuţii, el urma să se limiteze doar la „a le menţiona”, lăsînd ca problema să fie abordată cu un prilej mai favorabil. În ceea ce priveşte Poarta otomană, solul trebuia să nu lase impresia că Polonia ignora pericolul pe care îl prezenta politica sa expansionistă pentru securitatea statelor din zonă. De aceea, el avea să promită că regele era gata să contribuie la organizarea apărării împotriva „necredincioşilor”. Acest termen era cît se poate de echivoc pentru că, aşa cum s-a remarcat, el includea şi pe tătari pe care i-a avut, de fapt, în vedere Sigismund I. După unele informaţii, însuşi Jan Teczynski trebuia să se oprească, în drum spre Istanbul, pe la Suceava, pentru a-i mulţumi domnului pentru numeroasele informaţii referitoare la planurile otomanilor pe care le-a trimis regelui şi a căror cunoaştere era „necesară” şi să-l roage să-l ţină la curent pe Sigismund I în aceeaşi problemă şi în acelaşi mod [10].

Această stratagemă a regelui Poloniei nu era însă în măsură să adoarmă vigilenţa lui Petru Rareş. Nu ştim precis dacă el a cunoscut atunci adevăratul obiectiv al soliei lui Teczynski. Semnificativ este însă faptul că în luna în care solul polonez obţinea de la sultan prelungirea armistiţiului, Rareş i-a adresat acestuia din urmă cererea de a-i permite să atace Polonia, pentru a constata, desigur, dacă îmbunătăţirea raporturilor otomane-polone a ajuns pînă la un punct de care Rareş trebuia să ţină neapărat cont în atitudinea sa faţă de Polonia. Totodată, nu ar fi exclus ca această intenţie să fi fost şi rezultatul alianţei lui cu Ferdinand şi, prin urmare, să fi constituit o încercare de diversiune la cererea acestuia, menită să pună Polonia în imposibilitatea de a acorda un sprijin eficace lui Zápolya. Baza documentară de care dispunem nu ne permite să aducem ca argument în sprijinul acestei ipoteze decît informaţia că însuşi sultanul a văzut în cererea lui Rareş o acţiune îndreptată împotriva lui Ioan Zápolya, fapt pentru care a respins-o [11].

Refuzul sultanului, dar mai ales înfrîngerea lui Ferdinand de către Soliman şi întoarcerea lui Zápolya în octombrie 1528 în Ungaria au făcut inoperante înţelegerile lui Rareş, cu Ferdinand. Ca urmare, orice acţiune de anvergură îndreptată împotriva Poloniei ar fi fost atunci mai mult decît o gravă greşeală politică şi militară, deoarece ar fi adus Moldova într-o

[10] *Acta Tomiciana*, X, p. 113—115; vezi şi Zd. Spieralski, *Kampania obertynska*, p. 96; Ursu, *op. cit.*, p. 29—30.

[11] Cf. N. Iorga, *Relaţiile Moldovei după documente nouă. I. Petru Rareş şi politica sa faţă de poloni*, „Convorbiri literare”, an. XXXV, Bucureşti, 1901, p. 332.

periculoasă încercuire. Era deci absolut necesară o adaptare rapidă la noua situaţie pentru a nu pierde posesiunile pe care le avea în Transilvania şi pentru a-şi extinde influenţa asupra acesteia, întrucît el era conştient de importanţa deosebită pe care o avea în „raporturile de forţă în Europa centrală şi sud-estică"[12]. De aici trecerea de partea lui Zápolya şi cunoscutele acţiuni militare antihabsburgice.

Cel mai important act politic săvîrşit de Rareş în 1529 a fost însă reglementarea raporturilor sale cu sultanul. Se temea oare Rareş că acesta cunoştea pînă la ce punct ajunseseră tratativele sale cu Ferdinand şi, mai ales, în ce direcţie erau ele îndreptate şi prevedea o posibilă acţiune de represalii din partea padişahului? Este verosimil. În orice caz, în împrejurările în care armatele turceşti se apropiau de zidurile Vienei, a păstra o atitudine rezervată faţă de sultan putea fi interpretată ca un gest făţiş ostil, cu consecinţe nedorite pentru obiectivele imediate şi de perspectivă ale domnului. În afară de aceasta, Rareş va fi considerat oportun să preîntîmpine şi eventuala ostilitate a lui Zápolya, datorită atitudinii pe care a avut-o faţă de el pînă la revenirea sa cu sprijinul săbiilor] otomane în Ungaria. În sfîrşit, trebuie avut în vedere şi faptul că starea de încordare care exista în raporturile moldo-polone reclama imperios asigurarea sprijinului sultanului, întrucît Rareş se convinsese că polonezii s-ar fi putut înţelege cu acesta în detrimentul său. Or, o astfel de eventualitate trebuia prevenită. Iată, aşadar, cîteva argumente care ar putea fi luate în consideraţie pentru a explica „închinarea" lui Rareş faţă de sultan din 10 septembrie 1529, în cazul în care aceasta a avut loc cu adevărat *.

Între timp, relaţiile cu Polonia se înrăutăţiseră şi mai mult, înrăutăţire determinată în foarte mare măsură de continuele conflicte de graniţă. Pentru aplanarea lor, Stanislaw Chodecki, maresalul Coroanei, trimis în misiune în Moldova, la începutul lunii martie 1528, a convenit împreună cu Rareş asupra convocării unei „conferinţe speciale" a comisarilor polonezi şi moldoveni. Din partea polonă a fost desemnat castelanul de Liov, Jertzy Krupski, care, din anumite motive, nu a putut însă să-şi îndeplinească misiunea. Acest fapt l-a nemulţumit profund pe domn, care a interpretat absenţa demnitarului polonez drept o jignire. Începînd cu a doua parte a anului, plîngerile domnului moldovean adresate regelui împotriva violenţelor comise de şleahta din ţinuturile învecinate, ca şi de unii dregători, s-au înmulţit. Dintre aceştia din urmă, duşmanul cel mai aprig al domnilor Moldovei era Otto de Chodcza, care era în acelaşi timp staroste de Halici, Colomeea şi Sniatyn, devenit din aprilie 1530 şi staroste de Liov şi Lubaczov. Situaţia devenise gravă, de vreme ce Rareş a trimis în ianuarie 1529 un sol la rege cu care a căzut de acord ca lucrările comisiei

[12] Simionescu, *Ţările române*, p. 1 202.

* Vezi subcapitolul următor, p. 140 (notă — L.Ş.).

mixte de frontieră să aibă loc la 28 martie. Nici această întîlnire nu a avut însă loc, deoarece atunci nu s-au prezentat delegaţii moldoveni, datorită neînţelegerilor în probleme de protocol.

În acest stadiu se aflau relaţiile Moldovei cu Polonia cînd în august 1530 Petru Rareş a trimis o solie la Sigismund I cu cererea de a i se ceda Pocuţia. Refuzat, el a recurs la mijlocul extrem, adică ocuparea militară a provinciei, la începutul lunii decembrie 1530. Ce anume l-a determinat pe Rareş să recurgă la această măsură? Atît în istoriografia română, cît şi în cea polonă, s-a conchis că atacul Pocuţiei a fost minuţios pregătit, atît militar, cît şi diplomatic. Sub cel din urmă aspect Rareş s-a străduit să-şi creeze un „sistem" de alianţe, fapt pentru care a intervenit în Ţara Românească pentru a-l sprijini pe Vlad Înecatul să ocupe tronul în 1530. Cu un an mai înainte reluase legăturile cu Moscova. Rareş intenţiona să-l determine pe marele cneaz Vasile să atace Kievul, în timp ce el ar fi ocupat Haliciul, cu districtele Sniatyn şi Colomeea. A încercat, totodată, să încheie în acelaşi scop o alianţă cu Lituania. Mai mult chiar, după unele opinii, ocuparea Pocuţiei s-ar fi făcut şi cu acordul direct al sultanului. Acesta ar fi fost neliniştit de începutul de apropiere polono-habsburgică şi ar fi văzut în acţiunea vasalului său un excelent mijloc de presiune asupra lui Sigismund pentru a-l împiedica să intre în alianţă cu Ferdinand. Ştiri precise în acest sens nu există totuşi. Sigur este doar faptul că Rareş a considerat atunci momentul potrivit pentru recuperarea Pocuţiei.

Ca şi Ştefan cel Tînăr, Petru Rareş va fi avut, mai ales după victoriile din Transilvania, conştiinţa puterii sale politice şi militare şi va fi considerat, ceea ce, dealtfel, era şi în spiritul epocii, că era de datoria sa să răzbune o jignire adusă nu numai lui Bogdan, ci însăşi Moldovei. De aceea, nu întîmplător reproşul că Pocuţia a fost smulsă fratelui său prin înşelăciune constituie unul din argumentele importante menite să-i justifice acţiunea. Pe de altă parte, va fi considerat necesar să curme o stare de lucruri generatoare de permanentă încordare. Din toate aceste puncte de vedere acţiunea lui Rareş putea fi grevată de o doză de subiectivism. Explicaţiile cele mai plauzibile trebuie însă căutate în altă parte. Astfel, este de presupus că el a fost determinat să acţioneze aşa din necesitatea transformării acestui teritoriu „într-o zonă strategică de apărare"[13]. Această ipoteză pare verosimilă dacă se are în vedere faptul că însuşi Sigismund I încercase să devină după 1526 şi rege al Ungariei şi că unirea acesteia cu Polonia a fost preconizată de Ieronim Laski. În acest scop, ultimul a avansat propunerea ca Sigismund August, fiul lui Sigismund I, încoronat rege al Poloniei în 1530, să fie ales şi rege al Ungariei, dacă Zápolya ar fi decedat fără urmaşi. Este adevărat că principalul obiectiv al lui Laski era întărirea poziţiei lui Zápolya[14], dar, în cazul în care Rareş a cunoscut mai ales această din urmă intenţie, se poate presupune că problema Pocuţiei era privită de el ca o operaţiune tactică preventivă menită

[13] Ciurea, *Relaţiile externe*, p. 10.
[14] Panaitescu, *op. cit.*, p. 266; A. Prochaska, *op. cit.*, 2, p. 209.

să-i apere pozițiile cîștigate în Transilvania, Apoi, nu este exclus ca prin aceasta domnul Moldovei să fi urmărit să demonstreze regelui și demnitarilor săi filootomani că întemeierea politicii lor externe pe colaborarea cu Poarta otomană nu avea sorți de izbîndă, de vreme ce sultanul era gata oricînd, în funcție de interesele sale, să le nesocotească pe cele ale Poloniei. Dealtfel, potrivit unor informații provenite din surse poloneze, Petru Rareș s-a străduit să creeze impresia că acțiunea sa militară avea aprobarea sultanului și că putea să fie preludiul unui război cu otomanii în cazul în care polonezii ar fi ripostat [15]. Acesta ar fi fost deci un argument în plus și poate cel mai important prin care să convingă Polonia să-i întindă mîna. În sfîrșit, la toate acestea este posibil să se fi adăugat și un motiv de ordin intern. Este vorba de cunoscuta încordare dintre domn și marea boierime. Pentru a nu-i da răgazul acesteia din urmă să țese intrigi împotriva sa în țară și în afară, Petru Rareș s-a străduit s-o cointereseze în recuperarea unei provincii ale cărei venituri urmau să contribuie la suportarea obligațiilor țării față de Poarta otomană, devenite deja deosebit de apăsătoare. Victoria împotriva Poloniei ar fi însemnat, deci, și o victorie pe plan intern, întrucît i-ar fi sporit în mod incontestabil prestigiul. Dealtfel, nu trebuie uitat faptul că în Polonia continuau să primească azil foștii opozanți față de politica lui Ștefăniță și, implicit, față de cea similară a lui Rareș. Prin urmare, o colaborare între adversarii săi refugiați în Polonia și cei rămași în țară ar fi fost deosebit de dificilă, dacă nu chiar imposibilă. Opoziția sultanului la acțiunea sa a insuflat însă curaj marii boierimi ostile și în loc ca aceasta să colaboreze cu domnul a făcut totul pentru a îl compromite. În consecință, acțiunea pentru Pocuția, departe de a-i aduce rezultatele scontate pe plan intern și extern, a fost una din cauzele esențiale care avea să afecteze sensibil poziția internațională și integritatea teritorială a Moldovei. Reactualizarea conflictului pentru Pocuția a determinat însă progresiva și inevitabila angajare a domnului moldovean „într-un sistem de interese ostil Porții". Aceasta pentru motivul că în configurația politică din zonă „Polonia se afla mai aproape de interesele otomane decît de cele ale Habsburgilor"[16].

Ocuparea Pocuției a fost urmată de o adevărată luptă diplomatică pentru justificarea, dar și pentru condamnarea ei. La sfîrșitul lunii ianuarie 1531, Rareș i-a trimis regelui, care se afla la Piotrków, la lucrările Seimului, o solie cu o scrisoare în care arăta că era decis s-o apere prin toate mijloacele, inclusiv cu ajutorul turcilor ungurilor și tătarilor. Pretențiile lui Rareș au fost combătute categoric de rege care în scrisoarea din 3 februarie, același an, îl acuza că a rupt fără motiv alianța și că fără declarație de război a invadat Pocuția, pe care trebuia s-o părăsească, despăgubindu-i pe supușii săi care au avut de suferit. Îi ruga totodată pe boierii moldoveni să-l determine pe domn să-i satisfacă cererile. În caz contrar,

[15] Zd. Spieralski, *op. cit.*, p. 106.
[16] Simionescu, *op. cit.*, p. 1 202.

avertiza că, acțiunile lui Rareș vor avea soarta întreprinderii anterioare a lui Bogdan.

Petru Rareș s-a grăbit să trimită un curier cu o nouă scrisoare care nu a mai ajuns însă la Cracovia. Otto de Chodcza, dușman, cum s-a văzut, al domnilor moldoveni, nedorind o rezolvare pașnică a diferendului, l-a reținut pe emisarul domnului, fără a-l înștiința despre aceasta pe rege. Luînd cunoștință de actul magnatului polon, domnul a reacționat energic acuzîndu-l pe rege de arestarea curierului cu știrea sa. A ținut, totodată, să precizeze că el nu era fiul lui Bogdan, așa cum fusese numit în scrisoarea regelui din 3 februarie, și că dacă regele era atît de eronat informat asupra descendenței sale, nu era de mirare că persista în greșeala de a considera că Pocuția aparținea Poloniei. Reproșa regelui faptul că i-a refuzat ajutorul pentru achitarea tributului, deși el însuși se obligase în acest sens. Declarînd că nu se temea de armatele regale, întrucît conta pe sprijinul sultanului, tătarilor, ungurilor și transilvănenilor, el adăuga că nu va părăsi Pocuția, mai ales că fusese informat că în Polonia se încoronase un nou rege cu care el nu avea nici un acord. Încheia cu propunerea ca diferendul să fie tranșat prin arbitrajul sultanului și al lui Ioan Zápolya. Regele a respins însă arbitrajul, susținînd că era inutil de vreme ce provincia îi aparținea și a refuzat să mai trateze cu Rareș, pregătindu-se în vederea războiului.

Așa cum s-a relevat deja, referirile lui Rareș la sprijinul sultanului lăsau loc bănuielii că ar fi putut exista o înțelegere perfectă între domn și sultan sau că acesta din urmă ar fi acceptat tacit acțiunea domnului. A acționa înainte de a cunoaște precis care era atitudinea lui Soliman ar fi însemnat, după responsabilii politicii poloneze, riscul unui conflict cu Poarta otomană, ceea ce nu intra în calculele lor. Ca urmare, la Cracovia s-a luat hotărîrea trimiterii unei solii secrete la Istanbul pentru lămurirea situației. Aceasta cu atît mai mult, cu cît Aloisio Gritti, adversarul lui Rareș, îi promisese regelui să-l sprijine pe lîngă sultan. Sol a fost desemnat Jan Ocieski, care a primit misiunea să se plîngă de politica lui Petru Rareș, să-l asigure pe sultan că Polonia nu va deteriora pacea cu Poarta și să-i afle intențiile în privința Pocuției [17].

Ocieski a sosit la Istanbul la 2 aprilie 1531 și două zile mai tîrziu a fost primit în audiență solemnă la sultan. Șaptesprezece zile mai tîrziu el îl informa pe cancelarul Szydlowiecki că , într-adevăr, Rareș făcuse demersuri la Istanbul pentru a obține ajutor împotriva Poloniei, dar a fost refuzat. Sultanul și marele vizir l-au asigurat însă că doreau menținerea păcii cu Polonia. Aceasta însemna că regele avea mînă liberă de a întreprinde orice acțiune ar fi considerat de cuviință pentru recuperarea Pocuției. Mai mult chiar, însuși sultanul i-a scris regelui o scrisoare în care îi arăta că dezaproba acțiunea lui Petru Rareș și că i-a cerut acestuia să părăsească acea provincie, respingînd afirmația că domnul ar fi luat Pocuția din ordinul său. Sultanul și-a exprimat totodată surpriza că Rareș, supusul

[17] Corfus, *Activitatea diplomatică*, p. 321.

său, a îndrăznit să întreprindă acțiuni diplomatice și militare pe cont propriu, cerînd regelui să nu trateze nici un diferend cu domnul Moldovei, ci direct cu Poarta otomană. După alte informații, indignarea sultanului ar fi mers pînă acolo încît ar fi trimis ordin boierilor moldoveni să-l ucidă pe Rareș și să-i trimită capul la Istanbul. În caz contrar amenința cu represalii [18].

Vehemența cu care sultanul a condamnat acțiunea din Pocuția lasă să se întrevadă motive serioase de neliniște din partea acestuia față de evoluția situației politice din zonă. Nicolae Iorga a afirmat că „turcii ar fi susținut fără îndoială pe tributarul lor dacă el ar fi știut să dobîndească biruința. Fiind învins el fu dezaprobat . . ."[19]. Această idee nu este susținută însă de desfășurarea în timp a evenimentelor, deoarece înfrîngerea lui Rareș de către polonezi a avut loc cîteva luni după precizarea poziției sultanului. Una din cauzele reale ale atitudinii sultanului a fost fără îndoială, dorința sa de a păstra cele mai bune relații cu Polonia, pentru ușurarea realizării obiectivelor sale politice în centrul Europei [20]. O alta a constat desigur în teama Porții otomane că Rareș ar fi putut deveni, prin expediția victorioasă din Pocuția, și mai periculos pentru interesele sale în zonă. Dealtminteri, încă în 1531, cînd sultanul pregătea o nouă campanie împotriva Habsburgilor, circulau zvonuri despre intenția acestuia, de a-l ataca pe Rareș, întrucît devenise deja prea puternic și întreținea legături cu Ferdinand, și de a transforma Moldova în provincie otomană. Dacă se are în vedere faptul că Zápolya a susținut existența reală a acestui pericol pentru Moldova, pericol pe care el a reușit însă să-l înlăture, posibilitatea ca Rareș să fi intrat din nou în legătură cu Ferdinand pare verosimilă [21]. Iată deci un motiv în plus pentru ca sultanul să fi îmbrățișat fără rezerve cauza poloneză.

În ceea ce-i privește pe conducătorii politicii externe poloneze, dezavuarea lui Rareș de către sultan a fost primită ca o adevărată ușurare, deoarece se înlătura o importantă piedică din calea colaborării tacite dintre cele două state în vederea atingerii obiectivului comun : *împiedicarea instalării Habsburgilor în Ungaria și a atragerii Moldovei în sfera politicii acestora.* Acesta a fost, dealtfel, și motivul pentru care Polonia s-a neliniștit de perspectiva unei concilieri otomano-habsburgice în detrimentul intereselor sale în Ungaria și Moldova, neliniște manifestată cu ocazia tratativelor din 1533 dintre cele două țări. Sultanul a dat însă asigurări că atît pacea, cît și tratativele cu Ferdinand aveau ca scop aducerea întregii Ungarii sub stăpînirea lui Zápolya [22]. Rezultă, așadar, din toate cele de mai sus, că și pretinsul acord inițial al sultanului la campania din Pocuția trebuie privit cu foarte multă circumspecție.

---

[18] *Hurmuzaki*, II, 4, p. 12—13 ; vezi și Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 105 ; N. Iorga, *op. cit.*, p. 331.

[19] N. Iorga, *op. cit.*, p. 333.

[20] Zd. Spieralski, *op. cit.*, p. 127.

[21] Ursu, *op. cit.*, p. 93 ; Panaitescu, *op. cit.*, p. 276.

[22] Zd. Spieralski, *Awantury moldawskie*, p. 90.

Am insistat asupra acestui aspect deoarece bunele raporturi polono-otomane au fost una din cauzele principale ale eșecului politicii externe a lui Petru Rareș. Ele au insuflat curaj polonezilor și au animat opoziția internă, determinînd, astfel, indirect, și înfrîngerile lui Rareș de la Gwozdziec și Obertyn din august 1531.

Deși victoriile obținute de polonezi pe cîmpurile de luptă din Pocuția, în vara anului 1531, au avut un larg răsunet în epocă, explicația nu constă totuși decît parțial în aspectele de ordin strict militar, întrucît nici efectivele armatelor care s-au înfruntat, nici durata operațiunilor și nici spațiul afectat de desfășurarea acestora nu au depășit limitele unui război local. Chiar pentru domnul Moldovei, care a reușit să concentreze o oaste de 20 000 de oameni și să-și deplaseze în Pocuția întreaga artilerie, confruntarea militară n-a avut alt caracter. Dimpotrivă, față de pregătirea minuțioasă a armatei poloneze, alcătuită din aproximativ 6 000 de oșteni și pusă sub comanda palatinului Galiției, Jan Tarnowski, acțiunea lui Petru Rareș, a purtat de la început pecetea circumstanței și implicit, a grabei, succesul ei nefiind măcar pus în discuție, așa cum probează convingerea domnului că la sfîrșit va vea nevoie de funii pentru legarea robilor și procurarea acestora din timp. Tocmai de aceea, exagerarea proporțiilor victoriei își revendică mai curînd ca mobil dorința de revanșă, încă neîmplinită pînă atunci a nobilimii și coroanei poloneze, după categorica înfrîngere din 1497 de la Codrul Cosminului, dorință incitată continuu de prestigiul militar recunoscut al Moldovei și confirmat, cu numai doi ani în urmă, în mod strălucit, la Feldioara. Nu trebuie neglijată, de asemenea, în reconsiderarea faptelor, nici împrejurarea specială a publicității făcute astfel lui Jan Tarnowski, ginerele cancelarului Cristofor Szydlowiecki, deoarece una din scrierile apărute după campanie, cea a lui Stanislaw Zacharia Wlossek, a fost comandată în acest scop chiar de către cancelar.

Dealtfel, cu toate pierderile importante suferite de oastea Moldovei, desfășurarea operațiunilor militare, ca și atitudinea ulterioară a lui Petru Rareș demonstrează că „tragedia” pocuțiană, acuzată de retorismul autorilor polonezi, s-a consumat de fapt într-o intrigă destul de banală. De la Rohatyn, unde își avea cantonate trupele, Tarnowski a trimis, la începutul lunii august, un detașament de 1 600 de călăreți, sub comanda lui Martin Trebinski, care în numai cîteva zile a reușit să reocupe Pocuția, apărată de 12 garnizoane moldovene, prea mici și prea împrăștiate pentru a rezista cu succes, deși la Gwozdziec împotrivirea n-a lipsit. Ca răspuns, domnul Moldovei a pus sub comanda lui Toma Barnovski și a lui Vlad, pîrcălabi de Cernăuți și, respectiv, de Hotin, un detașament de 6 000 de oșteni, format, desigur, din primele trupe sosite la chemarea sa, și le-a poruncit să reocupe provincia.

Procedînd astfel, Petru Rareș a dovedit, desigur, prea puțin spirit de prevedere. Dar, nu este exclus ca încă din această etapă informațiile să-i fi parvenit alterate de inexactități, întrucît, în condițiile menținerii

taberei de la Rohatyn, de unde Tarnowski putea să intervină prompt în oricare punct al Pocuţiei, efectivele avangărzii moldovene nu puteau fi considerate suficiente. Înfrîngerea acesteia la 19 august, lîngă fortăreaţa Gwozdziec, pe care încercase s-o cucerească, tocmai ca urmare a sosirii întregii armate poloneze la timp, în ajutorul detaşamentului trimis înainte sub comanda lui Nicolae Sieniawski, constituie, de aceea, din punct de vedere strict militar, un fapt normal. Iar constatarea care i-a fost adusă la cunoştinţă abia acum domnului, pentru justificarea pierderii a 2 000 de oşteni, conform căreia „niciodată polonii n-au fost mai bine pregătiţi de război", aşa cum trădează şi replica sa: „am să văd eu armata aceea atît de bine echipată ...", atestă, o dată mai mult caracterul suspect al colaborării unora dintre dregătorii domnului. Căci, dacă Toma Barnovski şi Vlad angajaseră o luptă cu forţele principale ale inamicului, aventurîndu-se prea departe de cele proprii, boierii din preajma domnului şi mai ales fostul pîrcălab de Hotin, portarul Mihul, au reuşit să-i disculpe, angajîndu-se să reabiliteze prestigiul militar al moldovenilor şi contribuind astfel la hotărîrea unei noi acţiuni riscante.

Într-adevăr, Petru Rareş, a cărui încredere în sfetnicii săi trecea dincolo de marginile oricărei prudenţe, a ordonat un marş forţat, străbătînd distanţa de aproximativ 100 de km dintre Cernăuţi şi Obertyn, unde se retrăsese Tarnowski, în mai puţin de două zile. Fireşte, cu trupele extrem de obosite (mai ales că acestea se aflau de o săptămînă în marş), cu un portar, care, ajuns în contact nemijlocit cu inamicul încă din seara zilei de 21 august nu întreprinsese nimic pentru cunoaşterea dispozitivului acestuia, cu o artilerie de 50 de tunuri, dar fără trăgători pricepuţi, şi într-o poziţie de atac asupra taberei duşmane fortificate nefavorabilă, domnul Moldovei nu se putea considera sigur de izbîndă. Ordonînd, în zorii zilei de 22 august începerea luptei, el s-a dovedit, de aceea, lipsit de datele esenţiale ale raportului de forţe, pentru că, în noile condiţii, superioritatea numerică absolut necesară dezorganizării unei defensive, de 3/1, era grav diminuată.

Ceea ce incriminează însă indiscutabil comportarea unor elemente boiereşti, dacă nu trădătoare, cel puţin alterată de infidelitate, este însăşi maniera în care a fost pierdută bătălia. Într-adevăr, după aproape 5 ore de hărţuieli şi foc de artilerie, cînd rezistenţa polonezilor începea să se clatine, aşa cum mărturiseşte însuşi Martin Bielski, două ieşiri ale cavaleriei acestora în sensuri opuse, prima mascînd-o şi înlesnind-o pe cea de-a doua, au fost suficiente pentru a decide sorţii victoriei. Aşadar, nu o înfrîngere cauzată de decimarea propriilor forţe pe parcursul unor succesive atacuri, întrucît domnul Moldovei observase totuşi că simplul tir al artileriei va reuşi în cele din urmă să-i scoată din dispozitiv pe duşmani, ci o înfrîngere în condiţii de luptă deschisă şi de superioritate numerică incontestabilă. Greşeala domnului, de a dizloca 6 000 de oşteni din faţa porţii de intrare în tabăra inamicului, acolo unde s-a produs ieşirea principală a acestuia, pentru a-i trimite la poarta din spate, unde s-a declanşat abila manevră, nu

poate explica singură eșecul, deoarece moldovenii nu au avut cîștig de cauză la nici una din cele două porți. De asemenea, nici pierderea artileriei, amplasată înaintea porții principale nu poate fi apreciată ca element hotărîtor, întrucît inamicul s-a aflat în momentul capturării ei cu majoritatea forțelor, inclusiv pedestre, în afara taberei, expunîndu-se deci unui risc care, în împrejurări normale, i-ar fi fost fatal. Tocmai de aceea, răsturnarea bruscă a situației nu poate fi pusă decît pe seama deteriorării conștiente a propriului dispozitv de luptă de către unele elemente boierești, semnalul fugii dîndu-l, dealtfel, paharnicul Popescu, după cum atitudinea tunarilor, comandați de un preot catolic și acceptînd anterior să-și facă datoria numai în urma amenințării cu moartea, a putut din nou să contribuie la acest deznodămînt. Iar imposibilitatea domnului de a impune replierea și reînceperea luptei demonstrează o dată mai mult că starea de spirit a oștii sale era infestată de neîncrederea în cei ce o comandau. Așa se explică, firește, și numărul mare de morți lăsați de moldoveni pe cîmpul de luptă : peste 3 000, rănirea de două ori a domnului însuși, precum și retragerea dezorganizată a unei armate ce-și întrecea încă de două ori ca efective inamicul.

Sfîrșitul războiului moldo-polonez din vara anului 1531 a constituit, așadar, mai mult decît un eșec militar, prevestind adevărata tragedie din 1538, cînd inițiativele domnești vor fi anihilate tot de inerția calculată a boierimii și cînd, cel atît de îndrăgit și respectat de mase va fi pus, la fel, în imposibilitate de a le conduce. Dealtfel, în lipsa unor probe directe — literatura poloneză dovedindu-se imună la reflectarea altor aspecte în afara celor ce le confirmau victoria, iar cronica lui Macarie limitîndu-se doar la înregistrarea faptului — mărturiile ce pot fi aduse în discuție se constituie tocmai pe terenul sugestiv al comparațiilor, responsabilii înfrîngerii de la Gwozdziec fiind tocmai delegații moldoveni care au perfectat tratatul cu Polonia din 1527, iar apărătorul lor, portarul Mihul, fost, la rîndu-i, pîrcălab de Hotin, iar după cîțiva ani, principalul autor al trădării din 1538. Și, fără a putea presupune decît un sfat absolut normal cu boierii din preajmă, inactivitatea lui Mihu din seara zilei de 21 august, cînd sosise, cu jumătate din armată, la Obertyn, înaintea domnului — deși polonezii s-au așteptat chiar la un atac de noapte — sugerează totuși posibilitatea luării unei decizii nefaste pentru sfîrșitul bătăliei ce se anunța, sau, cel puțin, influențarea în acest sens, a comandanților de steaguri. Iată de ce este de presupus, întocmai cum proceda Ion Ursu, remarcînd nuanța unui cuvînt rostit de solul lui Petru Rareș în fața episcopului de Vilno : *«Deus is dominum meum ita castigare voluit, eo quod etiam suberbus fuit . . .»* (Dumnezeu a vrut să-l pedepsească astfel pe domnul meu, pentru că a fost într-atît de mîndru . . .), un alt mobil decît cel al greșelilor militare, și anume, defecțiunea boierească. Insuficient de maturizată politic, pentru a-și dezvălui la momentul oportun intențiile, dezvoltarea ei a imprimat totuși acțiunii militare riscul pe care doar intervenția curajoasă a unui

slujitor — în momentul cînd Petru Rareş fusese ajuns de duşman — l-a oprit să se transforme în pierderea domnului ţării.

Victoria de la Obertyn nu a putut fi însă valorificată de polonezi şi pe plan politic. Teama că extinderea operaţiunilor militare pe teritoriul propriu-zis al Moldovei ar putea fi interpretată la Istanbul drept o lezare a intereselor otomane a fost un argument deosebit de puternic care a contribuit la abandonarea acestei idei. Pe de altă parte, cu toate că Rareş suferise pierderi substanţiale, Moldova rămăsese încă suficient de puternică pentru a opune rezistenţă, iar Polonia nu era încă destul de pregătită pentru a se încumeta s-o înfrunte, chiar pe teritoriul ei.

La rîndul său — după cum s-a remarcat —, Rareş nu a abandonat ideea recuperării Pocuţiei, recuperare pe care a încercat să o realizeze pe cale diplomatică, pregătindu-se în acelaşi timp şi pentru o nouă confruntare militară. De aceea, el a trimis la marele hatman al Coroanei, Jan Tarnowski, învingătorul de la Obertyn, o solie pentru a-şi justifica acţiunea. A repetat argumentele potrivit cărora Pocuţia îi aparţinea de drept. Totuşi, el se declara gata să renunţa la ea, cu condiţia ca hatmanul să-i restituie tunurile şi toţi prizonierii luaţi la Obertyn care ar fi constituit „proprietatea sultanului". Fiindu-i refuzată cererea, domnul Moldovei a încercat în continuare să-şi realizeze obiectivul, trimiţînd o altă solie la St. Lanckoronski, voievodul Poloniei şi starostele de Cameniţa. A încercat totodată să obţină de la rege un salvconduct pentru o solie însărcinată să trateze problema, dar curierul trimis în acest scop nu a fost primit de Sigismund I. El a hotărît ca acesta să fie ascultat de Tarnowski, care a comunicat numai refuzul polonez referitor la necesitatea tratativelor [23].

Încercările lui Rareş de a aplana conflictul pe cale diplomatică au coincis cu o intervenţie a lui Ioan Zápolya pentru concilierea celor două părţi, prin Ieronim Laski, voievodul Transilvaniei, care a luat legătura cu cancelarul şi vicecancelarul Coroanei. În Polonia se vehiculau însă opinii diferite în ceea ce priveşte adevăratele intenţii ale domnului Moldovei. Vicecancelarul Tomicki era de părere că pacea cu Rareş nu putea fi realizată datorită dorinţei acestuia de a se revanşa pentru înfrîngerea de la Obertyn, precum şi a legăturilor cu marele cneaz al Moscovei, duşmanul Poloniei [24]. Ioan Zápolya era însă direct interesat în restabilirea păcii moldo-polone, întrucît avea nevoie de colaborarea lui Rareş împotriva lui Ferdinand. Pe de altă parte, însuşi Rareş i se adresase atît lui, cît şi turcilor, pentru a interveni în aplanarea conflictului, întrucît Tarnowski ordonase represalii împotriva Moldovei, concretizate în mai multe incursiuni pe teritoriul acesteia. Ca urmare, la sfîrşitul lunii septembrie şi

[23] Corfus, *op. cit.*, p. 322—323.
[24] *Ibidem*, p. 323.

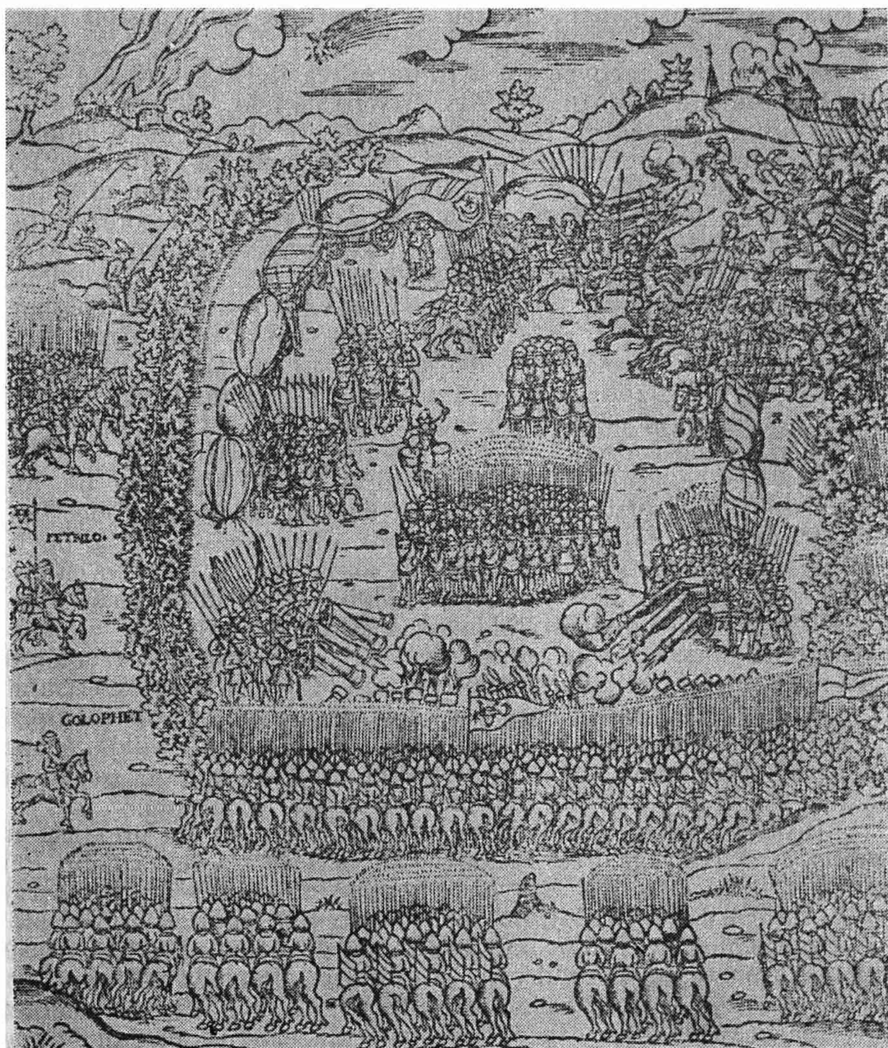

Fig. 8. — Bătălia de la Obertyn, gravură de epocă.

începutul celei următoare ale anului 1531, Ioan Zápolya a trimis în Polonia pe Erazm Heidenreich şi pe Ieronim Laski pentru a media armistiţiul polono-moldovean. Acesta din urmă a intervenit în acelaşi scop şi la Tarnowski. Cum propunerile ungureşti nu erau suficient de limpezi pentru polonezi, marele hatman a trimis un sol la Zápolya pentru lămuriri, timp în care regele a amînat orice decizie. I-a recomandat în schimb hatmanului Tarnowski să fie foarte circumspect în tratativele de armistiţiu

şi să ţină pregătită armata pentru a face faţă unui posibil atac al lui Rareş [25].

Între timp, la Cracovia s-a luat hotărîrea de a se trimite o nouă solie, la Istanbul, în persoana lui Jakub Wilamowski, pentru a aduce la cunoştinţa sultanului victoria din august şi a-i cere să-l oprească pe domnul Moldovei de la noi acţiuni ostile Poloniei. Solul trebuia să-l acuze pe Rareş că acesta, departe de a fi executat ordinul sultanului, continua să-şi afirme independenţa faţă de Poartă, căreia nu înţelegea să-i datoreze altceva decît tributul. Trebuia apoi să-l acuze şi de pregătirea unei noi armate pentru atacarea Poloniei, asigurîndu-se în acest scop şi de colaborarea domnului Ţării Româneşti, cu care era în relaţii de rudenie, colaborare pe care sultanul era rugat să o împiedice. În sfîrşit, solul urma să facă cunoscut sultanului că regele era decis, în cazul în care Petru Rareş ar fi atacat Polonia, să răzbune ceea ce el numea „abuzul de forţă" împotriva sa şi a sultanului, fapt pentru care acesta din urmă nu trebuia să considere acţiunea poloneză drept o violare a tratatului bilateral [26].

Dacă regele se străduia prin orice mijloace să-l denigreze pe Rareş în ochii turcilor — aluzia referitoare la declaraţiile sale publice de independenţă faţă de sultan este elocventă — nici acesta nu a neglijat mijlocul de a contracara acţiunea poloneză, tot la Poartă, mai ales că însuşi padişahul era interesat să nu permită Poloniei să-şi întărească, într-un fel sau altul, poziţiile sale în Moldova. Aceasta şi explică de ce marele vizir, Ibrahim paşa, a cerut totuşi regelui, în octombrie sau noiembrie 1531, să pună capăt incursiunilor poloneze în Moldova şi să-i restituie lui Rareş toate capturile. Nu întîmplător, deşi, nu cu intenţia de a-l proteja pe Rareş ca persoană, marele vizir avertiza că Moldova, fiind „proprietatea" padişahului orice atac împotriva ei va fi considerat ca un atac împotriva Imperiului otoman şi o insultă adusă sultanului [27].

În planurile sultanului şi ale marelui său vizir nu era prevăzut însă un conflict cu Polonia pentru Moldova. De aceea i s-a refuzat lui Petru Rareş permisiunea de a-şi lua revanşa pentru înfrîngerea de la Obertyn, iar solul otoman Jan Kierdej, polonez de origină, trimis la Cracovia, i-a cerut domnului Moldovei să se împace cu regele Poloniei. Rareş şi-a însuşit propunerea otomanilor şi solul său la Cracovia, Petru, fiind sprijinit şi de Kierdej, a reuşit să obţină de la rege, la 9 ianuarie 1532, salvconductul necesar, a cărui valabilitate expira la 10 martie acelaşi an, pentru delegaţia moldoveană la tratativele de pace [28].

Rareş, care nu avea nici un motiv să conteze pe sprijinul total şi dezinteresat al otomanilor, a încercat să realizeze normalizarea, bineînţeles în perspectiva programului său politic, a relaţiilor cu Polonia prin

[25] Ion. I. Nistor, *op. cit.*, p. 109; Zd. Spieralski, *Kampania obertynska*, p. 197; Corfus, *op. cit.*, p. 323.

[26] *Hurmuzaki*, XI, p. 30—31, 31—32; vezi şi Ursu, *op. cit.*, p. 86—88; Zd. Spieralski, *op. cit.*, p. 196.

[27] Versiunea poloneză şi traducerea franceză a scrisorii în *Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 44—46; 46; vezi şi Ursu, *op. cit.*, p. 89.

[28] Corfus, *op. cit.*, p. 321—328.

intermediul lui Zápolya. Această intervenţie a fost pregătită de I. Statilius, episcopul Transilvaniei, după unele informaţii venite în Moldova, la cererea domnului către sfîrşitul lunii ianuarie 1532. Ca urmare, Zápolya l-a trimis la Cracovia pe prepozitul Transilvaniei, care, cu acordul lui Rareş, trebuia să propună un armistiţiu de 6 luni, începînd cu 1 martie 1532, şi să ceară restituirea prizonierilor şi a tunurilor. Regele a acceptat ideea armistiţiului şi în proiectul prezentat la 20 februarie se prevedea ca acesta să dureze pînă la 1 mai 1532, cu posibilitatea de a fi prelungit pînă la 1 mai al anului următor. Se punea însă condiţia ca domnul să-l ratifice pînă la 31 martie, iar Zápolya să garanteze că domnul nu-l va viola [29]. A refuzat în schimb să discute problema restituirii prizonierilor, pînă ce armistiţiul nu va fi fost perfectat. Acest refuz, ca şi lipsa vreunei menţiuni referitoare la despăgubiri, l-au determinat pe Rareş să respingă propunerile regelui, declarînd că dorea să menţină pacea în spiritul tratatului din 1527, pe care nu socotea că l-a călcat, deoarece în el nu s-a menţionat nimic în legătură cu Pocuţia. Această atitudine a fost determinată şi de faptul că la 4 februarie 1532 un mare detaşament militar polonez fusese înfrînt de moldoveni la Tărăsăuţi. Informat despre atitudinea domnului, regele a declarat că va menţine şi el pacea atîta timp cît o va păstra şi Rareş.

Lipsa de informaţii de la Wilamowski a trezit însă în Polonia bănuiala că a fost întemniţat de otomani şi că respingerea armistiţiului de către Rareş era de inspiraţie otomană. Puternica partidă antihabsburgică, profitînd de moartea cancelarului Szydlowiecki şi de conflictul cu Rareş, a exercitat presiuni asupra regelui pentru a rupe orice legături cu Habsburgii, pentru a se înţelege cu sultanul şi pentru ca să-l sprijine pe Zápolya, cu care a fost căsătorită prinţesa Izabela. Regele a decis în cele din urmă să încheie o pace statornică cu sultanul, pe care o considera ca singura posibilitate de a tranşa în favoarea Poloniei conflictul cu Moldova. Decizia regelui venea, dealtfel, în întîmpinarea hotărîrilor lui Soliman Magnificul de a menţine în continuare bunele relaţii cu Polonia. Wilamowski, reîntors în Polonia în mai 1532, aducea, la rîndu-i, asigurarea padişahului că atitudinea regelui faţă de Petru Rareş nu a afectat cu nimic sentimentele sale de prietenie faţă de rege.

Mai mult încă, de data aceasta sultanul a intervenit direct pentru aplanarea conflictului, cerîndu-i regelui să trimită un sol la Zápolya, care să medieze pacea. În acest scop, Gritti a trimis la 11 mai 1532 un sol la Cracovia care a fost însoţit şi de un sol al lui Rareş. Acesta din urmă nu a fost însă primit de către rege, ci a fost audiat numai de senatori. În schimb, Sigismund I l-a trimis la Buda (29 iunie 1532) pe castelanul de Biecz, Laurenţiu Myszkowski, cu misiunea de a trata pacea cu solul Moldovei, prin medierea lui Zápolya şi a lui Gritti [30].

---

[29] *Ibidem*, p. 325.
[30] *Ibidem*, p. 326–327.

Conform ultimelor observații, condițiile puse de solul polonez dovedeau însă că regele nu era decis să accepte nici una dintre propunerile lui Rareș. Astfel, el a cerut, în primul rînd, ca mediatorii să garanteze în numele sultanului că Rareș nu va încălca acest nou acord. Fiind considerat vinovat de declanșarea războiului, domnul trebuia să înapoieze toată prada și să despăgubească pe supușii regelui. Solul urma să consimtă la despăgubiri reciproce numai în cazul în care ar fi considerat că era posibilă încheierea păcii. Rareș trebuia, totodată, să renunțe definitiv la Pocuția, întrucît aceasta fusese recunoscută Poloniei de către Bogdan, iar tratatul moldo-polonez din 1527 nu făcea nici o mențiune în legătură cu această provincie. Prin urmare, Myszkowski avea împuternicirea să respingă orice tentativă de mediere în acest domeniu și să ceară o nouă confirmare a tratatului din 1527 [31].

Domnul Moldovei, care, după unele păreri, cunoștea deja condițiile regelui, a refuzat însă să-și trimită solul la Buda. A încercat, în schimb, după informațiile oferite de voievodul Transilvaniei, Laski, să incite pe sultan contra Poloniei, susținînd că polonezii luptau alături de Ferdinand. Dacă se iau în considerație declarațiile lui Gritti, această știre a produs o profundă nemulțumire la Istanbul. Pentru a preveni consecințele negative pentru Polonia ale indispoziției sultanului — în primul rînd susținerea, dacă nu oficială, cel puțin tacită, a lui Rareș — unii senatori l-au sfătuit pe rege să mențină pacea cu Moldova și să convoace de urgență seimul pentru a discuta situația. Vicecancelarul Tomicki a fost însă de părere că, potrivit sugestiei voievodului Transilvaniei, regele trebuia să trimită o solie la Istanbul, care să încheie cu sultanul o pace pe termen lung și să-i solicite acestuia pedepsirea lui Rareș pentru difuzarea de știri „false". Regele și-a însușit propunerea vicecancelarului și la 7 octombrie 1532 a fost trimisă o solie solemnă la Istanbul, în frunte cu castelanul de Lad, Petru Opalinski [32].

Misiunea primită de Opalinski consta — după ultimele informații valorificate — în primul rînd, în încheierea unei păci pe o durată cît mai mare, de preferat pe toată durata vieții celor doi monarhi și a fiilor lor. El trebuia să ceară sultanului să-l tempereze pe Rareș care, datorită atitudinii sale dușmănoase, ar fi putut impieta asupra bunelor raporturi turco-polone. Trebuia, totodată, să dea lămuriri asupra caracterului și evoluției diferendului Poloniei cu Moldova. Urma, apoi, să mulțumească lui Soliman în numele regelui pentru faptul că nu l-a sprijinit pe Rareș, ci, din contra, i-a poruncit să abandoneze atitudinea dușmănoasă față de Polonia și să restituie Pocuția. În ceea ce privește incursiunile întreprinse de polonezi în Moldova, după august 1531, ele trebuiau prezentate ca măsuri menite să asigure securitatea granițelor poloneze, accentuîndu-se asupra străduinței regelui de a păstra pacea cu sultanul. Tre-

[31] *Ibidem*, p. 327—328.
[32] *Ibidem*, p. 328—329.

buia apoi să-l roage pe Soliman să nu dea crezare știrilor „false" răspîndite de Rareș, referitoare la sprijinirea de către polonezi a lui Ferdinand. După perfectarea tratatului de pace, Opalinski urma să solicite padișahului să intervină în favoarea Poloniei în conflictul ei cu Moldova. De aceea, trebuia să ordone lui Rareș să adopte față de Polonia o atitudine corespunzătoare unei aliate a Porții otomane. El trebuia să-l prevină pe padișah că, altminteri, regele nu va ezita să acționeze decisiv împotriva lui Rareș. În sfîrșit, trebuia să-l roage pe Soliman să impună tătarilor abținerea de la atacuri asupra teritoriului Poloniei [33]. Aceasta, desigur, și pentru a înlătura orice posibilitate de colaborare a lui Rareș cu ei.

Încă de la început, demersul Poloniei l-a neliniștit pe Rareș, cu atît mai mult cu cît solul urma să treacă și pe la Zápolya pentru a-i cere sprijin în cazul reluării ostilităților cu Moldova, și să-l convingă totodată pe Gritti să susțină cauza Poloniei. De aceea, el a încercat să-l împiedice pe Opalinski să ajungă la Istanbul, iar pe de altă parte să reia tratativele de pace direct cu polonezii, înainte de a se fi ajuns la consolidarea raporturilor polono-otomane. Iată pentru ce el a făcut tatonări în acest sens la St. Lanckoronski. Nici această încercare nu a avut însă rezultate, dată fiind rigiditatea ambelor părți. În schimb, Opalinski a reușit să încheie la 15 ianuarie 1533 tratatul de pace perpetuă cu otomanii. Sultanul a ținut însă să-și reafirme și cu acea ocazie dreptul exclusiv de suzeranitate asupra Moldovei și Țării Românești și să ceară regelui să nu-i sprijine sub nici o formă pe domnii acestor țări în cazul în care s-ar răscula împotriva Porții otomane. Regele nu a avut nici o obiecție, ratificînd tratatul la 1 mai 1533, mai ales că sultanul ordonase tot atunci lui Rareș să nu se mai comporte dușmănos față de Polonia, sub amenințarea de a fi ucis și de a i se confisca averea [34]. Firește, în aceste împrejurări, orice înțelegere moldo-polonă, pe baza propunerilor lui Rareș, era sortită eșecului. Aceasta cu atît mai mult cu cît, la întoarcere, Opalinski s-a oprit la curtea domnului Țării Românești, Vlad Vintilă, care a cerut sprijinul lui Sigismund pentru a-și consolida tronul, promițîndu-i în schimb, ajutor împotriva tuturor dușmanilor. Adăugînd celor de mai sus opoziția tot mai categorică a boierilor față de planurile domnului, eșecul tratativelor moldo-poloneze din anul 1533, devine, astfel, întru totul explicabil.

Ceea ce a înrăutățit însă în mod deosebit poziția lui Rareș față de polonezi a fost — conform celor relevate recent —, decizia sultanului, luată în 1533, de a-l înlătura pe domn. Gritti, a cărui parte de contribuție la această decizie se pare că nu a fost neglijabilă, i-a împărtășit-o castelanului Cracoviei aflat la Istanbul, Andrzej Teczynski, menționînd și intenția sultanului de a se înțelege în această problemă, precum și asupra persoanei viitorului domn, cu regele. În același sens, s-a pronunțat și

[33] *Ibidem*, p. 329—330 ; Zd. Spieralski, *Awantury Moldawskie*, p. 88.
[34] Corfus, *op. cit.*, p. 332.

marele vizir, reamintindu-i lui Teczynski că regele nu trebuia să încheie pace cu Rareș, întrucît tratatul de pace otomano-polon îngloba și Moldova. Așadar, așa cum s-a remarcat, „marea coaliție care avea să pună capăt în 1538 primei domnii a lui Petru Rareș a fost plănuită de sultan, nu fără amestecul lui Gritti, încă din vara anului 1533" [35].

Deși înlăturarea lui Rareș era, fără îndoială, mai mult decît dorită în Polonia, senatul polonez căruia regele i-a făcut cunoscută intenția sultanului de a-l depune, în colaborare cu Polonia, pe domnul Moldovei și i-a cerut sfat în privința răspunsului pe care trebuia să-l dea marelui vizir, a fost însă de părere că atunci nu era nimerită o astfel de măsură. Argumentul folosit a fost acela că Polonia se afla în ajunul războiului cu Moscova și că depunerea se putea înfăptui mai tîrziu, cu ajutorul *regelui Ungariei*. Prin urmare, regele trebuia să dea un răspuns destul de evaziv, din care să rezulte că numai în cazul în care Rareș nu va renunța la atitudinea sa dușmănoasă, Polonia va conlucra cu Poarta și cu Ungaria în vederea înlăturării domnului Moldovei [36]. Ce anume a putut determina pe demnitarii polonezi să ia o astfel de hotărîre, de vreme ce, aparent, cu cît înlăturarea lui Rareș ar fi fost mai repede înfăptuită, cu atît mai repede Polonia ar fi fost degajată de un real pericol pentru interesele ei? Răspunsul se află, credem, în însăși argumentele folosite. Astfel, dacă sultanul ar fi declanșat această operațiune în timpul în care Polonia urma să fie angrenată în războiul cu Moscova, ea nu ar fi putut participa efectiv și, prin urmare, nu ar fi avut nici beneficiile scontate. De aici și insistența ca înlăturarea lui Rareș să se facă, fie numai în colaborare cu regele Ungariei, fie prin participarea neapărată a acestuia alături de Polonia și Poarta otomană. Aceasta pentru că, date fiind raporturile dintre rege și Zápolya — regele Ungariei la care se făcea referire — era de așteptat ca ultimul să încline mai mult în direcția apărării intereselor Poloniei în Moldova, cu atît mai mult, cu cît el însuși era interesat ca sultanul să nu-și întărească poziția în imediata vecinătate a Transilvaniei.

Nu se știe dacă Rareș a cunoscut sau măcar a bănuit pînă la ce punct a ajuns înțelegerea otomano-polonă referitoare la soarta sa. Cert este că nu putea spera să iasă din situația dificilă în care se afla, date fiind și intențiile dușmănoase ale lui Gritti, decît printr-o acțiune capabilă să forțeze Polonia să-i cedeze provincia de care erau legate planuri politice a căror cunoaștere este încă, așa cum s-a arătat, în faza de ipoteză. Aceasta se putea însă realiza numai prin reactivizarea vechilor sale legături cu Moscova și cu Viena deoarece colaborarea cu Zápolya se dovedise ineficientă în lupta împotriva Poloniei și nu-l putea asigura nici față de pericolul otoman care se contura tot mai mult. Cum încercările lui Rareș din 1532 de a cointeresa Moscova la o acțiune militară împotriva Poloniei dăduseră totuși greș, singura posibilitate care îi mai rămăsese era consacrarea relațiilor sale cu Ferdinand printr-un tratat care să stipuleze

[35] *Ibidem*, p. 337—338; vezi și Zd. Spieralski. *op. cit.*, p. 90.
[36] Corfus, *op. cit.*, p. 335—336.

obligațiile reciproce menite să ușureze realizarea obiectivelor politice comune. La grăbirea trecerii hotărîte a lui Rareș de partea lui Ferdinand a contribuit, pe lîngă episodul Gritti și faptul că sultanul se afla încurcat în războiul cu persanii. Așa s-a ajuns la tratatul antiotoman din aprilie 1535, prin care Rareș, de comun acord cu boierii, se recunoștea vasalul lui Ferdinand.

Cu ocazia tratativelor, Rareș nu ezitase să-și manifeste ostilitatea deschisă față de regele Poloniei, pe care-l considera, ca și pe Zápolya, drept trădător al intereselor creștinității și împotriva căruia avea pregătită o armată de 25 000 oameni. Dealtfel în august 1535 a pornit o nouă campanie în Pocuția. S-a afirmat că acest act a constituit o diversiune în favoarea Moscovei, aflată în război cu Polonia din 1534 [37]. O altă explicație dată, constă în presupunerea că atacul s-a datorat tocmai faptului că Rareș cunoștea tratatul polono-otoman. În acest din urmă caz, este de admis că Rareș urmărea să convingă Polonia, ca și Poarta, de ineficacitatea alianței dintre ele, demonstrînd totodată și hotărîrea sa de a promova în continuare o politică care să nu țină cont decît de interesele propriei sale țări. Trebuie avut apoi în vedere și recentul tratat încheiat cu Ferdinand, pe sprijinul căruia a contat în dezlegarea atît de încîlcitei probleme a Pocuției. Medierea lui Ferdinand nu a dat însă rezultate scontate. Principala cauză a acestui eșec a constituit-o apropierea polono-otomană și perseverența manifestată de Rareș în a considera recuperarea Pocuției ca singurul mijloc de stabilire a unei păci trainice între Moldova și Polonia. Dar, luîndu-se în considerație faptul că Rareș a refuzat să participe la expediția întreprinsă de sultan împotriva lui Ferdinand în vara anului 1356, deși Soliman i-a promis să-i obțină în schimb Pocuția [38], devine evidentă ideea conform căreia Rareș nu a urmărit cucerirea pur și simplu a Pocuției. Refuzul trebuie pus și pe seama faptului că domnul era conștient de consecințele nefaste pe care le-ar fi avut atunci pentru poziția politică a Moldovei înlăturarea definitivă a lui Ferdinand din Ungaria. Prin atitudinea sa, el a ajuns însă, în mod obiectiv, în situația de izolare politică, întrucît sprijinul pe care conta din partea lui Ferdinand și al Moscovei s-a dovedit a fi fost un calcul greșit. Tocmai pe această izolare au contat conducătorii politicii externe poloneze. Refuzul lor de a ceda, fie și o parte din provincia atît de disputată, așa cum a propus în cele din urmă Rareș, se întemeia, așadar, pe convingerea iminentei înlăturări a domnului Moldovei cu sprijinul sultanului. Aceasta cu atît mai mult, cu cît opoziția marii boierimi ajunsese într-un stadiu atît de avansat, încît contribuise la conturarea unui adevărat complot turco-polono-boieresc împotriva domnului.

Eșuarea definitivă a tratativelor dintre Rareș și Sigismund, prin renunțarea de către acesta din urmă, în iulie 1537, la medierea lui Ferdinand a fost grăbită de către regele polon, datorită noii conjuncturi

---

[37] *Ibidem*, p. 334.
[38] Ursu, *op. cit.*, p. 133.

politice, mult mai favorabilă Poloniei. La începutul lunii februarie 1537, se încheiase armistițiul cu Moscova, fără ca aceasta din urmă să fi întreprins ceva concret în favoarea lui Rareș. Polonia avea acum mîinile libere să acționeze împotriva Moldovei. La rîndul său, sultanul terminase învingător războiul cu persanii și încă din 1536 noul mare vizir, Ayas pașa, care îi succedase lui Ibrahim pașa, ucis din ordinul sultanului în urma descoperirii legăturilor sale tainice cu Habsburgii, declarase solilor lui Ferdinand că padișahul a hotărît pedepsirea lui Rareș. Așadar, regele trebuia să pună capăt în favoarea sa conflictului cu Rareș, înainte ca sultanul să fi trecut la acțiune, pentru a putea cîștiga astfel o poziție strategică și politică care să-i permită să apere interesele Poloniei în Moldova. Aceasta nu l-a împiedicat însă să ordone o incursiune în Moldova în noiembrie 1537. Drept răspuns, Rareș a întreprins o expediție în Polonia la începutul lunii ianuarie 1538, iar la 1 februarie a repurtat o mare victorie asupra unei armate poloneze la Siret.

Această victorie avea însă să contribuie efectiv la grăbirea deznodămîntului conflictului lui Rareș cu Polonia. Seimul de la Piotrków (18 ianuarie — 28 februarie 1538) a hotărît alocarea unor importante fonduri pentru formarea unei mari armate. Paralel cu pregătirile militare s-a decis trimiterea unei solii, în persoana castelanului de Brest, Erasmus Kretkowski, la sultan pentru a-l determina să grăbească expediția împotriva lui Rareș. Acesta a plecat la Istanbul în mai 1538.

În instrucțiunile date la 7 mai 1538, pe care, datorită semnificației lor, le reproducem pe larg, i se prescria să reliefeze mai întîi grija manifestată de rege pentru respectarea tratatelor cu Poarta otomană. Cum ultimul tratat nu prevedea nimic „nominal" referitor la Petru Rareș pe considerentul că era supusul sultanului și, în această calitate, era obligat să respecte tratatele încheiate între Poarta otomană și Polonia, regele se considera la adăpostul oricărei surprize din partea acestuia. Rareș a nesocotit însă decizia imperială și, profitînd de antrenarea Poloniei în războiul cu Moscova, a intrat în Podolia, fiind sprijinit în această acțiune și de trupe auxiliare turcești și tătărești de la Cetatea Albă. Toate aceste acțiuni au fost întreprinse sub pretextul că avea permisiunea sultanului și erau conforme cu voința sa. Solul trebuie să sublinieze că „majestatea sa regală nu poate să creadă acest lucru, ci socotește că acela face acest lucru *de hatîrul altcuiva; acesta nu este un prieten al înălțimii voastre care să străduiește să facă pe ascuns ceea ce nu poate să facă pe față, anume să despartă pe sacra maiestate regală de înălțimea voastră și să nimicească înțelegerea și prietenia care este între ei, deși sacra maiestate regală este întrutotul hotărîtă să o păzească întotdeauna, integră și nevătămată*" (subln. — Ven. C.). Iată, așadar, o recunoaștere oficială și autorizată a faptului că obiectivul fundamental al politicii lui Rareș față de Polonia a constat în îndepărtarea Poloniei de Poarta otomană pentru a le împiedica să conlucreze în detrimentul Moldovei. Apoi, deși nu se specifica cine anume mai era interesat în realizarea acelui obiectiv — este fără îndoială că regele îl viza pe Ferdinand — ale cărui raporturi cu Rareș au fost fundamentate

tocmai pe această necesitate. În continuare, solul avea să-i comunice sultanului că „întrucît în așa de mare măsură au crescut pretențiile lui (ale lui Rareș-Ven. C.) și a devenit atît de insolent, încît nu mai poate fi suportat fără pedeapsă", regele a hotărît să-l atace, potrivit sfaturilor și „îngăduinței" pe care i le-a dat sultanul. În consecință, atacul polonez să fie susținut și de cel otoman, pentru ca succesul întreprinderii să fie asigurat. În locul lui Rareș, regele solicita ca sultanul să numească „fie pe Dimitrie, despre care se spune că s-ar afla la curtea înălțimii voastre imperiale, *sau pe orice alt om din acest neam*, iubitor al păcii și credincios păstrător și păzitor al acestei prietenii care există între maiestatea regală și înălțimea voastră imperială ; căci înălțimea voastră imperială *nu ar putea face nimic mai plăcut decît acest lucru, ca semn al prieteniei și bunei vecinătăți*" (subln. — Ven. C.). Solul trebuia să-l acuze pe domn de „perfidie" și față de înalții demnitari otomani, subliniind, ceea ce este foarte semnificativ, faptul că Rareș „a năvălit cu furie" în regatul polon „*îndată ce a aflat de tratatele încheiate de noi cu înălțimea imperială*" (subln. —Ven. C.). El trebuia să insiste pe lîngă dregători ca să-l determine pe sultan „să pedepsească la rîndul său perfidia și îndrăzneala aceluia, sau, cel puțin... să numească în locul lui un alt om din neamul său în fruntea Valahiei, provincia sa tributară". În sfîrșit, solul trebuia să-i solicite și lui Ayas pașa să sprijine pe lîngă sultan demersul polonez împotriva lui Rareș și să-i repete și lui dorința regelui ca pe tronul Moldovei să fie adus tot un domn pămîntean. Așa cum s-a remarcat [39], pledoaria regelui pentru înlocuirea lui Rareș tot cu un domn autohton trăda îngrijorarea și opoziția regatului polon față de eventuala transformare a Moldovei în provincie otomană. Mai mult, trebuie adăugată și strădania polonezilor de a împiedica întărirea otomanilor în cetățile din vecinătatea regatului, fapt pentru care s-a solicitat, cu aceeași ocazie, încetarea lucrărilor de fortificare ordonate de sultan la Oceacov.

În ceea ce-l privește pe sultan, acesta era decis să pună cît mai repede capăt domniei lui Rareș, nu atît pentru a da satisfacție regelui Poloniei, ci pentru a nu-i da timp lui Rareș să se folosească de alianța sa cu Ferdinand, care putea constitui un real impediment în realizarea programului de politică externă a otomanilor în Europa. Iată pentru ce el a refuzat colaborarea militară cu Polonia. S-a declarat însă dispus să respecte drepturile polonezilor asupra Pocuției. Mai mult decît atît, el s-a arătat gata să le cedeze și Hotinul [40]. Era prețul pe care înțelegea să-l plătească sultanul pentru secondarea planurilor sale față de Moldova.

Regele era însă decis să-și sprijine demersurile diplomatice la Istanbul și printr-o acțiune militară de anvergură împotriva Moldovei. Comanda efectivă a armatei a fost încredințată marelui hatman Tarnowski, care la 17 august 1538 a început asediul Hotinului. Între timp, Ferdinand și

[39] Cf. Iancu Bidian, *Moldova în tratativele polono-otomane, într-un document din anul 1538*, SMIM, VII (1974), p. 310, 315—319.
[40] N. Iorga, *op. cit.*, p. 400.

Zápolya se conciliaseră şi şi-au unit eforturile pentru a-l determina pe rege să renunţe la război pentru a nu dispersa forţele creştine, atît de necesare apărării de pericolului otoman. Cît de importantă era menţinerea Moldovei în sistemul de alianţe preconizat de Habsburgi, reiese limpede din intervenţia făcută de unii dintre cei mai de seamă demnitari unguri pe lîngă regele Ferdinand ca acesta să-l convingă pe Sigismund I de necesitatea rămînerii pe tronul Moldovei a lui Rareş, decît a trecerii ei în deplina stăpînire a sultanului. Cu toate acestea, regele polonez nu a renunţat la planurile sale. Constrîns de apropierea armatei otomane, domnul Moldovei a acceptat încheierea păcii, renunţînd la Pocuţia şi admiţînd, totodată, să plătească despăgubiri pentru daunele provocate lui Sigismund. Prizonierii de război urmau a fi restituiţi de ambele părţi, iar Zápolya şi Ferdinand erau desemnaţi să supravegheze executarea tratatului. Rareş a mai solicitat ca regele să primească pe unul din fiii săi ca ostatec şi să-i acorde azil în cazul în care va fi silit să părăsească ţara [41]. Gestul său a fost făcut însă prea tîrziu pentru a putea avea eficacitatea scontată. Trădat de boieri şi atacat din afară, a trebuit să pornească în pribegie.

Rezultatele politicii lui Petru Rareş faţă de Polonia trebuie apreciate ţinînd cont de întreaga evoluţie a raporturilor internaţionale din centrul şi sud-estul Europei, nu numai din timpul domniei sale, ci şi din perioada anterioară. El a luat conducerea destinelor Moldovei într-un moment cînd unul din principalii factori ai echilibrului politic de la nordul Dunării, şi anume Ungaria, nu-şi mai putea îndeplini această misiune. Pentru a evita ca Moldova să aibă soarta Ungariei, se impunea ca celălalt factor de echilibru — Polonia — să compenseze dispariţia Ungariei, aceasta fără a împieta asupra politicii de neatîrnare promovată cu atita abilitate şi susţinută cu numeroase sacrificii de mai bine de şapte decenii de domnii Moldovei. Cu alte cuvinte, trebuia împiedicată prin orice mijloace consolidarea apropierii polono-otomane care, în ciuda unor interese divergente, tindea să se concretizeze într-o alianţă politică. De aceea, detaşarea Poloniei de Poarta otomană a constituit unul din principalele obiective ale politicii externe a lui Petru Rareş. Realizarea lui pe cale diplomatică s-a dovedit a fi fost însă imposibilă, dat fiind faptul că atingerea ţelurilor politicii externe a regatului polonez putea fi împlinită numai prin menţinerea celor mai bune raporturi cu sultanul. Ca urmare, Rareş a considerat necesar să recurgă la un mijloc extrem, în măsură să opună Polonia Imperiului otoman şi invers, iar repunerea în discuţie a problemei Pocuţiei a fost determinată, în primul rînd, de această necesitate. În acest fel, a devenit totodată posibilă afirmarea categorică a spiritului de independenţă în politica externă promovată de Petru Rareş, ignorîndu-se în mod deliberat şi sistematic eforturile sultanului de a sacrifica interesele Moldovei alianţei sale cu Polonia. Privită sub acest dublu aspect, alianţa lui

[41] A. Prochaska, *op. cit.*, p. 237; Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 139—140; Simionescu, *Noi date*, p. 239.

Rareş cu Ferdinand s-a impus într-adevăr ca singura posibilitate, în contextul politic internaţional din zonă, de realizare a deziderutului suprem : menţinerea neatîrnării Moldovei. Rareş a supraapreciat însă potenţialul militar al Habsburgilor şi a mizat, mai ales după 1534, totul pe această carte. Alianţa lui cu Ferdinand, nu numai că nu a fost în măsură să-i susţină în mod eficace planurile politicii sale faţă de Polonia, ci a constituit principala cauză a expediţiei sultanului împotriva sa. Pe de altă parte, insuccesul politicii faţă de Polonia a contribuit la strîngerea raporturilor polono-otomane cu rezultate grave asupra poziţiei internaţionale a ţării. Polonia avea să suporte însă şi ea, la rîndul ei, consecinţele politicii ei faţă de Rareş. Nu este însă mai puţin adevărat că cedarea Pocuţiei ar fi însemnat pentru ea pierderea unui important punct strategic [42] pentru realizarea intereselor sale în zonă. Apărînd-o cu străşnicie faţă de Rareş, ea a trebuit, în mod inevitabil, să facă jocul politic al sultanului şi să contribuie la înlăturarea unei puternice piedici din calea expansiunii otomane către Europa est-centrală, chiar către Polonia însăşi.

[42] Vezi Victor Eskenasy, *Un nou izvor referitor la prima domnie a lui Petru Rareş*, „Studii" 1973, nr. 1, p. 143.

5. În fața impactului otoman

de **Tahsin Gemil**

Domnia lui Petru Rareş s-a înscris într-o epocă în care puterea otomană a dobîndit cele mai mari dimensiuni din întreaga ei existenţă. Această dezvoltare deosebită a fenomenului otoman, conjugată cu adîncile prefaceri ce aveau loc atunci în Europa şi cu efectele unor procese interne desfăşurate în ţările române, a imprimat noi trăsături esenţiale evoluţiei raporturilor româno-otomane în acea perioadă.

Odată cu domnia lui Soliman Magnificul (1520—1566), liniile directoare ale politicii externe otomane au cunoscut o schimbare radicală de orientare. Dacă pînă atunci sultanii otomani fuseseră preocupaţi în primul rînd de procesul de centralizare a statului şi de statornicire a supremaţiei otomane asupra întregii lumi islamice, Soliman Magnificul a inaugurat o linie politică de expansiune către centrul Europei.

Extinderea stăpînirii otomane în regiunile arabe din Asia şi Africa în timpul sultanului Selim I (1512—1520) şi preluarea titlului de calif suprem *(khalifa-i kubrâ)* în 1517 au transformat sultanul otoman dintr-un şef de *gazii* (luptători în numele credinţei religioase) de la hotarele islamice, într-un protector şi conducător al întregii lumi musulmane. Bogatele resurse economice din teritoriile arabe cucerite au sporit de trei ori veniturile statului otoman. S-au creat astfel baza materială şi suportul moral necesare desfăşurării unei politici externe de mare anvergură, vizînd în final dominaţia universală. Cum însuşi islamismul clasic năzuise către un asemenea ideal, sultanii-califi otomani au fost interesaţi să ridice pe prim plan principiile religioase, în scopul unirii şi concentrării tuturor forţelor islamului pentru atingerea unui asemenea obiectiv[1]. Soliman

---

[1] Tendinţele către monarhia universală ale califilor arabi şi apoi ale sultanilor otomani — ideal moştenit de la lumea antică asiatică şi romano-bizantină, precum şi din tradiţia istorică turco-mongolă — au găsit şi o transpunere legendară, prin crearea aşa-numitului mit al „mărului roşu"; el îşi are originea în globul de aur roşcat din mîna statuii lui Justinian din faţa bisericii Sf. Sofia din Constantinopol. După căderea capitalei bizantine, în 1453, locul „mărului roşu" a fost transferat în bolta catedralei Sf. Petru din Roma. Otomanii socoteau sediul Sf. Scaun centrul lumii creştine şi izvorul cruciadelor; expediţia lui Mehmed al II-a (1451—1481) la Otranto a făcut parte din planul ce a vizat cucerirea Romei.

Magnificul a fost cel dintîi și cel mai activ exponent al politicii mondiale otomane dusă în numele întregii lumi islamice. Tot el a fost și cel care a trasat linia directoare a acestei politici, îndreptată mai întîi împotriva Ungariei și apoi împotriva Imperiului habsburgic.

Poarta otomană cunoștea destul de bine situația internă și internațională a statelor europene, așa încît cucerirea Belgradului (1521) și, apoi, lupta de la Mohács (1526), care au reprezentat lovituri de grație aplicate regatului maghiar, au fost primele obiective ale unui plan vast, întocmit pe baza evaluării raportului de forțe din acea vreme dintre lumea otomano-islamică și cea europeano-catolică. În acest sens, alături de marile posibilități ofensive ale puterii otomane în sine, Poarta a avut desigur în vedere și gravele contradicții politico-religioase care măcinau atunci tabăra creștină.

Diplomația venețiană a jucat în acea vreme rolul unei adevărate agenturi de informații și de instigații în slujba Porții, căci Signoria urmărea drept țel principal apărarea, pe orice cale, a pozițiilor sale din Marea Egee și din Marea Mediterană; canalizarea impactului otoman către alte direcții a constituit un obiectiv constant al politicii venețiene [2]. Totodată, antagonismele polono-habsburgice și, mai ales, rivalitatea franco-habsburgică au constituit nu numai factori generatori de mari tulburări în întreaga structură politică a relațiilor europene, ci și factori importanți de înlesnire a penetrației Porții, ca un element de bază, în sistemul echilibrului politic european. În 1532, Francisc I socotea Imperiul otoman drept unica putere garantă a existenței statelor europene împotriva politicii de dominație a habsburgilor [3]. De asemenea, Reforma a înlesnit reușita politicii mondiale otomane, după cum sprijinul acordat în acest sens de către otomani taberei protestante a facilitat, în bună măsură, succesul Reformei.

La ultima analiză, putem considera că acțiunile de hegemonie mondială desfășurate, în mod vădit, de către habsburgi, începînd mai ales cu Carol Quintul, au produs reacția statelor europene amenințate. Acestea din urmă au căutat să redreseze balanța raportului de forțe pe plan continental, antrenînd Imperiul otoman în sistemul politic european, ca un element de contrabalansare a puterii habsburgice. Dealtfel, se știe că sultanul a pornit asupra Belgradului, în 1521, în momentul izbucnirii războiului franco-habsburgic, iar campania victorioasă la Mohács, în 1526, s-a declanșat după încheierea tratatului otomano-polon și în condițiile create de înfrîngerea franceză la Pavia (1525), precum și în urma unei cereri exprese adresată sultanului de către curtea de la Paris.

Succesul decisiv și ușor obținut de sultan la Mohács a stabilit și linia principală a ofensivei otomane, pe direcția Belgrad—Buda—Viena.

---

[2] M. Tayyib Gökbilgin, *Kanuni Sultan Süleyman'in Macaristan ve Avrupa siyasetinin sebep ve âmilleri, geçirdigi safhalar* (Cauzele și obiectivele politicii lui Soliman Magnificul față de Ungaria și Europa, etapele ei), în vol. *Kanuni Armagani*, Ancara, Türk Tarih Kurumu Basimevi, 1970, p. 8—9.

[3] Halil Inalçik, *The Ottoman Empire. The Classical Age 1300—1600*, Londra, 1973, p. 35.

Paralel s-au deschis fronturi de luptă otomane şi în Marea Mediterană împotriva habsburgilor spanioli, iar luptele susţinute de flota otomană în Marea Roşie şi Oceanul Indian împotriva portughezilor pot fi şi ele socotite drept acţiuni antihabsburgice, dacă se au în vedere legăturile şi interesele Casei de Austria în Portugalia.

Astfel, Imperiul otoman şi cel habsburgic s-au aflat faţă în faţă, pe multiple fronturi, decise să se înfrunte pentru supremaţia mondială. Cele două mari imperii au căutat să justifice aspiraţiile lor către hegemonia universală propovăduind şi ideea moştenirii romane: Imperiul otoman se socotea moştenitor al Imperiului roman de răsărit, pe cînd cel habsburgic se considera urmaşul Imperiului roman de naţiune germană. Pentru Poartă, Imperiul habsburgic a devenit astfel — după expresia plastică a lui Evliya Çelebi — „zid al mărului roşu de la Roma", ceea ce a impus dărîmarea lui [4]. Cu alte cuvinte, în concepţia otomană, puterea habsburgică a fost socotită forţa reprezentativă a lumii creştine, iar tendinţele ei de hegemonie universală nu numai că rivalizau pe cele similare ale Porţii, dar erau în măsură să periclitez însesi poziţiile otomane din Europa continentală, Marea Mediterană şi Oceanul Indian. Este explicabil, aşadar, de ce raporturile cu habsburgii au reprezentat o veritabilă cheie de boltă a întregului edificiu politic otoman din Europa, începînd cu epoca lui Soliman Magnificul şi pînă la intrarea masivă în scenă a Rusiei în secolul al XVIII-lea.

Dată fiind poziţia geografică a ţărilor române, situate în imediata apropiere a principalei linii ofensive otomane, relaţiile cu ele au dobîndit, în concepţia Porţii, alte valori decît cele avute pînă atunci. Ţara Românească şi Moldova au încetat să mai reprezinte ţeluri de sine stătătoare ale politicii otomane, iar atitudinea Porţii faţă de ele nu a mai fost subsumată politicii vizînd apărarea hotarului dunărean al Imperiului otoman. Conduita Porţii faţă de ţările române a fost acum subordonată politicii mondiale otomane. Aceasta a impus, ca o necesitate stringentă, instituirea unui control mai strict asupra ţărilor române, fapt cerut atît de nevoia anihilării oricărei acţiuni posibile de solidaritate creştină a ţărilor române, cît şi de dorinţa Porţii de a utiliza însemnatele lor resurse materiale pentru susţinerea unei asemenea linii politice de mare anvergură.

Într-un astfel de moment al desfăşurării forţelor otomane a ajuns Petru Rareş pe tronul Ţării Moldovei. Alegerea sa de către boieri a fost, desigur, dictată în primul rînd de considerentul că el era membru al familiei domnitoare. Dar, se pare că această alegere nu s-a făcut în condiţii de totală independenţă faţă de Poartă, aşa cum se procedase pînă atunci. Nu este exclus ca Petru Rareş să fi fost primul domn moldovean în instalarea căruia a intervenit şi voinţa otomană, cu atît mai mult cu cît,

[4] *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* (Cartea de călătorii a lui Evliya Çelebi), IX, ed. Z. Danişman, Istanbul, 1969, p. 62—64.

este foarte posibil ca el însuşi să fi solicitat sprijinul otoman, căci legitimitatea succesiunii sale pe tronul lui Ştefan cel Mare provocase discuţii în Moldova [5]. S-a afirmat chiar faptul că Petru Rareş ar fi „primul voievod numit" de către sultan pe tronul Moldovei [6]. Ercole Dalmatul, care a poposit la curtea din Suceava în vara sau în toamna anului 1531, arată că în lupta de la Obertyn (22 august 1531) Petru Rareş ar fi pierdut „şi trei steaguri aurite, dintre care se spune că unul este steagul de investire dăruit de sultan la înscăunare" [7]. Indiferent dacă această informaţie este riguros exactă sau nu, considerăm că împrejurările înscăunării lui Petru Rareş au facilitat ingerinţa otomană în problema succesiunii voievodale din Moldova, ceea ce, chiar dacă nu a afectat încă, în mod vădit, suveranitatea ei în fapt, a marcat totuşi începutul procesului de instituire graduală a controlului Porţii asupra Moldovei.

Petru Rareş a fost, desigur, conştient de marele pericol în care se afla Moldova în condiţiile expansiunii otomane în Europa; totodată, el a înţeles consecinţele grave ce puteau decurge din noile condiţii intervenite în raporturile moldo-otomane cu prilejul înscăunării sale. De aceea, considerăm că străduinţele pe care le-a depus, încă de la bun început, pentru pregătirea luptei antiotomane au fost determinate nu atît „de gîndul ca să scape ţara de tributul turcesc" [8], cît de dorinţa de a apăra suveranitatea în fapt a Moldovei şi de a elimina noul element de alterare intervenit în raporturile moldo-otomane cu prilejul întronării sale. Prin această prismă trebuie, desigur, privită politica iniţială a lui Petru Rareş faţă de habsburgi, de Rusia şi, mai ales, faţă de Polonia.

Astfel, se poate considera că tratatul încheiat cu regele Sigismund, în 1527 [9], în condiţii de egalitate deplină, a avut menirea de a afirma continuarea vechilor raporturi de neatîrnare reală a Moldovei şi, totodată a reprezentat o modalitate de a suscita interesul Poloniei pentru îndeplinirea rolului ei de factor de contrabalansare a presiunii otomane asupra Moldovei. În strînsă legătură cu acest din urmă ţel al politicii lui Petru Rareş în privinţa Poloniei se află, desigur, şi oferta de „servicii" pe care a făcut-o el ulterior lui Sigismund, solicitîndu-i în schimb ajutorul la plata tributului, pe care turcii — arăta domnul — îl măreau an de an [10]. Cuantumul din acea vreme al haraciului Moldovei nu era însă aşa de mare (circa 10 000 de galbeni [11], poate chiar mai puţin [12]) încît ea să nu-l poată achita singură. Fără să respingem categoric ideea că Petru Rareş se afla atunci într-o reală dificultate financiară, înclinăm totuşi să credem că

[5] Vezi capitolul, „Politica internă".
[6] Halil Inalçik, *Boghdan*, în „The Encyclopaedia of Islam", I, Leiden, (1960), p. 1 253.
[7] *Călători*, I, p. 315.
[8] Ursu, *Petru Rareş*, p. 8.
[9] *Hurmuzaki*, II, 3, p. 602—610.
[10] *Ibidem*, supl. II, 1, p. 18—19.
[11] Vezi M. Berza, *Haraciul Moldovei şi Ţării Româneşti în sec. XV—XIX*, SMIM, II (1957), p. 9—10; cuantumul din 1527 a rămas nemodificat pînă în 1541.
[12] Vezi mai jos.

Fig. 9. — Soliman Magnificul, tablou

aici este vorba mai degrabă de urmărirea cu abilitate a obiectivului politic mai sus menționat[13]. Dealtfel, acest lucru reiese limpede din răspunsul lui Sigismund I; arătînd că, într-adevăr, regii Poloniei obișnuiau să ajute domnii Moldovei, atunci cînd aceștia le erau supuși, Sigismund respingea hotărît solicitarea lui Petru Rareș, pe motivul că acum alta este „fața lucrurilor"[14]. Este clar că regele sesizase planul domnului de a angaja Polonia în contracararea presiunii exercitate de Poartă asupra Moldovei. De fapt, în acest fel, Petru Rareș nu făcea altceva decît să adapteze la noile condiții un vechi principiu al politicii externe românești: opunerea a două suzeranități, pentru anihilarea conținutului uneia prin al celeilalte. Fără îndoială, provocînd astfel o rivalitate polono-otomană pentru Moldova, Petru Rareș viza în final antrenarea efectivă a Poloniei în susținerea politicii sale antiotomane. Tocmai eșecul acestui plan al domnului în privința Poloniei, datorită rigidității acesteia, a constituit una din cauzele principale ale insuccesului politicii antiotomane a lui Petru Rareș.

---

[13] În schimbul Pocuției, Petru Rareș a pus în mod ferm, în 1532, condiția unei contribuții anuale a regelui, de 5 000—6 000 florini, la plata haraciului Moldovei (*Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 64).

[14] *Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 20; Ciurca, *Relațiile externe*, p. 9.

Așadar, preocuparea fundamentală a lui Petru Rareș pe plan extern s-a îndreptat încă de la început către continuarea liniei politice a predecesorilor săi de apărare a suveranității de stat efective a Moldovei și de întărire a poziției ei pe plan internațional, prin utilizarea celor mai adecvate mijloace în raport cu evoluția condițiilor politice. Situația căreia trebuia să-i facă față Petru Rareș era însă așa cum s-a arătat, substanțial schimbată în comparație cu cea din vremea predecesorilor săi. Moldova lui Petru Rareș nu mai era amenințată direct, în cadrul unor raporturi restrînse, ci era expusă primejdiei de a fi antrenată în iureșul unor prefaceri la nivelul sistemului politic continental. Ca atare, relațiile dintre Petru Rareș și Soliman Magnificul au depășit, de la bun început, limitele raporturilor bilaterale. Ele nu pot fi privite decît integrate în ansamblul situației internaționale și, mai ales, ținînd seama de desfășurarea politicii mondiale otomane și de reacțiile pe care aceasta le-a generat în Europa centrală și răsăriteană.

În concepția sultanului otoman, Moldova trebuia să constituie un element de seamă al sistemului său politic orientat împotriva habsburgilor austrieci. În acest sens, nu numai potențialul militar și economic al Moldovei prezenta însemnătate pentru Poartă, ci și poziția sa geografică de vecină directă a Transilvaniei, de legătură între Poartă și Polonia, precum și cea de cale necesară pentru intervenția promptă a forțelor tătărești dincolo de Carpați. Dată fiind însă capacitatea de rezistență demonstrată a Moldovei, precum și interesele Poloniei în legătură cu situația ei externă, Poarta nu putea, deocamdată, să forțeze prea mult nota; în consecință, ea a adoptat o politică de îngrădire treptată a independenței Moldovei.

La rîndul lui, Petru Rareș a înțeles foarte bine complexitatea și gravitatea situației în care era nevoit să acționeze. În mod firesc, el nu putea riposta decît recurgînd la mijloace complexe, de la utilizarea elastică a elementelor politice generate de noile condiții, pînă la opoziția armată directă.

Pus în fața problemei deosebit de serioase de a adopta o atitudine față de marea rivalitate otomano-habsburgică, manifestată parțial prin disputa violentă dintre cei doi regi ai Ungariei — Ioan Zapolya și Ferdinand de Habsburg —, Petru Rareș a preferat la început expectativa. Aceasta îi permitea cultivarea concomitentă a unor relații multilaterale, necesare atît consolidării tronului, cît mai ales, pregătirii pentru trecerea sa pe o poziție clară, fapt ce avea să i se impună foarte curînd în mod inevitabil.

În același timp cu strînsele relații începute cu Ferdinand de Habsburg și cu insistențele pe lîngă curtea de la Varșovia pentru alianța antiotomană [15], Petru Rareș a găsit oportun să mențină cît se poate de bune raporturile sale cu sultanul, căruia, în 1527—1528, i-a trimis, împreună

[15] Ursu, *op. cit.*, p. 7—8; Iorga, *Istoria românilor*, IV, p. 331—332.

cu tributul, şi informaţii despre cursul evenimentelor din Ungaria şi Transilvania [16]. Deşi obiectivele majore ale politicii sale îi cereau angajarea deschisă de partea habsburgilor, Petru Rareş nu putea lua încă o asemenea decizie, de vreme ce habsburgii austrieci nu se arătau ferm hotărîţi să ducă lupta pînă la capăt, iar Polonia promova o politică de subminare a acestora şi de încurajare a otomanilor.

La 28 februarie 1528, abilul diplomat polon Ieronim Laski a reuşit să încheie, în numele lui Ioan Zápolya, un tratat de alianţă cu sultanul, care a fost însă acceptat la Poartă mai mult ca un act de supunere a „regelui Ungariei", decît ca unul bilateral [17]. Respingînd, în primăvara aceluiaşi an, propunerile lui Ferdinand de a i se ceda Ungaria şi toate cetăţile cucerite de otomani în ultimii ani, în schimbul unei despăgubiri băneşti [18], Soliman Magnificul a început pregătirile pentru marea campanie antihabsburgică. Se declanşa astfel intervenţia directă a sultanului în problema Ungariei.

În aceste condiţii, Petru Rareş nu putea desigur risca posibilitatea atragerii loviturii otomane asupra ţării sale. În consecinţă, domnul Moldovei a trebuit să se încadreze în planurile antihabsburgice ale lui Soliman Magnificul, urmărind însă, în primul rînd, propriile sale interese. Operaţiunile trupelor moldovene în Transilvania, executate din porunca sultanului [19], în cursul anului 1529, s-au soldat cu importante succese. Readucînd secuii în ascultarea sa, neutralizînd centrele săseşti şi extinzîndu-şi considerabil stăpînirea efectivă dincolo de Carpaţi, Petru Rareş şi-a consolidat de fapt propria sa influenţă în Transilvania. Deoarece în acelaşi timp şi Ţara Românească era strîns legată de politica moldoveană, Petru Rareş a reuşit astfel să dobîndească cea mai largă influenţă asupra spaţiului românesc înfăptuită pînă atunci de vreun domn român [20]. Acest apogeu

---

[16] Vezi Mehmed, *Documente turceşti*, I, p. 15—16.

[17] Reflectînd concepţia politică din acea vreme a Porţii, cronicile otomane arată că în cursul negocierilor, marele-vizir Ibrahim paşa ar fi afirmat deschis lui H. Laski : „Noi cunoaştem foarte bine valoarea reală şi ceea ce sînt în stare să înfăptuiască atît arhiducele Ferdinand, cît şi stăpînul tău (Ioan Zápolya— G. T.), precum şi ceilalţi suverani şi principi" ; iar al doilea vizir Mustafa paşa i-a reproşat aceluiaşi sol faptul că Zápolya nu avea dreptul să intre în Buda fără asentimentul sultanului, căci „potrivit legii şi tradiţiei noastre, fiecare loc unde se arată padişahul se află sub stăpînirea noastră". Vorbind în acelaşi sens, al treilea vizir Ayas paşa a fost şi mai răspicat, atrăgînd atenţia lui Laski că „este greşit să fie considerat drept rege cel ce îşi pune coroana pe cap. Exercitarea stăpînirii nu se face cu aur şi pietre preţioase, ci ea este posibilă numai cu fier şi sabie". În sfîrşit, însuşi sultanul, acceptînd supunerea lui Ioan Zápolya, a ţinut să declare lui Laski : „Pînă acuma regalitatea nu i-a aparţinut în mod efectiv (lui Zápolya — G.T.), acea autoritate îmi aparţine mie, prin dreptul cuceririi şi al sabiei ; dar, pentru că el mi se supune, îi cedez lui Ungaria, drept răsplată ; de asemenea, să fie pe deplin sigur că îl voi proteja împotriva Austriei". La sfîrşitul audienţei, marele-vizir l-a încredinţat pe împuternicitul lui Ioan Zápolya că sultanul în persoană va porni curînd, împreună cu armatele otomane, împotriva habsburgilor (M. Tayyib Gökbilgin, *op. cit.*, p. 17—18) ; vezi şi Hurmuzaki, II, 1, p. 38—66.

[18] Ibrahim paşa ar fi replicat trimişilor lui Ferdinand : „credeţi voi oare că stăpînul meu este atît de sărac şi atît de mizerabil încît să fie nevoit să dea pentru bani ceea ce a luat cu armele ? !" (M. Tayyib Gökbilgin, *op. cit.*, p. 18).

[19] Motogna, *Relaţiunile*, p. 16.

[20] Simionescu, *Ţările române*, p. 1 202.

nu a fost însă atins fără sacrificii. Mai bine-zis, domnul Moldovei a căutat să tragă foloase maxime din sacrificiile pe care nu le mai putea evita.

Însemnatul potențial combativ al țărilor române și liniile directoare ale politicii otomane pînă la epoca lui Soliman Magnificul au fost factorii principali care au așezat relațiile româno-otomane între limitele unor condiții reciproc acceptate, ceea ce le-a conferit caracterul de raporturi contractuale. Țările române au admis însă doar cu titlu provizoriu, această suzeranitate condiționată a Porții otomane numai atunci cînd ea a devenit singura cale posibilă pentru conservarea elementelor absolut necesare — ființa statală, prin excelență — redobîndirii ulterioare a deplinei neatîrnări.

Capacitatea rezistenței românești, pe de o parte, iar pe de alta, însemnătatea economică și strategică a Dunării au determinat pe sultani să considere acest fluviu — mai ales după cucerirea Constantinopolului — drept un hotar natural al Imperiului otoman. În concepția Porții, Dunărea a reprezentat atît un bogat izvor de beneficii materiale, cît și un element deosebit de important în sistemul otoman de securitate din Europa. Totodată, exercitarea controlului pe Dunăre a reprezentat o condiție esențială pentru desfășurarea politicii otomane de monopolizare a Mării Negre, inaugurată de sultanul Mehmed al II-lea imediat după cucerirea Constantinopolului, în 1453. De aceea, nu este deloc întîmplător faptul că tocmai în vremea acestui sultan Moldova a fost silită să accepte suzeranitatea otomană (1456) și Țara Românească a fost legată mai strîns de Poartă (1462). Extinderea influenței politice otomane asupra Țării Românești și Moldovei a avut, în viziunea Porții, menirea de a îndepărta de Dunăre și Marea Neagră tendințele expansioniste ale marilor puteri creștine ale vremii.

Potrivit preceptelor jurisdicției islamice, Țara Românească și Moldova au fost încadrate în regimul „teritoriilor de legămînt" *(dar-ül-ahd)*, deosebit de cel al „teritoriilor islamice "*(dar-ül-islam)* aplicat în sudul Dunării. Cu alte cuvinte, țările române erau obligate să plătească o dare anuală simbolică, să nu acționeze împotriva intereselor otomane și să acorde asistență politică și militară în caz de nevoie. În schimb, Poarta era obligată să le protejeze împotriva oricărei agresiuni, exercitate de forțe externe, inclusiv de cele otomane. Așadar, statul românesc, ca entitate socio-politică, rămînea neștirbit, continuîndu-și exercitarea atribuțiilor.

Poarta a căutat să depășească aceste limite stabilite, pentru a accentua dependența țărilor române față de ea. Dealtfel, în însăși concepția juridică turco-islamică regimul de *dar-ül-ahd* reprezenta o fază de tranziție între regimul „teritoriului de război" *(dar-ül-harb)* și cel al teritoriului administrat direct de otomani *(dar-ül-islam)*. Dar, mai ales puternica luptă pentru libertate dezvoltată de Moldova în timpul lui Ștefan cel Mare nu numai că a contracarat intențiile Porții într-un asemenea sens, ci a diminuat pînă la anihilare efectivă conținutul suzeranității otomane asupra ei. Putem afirma cu deplin temei că în timpul lui Ștefan cel Mare și

al primilor doi urmași ai săi Moldova și-a menținut atributele practice ale suveranității de stat; dependența față de Poartă a avut un caracter pur formal. Mai mult, poziția Moldovei pe plan internațional și marea personalitate a lui Ștefan cel Mare au făcut ca obligația asistenței militare, decurgînd din relațiile de vasalitate-suzeranitate dintre Moldova și Poartă, să fie exercitată, pînă la Petru Rareș, doar în interesul Moldovei, spre deosebire de cazul Țării Românești care a fost obligată să îndeplinească această condiție în primul rînd în favoarea Porții.

Inaugurînd însă politica sa mondială, Soliman Magnificul a încercat, încă din 1521, să impună și Moldovei îndeplinirea unei obligații militare în folosul Porții. Dînd dovadă de o deosebită abilitate diplomatică și putere de rezistență, tînărul domn de atunci al Moldovei, Ștefăniță, izbutise însă să se sustragă de la executarea ei [21].

Dar, situația internațională a Moldovei în 1529 era mult mai gravă decît cea din 1521. Dacă Ștefan cel Tînăr sperase în rezistența Ungariei și în sprijinul Poloniei, Petru Rareș se simțea singur, căci statul ungar era lichidat, Polonia se arăta favorabilă Porții, iar habsburgii erau ei înșiși amenințați de către sultan. Mai mult, dacă în 1521 campania otomană avusese un obiectiv limitat și se desfășurase destul de departe de hotarele Moldovei, cea din 1529 amenința situația politică din imediata apropiere a hotarelor ei.

Marea expediție otomană, pornită din Istanbul la 10 mai 1529, a fost numită oficial *Gazây-i Beč* (Războiul sfînt pentru Viena). Sultanul viza nu numai aducerea sub ascultare otomană a Transilvaniei și Ungariei, ci și anihilarea puterii competitive a habsburgilor austrieci. Examinată în acest context, intervenția lui Petru Rareș în Transilvania apare pe deplin justificată. Domnul a urmărit nu numai preîntîmpinarea pericolului la care se putea expune atunci Moldova, refuzînd porunca sultanului în acest sens, ci, înainte de toate, rezolvarea problemei Transilvaniei fără amestecul forțelor otomane. Dealtfel, încă din 1528 Petru Rareș își manifestase dorința de a-l reașeza pe Ioan Zápolya pe tron, fără sprijin turcesc. Petru Rareș era desigur conștient de consecințele grave pe care le putea avea, nu numai pentru Moldova, ci și pentru raporturile de forțe din centrul și sud-estul Europei, instalarea dominației otomane în Transilvania [22], care devenea în contextul politicii rareșiene un element de bază al sistemului de apărare a Moldovei. Nu credem, de aceea, că am exagera dacă am considera această reușită politică a lui Petru Rareș drept o premisă de seamă pentru redobîndirea ulterioară a autonomiei statale transilvane, asemănătoare cu regimul juridic al celorlalte două țări române și strîns legată de ele.

---

[21] Era vorba de efectuarea unei acțiuni de diversiune în Transilvania, în împrejurările campaniei otomane asupra Belgradului (Vezi Tahsin Gemil, *Din relațiile moldo-otomane în primul sfert al secolului al XVI-lea (Pe marginea a două documente din arhivele de la Istanbul)*, „Anuar"-Iași, IX (1972), p. 140—141).

[22] Ursu, *op. cit.*, p. 20; D. Ciurea, *op. cit.*, p. 8.

Succesul politicii lui Petru Rareș în privința Transilvaniei, deși s-a datorat forțelor proprii ale Moldovei, fusese totuși obținut prin adaptarea unei inițiative formale a sultanului și în condițiile generate de pornirea campaniei otomane împotriva habsburgilor. Așadar, garantarea pozițiilor cîștigate de domn în Transilvania și consolidarea tronului impuneau cu stringență reglementarea raporturilor Moldovei cu Poarta, cu atît mai mult cu cît însuși regele Ioan Zápolya înfăptuise un asemenea act, prestînd personal, la 19 august 1529, pe cîmpia de la Mohács, omagiul de credință față de sultan, potrivit întregului ceremonial otoman.

Probabil somat și de o cerere expresă a lui Soliman Magnificul, domnul Moldovei nu putea proceda altfel decît să-și arate loialitatea față de acesta. Un atare act din partea domnului era reclamat și de încordarea la care ajunseseră atunci relațiile sale cu polonii; era absolut necesară prevenirea unui posibil aranjament polono-otoman în defavoarea Moldovei.

Nu dispunem de date certe în privința acestui moment din evoluția relațiilor Moldovei cu Poarta otomană. Dar, în unele surse există informația că la 10 septembrie 1529 (la 8 septembrie căzuse Buda) în tabăra lui Soliman Magnificul de lîngă Buda s-ar fi desfășurat ceremonia prezentării omagiului de credință a lui Petru Rareș. Cu acest prilej s-ar fi încheiat și un tratat în care ar fi fost stipulat oficial statutul de vasalitate a Moldovei față de Poarta otomană și ar fi fost stabilită obligația Moldovei de a da un haraci de 4 000 galbeni și cadouri anuale, constînd din 40 iepe gestante și 24 șoimi [23]. Este interesantă observația autorului lucrării în care este inserată această știre că „începînd de la acea dată principatul Moldovei a acceptat suzeranitatea otomană". Dacă admitem veracitatea acestei informații, trebuie să arătăm că, spre deosebire de regele Ungariei, domnul Moldovei nu a depus personal omagiul de credință, ci prin delegați [24], păstrîndu-și deci libertatea formală de a-l dezavua atunci cînd ar fi socotit-o necesară și posibilă. Indiferent însă de informația menționată, în 1529 a intervenit totuși o schimbare însemnată în evoluția raporturilor moldo-otomane. Este cît se poate de posibil ca această reglementare a relațiilor dintre Moldova și Poartă să-și fi găsit formularea într-un document scris [25]. În orice caz, dacă în tratatul otomano-polonez din 18 octombrie 1525 Moldova nu era menționată [26], în scrisoarea lui Soliman Magnificul către Sigismund I, din octombrie 1531, sultanul își afirma clar autoritatea asupra Moldovei [27]. Acest proces progresiv de subordonare

---

[23] Vezi Ismail Hami Danișmend, *Izahli Osmanli Tarihi Kronolojisi (Cronologia explicativă a istoriei otomane)*, vol. 2, ed. a II-a, Istanbul, 1971, p. 133—134; se adaugă că o parte din aceste obligații ar fi fost achitate chiar cu acel prilej.

[24] Știm sigur că în septembrie 1529 Petru Rareș s-a aflat în Moldova (vezi *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 334).

[25] A. Ubicini, *La Question des Principautés devant l'Europe*, Paris, 1858, p. 394, n. 1: „capitulația" din 1529 ar fi fost reînnoită în 1634.

[26] Original la Archiwum Glowne Akt Dawnich-Warszawa, Arch. Kor. Warsz., dz. Tureckie, t. 19, nr. 41.

[27] *Ibidem*, t. 32, nr. 72.

politică a Moldovei era consecinţa evoluţiei situaţiei internaţionale în acea vreme, vădit în favoarea Imperiului otoman*.

În ceea ce îl priveşte pe domnul Moldovei, reglementarea raporturilor sale cu Poarta în 1529 a garantat poziţiile pe care le dobîndise el în Transilvania şi a creat baza necesară pentru desfăşurarea unei noi linii politice faţă de Polonia. Atitudinea conciliantă faţă de vecina sa din nord a fost înlocuită acum cu una de presiune. Ţelul urmărit a rămas însă acelaşi : îndepărtarea Poloniei de Poartă şi angajarea ei în coaliţia antiotomană. Declanşarea, în 1530, a ostilităţilor în chestiunea Pocuţiei a avut aşadar menirea principală de a demonstra Poloniei ce avea să însemne pentru ea avansul puterii otomane. Tocmai în acest scop, Petru Rareş a ţinut să declare că acţiunile sale împotriva Poloniei aveau girul şi sprijinul sultanului [28]. Dar, planul lui Petru Rareş a dat greş, sultanul condamnîndu-i în mod ferm acţiunea. Interesele comune otomano-poloneze erau atunci prea puternice pentru ca încercările domnului Moldovei de a le dezbina să fi avut sorţi de reuşită. În acea vreme, curtea de la Varşovia socotea concurenţa şi tendinţele habsburgice mult mai primejdioase pentru interesele Poloniei decît dezvoltarea puterii otomane. La rîndul ei, Poarta nu-şi putea desfăşura linia politică fundamentală de conflict cu habsburgii fără a-şi asigura neutralitatea şi chiar colaborarea Poloniei.

Atitudinea Porţii a subminat poziţiile lui Petru Rareş. Ameninţarea Moldovei de către Polonia era evidentă, iar cea a unei expediţii otomane împotriva ei începuse să se contureze încă din 1533, cînd se

* Desigur, avansînd presupunerea unei posibile reglementări oficiale a raporturilor Moldovei cu Poarta în septembrie 1529 — reglementare incubînd închinarea şi emiterea actului corespunzător —, autorul a acordat creditul cuvenit unei opere cunoscute pentru bogăţia şi seriozitatea informaţiei, ca aceea aparţinînd istoricului turc Danişmend. Pînă acum însă o consemnare asemănătoare a evenimentului n-a fost descoperită în nici una din cronicile otomane de epocă aflate la dispoziţia cercetării româneşti de specialitate, aşa încît posibilitatea unei reflectări denaturate sau a contaminării faptelor în literatura turcă ulterioară nu este deloc exclusă. Tocmai de aceea, iertarea pe care Soliman o promitea în 1538, înainte de a trece Dunărea, domnului Moldovei (*Cronici turceşti*, I, p. 223 — Nasuh Matrakci ; vezi şi p. 264 — Mustafa Gelalzade), constituie un serios contraargument al ipotezei. Dealtfel, chiar afirmaţia exagerată a sultanului din scrisoarea adresată regelui polonez în primăvara anului 1531, conform căreia Moldova avea faţă de Poartă situaţia Bosniei şi a Semendriei (*Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 26), trădează mai curînd lipsa unei reglementări a raporturilor moldo-otomane, decît precizarea anterioară a acestora, care nu putea avea, cum n-a avut nici chiar în 1538, un astfel de caracter. Aceasta nu înseamnă, desigur, că Petru Rareş n-a putut trimite, întocmai ca Ştefan cel Tînăr în 1526 (*Cronici turceşti*, I, p. 531), o solie care să confirme sultanului respectarea raporturilor anterioare, mai ales după ce intervenţiile moldovene în Transilvania serviseră şi intereselor Porţii ; numai că, aceste raporturi evoluaseră, aşa cum observă chiar unul dintre cronicarii bine informaţi ai perioadei ulterioare, Ibrahim Pecevi (*ibidem*, p. 478), în favoarea Moldovei, suveranitatea otomană exercitîndu-se în forme mai puţin consistente decît cele stabilite în vremea lui Ştefan cel Mare (notă — L.Ş.).

[28] Cunoaştem o scrisoare a lui Petru Rareş, adresată sultanului, probabil în 1530, din care reiese limpede planul lui de a cultiva disensiuni între Poartă şi Polonia (original la Arhivele Topkapı Sarayı Müzesi-Istanbul, E.—10 262 ; publ. în trad. rom. de Mustafa A. Mehmed, *op. cit.*, p. 16—17).

zvonise despre intenția sultanului de a aduce Moldova sub directa stăpînire otomană. Totodată, posesiunile moldovene din Transilvania erau serios periclitate de noile tulburări iscate aici și de intervenția lui Aloisio Gritti, împuternicitul lui Soliman Magnificul în „problema ungară". Moartea lui Vlad Înecatul, în 1532, ginerele lui Petru Rareș, adusese și o schimbare în conduita politică externă a Țării Românești ; noul domn Vlad Vintilă și urmașul său, Radu Paisie, au adoptat o poziție reținută față de domnul Moldovei.

Lui Petru Rareș îi mai rămînea o singură cale de apărare : trecerea de partea habsburgilor și declanșarea luptei armate împotriva otomanilor. Plecarea sultanului, la 11 iunie 1534 în lunga campanie contra Iranului, crea condiții prielnice în acest sens. Ca atare, Petru Rareș a intervenit din nou în Transilvania, dar de această dată împotriva intereselor otomane. Pe această linie se înscrie și rolul esențial pe care l-a jucat Petru Rareș în evenimentele ce au precedat moartea comisarului otoman Aloisio Gritti și a fiilor săi, în toamna anului 1534.

Aloisio (Lodovico) Gritti, fiu natural al dogelui venețian Andrea Gritti, a fost unul din acele personaje tipice create de Renașterea italiană și de spiritul postbizantin, care au găsit în Imperiul otoman condiții optime pentru fulgerătoare ascensiuni politice și sociale. Încă din timpul vieții sale, personalitatea lui Aloisio Gritti a iscat concomitent adulații și ură, pasiuni și temeri. Aceasta poate explica felul în care „episodul Gritti" din istoria României nu a fost încă pe deplin elucidat. Potrivit ultimelor cercetări [29], Aloisio Gritti fusese trimis de sultan nu în țările române, ci la Buda ; „nici scopul lui nu era acela de a întări influența turcă asupra țărilor române și nici zvonurile persistente despre transformarea acestor țări în pașalîc prin atribuirea lor celor doi fii ai săi, Antonio și Pietro, nu aveau o bază reală, deoarece aceștia nu erau pași turci musulmani. Apoi, fiul dogelui nu era «renegat»...". Aloisio Gritti avea misiunea să aplaneze conflictul dintre Ferdinand și Zápolya, veghind însă la apărarea intereselor otomane în Ungaria și Transilvania [30]. Soliman Magnificul dorea, așadar, să asigure liniștea la hotarele sale europene, atîta vreme cît forțele otomane aveau să fie ocupate în războiul cu Iranul.

Se poate ca Petru Rareș, să nu fi cunoscut cu exactitate adevăratul scop al venirii lui Gritti în Transilvania, în vara anului 1534, deși nu este deloc exclusă nici o asemenea posibilitate dacă avem în vedere faptul că domnul Moldovei primise, la fel ca și cel al Țării Românești, porunca sultanului de a-l sprijini efectiv pe împuternicitul otoman în îndeplinirea misiunii ce îi fusese încredințată [31]. Nu se poate însă considera că motivul reacției violente a lui Petru Rareș împotriva lui Gritti l-ar fi constituit

---

[29] Aurel Decei, *Aloisio Gritti în slujba sultanului Soliman Kanuni, după unele documente turcești inedite (1533—1534)*, SMIM, VII (1974), p. 101—161.

[30] *Ibidem*, p. 108—109.

[31] *Ibidem*, p. 122 : fiecare din cei doi domni au pus la dispoziția lui Gritti cîte 3 000 de oșteni ; trupa moldoveană era comandată de logofătul Teodor.

temerea domnului față de intenția împuternicitului otoman de a-l înlătura din domnie și de a aduce modificări esențiale în statutul politic al tuturor celor trei țări române. A atribui lui Petru Rareș temerea că el a văzut „în misiunea renegatului *(sic!)* fiu de doge o amenințare a independenței Moldovei" [32] înseamnă ignorarea evidenței, minimalizarea capacității de rezistență a Moldovei, a rolului activ jucat de Petru Rareș pe plan internațional. Domnul Moldovei era departe de a fi un novice în chestiuni politice, încît este imposibil ca el să nu fi fost conștient de faptul că Gritti nu avea cum să-l scoată din domnie cu cei 2 000 de oșteni otomani pe care-i avea în jurul său. De asemenea, Petru Rareș trebuie să fi înțeles foarte bine și faptul că în împrejurările angajării sultanului și a forțelor otomane în războiul îndepărtat din Orient, o asemenea acțiune nu putea fi inițiată de către Poartă și, în orice caz, ea nu putea fi nicidecum dusă la îndeplinire. Fără îndoială, trimisul sultanului nu era străin de unele proiecte ambițioase legate de țările române [33], dar este foarte puțin probabil ca un politician de talia lui Aloisio Gritti să fi avut în gînd să le traducă tocmai atunci în realitate, fără aprobarea sultanului și fără sprijinul masiv al forțelor otomane. „Dacă unii îi atribuie lui Gritti că ar fi voit să se urce ca rege al Ungariei și să facă din principatele române posesiuni personale pentru cei doi fii ai săi — arăta, pe bună dreptate, N. Iorga —, atunci aceștia uită că Gritti nu era nicidecum un fantast sau un aventurier obișnuit; el știa foarte bine că aristocrația maghiară și română nu ar fi suportat încontinuu domnia unui străin, chiar dacă s-ar fi bucurat de sprijinul atotputernicului împărat Soliman; și rămîne întrebarea dacă Soliman însuși ar fi favorizat sau ar fi iertat acestui sclav al sclavilor săi o astfel de înălțare. Misiunea sa suna dimpotrivă ca să întemeieze pacea în Transilvania, unde era să-i stîrpească pe partizanii lui Ferdinand după modul italian, prin incitații la conspirații și prin asasinate; apoi să facă ordine și în partida lui Zápolya și, după înlăturarea tuturor elementelor opoziționiste, să formeze un voievodat dependent de sultan, corespunzînd acelora ale Moldovei și Țării Românești..." [34]. Mai bine zis — așa cum, dealtfel, am mai arătat —, Aloisio Gritti fusese însărcinat de sultan să înlăture temporar conflictul cu habsburgii, protejînd însă pozițiile otomane din Ungaria și Transilvania.

Chiar dacă nu a cunoscut cu precizie misiunea lui Aloisio Gritti, credem că Petru Rareș a intuit cel puțin esența și semnificația ei. Acțiunea violentă a domuului Moldovei împotriva lui Gritti a vizat nu atît persoana și planurile ambițioase ale acestuia, cît puterea otomană pe care o reprezenta el. Ea a fost generată de consecventa linie politică a lui Petru Rareș

[32] *Istoria României*, II, p. 646.

[33] M. Tayyib Gökbilgin, *op. cit.*, p. 24, arată că Aloisio Gritti ar fi urmărit planul unirii celor trei țări române într-un singur principat, pus sub conducerea sa; vezi în același sens și Simionescu, *Noi date*, p. 227.

[34] N. Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches* ..., II, Gotha, 1909, p. 419; dar, mai tîrziu, N. Iorga și-a schimbat radical părerea în privința acestei probleme (vezi *Istoria românilor*, IV, p. 368—370); vezi și Aurel Decei, *op. cit.*, p. 116.

îndreptată către subminarea forței otomane și provocarea unei puternice contraofensive împotriva ei. Profitînd de neliniștea și de ostilitatea pe care venețianul — înalt slujbaș al Porții — le-a provocat în Țara Românească și, mai ales, în Transilvania, domnul Moldovei a căutat astfel să antreneze cele două țări române în planurile sale antiotomane și, totodată, să incite conflictul dintre habsburgi și otomani, intrat atunci într-o fază de acalmie [35]. Într-adevăr, în acea vreme apăruseră condițiile cele mai propice pentru declanșarea contraloviturii asupra puterii otomane, căci sultanul și forțele sale principale erau prinse în războiul din Asia.

Așadar, după părerea noastră, nu „episodul Gritti" l-a determinat pe Rareș să treacă de partea habsburgilor — cum se consideră în mod curent [36] —, ci acest fapt a reprezentat un prilej pentru afirmarea planului său dinainte elaborat [37]. Cu alte cuvinte, sfîrșitul misiunii lui Gritti la Mediaș (28 septembrie 1534) a avut rostul, pe de o parte, să confirme unitatea de acțiune antiotomană a țărilor române, iar pe de alta, să releve habsburgilor atmosfera politică, favorabilă, existentă atunci în Moldova, Țara Românească și Transilvania, fapt care a grăbit încheierea alianței lui Petru Rareș cu Ferdinand de Habsburg, la 4 aprilie 1535 [38].

Prin acest act, domnul Moldovei a căutat să-i atragă pe habsburgi în sistemul său politic, să-și asigure posesiunile din Transilvania și să se împace cu Polonia, prin intermediul lui Ferdinand. La fel ca și în cazul raporturilor sale inițiale cu polonezii, Petru Rareș făcea și aici apel la vechi relații de vasalitate formală a Moldovei, de această dată față de coroana ungară. Scopul urmărit era același: de a oferi habsburgilor rolul de factor de contrabalansare a presiunii otomane asupra Moldovei și de a-i interesa în susținerea activă a politicii domnului față de Poartă și Polonia. Este adevărat, alianța domnului cu habsburgii nu a avut nici un rezultat pozitiv pentru Moldova [39]; dimpotrivă, ea a constituit una din cauzele principale a marii expediții otomane din 1538. Dar, nu trebuie uitat faptul că, refuzat și dușmănit de Polonia, Petru Rareș nu putea înfăptui marea coaliție antiotomană — absolut necesară pentru oprirea ofensivei generale otomane și, deci, pentru apărarea independenței în fapt a Moldovei — fără participarea habsburgilor, socotiți și de către otomani drept deținătorii puterii reprezentative a Europei de atunci.

În perioada imediat următoare episodului Gritti evoluția situației politice internaționale părea să fi intrat pe făgașul dorit de către domnul

---

[35] Într-o scrisoare trimisă sultanului, imediat după moartea lui Gritti și a gărzii sale otomane, Petru Rareș a aruncat, în mod subtil, vina acestui fapt asupra lui Ferdinand și Zápolya (vezi A. de Gevay, *Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, Ungarn und der Pforte im XVI.—XVII. Jahrhundert*, Bd. II, Viena, 1838, p. 11). Temîndu-se însă de o posibilă înțelegere între cei doi regi ai Ungariei, Poarta l-a făcut răspunzător doar pe Ferdinand (vezi M. Tayyib Gökbilgin, *op. cit.*, p. 25—26).

[36] *Istoria României*, II, p. 645; Simionescu, *Țările române*, p. 1 205.

[37] Ursu, *op. cit.*, p. 34: încă din primăvara anului 1534, Petru Rareș îl încredințase pe Ferdinand de întregul său sprijin.

[38] Vezi *Hurmuzaki*, II, 1, p. 91—94.

[39] Iorga, *Istoria românilor*, IV, p. 373.

Moldovei. Ioan Zápolya şi domnul Ţării Româneşti, temîndu-se de represiunea sultanului pentru acţiunea de la Mediaş, înclinau către lupta antiotomană, intrînd în acest sens în legături cu habsburgii. Îşi anunţaseră adeziunea la lupta antiotomană şi o serie de şefi ai bisericilor sud-dunărene. În septembrie 1537, Petru Rareş a stabilit relaţii directe cu însuşi împăratul habsburgic, căruia i-a solicitat sprijinul pentru larga acţiune antiotomană aflată în pregătire.

Soliman Magnificul, reîntors în ianuarie 1536 din campania asiatică, se pare că şi-a dat seama de faptul că situaţia periculoasă ce se crea la hotarele sale europene era, în mare măsură, opera domnului Moldovei. Aşa se explica de ce a încercat sultanul, în vara anului 1536, să-l atragă pe Petru Rareş într-o campanie antihabsburgică, promiţîndu-i în schimb iertarea pentru acţiunea din 1534 şi rezolvarea favorabilă a problemei Pocuţiei [40], problemă faţă de care Poarta se arătase pînă atunci atît de intransigentă. Dar, domnul Moldovei, socotind că planul său vizînd declanşarea marii lupte antiotomane era aproape gata să fie tradus în realitate, a refuzat categoric această propunere a sultanului. În schimb, a arătat împăratului habsburgic că este gata „să atace chiar părţile de sub ascultarea sultanului şi tot Imperiul turcesc cu întreaga sa putere", aducînd astfel servicii „întregii creştinătăţi" [41].

Coaliţia preconizată de Petru Rareş, a fost, în sfîrşit, înjghebată la începutul anului 1538, odată cu soluţionarea celei mai spinoase chestiuni, aceea a problemei tronului ungar [42]. La 24 februarie 1538, Ferdinand şi Zápolya au încheiat la Oradea o înţelegere secretă, potrivit căreia, după moartea lui Zápolya, coroana ungară avea să revină lui Ferdinand.

Încrezător în eficienţa sprijinului direct al habsburgilor şi în susţinerea activă din partea întregii coaliţii, Petru Rareş a ridicat steagul luptei împotriva Imperiului otoman, refuzînd, în 1538, achitarea haraciului. Dealtminteri, însăşi opoziţia domnului faţă de dorinţa din 1536 a sultanului fusese cotată la Poartă drept o „răzvrătire", dar Soliman Magnificul socotise atunci oportun să amîne „pedepsirea" lui Petru Rareş.

[40] *Hurmuzaki*, II, 1, p. 110—112.

[41] *Ibidem; Călători*, I, p. 377.

[42] Expediţia otomană, pe mare şi pe uscat, din vara anului 1537, asupra coastelor Mării Adriatice, adusese şi Veneţia în coaliţia antiotomană, facilitînd, totodată, şi apropierea franco-habsburgică, oficializată apoi prin armistiţiul de la Nisa, din 18 iunie 1538.

CAPITOLUL AL III-LEA

ANII 1538—1540

1. Agresiunea otomano-tătaro-poloneză şi căderea lui Petru Rareş

de **Tahsin Gemil**

În vara anului 1538, guvernarea lui Petru Rareş ajunsese, aşadar, în impas, deţinerea tronului fiindu-i ameninţată de conjuraţia boierimii trădătoare, iar Ţara Moldovei găsindu-se în faţa iminentei intervenţii a coaliţiei otomano-tătaro-polone. Pe de altă parte, izolarea politică a domnului în interior şi a ţării în exterior era cu atît mai profundă, cu cît la colaborarea de principiu stabilită anterior între cei doi factori principali nemulţumiţi de suveranitatea pe care o exprimau întreprinderile lui Petru Rareş se adăuga ineficacitatea antiotomană a alianţei cu Ferdinand de Habsburg şi, mai ales, a păcii de la Oradea, din 24 februarie 1538, privită de către ambii ei semnatari doar ca un răgaz în desfăşurarea vechii lor dispute. Rezultat al unei evoluţii aparent „*ad absurdum*" şi a cărei justificare a fost căutată fie în lipsa de discernămînt politic a domnului moldovean, fie în ambianţa momentan nefavorabilă a raporturilor internaţionale, situaţia comportă însă o determinare complexă, pe care numai perspectiva de ansamblu asupra fenomenelor generale şi asupra faptelor de guvernămînt ale lui Petru Rareş o poate releva.

Este evident, mai întîi, că noul stadiu al dezvoltării social-economice în care păşise întreg răsăritul european şi de la care, în ciuda unor particularităţi, Moldova nu se putea sustrage, genera condiţii favorabile unui regim politic cu totul deosebit de cel statornicit, încă din a doua jumătate a secolului al XV-lea, prin eforturile lui Ştefan cel Mare, regim în care rolul hotărîtor urma să-l joace reprezentanta marii proprietăţi : aristocraţia. Acestei tendinţe interne, concretizată în ofensiva magnaţilor feudalităţii împotriva tuturor libertăţilor anterioare, ţărăneşti, orăşeneşti şi chiar monarhice, îi corespundea pe plan extern agresivitatea şi atentatul la independenţa statelor vecine. Nu întîmplător secolul al XVI-lea consacră în răsăritul Europei statele colos care îşi vor disputa ulterior întîietatea — state care, departe de esenţa naţională a celor ce se desăvîrşesc în aceeaşi vreme în Occident, promovează o politică vădit expansionistă.

Fireşte într-un astfel de context, domnia Ţării Moldovei, deşi reuşise să-şi păstreze aproape nealterate atributele ei fundamentale pînă

în vremea lui Petru Rareş şi să exprime încă puterea care o va şi salva de soarta regatului ungar, nu putea totuşi rămîne în afara zonelor disputate, tocmai pentru că importanţa poziţiei geopolitice pe care o deţinea atrăgea de la sine pretenţia controlului efectiv al marilor state vecine. Petru Rareş, unul dintre cele mai pătrunzătoare spirite ale epocii, a sesizat, fără îndoială, marele pericol în care se afla ţara sa, instituind, curînd după intronare, un program de politică internă şi externă menit tocmai depăşirii impasului. Opera sa transilvăneană, atitudinea adoptată faţă de Ţara Românească, mobilul redeschiderii problemei Pocuţiei, contactul aproape neîntrerupt cu imperialii şi chiar cultivarea unor pretenţii formale ale Porţii otomane, indică, dealtfel, multiplele planuri de realizare urmărite de domnul Moldovei. Iar toate acestea se întemeiau pe o întărire a capacităţii de luptă a ţării care a impus pînă şi îngrijorarea unei puteri militare ca acea reprezentată de Imperiul otoman.

Tocmai de aceea, nici metodele politice pe care le-a practicat Petru Rareş, împrumutîndu-le din bagajul uzanţelor vremii, nici adversităţile personale de care el a fost urmărit nu pot explica agresiunea otomano-tătaro-polonă din vara anului 1538 sau trădarea boierimii care-i datora supunere. Mai devreme sau mai tîrziu — iar politica lui Petru Rareş probează că momentul a fost întîrziat cît s-a putut — un astfel de atentat la suveranitatea domniei şi Ţării Moldovei s-ar fi produs oricum. Anii 1538—1540 vor fi însă, tocmai datorită trăiniciei operei rareşiene de pînă atunci, depăşiţi, ţara şi domnul reuşind să-şi împărtăşească din nou împreună destinul.

Marea campanie turcă din 1538 asupra Moldovei nu a avut, din punctul de vedere al Porţii doar un caracter regional, ci s-a integrat, totodată, liniei politice generale, de luptă împotriva habsburgilor. Sultanul nu scăpase, desigur, din vedere intensa activitate desfăşurată de Petru Rareş pentru închegarea coaliţiei antiotomane şi pentru pregătirea viitoarei confruntări armate. Marea boierime a Moldovei, nemulţumită de conducerea autoritară a domnului, devenise, la rîndul ei o aliată de conjunctură a Porţii, sprijinind depunerea lui Petru Rareş. Dealtminteri, legăturile dintre boieri şi turci ieşiseră la iveală încă din 1531, cînd sultanul îl ameninţase pe Rareş că, în cazul în care nu va renunţa la diferendul cu Polonia, va cere boierilor să-i aducă capul [1]. Iar ulterior, unele elemente ale boierimii moldovene se pare că au reuşit să ajungă chiar la o înţelegere cu sultanul, încă înainte de intrarea acestuia în Moldova.

Potrivit ei, padişahul promitea să nu se atingă de bunurile şi familiile boierilor, să nu jefuiască sau să nu ţină sub ocupaţie ţara, care urma să se conducă mai departe după legile şi obiceiurile ei, şi să nu ceară

[1] *Hurmuzaki*, II, p. 12—13.

mai mult decît tributul și darurile obișnuite. În schimb, boierii făgăduiau supunerea și ascultarea față de Poartă a „toată Moldova"[2].

Acțiunile marii boierimi moldovene se conjugau cu cele ale Poloniei, care în 1537 reîncepuse ostilitățile armate cu Petru Rareș. Sînt edificatoare în acest sens instrucțiunile date, la 7 mai 1538, solului polon Erasmus de Kretkow, trimis la Poartă pentru a solicita înlocuirea lui Petru Rareș, printr-o acțiune militară comună polono-otomană, și inscăunarea în Moldova a unui domn „din acest neam, iubitor al păcii și credincios păstrător și păzitor al acestei prietenii care există între majestatea regală și înălțimea voastră imperială..."[3]. O asemenea conduită — care, dealtfel, va fi caracteristica principală a politicii polone față de Imperiul otoman pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea — era în perfectă concordanță cu interesele lui Soliman Magnificul de a-și asigura neutralitatea și chiar colaborarea Poloniei în campania pe care o proiectase mai dinainte împotriva Moldovei.

Aproape toate sursele otomane menționează drept cauză principală a acestei mari acțiuni a sultanului formarea coaliției antiotomane cu participarea Moldovei și „nesocotitele fapte de nesupunere" ale lui Petru Rareș[4]. De ce a fost însă aleasă tocmai Moldova drept ținta principală a acestei mari dezlănțuiri a forței otomane?[5] Poate, tocmai pentru faptul că domnul ei era cel mai aprig susținător și animator al coaliției și luptei antiotomane. Apoi, în mod cert, pentru motivul că angajarea Moldovei alături de habsburgi periclita nu numai linia ofensivei otomane către centrul Europei, ci și securitatea pozițiilor otomane din Transilvania, de la Dunărea de Jos și din regiunea nord-pontică. Nu este lipsită de interes și motivarea lui Grigore Ureche, precum că sultanul „înțelegîndu că léșii se rădică cu tărie mare asupra lui Pătru vodă și temîndu-să ca să nu ia țara, să aibă mai multă gîlceavă și pagubă apoi cu dînșii decît cu Pătru vodă, de oaste au învățatu să se grijască... Zic că și din țară au mersu jalbă pentru dînsul pre taină la împărăție, de care lucru împăratul mai vîrtos socoti să-l scoată, ca să nu să lipască lăcuitorii la alte părți și să închine țara"[6]. În sfîrșit, așa cum am arătat, marii feudali din interior și Polonia din exterior subminînd capacitatea de rezistență a Moldovei ofereau astfel posibilitatea de a se înfăptui mai ușor o breșă în frontul antiotoman. În concepția sultanului, lovitura aplicată lui Petru Rareș trebuia să destrame întreaga coaliție creștină, încă insuficient consolidată, și să întărească pozițiile otomane în Moldova, menajînd însă relațiile Porții cu Polonia.

---

[2] *Istoria României*, II, p. 616.

[3] Iancu Bidian, *Moldova in tratativele polono-otomane într-un document din anul 1538*, SMIM, VII (1974), p. 315–316.

[4] *Cronici turcești*, I, p. 262.

[5] Se pare că sultanul aflase — printr-un spion polonez — suficiente informații despre înțelegerea secretă dintre Ferdinand și Zápolya (vezi Ismail Hakkı Uzun Çarşılı, *Osmanli Tarihi (Istoria otomană)*, vol. II, ed. a II-a, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basimevi, 1961. p. 337).

[6] Ureche, *Letopisețul*, p. 143.

De fapt, marea campanie a sultanului împotriva Moldovei, din 1538, a constituit acţiunea principală dintr-un plan politico-militar desfăşurat coordonat pe un imens spaţiu geografic, în vederea respingerii contraofensivei coaliţiei din jurul habsburgilor şi pentru extinderea stăpînirii otomane. Acest aspect al problemei nu a fost încă suficient de bine relevat în istoriografia noastră. În acelaşi timp cu pornirea atacului asupra Moldovei au fost declanşate încă două expediţii otomane de anvergură : una în Marea Mediterană, iar cealaltă către India. Prima, comandată de vestitul amiral Barbaros Hayreddin paşa, a început la 7 iunie 1538; obiectivul ei a constat în apărarea hegemoniei otomane în Marea Mediterană, ameninţată de flota spaniolă şi de cea veneţiană. A doua acţiune, condusă de Soliman paşa, guvernatorul Egiptului, a pornit din Suez la 13 iunie 1538, cu scopul de a consolida influenţa otomană în India, de a-i elimina pe portughezi din Marea Roşie şi Oceanul Indian; se urmărea astfel să se asigure legăturile în cadrul lumii islamice şi să se împiedice antrenarea Iranului, prin această cale, în planurile antiotomane ale habsburgilor şi ale Sfîntului Scaun. Faptul că sultanul în persoană s-a îndreptat împotriva Moldovei arată importanţa deosebită pe care o acorda atunci conducerea otomană poziţiei acestei ţări în acel context internaţional.

Campania otomană împotriva Moldovei, numită oficial *Gazây-i Kara Boğdan* (Războiul sfînt pentru Moldova), a opta condusă personal de către Soliman Magnificul, a început la 8 iulie 1538. Dar, pînă la părăsirea Edirnei, la 26 iulie 1538, obiectivul expediţiei a fost ţinut în cel mai strict secret. Acesta nu pentru motivul că o asemenea procedură era în obiceiul Porţii sau din pricină că însuşi sultanul nu ar fi fost hotărît, pînă în acel moment, în ce parte să se îndrepte, ci pentru faptul că Soliman Magnificul era perfect conştient de însemnătatea majoră a atacării Moldovei. Obiectivul acestei acţiuni — Ţara Moldovei — fusese fixat cu mult înainte de începerea ei. Astfel, o cronică crimeiană — pusă recent în circuitul ştiinţific şi încă necunoscută istoriografiei noastre —, aparţinînd lui Remmal Hodja, preceptorul hanului Sahib Ghiray (1532—1551), arată că porunca sultanului privind participarea oastei tătare în expediţia împotriva Moldovei sosise în Crimeia cu o lună înainte de declanşarea ei [7]. Aceeaşi sursă documentară readuce în discuţie o problemă importantă, anume aceea a statutului politico-juridic pe care sultanul intenţionase să-l impună iniţial Moldovei, în urma acestei acţiuni militare. Potrivit lui Remmal Hodja, aflat permanent în preajma hanului, scrisoarea lui Soliman Magnificul către Sahib Ghiray ar fi cuprins, în esenţă,

[7] *Tarih-i Sahib Giray Han*, ed. Özalp Gökbilgin, Ankara, 1975, p. 25—26; dealtfel, Mustafa Gelalzade, prin mîna căruia trebuie să fi trecut neapărat această scrisoare (el trasa atunci monograma sultanului în calitate de *nişandji*), arată limpede că „pe cînd padişahul se afla încă la Istanbul el i-a scris lui Sahib Ghiray han o scrisoare prin care îi arăta dorinţa ca hanul să vină el însuşi, împreună cu oastea lui, la această expediţie împărătească” (*Cronici turceşti*, I, p. 267).

următoarele: „infidelul fără credință... numit Kara Boğdan (Petru Rareș — G.T.) trecînd la trădare... a pricinuit suferințe la o seamă de musulmani; ⟨de aceea,⟩ mi-am propus să merg ⟨asupra lui⟩ și să curăț vilaietul Moldova de necredincioși..."[8]. Privită prin prisma concepției islamice, această declarație a sultanului nu poate fi interpretată decît drept o intenție de a aduce Moldova în regimul juridic de *dar-ül-islâm* (teritoriu islamic), adică de a lichida ființa ei de stat. Un alt martor direct al evenimentelor, de această dată din preajma lui Soliman Magnificul, cronicarul Mustafa Djelalzade, arată și el că „scopul urmărit prin cucerirea țării Moldovei era acela de a o alipi împărăției"[9]. Se pare că tocmai în condițiile temerilor provocate de zvonurile privind intenția sultanului de a lichida ființa de stat a Moldovei s-a ajuns la înțelegerea dintre marii boieri ai țării și Soliman Magnificul, fapt la care ne-am referit mai înainte. Neliniștea legată de aceeași problemă reiese și din instrucțiunile date de regele Sigismund I solului său trimis la sultan, în mai 1538. Polonia nu putea fi desigur de acord cu vecinătatea imediată a forțelor otomane. Conștient de gravele complicații pe care atentatul împotriva ființei statale a Moldovei le-ar fi provocat politicii otomane, sultanul a renunțat curînd la o asemenea intenție. Dealtfel, Ștefan Lăcustă, înlocuitorul lui Petru Rareș, a fost luat de la început în această expediție.

Ajuns în sudul Dobrogei, la începutul lunii august sultanul a trimis o scrisoare ultimativă lui Petru Rareș, printr-un român renegat, Sinan Celebi[10], cerîndu-i să presteze personal omagiul de credință[11]. Consultați de către domn în această privință, marii boieri ar fi declarat: „ceea ce trebuie să facem deîndată este să ne închinăm cu umilință, plecînd fața noastră supusă la Poarta fericirii și să ne oferim slujba pentru fericirea țării noastre, a avuției și familiilor noastre, pentru ca în fața sultanului, ca și altă dată, să devenim fericiți, noi și țara noastră, cu avuțiile și familiile noastre"[12]. Fără îndoială, cronicarul otoman al acestei expediții, Nasuh Matrakci, deși participant la ea, nu avea cum să știe cu exactitate ceea ce s-a petrecut în sfatul domnesc de la Suceava. Dar, prin aceste cuvinte, pe care el le-a atribuit portarului Mihu, Matrakci a pus în evidență adevărul esențial, binecunoscut în tabăra otomană, că marii feudali ai Moldovei erau gata să-l trădeze pe domnul țării, pentru a apăra propriile lor poziții de pătură dominantă. Dealtfel, acest lucru reiese limpede și din cronica lui Grigore Ureche, în care se arată că „mai dîntru înnlăuntru boiarii și țara cunoscîndu la ce vine lucrul, să sfătuia și unul

[8] *Tarih-i Sahib Giray Han*, ed. cit., p. 25.

[9] *Cronici turcești*, I, p. 269.

[10] Acesta îndeplinise în Moldova o misiune asemănătoare și în 1521 (vezi Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești de la Ștefăniță voievod (1517—1527)*, Iași, 1942, p. 543).

[11] Deși cronicile otomane menționează această scrisoare ultimativă drept un răspuns la o solie de tatonare a lui Petru Rareș (*Cronici turcești*, I, p. 222—223, 264), se pare că cei care au venit în fața sultanului, la 8 august, erau trimișii lui Ioan Zápolya (I. Ursu, *op. cit.*, p. 49).

[12] *Cronici turcești*, I, p. 224.

de la altul cerca sfat, ce vor face, ca să poată hălădui de atîta nevoi ce s-au ațîțatu pen țări, de s-au strînsu o grămadă de răotăți și risipă asupra țărilor. Acéstea toate dacă i-au venit la urechile lui Pătru vodă și mai vîrtos Hirea chielariul i-au spus cum că și țara să vorovéște să-l părăsască, multă scîrbă intră la inima lui..."[13]. Același cronicar oficial al acestei expediții otomane, Nasuh Matrakci, redă și stăruințele pe care Petru Rareș le-a depus față de boierii moldoveni, pentru a-i convinge de necesitatea rezistenței. „Ceea ce gîndiți voi este o părere greșită și o iluzie deșartă... — s-ar fi adresat domnul boierilor — Mărirea avuției și creșterea oștirii nu se fac prin nepăsare. În clipa de față, scoțînd afară din mîneci mîinile voastre curajoase să le folosiți în așa fel, încît să se mire chiar și zeul Marte mîntuitorul de săbii și de la lupta noastră vitejească să ia pildă vîntul și focul trecător"[14]. Dincolo de fantezie și poezie se poate vedea în această relatare încrederea lui Petru Rareș în justețea cauzei sale și în posibilitățile de luptă ale Moldovei. Așa se și explică faptul că deși era părăsit de aliații săi occidentali, atacat de poloni, amenințat de forțele tătare puse în mișcare către Nistru și subminat de boierii „dinlăuntru slabi și plin de vicleșug"[15], Petru Rareș a refuzat cererea de supunere a lui Soliman Magnificul, fiind ferm hotărît să opună rezistență.

Pentru ieșirea din impas, se impunea însă cu stringență împăcarea cu Polonia, deoarece numai așa putea „să întoarcă oastea asupra tătarilor, că de-i va birui, pre turcu lesne îl va împăca"[16]. În acest sens, Petru Rareș a făcut apel la mijlocirea lui Ioan Zápolya, interesat și el în evitarea unei vecinătăți otomane directe la estul Transilvaniei. Polonii au refuzat însă inițial pacea oferită de Petru Rareș, ceea ce a zădărnicit organizarea rezistenței înainte de intrarea forțelor otomano-tătare în hotarele Moldovei. Totuși, domnul a reușit să obțină un prim succes, înfrîngînd o parte a trupelor tătare care încercaseră să treacă pe la Ștefănești, pentru a împiedica concentrarea oștilor moldovene.

Între timp, Soliman Magnificul, după ce aflase de la Sinan Celebi refuzul lui Petru Rareș de a se supune voinței sale, ordonase trecerea Dunării. Primele au trecut unitățile de avangardă ale akîndjiilor, apoi rînd pe rînd celelalte trupe, timp de treizeci de ore, iar la sfîrșit sultanul, împreună cu suita sa și ienicerii din garda imperială. Conform obiceiului otoman, în stînga fluviului a avut loc trecerea în revistă a oștilor venite în expediție. Erau prezentate toate forțele disponibile ale imperiului, din Anatolia și Rumelia, precum și cei 3 000 osteni trimiși de Radu Paisie, domnul Țării Românești; potrivit unor surse, sultanul avea atunci lîngă el aproape 200 000 de oameni. După un scurt divan în care a fost hotărît itinerariul de marș, întreaga oaste s-a pus în mișcare către Iași. Depla-

---

[13] Ureche, *op. cit.*, p. 143.
[14] *Cronici turcești*, I, p. 224.
[15] Ureche, *op. cit.*, p. 143.
[16] *Ibidem*.

sarea s-a făcut în formație de luptă, căci dată cu trecerea Dunării se intrase în *dar-ül-harb* (teritoriu de război).

La începutul lunii septembrie, cînd sultanul supraveghea trecerea forțelor sale peste Prut, pe un pod construit, lîngă Fălciu, de către celebrul arhitect Sinan, au sosit în tabăra otomană știri alarmante referitoare la atacuri venețiene în Moreea. Sultanul și dregătorii săi nutreau, într-adevăr, temeri serioase față de faptul că în condițiile angajării principalelor forțe otomane în campania împotriva Moldovei, aliații occidentali ai lui Petru Rareș ar putea declanșa operații coordonate, debarcînd eventual în Moreea și în alte zone. Dealtfel, tocmai în scopul preîntîmpinării unor asemenea acțiuni fusese trimisă flota otomană în Marea Egee și în Marea Mediterană. În realitate, știrea primită de sultan lîngă Fălciu era departe de a fi gravă pentru interesele otomane. Nu fusese vorba decît de cîteva atacuri izolate asupra unor poziții din arhipelagul egeean, efectuate de amiralul venețian Capello și de cel papal Grimani, fiecare căutînd să obțină unele succese înainte de sosirea comandantului suprem al flotelor aliate, renumitul amiral Andrea Doria[17]. De aceea, Soliman Magnificul și-a continuat drumul către Iași, în apropierea căruia, la 9 septembrie, a avut loc joncțiunea trupelor otomane cu cele tătare[18] și primirea protocolară, cu deosebită cordialitate, a hanului Sahib Ghiray.

În aceleași zile de la începutul lunii septembrie 1538, Petru Rareș a reușit, în sfîrșit, să încheie pacea cu polonezii. Deși tîrzie, această pace era de stringentă necesitate pentru apărarea Moldovei. Petru Rareș a trecut imediat la pregătiri pentru lupta cu otomanii. Dușmanul fiind acum destul de aproape, domnul a adoptat tactica utilizată cu atîta succes, mai ales la Codrii Cosminului, de către marele său predecesor, Ștefan. În jurul unei poziții favorabile, între dealurile împădurite de la Drăgșani, de lîngă Botoșani, au fost doborîți arbori pentru întărituri și pentru a fi blocate căile de acces. Petru Rareș dispunea de o forță considerabilă (izvoarele o apreciază la circa 70 000 de oameni)[19], în măsură să susțină o luptă cu sorți de reușită împotriva oștilor invadatoare. Înșiși cronicarii otomani (unii din ei participanți direcți la aceste evenimente) au remarcat faptul că Petru vodă „își rînduise oștile în pădurile greu de străbătut de lîngă Botoșani...” și că astfel el putea „să facă pagube și pierderi în rîndurile oștirii islamice”; totodată, ei au constatat că cetatea

---

[17] Vezi Afif Büyüktuğrul, *Preveze deniz muharebesine ilişkin gerçekler (Adevăruri legate de bătălia navală de la Preveze)*, „Belleten”, XXXVII (1973), nr. 145, Ankara, p. 51–85.

[18] Estimările în privința numărului oștirii tătare sînt foarte variate: Mustafa Gelalzade indică 200 000 de oameni, Rustem pașa — 100 000, Münedjim-bași — 50 000, iar Hammer indică doar 8 000 (*Cronici turcești*, I, p. 268); pe cînd Remmal Hodja se mulțumește cu metafora că „focurile taberei tătare sclipeau în noapte precum stelele nenumărate de pe cer” (*Tarih-i Sahib Giray Han*, ed. cit., p. 28).

[19] Cifrele date de sursele medievale în privința forțelor combatante sînt, de obicei, relative și exagerate: ca atare, ele trebuie acceptate cu unele rezerve. În cazul de față, considerăm că numărul real al oastei otomane și al celei moldovene a fost mai mic cu cel puțin 1/4 la fiecare în parte.

Sucevei „este așa de bine întărită, încît foarte greu poate fi cucerită"[20] și că ea era „apărată cu multă vitejie și zel"[21]. În tabăra sultanului exista o serioasă îngrijorare, mai ales în privința faptului că rezistența domnului putea declanșa un război popular. Tocmai de aceea, „atacul gaziilor purtători de victorie — arată cronicarul oficial al expediției — s-a îndreptat în cea mai mare grabă *spre munții și viile răsculate*"[22] (subl. G.T.).

Totuși, bătălia decisivă nu a avut loc, căci boierii și-au pus în aplicare planul lor de trădare. Deîndată ce au început primele ciocniri, marii boieri, în frunte cu portarul Mihu și logofătul Trotușan, l-au părăsit pe domn și s-au retras cu cetele lor în tabăra de la Bădăuți. Trădat de ai săi și înșelat de cei în care își pusese atîtea speranțe, Petru Rareș a fost nevoit să caute refugiu în cetățile sale din Transilvania.

La 17 septembrie 1538, sultanul a intrat în Suceava, unde a pus mîna pe tezaurul lui Petru Rareș, care era atît de prețios, încît — recunoaște cronicarul otoman — „nu poate fi descris de pana autorului"[23]. Apoi, „fruntașii vilayetului Moldova, venind cu capetele plecate, s-au supus..." „și au cerut iertare de la Poarta împărăției"[24]. Într-adevăr, la 21 septembrie marii boieri și reprezentanții clerului au acceptat condițiile impuse de sultan, act ce a marcat începutul unei noi etape în istoria politică a Moldovei[25].

În primul rînd, instalarea lui Ștefan Lăcustă pe tronul Moldovei, prin voința unilaterală a sultanului, a constituit o gravă afectare a înseși pozițiilor politice ale marii boierimi, care, înlăturîndu-l pe Rareș, dorise să concentreze întreaga putere în mîinile sale prin instalarea unui domn fidel intereselor ei. Apoi, tronul domnesc a fost pus sub paza permanentă a 500 de ieniceri, ceea ce însemna stricta supraveghere a activității domnului și a boierilor care urmau să răspundă în comun de îndeplinirea poruncilor Porții. În sfîrșit, pentru a completa regimul de constrîngere impus Moldovei, Tighina și Bugeacul au fost rupte din trupul ei și transformate în bastioane otomane, cu menirea de a reprima imediat orice acțiune contestatară pornită din interiorul sau din afara Moldovei. Toate aceste condiții au fost consemnate într-un act oficial, care nu a mai avut însă valoare de tratat, ci de diplomă de numire: *berat*[26]. Atît prin formă, cît și prin conținut, acest act a marcat supunerea efectivă a Moldovei față de Poarta otomană. Deși cuantumul haraciului nu a cunoscut vreo creștere cu această ocazie[27], totuși s-a produs o mutație importantă în semnificația lui. Tributul plătit Porții a încetat să mai

[20] *Cronici turcești*, I, p. 268—269.
[21] *Ibidem*, p. 353.
[22] *Ibidem*, p. 228.
[23] *Ibidem*, p. 270.
[24] *Ibidem*, p. 354 și 412.
[25] Vezi Eugen Stănescu, *Le coup d'état*, p. 241—244.
[26] Vezi și Nicoară Beldiceanu, *Problema tratatelor Moldovei cu Poarta în lumina cronicei lui Pecevi*, „Balcania", V, 1, București, 1942, p. 393—407.
[27] Dimpotrivă, potrivit legislației otomane, rășluirea teritoriului Moldovei trebuia să aducă o scădere corespunzătoare a tributului ei.

reprezinte un simbol al vasalității formale, un preț al răscumpărării păcii, protecției și neamestecului otoman în problemele de stat ale Moldovei, devenind un semn al supunerii în fapt. Totuși, entitatea statală a Moldovei a fost menținută, dar funcțiile sale, mai ales pe plan extern, au fost progresiv restrînse. De acum, Moldova trebuia să ducă politica Porții, căci nesocotirea poruncilor otomane avea să atragă după sine imediata înlăturare a domnului „rebel" și pustiirea țării. Începea vremea în care domnii vor fi siliți să recurgă mai mult la subtilitățile diplomației și la puterea banului decît la forța spadei întru apărarea intereselor majore ale țării, la care nu au renunțat cei mai mulți dintre ei.

Deși Moldova a fost „închinată" fără luptă de către marii boieri, totuși Soliman Magnificul a ținut să calificе rezultatul campaniei sale din 1538 drept o „cucerire" *(fetih)*[28]. O asemenea expresie nu avea numai menirea de a justifica marile angajări de forțe realizate în această expediție, ci mai ales aceea de a afirma concepția turco-islamică a „dreptului spadei", *(kîlîç hakkî)*, care dădea drept de stăpînire neîngrădită sultanului otoman. Soliman Magnificul a încercat astfel că confere un temei juridic instalării dominației otomane în Moldova. Aceasta depășea însă limitele stricte ale relațiilor moldo-otomane, avînd semnificația unei declarații de principiu al Porții în cadrul general al raporturilor internaționale [29]. Dimpotrivă, factorii responsabili din Moldova nu au admis niciodată acest punct de vedere al Porții, tocmai în ideea de a sublinia caracterul contractual al dominației otomane. „Țara Moldovei ... este volnică scria peste două veacuri Ion Neculce —, că turcilor este închinată, nu este luată cu sabia".

Sultanul nu a ținut seama, așadar, de înțelegerea prealabilă cu marea boierime a Moldovei decît în măsura în care i-a convenit. Aceasta din urmă simțindu-se însă lezată de prevederile actului din septembrie 1538, de la Suceava, a căutat, după retragerea forțelor otomano-tătare, să-și recupereze pozițiile pierdute. Aceiași boieri care oferiseră țara sultanului, acum l-au socotit vinovat de consecințele acestui act pe Ștefan Lăcustă, pe care l-au asasinat în 1540; apoi, au atacat și incendiat noua cetate turcească Bender (Tighina). Era însă prea tîrziu. Soliman Magnificul atinsese principalele obiective ale planului său politic din 1538. Supunerea Moldovei, victoria navală a lui Barbaros Hayreddin pașa la Preveze (tot în septembrie 1538), precum și succesele expediției asiatice spulberaseră coaliția pe care statele europene încercaseră s-o închege în acel an, astfel că, în 1540—1541, Soliman Magnificul a putut, fără prea mari dificultăți, să tranșeze și problema moștenirii regatului maghiar,

[28] Vezi Mihail Guboglu, *L'Inscription turque de Bender relative à l'expedition de Soliman le Magnifique en Moldavie (1538/945)*, „Studia et Acta Orientalia", I, Bucarest, 1958, p.175—187.

[29] În septembrie 1630, atrăgînd atenția regelui Poloniei asupra faptului că nu are nici un drept de amestec în Transilvania, Moldova și Țara Românească, sultanul Murad IV (1623—1640) sublinia că acestea sînt „pămînturi cucerite de sultanul Soliman și de atunci supuse sultanilor otomani" (Original la Archiwum Glowne Akt Dawnich — Varșovia, Arch. Kor. Warsz., dz. Tureckie, t. 332, nr. 598).

transformînd Buda în marcă otomană de barieră contra expansiunii habsburgice, iar Transilvania în principat autonom, la fel ca şi celelalte două ţări române [30]. Dominaţia otomană la nord de Dunăre era în acest fel consolidată. Curînd, acest fenomen a depăşit chiar şi limitele stabilite în 1538. Mai cu seamă Moldova şi Ţara Românească au fost impuse la obligaţii economice tot mai mari. Pretinse la început ca urmare a necesităţilor de ordin militar, sarcinile de aprovizionare economică şi, în general, materială ale ţărilor române au căpătat curînd extensie complexă şi caracter permanent, ceea ce a dus apoi şi la instituirea monopolului comercial otoman. Deşi, aservirea economică a ţărilor române a fost un rezultat al dependenţei lor politice — stabilită în 1538 — 1541 — şi, iniţial, aspectul economic a fost subordonat celui politic, pe parcurs însă latura economică a devenit mobilul principal al agravării dominaţiei otomane în ansamblu.

Tocmai astfel de efecte ale dezvoltării puterii otomane încercase Petru Rareş să le preîntîmpine. Convins fiind de faptul că numai printr-o rezistenţă coalizată a forţelor europene se putea contracara avansul otoman, domnul Moldovei a depus stăruitoare eforturi în acest sens. Nereuşind să despartă Polonia de colaborarea cu Poarta, nici prin utilizarea mijloacelor concesive şi nici prin cele ale forţei, Petru Rareş a trecut apoi de partea habsburgilor austrieci, cei mai interesaţi în desfăşurarea luptei antiotomane. Dar şi aceştia din urmă, ameninţaţi direct de forţele otomane în însăşi reşedinţa lor vieneză şi subminaţi de politica franceză şi polonă, au preferat să ajungă la un aranjament temporar cu sultanul în privinţa problemei ungare (pînă în 1606, habsburgii austrieci au plătit un tribut sultanului), decît să-şi asume riscurile unui război hotărîtor.

Prin urmare, nu atît acţiunile necontenite ale lui Petru Rareş pe mai multe fronturi, cît acutele contradicţii din sistemul politic european au constituit cauzele izolării Moldovei în momentul de mare cumpănă din 1538. Petru Rareş a avut însă tăria de a merge pînă la capăt. Şi nu a pierdut decît pentru că forţele care i s-au opus şi care l-au subminat sistematic au fost prea mari şi prea numeroase pentru ca el, de unul singur, să fi putut izbîndi.

---

[30] Întărirea poziţiilor otomane a fost mult înlesnită de toleranţa religioasă practicată de Poartă şi de conduita ei politică favorabilă protestanţilor. Cei ce acceptaseră ideile Reformei în Ungaria şi Transilvania au preferat, desigur, controlul otoman condiţionat în locul stăpînirii habsburgilor catolici (vezi Paul Coles, *The Ottoman Impact on Europe*, Londra, 1968, p. 86—87).

2. Domnia lui Ştefan Lăcustă

de **Ştefan S. Gorovei**

Duminică 15 septembrie 1538, Soliman Magnificul, cu oştirea sa, a ajuns în faţa cetăţii Suceava [1]. Nu avea, după cum mărturisesc documentele vremii, tunuri mari de asediu, ci doar 230 de tunuri mici, de cîmp [2], cu care, fireşte, Suceava nu putea fi luată. Dar apărarea cetăţii fusese paralizată prin plecarea celui în grija căruia cădea organizarea ei: însuşi portarul Sucevei, „hatmanul" Mihu, îşi părăsise postul pe care Rareş i-l încredinţase la moartea viteazului Onufrie Barbovschi, în 1530[3], plecînd, împreună cu bătrînul fost logofăt Gavril Trotuşanu — şi cu alţii, încă necunoscuţi ca nume [4] — în tabăra turcească, la „Mehmed-bei", unde au cerut „iertarea"[5]. Nu fusese ales întîmplător comandantul otoman căruia boierii moldoveni i s-au adresat cu cererea formală de supunere, căci, dintre marii demnitari care formau statul major al Magnificului, *unul* era de stirpe creştină şi înrudit cu doamna Elena Brancovici: Mehmed-bei Iahia Paşaoglu, comandantul oastei din Semendria, cunoscut ca Mehmed Sokolli [6], sîrb din Bosnia, care, turcit, va restaura patriarhia din Peć în favoarea fratelui său [7] şi în casa căruia va sta, mai tîrziu, Iliaş Rareş. Această „închinare" la viitorul mare vizir, indicînd o anume orientare politică, pe care e cert că au avut-o — şi nu întîmplător, desigur — fruntaşii opoziţiei din Moldova, a împiedicat organizarea rezis-

---

[1] *Călători*, I, p. 385: *Cronici turceşti*, I, p. 269; urmăm cronologia din itinerarul sultanului.

[2] Toate scrisorile cu această informaţie (cf. *Hurmuzaki*, II, 4, p. 162) îşi au originea în scrisoarea lui Ştefan Mailat, scrisă la 18 septembrie 1538 la Breţc, unde aştepta eventuala trecere a sultanului *„in hoc regnum"*, păzind trecătoarea Oituz: *„ ... nullam bombardam maiorem ... preter bombardas campestres ... ducentas et triginta"* (Hurmuzaki, II, 1, p. 188), Verancius *Despre expediţiunea lui Soliman*, dă numărul de 225.

[3] Genealogiile moldoveneşti, *collatio inedita*.

[4] *Hurmuzaki*, II, 4, p. 162.

[5] *Cronici turceşti*, I, p. 229—230, 254.

[6] M. Guboglu, *Inscripţia sultanului Suleiman Magnificul in urma expediţiei în Moldova (1538/945)*, „Studii", IX (1956), nr. 2—3, p. 109.

[7] N. Iorga, *Bizanţ după Bizanţ*, Bucureşti, 1972, p. 86.

tenţei la Suceava. Cetatea şi-a deschis porţile. Cu ocupaiea ei, se putea considera că ţara întreagă era în mîinile sultanului.

Adunaţi în curţile de la Bădeuţi, „vlădicii şi boierii ţării" au înţeles că, pentru a evita paşalîcul de care umbla vorba [8], trebuia procedat cu abilitate : „şi-au ales sfat ca să trimită sol la împăratul cu mare rugăminte şi plîngere, să-i ierte. Şi aşa au ales dintru dînşii pre Trifan Ciolpan [9], de l-au trimis sol în Suceava, la împăratul, de se rugară de pace şi-şi cerură domnu"[10]. Soliman, „acordînd iertare întregii populaţii a Moldovei, a dat firman ca, în timp de patru zile, toţi beiii şi beizadelele şi marile feţe bisericeşti şi călugării, precum şi preoţii, să vină la Curtea cea ocrotitoare a Lumii"[11]. Cu acest răspuns s-a întors Ciolpan la Bădeuţi, însoţit de un mare ceauş împărătesc [12]. Aceste prime tratative s-au desfăşurat la 16 şi 17 septembrie; la 18[13], cei chemaţi se prezentară la Suceava, unde, după obiceiurile orientale, „au căzut la picioarele împăratului, pre carii i-au iertat împăratul şi cu dragoste i-au priimitu"[14], înfăţişîndu-le pe noul domn, desemnat de el : *Ştefan voievod.* Fruntaşii ţării nu fuseseră chemaţi, deci, pentru a alege, ci pentru a afla hotărîrea pe care sultanul o luase încă de la Adrianopole, dacă nu chiar din capitala imperiului. Oricum, voinţa sa era cunoscută de mai înainte, căci, chiar în aceeaşi zi la 18 septembrie, din posada sa de la Breţc, Ştefan Mailat scria episcopului Ştefan Broderics de Vácz că noul domn al Moldovei, aşezat de sultan — Mailat anticipa desfăşurarea evenimentelor ! — este „fiul unui anume Sandrinus"[15].

Circulau zvonuri ciudate despre acest personaj, pe care toată lumea îl ştia ca fiu al unui Alexandru [16], în timp ce el însuşi îşi spunea „fiu al bătrînului Ştefan voievod"[17]; se zicea că trecuse mai demult „în credinţa şi religia sultanului"[18], că o soră a sa se afla în haremul acestuia [19], aşa

[8] *Hurmuzaki*, II, 4, p. 141, 143.

[9] Nemenţionat în documentele contemporane; urmaşii săi apar la 19 februarie 1607 *(DIR*, A, XVII, 2, nr. 106, p. 89—90).

[10] Ureche, *Letopiseţul*, p. 156.

[11] *Cronici turceşti*, I, p. 480 (Pecevi).

[12] Ureche, *op. cit.*, p. 156.

[13] Deşi în formulări cam neclare, cronicarul Mustafa Ali vorbeşte de un *sfat* ţinut „timp de patru zile" *(Cronici turceşti*, I, p. 354) şi de alegerea lui Ştefan Lăcustă „în a patra zi"; ori, ştim că alegerea s-a făcut la 21 septembrie, de unde am dedus că *prima* din cele patru zile de sfat a fost 18 septembrie.

[14] Ureche, *op. cit.*, p. 156.

[15] *Hurmuzaki*, II, 1, p. 188.

[16] Gorovei, *Găneştii şi Arbureştii*, p. 3—4 (extras); idem, *Note istorice şi genealogice*, p. 187—192.

[17] Interesant e faptul că regele Sigismund îl ştia, în toamna anului 1538, ca *Ştefan Alexandrovici (Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 116*)* — ca şi cronicarul Bielski şi Stanislas Górski (în scrisoarea comentată în studiul nostru *Note istorice şi genealogice)* — dar, în tratatul încheiat cu el, îi spune *„syn starego Stefana woiewody" (Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 122).

[18] *Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 116.

[19] *Ibidem*, II, 1, p. 194.

cum mai tîrziu se va zvoni că a vrut să turcească toată Moldova [20], iar boerii care îl vor ucide vor spune că „era un turc, îmbrăcat în veşmîntul nostru"[21]. Nu era, în realitate, nici turc, nici turcit şi nici nu urmărea islamizarea Moldovei. Se născuse, însă la Istanbul, la 1496 sau 1497, şi crescuse la curtea sultanului [22] încă din ianuarie 1504, se ştia că el era susţinut de Poartă pentru succesiunea lui Ştefan el Mare, fiind chiar adus în Moldova, în iulie, de ceauşul turc venit — odată cu logofătul Tăutu, care dusese tributul — să aşeze noul domn [23]. În 1527, a încercat, fără succes, să ia domnia [24], profitînd de situaţia încă neclară din Moldova, iar în 1531 l-a întîmpinat la Poartă pe solul polonez Ocieski cu rugămintea ca regele să nu-l mai lase pe Rareş în scaun [25]. Era bine apreciat de sultanul însuşi, care îi proiectase şi o căsătorie cu o fiică a lui Gritti [26]; această căsătorie nu s-a mai realizat, şi Ştefan a venit în Moldova, în 1538, căsătorit cu o *Chiajna* şi avînd doi băieţi, *Alexandru* şi *Ştefan*, pe care îi va menţiona în toate documentele sale interne. Prenumele primului născut, locul de îngropare a Chiajnei — mănăstirea Bistriţa — ca şi interpretarea logică a tuturor informaţiilor documentare existente duc la concluzia că domnitorul pe care istoria l-a înregistrat sub numele de *Ştefan Lăcustă* a fost fiul — ultimul născut şi postum — al lui Alexandru († 26 iulie 1496), fiul lui Ştefan cel Mare.

Impunerea sa pe tronul Moldovei nu s-a făcut fără opoziţia marilor boieri, care sperau să dobîndească un domn al lor, uşor de manevrat, ascultător de ei şi îndatorat lor, pentru că, în alte împrejurări, de la ei ar fi primit tronul. Aveau în vedere, poate, pe Alexandru, care mai încercase să obţină domnia şi la 1523 [27], şi la 1535 [28], şi pe care-l vor chema la 1540. Din cronicile turceşti se întrevede această opoziţie boierească, din cauza căreia adunarea „electivă" convocată de Soliman Magnificul a şi durat patru zile. E posibil ca sultanul să fi ameninţat şi cu cealaltă soluţie, radicală — *paşalîcul* [29] şi, în faţa acestei perspective, protejatul său a fost acceptat [30] şi proclamat domn. Ceremonia investiturii s-a

---

[20] Veress, *Documente*, I, p. 18.

[21] Iorga, *Scrisori*, p. 25—26.

[22] Simionescu, *Noi date*, p. 10 (extras). În octombrie 1538, Soliman scria regelui Sigismund că noul principe „din tinereţea sa a slujit la curtea noastră şi a dat dovezi de zel" (*Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 112); după Mignanelli, slujba lui Lăcustă la Poartă a durat 25 de ani (*Călători*, I, p. 466).

[23] Gorovei, *op. cit.*, p. 186.

[24] *Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 18; Veress, *Acta et epistolae*, p. 155; deşi nenumit, e indiscutabil vorba de acelaşi personaj „*qui educatus est apud Turcos*".

[25] G. Coriolan, *Petru Rareş înainte de urcarea sa pe tron şi Petru pribeagul*, Bucureşti, 1909, p. 28.

[26] N. Iorga, *O doamnă veneţiană a Moldovei?*, Bucureşti, 1927; V. Motogna, *Momente istorice*, „Revista istorică", XIV, 1928, p. 36—37.

[27] Gorovei, *Găneştii şi Arbureştii*, p. 14 (extras).

[28] Idem, *Note istorice şi genealogice*, p. 187.

[29] Iorga, *Scrisori*, p. 25.

[30] Ureche, *op. cit.*, p. 156, scrie că sultanul, primind pe boieri la Suceava, „*le-au pus* domnu pre Ştefan vodă".

desfăşurat la Suceava, în prezenţa sultanului însuşi; pentru prima dată, un domn moldovean a avut parte de o asemenea ceremonie.

Sîmbătă 21 septembrie, Ştefan a fost uns domn — ceremonia religioasă a urmat vechea tradiţie — şi apoi a primit insignele investiturii: cuca de aur, steagul (tuiul), o blană roşie şi un caftan, împreună cu „un ilustru berat"[31] — probabil cel mai vechi firman de investitură din istoria Moldovei. „Tobele au bătut, ţimbalele au sunat şi au avut loc cinstiri pline de măreţie"[32] — urmate însă de răşluirea unei părţi din Moldova. Sub pretextul de „a curma vechea gîlceavă"[33] pentru hotarul raialelor Chilia şi Cetatea Albă [34], se lua Bugeacul şi cetatea Tighina, care, cu zona împrejmuitoare, va forma o nouă raia; acolo, sub supravegherea cadiului de Bender — numele cel nou al Tighinei — beiul Hasan, marele arhitect Sinan ibni Abdul Merian a ridicat ziduri noi, transformînd vechea cetate într-o adevărată „poartă întărită" (acesta e înţelesul cuvîntului Bender)[35], menită să ţină sub observaţie atît Moldova, cît şi Polonia şi Ucraina [36].

Dar acesta n-a fost singurul cîştig al sultanului în urma campaniei din Moldova. În cele cîteva zile cît a stat la Suceava, el a însărcinat pe marele imbrohor Husein aga să caute tezaurul domnilor Moldovei, despre care aflase, probabil, că fusese îngropat în pămînt. N-a fost greu de descoperit cele cîteva „butoaie foarte mari de vin [îngropate] în chiar cetatea Sucevei"[37], iar cele găsite înăuntru — a căror descriere ocupă un loc important în cronicile otomane [38] — „au depăşit închipuirea emirilor"[39]. Sultanul însuşi a fost „uimit că, într-o ţară atît de mică, un domnitor a putut aduna o aşa mare comoară"[40].

Cu această comoară, Soliman a părăsit Suceava a doua zi după înscăunarea lui Ştefan Lăcustă [41], care „cu vlădicii şi cu toţi boierii", l-a condus pînă la Dunăre [42]; aici, la hotar — unde s-a ajuns la 2 octombrie [43] — sultanul, într-un acces de mărinimie, a înapoiat domnului

---

[31] *Cronici turceşti*, I, p. 481 (Pecevi).

[32] *Ibidem*, p. 354 (Mustafa Ali).

[33] *Ibidem*; v. şi M. Guboglu, *op. cit.*, *loc. cit.*

[34] O cercetare a acestui hotar sub Ştefăniţă : v. Mehmed, *Documente turceşti*, I, p. 10—11.

[35] M. Guboglu, *op. cit.*, p. 112.

[36] *Ibidem*.

[37] *Călători*, I, p. 421 (Verancsics).

[38] *Cronici turceşti*, I, p. 270 (Mustafa Gelalzade), 354 (Mustafa Ali), 480 (Pecevi) etc.

[39] *Ibidem*, p. 354.

[40] *Hurmuzaki*, XI, p. 37.

[41] *Călători*, I, p. 285.

[42] Ureche, *op. cit.*, p. 156.

[43] Data, reprezentînd sosirea sultanului la Isaccea, e consemnată de Mustafa Gelalzade şi confirmată de un raport din Toledo, care dă, pentru părăsirea Moldovei, data de 20 octombrie, cf. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 291.

Moldovei „tot pleanul și robii, cîți s-au aflat de față, și birul încă le-au iertatu"[44].

Prima grijă a noului domn a fost, cum era și firesc, să se asigure de orice surpriză din partea predecesorului său. Încă din drumul întoarcerii la Suceava, fără să mai aștepte sosirea acolo, profitînd de un popas la Roman, Ștefan vodă a trimis, la 11 octombrie, cea dintîi scrisoare a sa, episcopului Anastasie de Vad[45]. Bazîndu-se pe complicitatea episcopului cu portarul Mihu al Sucevei — și, prin el, cu întreaga conjurație internă care viza *suprimarea fizică* a lui Rareș[46] — Ștefan Lăcustă îi cerea să atragă de partea sa pe Simion Draxin[47], pîrcălabul Ciceului, „ca să ne facă nouă slujbă cu acest Petru voievod". De la 28 septembrie[48], Rareș se afla în cetatea *de el* încredințată acestui boier și asediată, chiar în acele zile, de voievodul Transilvaniei, Emeric Balassa, și de Gheorghe Martinuzzi[49]; aderînd la complot, pîrcălabul Draxin a pus la cale uciderea lui Rareș[50]; acesta însă a prins de veste și, expulzîndu-i pe complotiști din cetate, a predat-o asediatorilor săi, considerîndu-se prizonier politic[51].

Ajuns la Suceava, Ștefan Lăcustă a mai trimis o scrisoare, unuia dintre cei mai credincioși oameni din anturajul fostului domn, anume lui Nicoară Hîra, fost chelar (cămăraș), chemîndu-l în țară, fiind „iertat pentru greșeala ce ne-ai greșit"[52] — dezvăluirea complotului boieresc[53], la începutul lunii septembrie. Deși poftit să se întoarcă „fără frică și fără îndoială, pe sufletul nostru și pe credința domniei mele și pe credința și pe sufletul tuturor boierilor, mari și mici", Nicoară Hîra a rămas alături de domnitorul său (s-a întors cu el, abia în 1541, devenind pîrcălab

[44] Ureche, *op. cit.*, p. 156.

[45] Nicolaescu, *Documente slavo-române*, p. 169–170; Tocilescu, *534 documente*, p. 521–522 scrisoarea e datată doar „Tîrgul Roman, octombrie 11", dar data completă nu poate fi decît 11 octombrie *1538*, căci, curînd, episcopul și acoliții săi vor fi alungați din Ciceu de însuși Rareș (Ureche *op. cit.*, p. 157); un document din 13 iunie 1539 îl arată pe episcopul Anastasie stabilit deja la mănăstirea Putna *(DIR*, A, XVI, 1, nr. 355, p. 392).

[46] Acest *distinguo* este impus de analiza atentă a textelor contemporane. Revenim, cu amănunte, în lucrarea noastră *Petru Rareș* (ms.).

[47] Necunoscut, se pare, documentelor interne; nu poate fi identic cu marele comis Draxin din 1533–1537, cum sugerează Stoicescu, *Dicționar*, p. 302, căci, succedînd lui Toma la pîrcălăbia Ciceului, Simion Draxin deținea această funcție încă din iulie 1529, *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 325 (greșit datat *1* iulie, în loc de *31* iulie) și p. 328 *(„Simon Draczin, castellanus castri Chycho"*, la Ciceu, la 18 august 1529*)*. Pentru familia Draxin, v . notele lui Stoicescu, *op. cit.*, s.v. și Al. I. Gonța, *Un așezămînt de cultură de la Alexandru Lăpușneanu pe valea Secului înainte de ctitoria lui Nestor Ureche: schitul lui Zosin*, „Mitropolia Moldovei și Sucevei", XXXVIII (1962), nr. 9–12.

[48] Ureche, *op. cit.*, p. 155.

[49] La 7 octombrie, cei doi erau „sub cetatea Ciceului" *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 381.

[50] Veress, *op. cit.*, I, p. 292; Ureche, *op. cit.*, p. 157.

[51] Macarie, Ureche și multe rapoarte diplomatice.

[52] Nicolaescu, *op. cit.*, p. 182; Tocilescu, *op. cit.*, p. 522.

[53] *Cronicile slavo-române*, p. 99; Ureche, *op. cit.*, p. 153.

de Hotin; a murit în 1545, înainte de 17 septembrie, şi a fost îngropat la Probota [54]).

Aceste prime eşecuri au arătat lui Ştefan Lăcustă că nu mai avea a se bizui pe nimeni, în afara sprijinitorilor săi străini şi a boierilor rămaşi în ţară. În ceea ce-i privea pe cei din urmă, ştiind ostilitatea cu care îl primiseră ca domn, era conştient că nu trebuia să mizeze prea mult pe fidelitatea lor, dar nici să forţeze prea mult nota în relaţiile cu ei.

Cel dintîi act intern, cu sfat domnesc, emis de Ştefan Lăcustă, datează din 7 martie 1540[55]; comparat cu cel din 30 aprilie 1537[56] — ultimul din domnia anterioară, a lui Rareş — el arată o continuitate care nu poate să nu dea de gîndit: din cei 16 membri ai sfatului domnesc din 1537, *nouă* se regăsesc în cel din 1540; şapte au dispărut, fără să putem însă preciza — pentru unii din ei — dacă e la mijloc dispariţia fizică, dizgraţia sau doar refuzul lor de a colabora la conducerea şi rezolvarea treburilor publice. Despre Toader Bubuiog, de pildă — înlocuit, la marea logofeţie, cu bătrînul Trotuşanu — ştim că a rămas în Moldova, unde a şi murit la 1 ianuarie 1539, fiind îngropat în ctitoria sa de la Humor; fostul pîrcălab de Neamţ Danciul Huru pare a fi un exemplu de refuz la colaborare, reapărînd abia după 1541 în sfatul domnesc; pîrcălabul Liciul, postelnicul Albotă şi comisul Draxin nu mai reapar însă nici după 1541.

Dintre cei nouă boieri ai lui Rareş preluaţi de Lăcustă, numai doi se regăsesc în primul document cu sfat, emis de Rareş în a doua domnie, la 17 septembrie 1545[57]: vornicul Efrem Huru şi Mateiaş (devenit logofăt) din ceilalţi şapte, doi ştim că au suferit pedeapsa capitală din porunca lui Rareş însuşi: Mihu şi Trotuşanu. Atîta timp cît nu se poate urmări viaţa şi soarta celorlalţi, orice concluzii privind poziţia lor (Vlad, Scripcă, Crăciun, Popescul, Drăgşan) ar fi, desigur, hazardate. Dintre boierii ridicaţi de Lăcustă, Rareş va prelua, la rîndu-i, pe postelnicul Sturza — ridicîndu-l pîrcălab de Hotin — şi pe Andreica Şeptelici, căruia îi va lua viaţa, totuşi, în 1543[58].

Între boierii care au jucat un oarecare rol în domnia lui Ştefan Lăcustă, un loc ciudat îl ocupă Petru Vartic[59]. Om de încredere al lui Rareş în prima domnie a acestuia şi sol al său în Polonia la 1533[60], el a rămas alături de Ştefan Lăcustă, fiind mereu însărcinat cu misiuni dificile şi de mare încredere de către noul său domn. Astfel, în august

[54] N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, I, Bucureşti, 1905, p. 59; Gorovei, *Găneştii şi Arbureştii*, p. 13 (extras).

[55] *DIR*, A, XVI, 1, nr. 356, p. 393; documentul din 30 noiembrie 1540 (*ibidem*, nr. 364, p. 401) ar fi, mai degrabă, din *1538*, căci, în el, se vorbeşte de Toader Bubuiog ca fiind în viaţă; ori, acest personaj moare la 1 ianuarie 1539. Actul fiind păstrat în original, s-ar impune reverificarea datei sale.

[56] *Ibidem*, nr. 352, p. 390—391.

[57] *Ibidem*, nr. 377, p. 410.

[58] *Cronicile slavo-române*, p. 118.

[59] Cf. Stoicescu, *op. cit.*, p. 334.

[60] *Ibidem*.

1539 a fost trimis în solie la Ferdinand de Habsburg [61]; în octombrie, era în Moldova, alături de domn, întîmpinînd un sol polonez [62]; la 1 iunie 1540, a fost unul din semnatarii convenţiei încheiate „deasupra Hotinului", privind normele de judecată a litigiilor de frontieră [63], iar la sfîrşitul anului 1540, a fost trimis să explice polonilor — în speţă, hatmanului Tarnowski — motivele uciderii lui Ştefan Lăcustă [64], pentru ca, la 11 martie 1541, Petru Rareş să-i încredinţeze însemnata funcţie de portar al Sucevei [65], pe care o va deţine pînă la tragica şi neexplicata sa moarte, în 1548[66].

În ceea ce priveşte activitatea cancelariei domneşti — element întotdeauna simptomatic pentru situaţia internă — constatăm, în stadiul actual al cunoştinţelor, o disproporţie flagrantă între anul 1539 şi anul 1540. Pentru cel dintîi, e cunoscut, ca document intern, unul singur — o scurtă întărire a unei danii făcute de Trotuşanu mănăstirii Moldoviţa[67] — emis la Hîrlău, la 24 mai 1539, *fără sfatul domnesc şi scris pe hîrtie.* Pentru anul 1540, sînt cunoscute nouă documente interne, emise între 7 martie şi 30 noiembrie [68], primele cinci — pînă în mai — la Hîrlău, care pare a fi fost o reşedinţă favorită a domnului, iar două, din iunie, la Suceava (două nu poartă menţiunea locului emiterii); dintre beneficiarii celor nouă documente, opt sînt boieri, iar unul este mănăstirea Humor.

Disproporţia menţionată, între anii 1539 şi 1540, ar putea avea, ca explicaţie, o anume încordare în relaţiile dintre domn şi boieri, încordare pe care, odată cu plecarea lui Rareş la Istanbul, în ianuarie 1540, domnul — căruia „acestea toate îi era ca o ghiaţă la inima lui"[69] — va fi încercat să o reducă. Aceasta e o simplă ipoteză. În schimb, e o certitudine — şi un fapt absolut revelator în privinţa raporturilor lui Ştefan Lăcustă cu boierii moldoveni — constatarea că *nici unul din documentele pînă azi cunoscute nu menţionează confiscări de averi ordonate de acest domn.* Astfel încît, trebuie să conchidem că întîmplarea cea mai neplăcută a domniei lui Ştefan Lăcustă a fost, totuşi, năprasnica invazie a lăcustelor, de la care i se trage şi porecla: „fosta-au foamete mare şi în Ţara Moldovei şi la unguri, că au venit lăcuste multe, de au mîncat toată roada"[70].

---

[61] Veress, *op. cit.*, I, p. 299.

[62] *Călători*, I, p. 236, şi aici, mai departe.

[63] *Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 136.

[64] *Ibidem*, p. 141.

[65] Iorga, *Studii istorice*, p. 348; evenimentul pare să fi avut o anume însemnătate, de vreme ce a fost consemnat şi în izvorul intern urmat de Ureche în cronica sa (Ureche, *op. cit.*, p. 163).

[66] Ureche, *op. cit.*, p. 167.

[67] *DIR*, A, XVI, 1, nr. 354, p. 391—392.

[68] Dacă anul acestuia din urmă e corect, cf. n. 55.

[69] Ureche, *op. cit.*, p. 159.

[70] *Ibidem*, p. 160.

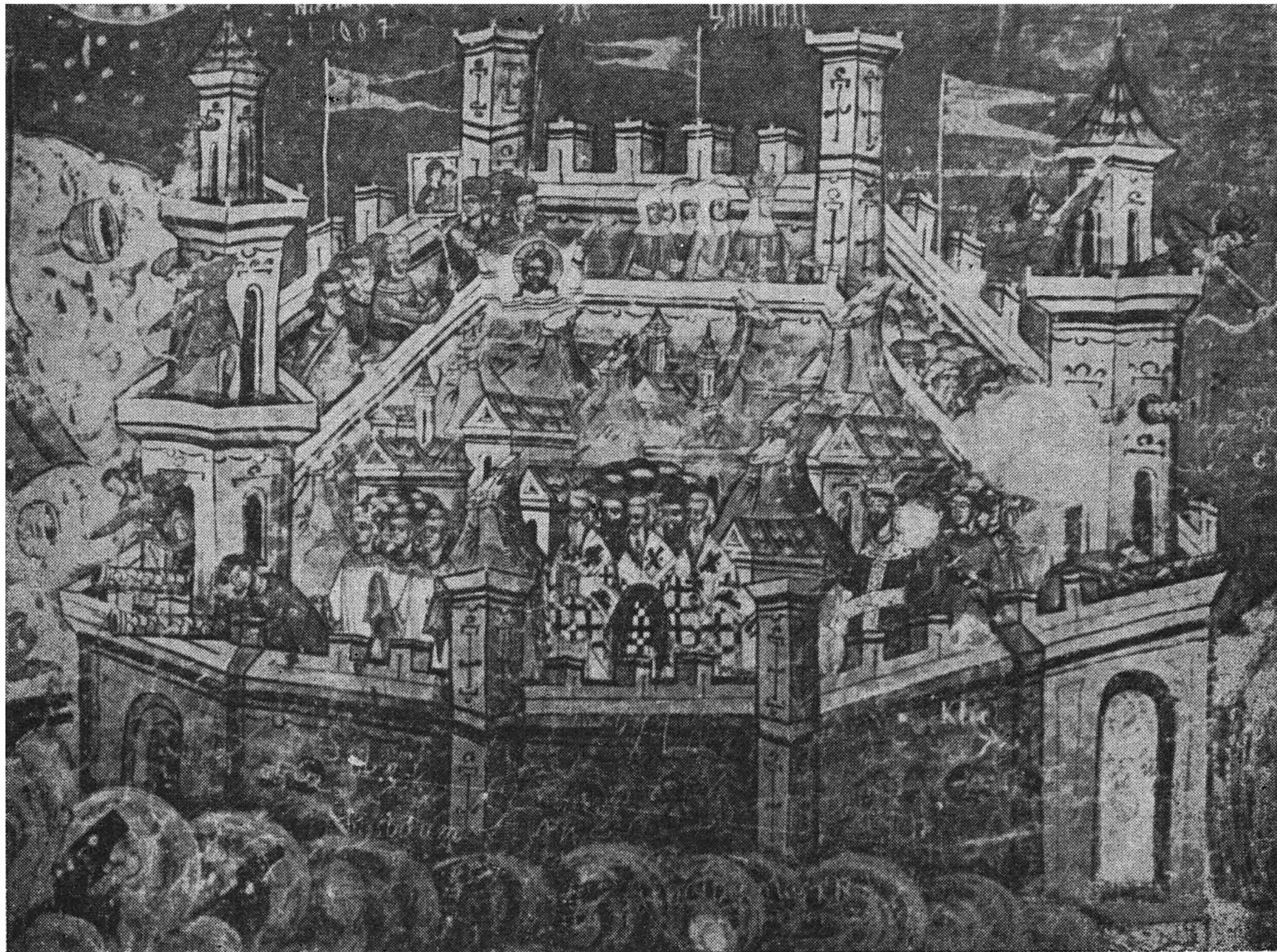

Fig. 10. — Asediul Constantinopolului, frescă exterioară de la mănăstirea Humor.

O însemnare contemporană ungurească arată că norii de lăcuste au venit întunecînd lumina soarelui şi pustiind cîmpiile, în august 1539[71].

Aparent liniştită în interior — oricum, nefrămîntată de mari disensiuni între domn şi boieri : emiterea regulată a documentelor cu sfat, măcar şi în al doilea an, e o dovadă în acest sens — domnia lui Ştefan Lăcustă s-a caracterizat, în relaţiile externe, printr-o politică de permanent echilibru între puterile vecine, domnul dorind să păstreze, cu ele, relaţii nu numai paşnice, dar chiar cordiale. Liniştea din afară era, dealtminteri, alături de cea internă, o chezăşie pentru păstrarea tronului şi asigurarea moştenirii fiilor săi. În aprecierea politicii externe a lui Ştefan Lăcustă, nu trebuie pierdut din vedere faptul că acesta, crescut la curtea din Istanbul, putea să posede, într-o măsură mai largă, acel simţ diplomatic necesar unei mai rapide şi mai eficiente orientări în hăţişul relaţiilor internaţionale. Nu e mai puţin adevărat că, după pacea de la Oradea (24 februarie 1538) — prin care cei doi regi ai Ungariei păreau să fi lichidat disputa — situaţia politică din tabăra creştină era, momentan, mai puţin complicată ca pe vremea lui Rareş. Pe de altă parte, îl vedem şi pe Ştefan Lăcustă îndepărtîndu-se de politica filootomană, ca al cărei exponent fusese înscăunat, pentru a se îndrepta, cu paşi repezi, spre făgaşul politicii şi alianţelor tradiţionale ale Moldovei.

În acest sistem de relaţii externe, locul principal îl ocupa Polonia. Într-acolo a fost trimis şi cel dintîi sol, iscusitul diplomat Avram Banilovschi. Sosit la Cracovia la 28 octombrie 1538, el a fost primit şi audiat a doua zi de rege, căruia, anunţîndu-i înscăunarea lui Ştefan vodă, i-a vorbit şi despre „sancţionarea tratatului" moldo-polonez, încheiat cu cîteva săptămîni în urmă cu Petru Rareş ; prin Banilovschi, Ştefan Lăcustă promitea respectarea păcii,a bunei vecinătăţi şi a vechilor hotare. Se cerea, totodată, extrădarea fostului pîrcălab de Hotin, Toader, fratele lui Rareş — refugiat, cu soţia, copiii şi averile sale — întîi în cetatea Cameniţei, apoi la ducele „Constantinowicz", în Volhinia. Soarta lui Toader a fost tragică ; extrădat, dar nu domnului Moldovei, ci sultanului, a fost răpit, în timp ce străbătea Moldova spre Istanbul, de oamenii lui Lăcustă şi adus în faţa acestuia. Tăindu-i-se nările — ca pretendenţilor la tron — i s-a tăiat, apoi, şi capul [72]. Această acţiune, în care nu au lipsit uneltirile lui Mihu şi Trotuşanu [73], era, însă, un act de ostilitate faţă de sultan, care, încă de la 1 octombrie, ceruse şi el extrădarea fratelui

[71] *Monumenta Hungariae Historica*, XXXIII, Budapesta, 1894, p. 11.

[72] Simionescu, *op. cit.*, p. 11 (extras) ; aceeaşi soartă pare să o fi avut şi fiul — nenumit — al fostului pîrcălab, căci, în textul respectiv, se spune : *„cervices illi praecidi gladio curavit"* ; fiica, Grozava, a trăit pînă tîrziu în Moldova (*DIR*, A, XVI, 2, nr. 61, p. 63). Soarta soţiei lui Toader — *„iuvenis femina, pulchritutine ac forma spectabili"* (Simionescu, *op. cit.*) — nu e cunoscută.

[73] Gorovei, *Note istorice şi genealogice*, p. 198 (după regeste din colecţia Th. Holban).

domnesc [74]; în martie 1539, iritat de „întîrzierea" lui Toader, sultanul a ordonat reţinerea unuia din solii lui Ştefan Lăcustă la Poartă; cu un anume număr de blănuri scumpe de samur, domnul a obţinut însă atît iertarea pentru fapta sa, cît şi eliberarea solului [75].

Regele Poloniei întîrzia cu răspunsul la oferta lui Lăcustă privitoare la sancţionarea păcii din septembrie 1538; în schimb, îi cerea ca, în acţiunile sale, *să asculte* de Zápolya [76]! Astfel, domnul Moldovei a putut înţelege că împăcarea celor doi regi ai Ungariei nu adusese şi o schimbare efectivă şi de adîncime în poziţia, atît de puţin creştină, faţă de Moldova, a regelui Sigismund I, care, la vîrsta bătrîneţelor sale, nu putea încă uita „injuria" ce i se adusese cu patru decenii în urmă [77]. Cît despre noua înrudire pe care o plănuiau Sigismund şi Zápolya, ea era menită mai degrabă să dividă — cum se va şi întîmpla, de altfel — decît să sudeze blocul creştin, deşi ea putea fi privită şi ca o nouă trăsătură de unire între Habsburgi şi Jagielloni, care să o întărească pe aceea stabilită de arhiducele Ferdinand prin căsătoria cu prinţesa Ana, sora ultimului rege al Ungariei, Ludovic al II-lea († 1526) şi deci nepoata de frate a lui Sigismund. Acum, Zápolya urma să se însoare cu prinţesa Isabela, fiica regelui Poloniei [78] şi vara primară a arhiducesei Ana. *La această căsătorie* — care se va încheia, prin procură, la 29 ianuarie 1539, iar personal, la Alba Regia, la 23 februarie — *a fost invitat, încă din noiembrie 1538, şi Ştefan vodă al Moldovei* [79].

Dar, paralel cu relaţiile întreţinute cu această latură a blocului creştin, Ştefan Lăcustă s-a orientat, încă de pe acum, şi spre cealaltă, a imperialilor; la 14 noiembrie 1538, judele Braşovului primea o scrisoare din partea sa [80], iar solii moldoveni vor fi continuu prezenţi în acest foarte însemnat centru al Transilvaniei, atît în 1539[81], cît şi în 1540[82]. Prin Braşov, domnul a luat însă legătura cu însuşi regele „romanilor"[83]: un boier — ceilalţi soli, destinaţi Braşovului erau boiernaşi (un vătaf, un diac, un uşer, un vameş sau un cămăraş) — Stanciu pîrcălabul, poposea acolo la 11 ianuarie 1539, în drum spre rege [84].

---

[74] *Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 110—112; documentul e datat doar „tabăra de pe Prut, octombrie 1538", dar ştim că la 2 octombrie sultanul era deja la Isaccea (cf. n. 43), deci scrisoarea în cauză — dat fiind şi locul emiterii ei — nu poate fi decît din 1 octombrie.

[75] Iorga, *op. cit.*, p. 346—347.

[76] *Hurmuzaki*, XI, p. 37.

[77] Se ştie că războiul din 1497 fusese pornit pentru a se da lui Sigismund tronul Moldovei.

[78] Acesta fusese căsătorit, el însuşi, cu Barbara Zapolya († 1515), sora regelui de mai tîrziu al Ungariei, cf. *Monumenta Hungariae Historica*, loc. cit.; Isabela era însă fiica din cea de a doua căsătorie a regelui, cu prinţesa italiană Bona Sforza.

[79] *Hurmuzaki*, XI, p. 37; invitat şi el, domnul Ţării Româneşti va fi reprezentat de vistierul Udrişte din Mărgineni (*ibidem*, II, 4, p. 204).

[80] *Ibidem*, II, 4, p. 185.

[81] *Ibidem*, p. 201—210.

[82] *Ibidem*, p. 265—270.

[83] Ferdinand avea acest titlu din 1531.

[84] *Hurmuzaki*, II, 4, p. 201.

Abia în februarie 1539[85], în sesiunea Dietei polone, tratatul conceput cu Petru Rareş a fost sancţionat, notificîndu-se mediaţiunea lui Ferdinand şi Zápolya; între cele dintîi clauze, părăsirea pretenţiilor asupra Pocuţiei era, desigur, cea mai însemnată condiţie pentru primirea Moldovei sub „protecţia Sfintei Coroane" a Poloniei; urmau, ca în vechile tratate, prevederi relative la comerţ, extrădări, conflicte de graniţă etc. Actul separat, prevăzut aici, pentru stabilirea normelor de judecată a conflictelor de la graniţă, se va încheia abia la 1 iunie 1540[86].

Tratatul acesta nu a adus însă limpezirea totală a relaţiilor moldo-polone; pe Nistru, erau cîteva mori, construite de Rareş şi la care Ştefan Lăcustă nu înţelegea să renunţe, în timp ce regele socotea că, în virtutea tratatului, i se cuveneau lui. Nu pentru a cere arbitraj, ci ca reclamant, Sigismund s-a adresat sultanului, solicitîndu-i intervenţia [87] — în ascuns, căci, pe faţă, trimitea domnului Moldovei scrisori şi soli cu cuvinte binevoitoare şi rugăminţi pentru protejarea negustorilor [88].

Astfel, pe măsură ce trecea timpul, se vedea tot mai limpede că, sub noile alianţe politice şi matrimoniale din sînul blocului creştin, vechile rivalităţi rămîneau nestinse, aţîţate încă mai mult de intrigi în care se rezerva şi domnului Moldovei un loc. Palatinul de Sieradz, Ieronim Laski, prin străduinţele căruia Zápolya fusese recunoscut de Poartă ca rege al Ungariei în 1528, trece acum de partea imperialilor, punînd la cale desfacerea pactului din 1528 spre a-l reface în folosul arhiducelui [89]. În această complicată acţiune diplomatică, Laski l-a atras şi pe nobilul dalmat Tranquillo Andronico (şi el fost zápolyan şi devenit ferdinandist !). În concepţia lor însă proiectata alianţă turco-ferdinandistă trecea prin Moldova. De aceea, profitînd de faptul că Ştefan Lăcustă trimisese arhiducelui, în solie de taină, pe „mareşalul" Petru Vartic, Laski s-a adresat direct imperialilor la 22 iulie din Cracovia, unde poposise, atunci, şi solul moldovean; cerea, pentru Vartic, un salvconduct ca să poată ajunge la Ferdinand cu solia domnului său şi să aducă, de acolo, scrisoarea regală de acreditare — fie pentru el, Laski, fie pentru alt credincios — ca sol la Ştefan vodă; totul trebuia făcut în cea mai mare taină („*secretissime*"), ca nu cumva să afle regele Zápolya şi să-i denunţe sultanului [90].

Se pare că Vartic şi-a îndeplinit repede misiunea, căci, la 9 septembrie 1539, scrisoarea de acreditare era semnată de rege pe numele lui Tranquillo Andronico [91]. Astfel, dalmatinul a plecat în Moldova pentru

---

[85] Textul din *Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 122—125, e nedatat; *ibidem*, p. 118—120, se dă data de 20 februarie; aceeaşi dată în *Hurmuzaki*, II, 4, p. 187—189. Constantin Rezachevici a semnalat, nu de mult, şi tratatul propriu-zis dintre rege şi Rareş, „Revista de istorie", XXVII (1974), nr. 6, p. 953.

[86] *Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 133—139.

[87] *Ibidem*, p. 125—131.

[88] *Ibidem*, p. 120, 121.

[89] Cf., pentru amănunte, explicaţiile din *Călători*, I, p. 232, 243.

[90] Veress, *op. cit.*, I, p. 299.

[91] *Ibidem*, p. 299—300.

a înfăţişa domnului ei avantajele ce le-ar fi putut desprinde din alianţa cu ferdinandiştii. În primul rînd, *reîntregirea Moldovei prin recuperarea pămînturilor anexate Imperiului otoman în 1538.* Acesta era tocmai punctul cel mai sensibil al domnului însuşi, căruia şi boierii săi îi adresau, mereu, aceeaşi cerere. În drum spre Istanbul, Laski a trecut prin Moldova, fiind primit „cu mare cinste şi prietenie" de Ştefan Lăcustă în curţile de la Hîrlău, la 22 octombrie 1539, după ce fusese întîmpinat de Petru Vartic [92]. Cum era însă de aşteptat, misiunea lui Laski la Istanbul a eşuat şi intrigantul polon era să-şi piardă acolo şi nasul, şi urechile [93].

Pentru a menţine legătura cu ferdinandiştii — de care se apropia ca de singura tabără creştină de la care putea spera ajutor — domnul Moldovei s-a adresat voievozilor Transilvaniei, Ştefan Mailat şi Emeric Balassa; schimburi de soli cu aceştia sînt menţionate în noiembrie şi decembrie 1539 [94], ca şi în martie 1540 [95]. Din această corespondenţă, s-a păstrat o scrisoare a lui Ştefan Lăcustă către Mailat, datată Hîrlău, 10 aprilie 1540, şi din care se deduce existenţa unor relaţii mai adînci între aceşti doi români [96]; Lăcustă răspundea, astfel, scrisorii trimise de Mailat prin „Joannes de Warancha"[97], promiţînd să adune şi să-i trimită 200 de ostaşi „cu armele şi cu platoşele lor şi cu toate cele trebuitoare ... în ţinută de campanie", şi, dacă i se va părea necesar, el însuşi va veni să înfrunte pe adversarii Strălucirii Sale [98]. Dar, ca „unui frate al nostru iubit", domnul îi împărtăşea şi interesul său pentru „nişte moşteniri ale noastre, ce ni se cuvin după dreptul părintelui nostru" — un număr de sate din ţinutul Cetăţii de Baltă.

Naşterea lui Ioan-Sigismund Zápolya, la 7 iulie 1540, şi moartea regelui Ioan, la 22 iulie, au provocat ruptura blocului creştin; conform păcii de la Oradea, la moartea lui Zápolya moştenitor al întregului regat trebuia să fie arhiducele Ferdinand, dar a fost proclamat rege minorul lui Zápolya, recunoscut ca atare şi de sultan. În aceste condiţii, Ştefan Lăcustă s-a detaşat net de tabăra polono-zápolyano-otomană, începînd tratativele pentru alianţa cu Ferdinand de Habsburg. Un prim sol, Ioan (Vrînceanul?), a fost trimis la 24 septembrie 1540[99]; au urmat, din partea lui Ferdinand, Toma Nádasdy, Gaspar Horwath şi Sigismund Balassa, la 14 octombrie [100] şi un alt sol, nenumit, la 12 noiembrie [101].

---

[92] *Călători*, I, p. 236.
[93] *Ibidem*, p. 233.
[94] *Hurmuzaki*, II, 4, p. 209.
[95] *Ibidem*, p. 266.
[96] Vezi, pentru acesta, Pavel Binder, *Ştefan Mailat (circa 1502—1551), boier român şi nobil transilvan*, „Studii", XXV (1972), nr. 2, p. 301—309.
[97] Ioan de Vrancea, *Vrînceanul* — ascendentul probabil al familiei cu acelaşi nume din veacul următor — era un cunoscut diplomat al domniei; fusese folosit şi de Rareş, în 1535 (*„Waranchan"*), *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 370; e menţionat, cu fratele său, Petru „Wranchyan", şi în 1552, *ibidem*, n. 1.
[98] Veress, *op. cit.*, I, p. 300—301.
[99] *Ibidem*, p. 301—302.
[100] *Ibidem*, p. 302—303.
[101] *Ibidem*, p. 303.

Pe la 22 decembrie, regele „romanilor", al Ungariei şi al Boemiei răspundea solului Ioan că primeşte Moldova sub ascultarea sa, dar că Ciceul şi Cetatea de Baltă, dăruite unui „servitor" al regelui Ioan erau greu de recuperat în Transilvania [102].

În zilele cînd, la Viena, solul moldovean primea aceste răspunsuri, punînd bazele unei alianţe care, dacă n-ar fi murit înainte de a se naşte, ar fi putut însemna ceva pentru Moldova, Ştefan Lăcustă era omorît la Suceava, de unii dintre boierii săi.

În a doua jumătate a anului 1540, relaţiile dintre domn şi boierime par să se fi încordat puternic. Cauza nu stătea nici în prădăciunile făcute de oştile otomane în ţară, nici în „tributul de sînge", despre care se zice că ar fi fost cerut Moldovei [103], nici în cele cîteva mii de ostaşi turci lăsaţi domnului pentru pază şi protecţie. Revenirea lui Rareş în graţia sultanului pusese aceeaşi „gheaţă" — ca să preluăm termenul lui Ureche — şi pe inimile trădătorilor de la 1538, ca şi pe a domnului însuşi. Din iunie 1540 — cînd Rareş trimite la Bistriţa scrisoarea cu vestea că „vom fi ce am fost şi mai mult decît atîta, vom plăti tot pe tocmai"[104] — nu mai rămînea îndoială asupra restaurării sale.

În toamnă, biruitor contra doi pretendenţi la tron, Ştefan Lăcustă a primit — ultimativ formulată — cererea boierilor de a readuce ţării „partea aceea de pămînt luată de turc"[105]. Domnul le-a răspuns că şi el gîndea la fel, dar că avea nevoie de un răgaz de doi ani, argumentînd cu trei motive serioase : foamea din ţară, sărăcirea tezaurului şi situaţia tulbure din Ungaria ; dacă acolo ar fi un rege războinic, bogat şi puternic, la care să-şi aibă şi el adăpostul, şi dacă acest rege — care, după moartea lui Zápolya, nu mai putea fi decît Ferdinand de Habsburg ! — s-ar înţelege cu regele Poloniei şi cu ceilalţi principi creştini, numai atunci ar fi posibilă rezistenţa în faţa turcilor : „Căci fără ajutoarele acestor regi şi a celorlalţi principi creştini, nu s-ar putea reuşi uşor, ba chiar greu, şi poate chiar ar fi zadarnic de încercat"[106]. Cu acest răspuns — *care vădeşte o realistă înţelegere şi cumpănire a momentului politic* — boierii părură liniştiţi ; de altfel, dorinţa domnească de a urma *acest* program era dovedită prin însuşi schimbul de solii cu Ferdinand. Dar nu numai în acest fel. Ştefan vodă a trecut, chiar, la acţiuni directe, de ostilitate declarată, la adresa stăpînirii otomane : în noiembrie 1540, o tabără otomană din Moldova a fost atacată şi distrusă, iar turcii din ea omorîţi [107]. Vestea acestei acţiuni — neaşteptate pentru un domn instalat de Poartă

[102] *Ibidem*, p. 304—305.
[103] Simionescu, *op. cit.*, p. 13.
[104] Iorga, *Scrisori*, p. 201.
[105] Idem, *Studii şi documente*, XXIII, p. 47.
[106] *Ibidem*, p. 48.
[107] Ursu, *Petru Rareş*, p. 64, n. 1 ; nu credem că prin „*castri ... demoliti*" se poate înţelege dărîmarea Tighinei.

— a ajuns repede şi la Istanbul, determinînd pe Soliman să redea lui Rareş domnia Moldovei; noutatea, comunicată regelui Poloniei de însuşi sultanul, în decembrie 1540[108], s-a aflat curînd şi în Moldova, spre spaima acelor boieri care se ştiau vinovaţi faţă de Rareş şi care „ar fi preferat pe oricine altcineva în locul său"[109].

Se zvonea, apoi — şi zvonul ajunsese pînă la Halici, unde-l consemna, la 30 octombrie, Nicolae Sieniawski — că domnul Moldovei era înclinat să suprime pe acei boieri ostili şi în care nu se putea încrede, pentru a-i înlocui cu „*alios dignitarios*", ridicaţi „*ex aggrarico ordine*"[110], adică dintre boierii de ţară.

Ameninţaţi prin întoarcerea lui Rareş, ameninţaţi de însuşi domnul din ţară, cei vizaţi s-au hotărît să acţioneze ei mai întîi. Exista, deja, un complot ţesut de „o samă de boieri din curtea lui, anume Găneştii şi Arbureştii"[111], care urmăreau aducerea, pe tronul Moldovei, a unui candidat propriu. În fruntea lor, s-au aşezat vechii duşmani ai lui Rareş, îndemnînd acum la uciderea lui Ştefan Lăcustă: „Începătoriu şi aţîţătoriu acestui lucru au fostu Mihul hatmanul şi Trotuşanul logofătul", „acei lei sălbatici şi lupi încruntaţi", cum i-a caracterizat Grigore Ureche[112]. Într-o noapte de la începutul iernii, la 20 sau 21 decembrie[113], „dîndu învăţătură slugilor sale, ca toţi să să într-armeaze şi dîndu-le şi jurămîntu, ca să le fie cu direptate, s-au pornit cu toţi. Şi într-un foişor, sus în cetate, unde odihniia la aşternutul lui, au răsipit uşa şi neştiind Ştefan vodă nimica de aceasta, s-au sculat, fiind numai cu cămeaşa, iară ei cu toţii, ca nişte lei sălbatici au năvălit asupră-i şi multe rane făcîndu-i, l-au omorîtu şi l-au scos afară. Această plată au luat Ştefan vodă de la acei ce-i miluise"[114]. *A fost cel dintîi domn moldovean care şi-a încheiat astfel şi domnia şi viaţa.* Au rămas necunoscute locul său de veci şi soarta celor doi fii ai săi. Soţia, Chiajna, va muri la 31 iulie 1542, iar rămăşiţele ei se vor coborî, sub piatra aşezată cu învoirea lui Petru Rareş, în necropola strămoşească de la mănăstirea Bistriţa[115].

---

[108] După regestele colecţiei Th. Holban.
[109] *Relaţiunea lui Giovio*, p. 39.
[110] Iorga, *op. cit.*, XXIII, p. 48.
[111] Ureche, *op. cit.*, p. 160.
[112] *Ibidem.*
[113] După N. Iorga, „omorul s-a făcut între 16 şi 21 decembrie 1540" (*Hurmuzaki*, XI, p. 38, n. 1). Restabilind cronologia acestor evenimente, am putut restrînge această perioadă la 19—21 decembrie (Gorovei, *Găneştii şi Arbureştii*, p. 15—16, extras).
[114] Ureche, *op. cit.*, p. 160.
[115] N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, I, p. 38.

3. Domnia lui Alexandru Cornea

de **Ştefan S. Gorovei**

Imediat după crima de la Suceava, făptuitorii ei au simţit nevoia unei justificări. S-a păstrat scrisoarea — menită a fi actul acestei justificări — adresată regelui Sigismund în ultimele zile ale lui decembrie 1540 de un grup de boieri care se fac reprezentanţi ai ţării întregi, ascunzîndu-şi, însă, numele: „noi, boierii"[1]. Ei recapitulează şi rezumă evenimentele ultimilor doi ani: căderea lui Rareş — din vina căruia „au venit turcii asupra lui şi a ţării" — şi „gonirea" lui din ţară, intenţia sultanului de a pune sangeaci în Moldova, impunerea lui Ştefan Lăcustă — „un turc în veşmîntul nostru" —, pe care ei l-au primit de nevoie: „de ar fi pus domn pe un ţigan ori pe un arap, tot l-am fi primit, numai împăratul să nu se întoarcă şi să nu prade ţara pînă la capăt". Urmează acuzaţiile politice la adresa lui Ştefan Lăcustă: „a început, cu încetul, a da ţara împăratului", „nu voia să asculte pe nimeni, făcea pîri tainice, primea învăţături de la împăratul, învăţături potrivnice Măriei Tale şi nouă". *Asupra „exactităţii" acestor afirmaţii, nu mai e nevoie să insistăm.* Faptele lui Ştefan Lăcustă stau, ele însele, mărturie grăitoare. Pentru toate aceste „vini" ale sale, „s-a iscat într-o noapte răscoală şi s-a făcut dreptate asupra lui şi asupra tuturor oamenilor pe care împăratul îi trimisese în ţară". Fireşte, precizează boierii, au mai fost răscoale şi sub alţi domni, „dar noi, boierii, n-am îngăduit să-l taie, pentru că la noi nu era obiceiul acesta, şi nu va fi, cît vom trăi". „Şi am luat alt domn, nou, pe care-l ştim cu toţii că e coborîtor al domnilor, fiu al lui Bogdan vodă şi nepot al bătrînului Ştefan vodă, moştenitor drept al Ţării Moldovei", şi boierii cereau regelui „să dea prietenia sa stăpînului nostru, voievodului Io Alexandru şi nouă, după vechile jurăminte şi legături". Purtător al ştirilor — mai întîi către hatmanul Tarnowski — era Petru Vartic, şi spusele sale urmau a fi crezute „ca graiul domnului nostru şi al sfatului domnesc".

Noi, boierii care, trimiţînd această lamentabilă misivă, îşi asumau, în sumbră profeţie, responsabilitatea crimei — „vom plăti-o noi, cu cape-

[1] N. Iorga, *Scrisori*, p. 25—27.

tele noastre şi cu sîngele nostru" — erau, desigur, acei *Găneşti şi Arbureşti* ai cronicii lui Grigore Ureche, complotiştii care, prin naştere sau prin alianţă, aparţineau celor două neamuri de vechi boieri moldoveni, care se mai ridicaseră o dată în faţa domniei. La 1523, Cozma Şarpe-Gănescu pribegise în Polonia cu fiul său Nicoară, iar Luca Arbure îşi pierduse viaţa, împreună cu doi fii, Toader şi Nichita. Acum, se ridicau, cu un domn al lor, alţi fii, gineri, cumnaţi, nepoţi ai celor doi mari boieri. Prin cercetări genealogice, au putut fi identificaţi cîţiva membri ai acestor două familii, participanţi la complot: astfel, *Găneştilor* le aparţineau ceaşnicul Şteful Mînjea şi Ieremia humelnicul (căsătoriţi cu surori ale lui Cozma Şarpe-Gănescu), Ieremia Gănescu, Văscan Gănescu şi Pătraşco (Buhuş), vornic de Vaslui (fiii şi ginerele lui Ion Gănescu pîrcălab de Neamţ, fratele lui Cozma)[2]. Dintre Arbureşti, au fost antrenaţi un fiu al lui Luca, Gliga Arbure, şi doi fraţi Crasnăş, a căror bunică era sora lui Luca Arbure [3].

În frunte cu Mihu şi Gavril Trotuşanu — a căror înrudire cu ei nu e încă dovedită — membrii celor două partide de familie au ridicat domn al Moldovei pe un Alexandru vodă, rămas în istoria ţării sub numele de *Alexandru Cornea*. Ascendenţa sa e disputată; în timp ce versiunea neoficială, păstrată în ţară — şi care provine, desigur, din cercurile adversarilor săi — îi contestă obîrşia domnească, socotindu-l un fost paj al lui Mihu, ajuns, pînă la urmă, un subaltern al acestuia în cetatea Sucevei [4], conform versiunii oficiale, lansată de boierii care-l sprijineau, el era un fiu al lui Bogdan al III-lea [5]; această din urmă versiune se regăseşte într-un raport trimis din Vilna la 21 ianuarie 1541: *„electus est ... Alexander, filius olim Bochdani Vayvode"*[6]. În cercurile străine însă era cunoscută şi altă obîrşie a noului domn. Astfel, contemporanul Paolo Giovio (1483—1559) — în general, bine informat asupra evenimentelor moldovene din aceşti ani — arată că „tînărul Alexis", coborîtor din spiţa domnilor Moldovei, a fost *chemat din Podolia* [7], iar istoricul maghiar N. Istvanffy (1538—1615) adaugă amănuntul că „Alexis", era fiul lui Ilie [8], adică, aşa cum a înţeles şi Gheorghe Şincai [9], fiul lui Ilie cel decapitat la Czchow, în 1501, fiu, la rîndu-i, al lui Petru vodă Aron.

În adevăr, acel Ilie avusese un fiu, rămas în Polonia; încă din ianuarie 1504, el era pretendent la coroana Moldovei [10]; numit doar *„Eliae decolati filius"*, se ştia că era sprijinit de Curtea polonă şi că ameninţa domnia lui Bogdan al III-lea în ianuarie 1505, din castelul Zinkow,

---

[2] Gorovei, *Găneştii şi Arbureştii*, p. 5—7 (extras).
[3] *Ibidem*, p. 9—11.
[4] Ureche, *Letopiseţul*, p. 160. Macarie însă în cronica sa, se fereşte a afirma obîrşia umilă a domnului: „un oarecare Alexandru, poreclit Cornea" *(Cronicile slavo-române*, p. 102).
[5] Iorga, *op. cit.*, p. 26—27.
[6] Idem, *Studii şi documente*, XXIII, p. 50.
[7] *Relaţiunea lui Giovio*, p. 41.
[8] N. Istvanffy, *Historiarum de rebus Ungaricis*, Köln, 1622, p. 222.
[9] Şincai, *Hronica*, II, p. 239.
[10] *Akta Stanow Prus krolewskich*, IV (cf. „Studii", XXII (1969), nr. 2, p. 400).

din Podolia [11]. Aceste amănunte constituie preţioase elemente de identificare a domnului ales de boieri în 1540. În plus, un document din 1560 arată că pretendentul ridicat la 1523 de boierii răzvrătiţi contra lui Ştefăniţă se numea tot *Alexandru* [12]; pentru el, intervenea regele Poloniei, încă din februarie 1535, la sultan, pentru a i se da domnia Moldovei [13]. Este vorba, după părerea noastră, de una şi aceeaşi persoană cu voievodul din 1540[14], înrudit, probabil, cu Găneştii şi Arbureştii [15].

În răstimpul scurt, de o lună şi trei săptămîni, cît a durat domnia sa [16], Alexandru Cornea nu a făcut altceva decît să încerce a continua politica predecesorului său, trimiţînd, din primul moment, soli în Polonia, în Imperiul habsburgic şi în Imperiul otoman. Chiar în primele zile, un ceauş turc, aducînd un ordin pentru Ştefan Lăcustă, şi-a făcut apariţia în Moldova, unde a fost întîmpinat, însă, de Alexandru Cornea; porunca era ca domnul Moldovei să intre, alături de cel al Ţării Româneşti şi cu ajutorul a cinci sangeaci, în Transilvania [17], desigur, pentru a sprijini pe Ioan Sigismund Zápolya, căruia sultanul tocmai îi confirmase titlul de rege al Ungariei. Soli ai lui Alexandru Cornea se aflau şi ei pe drum spre Istanbul, pentru a cere să i se confirme şi lui domnia, dar în acelaşi timp, revolta antiotomană, pornită de Ştefan Lăcustă în noiembrie 1540, şi-a urmat cursul. În decembrie se va zvoni, apoi, că *toţi* turcii aflaţi în Moldova au fost ucişi [18] ajungîndu-se cu cete organizate, pînă la graniţa cea nouă cu imperiul, la nordul gurilor Dunării: „au năvălit în împrejurimile Cetăţii Albe şi Tighinei, au prădat mai multe sate, au ucis o mulţime de lume, au răpit oi şi alte vite [şi] mărfuri"[19]. N-a fost de mirare, de aceea, că solii domneşti trimişi în grabă la Istanbul au fost rău primiţi acolo [20]. Virtual, Rareş recîştigase domnia, şi a fost suficient să intervină, pentru a nu se da crezare solilor lui Alexandru, care — zicea el — e un personaj obscur, un simplu instrument [21].

În acelaşi timp, Petru Vartic pleca în Polonia cu scrisoarea comentată mai sus, prin care se cerea şi „o carte de trecere solilor noştri, ca să poată veni lîngă Măria Ta, şi Măria Ta trimite pe ai Măriei Tale lîngă stăpînul nostru"[22]. În adevăr, curînd, alţi soli moldoveni — încă necunoscuţi ca nume — au sosit la regele Poloniei, care, în faţa lor, a jurat

---

[11] P. P. Panaitescu, *Contribuţii la istoria lui Ştefan cel Mare*, AR,MSI, s. III, t. XV. (1934), p. 17.

[12] *DIR*, A, XVI, 2, nr. 127, p. 134.

[13] *Acta Tomiciana*, XVII (cf. „Studii", XXI (1968), nr. 3, p. 574, n. 2.).

[14] Gorovei, *op. cit.*, p. 14; idem, *Note istorice şi genealogice*, p. 187.

[15] Atragem din nou atenţia asupra unor apropieri de proprietăţi — Grumăzeşti, Găneşti, alături de Crasna şi Corni — sugestive pentru eventualele înrudiri dintre cele două partide şi dintre ele şi Cornea.

[16] Ureche, *op. cit.*, p. 162, dă două luni şi trei săptămîni, care trebuie reduse însă cu o lună, cf. Gorovei, *Găneştii şi Arbureştii*, p. 15 (extras).

[17] Iorga, *Scrisori*, p. 27.

[18] Idem, *Studii istorice*, p. 326.

[19] *Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 152.

[20] *Relaţiunea lui Giovio*, p. 41.

[21] *Ibidem*.

[22] Iorga, *Scrisori*, p. 27.

respectarea păcii, dîndu-le şi un act scris; cu o misiune identică — a primi jurămîntul domnului Moldovei şi documentul sigilat de domn şi de boieri — au fost trimişi în Moldova Andrei Tenczyński şi Jan Bieliński [23].

Alt sol moldovean, un anume Alexandru — dacă nu e la mijloc o confuzie cu însuşi numele domnului — a fost trimis la Ferdinand de Habsburg pentru a-i depune şi lui jurămîntul de credinţă; în ianuarie 1541, arhiducele a primit, la Viena, jurămîntul acesta efemer [24], la care se adăuga, însă, şi o cerere de ajutor: 10 000 de ostaşi pedeştri, care s-ar fi adăugat celor 40 000 de călăreţi ai moldovenilor; dar arhiducele nu avea fonduri suficiente nici pentru mercenarii de care avea el nevoie, iar Carol Quintul era preocupat de dezbaterile din Dieta imperiului [25].

Dealtminteri, toate aceste demersuri erau doar zbateri sterile: la 9 ianuarie, Petru Rareş pornise din Adrianopol [26]; la 23 ianuarie, a ajuns la vadul Dunării, aşezînd tabăra la Silistra; după 28 ale aceleiaşi luni [27] „au trecut Dunărea şi au sosit la Brăila", în timp ce Alexandru Cornea se afla la Roman, cu toţi boierii care-l chemaseră la domnie [28] şi cu 15 000 de ostaşi [29], cu care ar fi putut rezista cu succes lui Rareş; dar marii boieri l-au părăsit la Roman şi au plecat la Rareş, la Brăila; vornicul Ţării de Jos — probabil Efrem Huru, care se intitula aşa şi mai înainte [30] — a trecut şi el, cu trupele pe care le comanda, în sprijinul lui Rareş [31]. Cu ostaşii care i-au mai rămas, Cornea s-a îndreptat spre Galaţi, unde cele două oşti trebuiau să se înfrunte, dar, părăsit de ai săi, efemerul domn a căzut — poate a fost predat — „în mînule vrăjmaşului său, lui Pătru vodă"[32]. Cu toate rugăminţile lui Cornea — care a jurat că nu a voit domnia şi că a primit-o doar la insistenţele lui Mihu — de a fi iertat şi trimis la o mănăstire, cu nasul tăiat, Rareş l-a dat pe mîna călăului, replicîndu-i: „Să fie pe sufletul aceluia care te-a îndemnat!"[33]. Astfel s-a încheiat, miercuri 9 februarie 1541[34], domnia lui Alexandru Cornea. Două zile mai tîrziu, din Viena abia porneau spre Vatican „noutăţile" despre asasinarea lui ... Ştefan Lăcustă şi despre revolta antiotomană din Moldova [35].

---

[23] *Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 143—145.

[24] Veress, *Documente*, I, p. 21—22.

[25] *Relaţiunea lui Giovio*, .p. 41.

[26] „Am 9. tag Jenuari" (*Hurmuzaki*, XV, 1, p. 397; Ureche, *op. cit.*, p. 161, dă *6* ianuarie — probabil o lectură coruptă, intervenită pe filiera manuscriselor cronicii); „Petrus ... est ex Adrinopoli expeditus" (*Hurmuzaki*, II, 1, p. 214). Cititorul binevoitor va corecta, deci, în lucrările noastre *Găneştii şi Arbureştii*, p. 15 (extras) şi *Muşatinii*, Bucureşti, 1976, p. 96, afirmaţia că Rareş a plecat la *23* ianuarie preluată din Iorga, *Scrisori*, p. 202.

[27] Iorga, *op. cit.*, p. 202.

[28] Ureche, *op. cit.*, p. 161.

[29] Veress, *op. cit.*, I, p. 23.

[30] Gr. Tocilescu, *534 documente*, p. 539.

[31] Veress, *op. cit.*, I, p. 23.

[32] Ureche, *op. cit.*, p. 162.

[33] N. Iorga, *Studii istorice*, p. 348.

[34] Gorovei, *Găneştii şi Arbureştii*, p. 15 (extras).

[35] *Hurmuzaki*, II, 4, p. 274.

4. Pribegia lui Petru Rareş

de **Constantin Rezachevici**

În condiţiile în care puternica coaliţie otomano-tătaro-polonă, la care a fost nevoit să participe simbolic şi domnul Ţării Româneşti, Radu Paisie, ameninţa Moldova în vara anului 1538, Petru Rareş, după o mărturie a vremii : „strînse îndată la un loc oştile pe care le pregătise la cele dintîi ştiri, şi se decide serios a opri pe Suleiman de a intra în Moldova şi la caz de necesitate, a se lupta bărbăteşte cu dînsul"[1]. Dar cu toată amploarea pregătirilor, trădarea unei părţi a boierimii, forţa considerabilă a inamicilor şi lipsa aliaţilor s-au dovedit a fi hotărîtoare. „Şi într-un cuvînt — scria Macarie — toată lumea de fiare păgîneşti care se afla împrejur a fost ridicată de Suliiman ... Iar la mijloc se zbătea voievodul Moldovei. Şi de peste tot nu se putea gîndi la vreun ajutor"[2].

Într-adevăr, Petru trimise în repetate rînduri soli la Ioan Zápolya [3]; regele Ferdinand era depăşit de evenimentele pe care le urmărea de la distanţă [4], iar polonezii, în ciuda păcii şi înţelegerii încheiate cu domnul Moldovei, în ultimele zile ale lui august 1538[5], al cărei text, necunoscut pînă acum, a fost de curînd aflat în Polonia de autorul acestor rînduri [6], n-au acordat ajutorul solicitat de Petru hatmanului Jan Tarnowski,

---

[1] Verancius, *Despre espediţiunea lui Soliman*, p. 156.

[2] *Cronicile slavo-romàne*, p. 99.

[3] *Hurmuzaki*, II, 1, p. 189, nr. CXLIV; Vernacius, *op. cit.*, p. 157.

[4] Acordînd doar ajutor diplomatic lui Rareş (*Hurmuzaki*, II, 4, p. 147—150, nr. LXXVIII, p. 156—158, nr. LXXXIII). La 20 septembrie 1538, cînd domnul era deja în Transilvania, de la Lintz, Ferdinand îşi exprima încrederea în pacea încheiată de voievod cu regele Sigismund (*Ibidem*, II, 1, p. 190, nr. CXLV). Mai apoi a trimis un număr mic de oşteni în sprijinul lui Ioan Zápolya (Verancius, *op. cit.*, p. 171).

[5] Încheierea păcii era anunţată de rege la 10 septembrie 1538 (*Hurmuzaki*, II, 1, p. 186—187, nr. CXLI; cf. şi XI, p. 36, nr. XLVII; Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 286—287) şi cum ea s-a perfectat la sfîrşitul perioadei de două săptămîni cît a durat asediul Hotinului de către hatmanul J. Tarnowski (*Cronicile slavo-romàne*, p. 184), asediu început la 18 august 1538 (Iorga, *Studii istorice*, p. 319), rezultă că evenimentul a avut loc în ultimele zile ale lui august (28—31 a lunii). Cf şi Th. Holban, *Documente româneşti din arhivele polone şi franceze*, „Anuar" — Iaşi, XIII (1976), p. 285. Petru Rareş a sosit cu oastea sa la Hotin la 28 august 1538 (Simionescu, *Noi date*, p. 231).

[6] C. Rezachevici, *Tratatul între Petru Rareş şi Sigismund I (28—31 august 1538) din vremea campaniei lui Suleiman Magnificul in Moldova* (ms.).

sub zidurile Hotinului [7]. Alianţa otomano-polonă care va juca un rol funest şi în înlăturarea lui Mihai Viteazul şase decenii mai tîrziu, şi-a vădit roadele încă din 1538.

Din cercetarea numeroaselor izvoare referitoare la evenimentele care au determinat plecarea în pribegie a lui Petru Rareş, se desprinde limpede sbuciumul sufletesc şi încercările disperate ale voievodului de a găsi o rezolvare a situaţiei extrem de dificile în care se afla. Plecarea în pribegie era socotită ultima soluţie, deşi dacă am crede spuselor lui Verancsics, Ioan Zápolya îi oferise adăpost în Transilvania, pentru sine şi oastea sa, propunîndu-i chiar cetatea Bistriţei ca loc de refugiu familiei sale [8].

Deşi boierii credincioşi îl părăseau treptat [9], mai ales că sultanul promisese iertarea tuturor celor care i se vor închina [10], iar cămăraşul Nicoară Hîra îi dezvăluise planurile celor care „se pregătesc să se lepede de tine" [11], Rareş înfruntînd pericolul de a fi asasinat de boieri [12], adună dintre aceştia pe „cei mai de frunte", propunîndu-le să hărţuiască inamicul în locuri neprielnice pînă la venirea iernii, pentru a obţine fie retragerea acestuia, fie condiţii mai bune din partea sa. Boierii refuză nu numai soluţia propusă de domn, ci chiar a-l urma în pribegie, ridicînd argumente [13] asemănătoare celor invocate în 1600 de Udrea banul Băleanul şi alţi boieri ai lui Mihai Viteazul, într-o situaţie similară, la plecarea în pribegie a marelui lor voievod [14]. Episodul împărţirii de către Petru Rareş a tezaurului său la boieri, în versiunea lui Verancsics [15], este *probabil* un ecou deformat al prădării bunurilor de preţ ale voievodului, înaintea plecării în pribegie. Se ştie că Rareş, întărind cetăţile în vederea rezistenţei [16], ca şi părintele său în 1476, a îngropat vechiul tezaur al Moldovei în cetatea Sucevei [17], bazîndu-se pe rezistenţa garnizoanei acesteia în cazul unui eventual asediu. În plus, la începutul celei de-a doua domnii, Petru Rareş aminteşte de vremea dinaintea pribegiei, cînd un mic dregător „Matiiaş vistier < şi > fraţii lui au sfărîmat vistieria domniei mele la Hîrlău şi au luat domniei

---

[7] *Hurmuzaki*, II, 1, p. 224, nr. CXCI.

[8] Verancius, *op. cit.*, p. 157; *Hurmuzaki*, II, 1, p. 196—197, nr. CLI; II, 4, p. 141, LXXIII.

[9] Cronica lui Mustafa Ali spune că „Între beii săi a intrat vrajba" *(Cronici turceşti*, I, p. 353).

[10] Verancius, *op. cit.*, p. 162.

[11] *Cronicile slavo-române*, p. 99.

[12] Verancius, *op. cit.*, p. 162. Asasinarea lui Ştefan Lăcustă şi Ştefăniţă Rareş la interval scurt de timp, dovedeşte că pericolul era real şi pentru Rareş.

[13] *Ibidem*, p. 162—164. Desigur, alocuţiunile lui Rareş şi ale boierilor au fost redactate de A. Verancsics, dar sfatul cu boierii, care i-au cerut domnului ori să se închine sultanului, ori să fugă, e confirmat şi de mărturiile turceşti *(Cronici turceşti*, I, p. 228).

[14] Cf. C. Rezachevici, *Poziţia marii boierimi din Ţara Românească faţă de Mihai Viteazul şi Simion Movilă (noiembrie 1600 — august 1601)*, „Studii", XXVI (1973), nr. 1, p. 53—56.

[15] Verancius, *op. cit.*, p. 164—165.

[16] *Hurmuzaki*, II, 1, p. 188, nr. CLIII.

[17] Tezaurul a fost aflat de imbrohorul Hasan şi ridicat de sultan *(Cronici turceşti*, I, p. 229, 270, 354, 480), „mirat că într-o ţară atît de mică un domn a putut strînge atîtea bogăţii" (Hurmuzaki, XI, p. 37, nr. XLVIII).

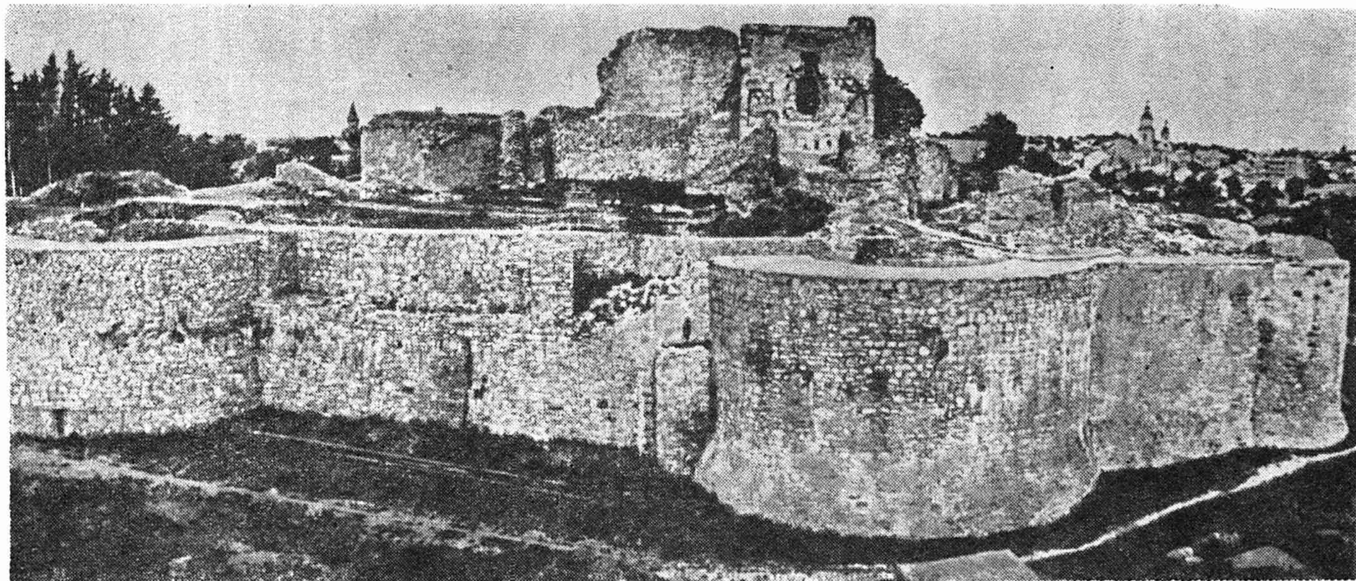

Fig. 11. — Cetatea Suceava.

mele... aspri..." [18]. Tot atunci, sau mai degrabă în vremea retragerii de la Hotin spre Transilvania [19], Sienco Popovici, un slujitor al domnului, şi-a însuşit 12 caftane de preţ, a cîte 20 000 de aspri fiecare, două lăncii de paradă, una de aur curat şi alta de argint aurit, pahare de aur, giuvaere, saci cu aspri şi galbeni şi altele, cu care a fugit la Cameniţa; în 1541 justificîndu-se la Liov că „însuşi voievodul i-ar fi dat un sac cu aspri, al căror număr nu-l cunoaşte" [20]. Menţionăm cu această ocazie că, deşi Rareş a fost prădat, a pierdut sau a cheltuit mulţi bani şi bijuterii în anii următori, totuşi averea sa mobilă luată în pribegie la 1538 a fost atît de mare, încît ultimele rezerve le-a epuizat abia în decembrie 1540 la Constantinopol, pentru obţinerea domniei.

Aşadar, nu numai că despărţirea de unii boieri n-a fost paşnică, cum o zugrăveşte Verancsics, dar dregători de frunte, ca Mihul hatmanul, Trotuşan logofătul, Crasnaş şi Cozma au adus domnului „multă pedeapsă şi nevoie... cum s-au şi arătatu mai apoi adevărat că au fost vicléni" [21]. Iar cronica lui Macarie arăta că a poruncit „să fie supravegheaţi de aproape cei ce pradă" [22]. Dealtfel, chiar Verancsics inserează mai apoi ştirea că boierii care trecuseră de partea lui Soliman au încercat să-l ucidă pe domn: „cum am aflat cu încredinţare (deci ştirea era verificată — C.R.), trimiseră îndată într-ascuns oameni înarmaţi în urma lui, ca să ţină toate căile ce duc la Hotin şi să-l omoare" [23]. Iar Nicolae Costin consemna ulterior, pe baza tradiţiei, că domnul, deşi ameninţat de turci şi de tătari, „mai tare să temea să nu-l prindză boerii, şi să-l dea pe mîna lui sultan Suleiman" [24].

De la locul sfatului cu boierii care era „nu departe" de Hotin [25], poate chiar în tabăra de lîngă Botoşani, Petru s-a îndreptat spre această cetate cu 150 de călăreţi, slujitori şi copii de casă (din garda domnească), „increzîndu-se în pacea ce acum făcuse cu regele", pace încheiată, cum aminteam mai sus, la sfîrşitul lui august 1538. Înaintarea ar fi avut loc noaptea, pe căi neumblate şi ascunse, pentru a se evita urmăritorii trimişi de boierii trădători. Deşi soţia şi o parte din fii se aflau din timp

---

[18] *DIR*, A, XVI, 1, p. 404—405.

[19] Verancius, *op. cit.*, p. 166.

[20] N. Iorga, *Relaţiile comerciale ale ţărilor noastre cu Lembergul*, I, Bucureşti, 1900, p. 35—37; idem, *Studii şi documente*, XXIII, p. 336—338. Tot în septembrie 1538 trebuie plasată desigur şi acţiunea fraţilor Sabain Uşurelul şi Toader pitar, care „au ridicat ei, împreună cu alţi necredincioşi o tîlhărie asupra calului părintelui domniei mele, Petru voevod", pentru care Iliaş Rareş le confiscă în 1550 un sat (*DIR*, A, XVI, 1, p. 591).

[21] Gr. Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. P.P. Panaitescu, Bucureşti, 1955, p. 152.

[22] *Cronicile slavo-române*, p. 99. Macarie afirmă că boierii au sărit „ca nişte cîini îndrăciţi", asupra domnului.

[23] Verancius, *op. cit.*, p. 167.

[24] N. Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601*, în *Opere*, I, ed. C. A. Stoide şi I. Lăzărescu, Iaşi, 1976, p. 162.

[25] Verancius, *op. cit.*, p. 165; Şt. S. Gorovei, pe baza informaţiei lui Gr. Ureche despre boierii închişi de Rareş la Roman, crede că sfatul a avut loc în această localitate (*Găneştii şi Arbureştii*, p. 144). Am mai putea însă presupune că a avut loc la Hîrlău, pe baza actului amintit mai sus, despre visteria prădată de Mateiaş vistier aici.

adăpostiţi în cetatea Ciceului, în această etapă — prima jumătate a lunii septembrie 1538 — ţinta lui Petru Rareş nu era refugiul în Transilvania, ci la Hotin, al cărui pîrcălab fusese fratele său după mamă, Toader (Teodor), şi numai în caz de nevoie retragerea în Polonia, eventualitate pe care o prevăzuse în tratativele pentru încheierea păcii cu polonezii [26]. Domnul, care avea susţinători în ţinuturile de sud ale Poloniei, propusese chiar să-şi trimită un fiu ostatec la curtea regelui polonez [27].

Cetatea Hotinului nu şi-a deschis însă porţile înaintea lui Petru Rareş, iar comandantul ei i-a refuzat intrarea, ameninţînd că-l va prinde ori îl va alunga [28]. Cine era acest comandant al cărui nume nu-l cunoaştem? Desigur nu mai era Toader (Teodor), fratele după mamă a lui Rareş, care se refugiase împreună cu familia sa la Cameniţa, iar apoi la cneazul Constantin, în Volînia [29], deşi Stanislaw Górski mărturiseşte că în cetate rămăsese garnizoana domnului. Soarta lui Teodor e lămurită de scrisoarea inedită a lui Nicolae Sieniawski adresată reginei Poloniei, la 26 ianuarie 1542, în care sînt relatate răspunsurile sale la problemele ridicate de solul moldovean Avram Banilovschi. Într-adevăr, după aceasta, fratele lui Rareş nu fusese predat lui Ştefan Lăcustă, ci solului sultanului, care i-a garantat viaţa. Regele credea chipurile că Rareş s-ar fi aflat la curtea sultanului şi i-ar fi fost uşor să-şi elibereze fratele, iar dacă Teodor a fost răpit trimisului sultanului, vinovaţii de căpetenie ai acestei silnicii erau boierii Mihu şi Trotuşanu, care în 1542 (cînd scrie Sieniawski) îşi primiseră deja plata de la Rareş [30]. Aceleaşi relatări le trimite Sieniawski şi regelui [31]. Comandantul Hotinului trebuie să fi fost deci un partizan al boierilor adversari ai domnului. Un veac mai tîrziu, la 1653, aceeaşi cetate a Hotinului, trecînd de partea lui Gheorghe Ştefan, se arată ostilă lui Vasile Lupu, nevoit să ia drumul pribegiei de sub zidurile sale, la fel ca şi înaintaşul său din 1538 [32].

Ca atare, Petru Rareş a fost nevoit să-şi schimbe planul de acţiune, renunţînd şi la retragerea în Polonia, unde Sigismund August poruncise căpitanilor cetăţilor de margine, în septembrie 1538, să nu-l primească

---

[26] Verancius, *oc. cit.*; relatarea lui e confirmată de cele ale lui Stanislaw Górski din august-octombrie 1538 (Simionescu, *op. cit.*, p. 232—233).

[27] Simionescu, *op. cit.*, p. 234.

[28] Verancius, *op. cit.*, p. 165—166.

[29] Relatarea lui S. Górski (Simionescu, *op. cit.*, p. 235); *Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 111—112, nr. LX; Veress, *Documente*, I, p. 39 (act din 1538 septembrie 21). I. Minea, *Despre Teodor, fratele ui Petru Vodă Rareş*, „Cercetări istorice", VIII—IX (1932—1933), nr. 3, p. 349—350; Gorovei, *Note istorice şi genealogice*, p. 198—199.

[30] Biblioteka Narodowa, Varşovia, *Teki Górskiego*, t. 23, 2834, k. 181 v. Evenimentul, după o relatare din Constantinopol, neutilizată încă de istoriografia noastră, ar fi avut loc înainte de 21 februarie 1539 (Ciorănescu, *Documente*, p. 33). La 22 ianuarie 1542, Petru Rareş mărturiseşte că Teodor a fost predat turcilor (*Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 157—158, nr. LXXX).

[31] Biblioteka Narodowa, Varşovia, *Teki Górskiego*, t. 22, 2689, k. 91v.

[32] Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, în *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 143—144.

nici măcar pe fratele său [33]. Pînă pe la sfîrşitul lunii următoare despre soarta sa circulau cele mai felurite presupuneri : s-a retras în Maramureş [34], spre Polonia, cum bănuiau vizirii lui Soliman Magnificul, la 18 septembrie 1538 [35], sau spre Bistriţa [36], ba chiar că ar fi murit [37].

Un moment, se pare, Rareş s-a gîndit să se îndrepte spre Moscova. Solia trimisă de el marelui cneaz în 1542 relata că : „voievodul voia să meargă către tine, către marele împărat, la Moscova, dar i-a fost cu neputinţă să treacă" [38]. Astfel că, la 14 septembrie 1538, plecînd de la Hotin „apucă drumul spre dreapta, de-a lungul Nistrului, înconjurînd pe inamic de la spate, fără ca acesta să-l observe, şi după un mic înconjur, se întoarse la Prut, pentru ca să treacă în Transilvania, deoarece nu avea ce altceva să facă" [39]. *Cronica lui Macarie* confirmă această relatare, arătînd că domnul : „trecînd pe la spatele turcilor, se îndrepta, fără să-şi abată privirile de la munţii cei cu vîrfuri ascuţite" [40].

Desigur, sultanul, care numise domn pe Ştefan Lăcustă înainte de 18 septembrie 1538 [41], cît şi acesta din urmă, au trimis oşteni în urmărirea lui Petru. La 15 septembrie 1538, Iahia paşaoglu Mehmed bei, cu cîteva mii de oameni ai săi şi o ceată de tătari, au pornit din tabăra otomană, urmărindu-l pe Petru Rareş timp de trei-patru zile [42], deci pînă cînd domnul şi-a pierdut urma în munţi. Sultanul a făgăduit o mare răsplată celui care-l va aduce viu sau mort [43]. Dealtfel, cu o lună în urmă, înainte de a intra în ţară, el poruncea lui Ioan Zápolya să păzească drumurile care vin din Moldova şi să-l prindă pe Rareş, dacă va fugi prin Transilvania [44], porunci aspre în acest sens fiind trimise şi mai tîrziu [45]. Oştenii sultanului n-au reuşit să-l captureze, pierzîndu-i şi urma, căci, la începutul anului 1539, Soliman cerea extrădarea lui Rareş... din Polonia [46].

În schimb, partizanii lui Ştefan Lăcustă au reuşit să-l întîmpine pe Rareş (părăsit de o parte din ai săi în noaptea care a urmat retragerii de la Hotin) a doua zi după aceasta ; iar în lupta care a urmat în pădure domnul a pierdut o seamă de oameni, mare parte din banii ce-i avea

---

[33] Veress, *op. cit.*, I, p. 39.
[34] Ciorănescu, *op. cit.*, p. 27, 29; *Hurmuzaki*, II, 1, p. 197, nr. CLI, p. 198, nr. CLIII; II, 4, p. 160, nr. LXXXVII.
[35] Panaitescu, *Petru Rareş şi Moscova*, p. 8 (extras).
[36] *Hurmuzaki*, II, 1, p. 188, nr. CXLIII; II, 4, p. 162, nr. LXXXIX.
[37] Ciorănescu, *op. cit.*, p. 28.
[38] *Letopiseţul lui Nikon*, la P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 7 (solia a avut loc în 1542, nu în 1543).
[39] Verancius, *op. cit.*, p. 165—166.
[40] *Cronicile slavo-române*, p. 99.
[41] *Hurmuzaki*, II, 1, p. 188, nr. CXLIII.
[42] *Cronici turceşti*, I, p. 229, 254, 269 (Petru ar fi tăiat arborii, îngustînd drumul urmăritorilor), p. 353, 480.
[43] Ursu, *Die auswärtige Politik*, p. 162.
[44] Mehmed, *Documente turceşti*, I, p. 29—30.
[45] *Cronici turceşti*, I, p. 271, 412; II, p. 151, 253.
[46] Ciorănescu, *op. cit.*, p. 33; relatarea lui S. Górski (Simionescu, *op. cit.*, p. 235).

asupra sa, chiar calul fiindu-i ucis [47]. Bătălia e povestită și de cronicile turcești, care arată că Rareș a luptat cu îndrăzneală împreună cu doi fii ai săi, din care unul, pe care voise să-l lase ostatec în Polonia, a fost ucis, capul fiindu-i trimis lui Ștefan Lăcustă [48], sau a fost prins și executat mai tîrziu din ordinul noului domn, care i-a trimis capul la Constantinopol [49]. Un zvon deformat despre această luptă a ajuns pînă la Ragusa, unde la 30 octombrie 1538 se credea că însuși Petru Rareș și-a pierdut viața într-o bătălie cu sultanul [50]. Lupta cu oamenii lui Ștefan Lăcustă s-a desfășurat între 14—17 septembrie 1538, adică după plecarea lui Rareș de la Hotin și înainte de sosirea sa la mănăstirea Bistrița [51]. Rareș a scăpat doar cu 25 de copii de casă din garda sa [52] și unul din fii, pe care în 1540, se pare, îl va lua cu sine la Constantinopol.

Cu acești puțini însoțitori, domnul, scăpînd de urmăritori [53], s-a îndreptat spre Piatra lui Crăciun (Piatra Neamț), unde, după tradiția înregistrată de Ion Neculce, a fost gonit de pietreni, probabil de partizanii lui Ștefan Lăcustă, fiind nevoit să tragă cu arcul într-un popă care-l ajunsese [54]. Tradiția locală confirmă relatarea lui Neculce, adăugînd, într-o variantă datînd probabil din veacul al XVIII-lea sau al XIX-lea, că Rareș a trecut prin mahalaua Valea Viei, din partea de apus a orașului, îmbrăcat în haine țărănești, în zi de duminică, la vremea liturghiei [55], iar popa Ghiță, care a tras asupra sa din biserica de lemn a mahalalei, fără să-l nimerească, hulit și alungat de popor pentru fapta sa, și-a pus capăt vieții, trei zile mai tîrziu, pe culmea Borsoghianu [56].

De la Piatra, Rareș s-a îndreptat spre apus, poposind „către seară" (17 septembrie 1538) la mănăstirea Bistrița, în apropiere, unde „a fost primit fără împotrivire" [57]. „Și am intrat în biserică și am căzut jos în

[47] Verancius, *op. cit.*, p. 166.

[48] Care, după S. Górski, înștiințează despre aceasta pe polonezi (Simionescu, *op. cit.*, p. 233), deci informația este subiectivă.

[49] Cronicile lui Nasuh Matrakci și Rustem pașa *(Cronici turcești*, I, p. 231, 255); cf. și scrisoarea lui N. Sieniawski, palatinul de Belz, din 30 octombrie 1540 (Iorga, *Studii istorice*, p. 323—324).

[50] Ciorănescu, *op. cit.*, p. 28; un alt ecou al acestei lupte și în *Hurmuzaki*, II, 1, p. 197, nr. CLI.

[51] După Verancius. *op. cit.*, p. 166, lupta a avut loc a doua zi după plecarea de la Hotin, deci la 15 septembrie 1538.

[52] *Ibidem.*

[53] Antonio Maria Graziani (1537—1611) consemnează tradiția după care: „Petru, cînd a fost alungat din domnie de urzeala boierilor și a fugit, a aruncat bani de aur ca urmăritorii săi adunîndu-i să fie ținuți în loc și astfel a scăpat din mîinile lor" *(Călători străini*, I, p. 383).

[54] Neculce, *O samă de cuvinte*, p. 13. Trecerea lui Petru Rareș prin Piatra e cunoscută și lui Ureche, *op. cit.*, p. 144.

[55] Și Neculce, *op. cit.*, p. 14, afirmă că Rareș ar fi spus: „Întoarce-te popo, înapoi, nu-ți lăsa liturghia nesfîrșită". Ziua de duminică cade în 15 septembrie 1538, este deci explicabilă apropierea pe care o face tradiția orală cu ziua trecerii lui Rareș prin Piatra, care după cronici a avut loc la 17 septembrie.

[56] C. Rezachevici, *Un alt „cuvînt" al ui Neculce confirmat de documente din veacul al XVII-lea și cîteva relatări în legătură cu „istoriile" sale*, „Revista de istorie", XXVII (1974), nr. 4, p. 581—582, și anexa II, p. 583.

[57] *Cronicile slavo-romîne*, p. 99.

faţa chipurilor sfintelor icoane, şi am plîns mult. Şi cu mine cu lacrimi fierbinţi au plîns egumenul mănăstirii şi tot soborul; şi am făgăduit... că, dacă din nou mă voi întoarce în scaunul domniei mele, din temelie voi reînnoi şi zidi această sfîntă biserică..." [58]. Mărturisirea preţioasă a legămîntului făcut de domn — pe care şi l-a îndeplinit în 1542, aşa cum şi-a îndeplinit cu tenacitate toate legămintele făcute în vremea pribegiei —, dovedeşte că *Rareş avea limpede în minte, încă din acele momente grele, planul de a reveni ca domn în Moldova.*

Dar, pentru că oamenii lui Ştefan Lăcustă n-au întîrziat să sosească, înconjurînd mănăstirea, căci domnul fusese recunoscut la trecerea prin Piatra, Rareş se despărţi în cursul nopţii de ultimii copii de casă. Luîndu-şi doi cai buni, unul încărcat cu lucrurile de preţ care-i mai rămaseră, şi încălecînd pe calul care fusese al lui Aloisio Gritti, porni spre munţi [59].

Şi astăzi se vede portiţa, din zidul de nord al mănăstirii, pe unde — după tradiţia locală, mereu vie — Petru Rareş urcă dealul care-i poartă şi acum numele, la 18 septembrie 1538 [60], îndreptîndu-se spre apus, la Schitul lui Iosif, nu departe de mănăstirea Bistriţa. Şi mergînd el călare, scrie Nicolae Costin: „Au nemerit la un săhastru duhovnic, unde este acmu mănăstirea Besăricanii, şi i-au arătat calea..." [61]. Această tradiţie, care nu apare în alte cronici ale vremii, e înregistrată însă în pomelnicul românesc al mănăstirii Bisericani, constituind fără îndoială un fapt real, ce aminteşte parcă întîlnirea legendară a părintelui lui Rareş, Ştefan cel Mare, cu Daniil sihastru, în împrejurări cel puţin la fel de dramatice: „şi viind pe la mănăstirea Bistriţii, au apucat pe un picior de deal, care se zice Piciorul lui Petru-Vodă pînă în zioa de astăz, şi au eşit la mănăstirea Bisericanii, şi au găsit pe stareţul Iosif şi cu alţi călugări...". Aceeaşi idee interesantă a *planului de revenire în domnie, care apare în hrisovul acordat Bistriţei, e înregistrată şi de tradiţia de la Bisericani*, Rareş făgăduind că dacă va fi „ca să mai vie el D<o>mn în Moldova, va mai zidi şi va mai întări biserica" [62].

Drumul urmat de Petru Rareş peste Carpaţi n-a fost pînă acum reconstituit. Domnul pribeag n-a urmat una din trecătorile sau rutele

---

[58] Act din 1546 <martie—septembrie 3> (*Moldova în epoca feudalizmului*, I, Chişinău, 1961, p. 53, original slav; *DIR*, A, XVI, 1 , p. 609—610, traducere din sec. XIX). Actul este autentic: cf. L. Şimanschi, *Autenticitatea şi datarea unor acte publicate în „Documente privind istoria României"*, în „Anuar" — Iaşi, I, (1964), p. 92—93.

[59] *Cronicile slavo-române*, p. 99; Ureche, *op. cit.*, p. 144; Verancius, *op. cit.*, p. 166—167.

[60] *Cronicile slavo-române*, p. 100; Ureche, *op. cit.*, p. 144.

[61] N. Costin, *op. cit.*, p. 162. Observăm că ştirea nu apare în celelalte cronici ale vremii, fiind luată după tradiţia care a inspirat şi pomelnicul românesc al mănăstirii Bisericani. Pentru istoria acestei mănăstiri şi existenţa în prima jumătate a secolului al XVI-lea a stareţului Iosif, cf. Dinu C. Giurescu, *Bisericani-ctitorie a epocii ui Ştefan cel Mare?*, SCIA, VIII (1961), nr. 1, p. 222—228.

[62] N. Iorga, *Pomelnicul românesc al mănăstirii Bisericani*, în *Studii şi documente*, XVI, p. 235.

folosite de obicei în veacul al XVI-lea [63]. „... Şi m-am despărţit de ei — mărturiseşte însuşi Rareş în hrisovul acordat călugărilor de la Bistriţa în 1546 — şi am trecut pe drumurile pustii şi ascunse (sau ale Iaşilor)" [64], adică ale arcaşilor-străjeri de la hotare [65]. *Cronica lui Macarie* afirmă că „a ajuns în nişte locuri prăpăstioase şi abrupte şi văi păduroase şi, neputînd străbate, a lăsat acolo şi pe calul său iubit ...". După şase zile de rătăciri a fost găsit de nişte pescari localnici, pe un oarecare pîrîu care cobora spre Transilvania [66]. A. Verancsics menţionează că Rareş a înaintat „prin locuri neumblate, pe poteci ascunse ... în codrii întunecaţi şi în singurătăţile munţilor, încît nu mai ştia de locul unde se află", pierzîndu-şi calul de călărie şi cel ce purta ultimele sale lucruri. Rătăcind drumul a întîlnit abia după patru zile un secui, dintre cei trimişi de voievodul Ştefan Mailat, care, din tabăra de la Turia (lîngă Tîrgu Secuiesc), supraveghea trecătoarea Oituzului [67], cu poruncă să-l aducă la el [68]. Pomelnicul mănăstirii Bisericani precizează că Petru voievod: „au apucat pe apa Bistriţei în sus şi au găsit nişte păscari, şi s-au schimbat în haine proaste, şi s-au amestecat cu pescarii aciia", trecînd astfel în Transilvania [69].

În realitate, Rareş, n-a apucat calea firească spre nord-vest de-a-lungul Bistriţei, pentru a ieşi în „Drumul de Sus" (al Bistriţei sau Sucevei), de unde, prin pasul Rodnei, putea mai uşor ajunge la Ciceu, ci, desigur, temîndu-se de urmăritori, s-a grăbit să treacă în Transilvania. *Trecătoarea cu pereţii înalţi, strîmtorile, de care amintesc Macarie şi Grigore Ureche, sînt Cheile Bicazului.* Domnul fugar a urmat spre vest cursul pîrîului Bicaz, pe un drum dificil pînă aproape în vremea noastră, ocolit de oşti şi negustori în veacul al XVI-lea, a rătăcit, trecînd hotarul prin munţii Hăşmaşului şi Harghitei, pînă a întîlnit pescarii transilvăneni ori oşteanul secui trimis de voievodul Ştefan Mailat. Grigore Ureche şi pomelnicul mănăstirii Bisericani istorisesc pe larg întîlnirea lui Rareş cu pescarii şi felul cum aceştia, îmbrăcîndu-l în haine de ale lor, l-au călăuzit mai departe, ducîndu-l la casa unui nobil „carile au fostu avîndu priiteşug mare cu Pătru Vodă". Aici, întîlnind un aprod al său şi gătindu-i-se un

---

[63] Pentru trecătorile din Carpaţii răsăriteni, cf. P. Binder, *Din geografia istorică a pasurilor din Carpaţii Orientali*, „File de istorie", III, Muzeul de istorie Bistriţa, 1974, p. 324—332, care însă nu aminteşte nimic despre drumul urmat de Petru Rareş peste Carpaţi în 1538.

[64] *Moldova în epoca feudalizmului*, I, p. 51, 53.

[65] Pentru înţelesul „ascuns" al cuvîntului slavon din original, cf. L. Şimanschi, *op. cit.*, p. 93; pentru sensul iaşi (eşi) = arcaşi,cf. C. Cihodaru, *Începuturile vieţii orăşeneşti în Iaşi*, în „Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza", istorie, XVII (1971), fasc. 1, p. 42 şi n. 62; I. Caproşu, D. Bădărău, *Iaşii vechilor zidiri pînă la 1821*, Iaşi, 1974, p. 29—30.

[66] *Cronicile slavo-române*, p. 100. Aceeaşi relatare şi la Ureche, *op. cit.*, p. 144; N. Costin, *op. cit.*, p. 162—163; Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei*, III, Bucureşti, 1859, p. 47, n. 1.

[67] *Hurmuzaki*, II, 4, p. 169, nr. XCVI; XV, 1, p. 380, nr. DCCVXVI; Ciorănescu, *op. cit.*, p. 27. Ioan Zápolya se temea ca oştile lui Soliman să nu intre pe la Oituz în Transilvania (Verancius, *op. cit.*, p. 170).

[68] Verancius, *op. cit.*, p. 167—168; cf. şi N. Isthvanfi, *Historia de rebus ungaricis libri XXXIV*, Viena — Praga, 1758, p. 137.

[69] N. Iorga, *op. cit.*, p. 235.

„leagăn" cu cai şi o escortă de 12 oşteni, porni spre reşedinţa altui nobil, care, încredinţîndu-i trăsura sa cu şase cai, îl scăpă de straja care-i luase urma [70]. Este greu de crezut însă, că „pescarii localnici" (Macarie) sau secuii [71], cărora oşteanul de acelaşi neam al lui Mailat le-a încredinţat pe Rareş (A. Verancsics), l-au condus pe domn pînă la cetatea Ciceului din comitatul Solnocu Interior, cum afirmă în continuare cei doi autori amintiţi. *Probabil* ei l-au călăuzit la localitatea Ciceu din Scaunu Ciucului [72] (la nord de Miercurea Ciuc) pe drumul spre Odorheiu Secuiesc, unde va fi fost poate reşedinţa unuia din fruntaşii secui, amintiţi de Ureche, care l-au ajutat pe Rareş să scape mai departe. Potrivirea de nume între cele două localităţi ar explica afirmaţia lui Macarie şi Verancsics, altfel greu de admis.

Dealtminteri, la 26 septembrie 1538, într-o joi de dimineaţă, Petru Rareş sosi la Odorheiu Secuiesc neştiut decît de un „nobil din Ciuc" (probabil un primpil sau fruntaş secui), care-l însoţea şi care înştiinţă despre aceasta pe judele oraşului. A fost primit şi ospătat de Bernard Tamásy [73], judele Thomas Kapecy dîndu-i vin din pivniţa sa. În zorii zilei următoare, judele îl îndrumă spre cetatea Ciceu, avertizînd însă în aceeaşi zi pe judele bistriţean asupra destinaţiei lui Petru Rareş [74]. Bernard Tamásy este desigur acel „boiarin ungurescu — amintit de Grigore Ureche —, ce şi acela era priieten lui Pătru vodă, carile dacă l-au văzut, cu dragoste l-au priimitu şi l-au ospătatu. Şi îndată i-au gătitu leagănu cu 6 cai..." [75]. Dealtfel, cîteva luni după reluarea domniei, la 25 iulie 1541, din tabăra de la Făgăraş, Petru Rareş va lua *in tutellam nostram* oraşul Odorhei, hotărînd ca nimeni din oamenii săi sau altcineva să nu-l supere cu foc, cu sabie sau fier [76], desigur în amintirea felului cum a fost primit în vremea cînd era un biet fugar.

În „leagănul" cu şase cai al judelui, Rareş călători din zorii zilei de 27 septembrie pînă a doua zi. Şi astfel, „sîmbătă în răsărita soarelui, septemvrie 28 de zile, au întratu Pătru vodă în cetatea Ciceului şi au închis porţile" [77]. Aici îl întîmpină doamna sa Elena-Ecaterina Brancovici, cu copiii Iliaş, Ştefan şi Roxanda, cărora regele Ferdinand le îngăduise să se adăpostească în Transilvania [78].

---

[70] Ureche, *op. cit.*, p. 144—145; N. Iorga, *loc. cit.*; cf. şi N. Costin, *op. cit.*, p. 163.

[71] Dacă nu cumva pescarii vor fi fost tocmai secuii.

[72] Lîngă comună, pe un vîrf de stîncă, era un mic castel, ale cărui ruine se văd şi astăzi (Orbán B., *A székelyföld leírása) (Descrierea ţinutului secuiesc)*, II, Budapesta, 1869, p. 60—61; V. Vătăşianu, *Istoria artei*, I, p. 277—278).

[73] Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 292.

[74] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 380, nr. DCCXVII; cf. şi Ursu, *op. cit.*, p. 163, n. 84 (act inedit); Iorga, *Doc. Bistriţei*, I, p. XXXII; idem, *Acte româneşti din Ardeal privitoare în cea mai mare parte a legăturile secuilor cu Moldova*, BCI, II (1916), p. 188.

[75] Ureche, *op. cit.*, p. 145.

[76] *Székely oklevéltár (Documente secuieşti)*, ed. Szabó Károly, II, Cluj, 1876, p. 69.

[77] Ureche, *loc. cit.*; 28 septembrie 1538 cade într-adevăr într-o sîmbătă; aceeaşi dată şi la Macarie *(Cronicile slavo-române*, p. 100).

[78] Ureche, *loc. cit.*; W. Bethlen, *Historia de rebus Transylvanicis*, I, Sibiu, 1782, p. 266; Veress, *Documente*, I, p. 15.

Între timp însă, judele bistrițean Thomas Zweh (Zeweh), anunțat, cum s-a văzut, de cel din Odorhei despre destinația lui Rareș, s-a grăbit la rîndul său să-l înștiințeze pe Ioan Zápolya, care se afla cu oaste numeroasă [79] în apropiere, la Cluj, întrebîndu-l dacă trebuie să se prezinte înaintea domnului, în cazul cînd acesta l-ar chema. Tot el probabil, dacă nu cumva Anastasie episcopul de Vad, cum vom vedea mai jos, a trimis știrea sosirii lui Rareș și la Suceava, unde Mihul hatmanul auzise la 29 septembrie că fostul domn a venit la Ciceu (deci a doua zi după eveniment), întrebînd pe jude despre soarta jupînesei sale, pe care o trimise peste munți „tot după povața lui Petru voievod" [80].

La 1 octombrie 1538, Ioan Zápolya promite răspuns judelui bistrițean prin vistierul său, G. Martinuzzi [81]. Pînă la aceea dată, regele își perfectase planul de a pune mîna pe cetățile din Transilvania ale lui Rareș, de a-l captura pe acesta, executînd în același timp porunca lui Soliman, și stabilind totodată relații bune cu noul domn al Moldovei, Ștefan Lăcustă [82]. Zápolya mergea pe linia stabilită de dieta de la Cluj din 17 septembrie 1538, care hotărîse să impună la dare posesiunile lui Petru : Ciceul și Cetatea de Baltă, împreună cu toți oamenii lor [83].

Cu 12 000 de curteni și mercenari [84], din oastea adunată de Zápolya pentru a face față unei eventuale pătrunderi otomane în Transilvania, episcopul Martinuzzi, vistierul și consilierul regelui, împreună cu Emeric Balassa, voievodul Transilvaniei, poposind la 5 octombrie 1538 în tabără la Reteg, la sud de Ciceu [85], au înaintat, două zile mai tîrziu, pînă sub zidurile puternice, apărate și de mlaștini, ale cetății lui Rareș [86]. Se zvonea stăruitor că regele Ioan Zápolya vroia să-l prindă pe domn pentru a-l preda sultanului [87].

După relatarea contemporană a lui Paul Giovio, asediul Ciceului ar fi durat peste patru luni, asediații fiind bine aprovizionați, iar „curajul nu scăzuse cîtuși de puțin în pieptul lui Petru-vodă, decis a se apăra cu vitejie pînă la ultima picătură de sînge" [88]. În realitate, Petru Rareș a rămas păzit (nu asediat) în cetate, pînă spre sfîrșitul anului 1538 [89], dar

[79] *Cronica lui Hieronymus Ostermayer*, în *Quellen*, IV (1903), p. 502.

[80] Tocilescu, *534 documente*, p. 539.

[81] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 381, nr. DCCXVIII.

[82] Verancius, *op. cit.*, p. 173 ; *Relațiunea lui Giovio*, p. 38.

[83] *Hurmuzaki*, II, 4, p. 173—174, nr. XCIX.

[84] Ciorănescu, *op. cit.*, p. 29 ; Veress *Acta et epistolae*, I, p. 291.

[85] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 381, nr. DCCXIX.

[86] „*Quod Castrum ... est in maximis palludibus, fortissimum in bene muratum*" (*ibidem*, II, 1, p. 200, nr. CLV).

[87] Ciorănescu, *loc. cit.* ; *Hurmuzaki*, II, 1, p. 200, nr. CLV, II, 4, p. 164, nr. XCI ; Veress, *op. cit.*, I, p. 291.

[88] *Relațiunea lui Giovio*, p. 38.

[89] Informații din octombrie — decembrie 1538 (*Hurmuzaki*, II, 1, p. 202, nr. CLVII ; II, 4, p. 167 ; nr. XCIV ; XI, p. 37, nr. XLVIII ; Veress, *op. cit.*, I, p. 294). La 21 februarie 1539, F. Mignanelli, nunțiul apostolic la Viena, scrie — exagerînd — că Petru era în mîinile lui Zápolya, care îi cere 200 000 de ducați, după care se pregătește să-l omoare (*Hurmuzaki*, II, 4, p. 189, nr. CII).

predarea cetății a avut loc chiar în octombrie, căci domnul — după mărturia lui Verancsics, care a stat de vorbă cu el mai tîrziu — „se învoi fără vreo dificultate, închinînd Ciceul și încredințîndu-se pe sine bunăvoinței regelui". Faptul a fost determinat nu atît de lipsa de perspectivă a unei rezistențe și de bunăvoința manifestată de Zápolya în cadrul tratativelor purtate de consilierul și comandantul său, Martinuzzi, împreună cu I. Kállay și Baltazar Balassa [90], cît mai ales din pricina trădării plănuită de pîrcălabul cetății, Simion Dracșin.

Trădarea pîrcălabului, care după cronicile interne, confirmate întocmai de relatări externe din aceea vreme [91], urmărea să-l ucidă pe Rareș, iar capul să i-l trimită lui Ștefan Lăcustă, a fost pregătită ca urmare a uneltirilor episcopului Anastasie de Vad. Acesta a luat legătura la Suceava cu Mihu hatmanul, pîrcălabul Sucevei, principalul trădător al lui Rareș, care l-a înștiințat despre aceasta pe Ștefan Lăcustă. Noul domn s-a grăbit să-i scrie la 11 octombrie <1538> episcopului Anastasie, propunîndu-i să acționeze împreună cu Simion pîrcălabul împotriva lui Rareș [92]. Iar două săptămîni mai tîrziu pîrgarului Bistriței, vestindu-l că urmărirea lui Petru Rareș se face „în slujba cinstitului domn a împăratului (Soliman Magnificul — C.R.) și în slujba crăiască (a lui I. Zápolya — C.R.) și a noastră" [93]. Între timp se adresase, fără succes însă și lui Hîra fost chelar, omul de încredere al lui Rareș, chemîndu-l în Moldova [94].

Despre uneltirile care urmăreau predarea cetății Ciceului lui Ștefan Lăcustă, Martinuzzi și voievodul Emeric Balassa erau informați înaintea lui Petru Rareș, desigur din relatările unor trimiși moldoveni ai noului voievod, capturați de bistrițeni [95], care se îndreptau spre trădătorii din Ciceu. Graba cu care Martinuzzi și Balassa au început asediul cetății, la 7 octombrie 1538, măsurile aspre de pază, cu care au înconjurat-o, pentru ca nici un moldovean trimis de Ștefan Lăcustă să nu se strecoare în ea [96], poruncile aspre adresate bistrițenilor în legătură cu necesitatea întăririi pazei hotarului spre Moldova [97], dovedesc, fapt confirmat de Verancsics [98] și de relatări extern [99], că Ioan Zápolya urmărea să pună mîna pe Ciceu, înaintea lui Ștefan Lăcustă, susținut de sultan.

---

[90] Verancius, *op. cit.*, p. 173; Veress, *op. cit.*, I, p. 292—293.

[91] *Cronicile slavo-romåne*, p. 100; Ureche, *op. cit.*, p. 146—147; N. Costin, *op. cit.*, p. 165; Veress, *op. cit.*, I, p. 292, 293. Un ecou deformat al complotului, în *Relațiunea ui Giovio*, p. 38.

[92] Tocilescu, *op. cit.*, p. 521—522; Nicolaescu, *Documente slavo-române*, p. 169—170 (din eroare atribuie actele lui Ștefan cel Tînăr).

[93] Scrisoare din 25 octombrie <1538> (Tocilescu, *op. cit.*, p. 522; Nicolaescu, *op. cit.*, p. 172—173).

[94] Tocilescu, *loc. cit.*; Nicolaescu, *op. cit.*, p. 182.

[95] Un astfel de trimis ar putea fi Luca Moldoveanul, a cărui eliberare de către bistrițeni o cere Ioan Zápolya la 20 noiembrie 1538, cînd lucrurile se liniștiseră (*Hurmuzaki*, XV, 1, p. 382, nr. DCCXXI).

[96] Veress, *op. cit.*, I, p. 292.

[97] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 381, nr. DCCXIX

[98] Verancius, *op. cit.*, p. 173.

[99] Veress, *op. cit.*, I, p. 293.

Cronicile interne plasează corect complotul pîrcălabului Simion şi al vlădicăi Anastasie înaintea asediului, cu care prilej a fost descoperit şi de Rareş. Domnul însuşi va relata mai tîrziu că planul complotiştilor era ca : „în ziua înconjurării cetăţii, pîrcălabul, fără cea mai mică îndoială sau era să-l omoare <pentru a dobînd> bunăvoinţa noului voievod, ori să-l trimită <la acesta> legat împreună cu soţia şi copii" [100]. Descoperiţi ei n-au fost însă executaţi, ci voievodul „ia scos afară cu meşteşug şi a predat cetatea în păstrarea ungurilor" [101]. Într-adevăr, episcopul Anastasie de Vad s-a refugiat în Moldova la mănăstirea Putna, unde se afla încă la 13 iunie 1539 [102].

La cîteva zile după predarea Ciceului, s-a închinat lui Zápolya şi Cetatea de Baltă [103].

Petru Rareş a rămas mai departe la Ciceu, sub „protecţia" unei garnizoane regale [104], în frunte cu castelanul Cristofor Nágy [105], sperînd poate să revină în Moldova, unde se prevedea că locuitorii nu-l vor mai tolera pe Ştefan Lăcustă, care era ca un „turc" [106].

În decembrie 1538 — ianuari 1539 Rareş se ocupă de lămurirea cazului bistriţeanului Wolfgang Forster (Vorster), pe care-l executase după o pîră în 1536 [107]; la 15 decembrie 1538 anunţînd pe judele Bistriţei că a închis la Ciceu pe „trădătorul nostru" Ioan diacul, care jucase un rol şi în cazul amintit [108]. Nu numai că Rareş dispune de dreptul de justiţie la Ciceu, dar la 29 ianuarie 1539, se deplasează la Turda [109] fără nici o piedică. Iar oraşul Bistriţa îi plăteşte cens din dispoziţia regelui [110]. Desigur aşadar, că Grigore Ureche exagerează vexaţiunile la care era supus domnul de către oamenii lui Zápolya, îndeosebi de către „domnul Ardealului", Ştefan Mailat [111], cu atît mai mult, cu cît acesta din urmă nu se mai bucura de încrederea regelui.

La începutul lui noiembrie 1538 Rareş întreţine legături cu regele polon Sigismund I [112], iar în februarie 1539, la Viena se ştia că a cerut

[100] Verancius, *op. cit.*, p. 173.

[101] *Cronicile slavo-române*, p. 100; Ureche, *op. cit.*, p. 146—147.

[102] *DIR*, A, XVI, 1, p. 392. Dă 200 de galbeni pe an pentru pomeniri.

[103] Verancius, *op. cit.*, p. 173; înainte de 11 noiembrie 1538, cînd ştirea predării era cunoscută la Viena (Veress, *op. cit.*, I, p. 294). Cetatea de Baltă a fost preluată de Baltazar Bornemissa (H. Ostermayer, *Chronik, 1520—1561*, în *Deutsche Fundgruben des Geschichte Siebenbürgens*, I, Cluj, 1839, p. 27).

[104] *Relaţiunea lui Giovio*, p. 39.

[105] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 397—398, nr. DCCLII.

[106] *Ibidem*, XI, p. 37, nr. XLVIII.

[107] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 373, nr. DCCIII, p. 387, nr. DCCXXXI; Veress, *op. cit.*, I, p. 288—289.

[108] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 382—384, nr. DCCXXII—DCCXXVI; cf. şi Iorga, *Doc. Bistriţei*, I, p. XXXIV. Un alt Ioan diacul, solul lui Ştefan Lăcustă, era primit de Ferdinand I la 22 decembrie 1540 (*Hurmuzaki*, II, 1, p. 214, nr. CLXXI).

[109] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 384, nr. DCCXXVI.

[110] Veress, *op. cit.*, I, p. 300.

[111] Ureche, *op. cit.*, p. 147.

[112] Relatarea contemporană a lui S. Górski (Simionescu, *op. cit.*, p. 236).

regelui Ioan Zápolya 3 000 de călăreţi pentru a redobîndi Moldova, a cărei locuitori erau nemulţumiţi de domnul impus de turci [113].

Deşi soarta sa, inclusiv asediul Ciceului, era binecunoscută în Spania, la Toledo, reşedinţa lui Carol Quintul, înainte de 23 octombrie 1538 [114], împăratul n-a ezitat să trimită la 7 noiembrie acelaşi an pe arhiepiscopul de Lund, la Petru Rareş [115]. Trecînd însă pe la curtea lui Ioan Zápolya, şi apoi probabil pe la Viena, trimisul lui Carol Quintul n-a mai luat, se pare, legătura cu Petru Rareş [116].

Departe de a se resemna cu situaţia de pribeag, fostul domn al Moldovei desfăşoară în anii 1539 — 1540 o intensă activitate diplomatică pentru redobîndirea domniei. Avea dealtfel, credem, partizani în Moldova, chiar dintre boierii apropiaţi de Ştefan Lăcustă. Astfel, Petru Vartic, „*marsalco* (mareşal = postelnic [117] — C.R.) *curiae vaivodae Moldaviae*", trimis de Ştefan în iulie 1539 la curtea lui Sigismund I şi de aici prin mijlocirea lui Ieronim Laski la Ferdinand I [118], a vorbit înaintea celui din urmă, se pare, mai mult despre interesele lui Petru Rareş. Fapt este că în salvconductul de înapoiere acordat de Ferdinand la 5 august 1539, el apare dintr-o eroare semnificativă a cancelariei regale, drept trimis al lui Petru Rareş ! *(„Internuntium Spectabilis et Magnifici Petri Wayvodae Moldaviae")* [119]. Numai credinţa faţă de Rareş, în vremea pribegiei, ar explica dealtfel numirea de către acesta a lui Petru Vartic, un apropiat, în fapt, al lui Ştefan Lăcustă, ca portar de Suceava, în locul lui Mihul hatmanul, la 11 martie 1541 [120], după redobîndirea domniei.

Dar eforturile lui Rareş de a se înţelege cu Ioan Zápolya, cu Ferdinand I sau cu Sigismund I [121] i-au întărit convingerea că nu putea fi vorba de revenirea în Moldova cu ajutorul acestora. Singura modalitate de a-şi redobîndi scaunul rămînea sprijinul sultanului, care în acel moment controla direct, ca urmare a campaniei din 1538, situaţia internă. În februarie 1539, la curtea de la Viena se afirma că „Stefan Lăcustă nu reprezintă

---

[113] Regele însă a refuzat să-i dea acest ajutor (Veress, *op. cit.*, I, p. 296).

[114] *Ibidem*, p. 290—291.

[115] *Hurmuzaki*, II, 1, p. 204, nr. CLX; Al. Ciorănescu, *Petru Rareş şi politica orientală a lui Carol Quintul*, AR, MSI, III, t, XVII (1936), p. 255, crede că episcopul de Lund aducea şi o scrisoare lui Petru Rareş, dar lasă să se înţeleagă că împăratul Carol Quintul nu cunoştea soarta domnului şi misiunea episcopului întîrziase, nemaigăsindu-l pe Rareş în Moldova. În realitate solul lui Carol Quintul trebuia să ia legătura cu pribeagul domn.

[116] La 1 februarie 1539, se vorbea despre el la Viena (Veress, *op. cit.*, I, p. 296); cf. şi *Hurmuzaki*, II, 4, p. 210, nr. CXVII.

[117] „*Postelnic mare* adică mareşal", explică Miron Costin echivalenţa acestor termeni (*Poema polonă*, în *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 238). N. Iorga redă pe mareşal prin vornic, crezînd că în 1540 Petru Vartic era „vornicul Ţării Moldovei" (*Scrisori*, p. 27); cf. şi Ciurea, *Relaţiile externe*, p. 15, care afirmă că Petru Vartic era „vornic, portar de Suceava".

[118] Veress, *op. cit.*, I, p. 299; *Hurmuzaki*, II, 1, p. 206—207, nr. CLXIII. La 22 octombrie 1539, Laski l-a întîlnit din nou pe Vartic la curtea de la Hîrlău (*Călători străini*, I, p. 236).

[119] *Hurmuzaki*, II, 1, p. 208, nr. CLXV.

[120] Iorga, *Studii istorice*, p. 348.

[121] Relaţii ale lui Rareş cu Braşovul ar rezulta din socotelile oraşului, sub 24 iunie 1539 (*Hurmuzaki*, II, 4, p. 205, nr. CXVI).

nimic. Sultanul stăpînește în Moldova" (*„Sandrinus nihil est; Turca habet et tenet Moldavia"*), unde se află 7 000 — 8 000 de călăreți turci [122]. Totodată, turcii încep refacerea și întărirea cetății Tighina [123], iar o relatare poloneză de la 1 ianuarie 1539 amintea că Soliman a numit sangiaci în cetățile Soroca și Bar (!) și că Ștefan Lăcustă a ridicat clopotele de la „toate" ! bisericile și mănăstirile pentru a le transforma în tunuri, astfel ca poporul să-și părăsească credința — ceea ce constituie o exagerare evidentă —, iar Suceava e plină de turci [124].

Intenția lui Rareș de a se adresa puternicului Soliman nu constituia o simplă aventură. Încă din 1539, Ioan Zápolya bănuia că sultanul, care-l chema pe Rareș la Poartă, urmărește să-i redea domnia [125]. La începutul anului 1540, presiunile exercitate de Soliman asupra lui Zápolya sporesc, dar regele nu se grăbește să-l trimită pe Rareș la Constantinopol [126]. Din scrisorile adresate din Buda și Alba Iulia de A. Verancsics fratelui său, în februarie — martie 1540, răzbate teama cercurilor din jurul lui Zápolya, și poate chiar a regelui, față de perspectiva revenirii lui Petru Rareș la domnie, mergînd pînă acolo încît „Părerea unora era să-i dea venin pentru a-i grăbi moartea" [127].

Asupra plecării lui Petru Rareș la Constantinopol, ca și asupra factorilor care au determinat-o informațiile izvoarelor sînt însă divergente, evenimentul fiind relatat chiar de domnitor sau de cei din anturajul său în mod diferit. În genere, se disting două păreri. După una din ele, Rareș a fost *predat* de Ioan Zápolya sultanului. Încă de la 22 octombrie 1539, Ieronim Laski, în trecere prin Moldova, era anunțat din Transilvania că Petru Rareș trebuie să fie curînd predat de Zápolya lui Soliman, o dată cu mari daruri, pentru a dobîndi bunăvoința acestuia [128]. Știrea predării lui Rareș de către Zápolya în mîinile turcilor era înregistrată și de ambasadorii englezi din Veneția și Flandra în ianuarie și, respectiv aprilie 1540 [129]. La Veneția se vorbea în același an că Petru voievod a fost condus în Turcia „ca un prizonier" (*chome prisonier*); apoi s-a înțeles că oamenii lui Zápolya l-au escortat pînă la Dunăre; Rareș avea pînă la 40 de călăreți ai săi, iar dincolo de Dunăre îl așteptau mulți călăreți turci pentru a-l însoți [130]. Unele cronici au reluat mai tîrziu, simplist, ideea capturării lui Petru de către Zápolya și a trimiterii lui la Constantinopol [131]. Domnul însuși va

---

[122] Veress, *op. cit.*, I, p. 297.

[123] *Ibidem; Hurmuzaki*, II, 4, p. 199—200, nr. CXIII. Sultanul promițînd să-i restituie Tighina, în 1540, Rareș s-a angajat „să plătească pentru zidirea cetății Tighina 10 000 de zloți" (Iorga, *op. cit.*, p. 349).

[124] Veress, *Documente*, I, p. 18; cf. și N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, p. 391.

[125] *Hurmuzaki*, II, 4, p. 200, nr. CXIV.

[126] *Ibidem*, p. 210—212, nr. CXVII—CXVIII, p. 216, nr. CXXII.

[127] *Ibidem*, p. 211, nr. CXVIII. Se afirma că ar fi bine ca soția și fii domnului să fie ținuți la Ciceu sub pază, cf. și p. 213, nr. CXIX.

[128] *Călători străini*, I, p. 236.

[129] E. D. Tappe, *Documents concerning Rumanian History (1427—1601)*, Londra—Paris, 1964, p. 31.

[130] Cioränescu, *Documente*, p. 34.

[131] Cf. W. Bethlen, *op. cit.*, I, p. 269.

afirma în 1542, prin glasul trimişilor săi la dieta de la Tîrgu Mureş că „după sfatul său (a lui G. Martinuzzi — C.R.) regele Ioan m-a trimis prins sultanului, dar cu ajutorul lui Dumnezeu, maiestatea sa m-a iertat ...”[132]. Nu este exclus ca Martinuzzi să fi sfătuit în acest sens pe rege, dar afirmaţia din 1542 a domnului încearcă desigur să justifice lumii creştine, spre care se orienta, natura legăturilor sale cu sultanul, care îi acordase din nou domnia şi totodată să incrimineze pe atotputernicul Martinuzzi, care refuza să-i redea posesiunile din Transilvania. Iar Zápolya, cum rezultă şi din scrisorile amintite ale lui Anton Verancsics, n-avea nici un interes să-l trimită pe Rareş sultanului în perspectiva reluării domniei, fapt care nu-i convenea, ci dorea să-l reţină în Transilvania sub supravegherea sa[133].

Mult mai plauzibilă este cea de-a doua părere, după care domnul însuşi s-a adresat sultanului, înţelegînd că lumea creştină nu-l va ajuta, iar situaţia din Moldova îi este favorabilă. În acest sens pot fi citate, cu mai mult temei, chiar cuvintele sale adresate la 25 mai 1541 regelui polon, într-o scrisoare inedită: „*După ce însă am luat seama că ni se întîmplă atît de multe şi mari nenorociri, ne-am plecat capul la preaputernicul cezar al turcilor...*”[134]. Un an mai tîrziu solii săi îi purtau cuvintele şi către cneazul Moscovei, pe care îl informa că din Transilvania „... s-a dus să se închine sultanului turcesc ca să-i înapoieze domnia în Moldova”[135].

Desigur, cum rezultă din întreaga sa politică procreştină dusă în cea de-a doua domnie, din stăruinţele depuse în această vreme pentru a determina la acţiune coaliţia antiotomană. *Petru Rareş n-a urmărit, plecînd la Constantinopol, o apropiere reală de Poartă*, ci aşa cum apare şi în relatarea integrală a soliei către Moscova, doar un mijloc de a redobîndi domnia într-un moment cînd regele polonez, singurul care-l putea ajuta eficient, îi era ostil. Moldova constituia pentru Rareş singura bază sigură pentru continuarea luptei antiotomane şi pentru redobîndirea ei nu s-a dat în lături de la călătoria plină de riscuri la Constantinopol.

Izvoarele şi tradiţia internă confirmă relatările documentare ale lui Verancsics despre opoziţia lui Ioan Zápolya faţă de plecarea lui Rareş la Poartă, domnul trebuind să se adreseze pe ascuns sultanului. După contemporanul său, episcopul Macarie, Rareş: „a trimis singur stăpînitorului turcesc o scrisoare pe ascuns ... cerînd ajutor de la dînsul ...” [136]. Grigore Ureche arată chiar mijlocul prin care domnul a izbutit să trimită din Ciceu o „carte sîrbească” scrisă şi pecetluită de soţia sa, Elena Despotovna, prin care cerea sultanului să poruncească lui Zápolya „ca să-l sloboadă din ţară, să meargă la împărăţie ... Iar Pătru vodă o

132 *Hurmuzaki*, II, 4, p. 285, nr. CLV.

133 Ursu, *Petru Rareş*, p. 60, presupune că Zápolya se temea ca Rareş să nu dea pe faţă la Constantinopol uneltirile sale împotriva sultanului.

134 Biblioteka Narodowa, Varşovia, *Teki Górskiego*, t. 22, 2642, k.20.

135 P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 7.

136 *Cronicile slavo-române*, p. 101.

au slobozit-o pre o zebrea din cetate, de sus, şi au căzut jos, dinafară, lîngă zidul cetăţii. Şi décii au chiematu pre o slugă a sa credincioasă, ce era sîrbu şi i-au arătat cartea şi i-au zis în taină să o ia şi să o ducă la mîna împăratului". În acelaşi sens cu relatările lui Verancsics, cronicarul moldovean afirmă că, de asemenea, numai la a şaptea poruncă a sultanului a acceptat Zápolya să îngăduie plecarea lui Rareş la Poartă, căci: „ungurii nici într-un chip n-au vrut să-l lase, dîndu-i vină că ţiind scaunul la Moldova, multă asupreală au avut de cîtră însul "[137]. Faptele sînt prezentate la fel şi de către cronicarii Ion Neculce (care foloseşte şi tradiţia [138]) şi Radu Popescu [139]. Iniţiativa curajoasă a lui Rareş de a-şi redobîndi domnia tocmai cu sprijinul marelui său inamic e inserată şi în pomelnicul românesc al mănăstirii Bisericani [140], ca şi în cronicile ungureşti [141] şi sîrbeşti [142]. Cît despre zvonurile înregistrate de Paul Giovio, după care Zápolya ar fi fost favorabil lui Rareş, refuzînd mai întîi să-l extrădeze pe baza „dreptului ginţilor", pentru ca apoi, constrîns de sultan, să-l trimită la Poartă „în calitate de ambasador al său şi însoţit de o suită onorifică" [143], ele nu au o bază reală, fiind chiar infirmate de izvoarele amintite mai sus, referitoare la ostilitatea regelui faţă de domnul român.

Trimiterea scrisorii lui Rareş la Poartă şi poruncile adresate de sultan lui Zápolya, pentru a-l elibera, datează desigur din a doua jumătate a anului 1539, căci la 1 ianuarie 1540 Ioan Zápolya poruncea judelui bistriţean să încredinţeze 200 de florini (în aspri) lui Ioan Nágy de Timişoara, curteanul său, care-l va însoţi în Turcia pe voievodul Petru [144]. În legătură cu aceasta se pune problema, cînd a pornit Rareş spre Constantinopol? Grigore Ureche afirmă că Rareş a stat la Ciceu un an şi şase luni (septembrie 1538 — februarie 1540), pentru a preciza apoi că „au ieşit din Ciceu, în luna lui ghenarie (1540 — C.R.), într-o duminecă [145]". Contradicţia e în realitate numai aparentă, căci domnul s-a aflat *în Transilvania*, unde e atestat de documente pînă la începutul lui februarie 1540, tocmai un an şi şase luni. Plecarea sa din Ciceu a avut loc însă în ianuarie 1540, într-o duminică, cum mărturiseşte cronicarul, probabil ultima din acea lună (25 ianuarie 1540). Înaintînd prin Turda, unde se afla la 28 ianuarie 1540 [146], în aceeaşi zi a sosit la Alba Iulia, deplasîndu-se cu iuţeală. „*A trecut pe aici la 28 ianuarie* — scria Verancsics, chiar din Alba Iulia — *⟨fiind⟩, cum spun cei care l-au văzut, netulburat, neschimbat, vesel şi cu mare speranţă că va reveni*

---

[137] Ureche, *op. cit.*, p. 147—148.

[138] Adaugă precizarea că scrisoarea lui Rareş a fost adresată vizirului (Neculce, *O samă de cuvinte*, p. 13—14).

[139] Radu Popescu, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, ed. C.C. Grecescu, Bucureşti, Editura Academiei, 1963, p. 49.

[140] N. Iorga, *Studii şi documente*, XVI, p. 236.

[141] N. Isthvanfi, *op. cit.*, p. 138.

[142] *Letopiseţul de la Cetinje*: „S-a întors Petru voievodul către sultan şi atunci sultanul i-a redat ţara" (greşit plasat sub anul 1543): după Anca Iancu, *Ştiri despre români în izvoarele istoriografice sîrbeşti*, în *Studii istorice sud-est europene*, I, Bucureşti, 1974, p. 28.

[143] *Relaţiunea lui Giovio*, p. 39—40.

Fig. 12. — Anton Verancsics, gravură de epocă.

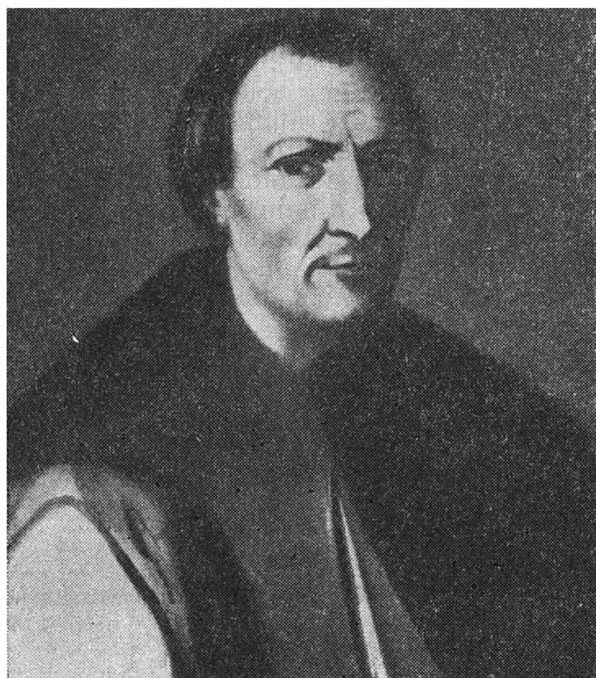

Fig. 13. — Paolo Giovio, tablou.

la domnie, nearătînd nimic din omul doborît sau lovit de soarta potrivnică" (subl. — C.R.). Duşman al lui Rareş, prepozitul de Alba Iulia, exprimînd dorinţa partizanilor lui Zápolya, exclama apoi, deconspirîndu-şi ura: „Să fi făcut cerul ca nelegiuitul şi necredinciosul valah să fi fost nimicit de muşcăturile fiarelor pe cînd rătăcea fugar prin pădure" [147], referindu-se la retragerea lui Rareş din septembrie 1538.

Dar acum, drumul domnului se desfăşura netulburat. La 2 februarie 1540 era la Caransebeş, scriind bistriţeanului Thomas Boldorffer (Waldorfer), „bunului nostru prieten" *(unsseren gutten Frayndt)*, să aibă grijă de nevoile familiei sale, dîndu-i nişte bani din cens *(Czyns)*, de asemenea să-i supravegheze caii. Cît despre sine, „ce va voi Dumnezeu", încheie voievodul [148], care se pregătea să intre în ţinuturile turceşti...

Cu toate că Soliman îi trimise un „hochim" (poruncă), „ca să meargă cu-ncredinţare, să nu se teamă" [149], acţiunea lui Petru Rareş era extrem de riscantă. Supărarea sultanului fusese atît de mare, încît înaintea campaniei din 1538 jurase „până nu va trece cu calul peste dînsul, să nu-l lase". După tradiţia culeasă de Neculce — desigur exagerată, esenţială fiind adversitatea sultanului — Soliman şi-ar fi îndeplinit jurămîntul [150].

Cunoscînd riscurile călătoriei şi ca o dovadă a ataşamentului său faţă de ţară, Rareş a luat cu sine la Constantinopol celebrul tetraevanghel de la Humor, pe care tatăl său îl dăruise mănăstirii la 1473, înaintea marilor sale bătălii cu forţele otomane, iar în 1538, de teama aceloraşi forţe, egumenul Paisie îl trimise la Ciceu, unde l-a aflat Rareş „şi luîndu-l la sine şi în mîinile sale, îl ţinu la sine cîtă vreme a petrecut în cetatea Ciceului. Iar cînd s-a dus în ţara turcească, îl luă iarăşi, îl luă cu sine şi la Tarigrad, şi păstră acolo în mîinile sale sfînta evanghelie" [151], din paginile căreia îl privea chipul luminos al marelui Ştefan.

Însoţitorii lui Rareş nu erau numeroşi. În afara servitorilor, între care un grec Toader (Teodor), trimis în iunie 1540 cu scrisori la Ciceu, s-a dovedit necinstit [152], pe lîngă domn sînt documentaţi secretarul Grigore Rosemberg de la Cotnari, care în iunie — septembrie 1540 scrie de la

---

144 *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 388, nr. DCCXXXII.

145 Ureche, *op. cit.*, p. 147—148.

146 Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 300; Ursu, *op. cit.*, p. 61, menţionează deci eronat că la 29 ianuarie 1541 Rareş era la Turda.

147 Scrisoarea lui A. Verancsics către regina Bona Sforza, din 24 martie 1540 *(Hurmuzaki*, II, 4, p. 220, nr. CXXV). Data cînd Rareş era la Alba Iulia: „V Kal. Februarii" = 28 ianuarie.

148 *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 388, nr. DCCXXXIII.

149 Ureche, *op. cit.*, p. 148.

150 Trecînd cu calul de trei ori peste Rareş, culcat în cîmp, sau aflat sub un pod (Neculce, *O samă de cuvinte*, p. 14).

151 La întoarcerea în ţară, Rareş dădu înapoi tetraevanghelul mănăstirii Humorului, cum mărturiseşte o însemnare cuprinsă în paginile acestuia (I. Bogdan, *Evangheliile de la Homor şi Voroneţ din 1473 şi 1550*, AAR, MSI, s. II, t. XXIX (1907), p. 649). Cf. şi actul din 25 septembrie 1656 (Arh. St. Bucureşti, *A. N.*, CL/10).

152 *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 393, nr. DCCXLIV; nici Rareş nu avea încredere în el *(ibidem*, p. 390—391, nr. DCCXXXVIII).

Constantinopol bistrițeanului Th. Waldorfer[153], și nobilul Ioan Nágy de Timișoara, trimis de Zápolya[154].

În luna martie, sau cel mult la începutul lui aprilie 1540, Petru Rareș, care părăsise Transilvania încă din februarie ajungînd în aceeași lună la Constantinopol[155], *a fost primit pentru întîia oară în audiență de sultan.* O interesantă relatare consemnată la 28 aprilie 1540 — activitatea domnului la Poartă nu a început cum se credea pînă acum abia din iunie[156] —, aduce precizări prețioase asupra întrevederii și relațiilor lui Rareș cu Soliman Magnificul. La 28 aprilie, la Viena a fost audiat Marcus Holackh, informator al lui Al. Thurzó (locțiitorul lui Ferdinand I), întors de la Constantinopol[157], unde urmărise acțiunile lui Petru Rareș. Prin intermediul relatării sale aflăm că domnul s-a plîns sultanului de atitudinea lui Zápolya, ceea ce acesta prevăzuse, încercînd, cum aminteam mai sus, să-l oprească pe Rareș de a merge la Poartă. Regele, afirma voievodul, nu a răspuns la cererile sale, ar fi urzit intrigi în Polonia, iar tezaurul său trimis la Ciceu[158] l-a interceptat, fără a-l preda sultanului. Învinuirile erau socotite grave, încît Zápolya a fost chemat la Constantinopol pentru a da explicații, Petru urmînd a fi reținut aici pînă la sosirea sa.

Soarta ulterioară a domnului nu era încă hotărîtă. Totuși în urma audienței la Soliman, la Constantinopol circula zvonul că, după ce-i iertase viața, sultanul îi va reda domnia, cînd diferendul său cu Zápolya va fi lămurit. „*Este aproape sigur* — declara Holackh, la 28 aprilie ! — *că el va fi repus în domnie într-un timp mai lung sau mai scurt*" (subln. — C.R.). În virtutea acestui fapt sultanul i-a și cerut bani și alte daruri[159].

Asigurat astfel, Rareș și-a îndreptat din nou gîndul spre familia rămasă în Transilvania amenințată de răzbunarea lui Ioan Zápolya. Un sol al său avertizează așadar pe rege că a fost primit *honestissime* de către Soliman și se va întoarce în scurt timp în Moldova, de unde Ștefan Lăcustă va fi chemat la Poartă. Îi cere totodată să înapoieze soției sale cetatea Ciceu, sau, dacă îi îngăduie să plece de acolo, orașul Bistrița să-i asigure locuința[160]. La 23 iunie 1540, frămîntat de aceeași grijă pentru soarta familiei, domnul scrie din Constantinopol judelui și sfatului bistrițean,

153 *Ibidem*, p. 391—393, nr. DCCXXXIX—DCCXL, DCCLIII.

154 Iorga, *Doc. Bistriței*, I , p. XXXIV.

155 *Hurmuzaki*, II, 4, p. 212, nr. CXIX, p. 216, nr. CXXII. Macarie afirmă că Petru a stat la Constantinopol timp de unsprezece luni *(Cronicile slavo-române*, p. 102), deci din februarie inclusiv, pînă în decembrie.

156 Iorga, *op. cit.*, I, p. XXXV : „La 23 iunie în fine, Petru era la Constantinopol" ; Ursu, *op. cit.*, p. 62 etc.

157 Ținînd seama că a fost audiat la Viena la 28 aprilie 1540, rezultă că M. Holackh trebuia să fi plecat din Constantinopol cel puțin la începutul lui aprilie, deci audiența lui Rareș la sultan a avut loc foarte probabil în martie 1540.

158 Și Ureche, *op. cit.*, p. 149, afirmă că Petru „avusése mai di mult avuțiia sa scoasă la Ciceu".

159 *Hurmuzaki*, II, 1, p. 212, nr. CLXIX.

160 *Ibidem*, II, 4, p. 225, nr. CXXVII. Solul a fost trimis de Rareș în perioada martie — 24 iunie 1540, cînd conținutul misiunii lui e relatat de A. Verancsics.

şi îndeosebi „bunului nostru prieten” Thomas Waldorfer : „să vă sîrguiţi şi să găsiţi cale, cu dumnealui judele şi sfatul, ca să aflaţi deplin cum îi merge doamnei noastre şi copiilor ... Şi ce veţi putea face bine ... tot va fi plătit...”. Relatările lui Holackh nu erau doar simple zvonuri, căci scrisoarea lui Rareş le confirmă. „Noi sîntem la Constantinopol, bine sănătoşi, slavă domnului, şi ţinuţi bine şi în cinste de măria sa împăratul şi de viziri; nu ne lipseşte nimic, slavă domnului. Dacă lucrul (redarea domniei — C.R.) zăboveşte, trebuie să fim cu răbdare ... *Nădăjduim în Dumnezeu că vom fi ce am fost, şi mai mult decît atîta* ... [161] (subln. — C.R.).

Moartea neaşteptată a lui Ioan Zápolya, în vîrstă de numai 53 de ani, la 22 iulie 1540, a înlăturat din calea domnului un inamic periculos în relaţiile cu Poarta. La 12 septembrie, Rareş scria din Constantinopol aceluiaşi Waldorfer în legătură cu familia sa, exprimîndu-şi din nou nădejdea că va obţine domnia [162]. Energica sa doamnă, Elena-Ecaterina, nu-l uitase, la rîndul ei trimiţîndu-i un inel de aur prin servitorul deja menţionat, Toader grecul, care însă însuşindu-şi-l împreună cu o sumă de bani rămase la Bistriţa.

Scrisorile optimiste ale lui Rareş nu lasă să se vadă greutăţile şi zbuciumul său din zilele pribegiei la Constantinopol. Banii şi darurile pretinse de sultan, despre care amintea M. Holackh încă din aprilie 1540, darurile făcute marelui vizir, albanezul Lufti paşa, — între care „două perle de mărimea perelor *(sic)* ... care apoi servira la cununia fiicei sultanului cu Rustan paşa —”, pentru a-i mijloci audienţa la Soliman [163] etc., au prilejuit domnului mari cheltuieli şi datorii. Numai o evreică din anturajul sultanei — dovadă a întinselor relaţii ale lui Rareş — i-a împrumutat 50 000 de florini [164]. În ianuarie 1542, deci un an după revenirea în Moldova, Petru Rareş relata regelui polonez că vistieria ţării e încă sleită de plata datoriilor prilejuite de reluarea domniei [165], motivîndu-şi astfel acţiunea „*Dacă nu aş fi plătit din averile mele pentru a redeveni domn, locul meu ar fi fost ocupat de un turc, ca la Buda; dar puţin mă interesează* (cheltuielile făcute — C.R.), *deoarece mi-am ocupat locul*” [166] (subln. — C.R.), salvînd ţara de pericolul transformării în paşalîc.

Dar în afara cheltuielilor ştim puţine lucruri despre încercările prin care a trecut domnul la Constantinopol. Paul Giovio, după ce descrie în cuvinte înflăcărate cuvîntarea lui Rareş înaintea sultanului, şi „entuziasmul” pe care l-a stîrnit, „ca un mare ostaş ce era” în inimile „ostăşeşti” ale turcilor, recunoaşte totuşi că sultanul „nici nu l-a condamnat, nici nu l-a iertat *(neque damnavit reum, neque penitus absolvit)*, trimiţîndu-l

---

[161] *Ibidem*, XV, 1, p. 390—391, nr. DCCXXXVIII; Iorga, *Scrisori*, p. 195—196. Rareş şi Gr. Rosemberg cer, totodată, bistriţenilor să îngrijească de caii domnului, îndeosebi de „Murgul” (Peyloo) pe care îl dorea şi Ştefan Mailat *(Hurmuzaki*, XV, 1, p. 393, nr. DCCXLIII, p. 394, nr. DCCXLV).

[162] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 392—393, nr. DCCXLII.

[163] *Relaţiunea lui Giovio*, p. 40.

[164] *Hurmuzaki*, II, 1, p. 215, nr. CLXXIV.

[165] *Ibidem*, supl. II, 1, p. 157—158, nr. LXXX.

[166] *Ibidem*, p. 157—159, nr. LXXX.

să locuiască între creştini, în cartierul genovez Pera (Galata) [167], ultima informaţie fiind confirmată şi de alte izvoare narative [168]. Aici ar fi ţinut „un fel de curte suverană" *(principalis aulae)*, cu numeroşi servitori, la care s-ar fi adunat mulţi nobili unguri, greci, negustori italieni şi chiar turci, atraşi de generozitatea domnului [169]. Acest tablou, care ar putea fi valabil pentru ultima perioadă a şederii lui Rareş la Constantinopol, trebuie privit cu tot atîta prudenţă, ca şi relatarea lui G. Reicherstorffer, de la polul opus, după care domnul ar fi pus „la aspră închisoare" stînd „legat mai multe luni" [170]. Este cert însă că în ianuarie 1542, scriind regelui polonez, Petru Rareş menţionează răstimpul scurs „de cînd am ieşit din închisoare" [171], referindu-se fie la închisoarea din turnul Galata, fie numind astfel metaforic şederea sa la Poartă. Aici se spunea că şi-a dat fiul drept ostatec [172], că a promis să-i supună pe secui şi pe saşi [173], toate mărturisind în esenţă eforturile sale pentru redobîndirea domniei.

Un ajutor neaşteptat i-a venit din Moldova, unde Ştefan Lăcustă a fost ucis de „o samă de boieri din curtea lui, anume Găneştii şi Arbureştii", în frunte cu albanezul Mihu hatmanul şi Trotuşan logofătul [174]. Boierii sau slugile lor l-au ucis în decembrie 1540, în timpul nopţii, în cetatea Sucevei, faptă a cărei amintire se păstra pînă în vremea lui Nicolae Costin [175].

Asasinarea sa şi ridicarea la domnie a lui Cornea a nemulţumit mult pe Soliman Magnificul. La Constantinopol s-a aflat foarte repede despre aceste evenimente, cum rezultă din relatarea de la 1540 a lui Iacob Wilamowski, solul polonez, abia întors de la Poartă, adresată hatmanului J. Tarnowski [176]. Sultanul tocmai pregătea campania în Ungaria şi „atîtea amestecături ce se făcuse în Ţara Moldovei" [177] constituiau o ameninţare pentru planurile sale strategice. În plus, Alexandru Cornea fusese ales fără înştiinţarea sa. Ca atare, solii noului domn şi ai boierilor din jurul său au fost „rău primiţi" la Constantinopol, spre sfîrşitul lui decembrie 1540, obţinînd doar „răspunsuri reci şi ruşinoase amînări". La aceasta au contribuit şi acţiunile diplomatice ale lui Petru Rareş, care atrăsese de partea sa pe marele vizir, Lufti paşa, şi pe alţi demnitari ai Porţii, prezentînd pe Alexandru vodă drept un impostor.

---

167 *Relaţiunea lui Giovio*, p. 38—39.

168 N. Isthvanfi, *op. cit.*, p. 138; W. Bethlen, *op. cit.*, I, p. 269.

169 *Relaţiunea lui Giovio*, p. 39—40.

170 Evident Reicherstorffer nu e bine informat, afirmînd că sultanul l-a adus pe Rareş la Constantinopol cu prilejul expediţiei din 1538 (*Corographia Moldovei*, în *Tesaur*, III, p. 140).

171 *Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 157, 159.

172 Iorga, *Studii istorice*, p. 325.

173 *Hurmuzaki*, II, 1, p. 214, nr. CLXXIII.

174 Ureche, *op. cit.*, p. 149; Radu Popescu, *op. cit.*, p. 50; cf. şi Gorovei, *Găneştii şi Arbureştii*, p. 147—156.

175 N. Costin, *op. cit.*, p. 186; cf. şi relatări poloneze din 15 şi 21 ianuarie 1541 (Iorga, *op. cit.*, p. 326).

176 Biblioteka Narodowa, Varşovia, *Teki Górskiego*, t. 22, 2 639, k. 18 v.

177 Ureche, *op. cit.*, p. 150; vezi şi *Relaţiunea lui Giovio*, p. 41.

Dorința voievodului de a reobține domnia s-a împlinit, după ce s-a aflat despre solia trimisă de Alexandru Cornea la Viena[178]. Dar, „oricît de secretă era acea ambasadă — remarca Giovio, un contemporan al evenimentelor —, totuși spionii în curînd o denunțară la Constantinopol, ceea ce mări acolo pînă la un așa grad favoarea lui Petru vodă, încît Soliman, văzîndu-l că se poartă cu modestie, că e susținut de pașale și că promite sub jurămînt de a fi un viitor vasal credincios al Porții otomane se hotărî, în fine, a-i întoarce grația imperială"[179]. O scrisoare, inedită, a sultanului către Sigismund I, din ⟨ianuarie⟩ 1541, prin care îi anunță moartea lui Ștefan vodă și numirea în Moldova a lui Petru Rareș, confirmă în parte relatările lui Giovio, invocînd între motivele pentru care i s-a redat domnia lui Rareș, „supunerea" acestuia *(iego pokore)*[180]. Chiar Rareș afirma în scrisoarea adresată regelui polonez, la 25 mai 1541, că după ce sultanul „a văzut și a luat în seamă dreptatea noastră", i-a întărit din nou domnia Țării Moldovei[181].

Dealtfel, sultanul, cum arăta Paul Giovio, confirmat de raportul lui Ieronim Lasky (trimis de la Constantinopol regelui Ferdinand la 12 ianuarie 1541), nici nu îl recunoscuse pe Alexandru Cornea, în locul lui Ștefan Lăcustă întărind direct pe Petru Rareș[182]. Faptul este atestat și de scrisoarea inedită a sultanului către regele polon, din ⟨ianuarie⟩ 1541, amintită mai sus, în care moartea lui Ștefan e anunțată o dată cu numirea lui Rareș.

În contextul acestor împrejurări, Soliman Magnificul, care se deplasase la Adrianopol pentru pregătirea campaniei în Ungaria, acordă domnia lui Petru Rareș, la sfîrșitul lui decembrie 1540. La 9 ianuarie 1541, domnul pornește de la Adrianopol[183], unde îl chemase sultanul pentru a-i da steagul de investitură, „cu cinste mare de la maiestatea sa împăratul", ajungînd la 23 ale lunii la Silistra, la vadul Dunării. Aici a rămas cel puțin pînă la 28 ianuarie, cînd scrie prietenului său bistrițean, Thomas Waldorfer, înștiințîndu-l că va sosi curînd la Suceava. În noile condiții pretinse din nou bistrițenilor să încredințeze doamnei sale[184] censul pe care i-l datorau, iar pentru a plăti „oastea de curte a împăratului", care-l însoțea pînă la Suceava, cere 4 000 de florini. Această oaste, în fruntea căreia se

[178] Textul jurămîntului de credință către Ferdinand I din 1541, al unui domn moldovean, al cărui nume e lăsat în alb (Veress, *Documente*, I, p. 21—22), nu aparținea lui Ștefan Lăcustă, căci solul acestuia, Ioan diaconul, se întorcea de la Viena la 22 decembrie 1540 *(Hurmuzaki*, II, 1, p. 214, nr. CLXXI). Trimisul noului voievod se numea Alexandru , dar este imposibil „să fi fost însuși noul vodă (Cornea), cum presupune Veress, *op. cit.*, I, p. 22, n. 3.

[179] *Relațiunea ui Giovio*, p. 42.

[180] Biblioteka Narodowa, Varșovia, *Teki Górskiego*, t. 22, 2 656, k. 46.

[181] *Ibidem*, 2 642, k. 19 v.

[182] *Hurmuzaki*, II, 1, p. 214, nr. CLXXII; supl. I, 1, p. 3, nr. V.

[183] *Ibidem*, II, 1, p. 214, nr. CLXXIII. După Ureche, *op. cit.*, p. 150, Petru Rareș a plecat spre Moldova la 6 ianuarie. Este posibil ca la aceea dată să fi plecat din Constantinopol spre Adrianopol, unde se afla sultanul.

[184] La 12 februarie 1541, castelanul Ciceului cerea bistrițenilor vești despre Petru vodă, căci „Magnifica doamnă, soția domniei sale magnifice, mă roagă s-o informez despre el, căci ea mult se întristează" *(Hurmuzaki*, XV, 1, p, 398, nr. DCCLII).

afla Husein aga, imbrohorul sau marele comis al sultanului [185], cel care în 1538 descoperise tezaurul îngropat la Suceava, se ridica, după mărturia sa, la 3 000 de spahii şi ieniceri, în afara celor care l-au urmat doar pînă la Dunăre, gata oricînd să intervină [186]. Încrederea care nu l-a părăsit în zilele grele ale pribegiei, apare şi în ultimele rînduri ale scrisorii sale către Waldorfer. „Am înţeles că s-a zis că noi am murit, dar Dumnezeu ne va mai da zile încă" [187].

Cîteva zile mai tîrziu, la începutul lui februarie 1541, Rareş poposeşte la Brăila : „tocmindu-şi oastea ca să meargă asupra lui Alexandru vodă Cornea [188]. Acesta însă părăsit de boierii, care au trecut în tabăra lui Rareş [189], avea de ales între a fugi în Transilvania [190], şi a rezista cu puţini, credincioşi. Dealtfel, în această vreme Cornea se afla în Cetatea Neamţului, de unde scrie în limba poloneză căpitanului Cameniţei, G. Iaslowieczki, informîndu-l despre înaintarea lui Petru Rareş. În această scrisoare aflată de curînd în Polonia, el se intitulează „Alexandru voievod, fiul lui Bogdan voievod, nepot bătrînului Ştefan voievod", şi învinuindu-l pe Rareş de înţelegere cu turcii, cere ajutorul căpitanului Cameniţei [191]. În acelaşi timp, acestuia îi scriu, — prin Drăghici portarul, şi Ieremia vameşul de Hotin, împreună cu Drăghici Turcul —, oamenii pîrcălabului Şeptilici, aducîndu-i la cunoştinţă „noutăţi foarte rele" : sosirea lui Rareş cu ajutoare turceşti la Dunăre şi soarta tristă a lui Alexandru Cornea [192].

În aceste condiţii, mărturiseşte Macarie, martor al evenimentelor, „Îndată toată mulţimea boierilor moldoveni, dacă au prins de veste, s-au revărsat, atît cei de la curte, cît şi cei ce se deosebeau prin strălucirea neamului, cît şi cei numiţi ⟨în dregătorii⟩, lăsînd în părăsire pe nenorocitul Cornea şi ca înaripaţi au ajuns la Brăila şi au primit cu braţele deschise pe domnul lor şi căzînd la dînsul, primiră iertare pentru îndrăzneala lor" [193].

---

185 Iorga, *op. cit.*, p. 349; *Relaţiunea lui Giovio*, p. 42; N. Isthvanfi, *op. cit.*, p. 138. Ureche, *op. cit.*, p. 150, transformă dregătoria de imbrohor în „Imbrea aga", şi după el Radu Popescu, *op. cit.*, p. 50, în „Ibraim aga".

186 Scrisoarea lui Petru Rareş de la Silistra, din 28 ianuarie 1541 *(Hurmuzaki*, XV, 1, p. 396—397, nr. DCCL). La 19 martie 1541, N. Sieniawski ştia că domnul are pe lîngă sine 1 000 de călăreţi şi 300 de pedestraşi turci, pe care îi va licenţia după ce-i va plăti, iar de la Dunăre a trimis înapoi, alţi 9 000 (N. Iorga, *loc. cit.)* Ştirea unui alt polonez, că pe lîngă Petru ar fi şi tătari *(Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 279, nr. CXLVIII) nu este reală.

187 *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 397; cf. versiunea Iorga, *Doc. Bistriţei*, I, p. XXXI; o traducere fragmentară, cu greşeli (se afirmă că Petru a plecat la 23 ianuarie 1541 de la sultan), idem, *Scrisori*, p. 196 (eroare cronologică preluată de alte lucrări mai noi).

188 Ureche, *op. cit.*, p. 150.

189 După trecerea Dunării, Rareş a fost din nou recunoscut domn de 20 000 de călăreţi ai lui Cornea, veniţi să-l înfrunte, afirmă o relatare franceză din martie 1541 *(Hurmuzaki*, supl., I, 1, p. 3, nr. VI).

190 Polonezul care relatează aceste amănunte, crede că a şi fugit în Transilvania *(Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 279, nr. CXLVIII; aceeaşi relatare şi la Veress, *op. cit.*, I, p. 23), atît de neverosimilă părea o încercare de rezistenţă înaintea lui Rareş.

191 Biblioteka Narodowa, Varşovia, *Teki Górskiego*, t. 22, 2 654, k. 44.

192 Copia scrisorii poloneze, cu multe îndreptări după original, la Biblioteka Narodowa, Varşovia, *Teki Górskiego*, t. 22, 2 655, k. 45.

193 *Cronicile slavo-române*, p. 102.

Iar Petru vodă, confirmă Ureche: „i-au iertatu pre toţi (e vorba de cei care veniseră la Brăila ! — C.R.) şi cu dragoste i-au priimitu şi le-au grăit lor: „Fiţi în pace şi iertaţi de greşalile voastre, cîte mii-aţi făcut, oarecînd". Iară ei cu toţii strigară: „În mulţi ani se domneşti, cu pace" şi iarăşi ziseră: „Bine ai venit la scaunul tău, domnul nostru cel dintăi" [194].

Soarta sărmanului Cornea era în acest fel pecetluită. La Galaţi, înainte de a înfrunta pe Rareş, a fost părăsit de toţi însoţitorii săi, mai mult, unii dintre aceştia prinzîndu-l, l-au trimis lui Petu Rareş. Atît de josnică a apărut poziţia boierilor din jurul său, încît unele izvoare narative, afirmă că aceştia l-au ucis chiar, trimiţîndu-i doar capul lui Rareş, pentru a-şi dobîndi iertarea [195].

În realitate, Petru Rareş l-a judecat la Galaţi, „într-o miercuri, în luna lui fevruarie" [196] (pe 2,9 sau 16 ale lunii [197]). Îndată după aceea, Alexandru Cornea a fost executat, „dimpreună cu Pătraşco, carile să ţinea de dînsul [198]. Erau primele capete care cădea în această a doua domnie, sub sabia aprigului fiu al lui Ştefan cel Mare. Cît despre Mihu, Trotuşanu, Crasnăş şi Cozma, vinovaţi în concepţia lui Petru de moartea lui Alexandru Cornea, „de carii multă pedeapsă şi nevoie avusease Pătru vodă în domniia dintăi" (cu prilejul trădării din 1538) [199], aceştia au fost arestaţi în cetatea Romanului şi lăsaţi sub pază [200] în aşteptarea osîndei, care nu va întîrzia.

De la Galaţi, Rareş s-a îndreptat spre Bîrlad, unde Efrem Huru i-a făcut „mare ospăţ şi cinste", în calitatea lui de vornic al Ţării de Jos, de care depindea stărostia Bîrladului, după care, trecînd prin Roman [201], a arestat pe capii trădătorilor săi din 1538, îndreptîndu-se spre Suceava. La 22 februarie 1541 [202], după aproape doi ani şi jumătate de pribegie şi greutăţi care ar fi frînt o inimă şi o voinţă mai slabe, Petru Rareş intra din nou în cetatea sa de scaun, reluînd firul domniei.

---

194 Ureche, *op. cit.*, p. 150—151.

195 *Relaţiunea lui Giovio*, p. 42; N. Isthvanfi, *op. cit.*, p. 138; W. Bethlen, *op. cit.*, I, p. 270. Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei*, III, trad. G. Sion, Bucureşti, 1859, p. 50, crede chiar că Mihu „spătar", împreună cu alţi boieri, l-ar fi ucis pe Alexandru Cornea ieşind în întîmpinarea lui Petru Rareş!

196 Ureche, *op. cit.*, p. 150—151.

197 La 22 februarie, Rareş era deja la Suceava, după cum se va vedea.

198 Ureche, *op. cit.*, p. 151, *Cronica moldo-polonă* afirmă că sultanul poruncise să-l trimită pe Cornea la Poartă (*Cronicile slavo-române*, p. 185).

199 Ureche, *op. cit.*, p. 152.

200 *Cronicile slavo-române*, p. 102.

201 Ureche, *op. cit.*, p. 151.

202 *Hurmuzaki*, II, 4, 279, nr. CXLVIII; Veress, *op. cit.*, I, p. 24. După Ureche, *loc. cit.*, Rareş a intrat în Suceava la 19 februarie (deci într-o sîmbătă), „luni după sfeti Theodor" (deci 21 februarie, sf. Teodor Tiron fiind sărbătorit în 1541, joi 17 februarie). Ţinînd seama de această contradicţie (este posibil totuşi ca Rareş să fi poposit lîngă Suceava sîmbătă, şi să-şi fi făcut intrarea solemnă în cetatea domnească luni), acceptăm versiunea izvorului polonez citat şi publicat în colecţiile Hurmuzaki şi Veress, care plasează intrarea lui Rareş în Suceava la 22 februarie.

CAPITOLUL AL IV-LEA

A DOUA DOMNIE
1541—1546

1. Politica internă

de **Constantin Rezachevici**

Dacă Grigore Ureche sau cronicarul Eftimie considerau că „*s-au aşezat al doilea rînd* (subl. — C.R.) Pătru vodă la domnie", pentru Rareş şi alţi contemporani ai săi, cea de-a doua domnie reprezenta de fapt o continuare organică a celei dintîi, „întreruptă — scria Macarie — în anii domniilor lui Ştefan şi a lui Alexandru"[1].

Felul cum a reînceput în februarie 1541 stăpînirea lui Petru Rareş în Moldova confirma din plin speranţele ţesute de acesta în anii lungi ai pribegiei. Pe plan intern şi extern n-a întîmpinat nici o rezistenţă. „*Şi nu era nimeni* — mărturiseşte Macarie — *să-i stea împotrivă*"[2].

Poporul, încrezător în visul medieval al unui domnitor ostil boierimii şi ca atare favorabil lui[3], *a primit reîntoarcerea lui Petru* — mărturisesc izvoare diferite — *cu multă bucurie*. Încă din decembrie 1540, după asasinarea lui Ştefan Lăcustă, mulţimea îşi manifesta deschis preferinţa pentru el. Ca atare, nota Paul Giovio: „Urmă apoi o mare tulburare: poporul de jos dorea întoarcerea lui Petru vodă, iar boierii care îl urau peste măsură, preferau pe oricare alt principe, cu atît mai ales, că nu fără cuvînt ei se temeau de meritata răzbunare a lui Petru vodă"[4]. Nu e de mirare că moldovenii — oamenii de rînd — l-au primit fără dificultate, cu toate că era trimis de sultan[5], trecînd fără şovăire de partea sa.

În vremea intrării sale în Suceava, observatorii polonezi scriau că: „*Poporul din Moldova mult s-a bucurat de reîntoarcerea lui Petru, pentru că îl apăra de nedreptăţile boierilor şi ale stăpînilor săi şi astfel ei, părăsind pe stăpînii lor, au alergat de bună voie la Petru, voievodul lor de mai*

---

[1] Ureche, *Letopiseţul*, p. 152; *Cronicile slavo-române*, p. 102, 117.

[2] *Cronicile slavo-române*, p. 102.

[3] Dealtfel, încă din 1531, Ştefan Lăcustă, pe atunci pretendent, aflat la Constantinopol, îl numea pe Rareş „ţăran" *(der Pawer)* (Iorga, *Studii şi documente*, XXIII, p. 29), referindu-se, probabil, la firea şi înclinaţiile acestuia spre oamenii de jos.

[4] *Relaţiunea lui Giovio*, p. 41.

[5] Informaţii din Adrianopol, la 13 şi 16 februarie 1541 (Ciorănescu, *Documente*, p. 34).

REGATUL POLONIEI

IMPERIUL HABSBURGIC

PRINCIPATUL TRANSILVANIEI

ȚARA MOLDOVEI

ȚARA ROMÂNEASCĂ

IMPERIUL OTOMAN

POCUȚIA

TĂTARI N

UCRAINA

Orașe
Sate
Cetăți
Mitropolii sau episcopii
Mănăstiri
Căi principale
Mine
Tipografii
Lupte

SNIATYN
Hotin 1538
HOTIN
LIPSCANI
CERNĂUȚI
DOROHOI
RĂȘCANI
SOROCA
Soroca
Camenca
Nistru
Prut
Siret
SIRET
Suceava
Putna
Rădăuți
Jijia
BOTOȘANI
ȘTEFĂNEȘTI 1538
BĂLȚI
SUCEAVA
Moldovița
Arbore
Humor
Cîmpulung
Voroneț
Baia
HÎRLĂU
Hîrlău
Sipote 1552
ORHEI
Orhei
Răut
Rodna
Rîșca
Neamțu
Tîrgu Neamț
Probota
Cotnari
Pașcani
IAȘI
Tuțora
Bîcu
Ciceu
Vad
Bistrița
Unguraș
ORADEA
NEAMȚ
Bisericani
CÎRLIGĂTURA
Dobrăvăț
CHIȘINĂU
LĂPUȘNA
Lăpușna
TIGHINA (Bender) (1538 turc.)
Bistrița
Moldova
ROMAN
PIATRA NEAMȚ
CLUJ
VASLUI
HUȘI
Tazlău
TÎRGU MUREȘ
TUTOVA
Slănicești
Olănești
Palanca
BACĂU
TROTUȘ
Trotuș
CICEU
Tîrgu
FĂLCIU
Fălciu
BÎRLAD
TIGHECIU
Ialpug
TIGHINA
RAIAUA
Cogîlnic
CETATEA ALBA (1484 turc.)
Cetatea de Baltă
ODORHEI
SIGHIȘOARA
MEDIAȘ
ALBA IULIA
SEBEȘ
BRETCU
TÎRGU SECUIESC
ADJUD
HORINCEA
Cahul
L. Alibei
SIBIU
SF. GHEORGHE
PUTNA
Putna
Milcov
TECUCI
COVURLUI
L. Sasic
L. Sasan
FĂGĂRAȘ
1529
FELDIOARA
BRAȘOV
FOCȘANI
L. Brateș
GALAȚI
L. Cahul
Reni
L. Ialpug
L. Catalpug
L. Chitai
Chilia Nouă (1484 turc.)
Chilia Veche (1484 turc.)
ISMAIL
Oblucița
ISACCEA
BRĂILA
TÎRGOVIȘTE
BABADAG
BUCUREȘTI
Craiova
SILISTRA

Fig. 14. — Moldova în vremea lui Petru Rareș.

înainte". „*Poporul a părăsit pe acest Alexandru, care era lipsit de energie, și nu apăra pe cei de jos de cei puternici, și a trecut de partea lui Petru voievodul dintîi, care mai înainte i-a apărat de nedreptățile celor puternici*". Mai mult chiar, la intrarea lui Rareș în Suceava, „*Mulțimea oamenilor de tot felul a trecut de partea sa, și i-a dat pe mînă pe primii sfetnici și pe dregători, care au fost puși în lanțuri*" [6].

Dacă în interior Petru Rareș se bucura de sprijinul poporului, el a știut totodată să-și asigure cu multă diplomație încrederea lui Soliman Magnificul, ceea ce în etapa de început a celei de-a doua domnii cîntărea greu în relațiile cu vecinii, iar pentru țară constituia o promisiune privind redobîndirea teritoriilor luate de Poartă în 1538. Astfel, ceea ce boierii ucigași ai lui Ștefan Lăcustă nu obținuseră pe calea armelor, dobîndise teoretic Rareș prin tratativele purtate la Constantinopol cu sultanul, așa cum îl informa însuși domnul pe regele polonez cîtva timp mai tîrziu [7].

Încă de la 28 ianuarie 1541, cînd se afla la vadul de la Silistra, Petru Rareș anunța că Soliman Magnificul: „mi-au dat înapoi Moldova, țara noastră, întocmai cum am avut-o și înainte, și pe deasupra, în Transilvania ceea ce am ținut mai înainte" [8]. Aceasta însemna recunoașterea de către Poartă a stăpînirii lui Rareș asupra hotarelor Moldovei din 1538 și întărirea stăpînirilor sale din Transilvania, începînd cu Ciceul, unde se afla încă familia sa. *Faptul era real*, căci la începutul lui martie 1541, curînd după instalarea la Suceava, Petru anunța pe regele polonez, printr-o solie care trecea și pe la N. Sieniawski, castelanul de Belz, că „*sultanul l-a iertat și i-a întors țara ce i-o luase și Tighina, numai cît are să plătească pentru zidirea cetății Tighina 10 000 de zloți*" [9], cerînd chiar regelui să-i împrumute 20 000 de zloți, din care să poată plăti și răscumpărarea cetății amintite [10]. Iar în toamna aceluiași an, după campania în Transilvania, Petru Rareș și-a trimis solii la curtea de la Lipova a reginei Isabela, văduva lui Ioan Zápolya, cerîndu-i restituirea cetăților Ciceu și Cetatea de Baltă, *pe care i le-a făgăduit* sultanul, în cazul unui refuz amenințînd că le va lua cu oaste [11].

În schimbul domniei asupra unei Moldove în hotarele dinainte de 1538, salvată, după cum afirma Rareș în ianuarie 1542, de la pericolul transformării în pașalîc [12], voievodul s-a obligat — după o informație franceză din februarie 1541 — doar la plata unui tribut de 12 000 de

[6] *Hurmuzaki*, II, 4, p. 279, nr. CXLVIII; Veress, *Documente*, I, p. 23—24.

[7] *Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 157, 159, nr. LXXX. În varianta latină a documentului: „*non pro servo sed pro filio*" (Biblioteka Narodowa, Varșovia, *Teki Górskiego*, t. 22, 2 687 a, k. 87—88r).

[8] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 396—397, nr. DCCL.

[9] Informația lui N. Sieniawski din 19 martie 1541 (Iorga, *Studii istorice*, p. 351 (text polon), p. 349 (traducere liberă)).

[10] Altă relatare a lui N . Sieniawski, după 19 martie 1541 (*ibidem*, p. 351, text polon).

[11] Scrisorile reginei Isabela din 18 octombrie și 19 noiembrie 1541 (Veress, *op. cit.*, I, p. 25).

[12] *Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 157—159. nr. LXXX.

scuzi pe an, sultanul dîndu-i o gardă de 500 de călăreţi, şi cerîndu-i fiul ca ostatec [13]. Dealtfel, dacă tributul şi fiul au fost mai apoi trimişi la Poartă, despre cei 500 de călăreţi nu avem nici o ştire, fiind vorba în realitate, se pare, de oştenii lui Husein aga, care-l însoţiseră pe Rareş la Suceava.

În aceste condiţii favorabile, *era firesc ca o bună parte a boierimii care i se închinase la Brăila să fi făcut aceasta de bunăvoie, domnul reprezentînd întru totul năzuinţele sale de restabilire a hotarelor dinainte de 1538*. Dealtfel, Rareş, cum observa şi Ureche, i-a iertat pentru moment *pe toţi cei care-l întîmpinaseră la Brăila*, primindu-i „*cu dragoste*". Mitropolitul Moldovei — probabil Teofan [14] — a venit la el „pentru a-i lua jurămîntul că va ierta pe toţi cei care-l ofensaseră şi atunci ei îl vor primi ⟨ ca domn ⟩" [15]. Nu ştim dacă Rareş, stăpîn pe situaţie, a făcut un astfel de jurămînt necunoscut altor izvoare. Este însă evident că o serie de afirmaţii ale contemporanilor, referitoare la atitudinea domnului faţă de boierii care-l întîmpinaseră, în momentul revenirii în ţară, sînt exagerate. „Se crede — scria episcopul de Montpellier la 31 martie 1541 din Veneţia — că el nu va refuza să jure şi să facă un astfel de legămînt, care i se cerea, pentru a fi primit, ca apoi să se absolve pe el însuşi" [16]. Iar Paul Giovio, într-o expunere eronată, de data aceasta, a faptelor, menţionează că Petru dintru început „le zîmbi, se păru a uita trecutul..., în·fine, ştiu a-şi masca planurile de răzbunare pînă la momentul cînd, după o primire strălucită, încărcat de daruri, imbrohorul (Hasan aga — C.R.) se întoarse la Constantinopol, lăsînd Moldova pacificată" [17].

În realitate, îndată după sosirea la Suceava, Petru Rareş s-a grăbit să pedepsească doar pe boierii arestaţi la Roman, începînd cu Mihu hatmanul, *fruntaşii boierilor trădători din 1538 care, prea compromişi, nu-l întîmpinaseră la Brăila*. Iar aceasta s-a făcut în prezenţa şi chiar cu participarea lui Hasan aga, reprezentantul sultanului.

Soliman Magnificul, care aproba întru totul această măsură, scria la 10 aprilie 1541 regelui polon, că Hasan aga: „acelora dintre moldoveni care au fost ⟨h⟩atmani şi căpetenii, precum şi acelora, care se îndeletniceau cu tîlhăritul, el le-a tăiat capetele şi s-a înapoiat. Iar acum pe cei rămaşi prinzîndu-i, voievodul îi pedepseşte" [18]. Scrisoarea sultanului arată deci limpede că din punct de vedere al Porţii au fost pedepsiţi conducătorii revoltei împotriva lui Ştefan Lăcustă, cei care l-au

---

[13] *Ibidem*, supl. I, 1, p. 3, nr. V. Se pare că mai tîrziu, după mărturia solilor lui Petru Rareş, din 8 noiembrie 1542, făcută înaintea marelui cneaz al Moscovei (dacă letopiseţul rusesc a înregistrat corect spusele lor), sultanul i-a cerut domnului „trei sute de mii de zloţi roşii, pe lîngă darea pe care i-o dă anual" (Panaitescu, *Petru Rareş şi Moscova*, extras, p. 7).

[14] Grigore Roşca (1541—1564), văr cu Rareş, care urmează după Teofan (1538—1539) (N. Iorga, *Istoria bisericii româneşti*, II, ed. a II-a, Bucureşti, 1932, p. 325), a fost numit desigur de domn în cursul anului 1541.

[15] *Hurmuzaki*, supl. I, 1, p. 3, nr. VI; Hăjdeu, *Arch. ist. Rom.*, I, 1, nr. 20, p. 158.

[16] *Hurmuzaki, loc. cit.*

[17] *Relaţiunea lui Giovio*, p. 42; cf. şi N. Isthvanfi, *Historia de rebus Ungaricis*, Viena — Praga, 1758, p. 138.

[18] *Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 151—152, nr. LXXV.

asasinat pe acest domn numit de sultan şi apoi au atacat Cetatea Albă şi Tighina [19]. *Acesta a fost dealtfel motivul oficial al execuţiei, făcută în prezenţa imbrohorului Hasan aga.* Dealtminteri, boierii din gruparea lui Mihu hatmanul prevedeau posibilitatea unui astfel de sfîrşit încă din decembrie 1540, cînd cereau ajutorul regelui polon, căci moartea lui Ştefan voievod n-o vor plăti altfel „decît cu capetele şi cu sîngele nostru" [20].

Din punctul de vedere al lui Petru Rareş, motivul execuţiei—nedat *probabil* atunci pe faţă, înaintea reprezentantului sultanului — era cu totul altul: „hiclenia" de care dăduseră dovadă faţă de el în 1538 cei pedepsiţi: „Pătru vodă, daca au sosit la Suceava şi s-au aşezat la scaunul său, acolo au aflat în viclenie şi pe Mihul hatmanul şi pre Trotuşanul logofătul şi pre Crasnaş [vistier — C. R.] şi pre Cozma [logofăt al doilea — C.R.] de carii multă pedeapsă şi nevoie avusease Pătru vodă în domniia dintăi" [21]. Iar cronicarul Macarie arată că au fost executaţi „cei ce se lepădaseră de dînsul" în 1538 [22]. În acest caz, Rareş a dat dovadă de multă abilitate, executînd cu sprijinul sultanului tocmai pe fruntaşii boierilor trădători, care în 1538 trecuseră de partea Porţii! O împăcare nu era posibilă cu aceşti boieri, care în decembrie 1540 îl acuzau (la fel cum îl vor acuza în 1599 şi boierii din preajma sa pe Mihai Viteazul, într-o scrisoare destinată prin conţinut tot regelui polon[23]), că în prima domnie „ar fi purtat război într-una", punîndu-i în seamă şi responsabilitatea pentru provocarea expediţiei sultanului din 1538 [24].

Ca atare, după ce „cu gréle munci i-au muncitu" [25], „tăind capetele lor, le-a trimis marelui împărat, dînd daruri foarte bogate stăpînitorului turc" [26] (încă o dovadă că *oficial justifica* uciderea boierilor din unghiul de vedere al Porţii). Execuţia celor patru [27], „lei sălbateci şi lupi încruntaţi", cum îi numeşte Grigore Ureche, a avut loc vineri, 11 martie 1541[28].

---

[19] *Ibidem.* Cronica atribuită lui Radu Popescu arată că: „ş-au luat plata, pentru că au omorît şi ei pă stăpînul lor, Ştefan vodă în Suceava" (*Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, ed. C. C. Grecescu, Bucureşti, Editura Academiei, 1963, p. 50).

[20] *Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 141 (text polon), p. 142 (traducere franceză defectuoasă, urmată de Iorga, *Scrisori*, p. 27).

[21] Ureche, *op. cit.*, p. 152.

[22] *Cronicile slavo-române*, p. 102.

[23] Şt. Ştefănescu, *Ştiri noi cu privire la domnia lui Mihai Viteazul*, SMIM, V (1962), p. 186, scrisoarea boierilor din Ţara Românească, la 5 septembrie ⟨1599⟩. Atît în scrisoarea boierilor adversari ai lui Petru Rareş, din 1540, cît şi în cea a boierilor din preajma lui Mihai Viteazul, în 1599, apare limpede ostilitatea boierilor faţă de luptele purtate de voievozii amintiţi, lupte care constituiau o piedică în calea exploatării în tihnă a domeniilor lor feudale.

[24] *Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 139—141, nr. LXX; Iorga, *op. cit.*, p. 25.

[25] Ureche, *loc. cit.*

[26] *Cronicile slavo-române*, p. 102—103.

[27] Ureche, *loc. cit.*, indică numele celor patru boieri, în timp ce N. Sieniawski afirmă la 19 martie 1541, după informaţii din Suceava, că alături de aceştia a pierit şi Pătraşcu comisul, despre care Ureche arătase că a fost executat o dată cu Alexandru Cornea, la Galaţi. În aceeaşi relatare, N. Sieniawski aminteşte şi uciderea lui Alexandru Cornea, amestecînd cele două rînduri de execuţii. Cronicarul Macarie nu arată numele boierilor executaţi la 11 martie 1541.

[28] Scrisoarea lui N. Sieniawski, din 19 martie 1541 (Iorga, *Studii istorice*, p. 348); Ureche, *loc. cit.*, scoate din acest fapt şi o „învăţătură şi certare".

Rareş nu era însă un om „sîngeros", „renumit prin cruzime", cum îl caracterizează superficial şi interesat, contemporanul său, Paul Giovio. Nu numai că la 11 martie n-a executat „vreo douăzeci de boieri", cum afirmă acesta [29], ci „răzbunarea" sa s-a limitat doar la cei patru capi ai „complotului" din 1538 împotriva sa, care *acum nu l-au întîmpinat la Dunăre.* Alţi colaboratori ai lui Ştefan Lăcustă şi Alexandru Cornea au fost iertaţi, iar unii investiţi chiar cu dregătorii înalte, încă în acest început de domnie. Astfel, Andreica Şeptilici, pîrcălabul de Hotin (1540 martie 7 — 1541 martie 11) a scăpat cu viaţă, fiind doar înlocuit în pîrcălabia cetăţii cheie în relaţiile Moldovei cu Polonia, prin credinciosul Nicoară Hîra cămăraşul[30], deşi, după cum atestă scrisoarea inedită a lui Ieremia vameşul de Hotin şi Drăghici Turcul, adresată la începutul anului 1541 căpitanului de Cameniţa, cu cereri de ajutor împotriva lui Petru Rareş, cereri asemănătoare fuseseră adresate aceluiaşi G. Iaslowieczki, şi de Şeptilici pîrcălabul [31], care deci a rămas la Hotin ca inamic al lui Rareş, în loc să-l întîmpine la Brăila.

Execuţia lui Şeptilici în ianuarie 1543, după întoarcerea domnului din campania în Transilvania [32], a fost însă prilejuită de greşeli făptuite în această campanie, iar nu de alte motive mai vechi, fratele său, Cozma Gheanghea păstrîndu-şi dregătoria de pîrcălab de Orhei [33]. Cît despre Ion Sturza, marele postelnic al lui Ştefan Lăcustă în 1540, Rareş l-a înălţat pîrcălab de Hotin în 1545, după moartea lui Nicoară Hîra.

Alt dregător al lui Ştefan Lăcustă şi Alexandru Cornea, Efrem Huru, mare vornic al Ţării de Jos, care în 1538 a rămas la Suceava [34], mai apoi conducător al oştii lui Cornea, oaste cu care însă a trecut în ianuarie 1541 alături de Petru Rareş, a fost nu numai iertat de domn, dar a ajuns, chiar fără dregătorie, în fruntea sfatului domnesc [35].

Cît despre postelnicul Petru Vartic, pe care, fără a fi membru al sfatului domnesc Ştefan Lăcustă îl socotea atît de credincios încît îi încredinţase în 1539 soliile la curţile lui Sigismund I şi Ferdinand I (unde se pare însă că a vorbit în interesul pribeagului, pe atunci, Petru Rareş) [36] şi care în decembrie 1540 a fost solul lui Alexandru Cornea

---

[29] *Relaţiunea lui Giovio,* p. 26, 30, 42 şi D. Fotino, *Istoria generală a Daciei,* III, ed. 1859, p. 50, afirmă că Rareş a tăiat capetele tuturor boierilor care îl întîmpinaseră la Brăila !

[30] N. Iorga, *loc. cit.* Celălalt pîrcălab de Hotin, Popescu („Trifon Popieluk", cf. *Hurmuzaki,* supl. II, 1, p. 133, nr. LXIX), care apare alături de Şeptilici la 1540, în sfatul lui Ştefan Lăcustă, este posibil să fi murit în noiembrie 1541, deoarece piatra de mormînt din biserica Sf. Dumitru din Suceava a „pîrcălabului de Hotin ... care s-a mutat la veşnicele lăcaşuri la anul 7049 (1541) n[oiembrie]" (Balş, *Biserici veac. XVI,* p. 334) acoperă foarte probabil rămăşiţele sale.

[31] Biblioteka Narodowa, Varşovia, *Teki Górskiego,* t. 22, 2 655, k. 45.

[32] *Cronicile slavo-române,* p. 118.

[33] *DIR,* A, XVI, 1, p. 409 ; cf. şi p. 550 ; XVI, 2, p. 27—28.

[34] Cu toate că îşi trimisese familia la Bistriţa (Tocilescu, *534 documente,* p. 538—539).

[35] *DIR,* A, XVI, 1, p. 410 etc.

[36] Veress, *Acta et epistolae,* I, p. 299 ; *Hurmuzaki,* II, 1, p. 207, nr. CLXIII, p. 208, nr. CLXV.

şi al boierilor săi la polonezi [37], Rareş l-a numit chiar în ziua execuţiei lui Mihu hatmanul (11 martie 1541) „hatman şi pîrcălab de Suceava”, în locul celui condamnat [38].

În aceeaşi zi după executarea lui Trotuşan, domnul a numit mare logofăt pe Mateiaş vistierul [39], cu toate că în 1538 acesta a rămas la Suceava, alături de Ştefan Lăcustă, care în 1540 îl numeşte un timp pîrcălab de Roman [40]. Ca şi alţi boieri ai lui Rareş, la sfatul acestuia el şi-a trimis familia în Transilvania, înaintea oştilor lui Soliman, dar nu l-a urmat pe domnul pribeag. Mai mult, la 29 septembrie ⟨1538⟩, Mateiaş vistierul scria judelui Bistriţei, să nu încredinţeze pe mama, soţia, copiii şi averea sa nici lui Ioan Zápolya, nici lui Petru Rareş, de care se temea în aceste condiţii : „poţi acum domnia ta să-mi faci şi bine şi rău” [41]. Temerile lui Mateiaş n-au fost însă confirmate de Rareş în 1541, care i-a încredinţat cea mai însemnată dregătorie din sfat, în tot timpul celei de-a doua domnii.

Tot la 11 martie 1541, domnul a numit ca mare vistier, în locul lui Crasnăş cel executat, pe Toma logofătul [42], care făcuse parte, ca logofăt, din sfatul lui Ştefan Lăcustă. În această calitate scria el la 2 octombrie ⟨1538⟩ judelui bistriţean, plîngîndu-se că oştile otomane i-au prădat casele, satele, morile şi altele [43]. Rareş însă n-a ţinut seama de poziţia sa faţă de Lăcustă, menţinîndu-l în sfatul său pînă la moarte (21 august 1543 [44]).

Faptul că în locul celor trei dregători de sfat executaţi ca „hicleni”, la 11 martie 1541, Petru Rareş a înălţat tot foşti dregători ai lui Ştefan Lăcustă (Petru Vartic ca hatman şi pîrcălab (portar) de Suceava, Mateiaş ca mare logofăt şi Toma ca mare vistier), că s-a mulţumit ca pe unii dregători ai lui Lăcustă să-i înlăture doar din dregătorii (Andreica Şeptilici, Grozav etc.), admiţînd însă pe alţii în fruntea sfatului, chiar fără dregătorii (Efrem Huru), sau înălţaţi în dregătorii mai înalte ca cele din vremea lui Ştefan vodă (Ion Sturza), dovedeşte că *domnul nu revenea la domnie cu gîndul pornit spre răzbunare. Imaginea unui Petru Rareş sîngeros, preocupat pe plan intern în cea de-a doua domnie doar de răzbunare, este aşadar falsă.*

Menţionăm că în scrisoarea inedită a lui Rareş către regele polonez, din 25 mai 1541, datînd deci de la începutul celei de-a doua domnii,

---

[37] *Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 141, 142, nr. LXX.

[38] Iorga, *op. cit.*, p. 348 ; Ureche, *op. cit.*, p. 152.

[39] Iorga, *loc. cit.*

[40] Apare în sfat ca pîrcălab de Roman între 7 martie — 13 iunie 1540 *(DIR*, A, XVI, 1, p. 393, 400), iar la 30 noiembrie 1540 al cincilea în sfat, fără dregătorie *(ibidem*, p. 402,.

[41] Tocilescu, *op. cit.*, p. 536—537 ; Nicolaescu, *Documente slavo-române*, p. 176—177 (act greşit datat din 1535—1537).

[42] Iorga, *loc. cit.*, Crasnăş vistierul nu e totuna cu Giurgea Crasnăş (Stoicescu, *Dicţionar*, p. 300), fiind de fapt fratele acestuia din urmă (Gorovei, *Găneştii şi Arbureştii*, p. 151).

[43] Tocilescu, *op. cit.*, p. 540—541 ; Nicolaescu, *op. cit.*, p. 185—188. La 1 iunie 1540, Toma logofăt e amintit alături de pîrcălabii de Hotin şi Neamţ, în cadrul unei comisii de hotar româno-polone *(Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 133, nr. LXIX).

[44] Mormîntul său se află la biserica Sf. Dumitru din Suceava (Balş, *op. cit.*, p. 334, fig. 395).

voievodul afirma limpede principiul colaborării cu boierii la conducerea ţării: „Pe care şi astăzi din vrerea dumnezeiască o cîrmuim şi o socotim ca şi înainte, dimpreună cu boierii" *(qui et hodiae ex voluntate divina, simul cum Boiaris regimus et ordinamque quemadmodum antea)*[45].

Rareş a înţeles că gestul majorităţii boierilor de a rămîne în Moldova la 1538 nu însemna numaidecît o trădare faţă de el[46]. În mod asemănător gîndise, se pare, şi Mihai Viteazul în 1600, la plecarea în pribegie, căci un an mai tîrziu, revenind în Transilvania, va încerca să ia legătura tocmai cu boierii din Ţara Românească conduşi de Buzeşti, care nu-l urmaseră în ţările împăratului, dar care făceau consecvent parte din gruparea boierească antiotomană[47]. Cu adevărat vinovaţi de zădărnicirea încercării de rezistenţă antiotomană a lui Rareş, deci „hicleni" faţă de acesta, au fost consideraţi de domnul moldovean doar cei patru boieri executaţi, la care s-a adăugat Petraşco mare comis, ginerele lui Mihu hatmanul, *aceştia alcătuind, în acelaşi timp, o grupare boierească care urmărea în fapt conducerea ţării, stîrnind desigur nemulţumirea celorlalţi boieri.*

Dar chiar şi în cazul boierilor executaţi, cărora după obiceiul vremii li s-au luat averile, împreună cu ale familiilor lor[48], Rareş a revenit, se pare, restituind acestora din urmă, cel puţin în cazul rudelor lui Crasnăş vistier, satele confiscate[49].

Un număr relativ mic de acte amintesc confiscări de moşii ale altor „hicleni" de mai mică importanţă. „Hiclenia" lor faţă de Rareş consta pentru unii din faptul că la 1538 l-au sprijinit pe Ştefan Lăcustă, iar pentru alţii, amestecaţi în uciderea acestuia, din aceea că în timpul celei de-a doua domnii a lui Petru Rareş n-au revenit din pribegie[50]. Din prima categorie face parte Patie (Ipatie) postelnic, al cărui sat, Şendreşti pe Putna, Petru Rareş îl dăruieşte lui Giurgea Bole (Bolea), staroste de Putna, la 30 aprilie 1546, căci: „acest sat l-a pierdut Patie fost postelnic şi femeia lui, Stana şi copiii lor, Dragoş şi Ioana, în hiclenie, cînd au ridicat şi cu alţi necredincioşi pe un lotru, anume Ştefan numit Lăcustă,

[45] Biblioteka Narodowa, Varşovia, *Teki Górskiego*, t. 22, 2 642, k. 20.

[46] Boierii care în toamna lui 1538 au trecut în Translilvania, cum au fost: Pătraşco comis (desigur nu ginerele omonim al lui Mihu hatmanul), Toma logofăt, Miron medelnicer, Bălţatul uşer şi Sturza postelnic, care la 29 septembrie ⟨1538⟩ se aflau la Maieru, lîngă Rodna (Tocilescu, *op. cit.*, p. 542; Nicolaescu, *op. cit.*, p. 188—189), nu l-au ajutat în vreun fel pe Rareş. E greu de precizat dacă Toma logofăt şi Sturza postelnic sînt marii dregători cu acelaşi nume şi funcţie, din sfatul lui Lăcustă din 1540.

[47] C. Rezachevici, *Bătălia de la Gura Nişcovului (august 1601)*, „Studii", XXIV (1971), nr. 6, p. 1 147.

[48] La 30 aprilie 1542, Petru Rareş dăruieşte lui Nicoară Hîra, pîrcălab de Hotin, satul Hireştii: „Care acest sat l-a pierdut Crasniş fost vistier, în hiclenie, cînd a şi pieirit" *(DIR*, A, XVI, 1, p. 406).

[49] Cf. C. Rezachevici, *Politica internă a lui Petru Rareş (a doua domnie, 1541—1546)*, „Studii", XXX (1977), nr. 1, 1, p. 77.

[50] Cazul lui Matiaş vistier, amestecat în prădarea vistieriei domneşti la Hîrlău, în 1538 *(DIR*, A, XVI, 1, p. 404—405) şi cel al lui Ieremia fost cămăraş de ocne, care a rămas dator vistieriei cu 3 000 de aspri *(ibidem*, p. 406, 548), fac parte, desigur, dintr-o altă categorie de fapte juridice.

asupra capului domniei mele"[51]. Din act nu rezultă însă că Patie postelnic a fost executat.

Din a doua categorie, a boierilor fugari după asasinarea lui Ştefan Lăcustă, în care au fost amestecaţi, şi cărora Petru Rareş le confiscă satele, au făcut parte poate Ieremia fost humelnic (jitnicer), cumnatul pîrcălabului Ion Gănescu[52], şi sigur unul din fiii acestuia din urmă, Văscan[53]. Într-o scrisoare, aflată de curînd în Polonia, prin care Petru Rareş se adresează din Suceava regelui Sigismund I, la 25 mai 1541, domnul cere extrădarea lui „Gănescu", menţionînd şi cererea în acest sens a sultanului trimisă în Polonia prin spahiul Iusup[54]; despre solia acestuia scriind şi Soliman regelui, în martie — aprilie acelaşi an[55]. Înainte de 4 aprilie 1545, Rareş dăruise lui Nicoară paharnicul doamnei sale, satul Păuşeşti din ţinutul Cîrligăturii, care „a fost al lui Ieremia fost humelnic şi al nepoţilor lui, Ieremia şi Văscan, copiii lui Gănescul şi l-au pierdut acest sat în hiclenie"[56]. La data amintită mai sus, domnul îi iertase însă, cel puţin pe Ieremia (care dealtfel era doar rudă prin alianţă cu Găneştii), căci întăreşte satul Păuşeşti „slugii noastre Ieremia homelnic şi nepoatei lui Mărica". Tot atunci întăreşte lui Ieremia şi o altă cumpărătură în satul Costeşti[57]. În acelaşi an, dealtfel, Văscan Gănescu era cerut de Rareş din Lituania, de unde e posibil să fi revenit în ţară[58].

Tot pribeag în Polonia din pricina participării la uciderea lui Ştefan Lăcustă era şi Pătraşcu, fiul lui Bran, fost vornic de Vaslui, ginerele lui Ion Gănescu, cumnat deci cu Ieremia şi Văscan Gănescu[59]. El n-a revenit în Moldova, cel puţin pînă la 7 aprilie 1546, cînd Petru Rareş întăreşte lui Sava postelnic partea sa din satul Gîrleşti, ţinutul Tecuci, pe care: „numit⟨ul⟩ Pătraşcu, ficior lui Bran, au perdut-o în viclişug, cînd au fugit cu Găneştii"[60].

Unei alte rude prin alianţă a Găneştilor, Ştefan Mînjea paharnicul, cumnatul lui Ion Gănescu[61], ca şi Ieremia humelnicul, Petru Rareş îi confiscă două sate din ţinutul Cîrligăturii, desigur în vremea pribegiei. La 13 martie 1550, Mînjea murind între timp, Iliaş Rareş redă cele două sate fiicelor acestuia[62], deci „hiclenia" tatălui lor faţă de Rareş trebuie să se fi limitat doar la fuga alături de Găneşti în Polonia sau Lituania.

În chip firesc se pune întrebarea, să fi confiscat Petru Rareş moşiile unor Găneşti şi ale rudelor lor prin alianţă numai pentru că au participat

---

[51] *Ibidem*, p. 483.
[52] Cf. Gorovei, *op. cit.*, p. 147—148.
[53] Despre celălalt fiu, Ieremia, nu avem ştiri; probabil a rămas în Moldova.
[54] Biblioteka Narodowa, Varşovia, *Teki Górskiego*, t. 22, 2 642, k. 19v—20.
[55] *Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 151—152, nr. LXXV.
[56] Menţiune în actul lui Iliaş Rareş din 15 aprilie 1547 (*DIR* , A, XVI, 1, p. 551).
[57] *Ibidem*, p. 608. Actul este autentic (cf. L. Şimanschi, *Autenticitatea şi datarea unor acte publicate în „Documente privind istoria României"*, în „Anuar" — Iaşi, I (1964), p. 91—92).
[58] Hăjdeu, *op. cit.*, I, 1, p. 35; Gorovei, *op. cit.*, p. 147.
[59] Gorovei, *op. cit.*, p. 149.
[60] *DIR*, A, XVI, 1, p. 452.
[61] Gorovei, *op. cit.*, p. 148—149.
[62] *DIR*, A, XVI, 1, p. 590.

la uciderea lui Ştefan Lăcustă? Desigur că nu, cu atît mai mult cu cît prin aceasta ei i-au deschis involuntar calea spre revenirea în scaun. Dealtfel, Rareş l-a numit mare comis pe Plaxa, soţul unei surori a lui Gliga Arbore [63], care a participat activ la uciderea lui Lăcustă, iar Dan, pe care l-a înălţat mare vistier în 1545 — 1546, era căsătorit cu o jupîneasă înrudită cu Găneştii [64]. Nemulţumirea domnului provenea din faptul că boierii care-l înlăturaseră pe Lăcustă, fugiţi în Lituania, n-au revenit în ţară în vremea domniei sale, uneltind chiar împotriva sa. Cei care în 1545 se mai aflau în Lituania, şi pe care Rareş îi cere regelui Sigismund August făceau parte din această categorie: Gliga, fiul lui Luca Arbore, Ion Crasnăş, Văscan Gănescu, însoţit de un tovarăş, Toader, Tăutu, fiul lui Pătraşcu comisul, împreună cu credinciosul său Vascan, şi un anume Vlad „om de jos" [65]. Nu ştim dacă Sava husarul, căruia Rareş îi confiscă satul Săveni, „pentu hiclenia ⟨aceluia⟩, cînd a pribegit în Ţara Leşească", se încadrează în această categorie de pribegi; observăm doar că nu apare la 1545, între cei a căror extrădare o cerea Rareş. El era probabil înrudit cu fraţii Cozma Gheanghea şi Andreica Şeptilici, iar pribegia lui a avut loc poate în legătură cu executarea lui Şeptilici în ianuarie 1543, căci după această dată domnul a donat satul său confiscat lui Cozma Gheanghea pîrcălab şi celor trei fiice ale fratelui său executat [66], dovedind încă o dată că nu înţelege să pedepsească decît pe cei vinovaţi.

Dealtfel, execuţia lui Andreica Şeptilici şi Avram Rotîmpan în ianuarie 1543 este singura condamnare de boieri cunoscută din a doua domnie a lui Petru Rareş, după decapitarea celor patru trădători, din 11 martie 1541. Ea a avut loc la curtea din Hîrlău, după întoarcerea domnului din campania în Transilvania, şi este desigur legată de greşeli săvîrşite de cei doi în timpul acesteia [67]. Dealtfel, Avram Rotîmpan (Rotumpan) n-a făut parte din sfatul domnesc, şi rolul său pe lîngă domn trebuie să fi fost de natură militară.

De asemenea, în legătură cu confiscările de sate, menţionăm însă că în a doua domnie Rareş a confirmat constant pe cele mai vechi, care priveau pe „hiclenii" [68] ce se ridicaseră împotriva lui Ştefan cel Tînăr, pentru care nutrea probabil recunoştinţă, ca unul care — după Ureche — îl propusese ca urmaş în ultimile clipe.

Sfatul domnesc al lui Petru Rareş cuprinde doisprezece dregători permanenţi, la care se adaugă de obicei doi sau trei boieri fără dregătorii, întotdeauna aceiaşi. E greu de crezut că pînă în 1545 Rareş ar fi ignorat sfatul domnesc, deoarece nu apar boieri martori în documente [69]. Din

---

[63] Gorovei, *op. cit.*, p. 152; Stoicescu, *Dicționar*, p. 323.

[64] Teodosia, nepoata lui Cozma Şarpe (Stoicescu, *op. cit.*, p. 301), fratele lui Ion Gănescu (*DIR*, A, XVI, 1, p. 110).

[65] Hăjdeu, *op. cit.*, I, 1, p. 35.

[66] *DIR*, A, XVI, 1, p. 582.

[67] *Cronicile slavo-române*, p. 118.

[68] În actele din 1546, sînt amintiţi ca „hicleni" faţă de Ştefan cel Tînăr: Ioanăş şetrar, Săcuianu ceaşnic şi Petru Carabeţ (*DIR*, A, XVI, 1, p. 471, 490, 501).

[69] *Istoria medie a României*, I, Bucureşti, 1966, p. 291.

anii 1541—1544 s-au păstrat doar 14 documente (din care patru cunoscute după rezumate sau mențiuni [70]), toate fiind porunci domnești, care nu necesitau mărturia membrilor sfatului [71], numărul lor păstrat prin hazard, fiind prea mic pentru a trage o concluzie în legătură cu folosirea de către voievod a sfatului domnesc în perioada amintită. Însuși Rareș scria, de fapt, regelui polon, la 25 mai 1541, că Moldova : „*o cîrmuim și o socotim ca și înainte dimpreună cu boierii*".

Pe lîngă aceasta apare și împrejurarea că între iulie 1541 și martie 1545, Mateiaș marele logofăt, personajul cel mai însemnat din sfat, prin dregătoria sa, cel căruia domnul îi poruncește „să scrie și pecetea noastră să o atîrne" pe actele domnești, s-a aflat ostatec la Făgăraș. Rareș îl lăsase aici în iulie 1541 ca zălog de preț — cel mai însemnat dregător al său — în locul lui Ștefan Mailat [72]. De abia la 4 aprilie 1545, Mateiaș mare logofăt apare din nou în sfatul lui Petru Rareș, domnul amintind în încheierea actului din acea dată, după o formulă care se va repeta în toate documentele ulterioare : „am poruncit credinciosului nostru pan Mateiiaș logofăt să scrie și să atîrne pecetea noastră pe această carte a noastră" [73].

Cînd și cum a scăpat Mateiaș din cetatea Făgărașului? S-a crezut că aceasta a avut loc „între martie și septembrie 1545" [74]. Un act din 1560 precizează că Mateiaș a cumpărat niște țigani de la Mircea Ciobanul, a cărui domnie în Țara Românească începe în jurul datei de 17 martie 1545, pentru 20 000 de aspri și 40 de soboli, „cînd a fugit din Făgăraș" [75]. Deci înapoierea sa în Moldova — trecînd prin Țara Românească — a avut loc după 17 martie și înainte de 4 aprilie 1545 [76].

În fruntea sfatului domnesc a lui Petru Rareș, în a doua domnie apare Efrem Huru, fără dregătorie (după actele păstrate : 1545 septembrie 17 — 1546 martie 1 și 1546 aprilie 7 — septembrie [77]), sau ca mare vornic (1545 aprilie 4, 1546 martie 17 — aprilie 20 [78]). El alternează în această dregătorie cu Borcea, dregător nou, ridicat de Rareș în a doua domnie

---

[70] Cf. 1542 februarie 19, 1543 martie 20, 1544 octombrie 21, decembrie 4 (*DIR*, A, XVI, 1, p. 405; E. M. Teodorescu, *Obiectele Muzeului din Odesa referitoare la trecutul românilor*, „Revista pentru istorie, arheologie și filologie", VII (1893), fasc. 1, p. 237; N. Crețulescu, *Istoria sfintei mănăstiri Rîșca din județul Suceava*, Fălticeni, 1901, p. 49).

[71] Cf. nota precedentă și *DIR*, A, XVI, 1, p. 404—409. Divanul din 1542 reconstituit de Gh. Ghibănescu, *Divanurile domnești din Moldova și Muntenia în secl. XVI-a (sic)*, „Ioan Neculce", VII (1928), p. 17, după un act pe care îl publică sub data de 17 mai 1542 (*Ispisoace și zapise*, I, 1, Iași, 1906, p. 64—70), este în realitate din 1546, originalul actului amintit datînd din 7 mai 1546 (*DIR*, A, XVI, 1, p. 491—493).

[72] *Cronicile slavo-române*, p. 117.

[73] *DIR*, A, XVI, 1, p. 609. Actul considerat „întrucîtva suspect ca autenticitate prin unele greșeli de limbă" este în realitate original (L. Șimanschi, *op. cit.*, p. 91—92).

[74] Gorovei, *op. cit.*, p. 155.

[75] *DIR*, A, XVI, 2, p. 132.

[76] H. Ostermayer, *Chronik, 1520—1561*, în *Deutsche Fundgruben des Geschichte Siebenbürgens*, I, Cluj, 1839, p. 31 sau în *Quellen*, IV, p. 506., nu se referă la Mateiaș, ci la alți boieri lăsați ostateci de Petru Rareș în 1541.

[77] *DIR*, A, XVI, 1, p. 410—413, 451—543; Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XXI, Iași, 1929, p. 92 (Uria=Huru).

[78] *DIR*, A, XVI, 1, p. 417—469.

care în anii 1545 — 1546 îndeplinea, în unele perioade, şi funcţia de pîrcălab de Hotin [79].

Pîrcălabii care apar în sfatul domnesc erau cei de Hotin, Neamţ şi Roman (Cetatea Nouă). Între 11 martie 1541 şi 1545 înainte de 4 aprilie, pîrcălab de Hotin, cetate cheie în sistemul de apărare al Moldovei, apare credinciosul Nicoară Hîra. Fostul cămăraş, de origine obscură, răsplătit prin această înaltă dregătorie pentru credinţa arătată lui Rareş în 1538 şi în vremea pribegiei, s-a stins în 1545, înainte de 4 aprilie, cînd e înlocuit de Borcea şi I. Sturza [80]. Ca un ultim gest de gratitudine, Petru Rareş îl înmormîntează la mănăstirea Pobrata, unde îşi pregătise el însuşi locul de veci; piatra de mormînt a lui Hîra pîrcălabul purtînd data 7053 (1545)[81].

Ceilalţi pîrcălabi de Hotin au fost în 1545 —1546, Borcea, amintit deja ca mare vornic, alternînd cu Ion Sturza şi Gavril Moghilă (Movilă). Sturza, fostul mare postelnic al lui Ştefan Lăcustă în 1540, provenind dintr-o familie modestă, înălţată se pare în vremea lui Ştefan cel Mare [82], a fost ridicat de Rareş la pîrcălăbia Hotinului, alături de Gavril Moghilă (Movilă) [83], adus şi el în sfatul domnesc pentru întîia dată.

Un alt dregător nou, de origine necunoscută, ridicat în sfat de Petru Rareş a fost şi Frăţian pîrcălabul de Neamţ. Probabil domnul i-a încredinţat această dregătorie în 1541, fiind unul din slujitorii săi credincioşi, ceea ce ar explica înmormîntarea sa la 1544 în ctitoria lui Rareş de la Pobrata [84].

Ceilalţi pîrcălabi de Neamţ au fost, după 4 aprilie 1545, Danciu Huru şi Miron. Cel dintîi, frate cu Efrem Huru mare vornic [85], îndeplinise aceeaşi dregătorie (între 1530—1537) şi în vremea primei domnii a lui Petru Rareş, în vreme ce Miron, dintr-o familie necunoscută, a fost înălţat de domn în sfat la 1545.

Dregători noi, de origine necunoscută, sînt şi pîrcălabii de Roman (Cetatea Nouă), Şandru şi Tîmpa, documentaţi în 1545 — 1546.

„Hatman şi pîrcălab de Suceava", cum îl numeşte Sieniawski la 19 martie 1541 [86], „portar de Suceava", cum e menţionat în actele interne, Petru Vartic apare în sfatul domnesc al lui Petru Rareş începînd chiar de la 11 martie 1541. Deşi în virtutea tradiţiei, dregătoria sa e menţionată

---

[79] Pentru datele cînd apar în documente dregătorii lui Petru Rareş, cf. tabelul cu Sfatul domnesc al Ţării Moldovei (1538—1546), alcătuit după documentele publicate în *DIR*, A, XVI, 1 şi alte colecţii; cf. şi N. Stoicescu, *Lista marilor dregători ai Moldovei (sec. XIV—XVII)*, în „Anuar" — Iaşi, VIII (1971), p. 401—423.

[80] *DIR*, A, XVI, 1, p. 608, actul, cum aminteam şi mai sus (n. 73), e autentic.

[81] Balş, *op. cit.*, p. 328—330, fig. 384, p. 329.

[82] Stoicescu, *Dicţionar*, p. 328.

[83] *Ibidem*, p. 317—318, se îndoieşte că era frate cu Ion Movilă; N. Grigoraş, *Boierii lui Alexandru Vodă Lăpuşneanu*, „Cercetări istorice", XIII—XVI, nr. 1—2, Iaşi, 1940, p. 356, se întreabă dacă era din altă ramură a familiei lui Ion Movilă, sau poate nici nu se înrudea cu acesta.

[84] Balş, *op. cit.*, p. 328, fig. 383, p. 329. Nu s-au păstrat documente despre acest dregător.

[85] Stoicescu, *op. cit.*, p. 312.

[86] Iorga, *Studii istorice*, p. 348.

în sfatul actelor domnești după pîrcălăbiile de Hotin, Neamț și Roman, în realitate el ocupa o poziție superioară, fiind și comandant al armatei: „*Capitaneus Moldaviae*" (hatman al Moldovei), cum era cunoscut în 1542 [87]. Fost postelnic — nu însă în sfat — și considerat pe față om de încredere al lui Ștefan Lăcustă și Alexandru Cornea, Petru Vartic a fost totuși înălțat în sfatul domnesc la începutul celei de-a doua domnii a lui Petru Rareș, putînd fi socotit și el în rîndul dregătorilor noi, de origine modestă.

Iurie spătar face parte tot din aceeași categorie de dregători, deși după moartea lui Rareș și îndepărtarea lui Iliaș, a trecut de partea lui Ion vodă (cel Viteaz), sprijinind încercarea acestuia din 1551 de a obține domnia Moldovei. Cu acest prilej Ștefan Rareș i-a luat nu numai averile, ci, desigur, și viața [88].

Între 11 martie 1541 și 21 august 1543, mare vistier e numit Toma a cărui familie, de asemenea, nu o cunoaștem. Fost logofăt al lui Ștefan Lăcustă (probabil mare logofăt) el face totuși parte din primul sfat al lui Petru Rareș, care-l menține în aceeași dregătorie pînă la moarte [89].

În 1545 — 1546 alternează ca mari vistieri, Dan, de origine obscură [90], a cărui jupîneasă descindea însă din familia Găneștilor, ridicat pentru întîia oară în sfat de Rareș, și Ion Moghilă, descendent din Cozma Moghilă și Iațco Hudici, deci scoborîtor din vechi familii [91], înălțat însă și el în sfatul domnesc de Petru Rareș. Căsătorindu-se (a doua oară) cu Maria, fiica lui Rareș, fii săi, Ieremia și Simion Movilă [92] au putut urca în scaunul Moldovei.

În vremea celei de-a doua domnii a lui Rareș își începe cariera în sfatul domnesc și marele postelnic Maxim Hîrbor, fiul comisului Giurgea Hîrbor [93], de la începutul veacului al XVI-lea.

Ridicați pentru prima oară în sfat, din familii necunoscute, sînt și marele ceașnic (paharnic) Petrașco, marele stolnic Neagu (Neagoe) și marele comis Plaxa, ultimul fiind chiar cumnat cu fugarul Gliga Arbore.

În afara acestor dregători permanenți, sfatul domnesc al celei de-a doua domnii a lui Petru Rareș cuprindea, pe lîngă Efrem Huru, care, cum am văzut mai sus, apare un timp și ca mare vornic, încă doi boieri fără dregătorii: Petre Cîrcă (Cîrcovici), și Trifu Hamza. Cel dintîi, pe care actul lui Rareș din 7 mai 1546 îl numește „credinciosul

---

[87] Hurmuzaki, II, 1, p. 240, nr. CCIX.

[88] C. Rezachevici, *Prima încercare a lui Ion vodă cel Viteaz de a ocupa domnia Moldovei, ca urmare a „turcirii" lui Iliaș Rareș (iunie 1551), după un izvor polon inedit*, „Revista arhivelor", LII (1975), nr. 4, p. 389.

[89] Piatra sa de mormînt, purtînd data 21 august 1543, se află la Sf. Dumitru-Suceava (Balș, *op. cit.*, p. 334, fig. 395).

[90] Într-un act din 1561, e numit „Danilo Mossowicz", deci fiul unui Mosso sau Mossu (Th. Holban, *Documente externe (1552—1561)*, „Studii", XVIII (1965), nr. 3, p. 674).

[91] Cf. C. Rezachevici, *Politica internă a lui Petru Rareș*, p. 83, n. 139.

[92] *DIR*,, A, XVI, 3, p. 193, 222.

[93] Stoicescu, *op. cit.*, p. 310.

Sfatul Domnesc al Ţării Moldovei (1538 – 1546)

	LOGOFEŢI	VORNICI	PÎRCĂLABI HOTIN	PÎRCĂLABI NEAMŢ	PÎRCĂLABI ROMAN	HATMANI ŞI PÎRCĂLABI (PORTARI) DE SUCEAVA	SPĂTARI	VISTIERI	POSTELNICI	CEAŞNICI	STOLNICI	COMIŞI	FĂRĂ DREGĂTORII
...		(1530 apr.) —				(1530 mart. 11) —	(1527 mart. 3)						
1538	(oct. 2) Toma	Efrem Huru	Teodor — (sept.)			Mihu	Drăgşan						
1539	(mai 24) — Gavril Trotuşan												
1540	— (nov. 30)	— (nov. 30)	(mart. 7) — Popescu şi A. Şeptilici — (nov. 30)	(mart. 7) — Manea şi Grozav — (nov. 30)	(mart. 7) — Ungurul — (nov. 30) şi Mateiaş — (iun. 13) Iane — (nov. 30)	—(nov. 30)	—(nov. 30)	(mart. 7) — Crasnăş —(nov. 30)	(mart. 7)— I. Sturza —(nov. 30)	(mart. 7)— Şteful —(nov. 30)	(mart. 7) — Lohan —(nov. 30)	(mart. 7)— Pătraşco —(nov.30)	(mart. 7)— Pan Vlad Pan Scripcă Pan Crăciun —(nov. 30) Pan Mateiaş (nov. 30)
1541	(mart. 11)— iulie —		(mart. 11) —	(?) —		(mart. 11) —		(mart. 11) —					
1542	Mateiaş — ostatec la Făgăraş —		Nicoară Hîra	Frăţian		Petru Vartic		Toma					
1543								(† aug. 21)					
1544				— (†1544)									
1545	— apr. 4	(apr. 4) — Efrem Huru (sept. 17) — Borcea	— (†1545) (apr. 4) — Borcea şi Sturza (sept. 17) — I. Sturza	(apr. 4) — Danciu	(apr. 4) — Şandru		(apr. 4) — Iurie	(apr. 4) — —Moghilă (sept. 17) — Dan	(apr. 4) — Maxim Hîrbor	(sept. 17) — Petraşco	(sept. 17) — Neagu (Neagoe)	(sept.17)— Plaxa	(apr. 4) — Pan Petru Circa — (1560) Pan Trifu Hamza — (1550) (sept. 17) — Pan Efrem Huru
1546		—(mart. 1; apr. 7—8) Efrem Huru (mart. 17— apr. 29) Borcea (apr. 7) —	— (1548) şi G. Moghilă —(1549) (mart. 17) — Borcea — (apr. 2, 6), 14—16)	Huru şi Miron	şi Tîmpa — (iun. 10; iul.)			—(mart. 4) (mart. 17) — I. Moghilă — (apr. 23) Dan					— (mart. 1, apr. 7 — sept.)
...	—(1548 mai 5)	—(1548 mai 5)	— 1548	—(1551; 1548)		— (1548 apr. 5)	— (1550 mart. 12)	— (1550 mart. 12)	—(1548 mai 5)	—(1550 mart. 12)	—(1548 mai 5)	—(1551) mart. 21	

nostru pan Petru Cîrca pîrcălab"[94], e menţionat într-un document ulterior drept „fost pîrcălab de Neamţ"[95]. În sfatul lui Petru Rareş din 1545 — 1546 ocupă un loc important, de obicei al doilea sau al treilea[96], făcînd şi el parte dintre boierii înălţaţi de domn[97] ca dealtfel şi Trifu Hamza, de obîrşie necunoscută, care e menţionat spre sfîrşitul sfatului, după marele postelnic[98].

Dintre dregătorii de seamă care nu participau la sfatul domnesc, în această a doua domnie a lui Petru Rareş, documentele interne au păstrat doar numele pîrcălabului de Orhei, Cozma Gheanghea, fratele lui Andreica Şeptilici, şi al starostelui de Putna, Giurgea Bole[99], fiul lui Dan Bole, pîrcălabul de Hotin, de la începutul veacului al XVI-lea.

Cercetarea sfatului domnesc al lui Petru Rareş în vremea celei de-a doua domnii relevă cîteva constatări interesante. În primul rînd, cu excepţia lui Mateiaş logofăt, Efrem şi Danciu Huru, care au ocupat dregătorii şi în sfatul primei domnii a lui Rareş, şi a lui Ion Sturza şi Toma vistier, membri ai sfatului lui Ştefan Lăcustă, *în vremea celei de-a doua domnii, Petru Rareş înalţă în sfat şi la cele mai înalte dregătorii ale ţării nu mai puţin de 17 boieri*: Borcea vornic şi pîrcălab de Hotin, Nicoară Hîra şi Gavril Moghilă (Movilă) pîrcălabi de Hotin, Frăţian şi Miron pîrcălabi de Neamţ, Sandru şi Tîmpa pîrcălabi de Roman, Petru Vartic hatman şi pîrcălab (portar) de Suceava, Iurie spătar, Ion Moghilă (Movilă) şi Dan vistieri, Maxim Hîrbor postelnic, Petraşco ceaşnic, Neagu stolnic, Plaxa comis, la care se adaugă cei doi boieri fără dregătorii: Petru Cîrca şi Trifu Hamza.

În al doilea rînd, din cei 22 de boieri care participă la sfatul domnesc al lui Petru Rareş în cea de-a doua domnie, *doar cîţiva provin din familii care se afirmaseră în dregătorii în perioada anterioară*: Ion Moghilă (şi Gavril Moghilă, în măsura în care face parte din aceeaşi familie), fraţii Huru[100], Ion Sturza şi Maxim Hîrbor. În rest, *16 sfetnici ai lui Rareş provin din familii necunoscute, simpli boiernaşi de ţară fără dregătorii* (Borcea vornic[101], Petru Cîrca[102] etc.) *sau slugi domneşti* (Petru Vartic)[103]. Petru Rareş i-a ales dintre slugile credincioase, ca pe Nicoară Hîra, cămăraş în 1538, înălţat la 1541 în sfat, ca pîrcălab de Hotin.

---

[94] *DIR*, A, XVI, 1, p. 492.

[95] Act din 28 februarie 1548 *(ibidem*, p. 553). Totuşi Stoicescu, *op. cit.*, p. 229, idem, *Lista marilor dregători ai Moldovei*, p. 408, îl consideră pîrcălab de Hotin.

[96] *DIR*, XVI, 1, p. 410, 414, 416 etc.

[97] În noiembrie 1542, e trimis ca sol la Moscova (Th. Uspenschi, *Vasele moldoveneşti aflătoare în sala armelor din Moscova*, BCMI, XX (1927), fasc. 51, p. 93).

[98] *DIR*, A, XVI, 1, p. 413, 425, 428, 430, 433, 435, etc.

[99] Actele din 25 mai 1543 şi 30 aprilie 1546 *(ibidem*, p. 409, 483).

[100] Pentru ascendenţa lor, cf. actul din 20 aprilie 1546 *(ibidem*, p. 470).

[101] Era fiul unui Fădor şi nepotul lui Ivanco şi Anuşca, trăitori în vremea lui Ştefan cel Mare *(ibidem*, p. 547).

[102] Era fiul unui anume Cîrca şi al Neacşei („Arhiva genealogică", II (1913), p. 262; Gh. Ghibănescu, *Schiţă istorică despre Şendricani*, în *Surete şi izvoade*, XIV, Huşi, 1925, p. XXXIV—XXXV).

[103] Actul din 5 martie 1529 *(DIR*, A, XVI, 1, p. 298).

O altă constatare privește *stabilitatea dregătorilor din sfatul domnesc*. Trei dintre ei își păstrează funcția pînă la moarte (Toma mare vistier — 1543, Frățian pîrcălab de Neamț — 1544, și Nicoară Hîra pîrcălab de Hotin—1545). Mateiaș mare logofăt nu e înlocuit în dregătorie nici măcar în vremea cît se afla prizonier la Făgăraș (1541 — 1545). Din actele păstrate, care menționează sfatul domnesc, rezultă că în afara lui Borcea, care în 1545 — 1546 alternează ca mare vistier cu Efrem Huru, iar ca pîrcălab de Hotin cu Ion Sturza și Gavril Moghilă, și a lui Dan, care alternează ca mare vistier cu Ion Moghilă, ambii rămînînd însă în cadrul sfatului, ceilalți boieri *își păstrează constant dregătoriile*.

Deși, cum am văzut, Petru Rareș s-a sprijinit în această a doua domnie în bună măsură pe dregători ridicați de el în sfatul domnesc, totuși numărul daniilor către aceștia este foarte mic. *Din 145 de documente emise de domn între 1541 — 1546, cunoscute pînă astăzi* [104], doar trei privesc danii către marii dregători. Astfel, la 30 aprilie 1542 Rareș dăruiește lui Nicoară Hîra pîrcălab de Hotin, satele Potropopenii cu pricut și mori pe Siret, din „ocina noastră dreaptă", și Hireștii în ținutul Sucevii, „care acest sat l-a pierdut Crasniș fost vistier, în hiclenie, cînd a și pierit" [105]. Patru ani mai tîrziu, la 20 aprilie 1546, domnul dăruiește lui Șandru pîrcălab de Roman jumătate din satul Oțelești pe Berheci, cu moară, pierdut de „Ioanăș șetrar în hiclenie, cînd s-a ridicat și cu alți necredincioși asupra nepotului de frate al domniei mele, Ștefan voievod cel Tînăr"[106], iar peste zece zile, lui Giurgea Bole staroste de Putna satul Șendrești pe Putna, pierdut de Patie (Ipatie) fost postelnic „în hiclenie, cînd au ridicat și cu alți necredincioși pe un lotru, anume Ștefan numit Lăcustă, asupra capului domniei mele" [107].

---

[104] Dintre acestea : 125 sînt cuprinse în *DIR*, A, XVI, 1, iar 20 în alte publicații : 1543 martie 20 (E. M. Teodorescu, *op.cit.*, p. 237); 1544 octombrie 21 și decembrie 4 (N. Crețulescu, *op. cit.*, p. 49; T. Bălan, *Documente bucovinene.*, II, 1934, p. 99); 1545 (L. T. Boga, *Documente basarabene*, V, 1929, p. 11); 1546 ⟨martie — septembrie 3⟩ (*Moldova în epoca feudalizmului*, I, Chișinău, 1961, p. 53—54); 1546 martie 5 (Alex. Băleanu, *Documente și regeste moldovenești*, „*Cercetări istorice*", VIII—IX (1932—1933), nr. 2, p. 90—91); 1546 martie 29 (I. Caproșu, *Un document de la Petru Rareș*, „Studii", XXIII (1970), nr. 5, p. 965—967); 1546 martie 30 (Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, I, Iași, 1906, p. 366—367); 1546 aprilie 7 (I. A. Grigoriu, *Două documente*, în „Neamul românesc literar", III (1911), nr. 45—46, p. 734—735); 1546 aprilie 8 (Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, XVIII, p. 206—208); 1546 aprilie 24 (*Moldova în epoca feudalizmului*, I, p. 55—58); 1546 aprilie 25 (Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, XVIII, p. 214—215); 1546 mai 17 și 21 (A. Băleanu, *Documente și regeste moldovenești*, „Cercetări istorice", X—XII (1934—1936), nr. 1, p. 263—264, 264—266); 1546 mai 23 (N. Iorga, *Neamul Agarici, răzeși fălticeni și vasluieni—cîteva documente*, AAR, MSI, s. II, t. XXXVII (1914), p. 196; 1546 mai 27 (M. Costăchescu, *Neamul lui Oană, vornic de Suceava și satele lui*, „Cercetări istorice", V—VII (1929 — 1931). p. 61); 1546 mai 27 (Gr. Nandriș, *Documente slavo-române din mănăstirile Muntelui, Athos*, București, 1936, p. 237—240, cu data greșită : 1542, corectată la D. P. Bogdan, *Despre daniile românești la Athos*, în „Arhiva românească", VI (1941), p. 273); 1546 iulie 7 (I. Caproșu *Documente moldovenești din secolele al XV-lea—al XVII-lea*, „Anuar"—Iași, IV (1967), p. 206—207); 1546 septembrie (Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, XXI, p. 91—92).

[105] *DIR*, A, XVI,1, p. 406.

[106] *Ibidem*, p. 471—472.

[107] *Ibidem*, p. 482—483.

Aşadar, *beneficiarii daniilor domneşti sînt mari dregători (conducătorii de cetăţi şi ţinuturi) şi ele provin din confiscarea averilor unor „hicleni"*.

Rudele domnului beneficiază doar de o singură danie. La 27 aprilie 1541, Rareş dăruieşte unei vere a sa, cneaghina lui Ion Popovici vatag un sfert din satul Biserica Albă, pierdut de Matiaş vistier pentru că în 1538 „au sfărîmat vistieria domniei mele la Hîrlău" [108].

La fel de puţine sînt şi daniile către slugile domneşti (dregători mici şi mijlocii, fiii lor şi cei ai marilor dregători). În 1546 aprilie 7, domnul miluieşte pe „sluga noastră" Savu postelnic, cu un sfert din satul Gîrleşti, ţinutul Tecuci, pe care „Pătraşco, ficior lui Bran, au perdut-o în vicleşug, cînd au fugit cu Găneştii" [109]. Alt document din 1546 ⟨ aprilie 4—iunie 4⟩, păstrat în stare fragmentară, constituie probabil o a doua danie domnească, prin care mai multe slugi domneşti primesc satul Horodiştea pe Ciuhur [110]. În sfîrşit, un act ulterior domniei lui Rareş aminteşte că acesta a dăruit a treia parte din Boianu Mare, ţinutul Cernăuţi, lui Drăghici vistier, fiul lui Mihu fost pîrcălab al Cetăţii de Baltă [111].

În schimb, *cu mult mai numeroase sînt daniile către mănăstiri; şi sub acest aspect Rareş* [112] *fiind un demn continuator al politicii marelui Ştefan.* Din totalul de 145 de documente emise de el în domnia a doua, 22 constituie danii de acest fel. Cele mai multe sînt acordate mănăstirii Moldoviţa, ctitoria sa (şase acte), urmată de o altă ctitorie a sa, Pobrata şi de Voroneţ (cîte patru şi respectiv trei acte), apoi de Putna, mitropolia de la Roman şi Bistriţa (cîte două documente) şi, în sfîrşit, de episcopia de Rădăuţi, mănăstirile Homor şi Sf. Ilie, fiecare primind cîte o danie.

Spre deosebire de daniile menţionate, provenind din confiscări, cele acordate bisericii sînt făcute din domeniul domnului, din cumpărături sau din schimburi efectuate de acesta. Astfel, mănăstirea Moldoviţa primeşte printre altele, satul Berchişeşti, pe Moldova, cu o mănăstirioară şi o topoliţă cu moară, cumpărat „de la sluga noastră Corlat", precum şi un sălaş de ţigani, pe care iniţial, afirmă Rareş „mi i-am cumpărat domniei mele de la biräul Reghin de la Bistriţa" [113].

Pobratei celei „nou zidită" i se dăruiesc satele Văleni, Priseaca şi Potropopenii, cu mori, pe Siret, şi Hireştii, pe Moldova, cu vie, cumpărate de domn de la Radu fost ureadnic în Hîrlău, siliştea Şerbăneşti, cu moară, pe Siret, luată de la Mateiaş Ioanăş în schimbul a 3 000 de zloţi, satul Negoieşti şi siliştea Părtănoşi pe Siret, din ocinele „strămoşeşti" [114].

---

[108] *Ibidem*, p. 404. Numele verei lui Rareş nu e cunoscut, actul fiind rupt în dreptul numelui acesteia.

[109] *Ibidem*, p. 452.

[110] *Ibidem*, p. 449.

[111] *Ibidem*, p. 548.

[112] Cf. şi caracterizarea lui Ureche, *op. cit.*, p. 155, care îl socoteşte „om cuvios".

[113] *DIR*, A, XVI, 1, p. 407, 409, 410, 518, 519, 525—526 .

[114] *Ibidem*, p. 408, 480, 498—499, 505—506. Protopopenii şi Hireştii fuseseră dăruiţi în 1542 lui N. Hîra, pîrcălabul de Hotin, dar, cum acesta murise în 1545 fără urmaşi, au fost date Pobratei.

Mănăstirea Voroneţ primeşte satele Baliţa, ţinutul Dorohoi şi Bucureştii (capul Codrului)[115], iar Putnei, Rareş îi dă satul Petricani, pe Başeu, cumpărat de la fraţii Sima şi Olena, în schimbul altui sat Hăneşti care „a fost al nostru domnesc"[116].

Dania către „Mitropolia de Jos, din tîrgul Romanului" şi episcopul Macarie, cronicarul domniei, consta din satul „Ţăpeşti, care este în Olteni, pe Bîrlad", cu gîrle, un sfert de iezer, loc de prisacă şi un sălaş de ţigani; jumătate de sat schimbată cu nepoţii lui Duma Brudur, pentru jumătate din Glodeni, cumpărat de Rareş cu 240 de zloţi, restul aflîndu-se în stăpînirea domniei încă din vremea lui Bogdan al III-lea[117]. Episcopiei de Rădăuţi şi episcopului Teodosie i se dăruiesc satele Havoroanele şi Noua Seliţă, din ţinutul Dorohoi, cu un iaz şi o moară pe Başeu, din satele „strămoşeşti" ale domnului, pentru care „n-a avut nimeni nici un privilegiu asupra lor"[118]. În sfîrşit, Petru Rareş dăruieşte mănăstirii Sf. Ilie jumătate din satul Costina, care „a fost a noastră din veci"[119], iar Homorului, jumătate din iezerul Oreahovul, cu gîrlele sale[120]. Nu e uitată nici mănăstirea Bistriţa, unde Rareş găsise refugiu şi alinare pe drumul pribegiei din 1538, şi care, după făgăduiala de atunci, primeşte satul Mojeşti, cu mori, din ţinutul Cîrligăturii[121].

Repartiţia actelor interne emise de Petru Rareş (1541 – 1546)

	RUDE ALE DOMNULUI	MARI DREGĂTORI	SLUGI DOMNEŞTI	MĂNĂSTIRI EPISCOPII	ALTE CATEGORII	TOTAL
DANII	1	3	2	22	—	28
ÎNTĂRIRI	—	6	80	8	23	117
TOTAL	1	9	82	30	23	145

În ceea ce priveşte însă întăririle de stăpîniri, sau confirmarea unor vînzări ale acestora, *pe primul loc se situează slugile domneşti*. Din cele 145 de acte domneşti, 80 întăresc astfel de stăpîniri sau vînzarea lor. În rîndul slugilor domneşti erau socotiţi nu numai dregătorii mici şi mijlocii, ci uneori chiar marii dregători din afara sfatului domnesc[122], sau fii

[115] N. Creţulescu, *op. cit.*, p. 49; T. Bălan, *op. cit.*, II, p. 99; *DIR*, A, XVI, 1, p. 489—490.
[116] *DIR*, A, XVI, 1, p. 405, 456—458.
[117] *Ibidem*, p. 463—465, 501—503.
[118] *Ibidem*, p. 532—533.
[119] *Ibidem*, p. 477.
[120] *Ibidem*, p. 491.
[121] *Moldova în epoca feudalizmului*, I, p. 53—54, 55—58.
[122] De pildă, Cozma Gheanghea, pîrcălab de Orhei (*DIR*, A, XVI, 1, p. 409; I. Caproşu, *Un document de la domnul Moldovei Petru Rareş*, „Revista arhivelor", IX (1966), nr. 2, p. 321—322).

acestora [123]. Între „slugile credincioase" ale lui Rareş se numărau „Toader Băloş pisarul nostru", „credinciosul nostru Ion logofăt", Ion Iaţco stolnic, Ion Golăi stolnicel, viitorul mare logofăt din 1572—1578 etc [124]. Uneori Rareş motivează întărirea unor proprietăţi: „văzînd slujba lor drept credincioasă" [125], sau întăreşte dreptul a cinci slugi, acordat de Bogdan al III-lea „ca să-şi întemeieze un sat", pentru că „ne-au slujit nouă drept şi credincios" [126].

Dintre marii dregători din sfat, beneficiază de întărirea proprietăţilor: jupan Mateiaş logofăt, Petru Vartic portar de Suceava, fraţii Huru, Efrem mare vornic şi Danciu pîrcălab de Neamţ, şi pan Petru Cîrca pîrcălab [127].

Opt acte de întărire a proprietăţilor sînt acordate mănăstirilor Putna, Pobrata, Moldoviţa, Voroneţ, episcopiei de Rădăuţi, mănăstirii Homor, deci cele care beneficiază şi de cele mai multe danii, la care se adaugă mănăstirea Căpreni din ţinutul Lăpuşana [128], ctitorită de Rareş. În sfîrşit, alte 23 de documente domneşti întăresc stăpînirile altor categorii (ţărani liberi, boiernaşi, care nu făceau parte din rîndul „slugilor", văduve etc.). De obicei, proprietăţile întărite nu depăşeau trei sate. Chiar domeniul boieresc de moştenire al familiei Huru, din care făceau parte doi mari dregători, nu depăşea, la 1546, două sate şi trei părţi de sat [129].

Numărul mare de întăriri de stăpîniri acordate de Petru Rareş slugilor domneşti, în această a doua domnie, reflectă interesul voievodului pentru această categorie dinamică, din care îşi recruta marii dregători. Este interesant de remarcat atitudinea domnului faţă de o astfel de slugă domnească, Mateiaş Ioanăş, pe care l-a apucat „cu mare strînsoare un agă turc a împăratului turcescu, anume Ionuz Béghiul", pentru o vină ce s-a dovedit reală înaintea judecăţii domneşti. Cu toate acestea, Rareş îi dăruieşte lui Mateiaş, pentru a se răscumpăra, 3 000 de zloţi (galbeni)! o sumă foarte mare, în schimbul căreia primeşte de la acesta doar o silişte, Şerbăneşti, cu moară pe Siret [130], într-o vreme cînd satele preţuiau numai 200—300 de galbeni, iar cele mai scumpe nu depăşeau 800 de galbeni.

În legătură cu actele de întărire a stăpînirilor, observăm că Rareş introduce constant în formularul acestora negarea eventualelor acte emise de Ştefan Lăcustă, pentru aceleaşi proprietăţi: *„Şi iarăşi, dacă se vor afla cîndva nişte privilegii de la acel Ştefan voievod, numit Lăcustă, iar acele privilegii să nu aibă nicicînd nici o lege, înaintea privilegiilor noastre"* [131].

---

[123] Menţionăm pe Ion, fiul lui Grozav fost mare vornic, Toma, fiul vornicului Şt. Hrană (*DIR*, A, XVI, 1, p. 444, 446).
[124] *Ibidem*, p. 417, 425, 447, 459, 460.
[125] *Ibidem*, p. 433, cf. şi p. 428, 429, 465.
[126] *Ibidem*, p. 427.
[127] *Ibidem*, p. 411, 429, 467, 470, 492.
[128] *Ibidem*, p. 405, 407—408, 410, 481, 527—528, 530; L. T. Boga, *op. cit.*, V, p. 11.
[129] *DIR*, A, XVI, 1, p. 470.
[130] *Ibidem*, p. 505.
[131] *Ibidem*, p. 416, 421, 424, 428, 429, 431, 433, 434, 435 etc.

Fig. 15. — Petru Rareş, frescă de la mănăstirea Sf. Dionisiu de la Muntele Athos.

Prin aceasta Rareş nega însăşi domnia lui Lăcustă, pe care o socotea o uzurpare, şi lua măsuri de prevedere împotriva abuzurilor făptuite de acesta în confirmarea proprietăţilor [132].

Importanţa pe care fiul lui Ştefan cel Mare o acorda slugilor domneşti, din care făceau parte şi curtenii din ţinuturi, rezultă şi din faptul că înce-

[132] Un act din 27 mai 1546, referitor la danii din prima domnie a lui Rareş către ctitoria sa, Moldoviţa, menţiona că „le-a scos acel *Ştefan voievod, numit Lăcustă, în zilele lui, din uricul domniei mele*" *(ibidem,* p. 525).

pînd din vremea celei de-a doua domnii încep să fie menţionaţi în documente „vatagii" (vătafii de ţinuturi) — Iurşa vatag de Dorohoi, la 11 aprilie 1546 [133] — , numiţi mai apoi şi mari vătafi [134]. Ei conduceau curtenii din ţinuturi, şi este foarte probabil ca această organizare administrativo-militară teritorială (sistemul vătafilor de ţinuturi) să dateze din timpul celei de-a doua domnii a lui Petru Rareş [135], cînd, dealtfel sînt amintiţi şi husarii moldoveni, a căror apartenenţă socială era similară cu cea a curtenilor [136].

Rareş se ocupă îndeaproape de conducerea ţinuturilor, rezidînd mai tot timpul la curţile domneşti din cadrul acestora. La Suceava îl întîlnim rareori, de pildă, în ianuarie şi la 6 august 1543, sau la 12 februarie şi 14 decembrie 1545 [137]. Preferă curţile de la Hîrlău, nu departe de ctitoria sa, Pobrata, şi Huşi, dar nu ocoleşte nici pe cele de la Vaslui, Iaşi şi Bîrlad.Numai în 1546, ultimul an al vieţii, de cînd s-au păstrat cele mai multe documente din a doua domnie a sa [138], Rareş rezidează, în ordine, la Huşi, Vaslui, Bîrlad, Huşi, Iaşi, Hîrlău, Botoşani şi probabil Suceava.

Tot în a doua domnie, Petru Rareş reface cetatea Soroca, în forma în care se păstrează astăzi. Cetatea exista însă de la sfîrşitul domniei lui Ştefan cel Mare [139], la 1 iunie 1512, Bogdan cel Orb numind-o „cetatea noastră care(ne) apără împotriva păgînilor" *(castro nostro quod contra paganos tutelam habet)* [140], în acest caz fiind vorba de tătari. În 1538 sultanul numise aici un sangeac [141], dar în martie 1541, cînd starostele de Soroca era boierul Tăbuci [142], cetatea se afla din nou în stăpînirea lui Rareş.

După relatarea lui Miron Costin : „Soroca a fost clădită de Petru vodă, după descălecatul al doilea" [143], exprimare confuză prin care putem înţelege fie că este vorba de Petru al Muşatei, fie de Petru Rareş, în cea de-a doua domnie. Mai probabil cei doi voievozi s-au contopit în cugetul cronicarului, care urmărea să atribuie o vechime cît mai mare cetăţilor

---

133 *Ibidem*, p. 457.

134 Cf. şi N. Stoicescu, *Curteni şi slujitori*, Bucureşti, Editura militară, 1968, p. 237; N. Grigoraş, *Instituţiile feudale din Moldova*, I, Bucureşti, Editura Academiei, 1971, p. 310.

135 Cf. B. T. Câmpina, *Ideile călăuzitoare ale politicii lui Ştefan cel Mare*, „Studii", X (1957), nr. 4, p. 65.

136 C. Rezachevici, *Despre evoluţia husarilor (hinsarilor) la români în evul mediu, în legătură cu instituţia similară la popoarele vecine*, „Studii şi materiale de muzeografie şi istorie militară", Bucureşti, 4—5 (1971—1972), p. 82, 89.

137 *Cronicile slavo-române*, p. 118; *DIR*, A, XVI,1, p. 409, 411; *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 440, nr. DCCCXXIV.

138 Cf. şi Gh. Ghibănescu, *Divanurile domneşti din Moldova*, p. 18.

139 Cf. C. C. Giurescu, *Tîrguri sau oraşe şi cetăţi moldovene din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului, al XVI-lea*, Bucureşti, 1967, p. 276.

140 *Hurmuzaki*, II, 3, p. 700, nr. CCCCLV.

141 Veress, *Documente*, I, p. 18.

142 Iorga, *Studii istorice*, p. 349.

143 Miron Costin, *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 205.

moldovene, Rareş refăcînd sigur cetatea. Evenimentul a avut loc după 23 aprilie 1543, cînd domnul chiamă un meşter din Bistriţa să lucreze la cetatea Soroca [144], probabil în vara aceluiaşi an.

Se pare că şi curtea domnească din Iaşi a fost refăcută de Rareş după distrugerile suferite în 1538 [145].

Şi în domeniul ctitoriilor bisericeşti, Petru Rareş nu şi-a dezminţit faima din prima domnie. „Cu adevărat era ficior lui Ştefan vodă celui Bun, că întru tot simăna tătîne-său”, scrie Grigore Ureche. După părerea sa, în toamna lui 1542 „au sfîrşit mănăstirea Pobrata, care era zidită de dînsul (între 1527 — 1532 — C.R.) şi o au sfinţit” [146]. Aici îşi va alege şi locul de veci, la sfatul vărului său, mitropolitul Grigorie Roşca, care fusese egumen al mănăstirii [147].

Rareş n-a uitat nici făgăduiala făcută mănăstirii Bistriţa de a o înnoi din temelie, dacă va reveni în scaun. Lucrările începute în 1541 s-au terminat cu puţin înainte de moartea sa [148].

Tot astfel, şi-a amintit şi de făgăduiala făcută mănăstirii Bisericani, unde de asemenea aflase adăpost înaintea refugiului în Transilvania. Pomelnicul românesc al mănăstirii însemnă că în a doua domnie: „au mai zidit şi au mai înfrumuseţat sf⟨ă⟩nta biserică ... Iară ce fealiu de zidire au făcut Petru Voievod aici la Bisericani, nu arată” (vechiul pomelnic — C.R.) [149].

La 10 mai 1542, a început construcţia mănăstirii Rîşca, la sud de Baia, prin grija episcopului Macarie de Roman şi a logofeţilor Ioan şi Teodor Balşe, iar lucrările s-au terminat în acelaşi an [150].

Pe la începutul celei de-a doua domnii a ridicat Rareş şi biserica domnească (Sf. Paraschiva) din Tîrgu Frumos, supraveghetor al lucrărilor fiind hatmanul Petru Vartic [151].

În 1542 încep lucrările de reconstrucţie a episcopiei de Roman, lucrări terminate abia în 1550 în vremea lui Iliaş Rareş [152], sub supravegherea episcopului cronicar Macarie [153]. În februarie 1545, Rareş cere bis-

---

144 *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 432, nr. DCCCVII; Iorga, *Doc. Bistriţei*, I, p. XXXIX.

145 Cf. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităţilor şi monumentelor medievale din Moldova*, Bucureşti, 1974, p. 407.

146 Ureche, *op. cit.*, p. 155; N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 666 şi urm.

147 Gh. Buzatu, *Mănăstirea Probota*, Bucureşti, 1968, p. 10.

148 *Moldova în epoca feudalizmului*, I, p. 53; Ureche, *loc. cit.*

149 N. Iorga, *Pomelnicul românesc al mănăstirii Bisericani*, *Studii şi documente*, XVI, p. 236. Pentru istoricul mănăstirii, cf. Dinu C. Giurescu, *Bisericani—ctitorie a epocii lui Ştefan cel Mare?*, în SCIA, VIII (1961), nr. 1, p. 222—228; Stoicescu, *op. cit.*, p. 72.

150 Ureche, *loc. cit.*; N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, I, Bucureşti, 1905, p. 51—52; N. Creţulescu, *op. cit.*; Stoicescu, *op. cit.*, p. 711—713.

151 Balş, *op. cit.*, p. 80—83; N. Iorga, *Studii şi documente*, XV, Bucureşti, 1908, p. 291; idem, *Istoria bisericii româneşti*, I, ed. a II-a, Bucureşti, 1928, p. 161.

152 Ureche, *loc. cit*; episcopul Melchisedek, *Chronica Romanului şi a episcopiei de Roman*, I, Bucureşti, 1874, p. 183—184.

153 *Cronicile slavo-române*, p. 141. Cf. şi Sc. Porcescu, *Episcopul Macarie al Romanului (1531—1558)*, „Mitropolia Moldovei”, XXXVI (1960), nr. 5—6, p. 347—361.

trițenilor un meșter să-i înalțe o biserică, după modelul celei din Suceava (mitropolia sau Sf. Dumitru). Un an mai tîrziu, adresează meșterului Ioan zidarul, cu toate că acesta greșise o biserică la Suceava, cererea de a îndruma doar construcția bisericii episcopale din Roman; dar meșterul temîndu-se de o pedeapsă n-a venit [154]. În sfîrșit, la 1545, Petru Rareș reface mănăstirea Căpriana, din ținutul Lăpușana [155].

Politica internă a lui Petru Rareș în a doua domnie s-a caracterizat așadar prin îndepărtarea conducătorilor boierilor care-l trădaseră în 1538, prin colaborare cu restul boierimii, indiferent de poziția avută în 1538 — 1540. Sfatul domnesc cuprindea în majoritate dregători ridicați de Rareș, dintre oamenii săi de credință, rămînînd constant întreaga sa domnie. Slugile domnești și mănăstirile s-au bucurat de atenția deosebită a domnului, Rareș continuînd pînă la moarte activitatea sa ctitoricească, demnă de fiul marelui Ștefan.

---

[154] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 440, nr. DCCCXXIV, p. 447, nr. DCCCXXXIII, p. 448, nr. DCCCXXXV, p. 449, nr. DCCCXXXVII, p. 453, nr. DCCCXLI, p. 454—455, nr. DCCCXLV (data greșită), p. 515—519, nr. DCCCL—DCCCLII. Biserica a fost lucrată de bistrițeanul Luca zidarul (*ibidem*, p. 465—466, nr. DCCCLXV).

[155] Ureche, *loc. cit.*; Stoicescu, *op. cit.*, p. 165. Nu știm în vremea cărei domnii a refăcut Rareș paraclisul din cetatea Hotin și dacă el este ctitorul Agapiei vechi și al schitului Rarău (*ibidem*, p. 22, 371, 695). În același an dăruiește un aer mănăstirii Dionisiu de la Muntele Athos (Em. Turdeanu, *Dinu vechile schimburi culturale dintre români și iugoslavi*, „Cercetări literare", III, București, 1939, p. 163).

2. Politica externă

de **Constantin Rezachevici**

A doua domnie a lui Petru Rareş începe în preajma unui eveniment care avea să marcheze pentru mult timp destinele politice ale Europei centrale şi estice: cucerirea Budei de către Soliman Magnificul şi transformarea unei bune părţi din regatul maghiar în paşalîc. Steagul profetului flutură din 1541 în inima Europei şi sultanul caută să-şi extindă mai departe stăpînirile. Nu numai Austria, dar şi alte ducate germane mai depărtate şi chiar regatul polon se simt ameninţate. Interesul Europei faţă de înaintarea otomană e atît de mare încît, între 1541—1546, se tipăresc în Apus peste 190 de broşuri dedicate luptelor cu turcii, pustiirilor şi obiceiurilor acestora [1]. Dar interesul Europei nu e doar livresc.

Un nou izvor polonez, scrisoarea arhiepiscopului de Gnezno, adresată regelui Sigismund I, la 17 ianuarie 1542, mărturiseşte sugestiv teama ducatelor germane faţă de ofensiva lui Soliman. Arhiepiscopul se referă la relatarea puternicului duce elector, Ioan al Saxoniei, „din care maiestatea voastră regală va putea cunoaşte cît de mult oamenii aceia (din Saxonia — C.R.), înfloritori în privinţa armelor şi a oştenilor şi sălăşluind în locuri foarte întărite prin aşezare şi prin meşteşug se tem şi cît tremură de duşmanul turc încă îndepărtat, îngrijoraţi fiind cu privire la mîntuirea şi nevătămarea lor" [2].

În vreme ce împăratul Carol Quintul se ocupă de relaţiile cu principii protestanţi, de războiul cu Francisc I şi de progresele flotei otomane în Mediterana, Soliman Magnificul ameninţă direct Austria. „Regele romanilor", Ferdinand, va face eforturi susţinute pentru a atrage principii creştini [3] — între care un loc important îi revenea lui Petru Rareş — într-o coaliţie antiotomană.

---

[1] C. Göllner, *Turcica*, I, Bucureşti—Berlin, Editura Academiei, 1961, p. 322—407. Dintre cele 191 de broşuri, nouă sînt redactate de Martin Luther în anii 1541—1542 şi 1546 (*ibidem*, p. 328, 343, 345—347, 406).

[2] Biblioteka Narodowa, Varşovia, *Teki Górskiego*, t. 22, 2 702, k. 106.

[3] E. Zöllner, *Geschichte Österreichs*, Viena, 1970, p. 190, 193.

În condiţiile uneia din cele mai puternice ofensive otomane spre centrul Europei şi ale pregătirilor creştine de contraofensivă, *Petru Rareş adoptă făţiş o poziţie mai prudentă decît în prima domnie, orientată însă la fel de hotărît spre lumea creştină*. În lumina izvoarelor publicate, dar mai ales a documentelor noi, aflate de curînd în arhivele din Polonia [4], politica externă a lui Petru Rareş în vremea celei de-a doua domnii înfăţişează două trăsături principale. *În primul rînd, ascultarea pe faţă a poruncilor sultanului — Moldova fiind prinsă între stăpînirile acestuia şi cele ale aliatului său polonez —, în vreme ce pe ascuns erau căutate stăruitor legături cu ţările creştine interesate în lupta antiotomană.* „Şi dacă aş vedea — declara Rareş unui trimis polon în iunie 1542 — că vreun rege creştin s-ar ridica cu putere şi credinţă împotriva turcilor, atunci m-aş alătura cu credinţă de el şi l-aş ajuta din toate puterile. Acum însă nu pot face altfel, căci nu am la cine să alerg, trebuie să fac ce porunceşte turcul" [5].

În al doilea rînd, folosind iscusit în interesul ţării sale împrejurările amestecului lui Soliman în Ungaria şi Transilvania, Petru Rareş va acţiona cu orice prilej pentru redobîndirea posesiunilor de peste munţi ale domnilor Moldovei, răpite de Ioan Zápolya.

În chip firesc, după revenirea în scaunul de la Suceava, Rareş s-a grăbit să reia legăturile cu regele Sigismund I, cu care în 1538 încheiase tratatul de la Hotin [6]. Regatul polonez era socotit în vremea acestuia una din marile puteri ale Europei [7], iar în cadrul politicii sale externe, relaţiile cu ţările române şi cu Imperiul otoman ocupau un loc de frunte. În 1533, Polonia încheiase o „pace perpetuă" cu Poarta, şi alianţa turco-polonă, facilitată de existenţa ţărilor române ca state-tampon între cele două mari puteri, s-a menţinut pînă la începutul veacului al XVII-lea, spre nemulţumirea domnilor români, care la fel ca Petru Rareş, căutau în Polonia un aliat în lupta antiotomană.

Îndată după intrarea în Moldova, Petru Rareş trimite o scrisoare starostelui de Cameniţa, G. Iaslowieczki, înştiinţindu-l că s-a întors la domnie în Moldova şi toată ţara l-a primit cu bucurie. Se interesează de „trădătorii noştrii" *(naszi zdraicze)*: „pan Trotuşan logofăt şi Mihul hatman şi Petraşco comis", pomenind cu durere şi despre predarea de către polonezi a fratelui său, Teodor, în mîna turcilor [8].

---

[4] C. Rezachevici, *Cercetări în arhive şi biblioteci polone*, „Revista de istorie", XXVII (1974), nr. 6, p. 953.

[5] *Hurmuzaki*, II, 1, p. 224, nr. CXCI.

[6] C. Rezachevici, *Tratatul între Petru Rareş şi Sigismund I (28—31 august 1538) din vremea campaniei lui Soliman Magnificul în Moldova* (în pregătire pentru tipar).

[7] R. Matton, *La Pologne*, Paris, 1936, p. 86. Cf. şi A. Dembińska, *Zygmunt I. Zarys dziejów wewnetrzno-politycznych w latach 1540—1548 (Sigismund I. Istoria relaţiilor interne şi politice în anii 1540—1548)*, Poznan, 1948; W. Pociecha, *Czasy Zygmunta Starego, 1506—1548 (Epoca lui Sigismund cel Bătrîn, 1506—1548)*, „Roczniki Histryczny", XVI (1947), p. 181—229; Z. Wojciechowski, *Zygmunt Stary (1506—1548)*, Varşovia, 1946.

[8] Biblioteka Narodowa, Varşovia, *Teki Górskiego*, t. 23, 2 829, k. 173.

În primele luni ale celei de-a doua domnii, Rareş trecea drept protejatul sultanului, şi domnul spera într-o înţelegere sinceră cu Sigismund I. „Trimisă — spune Grigore Ureche — solii săi la craiul leşescu, de-şi ceriia robii, ceia ce-i luase Tarnovschi hatmanul cu oaste cîndu venise la Hotin. Ci nimica nu au folositu, că nici cu o ispravă s-au întorsu solii săi înapoi" [9].

Primul sol, mai precis agent diplomatic, diacul Burlă, folosit şi în alte rînduri de Rareş în relaţiile cu regatul vecin, a sosit în Polonia după 19 martie 1541 cu o suită de 14 călăreţi, ajungînd înainte de 5 aprilie la reşedinţa regală [10]. El însoţea pe solul turc spahiul Iusup, unul din oamenii de încredere ai sultanului, trimis de marele imbrohor Hasan, care-l însoţise pe Rareş la Suceava [11]. Burlă a trecut înainte de 28 martie 1541 pe la reşedinţa palatinului de Belz, N. Sieniawski, informîndu-l că sultanul nu numai că l-a iertat pe Rareş, dar i-a înapoiat şi Tighina cu teritoriul din jur, răpit în 1538, numai să plătească 10 000 de zloţi pentru cetatea ridicată acolo de turci. Domnul îi cere lui Sieniawski să-i susţină cererile pe lîngă rege şi sfetnicii săi, iar pe rege îl roagă să-i împrumute 20 000 de zloţi pentru răscumpărarea Tighinei şi alte cheltuieli [12]. Informaţia are o valoare deosebită dovedind că sultanul promisese într-adevăr domnului înapoierea teritoriului răpit Ţării Moldovei în 1538, şi Rareş credea la începutul domniei, în îndeplinirea acestei promisiuni.

Nicolae Sieniawski se declară de acord cu cererile domnului [13], dar atitudinea sa nu era în general împărtăşită de cercurile conducătoare poloneze, în frunte cu regele. Încă din februarie 1541, un raport anonim polon vădea neîncrederea faţă de acţiunile viitoare ale lui Rareş „care a fost întotdeauna inamic" [14]. Iar la 25 aprilie 1541, în urma primei solii a lui Burlă, Sigismund I îşi exprima în cuvinte asemănătoare teama faţă de revenirea la domnie a lui Petru, cu ajutorul sultanului. Regele polon a păstrat această atitudine pînă la sfîrşitul anului 1541 cerînd chiar mobilizarea armatei împotriva unor închipuite pericole din partea lui

---

[9] Ureche, *Letopiseţul*, p. 153.

[10] Iorga, *Studii istorice*, p. 327 şi 349. Despre acest sol se ştia şi la Poartă (*Hurmuzaki*, II, 1, p. 218, nr. CLXXX).

[11] Iusup era însoţit de 11 călăreţi (Iorga, *op. cit.*, p. 327, 349); *Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 151—152, nr. LXXV. Solul turc avea misiunea din partea sultanului de a cere restabilirea păcii la hotarul moldo-polonez, anunţînd pe regele polonez de revenirea lui Rareş, căruia îi ceruse să trăiască în bună-pace cu Sigismund I.

[12] Iorga, *op. cit.*, p. 349—350. Informaţiile lui Burlă dovedesc starea financiară precară în care se afla Rareş la începutul domniei, în urma cheltuielilor făcute pentru obţinerea acesteia. La sfîrşitul anului 1541, Rareş se oferea să achite sumele solicitate regelui „în boi, în ceară, în nisetri sau în alte produse ale ţării mele" (*Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 158, nr. LXXX). La una din cele două solii ale lui Burlă din 1541, sau la cea a lui Avram Banilovschi de la sfîrşitul aceluiaşi an sau începutul celui următor se referă şi relatarea regelui Sigismund I din 1542, amintită de Gh. Duzinchevici, *Din legăturile lui Petru Rareş cu Polonia*, „Revista istorică", XXIII (1937), nr. 7—9, p. 256 (unde însă nu sînt identificate ca fiind soliile lui Burlă şi Avram Banilovschi).

[13] N. Iorga, *op. cit.*, p. 351—354.

[14] *Hurmuzaki*, II, 4, p. 279, nr. CXLVIII.

Rareş, a tătarilor şi a marelui cneaz al Moscovei [15]. În realitate Sigismund, din ordinul căruia fuseseră predaţi sultanului : Teodor, fratele lui Rareş, precum şi alţi moldoveni, care în 1538 se refugiaseră în Polonia cu soţiile, copii şi averile lor, faptă condamnată chiar de unii polonezi [16], era cel care dăduse motive de nemulţumire domnului român.

Cu toate acestea, văzînd că solia lui Burlă n-a avut nici un rezultat, Petru Rareş se adresează din nou din Suceava regelui. Scrisoarea sa inedită, din 25 mai 1541, aduce date noi şi interesante asupra soliei lui Burlă, a poziţiei domnului în raport cu sultanul şi regele polon, dar mai ales asupra atitudinii lui Rareş faţă de boierii refugiaţi în Polonia, în frunte cu Văscan Gănescu. Domnul nu cere regelui decît să respecte cererile sultanului privitoare la buna înţelegere cu el, transmise prin spahiul Iusup. Boierii pribegi pe care îi cere Rareş „potrivnicii noştrii, dar şi ai preaputernicului împărat, cît şi ai sacrei sale maiestăţi", sînt ucigaşii lui Ştefan Lăcustă, care „au adus multe rele şi supărări supuşilor preaputernicului împărat, precum şi ţării noastre", „oameni de nimic, anume Gănescul cu soţii săi". „Deci — scrie Petru Rareş — cînd au văzut şi au auzit că ne apropiem de Moldova, acest vrăjmaş al nostru anume Gănescul, deopotrivă cu soţii săi au prins fuga către stăpînirile sacrei voastre maiestăţi. Iar acum aduc o mulţime de pagube şi de supărări supuşilor preaputernicului împărat al turcilor şi de asemenea a lor noştri, deşi noi sîntem de mai înainte supusul jurat al aceluiaş împărat al turcilor". Nu e greu de observat în aceste formulări atitudinea prudentă a lui Rareş, care făcea mereu apel la autoritatea sultanului, ştiind pe Sigismund aliat al acestuia. Tocmai amintind această alianţă a celor doi puternici vecini, solicita Petru Rareş prietenia lui Sigismund. „Aşadar, cît timp vom mai fi în viaţă, voim să închiem cu aceeaşi sacră maiestate a voastră o prietenie şi o înţelegere veşnică şi de-o parte şi de alta, numai să se facă pe voia preaputernicului nostru stăpîn şi sacra voastră maiestate să binevoiască a îndeplini voinţa aceluiaşi împărat şi să ne dea pe mîinile noastre pe aceşti fugari şi răufăcători, ca nu cumva apoi să se işte între noi o rea vrajbă pentru acest soi de trădători . . .". Domnul era nemulţumit de fuga lui Văscan Gănescu şi a însoţitorilor săi, făcînd apel la „înţelepciunea"regelui, care fiind „la bătrîneţe înaintată", ştie foarte bine „de ce este nevoie şi trebuinţă în asemenea lucruri." Pentru a cîştiga bunăvoinţa regelui, Rareş îl anunţă că vrea să pornească în ajutorul nepotului său, Ioan Sigismund, abilă motivare a campaniei sale în Transilvania din vara aceluiaşi an. Totodată îi cere să stăruiască aici pentru a i se înapoia familia captivă încă la Ciceu.

Dacă toate acţiunile amintite mai sus sînt arătate ca bucurîndu-se de aprobarea sultanului, Petru Rareş nu uită să strecoare printre rînduri afirmaţia adevăratelor sale sentimente, legate de lumea creştină : „*Pentru că ni se cade să slujim pe acest preaputernic împărat şi să-i slujim, noi nu*

[15] *Ibidem*, supl. II, 1, p. 154, nr. LXXVI ; p. 154—155, nr. LXXVII ; p. 156, nr. LXXIX.
[16] Refugiaţii au fost predaţi „în lanţuri" (Veress, *Documente*, I, p. 19).

voim cîtuşi de puţin să ne desprindem şi să ne înstrăinăm de creştinătate"[17], (subln. — C.R.). Aşadar, după această nouă şi semnificativă informaţie, la numai cîteva luni de la începutul celei de-a doua domnii, Rareş afirma hotărît apartenenţa sa la lumea creştină. De aici şi pînă la planurile de participare alături de aceasta la lupta antiotomană nu mai era decît un pas, pe care domnul Ţării Moldovei îl va face într-adevăr un an mai tîrziu.

Scrisoarea lui Rareş din 25 mai 1541 rămase însă fără răspuns. În aceste condiţii, pentru rezolvarea cerinţelor sale, domnul se adresă unor dregători polonezi. Astfel, în noiembrie 1541, diacul Burlă a fost trimis din nou în Polonia, de data aceasta la conducerea oraşului Liov, pentru a obţine lucrurile de preţ ale voievodului, jefuite în 1538, cu prilejul campaniei lui Soliman Magnificul, de slujitorul rutean Sienco Popovici, care fugise apoi la Liov. Era vorba de o avere considerabilă : 12 caftane cu nasturi de argint aurit, fiecare valorînd 20 000 de aspri, două lăncii de paradă, una de aur şi alte de argint aurit, un pahar de aur valorînd 500 de florini, patru „ginzale" *(gindzali?)* de argint aurit, două pahare şi un lighean de argint, un sac cu 20 000 de aspri, patru bijuterii de aur cu pietre preţioase şi o traistă *(thaistra)* cu galbeni. Procesul pentru acestea s-a judecat de către conducerea oraşului la 23 noiembrie 1541, Sienco afirmînd că nu a luat multe din lucrurile amintite, iar dintre cele care au intrat în stăpînirea sa unele i-au fost dăruite chiar de Rareş, iar altele le-a luat căpitanul de atunci al Cameniţei[18].

În anul următor, diacul Burlă a îndeplinit şi o altă misiune pe lîngă nobilii polonezi pe care Petru Rareş îi considera favorabili intereselor sale. O scrisoare inedită a domnului din Suceava, anunţa pe curtenii regelui, pan Starzechowski, starostele de Drohobicz, şi pe pan Podliodowski, mareşal al episcopului de Plock, că a trimis la ei pe „sluga noastră Burlă pisarul", „cu treburile noastre", iar ce va spune el „să-i daţi crezare"[19].

Spre sfîrşitul anului 1541 — după cronica lui Bielski[20] — Petru Rareş a trimis în Polonia o nouă solie. Cunoscută pînă acum dintr-o singură menţiune, care nu indică numele trimisului, şi care a fost luată drept o solie către rege[21], ea îşi dezvăluie adevărata însemnătate prin izvoarele noi, descoperite de curînd în Polonia : relatările despre aceasta adresate la 26 ianuarie 1542 din Liov de Nicolae Sieniawski, castelanul de Belz, către regina Bona Sforza.

La 21 ianuarie 1542, scrie Sieniawski, a sosit la el (nu la rege, care am văzut că nu răspundea domnului) trimisul lui Petru Rareş, Avram Banilovschi, starostele de Cernăuţi. De la sol, afirmă castelanul de Belz,

---

[17] Biblioteka Narodowa, Varşovia, *Teki Górskiego*, t. 22, 2 642, k. 19 v.—20 v.

[18] În act se invocă mărturia lui Hîra pîrcălabul de Hotin, care apoi ar fi fost cămăraş sau postelnic al lui Ştefan Lăcustă (?) (N. Iorga, *Relaţiile comerciale ale ţerilor noastre cu Lembergul*, I, Bucureşti, 1900, p. 35—37 ; idem, *Studii şi documente*, XXIII, p. 336—338).

[19] Biblioteka Narodowa, Varşovia, *Teki Górskiego*, t. 23, 2 798, k. 92v.

[20] G. I. Năstase, *Istoria moldovenească în Kronika Polska a lui Bielski*, „Cercetări istorice", I (1925), nr. 1, p. 138 ; P. P. Panaitescu, *Influenţa polonă în opera şi personalitatea cronicarilor Grigore Ureche şi Miron Costin*, în AAR, MSI, s. III, t. IV, 1925, p. 316.

[21] *Hurmuzaki*, supl., II, 1, p. 156—159, nr. LXXX. În iulie 1541 A. Banilovschi n-a fost primit de rege (Th. Holban, *Documente* „Anuar" — Iaşi, XIII (1976), p.288 — 289).

„precum și din foarte multe presupuneri iese la iveală că acela (Petru Rareș — C.R.) pregătește anumite porneli vrăjmășești împotriva maiestăților voastre sacre și a stăpînilor (dregătorilor — C.R.) și regatului strălucitei maiestăți". Răstălmăcind legăturile lui Rareș cu tătarii din cursul anului 1541 [22], el afirmă că domnul „își agonisește sprijin la tătari, cărora le-a trimis de curînd cincisprezece care încărcate cu miere, fiecare car tras de șase boi și un număr mare de cai"; iscoadele îl înștiințează chiar că domnul a încheiat o înțelegere tainică cu tătarii împotriva regelui. Aceste zvonuri însă evident nu s-au confirmat.

La întrebarea lui Sieniawski dacă solul trimis de Rareș la sultan nu are instrucțiuni împotriva regelui, Avram Banilovschi dă un răspuns interesant, care *relevă stăruințele lui Rareș, din cursul anului 1541, de a obține din partea lui Soliman Magnificul respectarea promisiunii de a obliga pe regina Isabela și consilierii ei să-i redea posesiunile sale din Transilvania, sultanul redîndu-i totodată Tighina, ocupată de turci în 1538.* Solul moldovean afirmă că: „*stăpînul său* ⟨*stăruie*⟩ *să-și redobîndească și să aibă iarăși acele cetăți ale sale (din Transilvania — C.R.) cu orice chip, necruțîndu-și nici un fel de osteneli și cheltuieli. A mai zis că stăpînul său vrea să aibă și Tighina și are și făgăduința de la împăratul turcilor, numai să plătească și să aducă cezarului cheltuiala zidirii* (subln. — C.R.).

Solul lui Rareș „cerceta cu mare stăruință despre dieta generală", la care Petru Rareș voia să-și trimită solii [23].

La această relatare din 26 ianuarie 1542, Sieniawski adaugă și răspunsurile pe care le-a dat lui Avram Banilovschi, care „*a voit să aibă de la mine un răspuns în parte la fiecare articol*" (subln. — C.R.). Deși inițial castelanul din Belz afirma că acestea privesc doar pe rege, solul moldovean i-a răspuns hotărît: „eu nu am fost trimis de stăpînul meu la maiestatea sa regele, ci la tine, astfel că eu vreau să se răspundă stăpînului meu cu privire la aceste lucruri prin tine; și de la tine și nu de la altul pretind acest răspuns". După care, la o nouă încercare de tergiversare a lui Sieniawski i-a arătat că domnul său nu va răspunde în viitor nici unei solii poloneze, și cu aceasta a vrut să plece".

Castelanul de Belz a fost astfel, nevoit să răspundă chestiunilor ridicate de solul lui Rareș. El considera că Sigismund I n-a trimis soli la Petru Rareș deoarece umblau felurite știri despre acesta „cum că plănuiește și pregătește multe lucruri neplăcute strălucitei maiestăți regale ...". Totuși regele trebuia să trimită pe curteanul său, Matias Wlodek, la curtea lui Rareș, dar Sieniawski nu știe ce a împiedicat această solie. El declară în continuare că în stăpînirile regelui nu se aflau boieri fugari (ceea ce nu era adevărat); cît despre Sienco, amintit mai sus, acesta era supusul regelui și nu putea fi judecat și pedepsit decît în regat. Pe Teodor, fratele lui

[22] Înainte de 19 martie 1541, Rareș a trimis soli la tătari ca să nu prade Moldova, după chiar informația lui Sieniawski (Iorga, *Studii istorice*, p. 349). Mai apoi, prin ținuturile tătărești a fost nevoit să trimită și solia la marele cneaz al Moscovei, căreia nu i s-a îngăduit să treacă prin ținuturile regelui polonez (*Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 156, 158, nr. LXXX).

[23] Biblioteka Narodowa, Varșovia, *Teki Górskiego*, t. 22, 2 688, k. 90—91 r.

Fig. 16. — Isabela, soţia lui Ioan Zápolya, tablou de Lucas Cranach şi semnătura reginei.

Petru Rareş, care în 1538 se refugiase în Polonia, regele „nu l-a extrădat lui Ştefan voievod (Lăcustă — C.R.), ci împăratului turcilor, ... şi solului său, domnul Kierdei [24], care făgăduise maiestăţii sale scutirea vieţii lui cît va fi el de faţă, pînă îl va înfăţişa cezarului turcilor".

Despre împrumutul în bani refuzat lui Rareş de către rege, care, în schimb, dădea sume mari tătarilor, Sieniawski îşi declină răspunderea, arătînd doar că tătarii primeau leafă pentru a respinge pe „duşmanii

[24] Pentru rolul lui Kierdei în ceea ce priveşte soarta lui Teodor, fratele lui Rareş, nu s-a relevat pînă acum mărturia lui M. Lobotzki din Cracovia, la 3 iunie 1542 (*Hurmuzaki*, II, 1, p. 225, nr. CXCIII).

năvălitori" (?) Iar sultanul „care după cum povestești tu îl ține pe stăpînul tău nu de rob, ci de fiu, chiar și împăratul turcilor îl numește pe stăpînul meu părinte" [25], păstrînd „neclintite condițiile păcii și alianței făcute o dată cu stăpînul meu".

În sfîrșit, starostele Cameniței trimițînd regelui știri exagerate despre intențiile lui Rareș a contribuit la menținerea neînțelegerilor între cei doi; nu a făcut însă decît să transmită cele auzite de la prieteni și slujitori, și nu trebuie învinuit. Toate acestea, afirmă Sieniawski : „le voi face cunoscut cît mai curînd maiestății regale, preamilostivul meu stăpîn". O însemnare ulterioară sub aceste rînduri menționa că „s-a înfățișat dinantea pomenitului" [26]. Într-adevăr, o versiune poloneză a răspunsurilor lui Sieniawski la solia lui Avram Banilovschi a fost înaintată regelui și altor sfetnici ai săi " [27].

Textul instrucțiunilor redactate de Petru Rareș pentru solul său, Avram Banilovschi, păstrat în Polonia, într-o traducere purtînd data zilei următoare întrevederii dintre cei doi (22 ianuarie 1542), dovedește că Banilovschi a respectat cu multă exactitate indicațiile domnului. După acest act, Rareș se plîngea că regele i-a oprit solul, trimis la marele cneaz al Moscovei, cerînd apoi să-i fie predat Sienco aprodul, care-i jefuise averile, tot așa cum a fost predat trimisului sultanului și fratele său Teodor [28]. Cît despre boierii fugari, aceștia se ascund încă în Lituania. Cererea de împrumut pentru cîteva mii de zloți i-a fost respinsă, în schimb regele a dat sume mari tătarilor. Banii erau trebuitori domnului pentru a plăti la Poartă datoriile legate de redobîndirea domniei, din care a fost alungat în 1538 la stăruințele regelui : „*Dacă n-aș fi plătit din averile mele pentru a redeveni domn, locul meu ar fi fost ocupat acum de un turc ca la Buda*" (subl. — C.R.). Rareș, care în privința limbajului colorat se aseamănă cu Matei Basarab, se plînge că pînă atunci regele nu l-a cinstit cu nici un trimis, nobil, curtean sau țăran, nici măcar cu o scrisoare legată de gîtul unui cîine. Ca atare, va căuta prietenie și ajutor în altă parte. Sultanul îl socotește ca pe un fiu, ca atare putînd fi de folos prietenilor și foarte periculos pentru inamici. Nici gînd să urmărească ocuparea Cameniței și predarea ei turcilor, cum îl acuza starostele acesteia, căci la ce ar servi aceasta Moldovei? *Deși slujește pe sultan, preferă ca țara sa să nu aibă drept vecini decît pe creștini* [29].

Solia lui Avram Banilovschi din ianuarie 1542, la Nicolae Sieniawski, procedeu neobișnuit în relațiile diplomatice ale domnilor moldoveni, a avut o mare importanță în restabilirea relațiilor lui Rareș cu Sigismund I. Chiar la 1 februarie 1542, informat asupra acesteia de castelanul de Belz, regele trimite, în sfîrșit, în solie la domnul Țării Moldovei pe Matias Wlodek,

---

[25] În 1542, Sigismund I avea 76 de ani, fiind mult mai în vîrstă decît Soliman Magnificul și Petru Rareș.

[26] Biblioteka Narodowa, Varșovia, *Teki Górskiego*, t. 23, 2 834, k. 181—182.

[27] Ibidem, t. 22, 2 689, k. 91; în partea de sus a copiei, altă mînă menționează data „mai 1542".

[28] *Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 157, nr. LXXX.

[29] *Ibidem*, p. 156—159, nr. LXXX.

starostele Cameniţei. Răspunzînd dorinţelor lui Rareş, acesta trebuia să-i transmită felicitările regelui pentru reluarea domniei, motivînd cu diplomaţie întîrzierea acestora. Instrucţiunile sale mai cuprindeau un singur punct, privitor la judecarea de către dregătorii de la ambele frontiere a plîngerilor supuşilor din cele două ţări [30].

Urmarea acestei solii o aflăm dintr-o nouă scrisoare inedită a lui Petru Rareş adresată regelui, la 2 aprilie 1542, prin care îl informează pe Sigismund I că „prin mijlocul aceluiaşi de neam bun Matias Wlodek stegarul, am dat o relatare strălucitei voastre maiestăţi. Cărei relatări, orice fel ar fi, înfăţişate maiestăţii voastre strălucite în numele nostru, binevoiască a-i da credinţă şi încredere" [31]. În acel moment relaţiile lui Petru Rareş cu Sigismund I se normalizaseră şi, cu toate că încrederea deplină n-a fost complet restabilită de ambele părţi, ele au continuat paşnic şi în anii următori [32].

Asigurarea bunei vecinătăţi a regatului polon îi era necesară lui Petru Rareş pentru a se putea concentra asupra celor două obiective majore ale politicii sale externe : redobîndirea de la sultan a Tighinei, pe cale diplomatică, şi a posesiunilor transilvănene ale domnilor moldoveni, în primul rînd a Ciceului şi Cetăţii de Baltă. În istoriografia românească s-a afirmat pe bună dreptate că „Nici unul din domnii români pînă la Mihai Viteazul, n-au avut o putere şi o influenţă hotărîtoare în Ardeal ca Petru Rareş" [33]. Amestecul său în conflictele din Transilvania, între imperiali, turci şi partizanii celor două puteri, nu urmărea de fapt decît consolidarea poziţiei sale în această ţară românească, şi nicidecum ajutorarea uneia sau alteia dintre grupările rivale.

Încă din 1540, odată cu mişcarea condusă de voievodul de origine română, Ştefan Mailat [34], împotriva lui Ioan Zápolya, Transilvania trecea printr-o perioadă de puternice frămîntări şi lupte politice. Moartea regelui, la numai două săptămîni după naşterea fiului său Ioan Sigismund (7 iulie 1540) [35], a agravat criza internă. În vreme ce spre stăpînirea Transilvaniei ţinteau Ferdinand I, în baza tratatului din 1538, şi Isabela, în numele fiului ei, Ioan Sigismund, regina cerînd ajutorul lui Soliman Mag-

---

[30] *Ibidem*, p. 159—161, nr. LXXXI, publicat sub data eronată : 10 februarie 1542.

[31] Biblioteka Narodowa, *Teki Górskiego*, t. 22, 2 691, k. 93. Actul e datat în duminica *ramis palmarum*, anul 1542, sărbătoare care în anul respectiv cade la 2 aprilie.

[32] O nouă solie a lui Petru Rareş la Cracovia, anunţată la 6 martie 1542 (Ciurea, *Relaţiile externe*, p. 16), n-a avut însă loc. Informaţia care o documentează este din 6 martie 1547 (Iorga, *Studii şi documente*, XXIII, p. 51).

[33] Şt. Meteş, *Moşiile domnilor şi boierilor din ţările române în Ardeal şi Ungaria*, Arad, 1925, p. 39. Iorga, *Ist. rom. Ardeal*, I, p. 143, considera că, încă „din 1530, Petru Rareş are aici (în Transilvania — C. R.) o situaţie pe care n-o va căpăta nici Mihai Viteazul".

[34] Cf. P. Binder, *Ştefan Mailat (circa 1502—1551), boier român şi nobil transilvănean. Date despre românitatea lui*, „Studii", XXV (1972), nr. 2, p. 301—309. Asupra carierei sale, cf. şi B. Majláth, *Maylad István*, Budapesta, 1889.

[35] *Breve chronicon Daciae*, în *Quellen*, IV, .p. 7.

nificul [36], Ştefan Mailat, numit după 29 august 1540 „căpitan general" al ţării alături de Emeric Balassa [37], se îndreaptă întîi spre sultan, oferind un tribut de 24 000 de ducaţi pe an [38], apoi spre Ferdinand I, urmărind de fapt să ajungă în fruntea unui principat al Transilvaniei [39]. Deşi în septembrie 1540, Soliman Magnificul părea să-i aprobe planul [40], la 17 octombrie 1540 solii transilvăneni raportau de la Constantinopol că sultanul a dat domnia Ungariei şi Transilvaniei lui Ioan Sigismund [41], răspunzînd astfel şi cererii regelui Sigismund I, bunicul nevrîstnicului rege [42]. Încă din ianuarie 1541, în Transilvania se aştepta intrarea oştilor otomane şi ale Ţării Româneşti pentru îndeplinirea poruncii sultanului [43] şi Ştefan Mailat lua măsuri de apărare [44].

Porunca sultanului nu l-a ocolit pe Rareş, dar domnul moldovean nu îndrăznea să acţioneze cîtă vreme familia sa era încă reţinută la Ciceu [45], în puterea reginei Isabela şi a consilierilor săi. Grigore Ureche aminteşte că doamna şi fiii lui Rareş (Iliaş, Ştefan şi Roxanda) au sosit la Suceava la 25 mai 1541, şi „le-au ieşit Pătru vodă înainte trei mile" [46]. În realitate, aceştia trebuie să fi ajuns ceva mai tîrziu, deoarece, chiar la 25 mai 1541, în scrisoarea adresată de Petru Rareş lui Sigismund I, izvor necunoscut pînă acum, domnul cerea regelui să intervină în Transilvania, pe lîngă fiica sa Isabela, printr-un „sol bătrîn" (de seamă), ca să-i elibereze familia, „căci nu ştim de fel ce are de gînd că nu îngăduie a se da drumul soţiei noastre deopotrivă şi cu copiii noştrii. Măiestatea voastră sacră ştie ce fel de slujbe credincioase am arătat rudei sale. Nu ştim de al căror sfat ascultă".

Una din aceste slujbe o amintea Rareş la începutul scrisorii, informînd pe rege că acum „ne sculăm cu toate puterile şi putinţa noastră, potrivit cu ascultarea şi porunca preaputernicului împărat al turcilor şi voim să mergem într-ajutorul nepotului sacrei voastre majestăţi (Ioan Sigismund — C. R.),

---

[36] G. Szerémi, *Emlékirata Magyarország romlásáról 1484—1543 (Memorii despre distrugerea Ungariei 1484—1543)*, ed. G. Wenzel, Pesta, 1857, p. 354 şi urm. N. Isthvanfi, *Historia de rebus Ungaricis*, Viena—Praga, 1758, p. 140 şi urm.; W. Bethlen, *Historia de rebus Transylvanicis*, I, Sibiu, 1782, p. 315 şi urm.; *Hurmuzaki*, II, 4, p. 232—242, nr. CXXXI, p. 245—247, nr. CXXXIV, p. 253—257, nr. CXXXVIII, p. 258, nr. CXL, p. 260—263, nr. CXLII etc.

[37] Funcţie care echivala pe plan administrativ cu acea de voievod (*Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae*, I, Budapesta, 1876, p. 40).

[38] Relatarea solului polonez, I. Wilamowski, către hatmanul J. Tarnowski, după întoarcerea de la Poartă (Biblioteka Narodowa, Varşovia, *Teki Górskiego*, t. 22, 2 639, k . 18).

[39] A. Verancsics afirmă că voia să domnească în Transilvania, după felul voievozilor din celelalte ţări române, plătind tribut sultanului (*Hurmuzaki*, II, 4, p. 217—218, nr. CXXIII, p. 249, nr. CXXXVI).

[40] *Ibidem*, p. 251—253, nr. CXXXVII.

[41] *Ibidem*, p. 257—258, nr. CXXXIX; cf. şi II, 1, p. 219, nr. CLXXXI.

[42] Mehmed, *Documente turceşti*, I, p. 31—32.

[43] *Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae*, I, p. 61—62; *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 396, nr. DCCXLIII.

[44] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 396, nr. DCCXLIX.

[45] *Ibidem*, p. 397—398, nr. DCCLII; cf. şi II, 1, p. 220, nr. CLXXXII.

[46] Ureche, *op. cit.*, p. 152; N. Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601*, ed. C. A. Stoide şi I. Lăzărescu, Iaşi, 1976, p. 188.

adică a fiului răposatului, luminatului rege Ioan"[47]. În aceeași zi — 25 mai 1541 — , în dieta de la Șinca Mare un ceauș dădea glas hotărîrii sultanului : „Din toată puterea am dat țara fiului lui Ioan și nu voi suferi să se facă ceva împotriva voinței mele". Dacă nu se va supune acesteia, Ștefan Mailat urma să fie pedepsit și alungat[48].

Cum Mailat se închise la Făgăraș, decis să reziste, în nădejdea secuilor, care-i trimiseră într-adevăr mercenari la 15 mai[49], și a ajutorului lui Ferdinand I, la 8 iunie 1541 Petru Rareș a pornit în campanie asupra sa[50]. „Darurile mari și multe", pe care, ne încredințează cronicarul Eftimie, i le-a trimis Mailat[51], pentru a-l îndupleca spre pace, nu i-au schimbat hotărîrea. „Petru vodă nu a primit nimic din acestea—scrie același cronicar—, ci a rămas neînduplecat și neîndurat, căci voia să se răzbune pentru relele urzeli și viclenia și cursele și necredința pe care le arătase mai înainte Mailat împotriva lui ..."[52]. Chiar la 20 martie 1541, în ajunul campaniei lui Rareș, Ștefan Mailat își manifesta supărarea că domnul moldovean tratează direct cu bistrițenii și unii dintre aceștia trec de partea sa[53], iar la 18 iunie, din Făgăraș, informa Universitatea săsească că domnul are 15 cîntare de pulbere cu care voia să ia Bistrița și alte cetăți ale reginei Isabela[54].

Petru Rareș acționa oficial din porunca sultanului[55], cum îl informa, la 25 mai, pe regele polonez ; și împreună cu el, asupra lui Mailat, au fost trimiși Radu Paisie, domnul Țării Românești, și Ahmed Cuciuc Bali beg de Nicopole cu o mică oaste turcească. Izvoarele documentare[56] și narative ale vremii socotesc însă pe Rareș elementul principal al campaniei. Dealtfel, după A. Verancsics, el dispunea de 12 000 de oșteni[57], în vreme ce domnul Țării Românești avea 6 000, iar Bali beg doar 200 de călăreți[58].

---

[47] Biblioteka Narodowa, Varșovia, *Teki Górskiego*, t. 22, 2 642, k. 20.

[48] Motogna, *Relațiunile*, p. 49.

[49] *Cronica secuilor*, trad. la Motogna, *op. cit.*, p. 144. Solul sultanului a poruncit însă secuilor să părăsească pe Mailat și să se supună lui Ioan Sigismund.

[50] Ureche, *op. cit.*, p. 153.

[51] Într-adevăr, la 27 iunie 1541 Mailat informa pe sibieni că a promis lui Rareș o sumă de bani dacă va renunța la campanie (*Hurmuzaki*, XV, 1, p. 405, nr. DCCLXII).

[52] *Cronicile slavo-române*, p. 177.

[53] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 398, nr. DCCLIII, Rareș ceruse bistrițenilor 4 000 de florini ; cf. și *ibidem*, p. 400, nr. DCCLV ; XI, p. 857 (*Socotelile Sibiului*, sub 10 martie 1541).

[54] *Ibidem*, XV, 1, p. 402—403, nr. DCCLIX. Mailat menționează poruncile pe care le-a dat pentru ridicarea oastei transilvănene, care însă nu va veni în ajutorul său.

[55] Ureche, *op. cit.*, p. 153 ; *Hurmuzaki*, II, 1, p. 220, nr. CLXXXIII.

[56] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 405, nr. DCCLXIII.

[57] Motogna, *op. cit.*, p. 50. Și o relatare spaniolă din 20 iulie 1541 socotea că Rareș dispune de 12 000 de călăreți (Cioränescu, *Documente*, p. 35).

[58] Ureche, *op. cit.*, p. 153 ; Cuciuc Bali beg e amintit și de socotelile brașovene din 1541. Paul Giovio îl pomenește sub numele de Ahmed, sangeac de Nicopole (*Relațiunea lui Giovio*, p. 26 ; efectivele de 50 000 de călăreți, pentru cele trei oști sînt exagerate). La W. Bethlen, *op. cit.*, I, p. 405, apare sub numele de Ahmed Bali beg.

Petru Rareş, care în martie—aprilie 1541 se afla în relaţii strînse cu braşovenii şi sibienii [59], ştia că Mailat nu se bucura de sprijinul ţării, iar la 21 mai şi 1 iunie 1541, două solii, care au rămas în tabăra sa pînă după 12 iunie 1541, îl înştiinţau oficial că stările Transilvaniei în totalitate au trecut de partea lui Ioan Sigismund [60].

Oastea condusă de Petru Rareş a pornit aşadar, „pe drumul Braşovului", trecînd munţii pe la Oituz, iar apoi s-a îndreptat spre Făgăraş, unde se afla Şefan Mailat [61]. La 6 iunie 1541, braşovenii se pregăteau să întîmpine trecerea oştilor sale [62], iar trei zile mai tîrziu, domnul se afla „în tabăra noastră lîngă rîul Moldova". De aici cere Braşovului un ajutor de 2 000 de florini, liniştind totodată oraşul, căci nu e însetat de sînge creştinesc. „Ferească Dumnezeu !" să facă vreun rău creştinilor, trebuie doar să asculte porunca sultanului, căruia i-a jurat credinţă [63]. La 12 iunie 1541, un braşovean venit din Moldova anunţa apropierea lui Rareş, ştire pe care conducerea oraşului o transmitea lui Mailat [64]. Două săptămîni mai tîrziu, la 25 iunie, „straja moldovenească" intra în ţinuturile secueşti [65], urmată două zile mai tîrziu de restul oştii, condusă de domn [66], care la 28 iunie trecea prin Breţc [67]. În ziua următoare, braşovenii trimit doi magistraţi cu daruri în tabăra lui Rareş, acesta trimiţînd la rîndul său, doi boieri şi pe secretarul său la Braşov. Între cetatea de sub Tîmpa şi tabăra domnului se stabileşte astfel o legătură permanentă [68].

La 1 iulie 1541, Radu Paisie şi Bali beg înaintează în întîmpinarea domnului moldovean pînă în scaunul Orbay, întîlnindu-se cu Rareş la Bod, [69] unde rămîn pînă la 5 iulie 1541 [70].

Cîteva zile mai tîrziu, la 9 iulie, domnii români se aflau sub zidurile Făgăraşului [71], cetate bine întărită, unde Ştefan Mailat depozitase arsenalul său, numeroase provizii şi averi (între care şi cele luate de la Aloisio Gritti) [72]. În aceste condiţii, asediul cetăţii făgăduind să se prelungească,

---

[59] Schimburi de solii la 8, 13 martie, 3, 9—13 aprilie *(Hurmuzaki*, XI, p. 857; XV, 1, p. 375, nr. DCCVII (se referă la anul 1541 nu la 1539, căci e amintit Ioan Sigismund născut la 7 iulie 1540); *Quellen*, III, p. 94—95).

[60] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 375, nr. DCCVII, p. 401, nr. DCCLVII; *Quellen*, III, p. 99.

[61] *Cronicile slavo-române*, p. 117; Ureche, *op. cit.*, p. 153; N. Iorga, *Carpaţii în luptele dintre români şi unguri*, AAR, MSI, s. II, t. XXXVIII, 1915, p. 96.

[62] *Socotelile Braşovului*, în *Quellen*, III, p. 100.

[63] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 400—401, nr. DCCLVI. Şi Radu Paisie justifică în acelaşi fel participarea sa la campanie şi cererile de bani către sibieni *(ibidem*, p. 404, nr. DCCLXI).

[64] *Quellen*, III, p. 101. La 18 iunie 1541, un informator braşovean e trimis înaintea oştii domnului *(ibidem*, p. 102).

[65] *Ibidem*, p. 103.

[66] *Cronica secuilor* la Motogna, *op. cit.*, p. 144; *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 405, nr. DCCLXII.

[67] *Quellen*, III, p. 104.

[68] *Ibidem*, p . 104, 105 şi urm.

[69] *Ibidem*, p. 104, 106. Braşovenii anunţă sosirea lor lui Mailat *(ibidem*, p. 105).

[70] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 406, nr. DCCLXIV.

[71] *Quellen*, III, p. 106.

[72] *Relaţiunea lui Giovio*, p. 26.

Bali beg — pe care majoritatea izvoarelor narative îl arată drept autorul acestui plan — a propus atragerea lui Mailat în tabăra asediatorilor, pentru tratative, cu această ocazie urmînd să fie capturat. Ştefan Mailat a acceptat să vină, după ce i s-a promis că sultanul îi va acorda conducerea Transilvaniei, cerînd însă ostateci.

După ce ostatecii i-au fost trimişi — între aceştia aflîndu-se şi Mateiaş, marele vistier al lui Rareş, care va scăpa din Făgăraş abia în 1545 — Mailat a venit, cu mare alai, în tabăra asediatorilor. A doua zi, arătîndu-i uneltirile şi neajunsurile pe care i le-a pricinuit de-a lungul vremii, Rareş l-a arestat şi l-a predat lui Bali beg, garantîndu-i însă viaţa [73]. Se pare că evenimentul a avut loc în jurul datei de 20 iulie 1541 [74]. Mailat a fost dus la Constantinopol, rămînînd pînă la moarte (1551) în cartierul Galata [75], unde în 1540 petrecuse şi Petru Rareş.

Cetatea Făgăraşului capitulează nu mult după aceea [76]. La 18 iulie, braşovenii trimit daruri comandanţilor străjii lui Petru Rareş, Andreica Şeptilici şi Giurgea Bole, starostele de Putna, iar a doua zi unele unităţi se întorc spre Braşov pe drumul mai ocolit pe la Zărneşti şi Tohani [77].

La înapoierea din campanie, trupele moldovene străbat întreaga parte răsăriteană a Transilvaniei, trecînd pe la Satu Nou, Crizbav, Rotbav, Măeruş, Apaţa [78], Odorhei, Gheorghieni, Cîmpulung Moldovenesc [79]. Petru Rareş rămîne în tabăra de la Făgăraş, cel puţin pînă la 25 iulie 1541, cînd i-a sub protecţia sa Odorheiul [80], poate în amintirea ospitalităţii de care s-a bucurat aici în timpul pribegiei din 1538, cînd fugea spre Ciceu, urmărit de străjile lui Mailat. Poposeşte apoi lîngă Braşov (29 iulie—4 august) pentru ca apoi trecînd pe la Hărman să se oprească la Prejmăr (6 august 1541) [81]. Pe lîngă alimente, braşovenii i-au dăruit între altele : o trăsură,

[73] *Ibidem*, p. 27—28 ; N. Isthvanfi, *op. cit.*, p. 151 ; W. Bethlen, *op. cit.*, p. 405—406 ; A. Simigianus, *Historia rerum Hungaricarum et Transilvanicarum ab anno 1490 usque 1606*, în *Scriptores rerum Transsilvanorum*, I, 1, ed. I. C. Eder, Sibiu, 1840, p. 266 ; Motogna, *op. cit.*, p. 51—52 ; Sebastien Tinodi, *Chronica* ..., Cluj, 1554, p. 270—274 (cf. şi A. Veress, *Bibliografia română-ungară*, I, Bucureşti, 1931, p. 15) ; *Cronicile slavo-române*, p. 117.

[74] La 23 iulie 1541, socotelile Braşovului menţionează ca un fapt anterior arestarea lui Mailat de către Rareş *(Quellen*, III, p. 108). Ureche, *op. cit.*, p. 154, crede că la 20 iulie 1541 a avut loc o luptă între cele două părţi, cu care prilej a fost prins Mailat.

[75] *Breve chronicon Daciae*, în *Quellen*, IV, p. 7 ; *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, I, Braşov, 1847, p. 53. În 1545, scria fratelui său, Dumitru, că nu se va împăca cu regina Isabela, nici cu alţi transilvăneni, voind să slujească pe Ferdinand (Cioränescu, *op. cit.*, p. 37).

[76] *Relaţiunea lui Giovio*, p. 28. Familia lui Şt. Mailat se retrage nestingherită în Ungaria (W. Bethlen, *op. cit.*, p. 406).

[77] *Quellen*, III, p. 107.

[78] *Ibidem*, p.108. La Măeruş şi Codlea, oamenii lui Rareş protejează localităţile şi interzic intrarea în Braşov a oştenilor *(ibidem*, p. 108, 110).

[79] *Cronicile slavo-române*, p. 103.

[80] Nimeni din oamenii săi să nu facă vreun rău oraşului „prin foc, prin sabie sau fier" [*Székely oklevéltár (Documente secuieşti)*, II, ed. Szabo Karoly, Cluj, 1876, p. 69]. În aceeaşi zi, sibienii trimit scrisori lui Rareş *(Hurmuzaki*, XI, p. 857).

[81] La 29 iulie 1541, hatmanul Petru Vartic a venit pînă la poarta Braşovului *(Quellen*, III, p. 108—110). Cetat ea trimite provizii domnului (cf. şi p. 112 etc.).

trei cai, un scut aurit, o lancie și 2 000 de florini, în vreme ce Radu Paisie a primit doar 200 de florini, iar Bali beg 1 000 [82].

Campania se încheiase [83], „Iar domnul Petru voievod s-a întors la ale sale ca un mare învingător" [84]. Ștefan Mailat, un vechi inamic, a fost înlăturat, iar regina Isabela și tatăl ei, Sigismund I al Poloniei, nu aveau decît să-i fie recunoscători pentru sprijinul acordat nevîrstnicului Ioan Sigismund.

Dar Soliman Magnificul era decis să reglementeze definitiv stăpînirea Ungariei, prilej al atîtor lupte după moartea lui Zápolya. Încă din iunie—iulie se aștepta plecarea sa în campanie [85]. În august 1541, trupele imperiale care asediau Buda au fost alungate, iar cetatea—cu voia lui Martinuzzi [86] — a fost predată lui Soliman (29 august 1541)[87]. Sultanul creează pașalîcul Budei, iar regina Isabela cu fiul ei Ioan Sigismund se stabilesc la Lipova [88]. Se pun atunci bazele viitorului principat autonom al Transilvaniei, sub suzeranitatea Porții [89], după modelul Țării Românești și Moldovei, prilej mai apoi de teamă chiar pentru Soliman Magnificul, care intuia posibilitatea unirii celor trei țări române într-un singur stat [90].

Ținînd seama de serviciile aduse pentru recunoașterea autorității lui Ioan Sigismund în Transilvania, Petru Rareș a trimis în octombrie 1541 un sol cerînd Ciceul și Cetatea de Baltă, a căror reluare în stăpînire i-o făgăduise sultanul. La 19 noiembrie 1541, regina Isabela scria palatinului de Cracovia, Petru Kmita, despre situația grea în care se află după retragerea de la Buda. Consilierii săi îi supraveghează toate mișcările, „oricine ar fi venit abia îi era îngăduit să vadă fața noastră; nu putem nici scrie, nici vorbi fără a cădea în prepus". „Acum iată că și voievodul Moldovei amenință că va intra cu oaste mare și va lua în putere cetățile sale Ciceu și Cetatea de Baltă" [91]. Dealtfel, regina se plînge că cele două cetăți, pe care Ioan Zápolya i le zălogise în schimbul zestrei sale, sub condiția ca oricînd va trebui să le redea domnului Moldovei [92], nu-i aduc nici un folos. Consilierilor săi, în frunte cu Gheorghe Martinuzzi, hotărît încă de Zápolya ca tutore

---

[82] *Ibidem*, p. 114, 118.

[83] Radu Paisie era la Tîrgoviște la 18 august (*Hurmuzaki*, XV, 1, p. 407, nr. DCCLXVI).

[84] *Cronicile slavo-române*, p. 117.

[85] *Hurmuzaki*, supl. I, 1, p. 4, nr. VII; Ciorănescu, *op. cit.*, p. 35.

[86] Cf. *Breve chronicon Daciae*, în *Quellen*, IV, p. 7.

[87] N. Isthvanfi, *op. cit.*, p. 148—150; G. Szerémi, *op. cit.*, p. 369 și urm.; W. Bethlen, *op. cit.*, I, 384—385; N. Costin, *op. cit.*, p. 179—180.

[88] A. Veress, *Izabella királyné, 1519—1559 (Regina Isabela, 1519—1559)*, Budapesta, 1901, p. 197 și urm.

[89] Cf. V. Biró, *Az erdély fejedelmi hatalom fejlödése, 1542—1690 (Dezvoltarea puterii principatului transilvănean, 1542—1690)*, Cluj, 1925; G. Müller, *Die Türkenherrschaft in Siebenbürgen ... 1526—1690*, Viena, 1911.

[90] I. Lupaș, *Realități istorice în voievodatul Transilvaniei*, extras din „Anuarul Institutului de istorie națională", Cluj, VII (1936—1938), p. 82.

[91] Biblioteka Narodowa, Varșovia, *Teki Górskiego*, t. 22, 2 650, k. 38. Un fragment din această scrisoare la Veress, *Documente*, I, p. 25.

[92] *Hurmuzaki*, II, 4, p. 244, nr. CXXXIII (21 februarie 1541). Sub aceeași condiție dă și Ferdinand I Ciceul lui Ștefan Mailat, la 2 februarie 1541 (Veress, *op. cit.*, I, p. 22), dovadă a recunoașterii temeiurilor stăpînirii domnilor Moldovei asupra acestor cetăți.

al lui Ioan Sigismund [93], „le pasă mai mult de ale lor decît de ale noastre”. Nu e de mirare că regina a îmbrățișat „cu dragă inimă” propunerea de a încheia pace cu Ferdinand I, la care a trimis pe Anton Verancsics, prepozitul de Alba Iulia. Considerînd că „pentru timpul nostru am îndurat destule răutăți și nenorociri”, se arată gata să-i cedeze lui Ferdinand I „rămășițele regatului fără cheltuieli și greutăți mai mari” [94]. La 24 decembrie 1541, Verancsics e trimis în solie la Petru Gamratus, arhiepiscopul de Gnezno și la Petru Kmita, palatinul Cracoviei, pentru a justifica noua sa orientare, față de consilierii tatălui său [95].

Regele Ferdinand e, firește de acord cu hotărîrea Isabelei [96], și astfel la 29 decembrie 1541 se încheie la Gilău înțelegerea („concordia”) între Ferdinand I și văduva lui Zápolya, care renunță la Transilvania, în schimbul cetății și domeniului Zips, acordul urmînd să fie perfectat în termen de doi ani [97]. Un nou „tratat sau înțelegere” între Ferdinand și Isabela se încheie la Alba Iulia, la 26 iulie 1542, în termeni asemănători [98], consilierii reginei, în frunte cu Gheorghe Martinuzzi, „locotenent regal al Transilvaniei”, orientîndu-se astfel, desigur fără știrea sultanului, spre Ferdinand I [99].

Petru Rareș a înțeles că după căderea Budei statele creștine din Europa centrală încearcă să închege un front antiotoman, dar Martinuzzi nu-i trezea încrederea. La aceasta se adaugă faptul că cetățile sale din Transilvania nu i-au fost înapoiate. Ca atare, în vremea ce se zvonea despre pregătirile sale militare [100], la 26 ianuarie 1542, solii săi se prezintă la dieta transilvană, cerînd delegaților participanți să intervină pe lîngă Martinuzzi să-i înapoieze cetățile sale. Acesta nu e demn de încredere, căci a dat Buda sultanului, iar pe Rareș, călcîndu-și cuvîntul l-a trimis la Poartă. „Dacă însă vă veți încrede în el, și pe voi o să vă dea în mîinile sultanului” [101].

În februarie 1542, domnul Moldovei cerea secuilor, ca unor aliați, să se ridice cu toții și să pregătească drumul de la Oituz [102] în vederea campaniei pe care o pregătea în Transilvania.

Cu toate acestea, ferindu-se să se declare pe față împotriva sultanului, fără alianțe de nădejde în lumea creștină, Petru Rareș era oricînd gata să treacă de partea lui Ferdinand I sau a oricărui monarh creștin, care ar fi

---

[93] W. Bethlen, *op. cit.*, p. 321, 326.

[94] Biblioteka Narodowa, Varșovia, *Teki Górskiego*, t. 22, 2 650, k. 38.

[95] *Ibidem*, t. 22, 2 651, k. 39—40.

[96] Scrisoarea sa din 22 noiembrie 1541, *ibidem*, t. 22, 2 640, k. 18a.

[97] *Ibidem*, t. 22, 2 652, k. 41—42.

[98] *Ibidem*, t. 23, 2 758, k. 15; cf. și R. Goos, *Österreichische Staatsverträge. Fürstentum Siebenbürgen (1526—1690)*, Viena, 1911, p. 95—99, 104—106.

[99] Din august 1542, Martinuzzi transmite lui Ferdinand I știrile primite despre sultan (*Hurmuzaki*, II, 1, p. 227—230, nr. CXCVI — CXCVIII etc.).

[100] *Ibidem*, II, 1, p. 223, nr. CLXXXIX; II, 4, p. 285, nr. CLV; Ciorănescu, *op. cit.*, p. 35.

[101] *Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae*, I, p. 78; *Hurmuzaki*, II, 4, p. 285—286, nr. CLV. Și *Breve chronicon Daciae*, în *Quellen*, IV, p. 7, consemnează că în 1541 „*Buda civitas per fratrem Georgium Turcis traditur*”.

[102] *Hurmuzaki*, II, 4, p. 286, nr. CLVI.

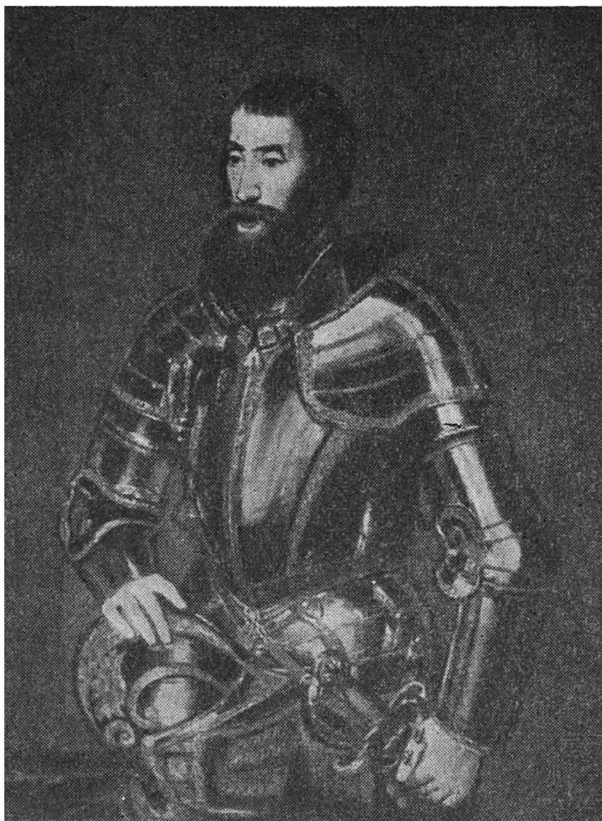

Fig. 17. — Ferdinand I de Habsburg, în timpul celei de-a doua domnii a lui Petru Rareş, tablou de Tiţian.

pornit cu adevărat lupta antiotomană. Încă din februarie 1541, Ieronim Lasky agentul lui Ferdinand I la Poartă, unde îl cunoscuse pe Rareş în 1540, cerea stăpînului său să trimită pe cineva la domnul moldovean, căci, după părerea sa, acesta se va „răzvrăti", neîmpăcîndu-se cu pierderea unei părţi a Moldovei de Jos [103]. El stăruia încă, în martie, să se trimită domnului tunuri şi pedestraşi pentru a elibera Tighina [104]. În numele „lumii creştine", Ferdinand primea ştirea cu mare interes [105], iar Toma Nádasdy, comitele de Făgăraş, îl invită pe Rareş să trimită delegaţi la dieta de la Regensburg, care urma să i-a măsuri pentru lupta antiotomană [106].

[103] *Ibidem*, II, 1, p. 214—215, nr. CLXXIII—CLXXV.

[104] *Ibidem*, p. 215, nr. CLXXV, p. 217, nr. CLXXVIII. Trimite rapoarte în acest sens şi în lunile următoare (*ibidem*, p. 218, nr. CLXXIX şi nr. urm.).

[105] *Ibidem*, p. 216, nr. CLXXVI şi nr. urm.

[106] *Ibidem*, II, 4, p. 280—281, nr. CXLIX.

Rareş era însă prea prudent pentru a accepta pe faţă astfel de legături. Soliman Magnificul avea ochii aţintiţi asupra sa. În primăvara anului 1542 — aflăm dintr-o scrisoare a reginei Isabela către tatăl său, Sigismund I, descoperită în Polonia — , *Petru Rareş a fost chemat la Constantinopol,* „dar a pricinuit că nu poate veni fiindcă se teme să nu-şi piardă ţara sa, în care a încredinţat (pe sultan — C.R.) că maiestatea voastră luminată va intra cu oaste şi o va ocupa". Temîndu-se ca Soliman să nu fi aflat ceva despre legăturile sale cu creştinii din primăvara lui 1542, despre care vom stărui mai jos, pentru a le masca şi a nu se prezenta la Poartă, Rareş a trimis informaţii false despre intenţiile agresive ale lui Sigismund I şi Ferdinand I [107], cîştigînd încrederea sultanului [108]. „Apoi — continuă Isabela (care nu bănuia jocul subtil al lui Rareş) scrisoarea către Sigismund I — a mai pîrît că maiestatea voastră [109] a uneltit cu strălucitul domn rege al romanilor împotriva cezarului şi şi-a trimis oastea sa spre Buda. Ne-a învinuit şi pe noi că ne-am împăcat cu strălucitul domn rege al romanilor. Şi a încredinţat că omul său a fost de faţă la această împăciuire. Se zice, de asemenea, că ar fi cerut de la cezar mulţi sangeaci de la hotare şi tătari cu care a hotărît să facă o năvălire în regatul Poloniei şi să-l pustiiască. De aceea, ne-a sfătuit (Radu Paisie, care trimite aceste informaţii Isabelei — C. R.) să trimitem solul nostru fără nici o zăbavă la Poartă cezarului, ca să ne curăţim de învinuiri prin întîmpinări de cinste". Isabela, speriată, sfătuieşte şi pe Sigismund I să trimită un sol la Poartă, ca „să poată să ne cureţe de învinuiri, pe de o parte pe maiestatea voastră, pe de alta pe noi şi pe prealuminatul nostru fiu" [110].

Aceste manevre diplomatice ale lui Petru Rareş, care ascundeau adevăratele sale legături cu Ferdinand I şi Ioachim al II-lea de Brandenburg, n-au fost înţelese nici de Radu Paisie şi nici de Martinuzzi, care luau drept reale cele scrise de domnul moldovean sultanului [111]. Iar Sigismund I, ascultînd sfatul Isabelei, a trimis chiar atunci, în primăvara anului 1542, la Constantinopol pe Nicolae Armeanul [112], care, discutînd cu Petru Rareş la întoarcere, va raporta regelui adevăratele sentimente ale domnului faţă de sultan.

Dacă Petru Rareş nu s-a prezentat la Poartă, în schimb a fost nevoit să-şi trimită fiul ostatec la Constantinopol. Acest fiu, care la 19 mai 1542 a trecut Dunărea, pornind spre Poartă [113], nu era însă Iliaş, cum s-a cre-

---

[107] Cf. *ibidem,* II, 1, p. 222, nr. CLXXXVI, p. 226, nr. CXCIV.

[108] *Ibidem,* p. 226—227, nr. CXCV. Şi în 1543, sultanul ia apărarea lui Petru Rareş în conflictul cu Sigismund I (*ibidem,* supl. II, 1, p. 172, nr. LXXXV).

[109] Pentru solii trimişi de Rareş în mai 1541 la Poartă, cu plîngeri împotriva Isabelei şi a lui Sigismund I, cf. *ibidem,* II, 1, p. 220, nr. CLXXXII—CLXXXIII.

[110] Biblioteka Narodowa, Varşovia, *Teki Górskiego,* t. 23, 2 752, k. 7. Regina crede că şi consilierii săi vor trimite un sol la Poartă.

[111] *Hurmuzaki,* II, 1, p. 228, nr. CXCVI.

[112] Acesta era chiar trimisul regelui (*ibidem,* p. 225, nr. CXCIII), iar nu tălmaciul soliei, cum s-a crezut (*Călători,* I, p. 386).

[113] *Hurmuzaki,* II, 1, p. 225, nr. CXCII (mărturia trimisului polonez la Poartă, N. Armeanul).

zut pînă acum pe baza cronicii lui Grigore Ureche. Cronicarul moldovean afirmă doar că Iliaş Rareş a pornit spre Constantinopol la „15 mai”, fără a indica anul, consemnînd ştirea înaintea celei privitoare la moartea lui Rareş (1546)[114]. Anul acestui eveniment, însemnat la vremea sa, e amintit de cronicarul contemporan, Eftimie: „7052 (1544) luna mai 15, Petru voievod a trimis pe fiul său cel mai mare Iliaş, la Ţarigrad ... şi l-a însoţit însuşi Petru voievod şi cu doamna Elena şi cu toţi boierii mari şi tot sfatul şi arhiereii şi cu toţi egumenii moldoveni, pînă la rîul Dunărea”[115]. Aşadar, fiul domnului trimis la Poartă în 1542, unde a murit înainte de 1544, a fost desigur cel de-al doilea băiat al lui Rareş, pe care îl aminteau cronicile turceşti la 1538, pe lîngă Bogdan. După o relatare inedită, aflată de curînd în Polonia, acest fiu, *pînă acum necunoscut al lui Petru Rareş, se numea Alexandru*[116].

La 9 iulie 1542, se ştia deja la Veneţia, de unde ambasadorul imperial transmitea ştirea lui Carol Quintul, că fiul lui Petru Rareş a sosit la Constantinopol, cu multe daruri către sultan, pentru a rămîne ostatec[117]. Cu o lună în urmă — înainte de 2 iunie 1542 — Petru Rareş, încredinţînd trimisului polon Nicolae Armeanul, care se întorcea de la Poartă, taina adevăratelor sale sentimente faţă de regele polon şi statele creştine, declara: „Ştiu⟨bine⟩ că a trebuit să-i trimit pe fiul meu⟨şi că el⟩ va trebui jertfit pentru creştinătate, dar de aceasta nu mă îngrijesc deloc, de cînd fiul meu a fost dus peste Dunăre, din acea zi eu îl socotesc ca mort”[118]. În acelaşi an, domnul încredinţa pe Joachim al II-lea de Brandenburg că de se va ajunge la luptă cu Poarta, el nu se va da în lături să participe, alături de creştini, „deşi are la turci ca ostatec un fiu pe care a trebuit să li-l trimeată”[119].

În primăvara anului 1542, nemulţumit de faptul că Soliman Magnificul nu şi-a respectat promisiunile de înapoiere a Tighinei[120] *şi a cetăţilor transilvănene care aparţineau domnului, ba mai mult, a pretins chiar cedarea Orheiului* — cum se va vedea — *Petru Rareş a intrat în taină în legătură cu coaliţia antiotomană a statelor germane.* În aşteptarea prilejului de luptă el transmitea lui Sigismund I, prin Nicolae Armeanul, *fără a-l informa* însă din prudenţă, despre legăturile sale secrete cu Joachim al II-lea de Brandenburg: „Dacă aş vedea că vreun rege creştin s-ar ridica cu putere şi

[114] Ureche, *op. cit.*, p. 155.

[115] *Cronicile slavo-române*, p. 118.

[116] C. Rezachevici, *Din neamul lui Ştefan cel Mare: I. Originea lui Alexandru vodă Cornea. II. Alexandru — un fiu necunoscut al lui Petru Rareş* (în ms.).

[117] Ciorănescu, *op. cit.*, p. 35.

[118] *Hurmuzaki*, II, 1, p. 224, nr. CXCI.

[119] Iorga, *Acte şi fragmente*, p. 109; idem, *Scrisori*, p. 198.

[120] La 8 noembrie 1542, solii lui Petru Rareş înştiinţau pe marele cneaz al Moscovei că sultanul „i-a înapoiat două părţi din Ţara Moldovei, iar a treia parte a luat-o sultanul pentru sine,precum şi trei sute de mii de zloţi roşii, pe lîngă darea pe care i-o dă anual” (Panaitescu, *Petru Rareş şi Moscova*, extras, p. 7). Darea anuală era de 12 000 de florini pe an (*Hurmuzaki*, supl. I, 1, p. 3, nr. V; cf. şi M. Berza, *Haraciul Moldovei şi Ţării Româneşti în sec. XV — XVI*, SMIM, II (1957), p. 10). Tot atît plătea şi Radu Paisie în Ţara Românească (Ciorănescu, *op. cit.*, p. 35). După D. Cantemir, *Istoria Imperiului otoman*, Bucureşti, 1876, p. 275, Ştefan Lăcustă este cel care a sporit haraciul la 12 000 de galbeni.

credință înpotriva turcilor, atunci m-aș alătura cu credință de el și l-aș ajuta din toate puterile. Acum însă nu pot face altfel, căci nu am la cine să alerg, trebuie să fac ce poruncește turcul ... Totuși eu păstrez aceeași hotărîre și părere nestrămutată ca să țin cu creștinii pînă la pieirea capului meu ... Spune-i regelui Poloniei să nu se încreadă nicidecum în turci și în prietenia lor, căci eu sînt la ei și am de a face cu ei și am pătruns tainițele gîndului lor și urzelile lor contra creștinilor" [121].

Nicolae Armeanul a transmis aceste informații la Cracovia și lui Matias Loboczky, partizan al lui Ferdinand I, care s-a grăbit să le trimită acestuia, împreună cu relatarea pe care i-o solicitase direct hatmanului Petru Vartic [122].

Într-adevăr hatmanul lui Rareș i-a transmis știrea însemnată din punct de vedere militar, că sultanul nu va porni în campanie, ci va trimite doar să fortifice Buda. Ca atare, dacă „principii creștini vreau să isprăvească ceva asupra turcilor, acum au vremea cea mai potrivită, și alta mai bună nu vor mai avea-o pe urmă. Acum chiar trebuie să se ridice principii creștini ca să meargă la Buda s-o ia ... că, de o vor întări turcii, atunci niciodată nu-i vor mai izgoni creștinii" [123].

Ca om de încredere al lui Rareș și unul care mai îndeplinise astfel de însărcinări, în primăvara aceluiași an, 1542, domnul l-a trimis pe hatmanul Petru Vartic, partizan al luptei antiotomane, într-o solie la polonezi. *Relatarea acestei solii, descoperită în Polonia, constituie un izvor nou de mare însemnătate pentru evoluția atitudinii lui Petru Rareș față de Soliman Magnificul și problema redobîndirii neatîrnării Moldovei în 1542.* „Voievodul Moldovei — transmite Petru Vartic — a spus că împreună cu toți oamenii din țara de sub stăpînirea sa și-a pus în gînd să nu se mai supună împăratului turcilor, ba chiar să-și răscumpere libertatea sa cu puterea și armele, din pricină că acela (sultanul — C.R.) și-a încălcat credința față de el". Justificînd această încălcare a credinței de către Soliman Magnificul, Petru Rareș, prin solul său, transmite știrea foarte interesantă, că sultanul nu a ținut seama de „*tratatul și înțelegerile încheiate de înaintașii săi cu moldovenii*". *Aceasta este prima știre românească autentică care se referă la existența unui tratat și a unor înțelegeri între un sultan și un domn al Moldovei* (Ștefan cel Mare — amintit în același document). În plus, Soliman Magnificul nu și-a respectat nici legămîntul, pe care i-l făcuse lui Rareș la Constantinopol, cu prilejul redării domniei, de a-i înapoia teritoriul din jurul Tighinei răpit în 1538. Mai mult, „a cerut de curînd pentru sine și Orheiul". *În lumina acestei știri se explică fortificarea de către Rareș a Sorocăi, în anul următor*, fapt care s-a amintit deja. Totodată, sultanul a trimis turci, chiar „țărani de neam turcesc", să locuiască în Moldova, care

[121] *Hurmuzaki*, II, 1, p. 224; *Călători*, I, p. 387—388 (2 iunie 1542, data corectă a scrisorii lui N. Armeanul).

[122] *Hurmuzaki*, II, 1, p. 225, nr. CXCIII.

[123] *Ibidem*, p. 240, nr. CCIX; N. Iorga, *op. cit.*, p. 28. Știrile lui P. Vartic erau confirmate de Radu Paisie (*Hurmuzaki*, II, 4, p. 299, nr. CLVX).

au fost însă alungați de moldoveni. „Din aceste pricini voievodul și toți oamenii din stăpînirea lui au hotărît să depărteze de pe grumajii lor puterea turcului".

Chiar fiul voievodului, Alexandru, trimis ostatec la Constantinopol, i-a scris lui Rareș, îndemnîndu-l să apere țara de turci și chiar să-i încredințeze pe moldoveni să se ridice cu armele împotriva sultanului.

Voievodul a declarat apoi că nu va lupta împotriva lui Ferdinand I, cum îi poruncise sultanul. „*Și chiar și dacă ar vrea din răsputeri să îndeplinească aceste porunci, totuși moldovenii nu ar încuviința*" (subl. — C.R.). Mai mult, dacă ar face pe placul sultanului, ei declarau că „nu vor mai vrea să fie supușii lui".

În sfîrșit, chiar în timpul soliei lui Petru Vartic, Rareș l-a înștiințat pe trimisul său, în nădejdea că știrea va ajunge prin polonezi la urechile lui Ferdinand I, că o parte din oștile turcești au fost trimise în Persia, alte trupe conduse de cîțiva sangeaci vor fi îndreptate asupra „regelui romanilor", în vreme ce Soliman însuși va rămîne la Adrianopol [124].

Aceste ultime știri de natură militară erau legate de acțiunile proiectate de coaliția antiotomană a statelor germane închegată la începutul anului 1542. Coaliția, care nu a durat mai mult de un an [125], se născuse din groaza care cuprinsese țările Europei centrale în fața înaintării otomane, după neașteptata cădere a Budei în vara anului 1541. Dar nu numai Ferdinand I, regina Isabela a Ungariei și o seamă de principi germani erau cuprinși de teamă, ci și unii consilieri polonezi, care urmăreau să-l determine pe Sigismund I să sprijine coaliția creștină.

Interesanta scrisoare inedită adresată regelui Poloniei de unul din acești consilieri, aflați în relații diplomatice cu regina Isabela, arhiepiscopul de Gnezno, Petru Gamratus, la 17 ianuarie 1542, relevă eforturile lui Ferdinand I pentru crearea coaliției antiotomane și felul cum propuneau unele cercuri conducătoare poloneze să profite de aceasta. În vreme ce electorul de Saxonia, scrie Gamratus, deși puternic din punct de vedere militar, și încă depărtat de turci tremură, îngrijorat de pericolul otoman, polonezii amenințați direct: „dorm adînc, cu desăvîrșire nepregătiți în toate privințele". În dieta de la Praga, Silezia, Moravia, Alsacia, Austria, Stiria, Carintia, Carniolia și Triestul „s-au înțeles să îndeplinească în comun planul războiului împotriva dușmanului obștesc", plan care a fost tipărit și răspîndit. Și ungurii caută protecția „oștilor sigure și gătite ale regelui Ferdinand". În fața acestei puternice coaliții, sultanul s-ar putea întoarce asupra Poloniei nepregătite, și trebuie îmbunat printr-un sol înțelept, trimis pe ascuns. „*Căci n-aș vrea* — scrie Gamratus, dezvăluind astfel duplicitatea diplomației poloneze — , *ceea ce s-ar putea întîmpla, ca germanii și toată aceea coaliție să simtă că noi lucrăm așa ceva*".

---

[124] C. Rezachevici, *Planurile ui Petru Rareș de uptă pentru neatîrnarea Moldovei, după noi izvoare polone. Solia hatmanului Petru Vartic (1542) (în pregătire pentru tipar).*

[125] Cf. E. Zöllner, *Geschichte Österreichs*, Viena, 1970, p. 190. Mai multe amănunte la H. Trant, *Kürfürst Joachim II von Brandenburg und der Türkenfeldzug vom Jahre 1542*, Grimmensbach, 1892.

Pe de altă parte, cum tocmai urma să se convoace o dietă la Spira (Speyer)[126], la care Ferdinand I a plecat direct de la Praga și „unde se vor întruni o mulțime de principi, și toate stările din întreaga Germanie", arhiepiscopul de Gnezno propune regelui polonez să folosească „prilejul bogat de a-și agonisi cu ușurință ajutoare". Trimițînd o solie care să convingă pe ducii Saxoniei și Pomeraniei și pe marcgraful de Brandenburg, că pot fi atacați de oștile sultanului îndeosebi prin ținuturile regelui, aceștia ar putea fi convinși să trimită în Polonia oștile lor de apărare. „Astfel, ei vor avea grijă mai mult de nevoile noastre decît de cele ale lor. Și aceasta să fie miezul soliei". Cu acest prilej, Gamratus menționează și efectivele oștilor lui Petru Rareș și Radu Paisie, care fiecare se ridica pînă la 40 000 de luptători[127].

Ca o contrapondere parcă la proiectul lui Petru Gamratus, Martin Cromer, cunoscutul cronicar, canonic de Cracovia și secretar regal, convins de pericolul otoman, care amenința Polonia după căderea Ungariei, cerea o reformă a sistemului de participare la oaste. „Șleahtici, casa noastră arde, ba chiar a și ars în mare parte ... Turcul a și cuprins Ungaria, vecina noastră, ne-a răpit nu așa demult pe moldoveni ...". „Sînt primejduite ... viața și mîntuirea tuturor dimpreună cu legile toate și cu religia creștină. Așadar voi, șleahtici, nu stați la îndoială dacă acest război trebuie ⟨sau nu⟩ să fie dus, ci căutați chipul cum trebuie purtat". Martin Cromer propune un nou chip de a purta războiul împotriva unui „dușman căruia nu i-a putut ține piept Germania întreagă". Ridicîndu-se împotriva celor bogați, care vin la luptă doar cu cîteva slugi, el cere nobilimii ca participarea la oaste și obligațiile legate de aceasta să fie proporționale cu averile fiecăruia, care pentru aceasta ar trebui catagrafiate. Nu vor fi scutite de aceasta nici, averile regale și ale bisericii[128]. Ca un înalt prelat, secretar regal, să propună aceasta într-un seim convocat de Sigismund I pentru a găsi mijloace de luptă împotriva înaintării otomane, însemna că situația era socotită într-adevăr gravă.

Pentru a-și asigura în dieta de la Speyer sprijinul statelor germane, în vederea constituirii coaliției antiotomane, menționează același Gamratus, Ferdinand I nu s-a dat în lături să meargă însoțit doar de 20—30 de călăreți la ducele Saxoniei și apoi la landgraful de Hessa, dușmanii săi, „în chip de jeluitor"[129].

În schimb, domnul Moldovei a aderat de îndată la această coaliție, răspunzînd solicitării întărită cu jurămînt a marcgrafului de Brandenburg. Era dealtfel singurul participant din afara stăpînirilor Imperiului romano-german. La 1 martie 1542, cu aproape o lună și jumătate înainte de sfîrșitul dietei de la Speyer, Petru Rareș încheie la Suceava un tratat secret de alianță cu marcgraful Joachim al II-lea de Brandenburg (1532—1571),

[126] C. Brandi, *Charles Quint, 1500—1558,* Paris, 1939, p. 466; N. Isthvanfi, *op. cit.*, p. 152—153.
[127] Biblioteka Narodowa, Varșovia, *Teki Górskiego,* t. 22, 2 702, k. 106—107.
[128] Ibidem, t. 23, 2827, k. 166—170.
[129] Ibidem t. 22, 2702, k. 106—107.

numit comandant militar suprem al Sfîntului Imperiu [130], „care a și plecat deja și se află îndrum cu mare oaste de creştini" pentru a alunga pe turci din Ungaria. Pentru a se elibera de sub ascultarea Porții, „a căpăta înapoi cetățile și posesiunile noastre și a intra în legături federative [131] cu imperiul din ale cărui state era compusă coaliția condusă de Joachim al II-lea, Petru Rareș își ia obligația ca în tot cursul războiului să urmărească și să informeze pe marcgraful de Brandenburg despre mișcările și mărimea forțelor turcești, în general despre orice știre referitoare la acestea; în timpul campaniei, cînd împrejurările vor fi prielnice să întoarcă armele împotriva turcilor, și de va fi cu putință să-l captureze viu sau mort pe sultan, iar pentru întreținerea oastei creștine să vîndă 30 000 de vite, aduse prin Polonia. În schimb, marcgraful își luase obligația prin scrisoarea trimisă anterior domnului, să-i plătească acestuia la sfîrșitul campaniei „o sumă însemnată de galbeni unguresti", să mijlocească legătura cu împăratul (Carol Quintul) și cu Imperiul romano-german și să arbitreze, aplanîndu-le, neînțelegerile existente încă între Moldova și Polonia [132].

Din partea sa, Rareș a trimis la 29 august 1542 la Joachim al II-lea pe Iacob Fischer din Viena, cu informația prețioasă din punct de vedere militar, că sultanul nu va porni în 1542 spre Buda [133], unde va trimite doar 10 000 de oameni ca s-o apere. Sfatul voievodului era să fie împrăștiată această oaste înainte de Paști (25 martie 1543). Cînd sultanul va porni în campanie, domnul moldovean își va face tabără separată, informînd mereu pe creștini despre planurile turcilor. „Și de va ajunge la luptă, așa se va purta că vor avea creștinii de dînsul bucurie, și va fi spre toată îndatorirea cuvenită". *Mereu prudent, ca sultanul să nu afle nimic înaintea timpului potrivit*, Rareș cere lui Joachim să-i trimită solii modeste, „fără a bate la ochi", să nu-l laude față de unguri, „căci nu prea voiește ca pentru aceasta să fie pîrît turcului", iar vitele le va trimite prin Polonia „ca să nu se bage de seamă". În sfîrșit, sfătuiește ca oastea creștină să nu se împrăștie, la nevoie putînd ierna în Transilvania [134].

Oricît de secrete au fost tratativele, legatul apostolic din Viena aflase totuși cîte ceva, scriind, încă de la 1 iulie 1542 la Roma, că Ferdinand I va avea un ajutor însemnat din partea moldovenilor, oameni curajoși, și cît se poate de războinci, care pot ridica 40 000 de călăreți [135].

Dar sarcina de a aduna și a ține sub arme un timp mai îndelungat o oaste de mercenari s-a dovedit încă din vară prea grea pentru marcgraful de Brandenburg, *ea fiind preluată practic, sub raport bănesc, în bună parte de domnul român*. Astfel, la 24 iunie 1542, din Viena, Joachim al

---

130 În 1539 acesta trecuse la protestantism (De Main de Maitre, *Mémoires pour servir à l'histoire de Brandenbourg*, I, ⟨Paris⟩, 1701, p. 22), alegerea sa reprezentînd o concesie pentru atragerea în coaliție a protestanților.

131 Cf. Xenopol, *Istoria românilor*, IV, p. 257.

132 Ilarian, *Tesaur*, III, p. 13–15.

133 Știre transmisă și de Radu Paisie (*Hurmuzaki*, II, 4, p. 299, nr. CLXV).

134 Iacob Fischer și-a expus solia la 20 septembrie 1542 (Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 108–110; idem, *Scrisori*, p. 197–199: sub data eronată: 1544).

135 *Hurmuzaki*, II, 4, p. 296, nr. CLXII; cf. și p. 305, nr. CLXXIX.

II-lea atestă primirea din partea lui Rareș a 200 000 de florini unguresti !, *sumă extrem de mare*, jumătate în bani și jumătate în vite, vîndute în Polonia, pe care trebuia s-o restituie în două rate, la 1548 și la 1554, sub chezășia întregii sale averi. Patru zile mai tîrziu Joachim dă o nouă adeverință pentru 300 000 de galbeni, reprezentînd suma care se obligase s-o dea lui Rareș „în urma unei învoieli și pact încheiat (la 1 martie 1542 — C. R.), atingător de oarecare trebi secrete între noi și numitul principe al Moldovei". În sfîrșit, la 6 iulie 1542, din tabăra de lîngă Viena, comandantul suprem al armatei imperiale confirmă tratatul semnat de Petru Rareș la 1 martie, recunoscînd că a încheiat cu domnul Moldovei „o confederație și oarecare pacte atingătoare de trebi secrete ce are să pue în lucrare numitul principe". În cazul cînd Rareș își va îndeplini obligațiile asumate la 1 martie 1542, urma să primească la Liov, după încheierea campaniei, suma de 500 000 de florini [136].

Dar domnul nu avea să vadă nici măcar cei 200 000 de florini împrumutați [137], cu care a fost, de fapt, plătită armata marcgrafului de Brandenburg. În ciuda interesului manifestat de opinia publică pentru campania condusă de Joachim al II-lea de Brandenburg [138] spre Buda și Pesta, aceasta n-a dus la nici un rezultat [139], și la începutul lui octombire oastea creștină s-a retras după mici ciocniri. Însuși beglerbegul de Buda l-a anunțat pe Rareș că nu mai e nevoie să treacă dincolo de Tisa (firește în ajutorul turcilor), întrucît germanii au fugit [140].

Legăturile domnului moldovean cu Ferdinand I, care în Transilvania se bucura de sprijinul sașilor [141], întreținute prin același Iacob Fischer [142], au continuat însă și după eșecul campaniei lui Joachim al II-lea. Un trimis al lui Ferdinand se afla la începutul lui octombrie în tabăra lui Rareș, iar la 6 decembrie 1542 Fischer pleca din nou spre curtea lui Ferdinand [143].

În toamna anului 1542, ambele tabere — otomană și creștină — care se înfruntau la hotarele Transilvaniei își dădeau seama că *intervenția directă sau indirectă a lui Petru Rareș putea juca un rol important în desfășurarea*

---

[136] Ilarian, *op. cit.*, p. 16—23.

[137] Pînă la 1605 se mai negocia încă cu moștenitorii lui Joachim al II-lea restituirea către un urmaș al domnului sau către cei care răscumpăraseră chitanța, a împrumutului acordat de Rareș (*ibidem*, p. 23, 39, 40—45; Iorga, *op. cit.*, I, p. 125, 171 etc.) Această datorie n-a fost niciodată restituită (cf. și Ilarian, *op. cit.*, p. 49—54).

[138] Broșuri din 1542 despre această campanie, la C. Göllner, *Turcica.*, I, p. 360—361, 366 etc.

[139] Cf. N. Isthvanfi, *op. cit.*, p. 153—157; Sebastian Borsos, *Cronica a világnoc ett dolgairól* (*Cronică despre întîmplările lumii*), în *Erdélyi Történelmi Adatok*, I, Budapesta, 1855, p. 14—15; H. Ostermayer, *Historien*, în *Quellen*, IV, p. 504.

[140] *Hurmuzaki*, II, 4, p. 312, nr. CLXXVIII; *Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae*, I, p. 158.

[141] Fl. Cazan, *Rolul orașului Sibiu în politica externă a lui Ferdinand de Austria*, „Analele Universității București", XXXI (1972), nr. 2, p. 30.

[142] Veress, *op. cit.*, I, p. 26.

[143] *Hurmuzaki*, II, 1, p. 235, nr. CCIV, p. 239, nr. CCVIII; II, 4, p. 310, nr. CLXXIV, p. 324, nr. CLXXXVII. Este desigur un simplu zvon că trimisul lui Ferdinand, Toma Kamarai, ar fi fost predat de Rareș turcilor.

evenimentelor. Iar în Transilvania, Martinuzzi, care tergiversa aplicarea tratatului de la Gilău, păstrînd tot mai greu cumpăna între Soliman şi Ferdinand, urmărea cu mare atenţie mişcările domnului. Slăbiciunea oastei lui Joachim de Brandenburg a făcut ca sultanul să nu socotească necesară participarea sa la campanie, astfel că Petru Rareş nu şi-a putut îndeplini obligaţiile asumate prin tratatul de la 1 martie 1542. În schimb, pregătit din vreme, a ascultat cu interes porunca sultanului de a pătrunde în Transilvania [144], pentru a potoli „multe neîngăduinţe şi amestecături ce să aţiţa" [145]. Solului trimis în octombrie de Gheorghe Martinuzzi cu rugămintea de a nu intra în Transilvania, Petru Rareş i-a răspuns că va face aceasta la porunca sultanului, dar nu va cauza nimănui nici un rău [146].

Ţelul lui Rareş—cum observă şi cronicarul Hieronimus Ostermayer [147] — era în realitate de a redobîndi stăpînirea Cetăţii de Baltă şi a Ciceului. Voievodul — mărturisea hatmanul Petru Vartic — „are voie (din partea sultanului — C.R.) de a purta război în Ardeal pentru cetăţile acelea ce s-au luat de la dînsul şi pentru slobozirea prinşilor ce stau în Făgăraş" [148] (ostatecii lăsaţi în locul lui Ştefan Mailat).

Încă din iunie 1542, Gheorghe Martinuzzi, care urmărea atent mişcările domnului, avertiza pe sibieni să se pregătească, căci Petru Rareş va intra în Transilvania [149]. La 12 septembrie pregătirile domnului erau terminate [150]. Cinci zile mai tîrziu, de la Suceava, cerea *secuilor*, *care au trecut de partea lui* [151], să deschidă drumul pînă la jumătatea Oituzului, asigurîndu-i de prietenia sa [152]. Oastea, formată din călăreţi şi pedestraşi, s-a adunat la Roman [153], locul tradiţional de concentrare a oastei în Moldova. Braşovenii, în permanent contact prin soli şi informatori, cu tabăra lui Petru Rareş [154], ştiau că acesta a trecut prin Bacău la 9 octombrie, iar la 16 a lunii se afla la Trotuş, unde sosise artileria, carele de oaste şi proviziile [155].

---

[144] Sultanul ar fi trimis la Rareş nouă soli, unul după altul, cu această poruncă (*ibidem*, II, 4, 309, nr. CLXXIV).

[145] Ureche, *op. cit.*, p. 154; N. Costin, *op. cit.*, p. 189. La nevoie putem fi trimis şi la Buda (*Hurmuzaki*, II, 1, p. 231, nr. CC).

[146] *Hurmuzaki*, II, 1, p. 234, nr. CCIII; II, 4, p. 316—317, nr. CLXXX. Radu Paisie a renunţat de a intra în Transilvania (*ibidem*, p. 306, nr. CLXXI).

[147] *Quellen*, IV, p. 504.

[148] *Hurmuzaki*, II, 1, p. 240, nr. CCIX. Afirmaţia era reală, cf. *ibidem*, II, 4, p. 301, nr. CLXVII.

[149] *Ibidem*, XV, 1, p. 416—417, nr. DCCLXXIV. La 5 august se credea că a şi intrat (*ibidem*, II, 4, p. 296, nr. CLXIII; cr. şi XV, 1, p. 419, nr. DCCLXXVII).

[150] Ureche, *op. cit.*, p. 145.

[151] *Hurmuzaki*, II, 4, p. 306—307, nr. CLXXI, p. 308, nr. CLXII, p. 311, nr. CLXXVII p. 319, nr. CLXXXII; cf. şi p. 318, nr. CLXXXI.

[152] *Ibidem*, p. 231, nr. CXCIX; supl. II, 1, p. 162, nr. LXXXII (aceeaşi scrisoare). Cf. şi *ibidem*, II, 1, p. 233, nr. CCI; II, 4, p. 308, nr. CLXXIII.

[153] *Ibidem*, II, 1, p. 234—236, nr. CCIII—CCV; XV, 1, p. 420, nr. DCCLXXX.

[154] *Socotelile Braşovului*, în *Quellen*, III, p. 171—172; *Hurmuzaki*, II, 1, p. 233, nr. CCII etc.

[155] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 420—421, nr. DCCLXXX; II, 1, p. 235—236, nr. CCIV — CCV.

La 21 octombrie 1542, domnul a intrat în scaunele secuiești[156], unde rămîne pînă după 24 ale lunii, primind daruri și provizii de la brașoveni[157]. Sosește apoi în Țara Bîrsei, unde Brașovul, pe care-l protejează îi dăruiește 1 500 de florini[158], după care se îndreaptă spre Mediaș. Nu numai că secuii au trecut de partea sa, dar *au scris chiar sultanului, anunțînd că-l recunosc pe Rareș domn al Transilvaniei*[159]. Relațiile lui Petru Rareș cu secuii seamănă în multe privințe cu cele pe care le va avea cu aceștia Mihai Viteazul.

Înaintarea lui Petru Rareș provoacă teamă lui Martinuzzi, consilierilor reginei Isabela și nobilimii maghiare. Chiar înaintea intrării domnului în Transilvania, la începutul lui octombrie 1542, Petru Porembski, secretarul polonez al reginei Isabela, anunța în Polonia și Ungaria că secuii au o înțelegere cu Rareș, iar românii din Transilvania, *„din pricină că au aceeași limbă"* cu Rareș, vor trece de partea acestuia, înțelegîndu-se cu secuii[160]. Așadar, înțelegerea domnului cu secuii era de natură politică, *în vreme ce trecerea românilor din Transilvania de partea lui Petru Rareș, se baza pe unitatea de limbă și implicit pe conștiința de neam presupusă de aceasta.*

În aceeași perioadă, Martinuzzi cerea ajutorul lui Ferdinand căci după părerea sa, voievodul moldovean nu urmărește doar să treacă în ajutorul beglerbegului de Buda, ci, sub acest pretext, țintește mai departe, se înțelege, la domnia Transilvaniei[161]. Faptul era posibil, căci, după același Martinuzzi, *„încă din vechime intenția transilvănenilor a fost să fie despărțiți de acest regat al Ungariei ...*[162], iar nobilimea adunată, tot atunci, la Turda, considera că voievozii Moldovei și Țării Românești au intenția să unească Transilvania cu țările lor[163].

După relatările unui informator brașovean, aflat în preajma lui Rareș, transmise la 13 octombrie 1542 lui Martinuzii, intenția voievodului ar fi să ajungă la Mediaș, apoi la Cetatea de Baltă și Făgăraș și să impună întreaga Transilvanie la dare[164]. Mai mult, Martinuzzi era informat că Petru Rareș ar fi cerut nobilimii să nu se ridice împotriva sa, ci împreună cu el și cu domnul Țării Românești să se adune într-o dietă, care să discute treburile țării[165].

În fața acestei perspective de unitate politică românească, sub autoritatea lui Petru Rareș, *care precede în germene și anunță marele act înfăp-*

---

[156] *Cronica secuilor*, la Motogna, *Relațiunile*, p. 145.

[157] *Quellen*, III, p. 174—175; H. Ostermayer, *op. cit.*, p. 504.

[158] *Quellen*, III, p. 176—177, 182. La 12 decembrie 1542, 42 de trabanți brașoveni se întorc acasă din „război" (*ibidem*, II, p. 651).

[159] Mărturie de la Constantinopol despre scrisoarea secuilor, amintită într-o relatare din 27 decembrie 1542 (anexă la Motogna, *op. cit.*, p. 146).

[160] *Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 163, nr. LXXXIII; II 4, p. 306—307, nr. CLXXI.

[161] *Ibidem*, II, 4, p. 308, nr. CLXXII.

[162] *Ibidem*, p. 328, nr. CLXXXIX, relatare din 6 octombrie 1542.

[163] *Ibidem*, p. 295, nr. CLXI, publicat și de Veress, *op. cit.*, I, p. 27—29. *Unio trium nationum* cere regelui Ferdinand să-i apere privilegiile împotriva dușmanilor interni și *externi* (*Hurmuzaki*, II, 4, p. 297, nr. CLXIV). Aluzia la Petru Rareș era evidentă.

[164] *Hurmuzaki*, II, 4, p. 309—310, nr. CLXXIV.

[165] *Ibidem*, p. 321, nr. CLXXXIV.

tuit de Mihai Viteazul în 1599—1600, se ridică însuşi Ferdinand I. „Aliatul" domnului moldovean cere lui Martinuzzi — pe care-l recunoaşte, cu această ocazie, locotenent al său în Transilvania — să împiedice realizarea celor propuse de Rareş [166].

La sfîrşitul lui octombrie şi începutul lui noiembrie 1542, vicelocotenentul Transilvaniei, Ladislau Mykola, se grăbeşte aşadar să ia măsuri de apărare a Mediaşului, cerînd sibienilor să trimită pedestraşi în cetate [167]. Iar la 29 a lunii, Martinuzzi, aflat la Oradea, cere ajutorul lui Ferdinand, căci nu se poate măsura cu un „inamic puternic" ca domnul Moldovei [168].

În vreme ce în noiembrie 1542, Martinuzzi şi Ferdinand I se invită reciproc să trimită trupe împotriva lui Rareş [169], acesta înaintează nestînjenit, la 7 noiembrie aşezîndu-şi tabăra între Hoghilag şi Ighişu Nou la sud-est de Mediaş. Nu încearcă să intre în oraş [170], ci se îndreaptă spre Cetatea de Baltă, *posesiunea sa* răpită de Ioan Zápolya, unde rămîne timp de şase zile, între 15 (inclusiv) — 20 noiembrie 1542, asediind fortificaţia cu opt tunuri [171]. La 20 a lunii porneşte din tabăra aşezată lîngă Vesăuş mai precis între această localitate şi Cetatea de Baltă, şi trecînd pe lîngă Pintic, aşezarea aflată între Tîrgu Mureş şi Bistriţa, trei zile mai tîrziu înalţă tabăra lîngă satul Beşeneu (azi cuprins în oraşul Bistriţa) [172].

În tabăra de la Beşeneu sau de la Bistriţa, cum o mai numeşte Rareş, domnul a rămas pînă după 25 noiembrie 1542. La 23—24 a lunii trimite soli în cetate, boieri de frunte, ca Pătraşco mare paharnic, Hîrbor mare postelnic, ambii însoţiţi de Gheorghe Rosemberg, pîrcălabul de Cotnari, sau alţii mai puţin însemnaţi ca Gheorghe comisul, Gheorghe Sebessy, diecii Baian şi Gheorghe etc. [173]. Tratativele cu oraşul, pe care domnul îl considera *posesiunea sa*, n-au dus la rezultatul dorit, căci sîmbătă 25 noiembrie 1542, Petru Rareş, cu „uriaşa sa armată" cum notează izvoarele bistriţene, atacă cetatea. Ajutaţi de un vînt puternic care sufla dinspre munţi, şi care a răspîndit focul în suburbii, oştenii domnului declanşează asaltul [174], obligînd conducerea cetăţii să înceapă în grabă tratativele pentru „alianţă, pace şi bună înţelegere", după dorinţa lui Rareş. Domnul cere 8 800 de florini, reprezentînd censul pe care i-l datorau bistriţenii pe ultimii patru ani, dar oraşul nedispunînd de atîţia bani, acceptă în final

---

166 *Ibidem*, p. 314, nr. CLXXIX, p. 323, nr. CLXXXVI.

167 *Ibidem*, XV, 1, p. 422—424, nr. DCCLXXXIII—DCCLXXXVI, la 27, 30 31 octombrie; cf. şi scrisoarea din 4 noiembrie 1542.

168 *Ibidem*, II, 4, p. 325, nr. CLXXXVIII.

169 *Ibidem*, p. 330—333, nr. CXC—CXCI.

170 *Ibidem*, XV, 1, p. 425, nr. DCCLXXXVII, relatarea medieşenilor din 8 noiembrie 1542, care declară că nu ştiu unde s-a dus ulterior domnul.

171 Ureche, *op. cit.*, p. 154; Hurmuzaki, II, 1, p. 238, nr. CCVII.

172 *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 427, nr. DCCXC—DCCXCII. La 20 noiembrie 1542, Petru Rareş nu putea fi în acelaşi timp la „Mihăeşti" (?), la Pintic şi la Bistriţa, cum credea Motogna, *Relaţiile*, p. 57.

173 *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 427—430, nr. DCCXCII—DCCXCIX. Este eronată datarea de către editor a actului din 24 noiembrie 1542: „lîngă Unguraş"; documentul fiind dat „*ex castris nostris circa Bistricie*".

174 *Ibidem*, p. 440—441, nr. DCCCXXV.

4 000 de florini [175]. Un slujitor domnesc e trimis în cetate, lăsînd o chitanță pentru banii primiți [176].

Între timp, vicelocotenentul regal, Ladislau Mykola, asistă la 16 noiembrie 1542 de la Sîntion-Lunca la înaintarea lui Rareș [177], în timp ce Martinuzzi se îndreaptă cu puține trupe de la Oradea spre Huedin. Ajuns aici la 20 noiembrie 1542, își anunță intenția de a se îndrepta spre Uioara, cerînd ajutorul sibienilor [178], în vreme ce regina Isabela închisă în castelul Gilău, la apus de Cluj, de unde urmărește marșul lui Rareș pînă „în mijlocul țării" *(in visceribus regni)*, cere lui Ferdinand I să-i dea cetatea Zips [179], loc de retragere stabilit prin tratatul de la Gilău.

Gheorghe Martinuzzi nu îndrăznește să înfrunte pe domnul Moldovei. Se mulțumește doar să consemneze la 30 noiembrie 1542, din tabăra de lîngă Bistrița, că Rareș plecase deja spre Moldova [180], probabil chiar la 26 ale lunii [181], a doua zi după ce bistrițenii îi satisfăcuseră cererile. La 30 noiembrie 1542 [182] părăsește Transilvania „fără de nici o zminteală", pe la Rodna, unde au fost îngropate „tunurile lui cele mari", Cîmpulung și Baia [183], iar la 6 decembrie tabăra sa se afla lîngă satul Salcia, la răsărit de Suceava. De aici îl trimite pe Iacob Fischer la regele Ferdinand I [184], pentru a-l vesti asupra rezultatului campaniei.

Cercetarea acesteia dovedește limpede că Petru Rareș nu și-a îndreptat atenția decît asupra posesiunilor sale: Cetatea de Baltă și Bistrița; la Ciceu fiind trimis Toma marele vistier, cu puțini boieri și însoțitori, înainte de intrarea lui Rareș în Transilvania, cu misiunea de a intra pașnic *„in castrum domini sui"* [185]. Martinuzzi se grăbea însă să-l informeze pe

---

[175] Socotelile Bistriței, la Motogna, *op. cit.*, p. 147. Din acești 4 000 de florini, s-au plătit 3 000 în bani, obiecte și furnituri, rămînînd 1 000 de florini *(ibidem*, p. 58), care în septembrie 1543 nu fuseseră încă plătiți *(Hurmuzaki*, XV, 1, p. 431, nr. DCCCV, p. 433, nr. DCCCX).

[176] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 429, nr. DCCXCVIII. În aceeași zi, 25 noiembrie 1542, Rareș cere și alte servicii bistrițenilor *(ibidem*, p. 429, nr. DCCXCVII).

[177] Continuă să ceară ajutorul sibienilor *(ibidem*, p. 426, nr. DCCLXXXIX), care nu se grăbesc să-l trimită.

[178] *Ibidem*, p. 426, nr. DCCLXXXIX.

[179] *Ibidem*, p. II, 1, p. 237–238, nr. CCVI.

[180] *Ibidem*, p. 238, nr. CCVII.

[181] Creditiva dată de Petru Rareș boierilor trimiși la Bistrița, în tabăra de la Beșeneu, *„sabbato post festum Caterine Virginis"* (= 2 decembrie), trebuie înțeleasă desigur ca o eroare, în loc de *„hoc est festo" (ibidem*, XV, 1, p. 340, nr. DCCXCIX, n. 1), iar nu acceptată ca atare (Veress, *op. cit.*, I, p. 31; se publică același document, din același fond).

[182] *Cronica secuilor*, la Motogna, *op. cit.*, p. 145.

[183] Ureche, *op. cit.*, p. 154; *Cronicile slavo-române*, p. 118. Drumul de înapoiere pe la Pintic, unde Rareș ar fi fost la 4 decembrie(!) „iar de aici pe la Rodna", propus de Motogna, *op. cit.*, p. 58, este fantezist.

[184] *Hurmuzaki*, II, 1, p. 239, nr. CCVIII.

[185] La 15 octombrie 1542 a trecut pe la Rodna *(ibidem*, XV, 1, p. 422, nr. DCCLXXXII) Mare vistier la acea dată, nu era Mateiaș, ci Toma.

Ferdinand despre svonul care circula în Transilvania, că dacă domnul ar putea intra în cîteva cetăți, întreaga țară ar trece în stăpînirea sa [186].

Bilanțul campaniei a fost favorabil [187]; „nici un război cu niminea nu au făcut, că nu au fost niminea ca să-i stea cineva împotrivă" [188]. Cu toate acestea, reîntoarcerea în Moldova făcîndu-se — după cronicarul contemporan Eftimie — „în vreme de iarnă", carele de oaste au fost părăsite, iar tunurile îngropate la Rodna, între care și cele opt bombarde de asediu, au fost descoperite și capturate de oamenii lui Martinuzzi, înainte de 27 decembrie 1542 [189]. Cum amenințarea inamicului n-a justificat măsura îngropării tunurilor, care de obicei înaintau odată cu avangarda (straja), deplasîndu-se mai încet, și cum unul din comandanții avangărzii a fost probabil Andreica Șeptilici, care îndeplinise această funcție și în campania din 1541, este foarte posibil ca pierderea tunurilor să fie vina pentru care Rareș l-a condamnat la moarte în ianuarie 1543, la Hîrlău, împreună cu Avram Rotîmpan, desigur cel de-al doilea comandant al străjii.

Îngroparea tunurilor lîngă Rodna se explică prin faptul că stăpînirea asupra acestei posesiuni a domnului moldovean a fost reluată în cursul acestei campanii, fiind păstrată pînă la moartea lui Petru Rareș [190].

Încă de la sfîrșitul lui octombrie 1542 și în luna următoare, ceaușii turci circulă între tabăra lui Petru Rareș și cea a lui Martinuzzi, însoțiți de oamenii domnului, și călăuziți de bistrițeni, la porunca locotenentului regal de la Gilău [191]. În ianuarie 1543, regina Isabela stabilea detaliat modalitatea schimbului de prizonieri cu Petru Rareș, la hotar, sub supravegherea castelanului de Gurghiu [192]. Și cu toate că dieta transilvană, întrunită la Turda la 20 decembrie 1542, propunea măsuri de apărare împotriva „inamicilor" [193] (fără a-l aminti direct pe Petru Rareș), două zile mai tîrziu ia hotărîrea de a plăti tribut turcilor, fiind limpede că Ferdinand nu poate apăra țara [194]. Această hotărîre e întărită de dieta de la Cluj, din 26 februarie 1543, care stabilește totodată să fie trimiși soli din partea regi-

---

[186] *Ibidem*, II, 1, p. 238, nr. CCVII. Rareș s-a ferit să asedieze Făgărașul, unde se aflau ostateci boierii săi, în frunte cu Mateiaș mare logofăt, desigur pentru a nu periclita viața acestora (cf. Veress, *op. cit.*, I, p. 29—31), în schimb s-a arătat dispus să mijlocească eliberarea lui Ștefan Mailat, în schimbul eliberării boierilor săi și a 8 000 de florini ceruți de Poartă (*ibidem*, p. 31).

[187] *Cronicile slavo-române*, p. 118; W. Bethlen, *op. cit.*, p. 416.

[188] Ureche, *op. cit.*, p. 154.

[189] Motogna, *op. cit.*, p. 146. La 30 noiembrie 1542 Martinuzzi nu descoperise încă tunurile îngropate (*Hurmuzaki*, II, 1, p. 238, nr. CCVII).

[190] La 23 septembrie 1543, noul jude al cetății, era Ștefan, iar Petru Rareș era numit „domnul nostru" (*Hurmuzaki*, XV, 1, p. 434, nr. DCCCXI).

[191] *Ibidem*, supl. II, 1, p. 166, nr. LXXXIV; XV, 1, p. 430, nr. DCCCI; Veress, *op. cit.*, I, p. 32.

[192] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 431, nr. DCCCIII. Pentru prizonieri luați de Rareș, cf. o relatare din 28 octombrie 1542, anexă la Motogna, *op. cit.*, p. 446.

[193] *Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae*, I, p. 164; *Hurmuzaki*, II, 4, p. 333—334, nr. CXCII; cf. și p. 335, nr. CXCIV.

[194] *Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae*, I, p. 170, 173.

nei Isabela la Petru Rareş, pentru *reluarea legăturilor străvechi de „alianţă şi bună vecinătate" între Transilvania şi Moldova* [195].

La buna desfăşurare a campaniei din Transilvania au contribuit şi relaţiile paşnice cu Sigismund I, tatăl reginei Isabela, în ciuda deselor conflicte şi încălcări de o parte şi de alta a hotarului. La 4 martie 1542, Petru Rareş trimite o scrisoare starostelui Cameniţei, Iaslowieczki, în vederea reglementării acestor conflicte [196], iar în luna mai, la staroste — cum aflăm dintr-o scrisoare inedită a acestuia din 22 mai 1542 —, soseşte chiar un trimis al voievodului Moldovei [197].

De asemenea, două solii sînt trimise în cursul anului 1542 regelui la Cracovia, între care cea a hatmanului Petru Vartic, amintită mai sus, iar altele se îndreaptă spre consilierii regelui. Ele se referă la situaţia Moldovei între Polonia, Transilvania şi Imperiul otoman, la planurile de luptă antiotomană ale lui Petru Rareş, la nemulţumirea acestuia faţă de Soliman Magnificul, care nu i-a înapoiat, aşa cum promisese, Tighina, la vechea problemă a lui Sienco Popovici, la extrădarea boierilor moldoveni fugiţi în Polonia sau Lituania etc. [198].

La 10 septembrie 1542, regele polonez se adresează lui Rareş, referindu-se însă doar la conflictele de la hotar, care trebuie rezolvate de staroştii de margine ai celor două ţări, „potrivit tratatelor şi condiţiilor alianţelor" [199]. În spiritul acestor înţelegeri, la 31 decembrie ⟨1542⟩, de la Suceava, Petru Rareş răspunde unui nobil polonez, acceptînd întrunirea unei comisii polono-moldovene la 4 martie 1543, „şi în această zi vom trimite pe cei mai potriviţi oameni ai noştrii şi pe cei mai de seamă. Fie ca toate să fie tratate acolo în aşa chip, ca să fie spre buna întărire a noastră privind toate lucrurile" [200].

În Transilvania însă în ciuda înţelegerii cu regina Isabela, Petru Rareş nu redobîndise Ciceul şi Cetatea de Baltă. Iar bistriţenii deşi întreţineau relaţii strînse cu domnul Moldovei, prin schimburi reciproce de trimişi, deşi Rareş le solicita la 23 aprilie 1543 chiar un meşter pentru fortificarea Sorocăi, amînau mereu plata restantă a celor 1 000 de florini, care-i datorau domnului, după ridicarea asediului din 25 noiembrie 1542 [201]. Ca atare, G. Fabri, „notarul domnului Moldovei", scria din Suceava judelui bistriţean, la 2 septembrie 1543, cerînd cetăţii să-şi plătească datoria, pentru a nu cădea asupra ei „indignarea" voievodului, *„căci după Dum-*

---

195 *Ibidem*, p. 176—177.

196 Biblioteka Narodowa, *Teki Górskiego*, t. 23, 2 833, k. 180.

197 Ibidem, t. 22, 2 693, k. 95.

198 Instrucţiunile solilor moldoveni şi răspunsurile polonezilor, din 1542, descoperite în arhivele din Polonia, urmează a fi publicate de autorul acestui capitol.

199 Veress, *op. cit.*, I, p. 26—27; altă copie la Biblioteka Narodowa, *Teki Górskiego*, t. 23, 2 778, k. 36.

200 Biblioteka Narodowa, *Teki Górskiego*, t. 23, 2 798, k. 92v.

201 *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 431—433, nr. DCCCIV, DCCCV, DCCCVII—DCCCIX.

nezeu în el puteți avea toată încrederea și protecția" [202], cuvinte care, pornite din curtea de la Suceava, exprimă limpede influența lui Rareș în Transilvania.

În acest timp, profitînd de porunca sultanului, care încă din februarie 1543 anunțase dieta Transilvaniei că voievozii Moldovei și Țării Românești vor trece în aprilie prin Transilvania, pentru a susține expediția sa împotriva lui Ferdinand I [203], Petru Rareș pregătea o a treia campanie pentru redobîndirea Ciceului și Cetății de Baltă. Soliman Magnificul îi era favorabil [204], iar secuii, ca și în anii trecuți, și chiar unii nobili, erau gata să treacă de partea sa [205]. La 5 august, Martinuzzi informa pe Ferdinand I că Petru Rareș și Radu Paisie nu așteaptă decît ordinul sultanului pentru a porni în campanie [206].

Dar, ca și în anii trecuți, Rareș a urmărit sfîrșitul campaniei sultanului (care a izbutit să cucerească noi teritorii și cetăți din Ungaria [207]), pentru a interveni în Transilvania, în vederea propriilor interese: redobîndirea Ciceului și a Cetății de Baltă. Teama lui Martinuzzi și a Isabelei de acțiunile sale era evidentă, încît încă de la sfîrșitul verii cel dintîi anunța că o parte din oastea voievodului a trecut munții [208], iar la 5 octombrie 1543, regina chema pe bistrițeni, pregătiți de luptă, în tabăra de la Cristiș, lîngă Turda, căci voievodul moldovean vrea să supună cetatea noastră Ciceu [209].

Intrarea trupelor lui Rareș — domnul n-a participat la această campanie — în Transilvania a avut loc într-adevăr la începutul lui octombrie 1543, căci la 7 ale lunii Ladislau Mykola, vicelocotenentul țării, certînd pe bistrițeni, din Someșeni (Cluj), că nu trimit știri despre înaintarea oștenilor domnului, îi acuza de legături cu acesta [210]. Pe de altă parte, la 21 octombrie 1543, din Suceava, Petru Rareș trimite la Bistrița pe Cristea Orăș, cerînd locuitorilor cetății să nu dea nici o ascultare lui Paul Bank,

---

[202] *Ibidem*, p. 433, nr. DCCCX. Nu se referă la censul de 2 000 de florini al cetății, cum crede Ursu, *Petru Rareș*, p. 85, n. 3, pornind de la o eroare din rezumatul românesc al actului, ci la datoria de 1 000 de florini, cum rezultă din textul scrisorii.

[203] *Hurmuzaki*, II, 4, p. 340, nr. CXCVIII. În mai 1543, se știa la Veneția că Petru Rareș va participa cu 20 000—25 000 de oșteni, iar Radu Paisie cu 15 000 (*ibidem*, XI, p. 39, nr. LII, cf. și nr. urm.; Ciorănescu, *op. cit.*, p. 36).

[204] În primăvară, sultanul îi ia apărarea înaintea lui Sigismund I, declarînd că voievodul Moldovei nu vrea decît pace cu Polonia (*Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 172, nr. LXXXV), răspunzînd astfel plîngerilor poloneze trimise la la Poartă, în legătură cu conflictele de la hotarul cu Moldova (Ciorănescu, *loc. cit.*).

[205] *Hurmuzaki*, II, 4, p. 346, nr. CCII.

[206] *Ibidem*, p. 348, nr. CCIII.

[207] *Ibidem*, p. 350—353, nr. CCV. Motogna, *op. cit.*, p. 59, presupune, greșit că sultanul „convins de fidelitatea ardelenilor, n-a mai lăsat pe Petru Rareș să treacă munții". La campania sultanului ar fi participat și 5 000 de români, foarte bine echipați (N. Iorga, *Relațiile Moldovei cu Polonia după documente nouă*, „Convorbiri literare", XXXV (1901), p. 415), ceea ce este un simplu zvon, care circula în Polonia.

[208] *Hurmuzaki*, II, 4, p. 349, nr. CCIV.

[209] *Ibidem*, XV, 1, p. 434, nr. DCCCXII.

[210] *Ibidem*, XV, 1, p. 434—435, nr. DCCCXIII.

trimis de Martinuzzi în părţile lor, şi să aprovizioneze „taberele noastre pe care le avem acolo" [211]. După o relatare a hatmanului Jan Tarnowski, din 3 noiembrie 1543, Ciceul ar fi fost asediat de moldoveni [212].

Gheorghe Martinuzzi cere bistriţenilor să nu se teamă, căci soseşte cu tunuri şi lefegii sîrbi, pe care-i aşteaptă din Ungaria, astfel că oştenii lui Rareş nu vor pleca atît de liniştiţi ca anul trecut. În realitate, între 30 octombrie—10 noiembrie 1543, locotenentul regatului a înaintat doar de la Gilău la Gherla [213], iar la 11 noiembrie, cînd a aflat despre sosirea a noi oşteni, trimişi de Petru Rareş pe la Rodna, s-a grăbit, vădindu-şi adevărata slăbiciune, să ceară ajutor militar tocmai bistriţenilor, pe care trebuia să-i apere [214]. Pentru ca apoi, în aceeaşi lună retrăgîndu-se tocmai la Făgăraş, să solicite ajutorul braşovenilor, aflînd că însuşi Petru Rareş urmează să sosească în Transilvania [215].

Ştirea însă nu s-a confirmat, iar oştenii moldoveni s-au retras ca şi în anii trecuţi pe la Bistriţa [216]. În ciuda acestor mişcări de oşti, Rareş urmărea desigur să cruţe ţara, iar asediile cetăţilor ce-i aparţinuseră odinioară nu au fost de amploare. Domnul prefera ca aceste cetăţi să-i fie redate de regina Isabela, ca o recunoaştere a unui drept, tot aşa cum în ianuarie 1544 cerea bistriţenilor, pe cale paşnică, trimiţînd la ei pe Grigore Rosemberg, pîrcălabul de Cotnari, să-i plătească mia de florini restantă din 1542, „ca să rămînem buni prieteni" [217].

Cum Isabela şi Martinuzzi n-au vrut să îndeplinească dorinţa domnului, la începutul lui iunie 1544, o mică oaste a lui Petru Rareş s-a îndreptat spre Ciceu. Ştiind că zidurile sînt prea slabe pentru a rezista, la 14 iunie 1544, Martinuzzi porunceşte bistriţenilor să trimită la Dej, şase zile mai tîrziu, o sută de oameni, jumătate înarmaţi cu puşti, iar restul avînd drugi de fier, cazmale şi alte instrumente, precum şi zidari, de unde. sub supravegherea lui Petru Bank, castelanul de Unguraş [218], au fost trimişi la Ciceu. Tot atunci, oraşul Mediaş a primit ordin să trimită oameni pentru distrugerea Cetăţii de Baltă [219]. Acesta din urmă însă n-a fost

---

[211] *Ibidem*, p. 435, nr. DCCCXIV—DCCCXV. Proviziile trebuiau date contra cost.

[212] N. Iorga, *op. cit.*, p. 416.

[213] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 436, nr. DCCCXVI—DCCCXVII. Cetatea Gherla a fost construită de Martinuzzi, cu materiale din Unguraşu Vechi (*ibidem*, II, 4, p. 738, nr. CCCCXLVI), pentru a supraveghea posesiunile lui Petru Rareş din preajma Bistriţei (Iorga, *Ist. rom. Ardeal)*, p. 150).

[214] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 437, nr. DCCCXVIII.

[215] N. Iorga, *Îndreptări şi întregiri la istoria românilor după acte descoperite în arhivele săseşti, I. Braşovul*, în AAR, MSI, s. II, t. XXVII, 1905, p. 135.

[216] W. Bethlen, *op. cit.*, I, p. 416.

[217] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 437, nr. DCCCXIX.

[218] *Ibidem*, p. 438, nr. DCCCXXI.

[219] *Ibidem*, XI, p. 859.

complet dărîmată, sau mai degrabă porunca a fost superficial îndeplinită, izvoarele vremii pomenind doar despre demolarea Ciceului [220].

Se pare că la luarea hotărîrii privind distrugerea celor două cetăţi, un anumit rol a jucat şi o poruncă a sultanului din 1544, menţionată de cronicarul polon Bielski, prin care se cerea transilvănenilor să înapoieze lui Petru Rareş Făgăraşul, Ciceul şi Cetatea de Baltă [221], poruncă care, într-o formă sau alta, trebuia îndeplinită.

În locul cetăţilor amintite, domnului i-au fost înapoiate, în acelaşi an, domeniile Ciceului şi Cetăţii de Baltă. Pe lîngă aceasta, la 10 august 1545 regina Isabela poruncea conventului din Cluj—Mănăştur să despăgubească din averea crăiască, doi nobili, care, în 1544 cedaseră castelul Almaş lui Petru Rareş [222]. În 1546, Isabela ceda şi o parte din Sînmarghita, alipită la domeniul Ciceului, care după datele conscripţiei din 1553, număra peste 50 de sate [223]. La acest rezultat Petru Rareş a ajuns după patru campanii — cîte una în fiecare an al celei de-a doua domnii — care au determinat în cele din urmă pe Isabela şi Martinuzzi să-i recunoască drepturile.

În acelaşi timp, domnul n-a neglijat relaţiile cu Ferdinand I, deşi, evident, după 1542 nu se mai punea problema unei alianţe antiotomane eficiente, regele nefiind capabil de acţiuni ofensive împotriva lui Soliman Magnificul. Cu toate acestea, în 1543 trimisul lui Petru Rareş sosea la Viena cu daruri la nunta fiicei lui Ferdinand cu Sigismund August al Poloniei [224].

După o primă solie, oprită de polonezi în 1541, care a ajuns la Moscova prin ţinuturile tătăreşti [225], domnul a trimis la marele cneaz al Moscovei o altă ambasadă, formată din Cîrstea pîrcălab, Petru Cîrca logofăt şi Ioan diac. La 8 noiembrie 1542, aceştia transmiteau lui Ivan cel Groaznic plîngerea domnului că sultanul a luat o treime din ţara Moldovei şi a pretins 300 000 de zloţi (galbeni) în afara haraciului. „Iar marele împărat să-l miluiască şi să-i dea ajutor ca să se răscumpere, căci şi mai înainte încă

[220] La 13 decembrie 1550, e amintit doar „dregătorul" de Cetatea de Baltă (*ibidem*, XV, 1, p. 481, nr. DCCCXCII), care deci nu e un pîrcălab, în vreme ce la 1552 se menţionează aici „cetatea" (*Hăjdeu. Arch. ist. Rom.*, I, 2, p. 152). După Vătăşianu, *Istoria artei*, I, p. 265, cetatea a fost dărîmată, castelul ce se vede şi azi fiind din veacul al XVII-lea ; *Cronica secuilor*, „Történelmi tár", Budapesta, 1880, p. 634 ; W. Bethlen, *op. cit.*, p. 418, menţionează că demolarea Ciceului s-a făcut cu aprobarea stărilor ; cf. şi V. Motogna *Cetatea Ciceului sub stăpînirea Moldovei*, Dej, 1927, p. 49.

[221] P. P. Panaitescu, *Influenţa polonă în opera şi personalitatea cronicarilor Grigore Ureche şi Miron Costin*, AAR, MSI, s. III, t. IV, 1925, p. 316.

[222] A. Veress, *op. cit.*, I, p. 35—36.

[223] Şt. Meteş, *Moşiile domnilor şi boierilor din ţările române în Ardeal şi Ungaria*, Arad, 1925, p. 24—25 ; D. Prodan, *Domeniul cetăţii Ciceu la 1553*, „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie din Cluj", VIII (1965), p. 73—113.

[224] Xenopol, *Istoria românilor*, IV, p. 260.

[225] *Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 156, 158, nr. LXXX.

l-a miluit şi l-a ajutat"[226]. Drept urmare, Ivan cel Groaznic a trimis în Moldova o solie de răspuns, în iarna anului 1543, şi o altă solie în februarie 1544[227], ultima urmată de o nouă solie a lui Petru Rareş[228].

Legăturile directe cu marele cneaz al Moscovei erau însă stînjenite de atitudinea Poloniei şi Lituaniei, unde solii moldoveni erau uneori opriţi, iar într-un rînd au fost chiar jefuiţi. Însuşi marele hatman Jan Tarnowski recunoaştea la 18 aprilie 1544 situaţia grea în care se afla Rareş, lipsit de orice ajutor polonez, înaintea sultanului care-i cerea să vină la Poartă o dată la trei ani, după condiţia pe care i-o pusese la redarea domniei. *„El nu vrea*—scrie Tarnowski—*Dar ce să facă? Dacă n-are în noi nici o nădejde, nici un adăpost la noi. ... S-au găsit şi cine să stăruie la rege pentru ajutorarea voievodului, dar ca întotdeauna şi într-acesta ne place tihna şi a nu ne mişca atunci cînd ne ameninţă primejdia*" (subln.—C.R.). Fostul adversar al lui Rareş de la Obertyn şi Hotin, ajunsese acum să considere înlocuirea domnului ca „un mare rău" pentru Polonia[229]. Şi alţi nobili polonezi gîndeau astfel. Între aceştia Stanislaw Orzechowski adresează la 1 martie 1544 o „cuvîntare" *(Oratio)* lui Sigismund I, tradusă din latină şi tipărită în germană, în care pleda pentru o acţiune împotriva Porţii, acţiune de la care nu putea lipsi Petru Rareş[230].

O dată cu ridicarea în scaunul marelui cnezat al Lituaniei a lui Sigismund August, în 1545, Petru Rareş a trimis la acesta pe Cozma Şeptilici Gheanghea, jitnicer de Suceava şi pe Nicolae Burlă, starostele de Şipinţi. Pe lîngă felicitări, aceştia au cerut un salvconduct pentru o nouă solie moldoveană ce urma să treacă spre Moscova, pentru a cumpăra blănuri şi „dinţi de peşte"[231], „destinate a îmblînzi prin daruri pe sultanul turcesc"; au mai pretins achitarea datoriei de 3 000 de galbeni a doi negustori lituanieni, care cumpăraseră 1 000 de boi din Moldova, o soluţie în procesele cu Sienco Popovici şi cu Iordan, precum şi extrădarea sau alungarea din Lituania a boierilor moldoveni fugari[232].

---

[226] Panaitescu, *Petru Rareş şi Moscova*, extras, p. 7. Solia a avut loc în anul 7051 (1542) noiembrie 8, în cnezatul Moscovei anul începînd la 1 septembrie. O încercare de identificare a darurilor aduse de solii moldoveni, la Th. Uspenschi, *Vasele moldoveneşti aflătoare în sala armelor din Moscova*, BCMI, XX (1927), fasc. 51, p. 94 ; cf. şi I. Ceban, *Despre legăturile dintre Moldova şi statul moscovit din sec. XV—XVIII*, „Analele romăno-sovietice", 1946, nr. 1, p. 77 (sînt contopite eronat solii distincte).

[227] Panaitescu, *op. cit.*, p. 7.

[228] Pentru trecerea acestei solii prin Lituania mulţumeşte Petru Rareş, în anul următor (Hăjdeu, *Arch. ist. Rom.*, I, 1, p. 33).

[229] N. Iorga, *Relaţiile Poloniei cu Moldova după documente nouă*, p. 416.

[230] Stanislaus Orzechowski, *Oratio an den durchleuchtigisten Herrn, Herrn Sigismundum König in Poln etc. Die Kriegs rüstung wider den Ertzfeind Christliches Bluts, den Türcken, fürzunemen blaugend ...*, 1544 (un exemplar la Biblioteca Institutului de istorie „N. Iorga" din Bucureşti).

[231] E vorba de dintele peştelui spadă, socotit în evul mediu a avea proprietăţi curative.

[232] Hăjdeu, *op. cit.*, I, 1, p. 33—34. Solia e datată în 1545 „sîmbăta a 8-a", ceea ce corespunde cu 22 februarie, deşi începînd cu Haşdeu ea a fost datată din „august" (cf. N. Iorga, *op. cit.*, p. 417 etc.).

În legătură cu extrădarea boierilor fugari, Rareş a trimis, în acelaşi an, 1545, pe Avram Banilovschi la Sigismund August, care i-a îngăduit să prindă oriunde va afla pe Gliga Arbore, Ion Crasnăş, Văscan Gănescu şi Tăutu, fiul comisului Pătraşcu Tăutu, cu oamenii lor. Iar la 15 august 1545, Sigismund August dădea salvconductul solicitat de solia precedentă, pentru trecerea prin Vilna a solului moldovean, care urma să se îndrepte spre Moscova [233].

Se părea că relaţiile cu Polonia şi Lituania vor continua pe un făgaş bun, cu atît mai mult cu cît, după un nou izvor, instrucţiunile comisarilor polonezi trimişi la întîlnirea cu cei moldoveni, care urma să aibă loc la 24 iunie 1545, neînţelegerile de la hotare urmau să fie rezolvate pe cale paşnică [234]. Probabil însă că această întîlnire n-a mai avut loc, cum rezultă dintr-o scrisoare adresată de Petru Rareş lui Sigismund I, în anul următor, cauza fiind atitudinea lui Sigismund August şi a nobililor lituanieni faţă de solii moldoveni care se întorceau în 1545 de la Moscova. Petru Rareş aminteşte că la înapoiere trimişii săi au fost opriţi timp de două săptămîni la Vilno, sub acuzaţia falsă că au uneltit la Moscova împotriva Poloniei, deşi misiunea lor a fost doar de a cumpăra blănuri preţioase şi şoimi „pe care trebuie să le dăm turcului pentru ca să mă pot răscumpăra de la sultan". În plus, lîngă Klodno, cei trei soli au fost atacaţi de oamenii principelui Dimitrie Wiśniowiecki, unul fiind ucis, ceilalţi răniţi şi multe din cele cumpărate de ei au fost jefuite [235].

În aceste condiţii, fiul lui Ştefan cel Mare a adoptat o poziţie fermă. La scrisoarea lui Sigismund I, din 16 ianuarie 1546, plină de reproşuri la adresa atitudinii lui Rareş faţă de negustorii polonezi în drum spre Turcia[236], trimisă prin Iacob Wilamowski, ale cărui instrucţiuni nu erau nici pe departe de natură să stingă conflictul, domnul a răspuns prin arestarea solului polonez, menţionînd totodată că negustorii amintiţi au spus lucruri nepotrivite despre el. Petru Rareş condiţiona eliberarea lui Wilamowski, altminteri bine găzduit, de răscumpărarea pagubelor suferite de solii săi în 1545 [237]. Cum polonezii nu s-au grăbit cu aceasta, Wilamowski va fi reţinut în Moldova pînă după moartea lui Petru Rareş, iar o întîlnire la hotare între comisarii celor două ţări, propusă de Sigismund I pentru luna septembrie 1546, n-a mai avut loc [238].

Bătrînul rege al Poloniei se temea într-adevăr de reacţia lui Rareş faţă de jefuirea solilor săi în Lituania, încît în februarie 1546 cerea sfatul lui Ferdinand I, cum să se poarte cu Moldoveanul, în iulie pretindea lui

[233] Hăjdeu, *op. cit.*, I, 1, p. 34—35.

[234] Comisarii poloni s-au adunat la Camenița, iar cei moldoveni la Hotin (Biblioteka Narodowa, *Teki Górskiego*, t. 23, 2 801, k. 106—107).

[235] Gh. Duzinchevici, *Din legăturile lui Petru Rareș cu Polonia*, „Revista istorică", XXIII (1937), nr. 7—9, p. 259, 264, 259—260 ; anexa a II-a, p. 264—266.

[236] *Hurmuzaki*, II, 5, p. 385—386, nr. CCXXX.

[237] Gh. Duzinchevici, *op. cit.*, p. 257—260 ; anexa I, p. 261—263 ; anexa II, p. 265, 266.

[238] G. Şincai, *Hronica romînilor*, ed. Gr. Tocilescu, II Bucureşti, 1886, p. 291—292, scrisoarea lui Sigismund I către Iliaş Rareş la 12 septembrie 1546.

Fig. 18. — Piatra funerară a lui Petru Rareş de la mănăstirea Pobrata.

Sigismund August o amănunţită relatare despre cele întîmplate, adresîndu-se şi consilierilor săi [239] iar în august acelaşi an, în ajunul morţii lui Rareş, se opunea înrolării de soldaţi pentru imperiali, din regatul său, de teama unei acţiuni a domnului [240].

Aşadar, ultimii ani ai voievodului n-au fost ani de linişte şi pace. Cu toate acestea, după înapoierea domeniilor posesiunilor sale transilvănene, Petru Rareş a întreţinut relaţii bune cu Martinuzzi, în iulie 1545 acesta trimiţîndu-i un sol, care îndeplineşte o nouă solie în Moldova la începutul lui octombrie [241].

Cu bistriţenii, care din porunca reginei Isabela trimit mereu în Moldova „exploratori”, şi care în a doua jumătate a anului 1545 conduc la Rodna o parte din ostatecii din 1541, eliberaţi acum de la Făgăraş, Rareş a întreţinut relaţii bune. În 1545 — 1546 domnul solicită la Bistriţa meşteri zidari pentru biserici, îndeosebi pe acel Ioan zidarul, care, în ciuda unor greşeli şi datorii mai vechi, acum iertate, urma să îndrume pe meşteri moldoveni să clădească „după obiceiul de la voi” [242].

Intensa activitate ctitoricească internă a domnului, care în vara anului 1546 necesita un număr atît de mare de lucrători, încît atrăgea atenţia bistriţenilor [243], terminarea ctitoriei Sf. Dionisie de la Muntele Athos, în acelaşi an, unde s-au păstrat, operă a unui pictor cretan, portre-

---

[239] Gh. Duzinchevici, *op. cit.*, p. 257—258.

[240] N. Iorga, *Relaţiile Poloniei cu Moldova după documente nouă*, p. 418.

[241] Ioan Drávay, care la 1 octombrie 1545 nu revenise încă din Moldova (*Hurmuzaki*, XV, 1, p. 441—442, nr. DCCCXXVI, p. 445, nr. DCCCXXX).

[242] *Ibidem*, p. 440, nr. DCCCXXIV, p. 442, nr. DCCCXXVI, p. 447, nr. DCCCXXXIII, p. 447—448, nr. DCCCXXXIII—DCCCXXXV, p. 452, nr. DCCCXL, p. 453, nr. DCCCXLI; cf. şi N. Iorga, *Doc. Bistriţei*, I, p. XLII.

[243] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 452, nr. DCCXL.

tele domnitorului şi ale familiei sale [244], nu lăsau să se întrevadă finalul ce se apropia. Iar la sfîrşitul lui iunie 1546, domnul a mai avut bucuria să vadă întărită alianţa cu domnul Ţării Româneşti, Mircea-Ciobanul, prin căsătoria acestuia cu fiica sa, Chiajna [245].

Pentru ultima oară, la 19 iulie 1546, Petru Rareş intervine pe lîngă bistriţeni, anunţîndu-i că a ales pe „episcopul nostru Tarasie", numindu-l episcop de Vad, rugîndu-i să-l primească cu cinste şi să vegheze ca preoţii români din ţinutul lor să-i dea ascultare [246]. Fiul lui Ştefan cel mare sporise înzestrarea episcopiei cu satele Bogata de Sus şi Bogata de Jos, din domeniul Ciceului [247], devenind astfel şi el ctitor al episcopiei româneşti din inima Transilvaniei.

Politica externă a lui Petru Rareş în vremea celei de-a doua domnii a fost o politică de echilibru, urmărind stabilirea de bune relaţii cu toţi vecinii. Învăţînd multe din lecţia amară a anului 1538, Rareş a rămas pe faţă în relaţii bune cu Soliman Magnificul, *decis, pentru a nu-şi periclita ţara şi domnia, să nu dea pe faţă legăturile sale cu statele creştine interesate în lupta anti-otomană, pînă cînd din rîndul acestora nu se va ivi un aliat de nădejde.* Eşecul lui Joachim al II-lea de Brandenburg şi al oştii statelor germane, în 1542, a dovedit cît de înţeleaptă era această politică. Deşi nu s-a prezentat la Constantinopol, o dată la trei ani, iar sultanul nu şi-a respectat promisiunea de a reda Moldovei ţinutul Tighinei, Soliman a luat mereu partea domnului în conflictele diplomatice ale acestuia cu Polonia.

Cu toate că a urmărit stăruitor încheierea de bune relaţii cu Sigismund I şi cu asociatul şi urmaşul acestuia, Sigismund August, Rareş s-a lovit mereu de neîncrederea şi chiar ostilitatea polonezilor, cu toate că în rîndurile acestora avea şi unii susţinători. Neîncetatele ciocniri de la hotare şi relaţiile domnului cu Ivan cel Groaznic au sporit animozitatea acestora, care va dura pînă la moartea lui Rareş.

După 1542, relaţiile cu Ferdinand I, incapabil să facă faţă pericolului otoman, s-au răcit treptat, spre deosebire de relaţiile cu Transilvania care au atins un maxim de intensitate. Urmărind redobîndirea cetăţilor şi domeniilor stăpînite aici de domnii moldoveni, confiscate de Ioan Zápolya, *Petru Rareş a devenit în vremea celei de-a doua domnii singura forţă politică care a acţionat cu eficienţă în Transilvania.* Patru campanii, în patru ani consecutivi (1541 — 1544) [248], în care nu a întîlnit împotrivirea nici unei oşti, beneficiind, în schimb, ca mai tîrziu Mihai Viteazul,

---

[244] N. Iorga, *Muntele Athos în legătură cu ţerile noastre*, AAR, MSI, s. II, t. XXXVI, 1914, p. 479—480; idem, *Portretele domnilor noştri de la Muntele Athos*, AAR, MSI, s. III, t. IX, 1928, p. 23—24 şi fig. 1, 2, 4.

[245] *Hurmuzaki*, XI, p. 860, la 23 şi 25 iunie 1546 trimişi ardeleni la această nuntă trec prin Sibiu.

[246] *Ibidem*, XV, 1, p. 453, nr. DCCCXLII.

[247] D. Prodan, *Domeniul cetăţii Ciceu la 1553*, p. 103.

[248] Poruncile sultanului au fost doar un pretext în organizarea campaniilor în Transilvania, unde Rareş urmărea interesele sale. În 1545—1546, după redobîndirea cetăţilor luate de I. Zápolya, sultanul a solicitat zadarnic domnului noi intervenţii în Transilvania (*Hurmuzaki*, XV, 1, p. 443, nr. DCCCXXVII, p. 451, nr. DCCCXXXIX).

de sprijinul românilor şi secuilor, i-au adus în cele din urmă pe lîngă redobîndirea Rodnei şi cea a domeniilor Ciceului şi Cetăţii de Baltă. Iar cînd trei zile după moartea sa, s-a aflat despre o eventuală incursiune a bistriţenilor asupra Rodnei, Iliaş vodă, nu uita să amintească acestora că : „oştenii ţării noastre trăiesc încă ; ţinutul părinţilor noştri vrem să-l ţinem" [249].

Petru Rareş s-a stins din viaţă la Suceava, în urma unei „boale foarte grea", la 3 septembrie 1546[250], într-o vineri, la miezul nopţii[251]. Izvoarele tîrzii, din veacul al XVII-lea (Grigore Ureche, Nicolae Costin, Radu Popescu), adaugă la boală şi „bătrîneţea" sa, deşi cronicarii contemporani (Macarie şi Eftimie) nu pomenesc despre aceasta, iar fresca de la Sf. Dionisiu-Muntele Athos, din ultimul an al vieţii, îl arată în plină maturitate [252]. „Şi l-au îngropat cu cinste în locaşul domnesc şi de rugăciune de la Pobrata" [253], ctitoria sa, terminată şi sfinţită în a doua domnie. „Pe carele toată ţara l-au plîns cu jale mare pentru că era părinte milostiv tuturor şi păstor bun turmii sale" [254].

Sub piatra de marmură a mormîntului, cioplită încă din timpul vieţii, care aminteşte doar trecerea sa la „veşnicele lăcaşuri" [255], Petru Rareş doarme somnul de veci în biserica Pobratei, alături de credincioşii săi, Frăţian pîrcălab de Neamţ şi Nicoară Hîra, pîrcălab de Hotin [256].

Lăsa, aşa cum rîvnise, un nume bun urmaşilor. Căci pentru Macarie, episcopul cronicar, era „un nou erou" [257]. Iar pentru Ureche, care zugrăvise şi faptele marelui Ştefan, Petru Rareş : „*Cu adevărat era ficior lui Ştefan vodă cel Bun, că întru tot simăna tătîne-său, că la războaie îi mergea cu noroc, că tot izbîndiia, lucruri bune făcea, ţara şi moşiia sa ca un păstor bun o socotiia, judecată pre direptate făcea. Altmintrilea de stat era om cuvios şi la toate lucrurile îndrăzneţ şi la cuvîntu gata, de-l cunoştea toţi că iaste harnic să domnească ţara*" [258].

---

[249] *Ibidem*, p. 454, nr. DCCCXLIV.

[250] *Cronicile slavo-române*, p. 103 şi 118. Pe o strană din biserica Popăuţi (Botoşani) s-a păstrat inscripţia în limba slavă : „La anul 7054 (1545) septembrie în 3, marţi (?), a răposat Io Petru Voevod şi a stat Ilie Voevod, la anul ..." (N. Iorga, *Studii şi documente*, XVI, p. 278).

[251] Ureche, *op. cit.*, p. 155.

[252] N. Iorga, *Portretele domnilor noştri la Muntele Athos*, fig. 1.

[253] *Cronicile slavo-române*, p. 103.

[254] Radu Popescu, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, ed. 1963, p. 52 ; cf. şi Ureche, *op. cit.*, p. 155 ; N. Costin, *op. cit.*, p. 190.

[255] „⟨Aceasta este groapa e a⟩ iubitorului de Hristos, robul lui Dumnezeu, Io Petru Voevod, fiul bătrînului Ştefan voievod, care ⟨s-a strămutat la aceste⟩ lăcaşuri şi la veşnicele lăcaşuri ; veşnica lui pomenire" (N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, I, Bucureşti, 1905, p. 56—57 ; Balş, *Biserici veac. XVI*, p. 327, fig. 380). După dimensiunile lespezii de mormînt (1, 78/0,72 m), pare să fi fost un om înalt.

[256] Balş, *op. cit.*, p. 328—330.

[257] *Cronicile slavo-române*, loc. cit.

[258] Gr. Ureche, *loc. cit.* Caracterizări asemănătoare la N. Costin, *loc. cit.* : „Sămăna bine a fi ficior lui Ştefan vodă celui Bun ..." ; D. Fotino, *Istoria generală a Daciei*, III, ed. G. Sion, Bucureşti, 1859, p. 50—51.

3. Familia lui Petru Rareş

de **Ştefan S. Gorovei**

Identificîndu-se, de la începutul domniei, celor mai generoase tradiţii dinastice ale înaintaşilor săi pe tronul Ţării Moldovei, Petru Rareş a încercat, totodată, în împrejurările favorabile care se creaseră prin dispariţia neaşteptată a lui Ştefan cel Tînăr, să întemeieze o familie [1] îndreptăţită să aspire nu numai la reprezentarea exclusivă a dreptului de succesiune la conducerea statului, ci şi la un rol politic precumpănitor în lumea românească a vremii. Desemnarea bisericii mănăstirii Probrota ca necropolă domnească, în locul celei de la Putna, cultivarea unor elemente de natură absolutistă în modul de exteriorizare a guvernării, dar mai ales contractarea unor înrudiri de certă semnificaţie politică atestă neîndoielnic aceste obiective.

Se atribuie, îndeobşte, lui Petru Rareş două căsătorii : cu o *Maria*, dintr-o familie necunoscută încă, şi cu *Elena-Ecaterina Brancovici*. Există, însă, temeiuri pentru a crede în existenţa şi a unei a treia căsătorii, anterioară acestora, şi din care au rezultat două fiice, *Maria* şi *Ana*. Ele se află menţionate în pomelnicul din altarul mănăstirii Pobrata (1530)[2], fără nici o altă precizare, ceea ce a putut permite concluzia că ar fi vorba de două surori ale domnitorului [3]. În realitate, în alte pomelnice aceste nume reapar între copiii lui Rareş ; astfel, în cel zugrăvit, pe la 1542 — 1546, în biserica Sf. Paraschiva din Tîrgu Frumos — Ştefan, Constantin, Roxanda şi *Maria* [4] — şi în pomelnicul Bistriţei, unde *Maria şi Ana* figurează ca surori ale lui Ştefan Rareş [5].

---

[1] Vezi şi Ursu, *Petru Rareş*, p. 132—134 ; Gorovei, *Note istorice şi genealogice*, p. 194—199.

[2] N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, I, 1905, p. 57.

[3] Aurelian Sacerdoţeanu, *Descălecători de ţară, dătători de legi şi datini*, „Magazin istoric", 1/1960, p. 47.

[4] Balş, *Biserici, veac. XVI*, p. 80 ; corectat de Damian P. Bogdan, *Pomelnicul mănăstirii Bistriţa*, Bucureşti, 1941, p. 21 şi n. 2.

[5] D. P. Bogdan, *op. cit.*, p. 87, în subsol ; cf. şi p. 30.

Dintre aceste două prime fiice, *Ana* a fost căsătorită, în 1531, cu Vlad Înecatul, domnul Țării Românești [6], și a murit, probabil, între 1542 — 1546 [7]. Despre *Maria*, s-a spus și s-a scris de multe ori, că a fost căsătorită cu logofătul Ioan Movilă și că, datorită ei, Ieremia și Simion Movilă au putut avea pretenții la tronul Moldovei, în momentul cînd vechea dinastie a Mușatinilor va da evidente seamne de decădere ; nu s-au putut aduce, pînă acum, dovezi peremptorii pentru această înrudire, dar există multe argumente logice care o sprijină [8].

Doamna *Maria*, cu care Petru Rareș a urcat în scaunul domnesc în 1527, a murit doi ani mai tîrziu, la 28 iunie 1529, în vremea uneia din primele campanii transilvănene. Cu ea, Rareș a avut mai mulți copii, dintre care doar cîțiva ne sînt cunoscuți. Cel dintîi e *Bogdan*, trecut între membrii sfatului domnesc din 1528 pînă în martie 1534 [9], dată după care a murit : lespedea care îi acoperă mormîntul în biserica Sf. Dumitru din Suceava e datată 3 septembrie 1534 [10]. Din această primă căsătorie, s-a născut și *Ion*, mort în 1532 și reprezentat la Probrota sub înfățișarea unui copil de 3—4 ani [11], fiind născut, deci în 1528 sau 1529 [12].

Deși nici un document contemporan nu pomenește pe mama *Chiajnei*, viitoarea soție a lui Mircea Ciobanul, e sigur că această celebră fiică a lui Rareș nu a putut fi fiica Elenei Brancovici, cum va pretinde, tîrziu, în 1607, Ștefan Bogdan, fiul lui Iancu Sasul [13]. Din contra, dacă ținem seama de faptul că domnița Chiajna s-a măritat în iunie 1546 — cînd sibienii au trimis un sol *„ad nupcias Waywode Transalpinensis"* [14] — și că în anul următor i s-a născut primul fiu, semnificativ botezat, în amintirea celui abia trecut dintre vii, Petru (viitorul Petru cel Tînăr [15]), trebuie să admitem că se născuse înainte de 1530 [16] ; în plus, frescele și pisaniile nu o înfățișează printre copiii Elenei Brancovici. Rareș însuși a trecut-o, în rîndul copiilor săi, destul de rar, ca pe aerul dăruit mănăstirii

---

[6] *Hurmuzaki*, XI, p. 32 ; Iorga, *Studii și documente, XXIII*, p. 25 ; Nicolaescu, *Documente slavo-române*, p. 159.

[7] Presupunem aceasta, întrucît lipsește din pomelnicul de la Tîrgu Frumos, datat în acești ani. Identitatea ei cu Chiajna este greu de probat.

[8] Cf. I. Miclescu-Prăjescu, *New Data Regarding the Installation of Movilă Princes*, „The Slavonic and East European Review", XLIX, nr. 115, 1971, p. 214—234. După redactarea acestui capitol, am găsit elemente noi în același sens, expuse în comunicarea prezentată Comisiei de heraldică, genealogie și sigilografie la 23 februarie 1977.

[9] *DIR*, A, XVI, 1, nr. 218, p. 247 ; nr. 332, p. 367.

[10] Balș, *op. cit.*, p. 334, dă anul 1540 ; pentru data corectă , vezi mai sus, p. 76.

[11] Sorin Ulea, *Portretul funerar al lui Ion, un fiu necunoscut al lui Petru Rareș, și datarea ansamblului de pictură de la Probota*, *SCIA*, VI (1959), nr. 1, p. 61—70.

[12] N-ar fi exclus ca doamna Maria să fi murit la nașterea acestui fiu.

[13] Ilarian, *Tesaur*, III, p. 46.

[14] *Hurmuzaki*, XI, p. 860 ; vezi și N. Iorga, *Elena Cherepovici, doamna lui Petru vodă Mircea al Țării Românești*, „Revista istorică", XVI (1930), nr. 7—9, p. 154—157.

[15] După cronicarul sas Ostermayer (cf. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 272), Petru cel Tînăr avea, în 1559, vîrsta de 12 ani.

[16] Fără arătarea sursei, C. Gane o socotea născută „cam pe la anul 1525" (*Trecute vieți de doamne și domnițe*, I, Iași, 1971, p. 71).

Dionisiu de la Athos şi datat 16 ianuarie 1545 [17]. Din botez, se numea Ana [18] şi, pentru a fi deosebită de sora omonimă şi mai mare, i s-a spus Chiajna.

Aceleiaşi căsătorii e posibil să i se atribuie doi copii, morţi în vîrstă fragedă, îngropaţi la Probota, unde pietrele lor s-au deteriorat pînă la ilizibilitate [19].

În aprilie 1530 [20], Rareş şi-a adus doamnă nouă : Elena-Ecaterina, fiica despotului sîrb Iovan Brancovici (1465 — 1502) şi a Elenei Ştefan Iacşici [21]. Una din surorile sale, Miliţa-Despina, fusese soţia lui Neagoe Basarab ; alta, Maria, fusese căsătorită cu nobilul ungur Ferdinand Frangipani ; o alta, Magdalena, soră numai după mamă, era soţia cneazului polon Jan Wiesznowiecki [22]. Împăraţii Comneni, Cantacuzinii, Asăneştii, despoţii sîrbi erau strămoşii ei. O vară primară a ei era soţia lui Vasile al III-lea, mare cneaz al Moscovei [23].

Cu Elena Brancovici — *Despotovna*, cum e numită în unele pisanii — Rareş a avut patru copii, ale căror destine sînt cunoscute [24] : *Iliaş*, născut pe la începutul anului 1531, *Ştefan*, născut în acelaşi an sau în cel următor [25], *Ruxandra*, născută în 1537 sau 1538 şi *Constantin*, născut în 1542 şi mort la 26 martie 1554, la Istanbul.

În afara acestora, s-au declarat fii ai aceluiaşi părinte *Iancu Sasul* (domn al Moldovei între 1579 — 1582) şi un *Bogdan-Constantin* (mort în 1573), pretendent la tronul Moldovei. Amîndoi au lăsat urmaşi [26].

Mai puţin cunoscute sînt rudele dinspre mamă ale lui Rareş — asupra celor dinspre tată, fii şi fiice ale lui Ştefan cel Mare, nu e locul să ne oprim aici [27] — după cum obscură a rămas originea însăşi a mamei sale.

---

[17] N. Iorga, *Muntele Athos în legătură cu ţările noastre*, AR MSI, s. II, t. XXXVI, 1914, p. 34.

[18] *DIR*, B, XVI, 3, nr. 234, p. 198.

[19] Cf. Gorovei, *op. cit.*, p. 197.

[20] N. Iorga, *Istoria armatei româneşti*, ed. a II-a, Bucureşti, Editura militară, 1970, p. 139, n. 56.

[21] Pentru strămoşii şi înrudirile Elenei Brancovici, vezi Alexa Ivici, *Rodoslovne tablice*, Novisad, 1928.

[22] I. C. Filiti, *Despina, princesse de Valachie, fille présummée de Jean Brankovitch*, „Revista istorică română", I (1931), p. 246 ; o altă înrudire cu aceeaşi familie se stabilise prin căsătoria fiicei lui Ştefan cel Mare, Maria, cu cneazul Teodor. Zestrea ei va fi cerută, zadarnic, de Rareş, încă din primul an de domnie, cf. *Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 18 ; Veress, *Acta et epistolae*, p. 156 (răspunsul regelui, *ibidem*, p. 158).

[23] Sever Zotta, *Înrudirea Lăpuşnenilor cu Ioan IV cel Groaznic, I-ul Ţar al ruşilor*, „Cercetări istorice", I (1925), nr. 1, p. 392—397.

[24] Cf. Gorovei, *op. cit.*, p. 194 ; şi idem, *Muşatinii*, Bucureşti, Editura Albatros, 1976, p. 99—101.

[25] Un document din 1551 îi dă două zeci de ani „în circa", Veress, *Documente*, I, p. 54.

[26] Ştefan S. Gorovei, *op. cit.*, p.124—127, 145—150.

[27] Idem, *Note istorice şi genealogice*, p. 191—193.

O cercetare recentă a arătat posibilitatea confirmării unei vechi tradiţii din zona lacului Brateş, după care Maria, mama lui Petru Rareş, ar fi fost o jupîniţă din néamul boierilor Cernat [28]. Aceasta ar explica ocupaţiile „pescăreşti" ale lui Rareş dinaintea alegerii sale ca domn. Nu s-a putut încă atesta documentar — sau deduce, măcar, pe baza informaţiilor existente — acel tîrgoveţ Rareş, al cărui nume îl poartă domnitorul. Un fiu al său — deci frate uterin al lui Petru vodă— a fost cunoscutul pîrcălab de Hotin *Toader* (a ocupat această funcţie din 1530 pînă în 1538). În martie 1528, Rareş îi dăruia satele Drujeşti şi Chisăleşti pe Sitna, cumpărate de el de la moştenitorii lui Druje cel bătrîn din vremea lui Alexandru cel Bun [29]. Într-o vreme cînd preempţiunea era o lege de neclintit, această cumpărătură indică o înrudire a cărei desluşire rămîne viitorului.

Pîrcălabul Toader a fost căsătorit şi a avut copii. Numele soţiei sale nu e cunoscut; avem doar, dintr-un document contemporan, ştirea că era „*iuvenis femina, pulchritudine ac forma spectabili*" [30]. În 1538, cînd Rareş a plecat în pribegie, Toader pîrcălabul a încercat să se stabilească în Polonia, dar întrucît un ordin regal din 21 septembrie 1538 [31] interzisese primirea sa în cetăţi, şi-a găsit adăpost pe moşiile unui nobil din Volhinia, ducele „Constantinowicz". În urma lui, au sosit doi soli cu cereri de extrădare: un ceauş otoman, care pretindea ca Toader să fie pus în lanţuri şi trimis la Poartă, împreună cu fiul, fiica şi averile sale [32], precum şi Avram Banilovschi [33], trimis de Ştefan Lăcustă. Fratele domnului pribeag a fost predat solului turc, dar, în trecere prin Moldova, a fost omorît de oamenii lui Ştefan Lăcustă [34], probabil împreună cu fiul său, despre care — ca şi despre anonima lui soţie — nu mai avem nici o ştire. S-a păstrat numai numele fiicei, *Grozava*, care a trăit pînă tîrziu în Moldova [35].

Aşadar, o familie îndestul de numeroasă şi în raporturi de rudenie suficient de extinse pentru a-şi susţine, atît în interior, cît şi în Transilvania sau în Ţara Românească şi chiar mai departe, interesele politice pro-

---

[28] Cf. comunicarea prezentată de ing. dr. Şerban Orescu la 7 mai 1975 în cadrul Comisiei de heraldică, genealogie şi sigilografie din Bucureşti; o formă rezumată, în „Magazin istoric", nr. 3, 1977.

[29] *DIR*, A, XVI, 1, nr. 227, p. 256—257.

[30] Simionescu, *Noi date*, p. 235.

[31] Veress, *Documente*, I, p. 39.

[32] *Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 112.

[33] Cf. Gorovei, *op. cit.*, p. 198 şi p. 199, n. 140.

[34] Simionescu, *op. cit.*, p. 235. În aceleaşi condiţii, se pare că a fost ucis şi un fiu al lui Rareş, necunoscut ca nume, *ibidem*, p. 233.

[35] *DIR*, A, XVI, 2, nr. 61, p. 63.

prii sau pentru a le promova cu mai multe şanse de izbîndă pe cele obşteşti, aşa cum s-a relevat de fiecare dată pînă aici. În plus, reuşind, tocmai datorită ascendenţei sale anterioare, să reziste dificilei încercări din anii 1538— 1540, ea a ajuns, într-adevăr, la un prestigiu de maximă extensie în cadrul politic românesc al epocii, probat sugestiv de recunoaşterea, fără obiectii deosebite, a succesiunii lui Iliaş sau de căsătoriile Ruxandrei şi Chiajnei. Cum, însă, criza raporturilor tradiţionale pe care se întemeia în mod firesc politica dinastică a domnului Moldovei nu a încetat odată cu revenirea sa pe tron, familia lui Petru Rareş va suporta, după dispariția acestuia, consecinţele derutei şi contradicţiilor politice generale, trebuind în cele din urmă (1553) să accepte pactul impus de reprezentantul celeilalte ramuri a descendenţei ştefaniene, Alexandru Lăpuşneanu.

CAPITOLUL AL V-LEA

IMPLICAȚII SPIRITUALE

1. Confruntări ideologice

de **Leon Şimanschi**

Fără a oferi posibilitatea unei tratări pe măsura complexităţii subiectului informaţia vremii rareşiene se dovedeşte, totuşi, divulgantă cel puţin în privinţa problematicii majore cu care a fost confruntată atunci întreaga societate a Ţării Moldovei. Dealtfel, exprimînd în esenţă trăsături valabile pentru toată perioada feudalismului, iar pe de altă parte, caracteristici generale şi permanente ale comunităţii etnice româneşti, conştiinţa socială din ce-l de-al doilea sfert al secolului al XVI-lea nici n-ar putea reprezenta altminteri o necesitate stringentă a reconstituirii de faţă. Tocmai de aceea, vor fi abordate în continuare numai acele aspecte specifice ale ideologiei sau ale mentalităţii care, reflectînd principalele mutaţii ale procesului social-economic, au imprimat la rîndul lor, o anume finalitate desfăşurării evenimentelor.

Astfel, investigarea diverselor surse capabile să transmită informaţii de această natură sau analiza faptelor de multiplă semnificaţie ale perioadei în cauză, relevă, de la bun început, acuitatea dezbaterii ideologice referitoare la perspectivele dezvoltării istorice a statului şi societăţii moldovene. Însăşi apariţia unui nou gen de literatură istorică, ilustrat de povestirea apologetică a înfăptuirilor domneşti, constituie o mărturie elocventă asupra imperativelor care l-au generat, supralicitarea calităţii şi abuzul argumentaţiei din operele cronicarilor Macarie, Eftimie şi Azarie [1], trădînd polemica înverşunată cu adepţii opiniilor contrare. Iar spectacolele susţinute la Suceava, ridiculizînd compromisurile la care era nevoit să recurgă regele polonez pentru a putea ridica o armată împotriva Moldovei [2], au luările de atitudine prilejuite de revenirea lui Petru Rareş pe tron, în 1541, indică o participare aproape generală la această confruntare.

---

[1] Al. Piru, *Literatura română veche*, Bucureşti, E.P.L., 1961, p. 32—37 ; *Istoria literaturii române*, vol. I, ed. a II-a, revăzută, Bucureşti, Editura Academiei, 1970, p. 261—264 ; *Cronicile slavo-române*, p. 74—151. Vom cuprinde în aria referirilor noastre şi cronica lui Azarie, alcătuită la începutul domniei lui Petru Şchiopul, întrucît, din punctul de vedere urmărit aici, ea aparţine, totuşi, aceluiaşi fenomen ideologic, marcîndu-i, probabil, chiar sfîrşitul.

[2] C. C. Giurescu, şi Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, 2, p. 276.

Cu privire la unul din momentele culminante pe care disputa de idei din domnia lui Petru Rareş l-a atins în zilele premergătoare sosirii oştilor lui Soliman Magnificul la Suceava s-au păstrat chiar relatări directe în scrierile istorice contemporane ale lui Nasuh Matrakci şi Anton Verancsics, relatări alterate, fireşte, de particularităţile stilistice proprii celor doi autori, dar autentice în semnificaţia lor, aşa cum demonstrează scurta referire la aceleaşi împrejurări a episcopului Macarie.

Prezentînd, astfel, dialogul care ar fi avut loc, în faţa trimisului Porţii, între Mihu, portarul Sucevei, şi Petru Rareş, cronicarul turc Nasuh Matrakci atribuie celor doi exponenţi ai orientărilor politice ajunse în conflict, idei diametral opuse şi practic, ireconciliabile; căci, în timp ce pentru purtătorul de cuvînt al boierimii trădătoare salvarea „avuţiei şi familiilor" reprezenta grija principală, a cărei rezolvare, în condiţiile unei totale neîncrederi în forţele populare, nu putea să-i apară decît sub forma „închinării cu umilinţă" în faţa padişahului, pentru domnul Moldovei singura posibilitate de depăşire a impasului consta în împotrivirea armată. Conştient de perspectivele sumbre care s-ar fi deschis ţării prin instaurarea dominaţiei otomane, el se putea, de aceea, adresa, cu adevărat, celor care dezertau de la datorie : „Ceea ce grăiţi voi este o părere greşită şi o iluzie deşartă. Mărirea avuţiei şi creşterea oştii nu se fac prin nepăsare" [3]. Nu mai puţin sugestiv redă aceeaşi fundamentală deosebire de concepţie istoricul dalmatin Anton Verancsics. Adversar declarat al domnului Moldovei şi aprobînd, în fond, defecţiunea boierească, el conferă, totuşi, celui dintîi un cuvînt de exemplară ţinută morală şi de o viziune absolut realistă asupra situaţiei, contrastînd evident cu motivarea egoistă şi speculativă a celor din urmă. Dealtfel, elementele de similitudine ale rezistenţei armate propuse de Petru Rareş cu atitudinea adoptată de Ştefan cel Mare în faţa agresiunii otomane din 1476, condusă de Mohamed al II-lea, sugerează chiar autenticitatea spiritului în care şi-a pledat cauza domnul Moldovei : „să nu începem, adică, lupta, cu împăratul Soliman, căci nu sîntem la fel de puternici ca el, ci într-atît să-l purtăm, să-l ostenim prin întîrzieri şi prin speranţa luptei şi să-i opunem asprimea locurilor, încît să-l vedem întorcîndu-se fie înşelat în aşteptări, fie împăcat cu condiţiuni favorabile nouă ..." [4]. Dată fiind această coincidenţă informativă, virulenţa limbajului folosit de Macarie, atunci cînd descrie tragicul moment al părăsirii domnului de către boieri, nu poate fi considerată doar ca un exerciţiu stilistic. Dimpotrivă, imaginea trădătorilor „sărind ca nişte cîini îndrăciţi" asupra voievodului sugerează însăşi dezlănţuirea pătimaşă a orgoliului boieresc, neputincios în a se ridica la înălţimea cauzei comune — „căci erau minţi de pămînteni păcătoase şi oarbe pentru cele ce vor urma", precizează Macarie — şi recurgînd, tocmai de aceea, la brutalitate [5].

Pe de altă parte, în ciuda modalităţii general teologice de exprimare a ideilor — ca urmare a poziţiei spirituale dominante a bisericii în cadrul

[3] *Cronici turceşti*, I, p. 244.
[4] Verancius, *Despre espediţiunea lui Soliman*, p. 163.
[5] *Cronicile slavo-române*, p. 99.

societății feudale — , caracterul absolut laic al obiectivelor urmărite trădează, dimpotrivă, tendința de emancipare, fie și parțială, a spiritului public de sub tutela dogmei și a canonului. Deosebit de evidentă apare această tendință mai ales în tematica literaturii religioase a epocii, abundînd în legende apocrife și narațiuni populare [6] interzise oficial de biserică [7], deși ea nu lipsește nici din programul inconografic al picturilor murale bisericești [8] și nici chiar, după cum se va vedea, din contextul scrierilor istorice menționate mai sus. Dealtfel, primele încercări de înlocuire a uzului slavonei cu cel al limbii române în scrisul religios sau diplomatic al vremii — încercări în întîmpinarea cărora se pregăteau să intervină, pe la 1532, tipărind Biblia în românește, promotorii lutheranismului în răsăritul Europei [9] — confirmă tocmai paternitatea noului curent cultural-ideologic. Iar reacția oficialităților moldovene față de avansul ideilor Reformei în sînul populației românești ortodoxe — reacție care a culminat cu măsurile represive din vremea lui Ștefan Rareș [10] — dovedește efervescența pe care o imprima climatului ideologic afluxul unei mentalități de respirație cvasipopulară.

Disociată cronologic, ideologia vremii lui Petru Rareș poate fi considerată, așadar, ca reprezentînd un moment de criză, formele dominante de pînă atunci nemaifiind apte să suporte cerințele înnoitoare ale societății, iar cele de dată recentă neavînd încă potențialul necesar pentru a se impune recunoașterii majoritare. Sugestivă, din acest punct de vedere, este, mai ales, confruntarea dintre ideologia domnească tradițională și cea boierească, îmbogățită cu împrumuturi din statul feudalităților înconjurătoare, întrucît, așa cum se reflectă ea în paginile literaturii istorice menționate, disputa a provocat numeroase precizări și justificări de atitudini, apelîndu-se, mai mult decît se cuvenea, la aparență și nesemnificativ.

S-a observat deja, în acest sens, că primul letopiseț moldovean nu a putut fi alcătuit decît în vremea și la curtea lui Ștefan cel Mare. El a avut un caracter oficial și un scop politic bine definit : reprezentarea monarhului feudal ca elementul central și determinant al istoriei țării, ca stăpînitor necontestat, din grația divină, al destinelor oamenilor [11]. Cronicile lui Macarie, Eftimie și Azarie, la care se adăuga, probabil, povestirea pierdută despre *Pribegia lui Petru Rareș în Ardeal* [12], scrise în același spirit de glorificare a personalității monarhului, au totuși un aspect specific, care le individuali-

---

[6] *Istoria literaturii române*, I, p. 235—245 ; N. Cartojan, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. I, ed. Alex. Chiriacescu, București, Editura enciclopedică, 1974, p. 9—25.

[7] *Istoria literaturii române*, I, p. 244 ; N. Cartojan, *op. cit.*, p. 34 și 331—336.

[8] Sorin Ulea, *Originea și semnificația ideologică a picturii exterioare moldovenești* (I—II), SCIA, 1963, nr. 1, p. 57—91 și 1972, nr. 1, p. 37—55.

[9] Șerban Papacostea, *Moldova în epoca reformei*, „Studii", XI (1958), nr. 4, p. 62 — 63.

[10] *Ibidem*, p. 64—76.

[11] P. P. Panaitescu, *Les chroniques slaves de Moldavie au XV-e siècle*, „Romanoslavica", I, București, 1958, p. 163—168.

[12] Ureche, *Letopisețul*, p. 40. Ea a avut însă o oarecare circulație, căci s-a păstrat și în tradiția populară : vezi antologia *De la Dragoș la Cuza-Vodă*, de V. Adăscăliței, București, E.P.L., 1966, p. 66—67.

zează şi le caracterizează totodată drept expresii ale unor împrejurări politice noi. Sobrietatea stilului folosit de autorul *Letopisețului anonim* face loc unui retorism uşor şi prolix, cu mult mai nimerit apologeticei exagerate, practicată de cei trei reprezentanţi ai noii literaturi. Pentru proslăvirea domnilor nu se mai consideră suficientă simpla invocare a faptelor lor obşteşti, ci se apelează la calităţile personale ale acestora, la întîmplări care să-i pună într-o lumină favorabilă. Pentru Azarie, de exemplu, Alexandru Lăpuşneanu era „om voinic şi frumos la chip, liniştit şi blînd", „dreptcinstitor şi mîngîia pe toţi", iar din pricină că, într-un timp de foamete, „voia să împartă poporului ajutoare şi neavînd de unde, era supărat şi întristat şi tînjia" [13]. Mai puţin reţinut decît Azarie, Efimie foloseşte, pentru acelaşi domn, întreaga suită a superlativelor pe care le cunoaşte, atribuindu-i supranumele gratuit, de „cel Viteaz şi cel Nou" [14]. În acest fel, însă, domnii, coborîţi, în ciuda intenţiilor autorilor, de pe piedestalul absolutismului, pe care îl făurise alcătuitorul *Letopisețului anonim* pentru Ştefan cel Mare, sînt transformaţi din reprezentanţi ai voinţei supreme în reprezentanţi ai oamenilor.

Ceea ce îi preocupă, deci, pe apologeţii lui Petru Rareş, Alexandru Lăpuşneanu sau Petru Şchiopul nu sînt atît principiile pe care le reprezintă aceşti domni, ci eforturile lor de a corespunde normelor existente, interesele lor personale, chiar atunci cînd acestea contraveneau atributelor puterii monarhice sau cerinţelor superioare ale ţării. Eftimie justifică, astfel, confirmarea în scaun a lui Alexandru Lăpuşneanu nu prin faptul, relatat tot de el, că fiind ales de boieri, încuviinţat de „ţară" şi uns de mitropolit era domn legitim, ci pentru că Soliman a auzit „despre bunătatea moravurilor lui, despre mintea lui deşteaptă şi că are obiceiuri domneşti şi înţelepciune şi virtute ..." [15]. Mergînd mai departe decît predecesorul său, Azarie nu se sfieşte chiar să condamne războiul antiotoman al lui Ioan vodă, să se întristeze pentru victoriile cîştigate de acesta şi să se bucure pentru deznodămîntul de la Cahul [16].

Evident, o literatură cu asemenea accente particulare marchează o altă etapă a dezvoltării ideologiei domneşti, corespunzătoare luptei înverşunate între tendinţele politice divergente ale boierimii şi ale domniei. Exagerat apologetică, ea nu se dovedeşte mai puţin concesivă faţă de concepţii străine spiritului monarhic, cu scopul de a-i apăra pe domni de orice învinuire posibilă. Este o adevărată literatură de comandă, o literatură politică, folosită ca atare de o domnie ce-şi pierdea treptat rolul hotărîtor în societatea feudală a vremii. Apelul lui Ştefăniţă Rareş la acelaşi episcop care-i proslăvise tatăl [17], al lui Alexandru Lăpuşneanu şi al lui Petru Şchiopul la ucenicii lui Macarie, dovedeşte cît de necesare şi preţuite au fost de domni scrierile de această natură. Semnificativ pentru

[13] *Cronicile slavo-române*, p. 140.
[14] *Ibidem*, p. 122.
[15] *Ibidem*, p. 124.
[16] *Ibidem*, p. 150.
[17] Deşi nu o mărturiseşte, este evident, totuşi, că Macarie şi-a reluat cronica tocmai pentru a-l preamări pe cel care l-a repus în scaunul Episcopiei de Roman: Ştefăniţă Rareş.

utilitarismul politic al cronicilor în discuţie este tocmai redactarea lor la începutul domniilor cărora le-au fost dedicate, cînd de fapt nu existau încă dovezi suficiente privind calităţile noilor conducători ai ţării. Macarie îşi termină, astfel, ultima parte a cronicii sale în primul an de domnie a lui Ştefăniţă Rareş (1551), Eftimie în al doilea an al domniei lui Alexandru Lăpuşneanu (1554), iar Azarie în primul din domnia lui Petru Şchiopul (1474). Se elabora deci un manifest, o chemare la credinţă, la unire în jurul domnului, deoarece acesta era bun, înţelept, viteaz, frumos, drept-credincios etc. Macarie îşi încheie, dealtfel, opera exact în acest spirit: „Ei împărate care domneşti peste toate, după ce ne-ai dat un astfel de stăpîn, învaţă-l să fie un învingător neasemuit" [18]; şi la fel procedează Azarie, cînd sfîrşeşte cu cuvintele: „Dă doamne acestuia, care iubeşte legea ta, cum cîntă David, fără păcat, viaţă îndelungată şi pace multă" [19].

Trăsăturile generale ale fenomenului ideologic din vremea lui Petru Rareş se regăsesc în alternativele propuse pentru rezolvarea celor mai multe din imperativele generate de practica istorică. Dintre acestea, problema faţă de care nu numai cronicarii apologeţi de la mijlocul secolului al XVI-lea, ci şi mai toţi cărturarii străini, implicaţi în politică şi preocupaţi de cunoaşterea stărilor de lucruri moldovene, manifestă o atenţie specială, a fost, incontestabil, cea a puterii, atît în ceea ce priveşte deţinerea, cît şi, îndeosebi, exercitarea ei.

Evident, nu se contesta şi nici nu se putea contesta încă, în mediul politic al vremii, necesitatea monarhiei pe tronul Moldovei sau a reprezentării acesteia de către membrii ai dinastiei Bogdăneştilor [20]. Dar, marea boierime moldoveană, ale cărei interese fuseseră parţial lezate de măsurile autoritare ale lui Ştefan cel Mare, Ştefan cel Tînăr şi Petru Rareş, inspirînd-se din exemplul nobilimii poloneze — beneficiară a unor succesive statute care-i reglementau poziţia faţă de regalitate şi rolul ei în stat — dorea, fireşte, o participare mai mare la rezolvarea treburilor obşteşti şi, implicit, modificarea regimului politic intern. Or, o asemenea doleanţă însemna, de fapt, atenuarea independenţei de acţiune a domnului, condiţionarea politicii sale de acordul marii boierimi, renunţarea la absolutismul pe care domnia începuse să-l îmbrăţişeze încă de la sfîrşitul secolului al XV-lea, odată cu încercarea de impunere a principiului primogeniturii în succesiunea la tron [21]. Atît timp cît sistemul alianţelor domneşti a funcţionat

[18] *Cronicile slavo-române*, p. 105.

[19] *Ibidem*, p. 151.

[20] Nici chiar regele polon sau sultanul otoman, decişi să conlucreze la îndepărtarea lui Petru Rareş, nu intenţionau, totuşi, decît înlocuirea acestuia cu un alt membru al aceleiaşi dinastii (Corfus, *Activitatea diplomatică*, p. 337—338; Iancu Bidian, *Moldova în tratativele polono-otomane, într-un document din anul 1538*, SMIM, VII (1974), p. 316.

[21] Ea s-a reflectat în relativa stabilitate a domnilor moldoveni din această perioadă, comparativ cu situaţia celor din Ţara Românească, stabilitate sesizată chiar de către contemporani: cf. *Călători*, I, p. 199 (Georg Reicherstorffer), 407—408 (Anton Verancsics), 488 (Nicolaus Olahus).

normal, cît resursele materiale şi spirituale ale domniei s-au dovedit a fi suficiente, urmaşii lui Ştefan cel Mare au reuşit să apere însă cu succes veleităţile autocratismului. Analiştii anonimi ai vremii, inclusiv Macarie în prima parte a cronicii sale (1504 — 1531), se puteau deci exprima simplu, dar semnificativ, că ţara era „moşia" domnilor, după cum oamenii erau, oştenii, dregătorii sau boierii lor. Victoriile militare erau obţinute de aceiaşi „cu ajutorul lui Dumnezeu" şi erau tot ale domnilor, chiar dacă aceştia nu participaseră efectiv la lupte, deoarece nimic nu se putea întreprinde decît din dorinţa, mînia sau din capriciul lor. Mai mult încă, boierii înşişi considerau normală uneori această situaţie, ca vistierul Mateiaş, la 22 iulie 1530, cînd îşi încheia scrisoarea către bistriţeni, amintindu-le : „ştiţi bine că domnul nostru ... cere atît de la noi, cît şi de la voi cea mai credincioasă slujbă. De aceea *trebuie să-l slujim toţi cu credinţă*" (subl. — L.Ş.) [22], sau ca acei sfetnici care recunoşteau, în septembrie 1533, faţă de solul polon Nicolae Iskrzycki, „că domnul nostru, *fiind stăpînul nostru* (subl. — L.Ş.), nu se ia întotdeauna după sfaturile noastre "[23].

Treptat însă solidul suport politico-militar al curtenilor şi slujitorilor, pe care îl crease Ştefan cel Mare domniei moldovene, s-a dovedit, totuşi, a fi insuficient pentru a-i permite acesteia depăşirea vechiului stadiu, transformarea ei, chiar şi parţială, într-o instituţie de reprezentare socială complexă. Incompleta dezvoltare orăşenească şi absenţa unor activităţi economice precapitaliste au impus, dimpotrivă, ca peste tot în răsăritul Europei, o evoluţie specifică a domeniului feudal, concretizată în creşterea ponderii acestuia în producţia materială a societăţii şi, implicit, a nobilimii în viaţa politică. Apărînd mica proprietate, în ciuda perimării irevocabile la care era condamnat rolul ei social, domnia Moldovei se afla, aşadar, în situaţia de a utiliza arme vechi în lupta de conservare a atributelor sale interne şi externe, în timp ce marea boierime, deşi profesa o concepţie de clasă limitată, cîştiga, în aceeaşi măsură, poziţii. Ea nu va întîrzia de aceea, chiar dacă îi lipseau deocamdată mijloacele unei răsturnări violente din scaun a domnului, să solicite sultanului înlocuirea acestuia, trimiţîndu-i „în taină, o scrisoare" [24]. Acceptînd însă „hiclenia", ca o metodă îndreptăţită de luptă politică, ea abjura, fireşte, de la obligaţia elementară a supunerii feudale, iar de aici pînă la refuzul *auxilium*-ului datorat suzeranului nu era şi nici n-a fost decît un singur pas, aşa cum demonstrează evenimentele din anul 1538.

Restructurările politice care s-au produs în societatea moldovenească la sfîrşitul celui de-al treilea deceniu al secolului al XVI-lea (1538 — 1540), ca urmare a acestor acumulări lente, dar obiective, şi instaurarea dominaţiei otomane, nu au mai îngăduit însă domniei — deşi ea a fost reprezentată ulterior de aceeaşi persoană : Petru Rareş — să-şi menţină nici chiar

[22] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 358.
[23] *Călători*, I, p. 354.
[24] *Cronicile slavo-române*, p. 98 (Macarie).

vechile sale poziţii. Perioada de intense lupte politice care a urmat i-a diminuat şi mai mult importanţa, încît autocratismul şi-a pierdut treptat orice bază reală de susţinere. Este adevărat că, revenind în scaun, Petru Rareş a reuşit să impună anularea valabilităţii tuturor deciziilor în materie de proprietate pe care le luase Ştefan Lăcustă, în cuprinsul actelor de cancelarie introducîndu-se o clauză specială referitoare la această chestiune [25]. De asemenea, introducerea unui nou tip de document în activitatea cancelariei domneşti — formularul scurt [26] — atestă hotărîrea domnului de a se dispensa de colaborarea sfatului, cel puţin în unele domenii ale vieţii de stat. Încercările sale de a deveni mai mult decît ceea ce fusese erau însă în noile condiţii istorice sortite eşecului. Diminuarea gravă pe care o suferise, în urma evenimentelor din 1538, suveranitatea domniei, deşi, aparent, stabilitatea acesteia era garantată acum de Poartă, nu putea să conducă decît la atenuarea treptată şi a principiilor adiacente. Petru Rareş însuşi era conştient de acest adevăr încă din vremea pribegiei sale în Transilvania, cînd declara că „toţi cei care primesc şi deţin puterea din mînă străină, dacă devin prea mîndri şi se sumeţesc, vor cădea în aceeaşi ocară şi nenorocire" în care se afla el [27].

Dată fiind tocmai această situaţie, din scrierile lui Macarie (cele două continuări ale cronicii sale din 1541 şi 1551), Eftimie şi Azarie transpare o ideologie ambiguă, exprimată, pe de o parte, în apologia impresionantă a personalităţii diferiţilor domni, iar pe de altă parte, în neglijarea unor principii elementare ale autocratismului, ca inviolabilitatea monarhului sau succesiunea la tron în temeiul dreptului ereditar. Dacă Macarie prezintă, de pildă, pe Ştefăniţă Rareş, ca întruchipînd virtuţile tatălui său şi calităţile necesare unui adevărat domn, discipolul său, Eftimie, nu se sfieşte să condamne „necinstea domnilor de mai înainte, foşti din neamul lui Petru voievod" [28], îndreptăţind uciderea ultimului de către boieri. Azarie, în schimb, care fusese martorul îndepărtării treptate a lui Alexandru Lăpuşneanu de sprijinitorii săi iniţiali şi a reluării de către acesta a vechii politici domneşti de coloratură absolutistă, înfierează pe asasinii lui Ştefăniţă Rareş în aceeaşi măsură în care îl laudă pe urmaşul său la tron, omiţînd legătura genetică dintre cele două fapte. Atunci cînd este nevoit să-l justifice pe patronul său procedează însă cu înaintaşul în scaun al acestuia, în acelaşi mod ca Eftimie. Acceptată parţial de purtătorii de cuvînt ai ideologiei domneşti, nesocotirea integrităţii personale a domnilor ajunge, în politica marii boierimi, o metodă practicată fără reţinere. Dacă înlăturarea lui Ştefan Lăcustă fusese încă însoţită de teama oprobiului public [29],

[25] *DIR*, A, XVI, 1, nr. 382, p. 416, nr. 385, p. 421, nr. 386, p. 422 etc.
[26] *Ibidem*, nr. 366, 367, 369, 371, 373 etc.
[27] Verancius, *op. cit.*, p. 173—174.
[28] *Cronicile slavo-române*, p. 123.
[29] Iorga, *Scrisori*, p. 27 : „Ce au făcut unii oameni, înlăturînd pe Ştefan Vodă, vom plăti-o noi cu capetele noastre şi cu sîngele nostru".

asasinarea lui Ştefăniţă Rareş nu i-a provocat nici un fel de îngrijorare, simpla invocare a „tiraniei" practicate de fostul domn punînd-o la adăpost de orice suspiciune [30]. Această schimbare de mentalitate se reflectă sugestiv în adaosul pe care îl operează Reicherstorffer în cea de-a doua ediţie, din 1550, a *Chorographiei Moldovei*, asimilînd soarta domnilor moldoveni, pe care anterior îi prezentase mai puţin expuşi primejdiilor interne, cu cea a voievozilor din Ţara Românească [31]. Totodată, mutaţia se află într-o perfectă concordanţă cu metoda politică aleasă de marea boierime pentru atingerea propriului scop : complotul de curte încheiat prin asasinat. Ea demonstrează, pe de o parte, cîştigarea unor poziţii politico-ideologice suficiente pentru a se acţiona nu numai din afară, ci şi din interior împotriva tendinţelor autocratismului domnesc, iar pe de altă parte, incompleta maturizare a condiţiilor care propulsau întîietatea marii boierimi în viaţa de stat, ceea ce conducea obligatoriu la preferinţa acordată elementului surpriză şi politicii faptului împlinit.

Semnificativă pentru procesul de disoluţie a ideologiei domneşti, în raport cu avansul celei boiereşti, este şi interpretarea modului de succesiune la tron oferită de cele două forţe politice aflate în dispută. Autorii diferitelor continuări ale letopiseţului scris la curtea lui Ştefan cel Mare şi chiar Macarie, în prima parte a operei sale, nu socotesc necesar, astfel, să justifice înscăunarea lui Bogdan cel Orb sau a lui Ştefăniţă. Formule simple, ca : „a luat schiptrul Moldovei", „a venit la domnie" sau „a lăsat domnia", după care episcopul de Roman nu uită să menţioneze şi solemnitatea „ungerii", consemnau evenimentele. Începînd însă cu Iliaş Rareş, actul alegerii domnului de către sfatul lărgit al ţării, amintindu-se uneori şi aprobarea poporului, reţine în mod deosebit atenţia celor trei cronicari [32]. Descendenţa din foştii voievozi nu mai are, evident, importanţa de odinioară, iar hotărîrea domnului răposat cu privire la succesor este prea puţin luată în seamă. Azarie uită chiar să pomenească de îndrituirea la tron a lui Alexandru Lăpuşneanu, iar înscăunarea lui Tomşa, un „om oarecare între boieri" pînă atunci, nu-i provoacă nici un fel de nedumerire [33]. La rîndul ei, motivaţia teologică a faptelor domneşti, inclusiv „luarea schiptrului", nu mai rămîne monopolul unei singure persoane. Alegînd pe cel îndreptăţit să domnească, boierii se bucură şi ei de „revelaţia lui Dumnezeu" [34], chiar atunci cînd acţiunea lor, judecată chiar de pe poziţiile apărate de cronicari, putea fi identificată cu „hiclenia".

---

[30] *Hurmuzaki*, II, 1, p. 288. Dealtfel, situaţia era constatată încă de Anton Verancsics : „Moldovenii sînt mai blînzi de felul lor şi nu sînt aşa de aprigi faţă de domnii lor, cînd au apucat să-l ridice pe unul în scaun şi să-l primească drept domn, îl slujesc cu credinţă şi îl însoţesc cu iubire, decît doar dacă noul domn nu alunecă cumva spre tiranie şi ei văd că sînt dispreţuiţi de el" (*Călători*, I, p. 407—408).

[31] *Călători*, I, p. 199 şi 201.

[32] *Cronicile slavo-române*, p. 103 şi 105 (Macarie), 122 (Eftimie), 140 şi 143 (Azarie).

[33] *Ibidem*, p. 143.

[34] *Ibidem*, p. 95, 122—123, 140 şi 143.

Dar, regresul principiului este explicabil. Însăşi alegerea ca domn a lui Petru Rareş a prilejuit boierimii, după cum se ştie, crearea unui precedent în încălcarea tendinţei de statornicire a primogeniturii în succesiunea la tron şi, totodată, afirmarea rolului ei în validarea oficială a acesteia. Ulterior, schimbarea de domnie survenită în 1538 a constituit, chiar în condiţiile dictatului otoman, o reeditare a exemplului, asigurînd boierimea de suficienţa probei „osului domnesc" în faţa celui ce urma, de acum înainte, să sancţioneze orice înscăunare [35]. În sfîrşit, ajungînd să exprime, pentru o aristocraţie nu mai puţin orgolioasă de obîrşia şi importanţa ei, ipostaza tiranică a guvernării, nici pentru Petru Rareş în cea de-a doua domnie şi nici fiii săi nu au mai reuşit să reabiliteze prestigiul ramurii dinastice ştefaniene pe care o reprezentau. Dimpotrivă, aceasta a început să fie tot mai insistent opusă urmaşilor lui Bogdan, aşa cum sugerează încă justificarea alegerii lui Alexandru Cornea: „şi am luat alt domn, nou, pe care-l ştim cu toţii că e coborîtor al domnilor, fiu al lui Bogdan vodă şi nepot al bătrînului Ştefan vodă, moştenitor drept al Ţării Moldovei. Ne-am suspus lui cu toţii şi am hotărît să ne fie domn şi să domnească, precum au domnit întîi bunicul, apoi tatăl său ..."[36]. Chiar Eftimie pare să se fi gîndit la acelaşi aspect, atunci cînd, împrumutînd metafora macariană, scria despre Alexandru Lăpuşneanu: „Căci este şi acesta unul dintre fiii veşnic pomenitului Bogdan voievod şi a fost ascuns ca odinioară lumina sub obroc sau luceafărul sub pămînt" [37].

Un aspect nu mai puţin important al ideologiei politice de la mijlocul secolului al XVI-lea, pe care îl incumba problema puterii, se referea la natura raporturilor ce trebuiau să existe în conducerea treburilor ţării între domnie şi biserică. Apologeţi ai domnilor, dar, în acelaşi timp, şi reprezentanţi ai clerului, Macarie şi elevii săi nu uită, fireşte, să sublinieze, de fiecare dată cînd se ivea prilejul, rolul politic al bisericii în stat. Pentru Macarie, de exemplu, fostul mitropolit Teoctist, iar pentru Eftimie şi Azarie, episcopul de Roman însuşi, au fost „învăţători ai Moldovei", moartea lor însemnînd o pierdere grea pentru întreaga ţară [38]. Cu prilejul alegerii viitorilor domni este remarcată, de asemenea, în chip deosebit, participarea clerului înalt la dezbaterile sfatului, după cum în aprecierea acestora revine ca un laitmotiv atitudinea lor faţă de mănăstiri şi călugări. Evident, trecerea lui Iliaş la mahomedanism le provoacă o legitimă indignare, ca şi impunerea clerului, de către acelaşi domn, la plata haraciului, folosirea tezaurelor mănăstireşti de către Despot sau măsurile aspre luate împotriva clerului de Ioan vodă.

Alianţa tradiţională dintre domnie şi biserică suferă, deci, în această vreme, o serioasă modificare de conţinut. Sanctificînd, prin actul ungerii, noile domnii, proclamînd apoi faptele acestora ca manifestări ale voinţei

---

[35] *Cronici turceşti*, I, p. 230, 255, 270, 354, 480, 536.
[36] Iorga, *Scrisori*, p. 26.
[37] *Cronicile slavo-române*, p. 122.
[38] *Ibidem*, p. 95, 120 şi 141.

divine, biserica nu se mulţumeşte numai cu binefacerile periodice ale celor susţinuţi de ea, ci reclamă dreptul, pe care i-l conferea bogăţia materială şi imensa influenţă morală asupra societăţii, de a participa efectiv la conducerea statului. Nu întîmplător Eftimie se arată indignat de modul în care Iliaş Rareş s-a dispensat de colaborarea lui Macarie, recurgînd la serviciile unui Mitrofan, iar Azarie, de gestul întrucîtva asemănător al lui Ioan vodă [39]. Ajungînd să reprezinte însă un factor de decizie faţă de care, în condiţiile luptei antiotomane, domnia nu numai că nu putea să se manifeste tranşant, ci, dimpotrivă, trebuia să se arate concesivă [40], biserica a contribuit totodată, indirect, la limitarea bazei sociale a puterii centrale. Căci, dacă respingerea oricărei imixtiuni a islamismului a slujit cauzei comune, extinderea acestei atitudini asupra tuturor celorlalte religii nu a însemnat pentru domnie decît pierderea încrederii unor elemente politice fidele pînă atunci tuturor întreprinderilor sale [41] şi chiar diminuarea resurselor sale materiale [42].

În sfîrşit, o ultimă confruntare de opinii, cu implicaţii majore în viaţa politică a aceleiaşi perioade, s-a desfăşurat în jurul problemei limitelor puterii domneşti, în măsura în care aceasta periclita interesele clasei dominante. Fireşte, marea boierime nu contesta încă, în principiu, dreptul domnului de a se considera stăpînul suprem al ţării, de a dispune asupra tuturor bunurilor sau oamenilor care o alcătuiau, deoarece tocmai acest drept asigura ordinea feudală în interior şi reprezenta chezăşia apărării cu succes a integrităţii de stat în faţa primejdiilor externe. Un călător străin ca Georg Reicherstorffer, remarca, de aceea, marea supunere pe care o arătau moldovenii poruncilor domneşti, precum şi asprimea pedepselor aplicate [43]. Dar, în condiţiile în care interesele ei fundamentale o determinau să opteze pentru o altă rezolvare a problemelor obşteşti, marea boierime nu mai putea, desigur, accepta discreţionarismul domnesc în administrarea pedepsei capitale, în confiscarea averilor sau în împărţirea slujbelor. Cu atît mai puţin se putea ea declara, fireşte, de acord cu tendinţa de absolutizare a acestor prerogative, aşa cum a încercat, mai ales în prima domnie, Petru Rareş, cînd, potrivit celor relatate de Ivan Peresvetov, voievodul Moldovei a pus mai mare preţ pe vitejia ostăşească decît pe strălucirea bogăţiei, conştient fiind de urmările dezastruase ale parazitismului aristocratic sau ale părăsirii îndeletnicirilor războinice în favoarea celor economico-administrative [44]. Nu întîmplător, deci, pledînd pentru închinarea ţării, în 1538, portarul Mihu invoca, înainte

---

[39] *Ibidem*, p. 120 şi 149.

[40] Cum a trebuit să procedeze Petru Rareş, cu prilejul revenirii pe tron, faţă de cererile mitropolitului (Hăjdeu, *Arch. ist. Rom.*, II, 1, p. 158).

[41] Şerban Papacostea, *op. cit.*, p. 75—76.

[42] Fireşte, situaţia precară în care ajunsese vistieria ţării, dovedită de referirile insistente ale cronicarilor la acest aspect (*Cronicile slavo-romåne*, p. 103—104, 120—121, 140, 143, 149), nu a avut o singură cauză. Măsurile extreme la care au recurs unii domni atestă însă că încasările monetare dacă nu scăzuseră, în valoare absolută, nu creşteau totuşi în măsură suficientă.

[43] *Călători*, I, p. 193 şi 201.

[44] *Ibidem*, p. 452—463.

de toate, necesitatea apărării „avuţiei şi familiilor noastre" [45], după cum ulterior, referindu-se la aceleaşi evenimente, boierii lui Alexandru Cornea se disculpau, afirmînd că dacă atunci sultanul „ar fi pus domn pe un ţigan ori pe un arap, tot l-am fi primit, numai ... să nu se întoarcă şi să prade ţara pînă la capăt "[46]. Chiar autorii cronicilor oficiale, apărători ai intereselor laice ale bisericii, se făceau ecoul aceleiaşi mentalităţi atunci cînd condamnau domnia lui Iliaş Rareş mai ales pentru hotărîrea acestuia de a se încasa, fără deosebire de condiţie socială, darea haraciului, sau cînd justificau acea „sămînţă a necredinţei" boiereşti prin măsurile drastice luate de domn împotriva opozanţilor [47]. Atitudinea este evidentă în special la Eftimie, care, după ce-şi consumă tot arsenalul de invective la adresa comportărilor lui Iliaş, prezintă, în final, cea mai grozavă dintre fărădelegile acestuia: „Iliaş, care se numea şi Mahmet, nu a putut să rabde mai mult, ci şi-a vărsat tot veninul ascuns înăuntrul inimii sale făţarnice şi a scris pe toţi boierii mari şi mici la birul cel mare, şi pe tot sfatul, şi vătafilor toţi, din toată ţara, de la cei dintîi pînă la cei din urmă, le-a poruncit să dea, şi mitropolitului şi episcopilor; a scris încă şi toate mănăstirile cîte sînt în Moldovlahia la haraciul cel mare şi cîţi popi şi diaconi sînt în graniţele moldoveneşti" [48].

Divizată ea însăşi de lupta pentru demnităţi şi venituri în grupări rivale, poziţia marii boerimi faţă de latitudinea domnească în materie de revocare a persoanelor din dregătorii apare însă mai puţin explicită. Fireşte, egumenul Eftimie nu putea decît să condamne înlocuirea din funcţie a episcopului Macarie, socotit un adevărat „învăţător al Moldovei", deoarece aceasta se făcuse „fără sobor şi fără pravilă" [49]. Cum însă o schimbare de domnie antrena, chiar şi în condiţii normale, modificări în repartiţia funcţiilor, se pare că soluţia preconizată de marea boierime nu trecea de gravitatea căderii în dizgraţie. Oricum, necesitatea amnistiei politice în anumite împrejurări rezultă clar din însăşi lauda adresată lui Alexandru Lăpuşneanu pentru clemenţa sa de la începutul domniei: „ca un om deştept şi înţelept şi milostiv, s-a învrednicit de i-a iertat pe toţi" [50].

Elementele ideologice prezentate pînă aici confirmă, aşadar, scăderea însemnată a prestigiului tronului în faţa boierimii moldovene, scădere pe care o anunţase deja ridicarea acesteia, cu armele, în 1523, împotriva lui Ştefan cel Tînăr. În acelaşi timp, lipsa de consistenţă a principiilor autocratismului, chiar pentru cei care încercau să le apere prin mijlocirea scrisului, sugerează ideea că acestea erau deja depăşite în contextul ideologic al epocii şi limitate la casa domnească a rareşizilor şi a partizanilor ei direcţi. Din păcate, informaţia păstrată nu se dovedeşte întotdeauna

[45] *Cronici turceşti*, p. 224.
[46] Iorga, *Scrisori*, p. 25.
[47] *Cronicile slavo-române*, p. 104.
[48] *Ibidem*, p. 120.
[49] *Ibidem*.
[50] *Ibidem*, p. 123.

suficientă pentru definirea soluţiilor de bază preconizate de adversarii absolutismului. Disocierea atentă a mesajului ideologic pe care îl transmite însă cronica lui Grigore Ureche [51] — mesaj înglobînd şi concepţiile politice ale marii boierimi din perioada Movileştilor — permite totuşi surprinderea cîtorva dintre obiectivele urmărite anterior de reprezentanţii marii proprietăţi. Fireşte, ar fi greu de admis, pentru vremea lui Petru Rareş, însuşirea integrală a conceptului de monarhie electivă „constituţională", formă de guvernămînt considerată ca cea mai potrivită pentru statul moldovean de Grigore Ureche; dar, amplificarea, cu orice prilej, de către autor, a momentelor succesiunii domniilor, proporţiile unora dintre acestea putînd fi socotite chiar neverosimile, implică, totuşi, în mod obiectiv, o atare semnificaţie a faptelor. De asemenea, afirmarea categorică, de către acelaşi cronicar, a necesităţii legii, de fapt a unui statut care să reglementeze prerogativele şi, mai ales, autoritatea domnilor, pornindu-se tot de la exemplul polonez, poate fi apreciată ca depăşind întrucîtva doleanţele boierimii din vremea lui Petru Rareş; dar motivarea unui astfel de regim prin rolul politic hotărîtor jucat de-a lungul vremii de către boierime, care ar fi asigurat acea permanenţă „salvatoare", în momente de cumpănă, pentru destinele ţării, constituie, desigur, un raţionament de factură tradiţională, în deplin acord cu aceea ce Eftimie sau Azarie prezentau deja fără reţineri, în operele lor.

Un adversar al domniei lui Petru Rareş putea, desigur, reflecta cu regret, ca şi marele vornic al Ţării de Jos, privind organizarea şi regimul politic al statului polonez sau al voievodatului ardelean: „Pre Moldova ieste acest obiceiu de pier (boierii — L.Ş.) făr' de număr, făr' de judecată, făr' de leac de vină; (domnul — L.Ş.) însăşi părăşte, însăşi umple legea, şe de acesta noroc Moldova nu scapă, că mulţi sîntu de le ieste drag a vărsa sînge nevinovat" [52]. De asemenea, el ar fi fost îndreptăţit să dorească un domn ales de boieri şi încorsetat de legalitatea rigidă a dreptului nobiliar, cu alte cuvinte, aşa cum gîndea cronicarul de mai tîrziu, nu un „domn din mila lui Dumnezeu", ci un conducător obişnuit, purtînd responsabilitatea faptelor sale, şi respectat doar atîta vreme cît nu şi-a încălcat angajamentele faţă de cei ce l-au ales, cît nu s-a îndepărtat de exemplul „matcei fără ac".

Un al doilea aspect tematic al ideologiei din vremea lui Petru Rareş se concentra în jurul nu mai puţin importantei probleme a neatîrnării. Fireşte, în esenţa ei, disputa nu era nouă, dar primejdia otomană, atingînd maxima gravităţii sale, a reactualizat opinii ce păreau de mult

[51] P. P. Panaitescu, *Influenţa polonă în opera şi personalitatea cronicarilor Grigore Ureche şi Miron Costin*, AAR, MSI, s. III, tom. IV (1925), p. 74—76; idem, *Introducere*, la Ureche, *op. cit.*, p. 11—15; Gr. Scorpan, *Reflectarea poziţiei de clasă a boierimii în stilul cronicii lui Gr. Ureche*, „Studii şi cercetări ştiinţifice", Filiala Iaşi a Academiei; I (1950), fasc. 2, p. 390—428; Al. Piru, *op. cit.*, p. 121—122; *Istoria literaturii române*, I, p. 361—362.

[52] Ureche, *op. cit.*, p. 191.

depășite. După cum se știe, la mijlocul veacului precedent, reprezentanții feudalității moldovene constituiți într-o adunare extraordinară, la Vaslui, în 1456, acceptaseră plata tributului cerut de sultanul Mohamed, conferindu-i însă acestuia semnificația unei răscumpărări a păcii „pînă cînd și milostivul Dumnezeu se va îndura să putem iarăși avea ... și să ne găsim aliați ...” pentru ruperea acestei legături [53]. Prilejul nu a întîrziat și el a fost exploatat în chip desăvîrșit de geniul lui Ștefan cel Mare, așa încît, în împrejurările nefavorabile care au urmat, reluarea vechii obligații nu numai că n-a însemnat depășirea caracterului inițial al „închinării”, ci, în măsura în care folosirea războiului a fost abandonată de ambele părți, ea a echivalat cu o evidentă diminuare a acestuia. Adăugînd acestei reușite atenuarea considerabilă a disproporției de forțe care existase, la mijlocul veacului al XV-lea, între Moldova și Imperiul otoman, rezultă și starea de aproape totală independență în care și-a lăsat țara marele domn, precum și incontestabila sa capacitate de a se opune, în continuare, primejdiilor din afară.

Treptat însă, pe măsura descreșterii sau chiar dispariției unora dintre resursele interne sau externe ale domniei și, concomitent, a transformării statului otoman într-un imperiu colos, menținerea vechiului raport a devenit tot mai dificilă. Poarta însăși, conștientă de schimbarea survenită, n-a întîrziat să se manifeste ca atare, încercînd să impună domnului Moldovei obligații noi, așa cum s-a întîmplat cu prilejul expediției turcești din 1521 pentru cucerirea Belgradului. „E trădător cine se abate de la voința împărătească; prin urmare nu cumva să cutezi a nu asculta, ci, din contra, fără zăbavă, sub ochii și privegherea acestui al meu credincios și cinstit, Sinan Celebi, să ocupi, să prazi și să supui Țara Secuiască” — glăsuia porunca sultanului adresată lui Ștefan cel Tînăr [54]. Politica de eschivare, asupra căreia conveniseră factorii de decizie ai statului moldovean, profitînd de minoratul domnului, incumbînd ea însăși conceptul embrionar al compromisului, s-a dovedit însă, în condițiile izbucnirii violente a luptei pentru putere, în 1523, și a prăbușirii statului feudal ungar, în 1526, inconsistentă și falimentară, obligînd la o delimitare tranșantă a pozițiilor.

Principial, considerînd că exprima, în acel context, prin chiar natura ei, atributele de bază ale suveranității de stat, domnia a continuat, firește, să apere prin toate mijloacele situația de fapt și să confere, de aceea, tributului rolul esențial în definirea dependenței Moldovei față de Poartă. Nu întîmplător, deci, Ștefan cel Tînăr răspundea cererii sultanului, menționată mai sus, că „nu mă pot bate cu secuii, de'ntîiu pentru că avem legături de pace cu regele unguresc; al doilea, pentru că regele unguresc, fiind nepot regelui polon, apoi Polonia ține cu Ungaria, iar Litva ține

[53] *Documenta Romaniae Historica*, s. A., vol. II, București, Editura Academiei, 1976, p. 86.

[54] Hăjdeu, *Arch. ist. Rom.*, I, 1, p. 10; v. și Tahsin Gemil, *Din relațiile moldo-otomane în primul sfert al sec. al XVI-lea (Pe marginea a două documente din arhivele de la Istanbul)*, „Anuar”—Iași, IX(1972), p. 141—142.

cu Polonia şi ne vor cotropi ţara văzîndu-ne în secuime ; al treilea, pentru că ne ameninţă şi tătarii. Fi-va plăcut sultanului să ni să pustiască şi să ni vă piardă ţara? Dar atunci, cine îi va plăti tributul?" [55]. Era o afirmare categorică a independenţei de acţiune pe plan extern şi totodată, o strictă delimitare a obligaţiei pe care domnul înţelegea să şi-o respecte faţă de Poartă. Fireşte, Petru Rareş a continuat, la rîndul său, să sublinieze de cîte ori a avut prilejul, semnificaţia tributului [56] — la plata căruia ar fi dorit să obţină pînă şi contribuţia Poloniei [57] — deşi, cu aceeaşi hotărîre, îşi proclama libertatea sa de acţiune faţă de Poartă. „... Petru vodă nu mai trimetea la Constantinopole tributul cel anual, pretinzîndu-se cu aroganţă mai sus de o asemenea înjosire, nepotrivită cu calitatea unui adevărat principe şi lăudîndu-se a-şi fi răscumpărat libertatea prin arme" [58] — nota astfel, Paul Giovio.

Realizînd însă, la adevăratele sale dimensiuni, gravitatea primejdiei otomane, decurgînd din pretenţiile teoretice ale acestora [59], aşa cum probează scrisoarea sultanului din 15 mai 1531, adresată regelui polonez [60], Petru Rareş a încercat să fructifice toate posibilităţile pe care situaţia reală i le oferea, experimentînd principii politice de maximă eficienţă. Unul dintre acestea a fost, indiscutabil, cel al compensării disproporţiei de forţe materiale şi umane prin intermediul manevrelor diplomatice, aşa cum însuşi Ferdinand de Habsburg a fost deseori nevoit să procedeze în confruntarea sa permanentă cu Poarta. Ca urmare, prezenţa Moldovei pe eşichierul relaţiilor internaţionale înregistrează o substanţială dezvoltare, trimişii lui Petru Rareş făcîndu-şi apariţia la curţile tuturor suveranilor implicaţi direct sau indirect în problemele de interes fundamental pentru ţara sa, după cum la Suceava au început să sosească de pretutindeni solii [61]. Sugestiv în acest sens este mai ales faptul că domnul Moldovei înţelegea să trateze chiar şi cu cei care-i deveniseră inamici [62], aşa cum s-a întîmplat, de exemplu, în 1529, înaintea celei de-a doua campanii în Transilvania, sau la începutul anului 1531, după ce oştile sale intraseră în Pocuţia [63].

Fireşte, principiul nu însemna neglijarea puterii combative a ţării, pe care Petru Rareş s-a străduit, concomitent, s-o amplifice. Tocmai de

---

[55] Hăjdeu, *Arch. ist. Rom.*, I, 1, p. 10.

[56] *Hurmuzaki*, XI, p. 31 (solul polonez Iacob Wilamowski trebuia să comunice sultanului că domnul Moldovei recunoştea, ca singură obligaţie faţă de acesta, plata tributului).

[57] *Ibidem*, supl. II, 1, p. 20.

[58] *Relaţiunea lui Giovio*, p. 36.

[59] Xenopol, *Istoria românilor*, IV, p. 243.

[60] *Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 24—26 ; XI, p. 21. Soliman Magnificul îşi afirma hotărît, cu acest prilej, suzeranitatea asupra Moldovei, interzicînd, totodată, lui Sigismund să trateze direct cu Petru Rareş.

[61] În septembrie 1533, s-au aflat, de exemplu, la curtea lui Petru Rareş soli de la tătari, de la Moscova şi din Polonia (*Călători*, I, p. 355).

[62] Cînd pîrcălabul de Ciceu, Toma, a încercat să poarte convorbiri cu ferdinandiştii (Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 192—193).

[63] *Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 21—24 (se menţionează scrisoarea prin care Petru Rareş îşi anunţa reluarea „moşiei").

aceea oştile Ţării Moldovei s-au bucurat de o unanimă apreciere în epocă, confirmată, mai mult decît prin succesele obţinute, de amploarea agitaţiei poloneze în urma victoriei lui Tarnowski de la Obertyn. De asemenea, în condiţiile în care veniturile vistieriei domneşti fuseseră serios afectate de trecerea Chiliei şi a Cetăţii Albe sub stăpînire turcească, Petru Rareş s-a preocupat şi de găsirea unor noi resurse materiale, pe care deţinerea exploatărilor aurifere de la Rodna, încasarea censului Bistriţei sau a contribuţiilor altor oraşe din Transilvania i le-a şi oferit [64]. Nu întîmplător, deci, referindu-se la cei 70 000 de soldaţi cu care fusese ameninţat de către regele polon, domnul Moldovei aprecia că pentru o astfel de armată ar trebui şi „70 000 de oale cu galbeni ungureşti" [65]. Dealtfel, valoarea tezaurului ţării, ca şi a celui personal de care dispunea Petru Rareş, a devenit încă de atunci cunoscută, cu prilejul evenimentelor din 1538 duşmanii domnului reuşind să-şi însuşească o mare parte din bogăţia acestora [66].

Principiul iniţiativei politice în conducerea raporturilor externe ale ţării a fost însoţit, totodată, de cel al elasticităţii angajamentelor, asumate, astfel încît schimbarea condiţiilor iniţiale să-i permită domnului Moldovei adoptarea unei alte atitudini. Astfel, justificînd redeschiderea problemei Pocuţiei, acesta invoca recenta încoronare pe tronul polonez a lui Sigismund August, cu care nu încheiase, într-adevăr, nici un fel de act [67]. Totodată, Petru Rareş înţelegea să supraliciteze valoarea unor angajamente, atunci cînd împrejurările le făceau de fapt inoperante. Aşa se explică, desigur, recunoaşterea de complezenţă a suzeranităţii lui Ioan Zápolya, în 1529 [68], de vreme de Transilvania asculta mai degrabă de el decît de regele Ungariei, sau a lui Ferdinand de Habsburg, în 1535 [69], cînd era evident că tocmai oastea Moldovei era cea de care depindea realizarea proiectelor imperiale în zonă.

În sfîrşit, ca o implicaţie necesară a caracterului deosebit de activ şi de mobil al diplomaţiei rareşiene se impune şi pluralitatea aparentă a accepţiunilor fiecărui demers politic, astfel încît, de la cauze pînă la efecte, latitudinea propriei interpretări să poată rămîne permanent ascunsă. Eschivei cu orice preţ, dar în ultimă instanţă compromiţătoare, mai ales

---

[64] Una dintre raţiunile reluării problemei Pocuţiei pare să fi fost tocmai obţinerea unei contribuţii materiale a regelui polonez la cauza luptei antiotomane (*Călători*, I, p. 356).

[65] *Hurmuzaki*, II, 1, p. 136—137.

[66] În afară de tezaurul pe care turcii şi l-au însuşit de la Suceava (*Cronici turceşti*, I, p. 230, 248, 270, 354), visteria ţării a fost prădată şi la Hîrlău, chiar de către cei cărora le revenea sarcina s-o păzească (*DIR*, A, XVI, 1, p. 404—405), iar din ceea ce luase drumul Ciceului (Ureche, *op. cit.*, p. 149), o parte se pare că a încăput pe mîinile lui Ioan Zápolya (*Hurmuzaki*, II, 1, p. 212).

[67] *Ibidem*, supl. II, 1, p. 23. Cu alt prilej, domnul Moldovei considera că tratatul din 1527 nu a fost încălcat din moment ce el nu stipula nimic despre Pocuţia, deşi polonezii raţionau, tot din acelaşi motiv, exact invers (*Călători*, I, p. 353).

[68] *Hurmuzaki*, XV, I, p. 325, 326.

[69] *Ibidem*, II, 1, p. 91—95.

faţă de Poartă, i s-a preferat, aşadar, angajarea multiplă, cu eventualul avantaj de a putea urmări dezideratul esenţial chiar cu mijloacele oferite de adversar. Iar din acest punct de vedere opera lui Petru Rareş se înfăţişează, fără îndoială, ca un model de abilitate politică, rivalizînd cu cele mai desăvîrşite ale epocii şi permiţîndu-i învinsului din 1538 să triumfe peste doi ani chiar în capitala celui ce-şi jurase să-l calce sub copitele calului său [70]. Fireşte, nu există, şi nici n-ar putea exista o confirmare directă a unei conduite pe care Renaşterea o postulase deja, deşi, în „catehismul" boierilor lui Alexandru Cornea adevărul sătea, totuşi, să transpară : „şi cît a fost domn, Dumnezeu ştie ce domn a fost şi care i-au fost voia şi gîndurile [71], afirmau aceştia despre Petru Rareş. De asemenea, nu s-ar putea susţine apariţia, în forme plenare, a noului procedeu încă de la începutul domniei lui Petru Rareş. Este însă incontestabil că experienţa transilvăneană i-a verificat domnului Moldovei tocmai modalitatea politică pe care va încerca s-o practice consecvent de aici înainte.

Astfel, în timp ce prima sa trecere peste munţi, acuzînd un evident echivoc al scopului, a putut fi justificată chiar în faţa celor care urmau să-i suporte consecinţele [72], cea de-a doua, afişînd cauza impunerii lui Ioan Zápolya, nu pregătea totuşi altceva decît roadele pe care domnul le va culege la sfîrşitul anului, cînd o mare parte a Transilvaniei îi va recunoaşte autoritatea. Numeroasele declaraţii atestînd propriul interes urmărit de Petru Rareş cu prilejul celor trei intervenţii converg, dealtfel, fără putinţă de tăgadă, spre această încheiere. De asemenea, în ciuda aparenţelor, redeschiderea problemei Pocuţiei a fost de la bun început grevată de necesitatea ieşirii din izolarea politică ce se contura tocmai ca urmare a sprijinului acordat lui Ioan Zápolya. Modalităţile de realizare au fost scontate însă pe diverse planuri : al deteriorării raporturilor polono-otomane, al cointeresării imperialilor şi a cneazului moscovit, sau al angajării lui Ioan Zápolya pe o poziţie antiturcească. Tocmai de aceea, domnul Moldovei nu poate fi învinuit, în acest caz, de eroare politică, problema Pocuţiei, urmată de afacerea Gritti hotărîndu-l în cele din urmă pe Ferdinand de Habsburg să-şi ofere alianţa, iar pe Ioan Zápolya să se îndepărteze treptat de Poartă, deşi soluţia spre care tindea Petru Rareş era, de bună seamă, cea a unei efective colaborări antiotomane a Poloniei cu Moldova [73].

Fireşte, aplicarea unor astfel de principii diplomatice prezenta şi serioase inconveniente, personalitatea domnului riscînd deseori să se compromită, iar obiectivul esenţial, să se diluieze în prea multe paliative.

---

[70] Este sugestiv că tradiţia populară îi atribuie domnului Moldovei o ieşire din impas tocmai datorită marii sale abilităţi : pentru a-şi respecta cuvîntul (în epocă Soliman era considerat „servitorul cuvîntului său" !), sultanul a trecut de trei ori călare peste un pod sub care se afla Petru Rareş (Neculce, *O samă de cuvinte*, p. 13).

[71] Iorga, *Scrisori*, p. 25.

[72] Idem, *Istoria românilor*, IV, p. 337—338. La nevoie Petru Rareş putea să-şi motiveze acţiunea şi prin invitaţia sultanului, deşi era evident că el i-a dat curs numai în momentul cînd succesul cauzei zapoliene era asigurat.

[73] *Călători*, I, p. 352, 355 ; Corfus, *op. cit.*, p. 324, 329, 337—338.

Raporturile pe care le-a promovat Petru Rareş cu Poarta ilustrează, dealtfel, convingător situaţia. Încercînd să prevină orice nemulţumire a puternicului sultan şi să-i cunoască, totodată, direct intenţiile, domnul Moldovei a întreţinut de la început un strîns contact diplomatic cu Constantinopolul [74], fără a ajunge însă pînă la presupusa închinare [75]. Mai mult încă, prin cele două cereri-sondaj ale sale, din 1528 şi 1530 [76], de a interveni în Pocuţia — chiar dacă atunci cînd s-a hotărît să acţioneze permisiunea n-a mai fost solicitată — el a lăsat totuşi să se înţeleagă o anumită recunoaştere a drepturilor Porţii, încurajînd astfel însăşi pretenţiile de suzeranitate ale acesteia [77]. Nu mai puţin periculoasă s-a dovedit de asemenea, invocarea numelui sultanului [78] cu prilejul discuţiilor generate de acelaşi conflict, întrucît Soliman Magnificul, interesat să întrerupă contactele diplomatice directe moldo-poloneze [79] şi dorind să asimileze situaţia Moldovei cu cea a unei provincii a Imperiului otoman [80], nu făcea decît să dezvolte elementul, desigur speculativ, introdus de însuşi Petru Rareş în această dispută. În sfîrşit, cultivînd pretenţiile de suzeranitate împotriva cărora lupta de fapt, domnul Moldovei agrava implicit semnificaţia oricărui refuz, aşa cum s-a întîmplat în 1536, cînd Poarta i-a solicitat participarea la o campanie împotriva Habsburgilor [81].

Adept al prelevării scopului asupra mijloacelor — din rîndul cărora nu le-a exclus uneori nici pe cele de maximă duritate [82] — Petru Rareş n-a promovat totuşi o politică agresivă, străină de interesele vitale ale poporului căruia îi aparţinea. Folosind mijloacele pe care însăşi epoca le oficializase [83], domnia Moldovei ajunge în vremea sa la un program de politică externă de maximă valoare istorică, incumbînd, deopotrivă menţinerea deplinei ei suveranităţi, ca şi tendinţele fireşti de colaborare ale celor trei ţări române. De la primul angajament internaţional al lui Petru Rareş, tratatul moldo-polon din 1527, şi pînă la cel din urmă, tratatul

[74] Mai ales că iniţial turcii s-au orientat, se pare, spre alt candidat (vezi cap. II, 1, „Politica internă" (p. 71—72), înscăunarea lui Petru Rareş făcîndu-se fără acordul lor *(Călători*, I, p. 302).

[75] Altfel nu s-ar putea explica de ce Soliman era gata să-i acorde iertarea în 1538, înainte de a trece Dunărea, dacă ar fi acceptat să facă personal act de supunere *(Cronici turceşti*, I, p. 223, 264). Vezi şi nota de la p. 140

[76] Iorga, *op. cit.*, , IV, p. 351, 354 ; Mehmed, *Documente turceşti*, I, p. 16—17.

[77] Încurajarea reiese limpede raportîndu-se situaţia din 1531 la cea relevată de discuţiile pe care Ieronim Laski le-a purtat în decembrie 1527 — ianuarie 1528 la Constantinopol, turcii considerîndu-l „vasal" doar pe Radu de la Afumaţi, în timp ce faţă de domnul Moldovei, reclamat în aceeaşi calitate de către Ioan Zápolya, nu şi-au manifestat nici o pretenţie *(Hurmuzaki*, II, 1, p. 41).

[78] *Ibidem*, supl. II, 1, p. 23, 44—46 ; Corfus, *op. cit.*, p. 321, 324.

[79] *Hurmuzaki*, XI, p. 20—21 ; Corfus, *op. cit.*, p. 338.

[80] *Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 44—45, 67—68 ; XI, p. 20—21.

[81] *Călători*, I, p. 376—377 ; *Hurmuzaki*, II, 1, p. 104 şi 107—108 (ştiri despre iminenţa unei viitoare campanii turceşti în Moldova).

[82] Cazurile Forster, Gritti sau Mailat îi reclamă într-o mare măsură contribuţia.

[83] Numeroase exemple, la Rodica Ciocan, *Politica habsburgilor faţă de Transilvania în vremea lui Carol Quintul*, Bucureşti, 1945. Noile trăsături ale politicii europene facilitau, la rîndul lor astfel de principii (vezi Andrei Oţetea, *Renaşterea şi Reforma*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1965, p. 158—161).

său cu Ioachim de Brandenburg, din 1542, eliberarea de sub suzeranitatea otomană revine astfel cu aceeaşi acuitate şi ardoare. Pentru că la fel nădăjduia în 1533, cînd acorda un obroc mănăstirii Hilandar, de la Muntele Athos, făgăduind „mai multe", „dacă va binevoi Domnul Dumnezeu ... să ne mîntuiască din mîinile neamurilor străine" [84], sau în 1535, cînd alianţa lui cu Ferdinand de Habsburg îl îndreptăţea să se gîndească la momentul în care „bunul Dumnezeu ne va scăpa de dominaţia şi tirania turcilor" [85], conştient fiind de fiecare dată, că o „ţară care este sub robie, în acea ţară se întîmplă toate relele" [86].

Întotdeauna pregătit să participe cu toate forţele la o campanie antiotomană, pe care în idealismul „vitejiei" ce se anunţa o vedea ajungînd „pînă la Constantinopol" [87], Petru Rareş nu proba însă mai puţin realism atunci cînd îşi condiţiona adeziunea, încă din 1527, printr-una din stipulaţiile tratatului moldo-polon [88], cu protejarea ţării sale de calamitatea unei invazii pustiitoare. „Eu sînt gata să slujesc ... toată creştinătatea, punîndu-mi capul şi domnia mea, şi nu-mi voi cruţa nici viaţa, nici averea, ci sînt pregătit să înfrunt toate primejdiile... numai doar ca Maiestăţile lor (Carol şi Ferdinand — L. Ş) să-şi dea concursul şi sprijinul ca să pot să-mi urmez gîndul meu mai uşor şi fără vătămarea mea şi a acestei ţări, a Moldovei" [89] — declara el, de asemenea, în 1536. Apreciind valoarea internaţională, evidentă mai ales în situaţia Poloniei, a contribuţiei Moldovei la cauza comună a apărării antiotomane, Petru Rareş înţelegea totodată să pretindă celor ce se bucurau de foloasele acestei stări de lucruri o participare cel puţin materială [90], care să compenseze eforturile suportate de ţara sa, dar disproporţionate faţă de puterea ei reală.

Modalitatea esenţială prin care domnul Moldovei concepea eliberarea de ingerinţele Porţii consta însă, fără îndoială, în unirea întregului potenţial românesc sub conducerea sa. Acea finalitate a întreprinderilor sale, întotdeauna ascunsă cu grijă de privirile iscoditoare ale Porţii otomane, dar apărînd în întreaga ei semnificaţie după consumarea acestora, oferă, dealtfel, cea mai bună confirmare : Petru Rareş a urmărit realizarea unei comuniuni moldo-transilvane, facilitată de căderea regatului ungar, pentru ca ulterior, obţinînd colaborarea Ţării Româneşti, să poată opune turcilor o forţă de neînvins. Fiind în unele momente extrem de aproape de realizarea acestui deziderat, el putea să afirme, de aceea, cu toată convingerea că în cazul unei ridicări generale antiotomane „voi adăuga din ţara mea 45 000 de oameni aleşi, 20 000 ai Transilvaniei şi

[84] *DIR*, A, XVI, 1, nr. 323, p. 357.
[85] *Hurmuzaki*, II, 1, p. 93.
[86] *Călători*, I, p. 461.
[87] *Ibidem*, p. 378.
[88] *Hurmuzaki*, II, 3, p. 604 şi 730—731.
[89] *Călători*, I, p. 378.
[90] *Ibidem*, p . 355 ; *Hurmuzaki*, supl. II, 1, p. 64. Este interesant, că, de fiecare dată, Petru Rareş conferă tocmai un astfel de sens şi contribuţiilor transilvănene.

25 000 ai Ţării Româneşti" ; şi nici n-ar fi putut gîndi altminteri, de vreme ce chiar duşmanul său declarat, Anton Verancsics, aprecia că, în 1538 „s-a temut Soliman ca nu cumva, cînd ar încerca el să ocupe Transilvania sau Ţara Românească sau Moldova, toate aceste ţări să se unească împreună şi să se apare ..." [91]. Mai mult încă, nutrind speranţa închegării unei „diete" a reprezentanţilor celor trei ţări pentru rezolvarea problemei transilvănene — dietă aflată fireşte sub patronajul său —, aşa cum declara deschis în 1542 [92], domnul Moldovei îşi asocia numele de ideea confederării forţelor politice româneşti într-un singur organism politic, depăşind astfel, cu originalitatea gîndirii sale, barierele mentalităţii feudale a tuturor premergătorilor săi.

Comparativ cu programul ideologic al domniei, concepţia boierimii trădătoare apare, desigur, de o ridiculă sărăcie. Nici chiar ideea pe care reprezentanţii acesteia au dezvolta-o cu predilecţie în 1538 : apărarea ţării de pierderi materiale inutile [93], nu-şi dovedeşte o altă obîrşie decît tot în grija permanentă de pînă atunci a domniei, după cum cauza reîntregirii teritoriale a Moldovei va figura atît în demersul lui Petru Rareş de la Constantinopol [94], în 1540, cît şi printre clauzele principale ale tratatului secret din 1542 încheiat de el cu electorul de Brandenburg. Tocmai de aceea, actul celor ce erau doar „minţi de pămînteni păcătoase şi oarbe pentru cele ce vor urma" [95] nu comportă decît justificarea dificultăţii pe care ei înşişi au provocat-o, înlocuind o apărare pregătită şi o confruntare aşteptată cu dezorganizarea celei dintîi şi refuzul celei din urmă. Fireşte, în ciuda orientării spre o colaborare cu turcii a unei părţi a boierimii moldovene încă din vremea lui Ştefan cel Tînăr, aşa cum dovedeşte insinuarea pribeagului Cozma Şarpe [96], iar ulterior, ameninţarea sultanului [97] şi scrisoarea sfetnicilor lui Petru Rareş [98], nu se poate totuşi susţine un abandon direct al cauzei neatîrnării din partea acesteia. Retragerea ei spre Bădeuţi relevă de altfel surpriza pe care a avut-o în faţa manierei sultanului de a-i acorda sprijinul solicitat, după cum revolta ulterioară îi atestă nemulţumirea.

---

[91] *Călători*, I, p. 378, 418.

[92] *Hurmuzaki*, II, 4, p. 321. Dealtfel, tot în 1542, „fratele George" era înştiinţat despre intenţia domnilor Moldovei şi Ţării Româneşti de a aduce Transilvania sub ascultarea lor *(ibidem*, p. 295), ceea ce îl determina să observe că „încă din vechime dorinţa transilvănenilor a fost ca să fie separaţi de această ţară a Ungariei" şi să aibă un statut asemănător Moldovei şi Ţării Româneşti pe plan internaţional *(ibidem*, p. 328).

[93] Ureche, *op. cit.*, p. 153

[94] În afară de acceptarea răscumpărării Tighinei (vezi cap. IV, 1, p. 225), este posibil ca Petru Rareş să fi obţinut tot atunci şi renunţarea turcilor la porţiunea dintre Prut şi Ialpug, întrucît, conform hotărîrii din 1538, colţul vestic al teritoriului anexat trebuia să fie marcat de o cetate ce urma să se construiască la Fălciu *(Cronici turceşti*, I, p. 230—231, 270—271, 354, 480—481).

[95] *Cronicile slavo-române*, p. 99.

[96] *Hurmuzaki*, II, 3, p. 441—443.

[97] *Ibidem*, II, 4, p. 12—13.

[98] *Cronicile slavo-române*, p. 98.

Profesînd însă o ideologie egoistă, care o conducea la eludarea principalei sale îndatoriri în cadrul ordinii feudale şi, totodată, la contestarea suveranităţii interne a domniei, marea boierime nici nu putea ajunge, atunci cînd însăşi libertatea ţării era ameninţată, decît la compromis şi trădare. Nu întîmplător, pentru cronicarul Eftimie, unul din marile merite ale lui Bogdan Lăpuşneanu era acela de a fi „coborît asupra tuturor pacea", făcînd din fiecare zi „strălucită sărbătoare", împreună „cu toţi boierii săi şi cu oştenii lui care se aflau în palat" [99]. Dealtfel, dacă Macarie continuă şi în cea de-a doua parte a cronicii sale să-şi dovedească antiturcismul, regretînd libertatea anterioară a Moldovei, imitatorii săi, exponenţi ai unei ideologii impregnate deja cu numeroase elemente boiereşti, relatează fără nici un accent de indignare amestecul tot mai vădit al Porţii în politica internă a Moldovei, considerînd dominaţia otomană ca un fapt împlinit. Azarie aprobă astfel întrutotul cuvintele logofătului Ioan Golăi, cel „cu gînduri bune", care, înfruntîndu-l pe Ioan vodă, îi propunea : „ori pleacă-ţi capul în faţa împăratului sau pleacă şi du-te în ţări străine, dar cu turcii nu te apuca de luptă" [100]. Resemnarea unei părţi a boierimii şi clerului moldovean faţă de pierderea neatîrnării ţării apare deci ca un principiu de conduită bine definit, forma de rezistenţă faţă de abuzurile Porţii constînd în părăsirea tronului de către domn, aşa cum boierii i-au cerut lui Petru Rareş încă în 1538.

De asemenea, cultivarea pe plan extern a veleităţilor Poloniei, cu ale cărei oficialităţi opoziţia internă a avut permanent contacte, i se înfăţişa acesteia ca una din căile de contrabalansare a pretenţiilor otomane. Acceptînd însă o subordonare a intereselor ţării celor poloneze, alternativa contravenea vădit modalităţii de cooperare susţinută de Petru Rareş şi chiar preocupării boierilor de protejare a ţării, întrucît aceasta urma să devină, cum s-a şi întîmplat ulterior, un adevărat cîmp de bătălie. Aşadar, un sumum de idei inconsistente şi contradictorii, înlocuind interesele generale cu cele restrînse, de clasă, astfel poate fi considerată concepţia boierească despre apărarea neatîrnării [101].

Cele două probleme fundamentale care au prilejuit confruntarea principalelor orientări ideologice ale vremii, domnească şi boierească, nu epuizează, fireşte, preocupările de această natură ale societăţii moldovene. Accente nu mai puţin sugestive pentru conturarea atmosferei ideologice generale oferă, de asemenea, interpretările statutului proprietăţii sau al funcţiilor din cadrul administraţiei oficiale. De fiecare dată însă diver-

[99] *Ibidem*, p. 124.
[100] *Ibidem*, p. 151.
[101] Pentru a elimina suprapunerea, semnificaţiile ideologice ale picturilor exterioare cu care au fost împodobite bisericile vremii — confirmînd, dealtfel, concepţia domniei cu privire la una dintre modalităţile de apărare a neatîrnării ţării : mobilizarea maselor populare — , fiind tratate în subcapitolul următor, nu au mai fost utilizate în intervenţia noastră.

Fig. 23.—Domn, boieri și oșteni moldoveni la mijlocul secolului al XVI-lea (detaliu din fresca mănăstirii Voroneț).

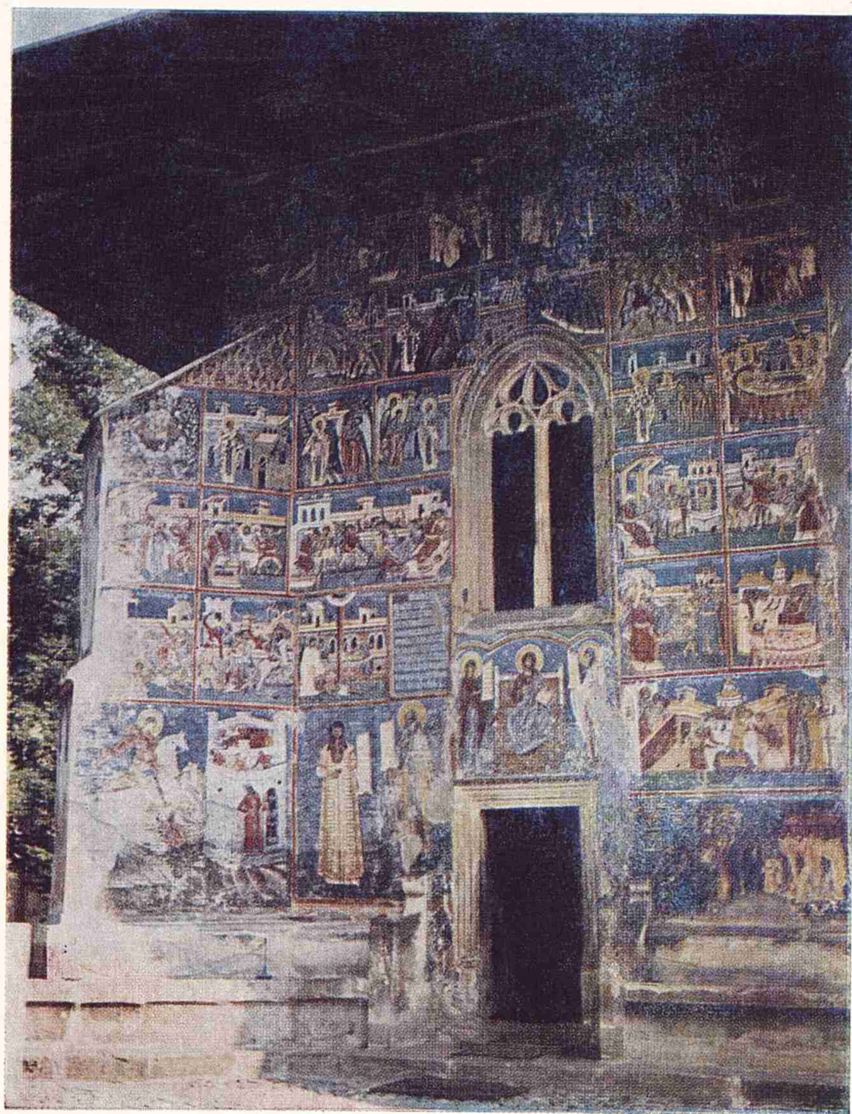

Fig. 24.—Grigore Roșca mitropolit și Daniil Sihastru, frescă de la mănăstirea Voroneț (stînga intrării).

genţa mai mult sau mai puţin accentuată a opiniilor îndreptăţeşte constatarea unei profunde perioade de restructurări spirituale, ideologia domnească atingînd apogeul, dar, în acelaşi timp, datorită epuizării propriilor resurse, îngăduind dezvoltarea unei concepţii care în cele din urmă va triumfa. Procesul nu a fost desigur nici pur ideologic şi nici lipsit de reveniri şi împrumuturi reciproce. În general însă, dacă perioada care a premers confruntării deschise politico-militare, din 1523, a celor două ideologii poate fi considerată ca aparţinînd primelor cristalizări ale concepţiei boiereşti, etapa următoare, încheiată la 1538, îi consemnează afirmarea de sine stătătoare şi adeziunea relativ generală a marii nobilimi, cu implicaţii grave asupra atributelor fundamentale ale domniei şi statului feudal. Tocmai de aceea, în ciuda revenirii pe tron a lui Petru Rareş şi a condamnării aproape unanime pe care au suportat-o autorii evenimentelor tragice din anii 1538—1540, domnia Moldovei nu va mai putea reveni la programul ideologic anterior. Ascendenţa treptată pe care o va dobîndi asupra ei marea boierime îi va reduce dealtfel caracterul reprezentativ pînă la limita de clasă acceptabilă. Înfrîngerea politică a domnei nu a însemnat însă decît înfrîngerea aliaţilor fireşti ai acesteia : mica boierime, orăşenimea şi ţărănimea liberă, pe care particularităţile dezvoltării social-economice a ţării şi specificul situaţiei ei internaţionale i-a condamnat unui proces lent de pauperizare.

Chiar şi în aceste condiţii, opera ideologică a domniei Ţării Moldovei, aşa cum a fost dimensionată de geniul creator al lui Ştefan cel Mare şi îmbogăţită cu principii ale Renaşterii de cea mai puternică expresie prin spiritul novator al lui Petru Rareş, îşi revendică însă o valoare istorică de maximă importanţă.

2. Realizări artistice

de **Ion Solcanu**

Arta Moldovei din vremea domniei lui Petru Rareş, ca şi aceea din timpul voievozilor de dinaintea sa — Ştefan cel Tînăr şi Bogdan al III-lea — continuă procesul de aceeaşi natură şi atît de puternic conturat în ultima parte a domniei lui Ştefan cel Mare. Dominantele creaţiei artistice din vremea ilustrului domn sînt reluate, pe planuri superioare, de arta urmaşilor săi direcţi, atingînd plenitudinea în vremea domniei lui Petru Rareş. Tocmai de aceea cuprinderea creaţiei artistice din a doua parte a domniei lui Ştefan cel Mare şi din prima jumătate a secolului al XVI-lea sub denumirea generică de epocă ştefaniană nu face decît să sublinieze unitatea fenomenului artistic de pe cuprinsul Ţării Moldovei din această perioadă. Factorii care au contribuit la realizarea ei pot fi întrezăriţi atît în patronajul cultural şi opera constructivă a domniei — ca părţi componente ale politicii tronului —, cît şi în continuitatea de dinastie din Moldova. Astfel, între 1504 şi 1552, la tronul Moldovei au urmat numai descendenţi direcţi ai marelui Ştefan, fii şi nepoţi de fii, fapt care a stimulat interesul fiecărui voievod în parte pentru continuarea operei de ctitorie începută de predecesorul său. Monumente construite sau doar începute de un voievod vor fi desăvîrşite de urmaşii acestuia. Astfel, bisericii Voroneţ, ctitorie a lui Ştefan cel Mare, i se va adăuga pridvorul şi va fi pictată în exterior în timpul domniei lui Iliaş Rareş, în 1547; biserica de la Reuseni va fi terminată de Bogdan al III-lea, la două luni după dispariţia tatălui său; biserica Sf. Neculai din Dorohoi, ctitorită tot de Ştefan cel Mare, va fi pictată în interior în timpul domniei lui Ştefan cel Tînăr, între 1525—1527; biserica mănăstirii Dobrovăţ, ultima ctitorie a lui Ştefan cel Mare, va fi pictată din iniţiativa lui Petru Rareş; biserica Sf. Gheorghe din Suceava, ridicată pînă la ferestre în timpul lui Bogdan al III-lea, va fi desăvîrşită de fiul său Ştefan cel Tînăr. De asemenea, înzestrarea ctitoriilor predecesorilor cu obiecte de artă: cărţi şi vase de cult, broderii, icoane, mobilier, pomelnice, clopote etc., a constituit o practică frecventă de-a lungul întregului ev mediu românesc. În sfîrşit, influenţa ctitoriilor voievodale asupra ctitoriilor boiereşti întregeşte tabloul cauzelor care

au determinat unitatea unui proces artistic cristalizat în ultimele două decenii ale domniei lui Ştefan cel Mare şi continuat pînă după mijlocul secolului al XVI-lea.

Se poate vorbi, desigur, la sfîrşitul domniei lui Ştefan cel Mare, despre existenţa unui stil în arta Moldovei numit, îndeobşte, „moldovenesc" atunci cînd este vorba de arhitectură, deşi noţiunea poate fi extinsă şi asupra realizărilor din domeniul picturii, sculpturii în lemn, broderiei, miniaturii etc. Pentru arhitectura de cult, caracteristica dominantă a stilului constă în sistemul de boltire. Pînă la 1487 — an din care se păstrează primele construcţii boltite prin intermediul arcelor piezişe — bisericile din Moldova erau acoperite după tradiţionalul sistem bizantin. Astfel, încăperea care urma a fi boltită era redusă mai întîi la un pătrat de bază, prin mijlocirea a patru arce maestre, pătrat care era transformat apoi în cerc cu ajutorul a patru pandativi — triunghiuri sferice —, dispuse cu vîrful în jos pe colţurile pătratului, peste care se ridica, în cele din urmă, o calotă. Arhitecţii lui Ştefan cel Mare au suprapus peste acest cerc, nu o calotă, ci patru arce dispuse oblic în raport cu axele principale ale bisericii, arce prin intermediul cărora golul superior era redus din nou la un pătrat, transformat însă în cerc de un alt rînd de pandativi. Abia peste acest cerc constructorii ridicau, fie o calotă simplă, fie un tambur cu calotă, adică o turlă. După unii specialişti ai istoriei artei româneşti acest sistem de boltire, prin intermediul arcelor aşa-zice „piezişe" îşi are originea în structura unui tavan de lemn, cu pătrate formate din grinzi aşezate unele peste altele, deci în vechea arhitectură românească. Identitatea acestui principiu constructiv este mai evidentă mai ales confruntînd proiecţia plană a unui acoperiş de grinzi cu ce a sistemului moldovean de boltire[1].

Pentru arhitectura de piatră avantajul acestui sistem de boltire constă în repartizarea uniformă a împingerilor laterale, exercitate de masa de zidărie a turlei sau a calotei, pe întregul perimetru al arcelor maestre care se descarcă pe pereţii adiacenţi. Spre a evita îngroşarea acestora în dreptul bolţii, creatorii sistemului au împrumutat, totodată, de la arhitectura gotică, contraforturile, care aveau menirea să preia astfel parte din împingerile laterale exercitate de greutatea bolţii. Datorită acestei combinaţii de bolţi, arhitecţii au reuşit să dezvolte dinamismul vertical al construcţiei, dinamism subliniat atît de plastica faţadelor, în care se practicau firide lungi, mai ales în dreptul horelor, cît şi de acoperirea separată a fiecărei părţi a clădirii, pronaosul fiind învelit cu un acoperiş în patru ape, în timp ce absidele şi turla purtau căciuli conice din şindrilă. Acest complex sistem de boltire a apărut pentru prima dată în 1487, la bisericile Sf. Procopie din Milişăuţi şi Sf. Cruce din Pătrăuţi, dar este de presupus că ele au fost precedate de experimentări, cu atît mai mult cu cît contraforturile de la biserica din Milişăuţi par să fie ulterioare ridicării bisericii.

---

[1] Virgil Vătăşianu, *Bolţile moldoveneşti, originea şi evoluţia lor istorică*, „Anuarul Institutului de istorie naţională" — Cluj, V (1929); idem, *Pictura murală din nordul Moldovei*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1974, p. 10.

Bisericile de la Milişăuţi şi Pătrăuţi aparţin tipului *triconc*, care în timpul domniilor lui Ştefan cel Mare şi ale urmaşilor săi direcţi cunoaşte o deosebită extensiune în ambele sale variante : *simplu* şi *dezvoltat*. Dar, în arhitectura Moldovei de la sfîrşitul domniei lui Ştefan cel Mare se cunoşteau, deopotrivă, atît tipul bisericii *sală* sau *longitudinal* — întruchipat plenar de construcţia de la Volovăţ —, cît şi tipul *mixt* sau *intermediar*. Elaborarea acestui din urmă tip de biserică de către arhitecţii marelui domn poate fi urmărită prin monumentele de la Borzeşti (1493—1494), Războieni (1496) şi Sf. Ioan din Piatra Neamţ (1497—1498), experienţă amplificată apoi la bisericile din Arbure (1503), Reuseni şi Dobrovăţ (1503—1504).

Dintre aceste trei tipuri de edificii religioase, în atenţia domniei va sta, în perioada imediat următoare, tipul *triconc dezvoltat*, reprezentat de biserica Înălţarea Domnului a mănăstirii Neamţ şi înglobînd, atît sub raportul soluţiilor constructive, cît şi sub cel al plasticii faţadelor, întreaga experienţă arhitecturală de pînă la sfîrşitul secolului al XV-lea. Dealtfel, singura construcţie destinată cultului, ridicată de domnie între 1504—1527, biserica Sf. Gheorghe din Suceava, este o replică a bisericii de la mănăstirea Neamţ, de care se deosebeşte doar prin cîteva elemente, şi acelea însă de ordin secundar. De remarcat că prima ctitorie a lui Petru Rareş şi, totodată, cea mai de seamă creaţie arhitecturală din timpul domniei sale şi ale urmaşilor lui, biserica mănăstirii Probota, s-a inspirat din acelaşi model nemţean, deşi nu-i lipsesc unele note specifice.

Ctitoria lui Rareş de la Probota a fost concepută de la bun început ca necropolă voievodală. O spune răspicat o scrisoare tîrzie, din 1563, a mitropolitului Grigore Roşca, văr primar al lui Petru Rareş, adresată

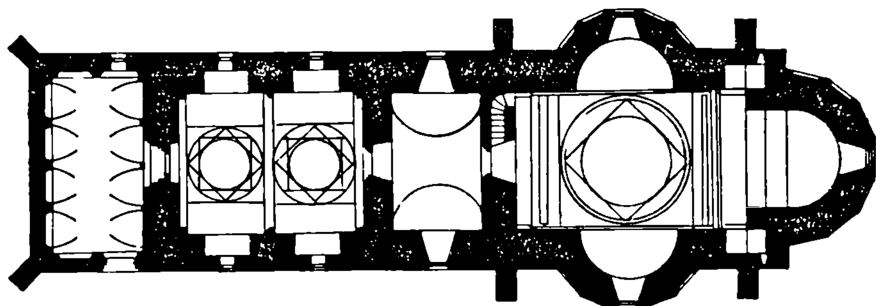

Fig. 19. — Planul bisericii mănăstirii Probota.

obştei monahale de la Probota : „... tot aşa m-am nevoit cu multă trudă de am întors ... pe Petru voievod şi pe doamna lui Elena cu copiii de s-au îngropat acolo ; căci nicăieri altundeva nu se îngropau domnii fără

numai la Putna" [2]. Monumentul trebuia să fie dotat, deci, cu o cameră rezervată înhumării ctitorilor, aşa cum întîlnim la biserica mănăstirii Neamţ, spaţiul său interior dezvoltîndu-se pe axa vest-est într-o succe-

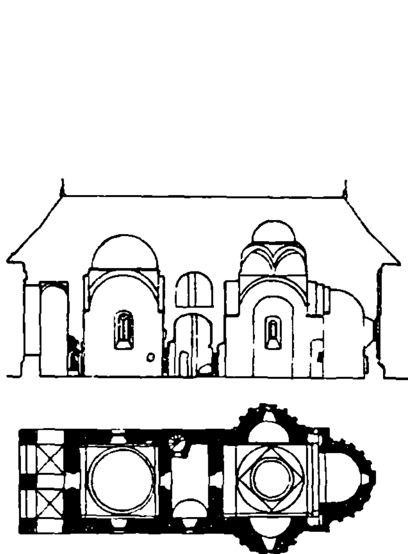

Fig. 20. — Planul şi secţiunea bisericii mănăstirii Humor.

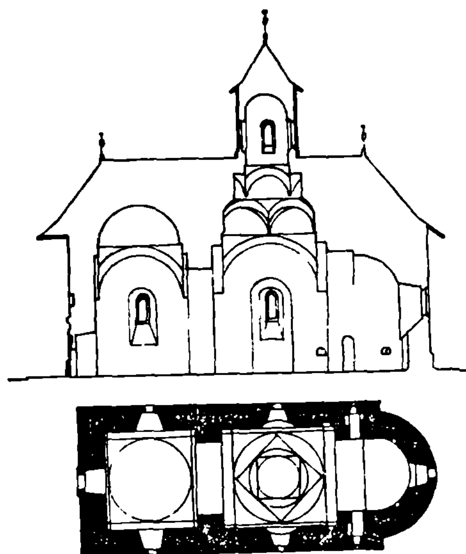

Fig. 21. — Planul şi secţiunea bisericii Sf. Dumitru din Zăhăreşti.

siune de patru compartimente distincte: pridvor, pronaos, gropniţă şi naos. Explicaţia acestei amplificări a interiorului construcţiei prin adăugarea de noi încăperi, fiecare dintre ele separate prin cîte un perete plin străbătut doar de o uşă, trebuie căutată în uzanţele arhitecturii de lemn, deoarece în sistemul de construcţie cu bîrne orizontale alungirea clădirii prin adăugarea bîrnelor parietale cap la cap necesită neapărat o ancorare pe pereţii transversali [3].

Dacă la biserica mănăstirii Neamţ toate compartimentele, cu excepţia naosului, erau acoperite cu calote (două în pronaos şi cîte una în pridvor şi gropniţă), aşezate pe obişnuitele arce piezişe, fiecare calotă corespunzînd unei travee, la Probota aceleaşi încăperi poartă un alt sistem de boltire. De remarcat că înlocuirile aduse de constructorii proboteni au răspuns pe deplin elevaţiei monumentului. Astfel, pereţii de nord, de vest şi de sud ai pridvorului sînt perforaţi de ferestre înalte, patru pe latura apuseană şi cîte două pe latura de nord şi de sud, a căror verticalitate este subliniată de cîte două menouri. Or, nu întîmplător pridvorul de aici poartă un semicilindru transversal, cu cîte patru penetraţii

[2] *DIR*, A, XVI, 2, p. 163.

[3] Virgil Vătăşianu, *op. cit.*, p. 10; idem, *Istoria artei europene*, I, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1967, p. 550.

pe fiecare latură, stabilind astfel un echilibru între boltirea compartimentului şi alternarea plinurilor şi a golurilor pereţilor dată de cele opt ferestre şi de cele două uşi de acces de pe laturile de nord şi de sud [4].

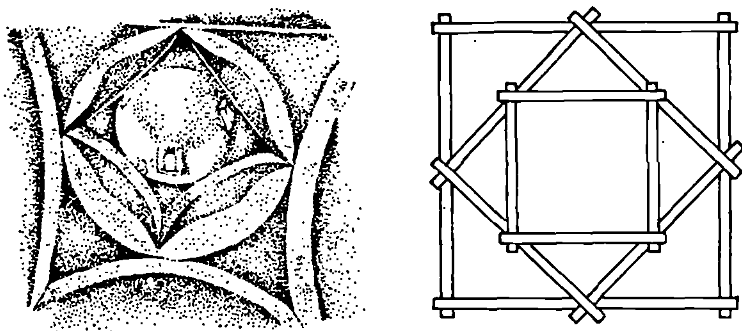

Fig. 22. — Structura bolţii moldoveneşti: a) proiecţia plană a bolţii; b) proiecţia plană a unui grătar de grinzi (după Virgil Vătăşianu, Pictura murală din nordul Moldovei, p. 15, fig. IV)

Pentru a suplini fragilitatea pereţilor creată astfel, constructorii au plasat apoi în colţurile de nord-vest şi de sud-vest ale pridvorului contraforturi înalte, întîlnite dealtfel la multe dintre bisericile anterioare.

La rîndul său, pronaosul bisericii Probota, împărţit în două travee printr-o pereche de pilaştri fasciculaţi, asemenea pronaosului bisericii de la mănăstirea Neamţ şi celui de la biserica din Suceava, a fost boltit prin sistemul arcelor în stea, întîlnite la pronaosul bisericii Sf. Gheorghe din Hîrlău (1492) şi realizate prin dublarea şi încrucişarea arcelor piezişe. Valoarea acestora este mai mult decorativă decît structivă, ele fiind reduse la proporţiile unor nervuri glacile.

Camera mormintelor are, în loc de calotă, un simplu cilindru transversal, care va fi reluat de-acum înainte aproape la toate bisericile cu gropniţă.

Privită din afară, necropola familiei lui Petru Rareş sugerează ambiţia voievodului de a egala, dacă nu chiar de a depăşi, construcţiile de la Putna şi de la Neamţ ale lui Ştefan cel Mare. Ochii călătorului descoperă o gradare căutată a dinamismului construcţiei. Astfel, după ce banca de piatră, încastrată în soclul proeminent, care înconjură monumentul îşi micşorează lăţimea prin retrageri succesive, în dreptul pridvorului „ţîşnesc", de jur-împrejur, opt ferestre înalte al căror verticalism este accentuat de cîte două menouri şi de arcele gotice cu care se termină. Apoi, ca o replică a acestora, în dreptul absidelor, deci tocmai acolo unde construcţia se lăţea, înalte firide oarbe, care se termină în partea de sus

[4] D. Năstase, *Arta în Moldova de la mijlocul secolului al XV-lea pînă la sfîrşitul secolului al XVI-lea. Arhitectura*, în *Istoria artelor*, I, p. 339.

cu cîte două rînduri de ocniţe, atenuează platitudinea şi creează impresia de zvelteţe. Şi, ca un ultim efort de acuzare a dinamismului, arhitecţii împrumută tradiţionala învelire a construcţiei cu acoperişuri ţuguiate: cîte unul pe fiecare absidă şi pe turlă şi altul, în patru ape, cu pante repezi şi depărtate de faţadă, pe restul construcţiei.

Tamburul turlei reia, în replică, decorul cu firide şi ocniţe oarbe stabilind astfel o alternare a plasticii ornamentale şi pe verticală.

Străpungerea pereţilor pridvorului cu ferestre înalte, care anunţă de fapt deschiderile la fel de înalte ale pridvoarelor de la bisericile Humor şi Moldoviţa, privită în ansamblul plasticii ornamentale a faţadelor bisericii Probota, rupe echilibrele stabilite de constructorii lui Ştefan cel Mare în tratarea paramentului. Realizatorii monumentului de la Probota introduc astfel în arhitectura Moldovei a epocii un plus de eleganţă.

În afara bisericii de la Probota, voievodul, doamna sau fiii lor vor ctitori sau sprijini ctitorirea bisericilor de la Humor (1530), Moldoviţa (1532), Suceava (Sf. Dumitru — 1551 şi Adormirea — 1552), Hîrlău (Sf. Dumitru, biserică atribuită de Grigore Ureche lui Petru Rareş), Baia (Precista — 1552), Roman (Sf. Paraschiva, 1542—1550), Râşca (1542), Tîrgu Frumos (Sf. Paraschiva).

Dintre ctitoriile boiereşti ridicate în această perioadă trebuie amintite cele de la Coşula (1535) şi Horodniceni (1539), ambele datorate vistiernicului Mateiaş şi, mai ales, cea de la Zăhăreşti, databilă *ante* 1542 pe baza pietrei de mormînt a Marenei, mama pîrcălabului Nicoară Hîra, ctitorul bisericii.

Din acest întreg inventar, ca monumente reprezentative pentru arhitectura din timpul domniei lui Petru Rareş se remarcă însă — în afara Probotei — bisericile de la Humor şi Zăhăreşti celelalte reluînd, cu puţine deosebiri, modelele anterioare. Astfel, biserica Sf. Dumitru de la Hîrlău este o copie fidelă a ctitoriei lui Ştefan cel Mare din aceeaşi localitate, compusă numai din pronaos şi naos. După acelaşi plan vor fi ridicate şi bisericile mănăstirilor Coşula, ctitorie a marelui vistiernic Mateiaş, şi Râşca, la care a contribuit materialiceşte şi episcopul Macarie, căruia Petru Rareş îi datorează şi cronica domniei sale. Biserica de la Horodniceni, ctitorită de acelaşi Mateiaş vistiernic, are în plus pridvorul.

Ctitoria lui Petru Rareş de la Suceava, purtînd acelaşi hram ca cea de la Hîrlău, este un fel de sinteză a formelor vechi şi a celor recent create. Fiind biserică de tîrg şi familia ctitorilor avînd deja o necropolă, constructorii i-au eliminat însă camera mormintelor, păstrînd restul compartimentelor întîlnite la biserica mănăstirii Probota. În privinţa boltirii, biserica Sf. Dumitru din Suceava păstrează pentru fiecare compartiment acelaşi sistem de boltire întîlnit la Probota, exceptînd pridvorul care este boltit cu un simplu semicilindru transversal, cum de fapt era boltită şi gropniţa Probotei. Acesta are, în schimb, ferestre de aceeaşi factură ca la Probota, dar mai înguste şi numai în număr de trei pe latura vestică şi cîte una pe latura de miază-noapte şi de miază-zi. Nu lipsesc nici contraforturile, exact în aceeaşi dispoziţie şi în acelaşi număr ca la biserica mănăstirii Probota.

Nici plastica faţadelor nu diferă mult de cea a bisericii Probota, cu deosebirea că şirul dublu de ocniţe (cele inferioare mai mari, cele superioare mai mici), care la necropola rareşiană merg pînă la pronaos, aici înconjură toată biserica. Ocniţele mari sînt grupate numai în dreptul înaltelor firide oarbe, două cîte două. În sfîrşit, acoperişul subliniază gruparea formelor şi verticalitatea construcţiei, echilibrul ei de ansamblu.

Din rîndul monumentelor perioadei rareşiene, biserica mănăstirii Humor, alături de bisericile Probota şi Zăhăreşti, comportă elemente a căror combinaţie de ansamblu s-a impus atenţiei constructorilor epocii. Ridicată în 1530 de către marele logofăt Toader [5], dar „prin voinţa şi cu ajutorul blagocestivului domn Petru voievod", cum spune pisania încastrată în faţada de miază-zi a pronaosului, biserica mănăstirii Humor era destinată să înlocuiască, ca în atîtea alte cazuri, construcţia unei mai vechi mănăstiri tot de zid, din imediata sa apropiere.

Construcţia este tot un triconc, avînd aceleaşi compartimente ca biserica mănăstirii Probota, dar în structura sa apar elemente noi. Cea mai de seamă inovaţie este pridvorul deschis, al cărui spaţiu este delimitat pe latura vestică de trei stîlpi, cîte unul pe fiecare colţ şi altul median în axa principală, legaţi între ei şi de pronaos prin arce frînte. Spaţiul creat astfel este acoperit cu două bolţi în cruce. Aceste mari deschideri, arcade ale pridvorului, două pe latura de apus, oprindu-se la soclu, şi cîte una pe laturile de miază-noapte şi de miază-zi, coborînd însă pînă jos şi servind, totodată, de intrări, sînt anunţate de înaltele ferestre gotice de la Probota.

Pronaosul este acelaşi ca la Probota, dar gropniţa este etajată, prin coborîrea semicilindrului transversal cu care este boltit acest compartiment, creîndu-se astfel spaţiul necesar unei încăperi mai mici. La aceasta se urcă printr-o scară îngustă, în spirală, plasată în colţul nord-vestic al gropniţei. Încăperea, boltită tot în semicilindru şi concepută ca o tainiţă, o veşmîntărie-tezaur, pentru obiectele de preţ ale mănăstirii, va fi adoptată apoi la Moldoviţa, Galata, Suceviţa, iar în secolul al XVII-lea apare la biserica mănăstirii Solca, ctitorie a lui Ştefan Tomşa al II-lea.

Naosul bisericii Humor este boltit cu o calotă fără tambur prin intermediul aceloraşi arce piezişe. Lipsa tamburului împrumută o notă arhaică bisericii, Humorul fiind singurul triconc lipsit de turlă în peisajul arhitectural al perioadei rareşiene. Lipsa turlei a determinat, desigur, şi suprimarea contraforturilor a căror rol de sprijin, atît la abside, cît şi la pridvor, nu-şi mai avea rostul.

Plastica ornamentală a faţadelor nu se deosebeşte de cea a bisericii Probota decît prin aceea că există un singur rînd de ocniţe oarbe chiar şi în dreptul înaltelor firide ale horelor. Ferestre mari, în arc frînt, dar cu un singur menou, are doar pronaosul, cîte una pe fiecare latură, celelalte însă, ale gropniţei şi ale absidelor, fiind mici şi dreptunghiulare, după

[5] Numit, într-un document din 1599 martie 30: „Boboiug"; vezi şi D. Ciurea, *Diplomatica latină în ţările române. Noi contribuţii*, „Anuar" — Iaşi, VIII (1971), p. 5—6.

tradiția încetățenită încă de meșterii lui Ștefan cel Mare. Sobrietatea plasticii ornamentale a fațadelor de la Humor, ca dealtfel și de la Probota, era însă dictată de decorul în frescă cu care au fost împodobite, la scurtă vreme după ridicarea lor, mai toate ctitoriile lui Petru Rareș.

Ideea pridvorului deschis de la Humor își găsește o rezolvare mai fericită la biserica mănăstirii Moldovița, ctitoria cea mai de seamă a lui Petru Rareș după necropola de la Probota. Menită să înlocuiască o construcție mai veche a lui Alexandru cel Bun, biserica mănăstirii Moldovița întrunește elementele principale întîlnite la Probota și Humor, dar cu unele modificări în liniile secundare. Naosul și gropnița, cu compartimentul de deasupra acesteia, au aceeași dispoziție planimetrică întîlnită la Humor, cu deosebirea că dimensiunile sînt ușor mărite. Pronaosul are, de asemenea, o travee, dar boltirea în stea, realizată și aici prin încrucișarea a două pătrate din arce piezișe, este, în schimb, aceeași ca a pronaosului bisericii Probota. Tot aici se întîlnesc, de asemenea, cîte două ferestre mari de factură gotică, dar cu cîte un singur menou.

Elementul preluat de la biserica Humor și dezvoltat de realizatorii bisericii Moldovița îl constituie însă pridvorul care, spre deosebire de modelul său, are trei arcade pe latura vestică : cele laterale mai înalte, cea mediană, ca și cele de pe laturile de miază-noapte și de miază-zi, fiind mai scurtă. Toate arcadele au lăsate sub ele intrări deschise. În acest chip, pridvorul bisericii Moldovița comunică în toate direcțiile cu mediul ambiant, constituind o realizare superioară a ideei enunțate anterior la biserica mănăstirii Humor. Astfel, pridvorul deschis din arhitectura Moldovei nu apare ca o anexă a construcției, precum pridvorul athonit sau cel din Țara Românească, ci constituie o parte integrantă a unui *tot arhitectural*, o prelungire a spațiului interior al clădirii [6].

Pridvorul bisericii Moldovița, avînd pereții străpunși de înalte arcade și de cele trei intrări, nu mai necesita contraforturi, care apar, în schimb, în dreptul absidelor, căci, spre deosebire de ctitoria logofătului Toader, construcția de la Moldovița are turlă pe naos și, deci, împingerile trebuiau anihilate. Este cît se poate de evidentă deci logica constructivă, evitarea repetării întîmplătoare a elementelor structive, totul presupunînd armonie și sobrietate. Traspunerea acestor cerințe de către realizatorii Moldoviței este vizibilă și în plastica fațadelor unde, dat fiind înălțimea sensibil egală cu cea a bisericii Humor, apare un singur rînd de ocnițe oarbe pe tot înconjurul edificiului.

Cel de-al treilea monument din timpul domniei lui Petru Rareș, care introduce elemente structive noi, este biserica de la Zăhărești, aparținînd tipului așa-zis mixt. O caracteristică a monumentelor mai vechi aparținînd acestui tip era lipsa turlei de pe naos. Constructorii bisericii de la Zăhărești, o ctitorie care comportă doar pronaos și naos, înlocuiesc însă calota simplă de pe naos cu una înălțată pe un tambur, deci cu o turlă, apanaj,

[6] D. Năstase, *op. cit.*, p. 342.

exclusiv pînă atunci, al triconcului. Totodată, pentru a reduce din masa de zidărie a turlei, deci pentru a-i micşora greutatea şi pentru a-i distribui mai uniform împingerile laterale, meşterii i-au restrîns diametrul, introducînd un al treilea rînd de arce piezişe şi de pandantivi. Rezolvarea propusă de constructorii bisericii de la Zăhăreşti nu va rămîne fără ecou căci, la mai puţin de două decenii, ctitoria lui Alexandru Lăpuşneanu de la Slatina, de acelaşi tip mixt, va purta pe naos tot o turlă.

Construcţii aparţinînd aceluiaşi tip mixt, dar fără turlă, datînd din timpul domniei lui Petru Rareş sau din vremea fiilor săi, sînt bisericile Precista din Baia şi Învierea din Suceava, aceasta din urmă ctitorită de doamna Elena. Ultima reproduce întocmai planul bisericii Sf. Ioan din Piatra Neamţ (1497). Biserica din Baia se individualizează, în schimb prin pridvorul etajat, la parter închis, iar la etaj cu patru mari arcade deschise : două pe latura vestică şi cîte una pe laturile de nord şi de sud. O asemenea soluţie reia ideea întîlnită cu un deceniu în urmă la biserica din Părhăuţi, ridicată de logofătul Gavril Trotuşanul, la care însă cele două arcade deschise de la etaj pe latura vestică, erau repetate şi la parter. Atît la biserica din Părhăuţi, cît şi la biserica din Baia, pridvorul etajat, deschis în partea superioară constituia o rezolvare a problemei clopotniţei legată de corpul edificiului. Dar această sugestie va fi adoptată în arhitectura din Moldova abia în veacul următor, căpătînd extensiune numai în secolul al XVIII-lea. O notă arhaică la biserica din Baia o constituie acoperirea pronaosului cu cîte o calotă simplă pe pandantivi şi nu pe arce piezişe.

Celelalte două ctitorii ale doamnei Elena, bisericile Sf. Gheorghe (1551) şi Adormirea (1552), ambele ridicate în Botoşani, reproduc varianta triconcului cu pronaos lărgit, după modelul bisericii Sf. Nicolae din Dorohoi.

Tipul bisericii sală e atestat, în timpul domniei lui Petru Rareş, doar de biserica Sf. Paraschiva din Tîrgu Frumos, la care pronaosul şi naosul sînt acoperite cu cîte o calotă sprijinită însă nu pe arce piezişe, ci pe pandantivi. Acest fapt a trezit îndoieli asupra vechimii bolţilor de aici, dar s-a văzut că sistemul a fost practicat şi la biserica Precista din Baia.

Din tot ceea ce s-a ridicat în timpul domniei lui Petru Rareş în domeniul arhitecturii civile se păstrează integral doar casele domneşti de la Probota şi de la Bistriţa, suficiente însă pentru a ne crea o imagine, fie şi parţială, privind concepţia constructivă şi ambianţa acestor edificii. Casele domneşti de la Probota şi de la Bistriţa, de plan dreptunghiular, sînt compuse din două elemente distincte : dintr-un turn-clopotniţă şi dintr-o locuinţă propriu-zisă. Turnurile sînt de secţiune pătrată, cu contraforturi, avînd parter şi două etaje. Ultimul cat serveşte de clopotniţă, din care cauză această încăpere are largi deschideri pe toate cele patru laturi. La casa domnească de la Probota trecerea din încăperea mare a turnului în celelalte două ale locuinţei propriu-zise se face direct. Boltirea originală, în semicilindri, se păstrează numai la primele două încăperi de la etaj. Cea de-a treia încăpere a etajului, de plan pătrat, care servea de paraclis, era acoperită cu o calotă sferică sprijinită pe patru arce adosate pereţilor, terminate în console. Acelaşi sistem de boltire are şi camera clopo-

telor de deasupra paraclisului. Ferestre mici, dreptunghiulare, luminau încăperile. Pe faţada sudică a casei domneşti de la Probota existau, pînă nu demult, urme de zgrăveală ale unui decor geometric, iar la Bistriţa se păstra decorul în frescă în paraclis [7].

Exceptînd aceste construcţii, voievodul a fost preocupat de întreţinerea celor vechi, a cetăţilor şi a reşedinţelor domneşti cu care înzestrase Moldova înaintaşii săi. Din corespondenţa lui Petru Rareş cu oraşul Bistriţa ştim că voievodul era preocupat în 1529 de repararea cetăţii Neamţ, iar către 1543—1545 stăruia asupra construirii fortului de la cetatea Soroca [8]. Este în afară de orice îndoială că lucrări de reparaţii şi amenajări a făcut Petru Rareş şi la cetatea Hotinului. Probabil cu acest prilej i s-a adosat paraclisului ştefanian un pridvor deschis, cu cîte două arcade în arc frînt pe fiecare din cele trei laturi.

Tot ca o preocupare a lui Petru Rareş de întărire a sistemului defensiv de fortificaţii trebuie considerată şi împrejmuirea mănăstirilor sale (Probota, Moldoviţa etc.) cu ziduri de apărare, prevăzute cu metereze şi drumuri de strajă, şi cu turnuri la colţuri.

Privită în ansamblul ei, se poate aprecia că arhitectura Moldovei din al doilea pătrar din secolul al XVI-lea, preluînd formele locale tradiţionale, sistematizate în ultima parte a domniei lui Ştefan cel Mare, le-a dezvoltat creator, într-o strînsă logică constructivă şi într-o deplină armonie a formelor şi echilibrare a volumelor. Totodată, trebuie subliniată receptivitatea la experienţa arhitecturală a regiunilor învecinate , în primul rînd a celei din Ţara Românească şi din Transilvania. Astfel, în vreme ce elaborarea planurilor edificiilor religioase, cu diverse soluţii constructive, închegate într-un tot logic, aparţine meşterilor locali, adoptarea unor particularităţi specifice gotice sau renascentiste se datorează însă colaborării şantierelor locale cu pietrari chemaţi din Transilvania sau din Polonia.

Colaborarea este evidentă atît în construirea portalurilor, a ferestrelor sau a ancadramentelor acestora, cît şi în multe alte elemente care privesc cioplirea pietrei. Astfel, mai toate uşile de intrare în pronaos sînt în arc frînt, formate dintr-o suită de asemenea arce retrase succesiv, încadrate într-o ramă dreptunghiulară. Concomitent cu formele gotice întîlnim şi unele influenţe renascentiste în profilatura ancadramentelor de la uşi şi ferestre. Spre exemplu, chenarele uşilor, de profilatură gotică, de la bisericile Probota şi Humor (la acest din urmă monument este vorba de uşa dintre gropniţă şi naos) se întorc în partea inferioară în unghi drept înspre golul uşii. Deasupra uşii este o cornişă-lintel întîlnită apoi şi la uşa de intrarea în pronaosul bisericii Horodniceni. Tot de tip renascentist este, în liniile ei generale, uşa exterioară de la Zăhăreşti, deşi profilul e gotic. Decoraţia chenarelor de la uşile şi ferestrele casei domneşti de la

[7] Corina Nicolescu, *Locuinţe domneşti în cuprinsul mănăstirilor în veacurile XV—XVII*, SCIA, 1954, nr. 3—4, p. 71. Sînt unele elemente care plasează totuşi locuinţa domnească de la Bistriţa în vremea lui Ştefan cel Mare.

[8] D. Năstase, *op. cit.*, p. 338.

Probota adoptă forme ale Renașterii preluate din arhitectura caselor contemporane de la Bistrița-Năsăud sau din alte orașe transilvănene [9]. Aceeași înrîurire este prezentă la ferestrele pridvoarelor bisericilor Probota și Sf. Dumitru din Suceava, construite în arc frînt, cu muluri gotice și împărțite prin menouri, cu ornamentație de tip *rayonante* în partea superioară. Ferestre de aceeași factură au și pronaosurile bisericilor de la Probota, Humor și Moldovița [10].

Prezența pietrarilor apuseni pe șantierele Moldovei este dovedită și de semnele lapidare încrustate de aceștia pe ancadramente de la ușile bisericilor lui Petru Rareș. La casa domnească de la Probota și la biserica din Horodniceni, astfel de monograme ale meșterilor pietrari sînt încrustate chiar pe pisanie. Existența acelorași semne la bisericile Humor, Moldovița și Sf. Dumitru din Suceava demonstrează prezența *acelorași* meșteri pietrari la toate aceste trei construcții [11].

Subordonînd particularul ansamblului, înglobîndu-l organic edificiului sau punîndu-l să sublinieze însușirile lui (spre exemplu, acuzarea verticalismului prin mijlocirea înaltelor ferestre gotice), constructorii lui Petru Rareș au dezvoltat în sensul bunei tradiții locale arhitectura Moldovei, deschizîndu-i, totodată, noi perspective.

Știrile despre practica pictării „al fresco" a interioarelor bisericilor din Moldova apar încă de la începutul secolului al XV-lea, în vremea domniei lui Alexandru cel Bun, dar primele edificii care păstrează astfel de picturi sînt bisericile din Lujeni și din Dolheștii Mari. Seria acestora se înmulțește continuu în ultimele două decenii ale domniei lui Ștefan cel Mare. Picturile interioare de la Voroneț, Pătrăuți, Milișăuți, Sf. Ilie — Suceava, Sf. Nicolae — Botoșani, Sf. Neculae — Rădăuți, picturile din altarul și din naosul bisericii mănăstirii Neamț, cele de la bisericile Bălinești, Arbure etc. dovedesc, atît prin sobrietatea și simplitatea desenului, cît și prin înaltele calități artistice, că în Moldova se crease o școală autohtonă de pictură ale cărei origini trebuie căutate, desigur, și în scriptoriul de la mănăstirea Neamț, atît de ilustru reprezentat de monahul Gavril încă din primele decenii ale secolului al XV-lea [12].

Aceste admirabile creații vor fi continuate sub Ștefan cel Tînăr, din timpul căruia s-au identificat ca datînd, cu oarecare certitudine, doar frescele din interiorul bisericii Sf. Nicolae — Dorohoi [13] și, mai ales, în

---

[9] Corina Nicolescu, *op. cit.*, p. 71.

[10] G. Balș, *Biserici. veac. XVI*, p. 230—238.

[11] Madeleine Andrianne Van de Winckel, *Introduction sommaire à l'étude des signes lapidaires de Roumanie*, în *Pagini de veche artă românească*, I, București, Editura Academiei, 1970, p. 238, 242, 255 ; vezi și C. Balș, *op. cit.*, p. 262—267 și fig. 320 și 322.

[12] Sorin Ulea, *Gavril Ieromonahul, autorul frescelor de la Bălinești*, în *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, București, Editura Academiei, 1974, .p. 434—447.

[13] Idem, *Datarea ansamblului de pictură de la Sf. Neculai — Dorohoi*, SCIA, 1964, nr. 1, p. 69—79.

timpul domniilor lui Petru Rareş şi ale fiilor lui. Aprecierea valorică a acestui compartiment al artei Moldovei din al doilea pătrar al secolului al XVI-lea trebuie făcută, fireşte, pe baza acelor ansambluri picturale a căror datare este certă. În acest sens notăm frescele interioare de la bisericile Dobrovăţ (1527—1531)[14], Probota (1532)[15], Humor (1535), Moldoviţa (1537), Sf. Dumitru — Suceava, Precista din Baia, Coşula, Voroneţ (1550, numai pronaosul) şi Râşca (1552)[16].

Frescele interioare de la biserica Arbure, considerate pînă nu demult ca fiind executate la 1541 de zugravul „Dragosin, fiul popii Coman din Iaşi”, nu pot fi luate în discuţie deoarece s-au formulat deja unele opinii care plasează momentul realizării lor la scurtă vreme după terminarea construcţiei. La 1541, s-au executat doar unele reparaţii impuse de distrugerile suferite de pictura interioară, probabil în anul 1538, în timpul campaniei otomane conduse de Soliman Magnificul[17].

Decorarea interioară a bisericilor din perioada la care referim s-a făcut, cu puţine inovaţii, după aceeaşi schemă iconografică a frescelor din bisericile pictate în timpul domniei lui Ştefan cel Mare, schemă care corespunde, în principiu, tiparului elaborat în Bizanţ. Realităţile economico-politice şi spirituale ale Moldovei au dus, către sfîrşitul domniei lui Ştefan cel Mare, la constituirea unei variante iconografice locale, dezvoltată şi readaptată în vremea lui Petru Rareş.

Cunoscut fiind că ideologia dominantă a evului mediu a fost religia, care şi-a subordonat toate celelalte forme ale spiritului — filozofia, istoria, arta et. — , era deci firesc ca tematica picturilor interioare ale bisericilor să reprezinte o apologie a dogmei creştine. Astfel, cupola dominantă a naosului este rezervată, întotdeauna, „bisericii cereşti”, în timp ce spaţiul absidei centrale, altarul, este dedicat ilustrării dogmei „mîntuirii”[18]. În semicalotele absidelor laterale sînt ilustrate Răstignirea, în conca de nord, şi Coborîrea Sf. Duh, în conca de sud, probabil după exemplul dispoziţiei iconografice de la biserica Arbure, pictată la 1503—1504. În afara acestor teme, registrele superioare ale naosului sînt ilustrate cu Minunile şi Patimile lui Iisus, în timp ce registrul inferior figurează o teorie de martiri şi de martire. În acelaşi registru, latura sudică a peretelui apusean este rezervată reprezentării scenei votive în care ctitorul şi familia sa închină lui Iisus, prin intercesiunea Fecioarei sau a patronului bisericii, modelul ctitoriei sale. Evident că aceste scene au, mai totdeauna, prin elementele componente: membrii familiei ctitorilor, costumul acestora, modelul edi-

---

[14] Pentru o posibilă restrîngere a acestei perioade, vezi Sorin Ulea, *Datarea ansamblului de pictură de la Dobrovăţ*, SCIA, 1961, nr. 2, p. 483—485.

[15] Idem, *Portretul funerar al lui Ion — un fiu necunoscut al lui Petru Rareş — şi datarea ansamblului de pictură de la Probota*, SCIA, 1959, nr. 1, p. 61—70.

[16] Idem, *Datarea ansamblului de pictură de la Râşca*, SCIA, 1963, nr. 2, p. 433—437.

[17] Ion I. Solcanu, *Datarea ansamblului de pictură de la biserica Arbure. I. Pictura interioară*, „Anuar” — Iaşi, XII (1975), p. 35—55.

[18] Virgil Vătăşianu, *Pictura murală din nordul Moldovei* ..., p. 16—17 ; vezi şi I. D. Ştefănescu, *Iconografia artei bizantine şi a picturii feudale româneşti*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1973.

ficiului care reproduce, de regulă, modelul inițial al acestuia etc., o deosebită valoare documentar-istorică. Plecînd tocmai de la aceste elemente s-a reconstituit costumul de ceremonial al familiilor voievodale și al celor boierești [19], forma inițială a acoperișurilor bisericilor [20] sau s-a stabilit, uneori momentul executării picturilor prin corelarea datelor iconografice, privitoare la grupul ctitorilor, cu cele documentare.

Camera mormintelor de la Dobrovăț introduce în iconografia interioară a bisericilor mănăstirești tema menologului, a sinaxarului (calendarul bisericesc cu începere de la 1 septembrie, ilustrînd minunea sau martirul sfîntului din ziua respectivă) [21]. În gropnița mănăstirii Humor figurează însă scene din viața Fecioarei.

Timpanele pronaosului vor fi rezervate, cu precădere, ilustrării celor șapte sinoade ecumenice, iar pereții vor cunoaște extensiunea menologului. Alături de aceste scene, în pronaos vor mai figura scene din viața lui Iisus (la Dobrovăț), sau scene din viața sfinților Nicolae (la Probota) și Gheorghe [22].

Dintre numeroasele edificii ridicate în vremea domniilor lui Petru Rareș și ale fiilor lui, mai păstrează picturi exterioare bisericile: Probota (1532), Humor (1535), Moldovița (1537), Baia, Sf. Dumitru — Suceava, Coșula, Voroneț (1547) și Râșca (1552). În legătură cu originile acestei categorii estetice s-au formulat multe teorii. Este evident însă că în abordarea unei atît de complexe probleme trebuie să se țină seama, mai întîi, de elucidarea unui alt aspect, și anume, de momentul apariției picturii exterioare din Moldova, deoarece asimilarea începuturilor ei cu debutul domniei lui Petru Rareș creează, pe drept cuvînt, iluzia unui *moment exploziv* în arta Moldovei feudale. De aici și diversele opinii privind importul acestui fenomen pictural în peisajul artei Moldovei secolului al XVI-lea [23].

Apariția unui atît de complex fenomen artistic, cum este pictura exterioară din Moldova, cu un mare număr de teme iconografice desfășurate pe suprafețe de sute de metri pătrați, incluzînd un vast program de idei, presupune o lungă perioadă de căutare și de elaborare, de experimentare a distribuției tematice, de adaptare a unor teme și de amplificare sau de renunțare la altele, fapt care nu poate fi realizat în numai cîțiva ani. Or, pictura exterioară din Moldova apare, sub toate aspectele enumerate, ca

[19] Corina Nicolescu, *Istoria costumului de curte în țările române*, București, Editura științifică, 1970.

[20] D. Năstase, *La toiture des anciens monuments d'architecture Moldave. Origines, forme et signification stylistique*, „Revue roumaine d'histoire de l'art", II((1965), p. 81—94.

[21] Sorin Ulea, *Arta în Moldova de la mijlocul secolului al XV-lea pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea. Pictura*, în *Istoria artelor*, I, p. 361.

[22] *Ibidem*, p. 367 ; A. Grabar, *Un cycle des capitales chrétiénnes dans l'art Moldave du XVIe siècăle*, „Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik", 21 (1972), p. 125—130 și pl.

[23] Astfel, J. Strzygowski consideră că pictura exterioară din Moldova stă sub influența artei orientale, iraniene ; I. D. Ștefănescu și P. Henry, plecînd de la observația că bisericile de la Berende, Dragalevci, Boboșevo, din Bulgaria, păstrează în exterior urme de picturi, au susținut, originea sud-dunăreană a acestui fenomen ; A. Grabar era pentru aceeași origine sud-dunăreană, dar de nuanță sîrbească a picturii noastre exterioare, în timp ce bizantinistul englez Talbot Rice aprecia că ideea a fost preluată de zugravii români din Trapezunt.

fenomen artistic pe deplin cristalizat chiar de la bisericile Sf. Gheorghe — Hîrlău, Probota şi Sf. Gheorghe — Suceava *considerate a fi primele edificii de cult ale Moldovei împodobite cu picturi în exterior* [24].

Dar aceste ansambluri de picturi exterioare, şi mai cu seamă cele de la Humor şi Moldoviţa, a căror datare la 1535 şi, respectiv, 1537 este certă, apar pe deplin realizate şi sub raportul tehnicii de lucru din moment ce au rezistat condiţiilor climei nordului Moldovei (frescele de la Sf. Gheorghe — Hîrlău au fost înlăturate cu prilejul restaurării monumentului, dar se păstrează fotografiile lor). Or, este greu de admis, că o asemenea performanţă putea fi atinsă de la chiar primele edificii pictate în exterior. Credem că experimentarea tehnicii de lucru a fost cu mult mai îndelungată decît cea privind iconografia, căci verificarea compoziţiei mortarului, a lianţilor lui şi, mai ales, a culorilor la condiţiile de intemperii şi de mari diferenţe de temperatură, vara cu pînă la plus 25°C, iar iarna cu pînă la minus 30—35°C, s-a făcut cu mult mai anevoios, desigur , de-a lungul a mai multor decenii. *Iată de ce considerăm că pictura exterioară din Moldova a apărut cu mult înaintea domniei lui Petru Rareş* [25] *şi că ansamblurile păstrate din timpul domniei sale reprezintă în schimb momentul culminant al evoluţiei acestui excepţional fenomen al artei româneşti.*

În aprecierea acestui fenomen artistic din timpul domniilor lui Petru Rareş şi ale fiilor săi se cuvine a fi luate în discuţie, în scopul evitării erorilor, doar acele ansambluri de picturi exterioare care împodobesc edificiile ridicate numai în timpul domniilor acestora, lăsîndu-le la o parte pe cele de la Sf. Gheorghe — Hîrlău, Arbure, Bălineşti şi Sf. Gheorghe — Suceava, deci tocmai de la bisericile ridicate anterior perioadei în discuţie şi ale căror faţade puteau fi pictate, în principiu, înainte de urcarea lui Petru Rareş

---

[24] Vezi Sorin Ulea, în vol. *Istoria artelor*, I, p. 362 şi 367. Pentru datarea frescelor de la Sf. Gheorghe — Hîrlău în 1530 de consultat aceeaşi sursă, iar pentru datarea frescelor exterioare de la Sf. Gheorghe — Suceava în 1534, idem, *Datarea ansamblului de pictură de la Sf. Gheorghe Suceava*, SCIA, 1964, nr. 1, p. 207—231.

[25] Într-o lucrare publicată la Athena (*Ideea imperială în ţările române. Geneza şi evoluţia ei în raport cu vechea artă românească*, 1972, n. 13, p. 24—26), cercetătorul Dumitru Năstase, plecînd de la studiul evoluţiei plasticii ornamentale a faţadelor bisericilor lui Ştefan cel Mare, constata că spre sfîrşitul secolului al XV-lea şi începutul celui următor constructorii „elimină sau reorganizează ... tradiţionalul sistem de ocniţe şi arcade oarbe, pentru a crea tot mai multe suprafeţe netede, pe întinsul cărora să poată fi aşternut noul decor de zugrăveală iconografică", proces iniţiat la Volovăţ şi exemplul ei devine lege pentru aproape întreg veacul al XVI-lea". În baza acestei judicioase constatări autorul consideră că „în jurul anului 1530 trecuseră ca la vreo trei decenii" de cînd apăruseră primele ansambluri de pictură exterioară din Moldova. Ipotezei de lucru a cercetătorului Dumitru Năstase adăugăm atît observaţiile noastre expuse mai sus, cît şi pe aceea referitoare la datarea picturii exterioare de la biserica Arbure. Cea mai mare parte a istoricilor artei medievale româneşti consideră frescele exterioare de aici ca datînd din 1541. În acest caz nu se explică însă de ce atît programul iconografic, cît şi ordonarea temelor *se abat* de la normele stabilite deja de realizatorii ansamblurilor picturilor exterioare de la Probota, Humor, Moldoviţa, Sf. Dumitru — Suceava. Alături de aceste observaţii, identitatea stilistică dintre picturile interioare şi cele exterioare sugerează datarea pictării faţadelor bisericii Arbure cu mult înainte de 1541. Dezvoltarea acestor argumente şi a altora, privind datarea frescelor exterioare de la biserica Arbure, în studiul nostru, *Datarea ansamblului de pictură de la biserica Arbure. II Pictura exterioară* (ms.)

pe tronul Moldovei. În cazul frescelor exterioare de la biserica Arbure, rezerva față de datarea lor la 1541 apare, deci, și mai îndreptățită.

Ansamblurile de picturi exterioare de la Probota, Humor și Moldovița prezintă deja un program iconografic bine închegat, dovadă al unui îndelung proces evolutiv. În esență, acest program iconografic cuprinde teme fundamentale ca : Judecata de apoi, Acatistul Maicii Domnului, Arborele lui Ieseu, Cinul sau Ierarhia cerească — , și teme secundare, precum : Vămile văzduhului, Parabola fiului risipitor, Geneza etc., a căror distribuire pe suprafața fațadelor bisericilor pictate în perioada domniei lui Rareș rămîne aproape neschimbată. Astfel, Judecata de apoi apare ca o continuare a picturilor interioare, fiind plasată, mai întîi, pe peretele estic al pridvoarelor de la Probota (luminat de cele opt ferestre înalte), Humor și Moldovița (cu pridvoare deja deschise), de unde va trece apoi pe peretele vestic al fațadelor altor biserici, pentru a cunoaște o tratare monumentală la Voroneț.

Imnul Acatist, cuprinzînd și o scenă de mari dimensiuni a Asediului Constantinopolului, și Arborele lui Ieseu decorează, de obicei, fațada sudică de deasupra și din dreapta intrării în biserici, precum la Probota, Moldovița și Sf. Dumitru — Suceava, în timp ce la Humor tema Arborelui este reprezentată pe fațada nordică, iar la Voroneț, Imnul Acatist, lipsit de scena Asediului, este plasat pe fațada nordică locul lui fiind luat, pe fațada sudică, de legenda Sf. Ioan cel Nou de la Suceava. Suprafața absidelor este rezervată, la toate bisericile, fără excepție, ilustrării Cinului sau Ierarhiei cerești care poate fi urmărită în dispunere verticală pe axa răsăriteană a altarului. De o parte și de cealaltă a fiecărei ipostaze a divinității se desfășoară, pe întreaga suprafață a absidelor, lungi registre cu serafimi, îngeri, prorooci (profeți), apostoli, sfinți părinți ai bisericii, martiri și eremiți care converg spre axa răsăriteană a bisericii.

Între Arborele lui Ieseu și Ierarhia cerească apare Parabola fiului risipitor figurată pe fațada sudică (la Probota și la Humor), sau pe fațada nordică (la Voroneț). Celelalte teme secundare, precum Geneza ilustrează, întotdeauna, partea de sus a fațadelor (cea vestică, la Moldovița, și cea nordică, la Voroneț), iar Vămile văzduhului, distribuite pe verticală, sînt figurate pe colțul nord-vest (la Probota tema este plasată spre mijlocul laturii de nord, între fereastra de est a pridvorului și fereastra de vest a pronaosului [26]).

Simpla trecere în revistă a temelor care decorează fațadele bisericilor lui Petru Rareș dovedește că nu este vorba de o decorare întîmplătoare, ci de una în care alegerea subiectelor și plasarea lor au presupus experimentare, elaborare și în cele din urmă, finalizare într-un program iconografic bine închegat, al cărui conținut de idei nu a scăpat cercetătorilor. Încă de acum aproape o jumătate de veac, savanții Paul Henry și André Grabar au înțeles că atît unele scene ale picturii interioare din bisericile

[26] Sorin Ulea, *Originea și semnificația ideologică a picturii exterioare moldovenești (II)*, SCIA, 1972, nr. 1, p. 40. n. 10.

lui Ştefan cel Mare (precum Cavalcada împăratului Constantin din biserica Pătrăuţi sau de la Arbure şi Bălineşti, semnalate însă mai tîrziu), cît şi scene din pictura exterioară din timpul domniei lui Petru Rareş (ca *Asediul Constantinopolului* sau prezenţa musulmanilor în grupul damnaţilor din Judecata de apoi şi figurarea legendei sf. Ioan cel Nou) sînt aluzii directe la realităţile politice atît de stringente ale Moldovei secolelor al XV-lea şi al XVI-lea [27]. Aplecîndu-se asupra realităţilor politice şi sociale ale Moldovei din timpul domniei lui Petru Rareş şi ale urmaşilor săi direcţi, cercetătorii au evidenţiat noi aspecte care acuză sensul alegoric al acestor teme sau al altora. Astfel, în reprezentarea scenei Asediului, de pe faţada bisericii Humor, s-a observat că luptătorul creştin care dă lovitura de graţie comandantului cavaleriei duşmane, figurat ca un turc, cu turban pe cap, este un român căci boneta pe care o poartă este cea tipică demnitarilor Moldovei din secolele al XV-lea şi al XVI-lea, aceeaşi întîlnită la ctitorii din tablourile votive ale bisericilor Bălineşti, Arbure, Humor, Părhăuţi etc. Mai mult chiar,datorită inscripţiei „Toma", de deasupra luptătorului creştin, s-a stabilit că imaginea reprezintă pe chiar zugravul bisericii căci documentele din vremea domniei lui Petru Rareş amintesc despre existenţa unui „Toma, zugrav din Suceava, curtean al slăvitului şi măritului domn moldovean" [28]. Implicarea neechivocă a unui demnitar de la curtea lui Petru Rareş în lupta dusă de cetatea Constantinopolului, care prin extensie devenea cetatea Sucevei, împotriva năvălitorilor turci, conferă scenei Asediului o semnificaţie care depăşeşte graniţele teologale. Astfel, prin ilustrarea Imnului acatist, cu scena Asediului, zugravii invocau ajutorul Fecioarei în lupta antiotomană a Moldovei.

Deşi nu tot atît de direct, aceeaşi invitaţie la meditaţie o adresează privitorilor şi marea desfăşurare a Judecăţii de apoi, unde între damnaţi întîlnim pretutindeni grupuri ale musulmanilor [29]. Aluzia este evidentă, cu atît mai mult cu cît în reprezentările balcanice ale aceleiaşi teme (din exonartexul bisericii din Prizren 1307, de la Dečani, 1335 ; sau din paraclisul mănăstirii Khora-Djami din Constantinopole, 1320, şi de la bisericile Kremikovči, 1493 şi Dragalevči, 1496), între damnaţi nu apar decît grupuri ale evreilor [30]. Dar aceasta nu este singura aluzie pe care o sugerează Judecăţile de pe faţadele bisericilor Moldovei căci, între „păcătoşii" care aşteaptă sentinţa divinităţii apar, în afara grupurilor de turci şi de tătari, şi grupurile *evreilor*, ale *armenilor* şi ale *arabilor* (la Probota şi la Humor),

[27] Paul Henry, *Les églises de la Moldavie du nord. Des origines à la fin du XVIe siècle: Architecture et peinture*, Paris, 1930. p. 238—245 etc. ; André Grabar, *L'art de la fin de l'Antiquité et du Moyen age*, (studiul *Les croisades de l'Europe Orientale dans l'art)*, I, Paris, 1968, p. 169—175.

[28] O. Tafrali, în *Îndrumări culturale*, Bucureşti, 1927, p. 9—11 ; P. Ş. Năsturel, *Urmările căderii Ţarigradului pentru biserica românească*, „Mitropolia Olteniei", XI (1959), nr. 1—2, p. 45—68 ; Sorin Ulea, *Originea şi semnificaţia ideologică* .... (I), SCIA, 1963, nr. 1, p. 73.

[29] Sorin Ulea, *op. cit.*, p. 72—79.

[30] Miltos Garidis, *La representation de „nations", dans la peinture post-byzantine*, „Byzantion", XXXIX (1969), p. 91.

împreună cu cele ale *latinilor* (la Moldoviţa şi la Voroneţ), ceea ce constituie reflexul altor realităţi social-politice ale Moldovei acelor timpuri. Astfel, prezenţa latinilor — a catolicilor — şi a armenilor între „păcătoşii" pe care îi aşteaptă focul nestins al Gheenei, deasupra căruia ei sînt figuraţi vizează, desigur, lupta domniei împotriva credinţelor a căror răspîndire leza, atît biserica ortodoxă a Moldovei, cît şi unitatea politică a statului. Încriminarea latinilor, a catolicilor, şi a armenilor în pictura exterioară a Moldovei precede doar cu puţin timp măsurile luate împotriva acestora de Ştefan Rareş [31].

Că interpretarea dată figurării turcilor, latinilor etc., între damnaţii Judecăţii de apoi este cea corectă o dovedeşte, între altele, şi faptul că în şuvoiul de foc al Gheenei din pictura bisericilor Humor şi respectiv Voroneţ, apar, alături de ereticii Arie şi Nestorie, de persecutorii creştinismului : Iulian, Maximilian etc. şi două figuri care au deasupra inscripţiile „папа" şi „мехмем". Multe alte elemente ale Judecătorilor de apoi de pe faţadele bisericilor amintite constituie tot atîtea avertismente adresate tuturor celor care nu respectă preceptele credinţei ortodoxe.

Ilustrarea legendei sf. Ioan cel Nou, patronul Moldovei, pe faţada sudică a bisericii Voroneţ, în care zugravul pune accentul pe caznele la care a fost supus sfîntul de către musulmani în Cetatea Albă, era de natură să atragă atenţia credincioşilor ţării asupra duşmanilor creştinismului care, pentru Moldova acelor timpuri, erau şi inamicii ei de moarte. Nu întîmplător zugravii de la Voroneţ au plasat, sub imaginile reprezentînd viaţa sf. Ioan cel Nou şi în imediata apropiere a imaginii sf. Gheorghe omorînd balaurul, portretele mitropolitului Grigore Roşca şi al sihastrului Daniil. Faptul a fost remarcat mai de mult, dar dacă privitor la portretul mitropolitului s-ar putea obiecta caracterul său votiv, dat fiind postura sa de ctitor al pridvorului şi al picturii exterioare, atunci chipul sihastrului Daniil (şi acest lucru nu s-a subliniat îndeajuns), deci tocmai chipul aceluia care în tradiţia populară a Moldovei din secolele următoare reprezenta simbolul credinţei în izbînda luptei antiotomane, dar nu într-o izbîndă obţinută prin rugăciune, ci pe cîmpul de bătaie, constituie, desigur, o invitaţie adresată locuitorilor ţării la rezistenţă, la luptă împotriva celor care, ca şi în viaţa de zi cu zi, semănau lacrimi şi dureri.

Marea temă a Ierarhiei cereşti, în care, într-o imensă procesiune a absidelor, reprezentanţii bisericii cereşti şi pămîntene se îndreaptă către diversele ipostaze ale divinităţii, plasate în axa răsăriteană a bisericii, apare ca un reflex al politicii lui Petru Rareş de consolidare a sistemului autocratic. Totodată, compoziţia invita pe toţi membrii ierarhiei să se îndrepte cu evlavie spre ipostazele divinităţii, condamnînd astfel, implicit, trădarea boierilor care pactizau cu Poarta pentru înlocuirea domnului [32].

---

[31] Şerban Papacostea, *Moldova în epoca Reformei. Contribuţie la istoria societăţii moldoveneşti în veacul al XVI-lea*, „Studii", XI (1958), nr. 4, p. 65 şi urm.

[32] Virgil Vătăşianu, *Pictura murală din nordul Moldovei*, p. 21.

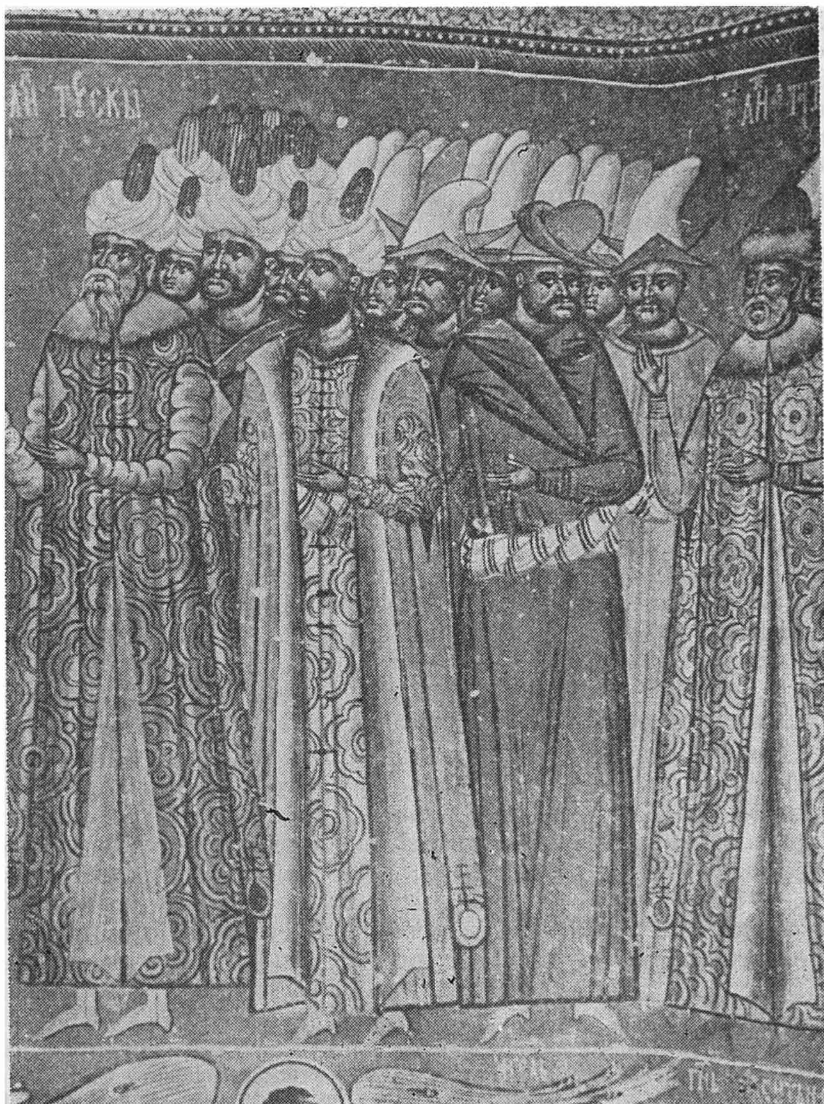

Fig. 25. — *Judecata de apoi* (detaliu : grupul turcilor), frescă de la biserica Voroneț.

Semnificația acestei teme din pictura exterioară a bisericii Voroneț capătă însă evidente valențe antiotomane prin inserarea în procesiunea de sfinți militari și martiri a reprezentării celor 40 de mucenici din Sevastia care au murit persecutați de musulmani [33]. În plus zugravul de la Voroneț

[33] Sorin Ulea, *Originea și semnificația* ... (II), p. 51.

a subliniat invocarea divinității pentru izbăvirea Moldovei de dușmani punînd în fruntea procesiunii de sfinți militari și de martiri pe însuși sfîntul patron al Moldovei — Ioan cel Nou —, rupînd în acest chip canoanele iconografiei ortodoxe medievale. Astfel, prin frescele exterioare de la Voroneț, unde mitropolitul Grigore Roșca trebuie să fi fost principalul gînditor al programului iconografic, pictura exterioară atinge cel mai înalt grad de implicare în realitățile social-politice ale Moldovei. Între aceste realități, aspectul major îl constituia, neîndoielnic, mobilizarea țării la lupta antiotomană, iar ansamblul picturilor exterioare de la Voroneț era primul realizat după devastatoarea campanie otomană din toamna anului 1538, cînd bisericile fuseseră distruse sau profanate, între altele, și prin distrugerea picturilor [34]. Deci nu întîmplător, dintre toate ansamblurile cu picturi exterioare datînd din al doilea pătrar al secolului al XVI-lea, cel de la biserica Voroneț a concentrat elementele cele mai evidente de mobilizare a credincioșilor împotriva turcilor și tătarilor, de invocare a ajutorului divin împotriva acelorași „păgîni". Dimpotrivă ca urmare a instaurării dominației otomane programul iconografic al picturilor exterioare de după prima domnie a lui Petru Rareș, departe de a menaja suspiciunile Porții [35], devine abia acum manifest antiotoman. Iar dacă scena Asediului Constantinopolului, în care imaginea orașului victorios simboliza însăși Cetatea Sucevei (în mod expres la Humor), nu a mai fost reprezentată pe fațadele bisericii Voroneț, faptul nu trebuie considerat ca o expresie a prudenței alcătuitorului programului iconografic [36], ci mai curînd ca o renunțare determinată de „pîngărirea" cetății Suceava prin ocuparea ei de către turci în toamna anului 1538.

O nouă direcție în programul iconografic al picturilor exterioare din Moldova va marca decorul fațadelor bisericii mănăstirii Râșca, unde apare pentru prima dată scara lui Ioan Climax. Tema decorează întreaga suprafață a absidei sudice, reținînd cu ușurință atenția privitorului. Realizate la 1552, după domnia lui Iliaș Rareș și datorate episcopului Macarie, se înțelege de ce picturile exterioare de aici „aveau menirea să orienteze gîndurile maselor nu spre rezistența armată împotriva cotropitorilor, ci spre purificarea sufletelor în vederea salvării în viața viitoare" [37].

---

[34] Date referitoare la dărîmarea unor biserici din Moldova (Iași, Probota, Suceava etc.) de către turci, în timpul campaniei otomane din 1538, în *Cronici turcești*, I, p. 230, 252—253, 269, 412, 480 și în *Călători*, I, p. 385 și n. 50. Referitor la profanarea bisericilor de către turci sau tătari prin martelarea picturilor, G. Balș a fost primul care semnala acest fapt punîndu-l pe seama fanatismului sau a urei năvălitorilor (G. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, București, 1926, p. 253 și 256). Ipoteza lui G. Balș a fost confirmată prin întregirea recentă a inscripției zugravului Dragosin, din biserica Arbure, fapt ce a făcut posibilă lectura completă a inscripției. Zugravul nota, în stilul lapidar al epocii, că „Turcii cei răi au distrus" (vezi, Ion I. Solcanu, *op. cit.*, p. 44—45). Cu același prilej al campaniei otomane din 1538 au fost martelate și picturile interioare de la biserica Sf. Ilie de lîngă Suceava (idem, *Precizări privind compoziția votivă din pictura bisericii Sf. Ilie — Suceava*, „Mitropolia Moldovei și Sucevei", anul LI (1975), nr. 9—12, p. 763—765).

[35] Sorin Ulea, *Originea și semnificația* ... (I), p. 76.

[36] Ibidem.

[37] *Istoria artelor*, I, p. 378.

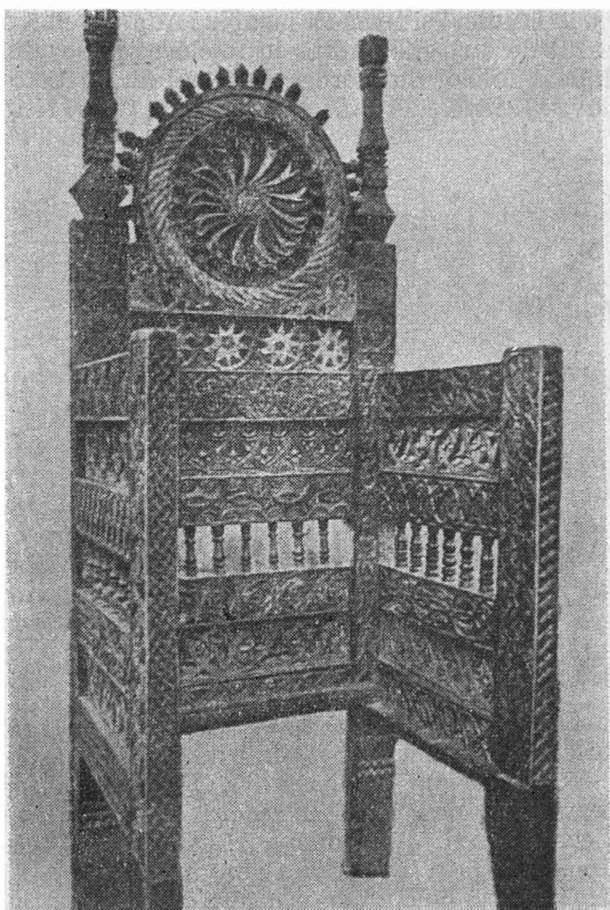

Fig. 26. — Jilţ domnesc din secolul al XVI-lea de la mănăstirea Moldoviţa.

Dacă în ansamblul lor picturile exterioare din vremea lui Petru Rareş constituiau reflexe ale realităţilor social-politice ale societăţii din Moldova, numeroase teme sau detalii reprezintă o transpunere directă a obiceiurilor şi a folclorului local. La începutul secolului P. Henry [38] arăta că tema Vămile văzduhului reprezintă o creaţie moldoveană, un produs al folclorului românesc, transpus aidoma în pictura bisericilor amintite. Tot sub influenţa folclorului local a fost ilustrată în pictura religioasă a epocii

[38] P. Henry, *Folklore et iconographie religieuse*, extras din „Bulletin de l'Institut français des hautes études en Roumanie. Melanges", Bucureşti, 1927, (1928), p. 1—11.

(la Moldoviţa şi la Humor) şi tema Zapisul lui Adam, temă de origine bogomilică, dar destul de larg răspîndită în folclorul poporului nostru [39].

Sub influenţa folclorului coregrafic local au ilustrat zugravii bisericilor din Moldova şi scenele de dans din Parabola fiului risipitor. Dansul în

Fig. 27. — Dans românesc figurat în parabola *Fiul risipitor*, frescă de la mănăstirea Humor.

şir, figurat în această temă, pe faţada sudică a bisericii Humor şi pe faţada nordică de la biserica Voroneţ, dar întîlnit însă în aceleaşi scene şi la bisericile Arbure, Sf. Gheorghe — Suceava şi Probota, a fost semnalat în folclorul coregrafic românesc încă din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea de călătorii Niccolo Barsi, J. Kemeny, Erasmus H. Weismantel şi, mai ales, de principele cărturar Dimitrie Cantemir [40].

Dansatorii figuraţi la Humor prezintă în costumaţia lor elemente specifice costumului local (cămaşă cu ornamente, tunică lungă, pînă deasupra genunchilor, strînsă la mijloc cu brîu, iar în picioare ciubote de culori diferite). Dansatorii de la Voroneţ au acelaşi costum, cu deosebirea că în picioare poartă opinci ale căror nojiţe urcă pînă la jumătatea pulpelor.

Elemente ale costumului feminin, precum portul acoperit al capului la femeile măritate şi portul descoperit la fecioare, ca reflex al unui străvechi obicei românesc, au fost deja semnalate în pictura bisericilor din Moldova [41].

[39] A. Balotă, *Bogomilismul şi cultura maselor populare din Bulgaria şi ţările române*, „Romanoslavica", X (1964), p. 244 şi urm.

[40] Paul Simionescu şi Paul Cernovodeanu, *Pagini de etnografie românească în opera memorialistică a unor călători străini (secolele XVII—XVIII)*, „Revista de etnografie şi folclor", XVII (1972); vezi şi Ion I . Solcanu, *Représentations chorégraphiques de la peinture murale de Moldavie et leur place dans l'iconographie sud-est européenne (XVe—XVIIe)*, „Revue des etudes sud-est européennes, XIV (1976), nr. 1, p. 54 şi urm.

[41] Ion I. Solcanu, *Un element laic, local, în pictura religioasă din Moldova (sec. XV—XVII)*, SCIA, 1969, nr. 2, p. 309—316.

Instrumentele muzicale, precum fluierul, buciumul, cobza, cimpoiul etc. reprezentate în Parabola fiului ... sau în alte scene ca : Învierea lui Lazăr, Batjocorirea lui Iisus etc., sînt instrumente cunoscute poporului român în acele timpuri şi semnalate în scrierile călătorilor străini sau atestate, în parte, de săpăturile arheologice.

Fig. 28. — Scene de vînătoare sculptate pe jilţul domnesc de la biserica Voroneţ.

Imaginile diferitelor unelte utilizate la muncile agricole (plugul, secera, coasa, hîrleţul etc.)[42], în activităţile casnice, constituie tot atîtea documente ale activităţilor de zi cu zi ale locuitorilor Moldovei acelor timpuri şi, totodată, fac dovada autenticului surprins cu conştiinciozitate de realizatorii amintitelor ansambluri picturale.

Stilul picturilor epocii lui Rareş evidenţiază şi mai mult personalitatea acelora care au creat aceste valori. Narativul caracterizează mai întotdeauna registrul Patimilor, dezvoltate în friză continuă, după modelul picturilor din timpul domniei lui Ştefan cel Mare. În exterior, la bisericile Humor şi Voroneţ, ideea de friză şi de narativ este reluată în Parabola fiului risipitor, a cărei desfăşurare continuă, fără compartimentare în scene, evidenţiază poate cel mai bine capacitatea zugravilor de a trece brusc de la linia calmă a desenului la cea energică, cu duct nervos, pentru sublinierea dinamismului mişcărilor din scena dansului.

Viziunea de monumentalitate, dominantă a picturilor interioare mai vechi, începe să se estompeze, dar gama cromatică se îmbogăţeşte, preferinţa zugravilor pentru o anume culoare diferă de la un monument la altul. Simţul culorii, al îmbinării nuanţelor, creînd armonii tonale calde, stăpînit în cel mai înalt grad de zugravii bisericilor lui Rareş a făcut ca toate aceste ansambluri să se integreze pe deplin mediului natural, plin de prospeţime, al nordului Moldovei. Culorile picturilor exterioare de la bisericile Probota, Humor, Moldoviţa, Sf. Dumitru — Suceava, Voroneţ, Râşca etc., nu fac decît să reia într-un ritm şi într-o desăvîrşire identică coloristica plaiurilor înconjurătoare ale acestor biserici. Este, neîndoielnic, acelaşi simţ al culorii care, preluat din generaţie în generaţie, întîlnit pînă şi azi pe fotele, pe iile şi pe covoarele din Moldova, constituie expresia unui robust echilibru psihic şi a încrederii în viaţă. Deci, nu întîmplător, frumuseţea bisericilor din Moldova era remarcată de călătorii străini încă la mijlocul secolului al XVI-lea[43], iar mai recent, istorici de

[42] Vasile Neamţu, *La technique de la production céréalière en Valachie et en Moldavie jusqu'au XVIIIe siècle*, Bucureşti, Editura Academiei, 1975.
[43] *Călători*, I, p. 404 şi n. 58 (Anton Verancsics).

renume ai artei universale notau, extaziaţi, desăvîrşirea artistică a acelorași ansambluri de picturi. Astfel, Josef Strzygowski aprecia că „ceva asemănător nu ne oferă o a doua ţară din lume" [44], iar pentru H. Focillon „Voroneţul, Moldoviţa, Humorul ... sînt capodopere de poezie arhaică..." [45]. Puţin mai tîrziu Paul Henry, care a cercetat cu stăruinţă şi înţelegere arta medievală românească, sublinia că „pictura exterioară constituie ceea ce Moldova a produs mai personal şi mai original; nu numai ordonarea acestei picturi, dar şi interpretarea motivelor obişnuite şi introducerea de teme inspirate din folclor *trădează o gîndire proprie, o veritabilă şcoală locală* ..." [46](subl. — I.S.).

O trăsătură caracteristică a picturilor interioare şi exterioare din timpul domniei lui Petru Rareş o constituie unitatea dintre masa arhitecturală şi pictură, zugravii reuşind să sublinieze volumele edificiilor sau, dimpotrivă, să subordoneze plastica faţadelor ideei decorative. Astfel, în timp ce absidele, cu firide înalte şi ocniţe, care fragmentează suprafaţa introducînd ritmicitatea, au fost decorate cu şiruri de siluete dispuse una după alta, pe faţadele pronaosului şi ale pridvorului au fost figurate teme ca Imnul acatist, Arborele lui Ieseu şi Judecata de apoi care cer o tratare amplă, pe suprafeţe continue. Acestea sînt, dealtfel, şi scenele care evidenţiază pe deplin capacitatea zugravilor de a convinge. Această însuşire este deosebit de pregnantă în scena Asediul Constantinopolului, în redarea năvălitorilor care atacă pedestru, călare, în pîlcuri dese, ieşind de după dealuri încît, cel care priveşte azi această scenă are impresia că atît de sugestivele versuri, privind atacul românilor lui Mircea cel Bătrîn, din *Scrisoarea a III-a* :

„...Codrul clocoti de zgomot şi de arme şi de bucium,
Iar la poala lui cea verde mii de capete pletoase
Mii de coifuri lucitoare ies din umbra-ntunecoasă
Călăreţii împlu cîmpul şi roiesc după un semn,
Şi în caii lor sălbateci bat cu scările de lemn...
Lănci scînteie lungi în soare, arcuri se întind în vînt..."

i-au fost sugerate lui Eminescu tocmai de aceste seculare imagini picturale de la bisericile Humor şi Moldoviţa.

O remarcabilă însuşire a zugravilor epocii lui Petru Rareş este aceea de a construi, însuşire care apare în toată plenitudinea ei în conceperea temei Judecata de apoi. Oriunde este figurată această temă, dar mai ales la Voroneţ, se impune atenţiei prin logica sa constructivă impecabilă, aproape matematică. Zugravii de la Voroneţ şi-au imaginat un trapez străbătut în diagonală de şuvoiul de foc al Gheenei, creînd astfel două triunghiuri, unul destinat lumii celor drepţi, altul destinat lumii celor păcătoşi. Aceste lumi sînt diametral opuse : prima oferă imaginea unui

[44] J. Strzygowski, *Kunstchätze in der Bukowina*, „Die Zeit", august 1913 (Viena), cu trad. în BCMI, 1913, p. 129.
[45] H. Focillon, *L'art roumain*, în *L'illustration*, Paris, 1929.
[46] Paul Henry, *op. cit.*

peisaj de verde odihnitor, populat de figuri care respiră linişte; cealaltă redă desfăşurarea halucinantă a învierii morţilor scheletici, imagini groteşti ale diavolilor sau figuri ale damnaţilor care îşi aşteaptă sentinţa.

Realizatorii acestor monumentale desfăşurări iconografice, şi cu deosebire cei voroneţeni, au dus pînă în pragul veridicului ideea judecăţii supreme, asociind peisajului de coşmar al iadului (scenă în care zugravii de la Voroneţ sînt adevăraţii precursori ai Capriciilor lui Goya), cu fiinţe hidoase şi monştri, imaginea odihnitoare şi liniştită a unei grădini plină de verdeaţă, care simbolizează raiul.

Creaţia artistică a Moldovei din timpul lui Petru Rareş poate fi urmărită şi în broderie, în miniatură, în sculptură, în piatră sau în sculptura în lemn, în argintărie şi în orfevrărie, dar nici unul din aceste domenii nu au atins realizările din arhitectuiră şi din pictură. Sculptura în piatră continuă să rămînă pe mai departe o anexă a edificiilor laice şi religioase. Portalurile şi ancadramentele uşilor, mulurile ferestrelor sînt realizate, şi în această perioadă, de pietrarii transilvăneni sau polonezi. Forma acestor elemente, semnele lapidare încrustate pe ele sînt dovezi indiscutabile ale colaborării şantierelor apusene la realizarea bisericilor, a curţilor domneşti sau a celor boiereşti, dar elaborarea planurilor acestor edificii, concepţia lor sînt, după cum s-a văzut, opera arhitecţilor lui Petru Rareş.

Cioplirea în piatră a stemelor, a pisaniilor şi a lespezilor funerare constituie însă apanajul pietrarilor locali. Motivul principal al stemei Moldovei — capul de bour — , care trebuia să împodobească orice construcţie a domniei, primeşte interpretări variate. Între acestea domină însă sculptura în relief puternic cum este pisania cu stemă de la Probota. Stemele de la Probota, Moldoviţa etc., deşi prezintă interpretări variate, respectă totuşi cadrul tradiţional de reprezentare. De la această schemă face excepţie stema de pe faţada de sud a bisericii Sf. Dumitru din Suceava. Stema propriu-zisă cuprinde aceleaşi elemente tradiţionale, dar toate aceste elemente sînt încadrate într-o ghirlandă susţinută, de o parte şi de alta, de doi putti — amoraşi. În sculptura Moldovei medievale, exemplul acestei steme este unic şi repetă modelul renascentist al lui Mino da Fiesole care împodobeşte o balustradă a capelei Sixtine şi reprezintă armele Papei Sixt al IV-lea [47]. Acest motiv cu genii port-steme este întîlnit şi în Transilvania, la portalul castelului din Gherla (1542) [48].

Sculptura pietrelor funerare din timpul domniei lui Rareş, cele din necropola domnească de la Probota, reiau vechea schemă a vrejului meandric împletit în formă de inimă, dar stilizarea motivelor vegetalo-florale pierde din caracterul ei geometrizant caracteristic ultimilor decenii ale secolului al XV-lea. Se anunţa, astfel, o nouă viziune decorativă a lespezi-

[47] *Istoria artelor*, I, p. 394.

[48] Virgil Vătăşianu, *Istoria artei europene*, II, Bucureşti, Editura Meridiane, 1974, p. 195 şi fig. 406.

lor funerare, manifestată prin trecerea de la abstract la concret, de la geometric la floral, cu toate că tehnica de lucru a *méplat*-ului rămîne cea tradiţională.

Aceeaşi tendinţă spre concret este evidentă şi în tematica sculpturii în lemn care împodobea mobilierul edificiilor religioase : iconostase, analoage, tetrapoade, strane, jilţuri. Motivele ornamentale erau formate din elemente vegetale (mănunchiul de funze cu nervuri de pe strana din naosul bisericii Moldoviţa, cornurile de brad pe vreji în mişcare meandrică, care decorează jilţul de la aceeaşi biserică, sau fructele de pe stranele de la biserica mănăstirii Râşca), sau geometrico-vegetale, precum împletiturile combinate cu frunze de trifoi şi rozete.

Elemente zoo- şi antropomorfe întîlnim în sculptura în lemn din perioada în discuţie doar pe un jilţ de la biserica mănăstirii Voroneţ. Concepută în friză, scena prezintă o scenă de vînătoare în care sînt figuraţi oameni şi animale. Tendinţa de tratare realistă este evidentă, sculptorul surprinzînd momentele importante ale unei vînători cu arcul [49]. Exemplarul de la Voroneţ este unicul păstrat, dar el atestă o nouă treaptă a evoluţiei sculpturii în lemn din secolul al XVI-lea demonstrînd, şi în acest domeniu, spiritul înnoitor al creaţiei artistice din timpul domniei lui Petru Rareş. Obiectele de artă aplicată care s-au păstrat din această perioadă sînt puţine, dar ele dovedesc că şi artele aplicate se încadrează procesului artistic bogat şi complex, mai evident în arhitectură şi în pictură, care continuă creaţia artistică atît de viguros conturată în ultimele decenii ale domniei lui Ştefan cel Mare.

Rivalizînd aşadar, ca proporţii cu înfăptuirile domniei lui Ştefan cel Mare creaţia artistică a perioadei rareşiene reuşeşte, totodată, să adauge realizărilor de pînă atunci atribute noi, asumîndu-şi astfel individualitatea pe care i-o reclama însuşi spiritul dominant al dezvoltării istorice generale. Fireşte, creaţia artistică a rămas, şi în această vreme, sub patronajul domniei ceea ce i-a determinat atît caracterul militant, cît şi funcţionalitatea politică necesară. Construirea Probotei a însemnat, de aceea, nu numai o nouă necropolă, voievodală, ci şi afirmarea intenţiei domnului de a asigura membrilor familiei sale dreptul exclusiv de succesiune la tron, iar depăşirea unor limite ale edificiilor anterioare prin soluţii structive şi ornamentale noi materializa preocuparea aceluiaşi de a i se recunoaşte calităţile de cel mai vrednic urmaş al marelui Ştefan. Sublinierea autorităţii monarhice asupra tuturor categoriilor societăţii feudale era realizată, în pictură, prin marile teme ale Arborelui lui Iesei şi a Ierarhiei cereşti.

[49] *Istoria artelor*, I, p. 395 cu fig.

Mai mult decît veleităţile absolutiste ale domniei este subliniată, în pictura exterioară de la bisericile Probota, Humor, Moldoviţa, Voroneţ etc., ideea menţinerii neatîrnării ţării. Apelul la rezistenţă în faţa pericolului otoman, a „păgînătăţii", invocarea ajutorului divin în lupta antiotomană şi sugerarea sfîrşitului indubitabil al duşmanilor ţării în focul mistuitor al Judecăţii de apoi implicau arta în problematica politică imediată, la fel cum cronica episcopului Macarie constituia, în afara reprezentării istoriografice propriu-zise, replica nemijlocită a ideologiei domneşti adresată celor care îi opuneau o concepţie de clasă limitată.

Reflectînd deci imperativele majore ale epocii, în forme specifice artei, creaţia plastică a vremii lui Petru Rareş continua şi dezvolta, totodată, în sensul propriei sale receptivităţi, întregul tezaur al originalei experienţe româneşti.

3. Personalitatea domnului

de **Leon Şimanschi**

Ipostaza autentică a celui ce nu-şi dezvăluise decît rareori contemporanilor săi „voia şi gîndurile", imprimînd pînă şi certitudinii incontestabile a faptelor echivocul aparenţei, a devenit, încă din epoca pe care, dominînd-o în coordonatele ei româneşti n-a reuşit s-o supună, totuşi, deznodămîntului aşteptat, obiectul unei tot atît de veritabile probleme istoriografice. Aşa cum s-a relevat însă din chiar capitolul iniţial al reconstituirii de faţă, documentîndu-se ulterior prin descifrarea accepţiunilor reale ale operei, pe cît de complexe pe atît de dinamice, semnate de Petru Rareş, adevăratele valori ale personalităţii acestuia au fost totuşi de la început sesizate, pentru ca mai apoi analiza atentă a surselor să permită, treptat, eliminarea multora din acuzaţiile formulate la adresa caracterului sau acţiunilor domnului Ţării Moldovei.

Desigur, în lipsa unor informaţii certe referitoare la totalitatea problemelor care se constituie obişnuit într-o astfel de discuţie, răspunsuri complete nu pot fi nici acum obţinute. Dar, trecînd peste impedimentele, altminteri fireşti, ale oricărui studiu istoric, noile elemente surprinse pe parcursul lucrării conturează, credem, o imagine cu mult mai explicită asupra personalităţii lui Petru Rareş, atît în metamorfoza continuă a unora dintre atributele acesteia, cît şi în revenirea constantă, în forme aproape neschimbate, a altora. Este evident mai ales caracterul condiţionat al unora din actele politice ale domnului Moldovei, aşa cum au fost nevoiţi să procedeze, de altfel, şi Aloisio Gritti, Ieronim Laski, sau chiar cel mai vehement dintre adversarii politici ai lui Petru Rareş, istoricul Anton Verancsics. Mai mult încă, unui astfel de imperativ nu i s-a putut sustrage nici vizirul Ibrahim, susţinător al ambiţiilor lui Gritti, deşi el se înfăţişa ca exponent al puterii în măsură să transpună în fapt principiul contrar.

Adoptarea unor astfel de principii în raporturile internaţionale nu constituia însă un regres faţă de situaţia anterioară, cînd relativa stabilitate politică generală conferea acelaşi caracter şi acţiunilor diplomatice ale suveranilor. Dimpotrivă, ea constituia modalitatea optimă de folosire a împrejurărilor şi tendinţelor care apăruseră în procesul restructurării societăţii europene a Renaşterii şi Reformei tocmai de către forţele politice

reprezentînd noile fenomene. Ea corespundea totodată mentalităţii clasei ce aspira la întîietate în viaţa social-politică: burghezia, şi pentru care profitul imediat, indiferent de natura întreprinderii care i-l aducea, reprezenta certitudinea preferabilă. În sfîrşit, conservatorismul feudalo-catolic a unui ev mediu încă insuficient de uzat nu putea da naştere unei alte riposte decît celei dominate de raţiunea lucidă a raporturilor existente şi de revolta spiritului liber împotriva acestora. Este explicabil, aşadar, în aceste condiţii generale, de ce regele Franţei, Francisc I, sau cel al Poloniei, Sigismund I, nu au ezitat să apeleze, pentru a contracara tendinţele de supremaţie ale Habsburgilor şi a preîntîmpina ruperea echilibrului european la alianţa cu Soliman Magnificul, sau de ce Ferdinand, devenit în 1531, la Colonia, *rex Romanorum*, nu s-a dat în lături nici chiar de la stipendierea turcilor pentru a-şi susţine interesele.

Fireşte, ar fi greu de admis pentru domnul Moldovei, chiar în ipoteza refugierii sale anterioare în Polonia, o explorare metodică, a întregului bagaj de procedee politice ale epocii, de care el s-a folosit apoi pentru apărarea cauzei tronului şi a ţării. O astfel de pregătire ar fi trebuit, în primul rînd, să-şi arate efectele cu mult mai de timpuriu şi să determine o schimbare de domnie de o cu totul altă factură decît cea care a avut loc la Hîrlău în ianuarie 1527. Ea ar fi trebuit apoi să se concretizeze într-o atitudine mai puţin conservatoare faţă de iniţiativele predecesorului şi, totodată, mult mai concesivă faţă de Polonia. Cum însă opera politică a lui Petru Rareş demonstrează totuşi veritabile elemente de această natură, o rediscutare a împrejurărilor posibile cu care el a fost confruntat pînă la înscăunare se impune.

Ca fiu, deşi nelegitim, al lui Ştefan cel Mare, este de presupus, mai întîi, atenţia specială de care el s-a bucurat din partea celor din preajmă-i, cel puţin pînă la moartea părintelui său, atenţie care, relevîndu-i calităţi şi drepturi, îi va fi rămas totuşi, o vreme, inexplicabilă, ceea ce se va fi repercusionat întrucîtva asupra echilibrului său interior. Nu este exclusă apoi, pentru aceeaşi perioadă, chiar instruirea sa metodică, deoarece semnătura latinească cu care autentifică tratatul din 1542 cu Ioachim de Brandenburg, în ciuda formei nefireşti de *woiwida*, îl prezintă totuşi în posesia unor cunoştinţe, cel puţin elementare, din această limbă. Ulterior, cînd datorită situaţiei sale deosebite în cadrul familiei boiereşti căreia îi aparţinea şi care îl va fi împiedicat poate să beneficieze de toate drepturile succesorale — stăpînirea satului Mojeşti, documentată abia pentru anul 1546, nefiind concludentă în sensul opus — Petru Rareş va fi nevoit să practice negustoria, experienţa de pînă atunci se va amplifica tocmai în direcţiile solicitării sale ulterioare. Om al pămîntului, aşa cum îl surprinde însuşi epitetul de „ţăran” cu care va încerca să-l denigreze Ştefan Lăcustă, el a devenit astfel, într-un anumit grad, om al Renaşterii, cunoscîndu-i şi acceptîndu-i spiritul întreprinzător şi activ, dispreţul faţă de orizontul îngust al vieţii feudale tradiţionale sau cultivarea puterii crescînde a banului. Tot acum sfera cunoştinţelor sale s-a lărgit, desigur, extrem de mult

viitorul domn însuşindu-şi, după cum ar rezulta din relatarea lui Nicolae Izkrzycki, limba polonă, iar din cea a lui Paul Giovio, limba turcă. Călătoriile de afaceri, presupuse de îndeletnicirea sa, îl vor fi pus, de asemenea în contact nemijlocit cu atmosfera culturală a principalelor oraşe din apropierea ţării sale şi cu realităţile politice ale vremii, în estimarea cărora va excela încă de la începutul domniei. Oricum, calitatea de „filozof" şi de „doctor înţelept", înconjurat de oameni culţi şi însuşi cititor de cărţi, pe care i-o atribuie Ivan Peresvetov domnului Moldovei, în ciuda exagerării impuse de caracterul scrierii sale, dovedeşte totuşi instrucţia relativ temeinică a acestuia. Iar afirmaţia călătorului rus pare cu atît mai îndreptăţită cu cît însuşiri similare, presupuse de soliile îndeplinite de el la Constantinopol sau la Viena, probează într-adevăr logofătul Teodor, episcopul Macarie, egumenul Probotei, Grigore Roşca, sau vistiernicul Mateiaş, despre care episcopul de Lund relata în 1536 : „Am încheiat cu omul acesta mare prietenie şi am dispus ca să ne putem scrie unul altuia. În adevăr, este un om foarte modest, foarte bun şi, pe lîngă acestea, prudent şi destul de cumpănit în afacerile sale, aşa cum n-aş putea găsi un altul ca el în acest regat".

Ca urmare, odată devenit domn, Petru Rareş va adopta o conduită conformă atributelor personalităţii sale cîştigate pînă atunci. Conştient de ascendenţa obîrşiei sale asupra celor boiereşti, dar care îl pusese pînă la înscăunare în raporturi speciale cu cei din preajmă, rănindu-i poate orgoliul şi trezindu-i dorinţa de revanşă, el va imprima manifestărilor de coloratură absolutistă ale domniei Moldovei o notă de voluntarism pe care boierii i-o vor reproşa îndeosebi, iar Anton Verancsics şi Paul Giovio i-o vor asimila aroganţei şi vanităţii unui spirit lipsit de perspicacitate. Izolîndu-se totodată mai mult decît era necesar de cei ce meniţi totuşi să-i ducă la îndeplinire deciziile, el nu va reuşi să-şi cunoască suficient de bine colaboratorii, contribuind, deci, prin propria sa atitudine, la maturizarea trădării ce se va produce în 1538. Iar situaţia apare cu atît mai normală, cu cît faţă de masele de oameni simpli a adoptat exact o poziţie contrară, acordîndu-le toată încrederea şi cîştigîndu-le, tocmai de aceea, ataşamentul, aşa cum demonstrează elocvent manifestările acestora cu prilejul revenirii sale pe tron sau gestul simbolic al dăruirii carelor cu peşte foştilor săi tovarăşi, atunci cînd i s-a vestit alegerea ca domn, pe care il atribuie tradiţia istorică populară.

Dar, dacă unele elemente din comportamentul lui Petru Rareş se explică prin specificul formării caracterului său, altele, şi incontestabil cele principale, se datorează zestrei însuşirilor individuale moştenite de la părinţii săi. Din păcate, informaţiile necesare unei astfel de judecăţi sînt cu totul incomplete, mama lui Petru Rareş, ca şi familia ei, continuînd să rămînă încă un subiect deschis presupunerilor. Dominanta raţională a disponibilităţilor ereditare probate de domnul Moldovei reprezintă însă, fără îndoială, o reeditare a calităţilor marelui Ştefan, aşa cum domnia pe care el a realizat-o îşi revendică de model opera tatălui. Nici una dintre acţiunile întreprinse de Petru Rareş — nici chiar, după cum s-a văzut, declanşarea

conflictului pentru Pocuţia — nu se situează astfel în afara intereselor fundamentale ale ţării, cărora, în luciditatea raţională a calculelor sale politice, le-a acordat de fiecare dată latitudinea verdictului suprem. Mai mult încă, supuse analizei riguroase a împrejurărilor, marile sale greşeli de politică externă apar nu numai justificate, ci şi de maximă perspectivă istorică, aşa cum, în politica internă, dezvoltarea puterii militare a ţării, mărirea resurselor financiare ale tronului şi perfecţionarea conducerii administrative a ţinuturilor îi probează concepţia înaintată despre rolul statului în viaţa societăţii. Nu este întîmplătoare, de aceea, similitudinea pe care însuşi Grigore Ureche a socotit necesar s-o imprime caracterizării lui Petru Rareş cu portretul lui Ştefan cel Mare, atribuindu-le aceleaşi merite esenţiale: capacitatea de conducere a treburilor ţării şi priceperea apărării intereselor acesteia.

Spre deosebire, totuşi, de caracterul monumental al înfăptuirilor părintelui, acuzînd valori maxime de profunzime şi chintesenţiere, aptitudinile intelectuale ale fiului trădează mai curînd — pentru a ne menţine în acelaşi domeniu al comparaţiei — picturalitatea frescelor cu care au fost împodobite faţadele bisericilor din vremea sa. Se surprinde, cu alte cuvinte, în opera politică a fiului lui Ştefan cel Mare, acelaşi caracter activ al gîndirii, aceeaşi intensitate şi putere de discernămînt, dar, concomitent şi înclinaţia acesteia spre formal şi aparenţă. Aşa se şi explică, dealtminteri, importanţa exagerată pe care Petru Rareş a acordat-o uneori declaraţiilor de credinţă ale forţelor transilvănene ce i se opuneau, deşi ele nu erau făcute decît pentru ieşirea din impasul temporar, sau tergiversarea conflictului cu Polonia, pentru chestiuni neesenţiale în noua conjunctură. În ceea ce priveşte însă capacitatea de intuire şi subtilizare a structurilor momentane se pare că fiul şi-a întrecut chiar tatăl, episodul refugierii din 1538 în Transilvania sau cel al disculpării de la Constantinopol constituind adevărate miracole pentru înşişi contemporanii săi.

Desigur, date fiind aceste particularităţi ale componentei raţionale dovedite de personalitatea lui Petru Rareş, rezultă implicit şi o pondere sporită a laturei afectiv-voliţionale în luarea deciziilor sau în conducerea ulterioară a acţiunilor sale. Iar faptele demonstrează într-adevăr că domnul Moldovei s-a lăsat antrenat deseori de împrejurări pe care nu le cunoştea îndestul, suferind de tot atîtea ori dureroase eşecuri. Înfrîngerile de la Gwozdziec şi Obertyn mai ales pun în evidenţă această scădere de comportament a domnului, deşi responsabilitatea lor nu-i aparţine, fireşte, în întregime. Aceleiaşi cauze i se datorează, de asemenea, toleranţa exagerată arătată, contrar aserţiunilor contemporane, faţă de boierimea potrivnică, pe care, ca un monarh de drept ereditar, a considerat-o alături de tron în orice împrejurare.

Nu este mai puţin adevărat însă că tocmai datorită acestei structuri intime domnul Moldovei a lăsat amintirii istorice un model de idealism, de demnitate şi de elocinţă, pe care, direct sau indirect, i le atestă cu prisosinţă sursele vremii. Idealismul său — ridicat de Ioan Ursu pînă la rangul de trăsătură fundamentală a personalităţii lui Petru Rareş — îi era,

dealtfel, recunoscut, în ciuda viciilor de caracter imputate, de contemporanul Paul Giovio, căruia propria sa retrospectivă îi releva în final „un mare ostaş ... ilustru prin atîtea fapte şi luptîndu-se cu însăşi goana fatalităţii”. Şi într-adevăr, capabil să întrevadă căi, să făurească mijloace şi să recurgă la cele mai mari subtilităţi diplomatice pentru a evita ani de-a rîndul instaurarea dominaţiei otomane efective, el a refuzat totuşi să conceapă iminenţa acesteia, identificîndu-se astfel nu cerinţelor epocii în care trăia, ci imperativelor superioare şi permanente ale neamului, pe care le vedea înfăptuite prin efortul unit al tuturor românilor. Iar pe aripile întinse ale acestei unităţi se şi închipuia zburînd victorios, aşa cum mărturiseau în 1536 trimişii imperiali Balthazar Bánffy şi Marc Pemfflinger, pînă la Constantinopol. Dealtfel, numai un astfel de caracter, eşuînd în exaltarea sa, la 1538, în faţa boierimii trădătoare, dar reuşind să entuziasmeze, în 1540, pe înşişi inamicii săi de la Constantinopol putea să facă zguduitoarea declaraţie, din 1542, a renunţării la fiul trimis ca ostatec la Poartă, în schimbul şansei de recucerire a independenţei ţării. Şi tot numai un astfel de crez îl putea determina pe cel care nu înţelegea să uite injuria poloneză, „chiar de-ar fi să se prăvălească lumea toată asupra mea”, să accepte totuşi orice concesie, în 1538, pentru a-i respinge pe turci, sau pe cel care, refuzînd tributul — după cum pretinde acelaşi Paul Giovio — şi „pretinzîndu-se cu mîndrie mai presus de o asemenea înjosire, nepotrivită cu calitatea unui adevărat principe”, să se supună totuşi ulterior sultanului, în speranţa revanşei de mîine.

Aşadar, o personalitate complexă, înzestrată cu rara capacitate de a discerne şi folosi procesualitatea istorică, dar şi cu credinţa nezdruncinată în triumful cauzei drepte a poporului său, însuşiri din simbioza cărora a izbucnit cu dărnicie, alături de abilitatea diplomatică, de dinamismul şi cutezanţa acţiunii politice, de mîndria obîrşiei şi a calităţii dobîndite, cel mai autentic spirit de sacrificiu ; o personalitate pe care opera sa de guvernămînt, diminuată de acţiunea potrivnică a boierimii ostile din interior şi a funestei înţelegeri polonezo-otomane din exterior, nu o reprezintă decît parţial, în scurta dăinuire, din 1530, a unificării potenţialului politic românesc, dar, mai ales, în permanenţa mesajului transpus pe frescele exterioare ale ctitoriilor sale, mesaj de luptă, de cugetare şi de credinţă în judecata dreaptă a viitorului.

Résumé

La fin prématurée d'Etienne le Jeune, le 14 janvier 1527, ouvrait à la Moldavie la perspective d'un affaiblissement du pouvoir central au moment même où l'opposition des boyards s'était intensifiée, comme le démontraient les actions des émigrés de Pologne ou de Valachie, tandis que la suzeraineté ottomane menaçait d'acquérir, après les victoires de Belgrade (1521) et de Mohács (1526), de nouvelles formes allant jusqu'à la tentative de Mehmed beg, le sandjak de Nikopol, d'instaurer en 1522—1523 son pouvoir au nord du Danube.

Sans avoir la certitude de faire une évaluation exacte du caractère de la nouvelle situation survenue dans l'histoire du pays, l'élection de Petru Rareş — fils illégitime d'Etienne le Grand —comme successeur au trône, prouve quand même l'effort des auteurs de la décision de Hîrlău, le 20 janvier 1527, d'assurer de suite leur primauté politique dans l'Etat et d'éviter toute ingérence de l'extérieur. En effet, le nouveau prince, auquel la tradition populaire attribuait l'occupation de marchand de poisson, se présentait sans aucun autre engagement majeur que celui offert par l'acte même de l'élection — circonstance d'autant plus acceptable que son mariage avec Maria, qui, selon toutes apparences, appartenait à l'une des plus anciennes familles de boyards — les Cernat — offrait des garanties supplémentaires au groupement détenant le pouvoir.

Conscient du caractère spécial de la conjoncture qui avait favorisé son ascension, Petru Rareş adopta pendant les deux premières années de son règne une attitude politique prudente, ménageant les animosités internes et préparant les futures démarches à l'extérieur. Il a d'abord récompensé la faveur politique que lui avait faite les boyards du Conseil, en leur faisant don ou leur confirmant des propriétés tout en les maintenant, à quelques exceptions près, dans les mêmes dignités. Il adopta une attitude similaire envers l'Eglise, dont le pasteur, le métropolite Teoctist, avait probablement déterminé directement son élection comme prince. Enfin, il a essayé et a partiellement réussi de provoquer le retour de quelques émigrés comme, par exemple, celui de l'expéditionnaire Glavan ; et à d'autres, comme le logothète Trotuşan, il a pardonné même leur *hiclenie* (trahison) pendant la révolte des boyards en 1523. C'est pourquoi à l'été 1528, quand le *vornic* (boyard chargé de l'administration suprême) Gonţa tenta de traduire, avec l'appui des autorités ottomanes au Danube, ses prétentions en fait accompli, Petru Rareş parvint à l'évincer sans difficulté.

En même temps le nouveau prince a poursuivi la normalisation des relations extérieures du pays, tant pour soutenir sur le plan international le changement survenu sur le trône de la Moldavie, que pour assurer sa liberté d'action dans le conflit qui s'annonçait après les élections des deux rois, Jean Zápolya et Ferdinand de Habsbourg pour l'héritage du royaume hongrois. En effet, dans les conditions où des prétentions au règne s'élevait par delà les frontières, soutenues par les boyards émigrés et tolérées par les autorités locales, l'engagement des discussions avec les membres du Conseil devenait absolument nécessaire. C'est pourquoi, Petru Rareş a envoyé, immédiatement après son avènement au trône, des missions diplomatiques à Esztergom, à Cracovie, à Tîrgovişte et à la Porte ottomane, parvenant ainsi à empêcher la détérioration des relations avec la Valachie et la Pologne ; il conclua même avec cette dernière le traité du 21 octobre. Cet acte, qui témoignait de la compréhension de Petru Rareş à l'égard de l'impératif majeur auquel son pays était confronté stipulait la coopération moldo-polonaise à l'occasion d'une future expédition antiottomane. Dans le même sens s'inscrit aussi le contact diplomatique permanent qu'il a entretenu avec Ferdinand de Habsbourg, puisque les bons rapports polonais-ottomans et l'appui des deux pouvoirs accordé à Jean Zápolya menaçaient déjà la Moldavie du péril de son isolement politique.

Victorieuses à Buda (23 août 1527), à Tokáy (27 septembre 1527) ou à Caşovia (mars 1528) et gagnant des positions en Transylvanie, les troupes fernandistes créaient, en effet, pour les pays roumains l'illusion d'une chance inattendue d'éviter l'instauration effective de la domination ottomane. Mais, tandis que Radu de la Afumaţi s'est laissé entraîner par les propositions des émissaires des Habsbourg, Petru Rareş a tergiversé l'engagement ferme du pays dans un conflit où il n'allait jouer que le rôle d'instrument de sacrifice. Au contraire, en tenant compte de l'asile politique bienveillant accordé par la Pologne à l'élu d'Alba Reale et du succès de la mission de Jan Łaski auprès de la Porte, qui lui a obtenu, en février 1528, la promesse du sultan de remettre Jean Zápolya dans ses droits, Petru Rareş s'est décidé de n'agir qu'au moment où le rapport des forces serait favorable à son pays. On s'explique ainsi le prolongement de son expectative, à l'an 1528, bien que Jan Łaski ait obtenu du sultan l'ordre exprès d'imposer par les armes l'autorité de Jean Zápolya à la Transylvanie, et que l'aide octroyée par les Turcs à la tentative du *vornic* Gonţa de le détrôner relevât déjà le risque de l'attitude adoptée.

Mais, dans les conditions du retour de Jean Zápolya en Hongrie, la détermination exacte de la position du prince de la Moldavie ne pouvait plus être retardée sans mettre en péril ses possessions (cité et domaines) en Transylvanie : Ciceu et Cetatea de Baltă. Cette fois encore, Petru Rareş a procédé avec prudence et habileté : son expédition au-delà des monts, en janvier—février 1529, eut comme but principal la soumission des Szeklers, élément militaire important en Transylvanie et, en même temps, le plus indiqué de lui garantir la possession des deux cités. Le succès de l'action lui a permis, d'ailleurs, d'aborder les tratatives avec Jean Zápolya

à partir d'une autre position, et d'obtenir aux termes de l'entente établie à Lipova, en avril 1529, outre la reconnaissance des anciennes possessions, la concession d'autres : Unguraş, Bistritza (promise depuis 1527) avec son district et la vallée de Rodna. Le prince de Moldavie en vint ainsi à représenter en Transylvanie le facteur politique-militaire capable non seulement de décider du résultat de la confrontation entre la partie fernandiste et celle zápolyenne, mais aussi d'influer sur le futur statut de la province.

Par voie de conséquence, pendant que Soliman le Magnifique recevait le 13 août, à Mohács, l'homage de fidélité de Jean Zápolya (qu'il allait couronner ensuite comme roi à Buda) et se dirigeait ensuite vers Vienne — d'où, après avoir assiégé la ville pendant un mois il revint sur les rives du Bosphore — Petru Rareş est intervenu deux fois en Transylvanie, juste au moment où les forces ottomanes étaient le plus proches de ses confins ; en juin, puis en octobre—novembre. La première campagne, qui s'était déroulée sur deux fronts, se termina pour l'armée moldave avec la victoire militaire décisive remportée par le *vornic* Grozav le 22 juin, près de Feldioara, contre les troupes fernandistes et par l'occupation successive de Ciceu, puis de Unguraş. La seconde campagne, dirigée personnellement par Petru Rareş, obligea les habitants de Bistritza de demander le 9 octobre un premier armistice, puis d'accepter la soumission qui fut sanctionnée solennellement en juillet 1530 ; elle obligea aussi les habitants de Braşov et de Sighişoara de reconnaître l'autorité de Jean Zápolya et de respecter les intérêts du prince de Moldavie en Transylvanie. Ainsi, conclue, l'année 1529 plaçait donc Petru Rareş de l'expectative antérieure au centre des confrontations dans la zone. Naturellement, le résultat n'en était pas accidentel et n'était pas dû seulement à l'habileté du prince. La Moldavie représentait à l'époque une force politico-militaire dont le prestige était resté intact pendant les dernières décennies ; là-dessus tous les rapports des contemporains sont d'accord. Capable de concentrer avec rapidité son armée dont l'effectif se montrait à 40 000 elle était devenue graduellement le dernier bastion roumain de la résistance antiottomane ; elle se considérait en fait un État qui n'acceptait de payer le tribut que dans sa signification originaire et, de plus, proclamait publiquement ce droit. A son tour la Valachie, après le grave danger qu'elle avait encouru, se montrait prête à participer à une réglementation de la situation politique transcarpatique à même de lui donner la possibilité de contrecarrer les actions de la Porte. Enfin, la Transylvanie elle-même, absente de la tragédie hongroise qui s'était consommée à Mohács et manifestant son désir d'éviter le conflit autour de la couronne de Saint-Etienne, subirait un processus d'éclaircissement de sa propre position, qui, sans tenir compte de la résolution de la succession monarchique, se révélait identique à celle des pays roumains extracarpatiques — tel que les émissaires de Braşov le déclaraient à Petru Rareş : « Notre pays et le pays de votre Majesté ont toujours formé un seul pays ».

Le prince de Moldavie a évalué à sa juste signification le processus historique qui se poursuivait dans l'espace roumain, ainsi que les possibilités de sa valorisation. L'extension de ses possessions en Transylvanie, l'obten-

tion de la coopération des Szeklers, ainsi que l'exercice d'un protectorat sur les villes de l'est de la Transylvanie devaient ainsi assurer son contrôle sur la province entière, d'abord sous l'apparence d'un service rendu à Jean Zápolya, ensuite sans une forme directe. Rappelant aux habitants de Braşov le droit du sabre qu'il avait sur eux, de même que sur la Transylvanie toute entière, Petru Rareş montrait ses propres intentions. Les plans du prince de la Moldavie ne se sont pas arrêtés à la réalisation d'une communauté politique moldo-transylvaine. Il a aussi compris la nécessité d'une collaboration étroite avec la Valachie, en réussissant même de faire de Vlad Înecatul (1530—1532) son gendre. Plus encore, nourrissant l'espoir de former une « diète » des représentants des trois pays roumains — comme il ne cessait pas de l'affirmer même en 1542 — le prince de Moldavie associait son nom à *l'idée d'une confédération des trois pays roumains dans* un seul organisme politique, renouvelant ainsi, avec sa pensée originale, la mentalité féodale qui avait été celle de tous les princes et voïvodes roumains de jusqu'alors. D'ailleurs, ainsi que le faisait remarquer le contemporain Anton Verancsics, « *sed veritus Solimanus ne quum aut Transsylvaniam, aut Transalpinam, aut Moldaviam occupare niteretur, omnia haec regna in unum coirent, seque . . . per vim opprimerent* ». La justification de cette forme de coopération par la nécessité de la défense antiottomane a été exprimée en 1536 par Petru Rareş lui-même devant les envoyés habsbourgeois auxquels il déclarait : « Si leurs Majestés feront une expédition générale contre les Turcs, qu'ils envoyent 15 000 hommes auxquels j'ajouterai 45 000 hommes de mon pays, 20 000 de Transylvanie et 25 000 de la Valachie ».

Malgré la position gagnée dans le monde roumain de l'époque, les projets du prince de la Moldavie menaçaient pourtant de rester au stade de début, parce qu'il manquait à ce pays la garantie d'une alliance externe, et parce que son isolement politico-militaire, après la consolidation de Jean Zápolya, s'était accentué. Ayant l'intuition des conséquences de cette évolution, Petru Rareş avait tenté de la prévenir, se prévalant de l'engagement antiottomane de la Pologne stipulé dans le traité d'alliance. Par conséquent, il demanda au roi Sigismond, 1528, une aide au paiement du tribut, offrant en échange ses services « *non solum gentibus, sed etiam persona et capite suo contra quoscumque hostes* ». Mais, bien qu'il fût disposé d'accepter le « service » du roi jagellon au profit de la cause commune, celui-ci le refusa.

Comme suite, dans les conditions de l'inconsistance des mesures antiottomanes prises par la diète d'Augsbourg (juin-septembre 1530), de l'insuccès des armées habsbourgeoises devant Buda et de la conclusion de l'armistice du 13 décembre entre les deux rois de la Hongrie, Petru Rareş s'est décidé de recourir à l'unique moyen pour dépasser l'impasse : la détérioration des rapports polono-turcs. En effet, au cas d'une réussite, les perspectives qui s'ouvraient à la lutte antiottomane — en égard à la Pologne même et à l'attraction de Jean Zápolya dans le même camp — auraient été salutaires. Même dans le cas d'un succès partiel, l'intéressement des Habsbourg aurait pourtant offert à la Moldavie des chances

accrues pour éviter le danger. C'est pourquoi, intervenant en Pocutie à la fin de 1530, le prince de Moldavie a invoqué l'accord, d'ailleurs inexistant, du sultan.

Son action en force n'a pourtant réussi à déclencher ni l'animosité escomptée, ni le début des tratatives moldo-polonaises dans l'esprit antiottoman. Au contraire, elle a fourni à la partie philoturque de Pologne l'occasion d'imposer l'envoi d'un nouvel émissaire, Jan Ocieski, à Istanbul, en avril 1531, et à la Porte elle-même le désaveu de l'initiative moldave et l'affirmation catégorique de son droit de suzeraineté. Comme c'était normal dans la situation d'Etats dont la politique étaient expansioniste, les spéculations diplomatiques ont dépassé les limites prévues et l'ouverture du problème de la Pocutie s'est terminée avec l'abandon officiel de la Moldavie par la Pologne, entre les mains de la Porte. Naturellement, dans la nouvelle conjoncture, l'échec militaire essuyé par Petru Rareş le 22 août 1531, près d'Obertyn, devant Jan Tarnowski, ne pouvait qu'aggraver la situation internationale du pays, créant même la possibilité de remplacement du prince.

D'ailleurs, le rapport de forces à l'intérieur du pays avait enregistré, à son tour, une modification sensible, la conduite autoritaire du prince ayant contenté une partie des boyards et favorisé ainsi l'avance des éléments oppositionnistes. La réorganisation du conseil du prince au printemps de 1530 démontre clairement la nouvelle situation. Ainsi, l'un de principaux participants à la révolte de 1523, le logothète Trotuşan, fut reçu de nouveau au Conseil, le futur traître du prince ; le «pîrcălab» Mihul, a été nommé *portar* (prévot) de Suceava ; l'ancien émigré en Pologne, le secrétaire Glăvan, fut promu trésorier, et le boyard Popescu, désigné *ceaşnic*. En même temps, la prétention au trône de la Moldavie que le futur prince Ştefan Lăcustă élevait à ce moment-là, ainsi que l'appel du Sultan ou celui du roi Sigismond au service des boyards qui entouraient Petru Rareş prouvaient la notoriété de leur attitude. La nécessité pour la Porte de trancher en sa faveur premièrement le problème hongrois, ainsi que le mécontentement du sultan envers les incursions des Polonais en Moldavie — la plus importante d'entre elles ayant fini par une défaite catégorique, le 4 février 1532, à Tărăsăuţi — ont cependant permis au prince de la Moldavie de dépasser le moment d'acuité de la crise. A part cela, en cultivant l'orgueil du pouvoir suzerain de la Porte et l'intéressant à l'apaisement du conflit avec la Pologne, il a même réussi d'obtenir, au commencement de 1532, l'approbation pour la médiation de Jean Zápolya, ce qui équivalait à une reconnaissance officielle du problème de Pocutie et surtout du droit de traiter indépendamment les affaires extérieures du pays. L'implication antiottomane de la Pologne s'avérait pourtant impossible, son attitude concessive envers la Porte et la reconnaissance de ses droits sur la Moldavie se révélant tant dans le prétentions de l'émissaire Laurent Myszkowski, envoyé à Buda en juin 1532 pour des pourparlers, qu'à l'occasion de la mission de Felar Opalinski à Istanbul, où il réussit d'obtenir, le 15 janvier 1533, la conclusion du traité polonais-ottoman de « paix perpétuelle ».

Les nouvelles circonstances survenues à la suite de la campagne ottomane de 1532 contre les Habsbourg devenaient pourtant de plus en plus défavorables, les envoyés de Charles Quint, aussi bien que ceux de Ferdinand sollicitant à leur tour à Soliman le Magnifique une paix semblable. Encouragée par la neutralité polonaise, la Porte pouvait envisager de faire disparaître l'oasis de liberté qui continuait de se maintenir en Moldavie. Ce n'est donc pas un accident le fait qu'Aloisio Gritti portait à la connaissance de l'émissaire polonais à Istanbul, à l'été 1533, la décision du sultan regardant la future déposition de Petru Rareş. Le déclenchement des guerres turco-persanes, respectivement polono-russes, en 1534, détermina cependant l'ajournement de l'expédition projetée, tout en offrant au prince de la Moldavie le délai nécessaire pour réorganiser son système d'alliances. En effet, depuis le début de l'année 1534, Petru Rareş a repris les tratatives avec Ferdinand de Habsbourg, réussissant aussi de déterminer l'intensification de la coopération politique roumaine. Sur cette base, l'aventurier vénitien au service de la Porte, Aloisio Gritti, qui soutenait à Constantinople les prétentions de Ştefan Lăcustă au trône de la Moldavie, s'est vu puni, après avoir, par son comportement, provoqué une révolte générale des Transylvains.

Le siège de Gritti à Mediaş, avec la participation d'un corps d'armée moldave, et la décapitation de celui-ci le 28 septembre 1534 signifiaient cependant une activité de sape ouverte des intérêts de la Porte. C'est pourquoi, le prince de la Moldavie hâta la conclusion du traité d'alliance avec Ferdinand de Habsbourg, qu'il ratifia le 4 avril à Jassy. Conformément à ses stipulations, la Moldavie devenait membre du Saint Empire, le prince promettant même de prêter son hommage après l'affranchissement de la suzeraineté ottomane. Il obtenait en échange la promesse d'octroi de l'aide nécessaire « de toutes les forces » contre tout ennemi, la reconnaissance de ses vieilles possessions en Transylvanie, ainsi qu'une bourse de 6 000 ducats. Naturellement, en acceptant le remplacement d'une suzeraineté par une autre, Petru Rareş eut en vue, premièrement, l'efficience — celle des Habsbourg lui semblant, dans les conditions spécifiques de l'époque, plutôt nominale. En même temps, la nouvelle relation lui aurait permis de valoriser son projet confédératif, la Transylvanie, où le nouveau voïvode ne pouvait être nommé sans son accord, étant à même de lui offrir la première l'aide nécessaire.

Mais l'action diplomatique de Petru Rareş ne s'arrêta pas là. Il essaya de fructifier le plus tôt possible les stipulations du contrat, en invitant Ferdinand d'ouvrir les hostilités « car le moment est arrivé, vu que le sultan a amené ses troupes païennes » pour les diriger contre la Perse. A cela s'ajoutait encore, en mai 1535, l'intervention du prince de la Moldavie au sud-est de la Pocutie, impliquant ainsi plus profondément son allié dans la résolution des problèmes de son pays. Mais, dans les conditions de l'épuisement des moyens matériels de l'Empire, à l'occasion de l'expédition tunisienne et de l'imminence de la guerre avec la France pour la succession milanaise, Ferdinand de Habsbourg n'a pu bénéficier de l'aide de l'empereur, étant contraint de recourir de nouveau à des tratatives,

tant avec Jean Zápolya, qu'avec Soliman le Magnifique. Ainsi, le moment favorable pour une action antiottomane était cependant perdu parce que, ayant terminé victorieusement la guerre avec la Perse, le sultan pouvait reprendre, à partir de 1536, sa politique contre les Habsbourg, surtout qu'il était aidé dans son entreprise par le traité d'alliance avec François Ier.

Pour le prince de la Moldavie les dés avaient été jetés. Echouant dans ses tentatives diplomatiques et conscient de l'approche de la confrontation décisive avec la Porte, Petru Rareş renonça de ménager les prétentions ottomanes. Naturellement, il continua d'entretenir des liaisons directes avec Charles Quint. Mais, en même temps, il procéda à des préparatifs dont les conséquences se faisaient sentir dans l'insistance à récupérer les contributions en argent des villes transylvaines, aussi bien que dans la surenchère de la puissance armée du pays jusqu'à 80 000 miliaires. L'atmosphère idéologique antiottomane qu'entretenait le prince de la Moldavie par ses déclarations ouvertes concernant l'indépendance réelle du pays, reflétées d'ailleurs dans le programme iconographique des peintures extérieures sur les murs de ses fondations (Probota — 1532, Humor — 1535, Moldoviţa — 1537) soutenait elle aussi son effort. D'ailleurs, selon les rapports en 1536 des émissaires habsbourgeois en Moldavie, Petru Rareş était déjà arrivé à des conflits militaires avec les Turcs, et leur demande de participer avec 6 000 hommes aux combats de Slovénie contre Ferdinand, pour obtenir en échange la Pocutie des Polonais, a été catégoriquement repoussée. C'étaient les premiers signes de la «révolte» dont parlent les chroniqueurs ottomans de l'époque.

La constitution, le 8 février 1538, de la Ligue Sainte, à Rome, par l'Empire, Venise et la papalité, à laquelle la Hongrie adhéra par le traité du 24 février d'Oradea, détermina pourtant la Porte de reprendre avec une plus grande fermeté l'offensive contre les Habsbourg préparant une nouvelle opération navale dans la Méditerranée, une expédition vers l'Inde et une vaste campagne en Europe. Et parce que la « désobéissance » de Petru Rareş était évidente, et que le secret de l'entente entre lui et Ferdinand de Habsbourg avait été dévoilé au sultan par Jean Zápolya, la Moldavie est devenue le but d'une campagne européenne. A la prise de cette décision contribua aussi, bien sûr, l'attitude de la Pologne, qui, concluant la guerre avec Moscou et reprenant les hostilités en Pocutie s'est vue obligée, surtout à la suite de la défaite du 1er février 1538, sur le Siret, de reprendre l'idée d'une intervention combinée avec les Turcs, envoyant à cette fin à Istanbul le châtelain Erasmus Kretkowski. Enfin, étant parvenue à imposer ses propres doléances dans le cadre du projet de traité proposé par Sigismond Ier, le 15 juillet 1537, les boyards en opposition n'ont pas hésité de solliciter à leur tour le soutien du sultan, promettant de renoncer à la résistance armée dans le cas d'une intervention visant le remplacement du prince.

A l'été 1538 le gouvernement de Petru Rareş se trouvait donc dans l'impasse, son trône étant menacé par la conjuration des boyards traîtres, et la Moldavie — confrontée avec l'imminence d'une agression ottomane-

tatare-polonaise. D'autre part, le danger était d'autant plus grand qu'à la coopération de principe établie entre les deux facteurs mécontents par la souveraineté des entreprises de Petru Rareş s'ajoutait l'inefficacité antiottomane de l'alliance avec Ferdinand de Habsbourg. Résultat d'une évolution apparemment *ad absurdum*, la situation comportait cependant une détermination complexe. Il est d'abord évident que la nouvelle étape socio-économique dans laquelle était entré tout l'est européen créait des conditions favorables à un régime politique dominé par l'aristocratie. A cette tendance, concrétisée dans l'offensive des magnats contre toutes les libertés antérieures y compris celles monarchiques, correspondait, sur le plan extérieur, l'attentat à l'indépendance des Etats voisins. Ce n'est pas un fait aléatoire que le XVIe siècle ait consacré à l'est de l'Europe des Etats-colosses, promoteurs d'une politique organiquement impérialiste, à la différence de l'impérialisme des Etats nationaux qui se profilait à ce moment-là en Occident. Naturellement, dans un tel contexte, le gouvernement de la Moldavie, bien qu'ayant réussi de préserver ses vieux attributs et d'exprimer la puissance qui, d'ailleurs, allait la sauver du sort du royaume hongrois, devait nécessairement devenir un sujet de dispute, étant donnée l'importance de sa position géopolitique.

Comme il avait réussi de triompher des conjonctures défavorables antérieures, Petru Rareş essaya de dépasser aussi le moment présent, en faisant appel à la vigueur combative des masses populaires et en valorisant toutes les possibilités diplomatiques dont il disposait. Il est ainsi parvenu à retarder considérablement l'avance des Turcs, son messager se présentant devant le padichāh, le 7 ou 8 août, quand celui-ce se trouvait encore aux alentours de Varna, et déterminant une halte de quatre jours à Babadag, pour y attendre la réponse. Conscient de l'impossibilité de la lutte sur deux fronts, le prince de la Moldavie accepta en même temps, aux premiers jours de septembre, le traité de paix proposé par les Polonais, aux insistances de Ferdinand de Habsbourg et de Zápolya, traité par lequel il renonçait définitivement à la Pocutie. La demande qu'il fit à Jan Tarnowski de mettre à sa disposition un certain nombre sur les 20 000 hommes à l'aide desquels il assiégeait, depuis le 18 août, le Hotin, fut cependant, rejetée. Revenant ensuite dans la zone où était concentrée l'armée du pays, qui s'élevait à environ 70—80 000 hommes, chiffre record pour sa capacité militaire d'alors, Petru Rareş réussi semble-t-il, de répousser une tentative des Tatars de passer le Prut à Ştefăneşti et commença les préparatifs pour la confrontation décisive. A cette fin, il conçut le plan de décimer les forces de l'ennemi (environ 15 000 Turcs et 50 000 Tatars) à l'occasion du passage de celui-ci de la vallée de Bahluiul Mic dans celle du Siret, visant à livrer la bataille proprement dite à la sortie du « défilé ».

Mais au moment où les travaux d'embuscade ont été engagés, la défection des boyards paralysa toutes les initiatives du prince. Ayant à leur tête le hétman Mihu et l'ancien logothète Trotuşan, les traîtres boyards ont réussi à provoquer la désorganisation de l'armée, convaincant

une partie des troupes de l'inutilité de toute résistance et les amenant à abandonner leurs positions. En même temps, ils ont porté à la connaissance du sultan leur décision de quitter le prince, puisqu'un puissant détachement turc-tatar avait été envoyé dès le 10 ou 11 septembre vers la place où devait avoir lieu sa capture. Mais la découverte de la configuration par le chelar (économe) Hîra sauva le prince de la captivité turque, bien que, surpris par la situation et isolé des forces militaires auxquelles il aurait pu faire appel, il s'est vu contraint de renoncer non seulement à continuer les hostilités, mais encore au trône. Le 14 septembre Petru Rareş prit donc le chemin de l'exile, se dirigeant vers Hotin, d'où il retournera ensuite vers le monastère de Bistritza, poursuivi par les troupes de Mehmed-bey. Et, pendant que les troupes de Soliman le Magnifique, réunies à Jassy le 9 septembre, et celles de Sahib-Ghiray ne rencontraient, sur leur route vers Suceava, que des fortifications abandonnées par les combattants, les boyards infidèles, surpris à leur tour par la manière dont le sultan entendait opérer le remplacement sollicité du voïvode, se retiraient vers les cours de Bădeuţi pour y attendre le dénouement. Il était pourtant trop tard pour refaire un rapport des forces à même de permettre au moins l'acceptation par l'ennemi des tratatives en vue de la soumission, bien que les dirigeants de la conjuration aient essayé de faire valoir leur attitude.

De la cité de Suceava, où il était arrivé le 15 septembre, le sultan dicta toutes les conditions de la paix, que les boyards ont été obligés d'acepter : 1. le remplacement de Petru Rareş par un autre représentant de la dynastie, mais élevé dès la première enfance à Istanbul, Ştefan Lăcustă ; 2. l'exécution obligatoire de tous les firmans de la Porte et l'abstention de toute action hostile envers elle ; 3. la présentation du *haraci* (tribut) toutes les deux années, personnellement par le prince — sans doute pour sa reconfirmation sur le trône ; 4. la surveillance personnelle du prince par un corps de janissaires ; 5. la transformation d'une partie de sud-est de la Moldavie en raya turque et la construction des forteresses à Tighina et Fălciu.

Inscrites dans un « berat », le premier des firmans à investir un prince de la Moldavie — ces stipulations sanctionnaient donc le contrôle effectif de la Porte sur la politique extérieure de la Moldavie, instituant en même temps les moyens d'imposer la volonté suzeraine.

Après un arrêt de cinq jours dans la capitale du pays, délai pendant lequel l'*imbrohor* Hussein-aga a découvert aussi le trésor princier caché dans les caves de la citadelle, les armées de Soliman le Magnifique se sont retirées de la Moldavie. Ainsi prenait fin l'un de ces épisodes historiques qui par ses conséquences allait rester fondamental non seulement pour le développement ultérieur de la Moldavie, mais aussi pour tout l'Est européen. En effet, du point de vue de l'évolution politique intérieure, l'année 1538 marquait la première victoire d'une partie des boyards sur le gouvernement, victoire obtenue, il est vrai, dans des conditions exceptionnelles, mais justement à cause de cela suggestive pour la structure

sociale sur laquelle s'appuyait la prééminence monarchique. Pour la première fois dans l'histoire de la Moldavie se concrétisait aussi le principe de la même aristocratie de boyards d'abandon de la lutte armée contre les Ottomans, — principe justifié pour le moment par la disproportion des forces et par l'adversité de la conjoncture internationale, mais qui représentait, dans la perspective du développement général, une trahison de la cause de la souveraineté du peuple.

La subordination politique de la Moldavie à l'égard de la Porte signifiait, en même temps, la perte de la dernière chance de réaliser une confédération roumaine autonome, patronnée par le prince de Suceava, puisque, une fois disparu l'élément catalyseur, l'idée même d'une lutte antiottomane modifiait sensiblement son acception.

D'ailleurs, privée de toute possibilité de manœuvre, la Valachie allait supporter une nouvelle diminution de son autonomie politico-territoriale, tandis que la Transylvanie, restée sans le soutien des deux autres pays, serait obligée de partager la destinée d'un Etat qui n'existait plus.

Du reste, les principaux responsables de ce dénouement ne tardèrent pas de comprendre le sens des événements, les grands boyards de Moldavie imposant à Ştefan Lăcustă une politique extérieure de coopération avec les forces chrétiennes en même temps qu'en Pologne s'amplifiait un courant d'opinions contraire à celui qui avait conduit à la «paix perpétuelle». Mais si le nouveau prince de Moldavie essayait en vain de dépasser l'équivoque du compromis qu'il exprimait, la faction traîtresse des boyards ne disposait elle non plus des moyens nécessaires à récupérer les anciens attributs politiques du pays et les territoires arrachés. Représentée notamment par les familles des Găneşti et de Arbureşti, elle allait recourir à la solution de l'assassinat de Ştefan Lăcustă, en décembre 1540, et à la révolte antiottomane, en attaquant, sous la commande du prince qu'elle avait fait accéder au trône, Alexandru Cornea, les forces turques de Tighina, Cetatea Albă et Chilia. On comptait, naturellement, sur l'aide de Sigismond August, qui avait offert sa «protection» à l'occasion de la reconfirmation du traité en septembre 1538, et celui de Ferdinand, disposé à recevoir de nouveau la Moldavie sous son obéissance, et lui promettant le complètement de son territoire, surtout après la mort de Jean Zápolya, le 22 juillet 1540, lorsque le problème de l'héritage hongrois se rouvrit. Cette fois, ayant à subir eux-mêmes les conséquences de l'indifférence des alliés présomptifs et de la méfiance des masses populaires, les boyards comploteurs ont fini leur révolte par un fiasco total, sollicitant le firman d'investissement pour le prince de ceux contre qui ils s'étaient soulevés et abandonnant le sort du pays entre les mains du roi hongrois, après qu'il avait aggravé au maximum les dangers qui le menaçait. En effet, si en 1538 le sultan avait renoncé à l'idée de transformer la Moldavie en pachalik, il était maintenant prêt à la mettre en pratique. « Si je n'avait pas payé de ma fortune pour redevenir prince, ma place aurait été maintenant occupée par un Turc comme à Buda » — déclarait Petru Rareş en 1542.

Mais, dans les nouvelles circonstances, l'ancien prince, arrivé dès le mois de février 1540 à Istanbul, après un refuge d'un an et six mois à Ciceu, réussit au prix de lourdes dépenses à garder le trône pour lui-même et l'autonomie pour son pays. Ce qui plus est, les Turcs renoncèrent, probablement alors même, au territoire situé entre le Prut et le lac Ialpug et, implicitement, à la construction de la forteresse Falciu, en convenant, en même temps, avec Petru Rareş, de lui restituer la citadelle Tighina si celui-ci pourrait leur acquiter la somme de 10 000 zlotys. Le prêtement officiel du serment de fidélité envers le sultan par le plus important représentant de la dynastie moldave, avec l'obligation de la répéter tous les trois ans et d'envoyer à la Porte en otage le plus âgé de ses fils, constituait cependant, en même temps, le dernier acte de la soumission de 1538. Ainsi acceptée, la domination ottomane ne tarda pas de s'amplifier, par la croissance de la valeur du tribut, augmenté par Petru Rareş même pendant son second règne à 120 000 pièces d'or et surtout des pechkechs (cadeaux), par l'imposition de contributions à caractère militaire ou par l'instauration graduelle du monopole commercial turc.

Dans ces conditions où il pouvait espérer : « Nous serons ce que nous avons été et plus que ça », Petru Rareş partait, le 9 janvier, d'Andrinople, pour reprendre son trône. La résistance d'Alexandre Cornea a été minime, bien qu'il ait réussi de concentrer une armée de 15 000 hommes. En anticipant le déroulement des événements, la majorité des boyards le trahirent, allant à Braila pour s'incliner devant l'ancien prince, tandis que d'autres l'ont capturé et livré à Petru Rareş avant le combat de Galatzi. Par suite, le 21 février 1541, après qu'à Roman les responsables de l'assassinat de Ştefan Lăcustă et les chefs de la révolte des boyards — le hétman Mihu, le logothète Trotuşan, le trésorier Crăsnaş et le second logothète Cozma — aient été capturés, le prince exilé arrivait à Suceava, accueilli partout en triomphe par les masses populaires.

Mais malgré la décapitation d'Alexandre Cornea, ensuite celle des quatre dignitaires — mesures accomplies sous la surveillance directe de Hussein aga, l'émissaire de sultan —, le second règne de Petru Rareş n'est pas essentiellement différent du premier règne, comme genre de gouvernement. L'indulgence envers les collaborateurs naturels dans l'administration de l'Etat s'est répétée, le prince observant sa promesse de pardonner la conduite antérieure des boyards, complétant son Conseil même avec des membres du Conseil de Ştefan Lăcustă. La plupart des dignitaires était cependant formée d'éléments qui ne s'étaient compromis ni en 1538, ni sous le règne de Ştefan Lăcustă, ni sous celui d'Alexandre Cornea, assurant, par leur position sociale antérieure, le soutien et la fidélité dont Petru Rareş avait tant besoin. Les boyards émigrés seraient poursuivis jusqu'à la fin du règne. Enfin tout comme avant 1538, le prince proposerait des formes d'absolutisme monarchique destinées à rétablir dans les droits antérieurs tant l'institution qu'il représentait que sa famille.

C'est pourquoi, dans les premières années, en profitant de l'absence du logothète Mateiaş laissé en otage à Făgăraş, Petru Rareş se dispensa de la collaboration du Conseil, limitant aussi l'activité de la chancellerie d'Etat. En même temps, il contestera toutes les décisions à caractère public du gouvernement antérieur, annulant même les décisions en matière de propriété féodale.

La politique extérieure accuse les mêmes préoccupations, bien que le traité moldo-polonais de 1538 ait fini la dispute au sujet de la Pocutie, et que la nature des rapports de la Moldavie avec la Porte imposât le respect des intérêts. Ainsi, le prince de Moldavie se proposa comme premier objectif du nouveau gouvernement la réfection de sa position antérieure non seulement dans le pays, mais encore dans l'entier espace roumain. Par la suite, au cours des mois juin—juillet 1541, Petru Rareş passa en Transylvanie, où Ştefan Mailat — en contestant le droit de succession au trône au mineur Jean Sigismond et l'ordre du sultan dans le même sens — essayait de parvenir à la tête d'une principauté autonome de la Transylvanie. C'est pourquoi après la jonction de ses troupes avec celles de Radu Paisie et avec le détachement de Bali-beg, de Nikopol, Petru Rareş s'est dirigé vers le lieu de refuge de celui-ci, la forteresse de Făgăraş. Le siège n'a pourtant pas eu lieu, parce que, sur l'initiative du commandant turc, Mailat consentit à avoir une entrevue qui se termina par son arrêt et son envoi à Istanbul. Mais outre ce dénouement qu'il n'avait probablement pas prévu (une preuve en est l'abandon en otage du logothète Mateiaş), la campagne transylvaine a fourni l'occasion à Petru Rareş de reprendre ses anciennes relations avec Braşov et les Szeklers, une partie de ses troupes revenant, d'ailleurs, par Cîmpulung Moldovenesc, après qu'ils ont parcouru l'est de la province.

Le but poursuivi depuis 1529 par le prince de la Moldavie était gravement compromis dans l'espace d'un seul mois, le 29 août 1541, lorsque en lieu la défaite des impériaux à Buda, la transformation de la Hongrie en pachalik et implicitement, le transfert de l'héritage hongrois à la Transylvanie. En effet, dans le processus de dissolution de l'Etat féodal multinational hongrois était survenue pour la Transylvanie la circonstance favorable à une décision souveraine sur ses destins. Saisie par tous les facteurs politiques en cause, elle a engendré des tendances divergentes—la royauté défendant, indifféremment de ses promoteurs, ses anciennes prérogatives, tandis que le voïvodat transylvain revendiquait son droit de libre décision. Dans cette confrontation, le prince de la Moldavie qui, d'après une attestation contemporaine, «*alid nequaquam potest facere, sed cogitur ad hoc regnum exire*», soutenu, habituellement, aussi par les princes de la Valachie, a exprimé, dès le commencement, la position de l'élément roumain majoritaire de la Transylvanie. D'autre part, se rendant compte des intérêts particuliers des communautés ethniques des Szeklers et des Saxons de Transylvanie, et se servant de leur nécessité vitale de coopération avec les pays roumains extracarpatiques, Petru Rareş a obtenu, peu après son début transylvain, le rôle de leur protec-

teur. C'est pourquoi ses vues sur le futur statut de la Transylvanie dépassaient celles des autres, même si la profondeur du changement impliquait aussi une croissance proportionnelle des difficultés.

Naturellement, après que la reine Isabelle et son fils, Jean Sigismond, eussent fixé leur résidence à Lipova, la reprise du projet confédératif équivalait à un soulèvement ouvert contre la Porte. Mais, puisque les princes allemands convenaient justement avec Ferdinand de Habsbourg sur une campagne antiottomane, mise sous la direction du margrave de Brandebourg, Joachim II, le prince de la Moldavie tenta *in extremis* la sauvergarde de la cause roumaine, concluant en secret avec celui-ci un traité d'alliance par lequel il consentait de financer l'expédition et d'entrer, au cas d'un succès final, dans la confédération des Etats allemands. En même temps, il réussissait d'obtenir la permission du sultan pour une nouvelle campagne en Transylvanie et de passer même la Tisza au secours de beglerbeg de Buda, mais évidemment pour pactiser en temps opportun avec l'armée chrétienne. Ainsi donc, la nouvelle relation internationale contractée par Petru Rareş démontrait une sensible modification de sa position envers les Habsbourg, sur l'aide desquels il avait compté en vain et, en même temps, l'obtention d'une nouvelle possibilite de réalisation de l'unité politique roumaine, puisque l'engagement antérieur du prince d'amener la Transylvanie sous l'obéissance de l'Empire avait été remplacé par un engagement d'ordre financier.

D'autre part, les préparatifs de la campagne transylvaine indiquaient la même décision du prince de Moldavie d'exploiter la situation à son avantage. Sur sa demande, les Szeklers ont promis leur obéissance, en annonçant même le sultan qu'ils le reconnaissaient comme prince de la Transylvanie. En même temps, Petru Rareş s'adressa ouvertement aux Transylvains, leur demandant de ne pas s'opposer à l'entrée de ses troupes ni des troupes du prince de la Valachie, mais, ainsi que Wolfgang Bethlen informait George Martinuzzi, « *tunc nos cum specialioribus nobilibus dominis huius regni coram ipsos accedamus et de unanimi voluntate diaetam cum ipsis faciamus et singulariter de negocio hius regni unanimiter concludamus* ». L'occupation de Mediaş, où cette « diète » devait probablement se rassembler, était prévue, par conséquant, dans le plan des opérations militaires, de même que la jonction avec les troupes chrétiennes, qui étaient appelées à hiberner en Transylvanie, aurait offert à la confédération roumaine la possibilité de résister avec succès aux Turcs.

La retraite de l'armée de Joachim de Brandebourg de Buda, au commencement d'octobre, a cependant annulé les projets de Petru Rareş, transformant son intervention en Transylvanie, en octobre—novembre, dans une simple démonstration de force devant Braşov, Mediaş et Bistritza. Aucune de ses vieilles possessions n'a pu être, pourtant, récupérée, bien que Cetatea de Baltă fût assiégée pendant six jours, et Bistritza eût à subir une attaque générale de la part des forces moldaves. Naturellement, dans ces conditions, la diète de Turda ne pouvait décider, le 22 décembre 1542, que le paiement du tribut envers la Porte et la reconnais-

sance de la suzeraineté du sultan. C'est pourquoi, en envoyant une partie de ses troupes en Transylvanie, en novembre 1543 ou en juin 1544, Petru Rareş n'a plus poursuivi que la récupération de ses vieilles possessions, Ciceu et Cetatea de Baltă, qu'il allait prochainement recouvrir, mais sans les deux citadelles, entre-temps démolies.

Deçu, d'autre part, dans ses espoirs de récupérer Tighina, en 1543, désireux de donner une réplique à la fortification turque sur le Dniestr, le prince de la Moldavie passa au renforcement de la cité de Soroca. Il évita, en même temps, au terme de trois ans, de prêter l'hommage de fidélité à Istanbul, se prévalant, bien sûr, des nombreux services qu'il avait rendus jusqu'alors à la Porte ottomane. D'ailleurs, après la consolidation du pachalik de Buda, à la suite de la campagne turque de 1543, Petru Rareş se trouvait, pratiquement, en dehors de toute chance d'annuler la suzeraineté ottomane. Les deux dernières années de son gouvernement ont représenté donc une période de relative tranquillité, ses rapports diplomatiques avec Moscou, la Pologne et même avec les Habsbourg et le représentant de leurs intérêts en Transylvanie, George Martinuzzi, ne trahissant plus la tendance antiottomane, présente dans la majorité de ses initiatives antérieures.

Tant en Moldavie, que dans l'entier espace politique roumain de l'époque, sa position a été pourtant celle d'un vrai dirigeant de destins. Ainsi Mircea Ciobanul, le prince de la Valachie, se maria à sa fille Chiajna — les Transylvains, cultivèrent son amitié, et Sigismond August le respecta, par crainte de le contrarier. En effet, après deux décennies environ d'activité politique ininterrompue, Petru Rareş était devenu l'une des personnalités représentatives de l'histoire du peuple roumain, d'autant plus authentique et troublante qu'elle s'était accomplie dans les conditions d'une des plus sollicitées périodes de son développement. Doué d'une rare capacité de discerner et d'employer les processus objectifs, mais aussi de la ferme confiance dans le triomphe de la cause juste de son peuple, il avait osé entreprendre des réalisations d'une ample perspective historique. Faisant preuve de confiance et sollicitude envers les masses populaires, d'initiative et d'habileté dans la politique extérieure, mais surtout d'un noble esprit de sacrifice, Petru Rareş n'avait pourtant réussi qu'à retarder et atténuer les effets des circonstances hostiles. Miné à l'intérieur par l'action des traîtres boyards et à l'extérieur par la funeste entente polono-ottomane, l'activité de son gouvernement se présentait comme privée du corollaire des qualités exceptionnelles qui l'ont engendrée. Elle ne se reflétait que dans la brève conservation, pendant l'an 1530, de la quasi-unité politique roumaine et, surtout, dans la permanence du message inscrit sur les fresques extérieures des églises peintes — message de lutte, de réflexion et de croyance dans le jugement équitable de l'avenir.

Prin puterea de sacrificiu, pe care a arătat-o luptînd pentru mîntuirea țării sale de tributul turcesc, prin suferințele și patimile îndurate pentru acest ideal, pentru iubirea sa nemărginită pentru Moldova..., prin sprijinul dat culturii și artei, prin renumele la care a ridicat Moldova și rolul deosebit pe care l-a jucat în istoria universală, Rareș rămîne, alături de Ștefan și Mihai, una din cele mai mărețe figuri ale istoriei noastre.

(Ion *Ursu*, *Petru Rareș*, p. 134).

..Petru Rareș, cu neînfrîntul lui avînt către fapte, cu conștiința lui că moștenește pe Ștefan cel Mare, cu stăruința lui în a apăra toate drepturile marelui său părinte, cu dorința-i de a juca un rol în istoria universală, pe care personalitatea lui îl îndreptățea...

...a avut marele dar de a amesteca numele Moldovei și al neamului său «valah» în toate marile probleme ale timpului...

(Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători*, I, ed. a II-a, p. 144, și *Istoria românilor*, IV, p. 414).

Lei 24,50